

vpád maďarských

bolševíkov

na

Slovensko

Vpád maďarských bolševikov na Slovensko v roku 1919.

(Pamätný spis domáceho odboja.)

Sborník redigovali a pre tlač upravili **Alex. Pogorelov a J. Zimák.**

Historickú časť spracoval

Bartolomej Krpec, školský inšpektor, Bardejov.

Nákladom Slovenského Chýrnika, J. Zimák, Bratislava.

PREDMLUVA.

Mladá slovenská generácia už pomaly nevie, čo predchádzalo jej slobodnému vývinu, ťažko si vie predstaviť, že boli časy, keď to vyzeralo ináč, keď len preto, aby sa Slovák mohol menovať Slovákom a aby si mohol dovoliť voľne rozprávať slovensky, treba bolo zriecť sa kariery, často slobody a dokonca aj života. Ťažko je si predstaviť mladému Slovákovi, že kedysi už len sama myšlienka na to, že by sa na Slovensku v úradoch mohlo vraveť slovensky, že by štítily obchodov v slovenských mestách boli slovensky písané bola nebezpečná, a vyslovenie jej viedlo za sebou všemožné tresty a prenasledovania. Vari príliš často boli opakované tieto všeobecné vety, že znejú dnes akosi bezvýznamne a fráзовite, stráca sa ich spätie so životom. Preto mladé slovenské pokolenie prestáva in veriť a celá ta minulosť zdá sa mu len akýmsi zlým snom, ktorý kedysi bol, bol neprijemný a treba ho preto len zahladať, nemysleť naň, aby sa žilo bezstarostnejšie.

Zabúdajú v každodennom živote, v malicherných osobných pleteniciach, na udalosti, ktoré boli predohrou dnešnému Slovensku aj starší, ba čo viac, veľmi často ani vlastne nepoznajú dobre, čo, ako a kde bolo, ako došlo k tomu, že krásna Slovenská krajina zúčtovala s neblahou minulosťou. Zvlášť málo je informovaný o tom náš slovenský ľud, ktorý počuje oslavné stereotypné reči, počuje aj zlomyseľnú propagáciu od živlov, ktoré sa zriekly svojej národnej cti a mena, a v rozpakoch nevie, čomu má veriť a kde je pravda. Chýba predloženie faktov, chýbajú hodnoverné zprávy o tom, čo sa dialo za oslobodzovacej éry na Slovensku.

O udalostiach menovite vážnych a dôležitých pre Slovensko — o vpáde maďarských boľševikov v 1919. roku, sa doteraz pisalo veľmi málo. Nemožno preto povedať, že by to, čo sa doteraz vydalo, bolo bezvýznamné alebo zlé, každý príspevok z tohto najdôležitejšieho obdobia nášho národa je vítaný a bezvýhradne nutný. (Zvlášť dôležitým príspevkom k poznaniu boľševického bašovania na Slovensku sú kapitoly o týchto udalostiach v diele K. A. Medveckého: »Slovenský prevrat«.) Ale chybäl v nich priamy kontakt čitateľa s osobami, ktoré do boja s boľševikmi činne zasiahly, chybälo ovzdušie absolútnej dôvery, ktorá sa vzbudzuje

práve len priamym dotykom s viac ludmi, ktorí o tej samej veci vedia rôzne hovoriť, istota o pravde toho, čo sa tvrdí o tejto prvej vojne, ktorú náš mladý štát, sotva sa pookrial, musel viesť.

To bolo základnou myšlienkou nášho zborníka: dať čo najširšiemu čitateľstvu možnosť sa soznámiť s bojom o slobodu Slovenska z úst tých, ktorí sa onoho zápasu osobne súčasťníci, dať nahliadnuť do vnútorného priebehu krvavých udalostí na Slovensku r. 1919. Vyvrátiť zdanie, ako keby Slováci svoj podiel na slobode dostali zdarma, darom od spojených mocností. Dokázať, že vpád maďarských bolševikov nebol zažehnaný prímerím a versaillským mierom, ale tvrdým bojom, pri ktorom presila maďarského vojska prehrala. Upozorniť mladých a starých na tradíciu heroického úsilia spoločného československého frontu a obhájenie nedotknuteľnosti nášho štátu.

Sborník nenárokujúce si vyčerpávajúcu plnosť, nie je sústavným akademickým spracovaním udalostí. Ani dnešný časový odstup by nám to nedovolil. Sústavné spracovanie je vecou budúcnosti, pre ktorú má byť zborník len hodnoverným materiálom. Nie je bohužiaľ ani natoľko plný, nakoľko by sme si to priali, lebo mnohí, čo nám svoju účasť prisľúbili, dodnes sa k svojmu sľubu nedostali a odkladať preto vydanie knihy ešte naďalej sme nepovažovali za možné.

Dokumentárnosť článkov v zborníku zvlášť sme chceli zdôrazniť čím väčšou účasťou prvých vojakov našej oslobodenej vlasti. Tu čitateľ najde priamy styk s vtedajším slovensko-maďarským frontom, vžije sa do nálady prvého československého vojaka a pozná pravý stav vecí, ktorý vtedy, t. j. r. 1919, bol v novinách značne zkreslený a neskoršie bol hodne opomíjaný a zanedbávaný. Front, vojsko, faktory, ktoré jedine zaručovali možnosť šťastnej budúcnosti pre Slovensko, boli brané až hriechne ľahko a nezodpovedne. Z tejto kapitoly veľmi je nám treba sa učiť pre budúcnosť, lebo niet záruky, že aj budúcnosť poskytne nám tak skvelých a obetavých vojakov za vlasť, akými boli bojovníci z r. 1919, či poskytne nám aj tak oddaných priateľov, akými sa ukázali hrdinní francúzski dôstojníci: Mittelhausser, Pellé, Bonneau a iní. Ich prezieravosti a obratnosti, ich vojenskej statočnosti môže Slovensko z veľkej časti ďakovať, že bolševický nápor bol zlomený v najnebezpečnejšom momente.

Pamiatke padlých hrdinov v boji za slobodu, sláve živých obrancov Slovenska z r. 1919 aj je náš zborník venovaný. Nech sa na nich spomína nie len prázdnu kvetomluvu oslavných rečí, treba ešte raz pripomenúť ako sa bojovalo, aby slová nevyznievaly naprázdno. Tradícia bratskej súdržnosti, lvej smelosti z r. 1919 nesmie sa stratiť v slovenskom národe, k jej pestovaniu a udržiavaniu prispievame týmto súborom článkov o najťažších dobách oslobodeného Slovenska.

Časy maď.-boľševického vpádu už dávno pominuly, ale vždy ešte nie je zahojené spustošenie, ktoré dezorganizované oddiely maďarskej rubej gardy na Slovensku spôsobili. Chceli sme podať v sborníku mimo obrazov bojov a politickej situácie aj štatistické prehľady škôd, ktoré vpád maďarských boľševikov spôsobil. Naskytly sa nám ale technické prekážky, ktoré tento náš úmysel znemožnily. Pripomenieme preto tu len mimochodom, že táto otázka nie je bohužiaľ ani dodnes definitívne upravená. Nie je vybavená dokonca ani našou československou vládou voči mnohým obetavým slovenským vlastencom, ktorí boli olúpení maďarsko-boľševickými bandami o celý svoj majetok. Tak na príklad trpko sa sťažuje bývalý hontianský župan, že pomimo sľubov nedostalo sa mu dodnes žiadneho odškodnenia za všetko, čo v r. 1919 stratil. Tieto otázky by bolo na čase čím skôr definitívne vybaviť, lebo takéto sťažnosti padajú veľmi nepekným tieňom na celý náš štát. Útame ale, že dostane sa i riešenia v najbližšom čase, lebo nechce sa nám veriť, že by podobný stav mohol ostať natrvale a že by naša vláda sa ukázala tak nevďačnou voči smelým vlastencom, ktorí neváhali aj svoje životy obetovať za obrodenný národ. Bola aj nadhodená otázka, že všetci účastníci odboja by mali byť odmenení pamätnou medailou na pamiatku zlomenia posledného pokusu Maďarov dostať Slovensko pod maďarské jarmo späť. Boly už vypracované aj návrhy, ktoré boly svojho času uverejnené v Dôstojníckych listoch, ale zdá sa, že vec zaspala. Škoda. V dnešných časoch znamenalo by to veľa a poukazovalo by sa na to, že naša vláda preca len nie je tak nevďačná, ako sa to o nej myslí.

Napokon musíme vysloviť vrelú vďaku všetkým, ktorí nám k dôstojnému vypraveniu sborníka prispeli. Zvlášť sme zaviazaní vďakou p. arm. gen. Šnejdárkovi, najvýznačnejšiemu československému vojvodcovi týchto bojov, ktorý pomimo priamej účasti ako autor, prispel nám celou autoritou svojej osoby; preukázal týmto veci nášho štátu ďalšiu neoceniteľnú službu. Ďakujeme veľmi aj p. min. univ. prof. Dr. V. Šrobárovi za nevšednú ochotu pomôcť nám morálne pri vydaní knihy. Všetkým autorom tejto knihy vyslovujeme týmto tiež svoju vďaku. Vrelé uznanie za morálnu podporu k rozšíreniu knihy patri s našej strany aj všetkým p. p. okresným náčelníkom na Slovensku. Konečne ďakujeme pánu Gustávovi A. Bežovi, že s vzácnym pochopením zaujal sa našej začatej veci a umožnil nám dokončenie a vydanie tejto knihy.

Útame, že ako práca všetkých autorov, tak aj naša námaha najde svoje uznanie a porozumenie v československom národe. A keď kniha vyplní svoj úkol, prelejúc svetlo na udalosti 1919. roku, pozdvihne v našom národe sebavedomie a sebadôveru, bude nám to za celú námahu najkrajšou odmenou.

Vydavateľstvo.

Univ. prof. Dr. Vavro Šrobár:

ČO ZNAMENAL VPÁD BÉLU KÚNA PRE NÁS A PRE MAĎAROV.

Vojenský vpád armády Bélu Kúna bol veľkou skúškou pre Slovensko práve oslobodené. Našiel československé branné sily nepripravené a len veľkému hrdinstvu našich bojovníkov a dobrej taktike francúzskeho velenia možno ďakovať, že škody na životoch a majetku neboly ešte väčšie.

Keď chceme vpád vôjsk Bélu Kúna posudzovať, musíme si uvedomiť, aká bola naša situácia a aké bolo polozenie v Budapešti.

Už presťahovanie našej slovenskej vlády zo Žiliny do Bratislavy sa nedialo za kludného ovzdušia. Vojenské velenie na Slovensku (italské) sa na presťahovanie nepozeralo priaznive. Poukazovalo na to, že je nebezpečie atentátov, vzbury obyvateľstva a vpádu Maďarov do Bratislavy. Osvedčilo sa, že nemôže za bezpečnosť slovenskej vlády brať zodpovednosť.

Vedomý politickej i psychologickkej dôležitosti usadenia vlády v Bratislave, trval som neústupne na presťahovaní a vlastne proti vôli vojenského velenia previedol som 4. februára 1919 slovenskú vládu do Bratislavy. Bratislava nás prijala chladne a nepriateľsky. Skoro som videl, že maďarské obyvateľstvo chová pevné nádeje na návrat Slovenska k Maďarsku. Preto som žiadal generála Štefánika, aby sa čo najskôr vrátil z Itálie domov a prevzal dozor nad vojenským velením a obsadením Slovenska ako náš minister vojny. Bohužiaľ Štefánik bol zdržiavaný v svojom príchode riešením naliehavých záležitostí diplomatických a svojou chorobou, tak že sa mohol dostať k ceste na Slovensko až dňa 4. mája. Táto cesta, žiaľbohu skončila sa jeho tragickým pádom na vajnorských nivách.

Medzitým došlo v Maďarsku k dlho pripravovanej zmene vlády, ktorú dľa tajnej dohody maďarských kruhov národných prevzali boľševici len preto, aby mohli demonštrovať proti Dohode a aby mohli vpadnúť na Slovensko a pomocou robotníckych jeho vrstiev ho obsadiť. Bezprostredné príčiny vpádu Maďarov na Slovensko byly dvojaké.

Maďari boli porazení Rumunmi na Tise. Rumunské vojsko si obsadilo Sedmihradsko a zastavilo ďalší postup. Diktátor Kún si preto potreboval reparaovať svoju autoritu. Keď mal uvoľnené branné sily na strane Rumunska, mohol ich použiť na Slovensku, o ktorom mu oznamovali jeho agenti, že je tam nespokojnosť s československým režimom a že maďarské obyvateľstvo s otvorenou náručou prijme jeho vojsko.

Dobrá zámienka ku vpádu bola daná aj s našej strany. Vo februári 1919 bola stanovená nová demarkačná čiara medzi Československom a Maďarskom. Naše vojenské velenie (italské) sa rozhodlo starú čiaru opustiť a obsadiť novú. Pri nástupe našich vojsk nebolo určite vyznačených hraníc a tak niekde naše oddiely zašly ďalej do Maďarska a dali zámienku Maďarom zahájiť nepriateľstvo.

Nástup Maďarov bol rýchly a úspešný. Naši pred presilou ustupovali a čo viac, italské vedenie sa neosvedčilo. V prvých dňoch júna vpád tlúp Bélu Kúna postupoval hrozivo. Bez väčšieho odporu obsadily temer polovicu Slovenska a v nej všetky dôležité dopravné a hospodárske centrá.

Pomoc prišla až s Francúzmi. O polnoci s 31. mája na 1. júna došlo francúzske velenie. Hoci bolo postavené pred hotovú situáciu, vedelo ju riešiť geniálne a rýchle a bolo našou spásou.

Ovšem, hneď sa ani im nepodarilo Maďarov zahnať. V druhej tretine júna boli Maďari vzdialení od Bratislavy už len 60 km. Mali aj pancierový vlak, takže vpád do Bratislavy sa mohol očakávať každú hodinu. Dňa 18. júna večer o 10. hod. vstúpil do mojej izby generál Mittelhausser a žiadal ma, aby som sa nevyzliekal a odišiel s vládou z Bratislavy do Trenčína alebo do Brna, pretože naši práve ustúpili od Nových Zámkov a cesta na Bratislavu je pre Maďarov voľná.

Pýtal som sa: »Či niet žiadnej pomoci zastaviť postupujúcich maďarských vojakov?«

»Nie!« odpovedal generál. »Neviem Vám poradiť, ako by sa to stalo, lebo nedostávam posilu«.

»Ale však je tu posádka, pošlite ju na front.«

»A smiem?« Pýta sa generál.

»Áno.«

Celá posádka bola rýchle pripravená do polnoci k odchodu a odišla na front.

Uvažoval som o našej situácii v meste. Mal som k dispozícii len pár vojakov na stráž, ktorí stáli na moste cez Dunaj. Na druhom brehu v Petržalke stáli boľševici a v meste samom bolo 20.000 organizovaných robotníkov boľševikov a boľševicky orientovaných maďarských

MUDr. Vávro Šrobár, prvý plnomocný minister Slovenska v prevratovej dobe; za jeho éry bol úspešne odrazený bolševický nápor na Slovensko.

Generál Piccioni, minister Šrobár a gen. Mittelhauser v Bratislave.

a nemeckých sociálnych demokratov, ktorí očividne čakali na príchod Maďarov. Keby sa tí vzbúrili, bol by osud Bratislavy spečatený a celá vláda by visela na kandelábroch.

Premýšľal som po odchode generála, čo mi zostalo v Bratislave na obranu úradov a štátnej autority. Poslal som si ihneď pre mestského policajného kapitána Brunnera a tázal sa ho, akú má policajnú pohotovosť pre Bratislavu.

»Je tu 160 mužov peších a 20 jazdcov, všetkých Maďarov. Sú spoľahliví, pokiaľ držím revolver v ruke.«

Teraz som videl, že Československá vláda je vydaná v Bratislave na milosť a nemilosť. Bolo treba rýchle jednať, lebo každá minúta bola drahá.

»Viete čo?«, hovoril som Brunnerovi, »soberte ihneď po Bratislave 1000 ľudí, špičky spoločnosti a predné osobnosti mesta a pošlite ich ihneď s eskortami do Luhačovic, Terezína, Jozefova jako rukojemcov. Začnite ihneď, do rána musí byť všetko prevedené.«

Brunner vykonal pečlivo môj rozkaz. A keď som ráno išiel prechádzkou cez mesto, bol všade mrtvý klud.

Táto udalosť prispela k upevneniu našej situácie až do čias, kedy naše vojská zastavily nepriateľské útoky.

V dobe najväčšej tiesne stala sa zaujímavá, v celku humorná udalosť. Na uliciach Bratislavy sa objavili »Senegalcia«. Pravda, bolo ich len asi 20, ale prechodili cez všetky ulice mesta a budili strašlivý postrach v obyvateľstve. Razom sa rozšírilo po meste, že Francúzi poslali do Bratislavy jednu divíziu barevných vojakov.

Zvesť o tom sa rozniesla bleskurýchle po celom Slovensku a pôsobila prekvapujúcim dojmom. Naraz prestávala panika za naším frontom a upevnila sa dôvera v Československý štát.

Jak to pôsobilo, toho dokladom je tento príklad:

Po dvoch až troch dňoch po objavení sa »Senegalcov« v Bratislave došiel od nášho štábu z Košíc pravidelný kurier dôstojník. Referoval mi, že je všade výtečná nálada, a že prvý vlak zo Senegalcami je už v Poprade. Je ich vraj 2 divízie.

Pýtam sa ho: »A videl ste ich?«

»Áno«, na vlastné oči som ich videl ako vystupovali z vagonov.«

»No«, hovorím, »keď ste ich videl, tak je dobre.«

Zatiaľ sa neobjavil na Slovensku ani jediný farebný vojak.

»Senegalcia« boli naši vojaci, ktorí v jednej našej kasárni sa prefarbili a maskovali, a nahnali strach všetkým nepriateľom našim po celom Slovensku.

Ale tak pracuje psychoza davu, keď je k tomu príležitosť.

Situácia bola naskutku tak vážna, že sme museli našich ľudí silou odvracať od zbabelosti.

Keď sa bolševici blížili, dostavili sa ku mne v hromadnej deputácii všetci prednostovia úradov bratislavských, pošty, železníc, finančnej stráže, celej bratislavskej administratívy. A oznámili mi, že odchádzajú z Bratislavy, lebo sa cítia oni aj ich rodiny ohrozené na životoch.

Hovorím: »Páni moji, nedovolím Vám odchodiť. Ak Vy odídete, za chrptom našich vojakov vznikne panika, a jak potom bude vojsko brániť našu zem? Od tejto chvíle postavím na stanici vojenskú hliadku s rozkazom, aby zatkla každého, kto bez môjho písomného svolenia bude chcieť odísť. A kto sa bude protiviť, bude jednoducho odstrelený. Kým som tu ja, nesmie nikto Bratislavu opustiť.«

Tak som zadržal úrady a vládu v Bratislave, tak sme zachránili mesto pre štát, slobodné Slovensko a pre jeho veľikú budúcnosť v rámci Československej republiky.

Vpád tlúp Bélu Kúna bol veľmi vážnou udalosťou: Hoci sme pri ňom s počiatku strácali, preca len na koniec sa osvedčila naša solidarita a jednota v rozhodnom okamihu. Keď aj sme neboli pripravení, obránili sme sa, veľká väčšina národa — sokoli, dobrovoľnícke sbory — sa postavila proti útočníkom v jednotný šik. V tom bol klad Kúnovho útoku: nezorganizovaných a nesjednotených nás spojil k obrane našej vlasti.

Ú V O D.

Byl jsem požádán, abych napsal stručný přehled válečných událostí na Slovensku roku 1919. Učinil jsem tak ochotně.

Z vlastní zkušenosti piši jen o bojích v tom úseku, kde jsem měl velení, totiž na středním Slovensku. Pro úseky generála Schuhlera (7 divise) a generála Hennocqua (východní armádní skupina) jakož i pro popis situace všeobecné bylo použito textů francouzských, výborného díla pluk. gen. štábu Zd. Ježka »Boj o Slovensko« a znamenitého článku nadp. Ant. Pospíšila ve Zprávách Voj. archivu a musea, ročník 1927, svazek I.

Mezi prvními, kteří přispěli na obranu ohrožených hranic, byli sokolové, kteří tímto dokázali, že národ se může na ně spolehnout ve chvílích nejhorších.

Zvláštní dík patří čs. dobrovolníkům a hrdinným dobrovolníkům slovenským, kteří se mi přihlásili ve Zvolenu, aby bránili své drahé Slovensko se zbraní v ruce, když bylo nejhůř.

Nelze mluvit o obraně Slovenska, aniž by nebylo vděčně vzpomenuťo důstojníků francouzské vojenské mise, kteří se pod vedením gen. Pellého a gen. Mittelhaussera hrdinně a rozhodujícím způsobem zúčastnili obrany Slovenska.

Naše uznání patří jménovitě gen. Faucherovi (býv. náčelník štábu gen. Mittelhaussera), gen. Hennocqueovi-Schuhlerovi-Chabordovi-Destremeauovi-Parisovi,

plukovníkům Barresovi, Kiefferovi, podpl. Braunovi, majoru Pujovi, Bonneauovi, Prignotovi, Gillanimu, Costierovi a j.

Velký byl počet těch, kteří při obraně hranic Slovenska položili své životy. Čest jejich památce, naše úcta a vděčnost jejich rodičům.

Armádní generál Josef Šnejdárek.

Armádní generál Josef Šnejdárek :

BOJE NA SLOVENSKU OD 27. DUBNA 1919 DO 14. SRPNA 1919.

Vojenské a politické zhroucení monarchie Rakousko-Uherské v říjnu 1918 donutilo vládu, císaře a krále ve Vídni, aby složil zbraň. Príměří ze dne 13. listopadu mezi Uherskem a Dohodou učinilo konec válečným operacím.

Toto príměří stanovilo na frontě východní spojenecké armády čáru, za kterou se měla uchýliti vojska rakousko-uherská. Nestanovila však žádných opatření, pokud jde o odchod těchto vojsk z oněch území střední Evropy, která byla připojena ke státům, uznaným dohodovými a spřátelenými mocnostmi — to jest Československu a Rumunsku.

Nicméně dne 25. listopadu byla stanovena prozatímní demarkační čára mezi Československem a Maďarskem; o této čáře byla uvědomena vláda maďarská dne 17. prosince 1918 mezinárodní komisí pro príměří v Budapešti.

Stanovila tři dni jako lhůtu, povolenou Maďarům, aby odtáhli se svými vojsky na západ od pásma, takto stanoveného:

- na východě: čarou Arad—OradeaMare—CariuMare—StatutMare;
- na západě: čarou Szeged—Orosháza—Debrecen—Vásárosnamény.

Tato výzva, která byla oznámena vládě uherské dne 20. března plukovníkem Vixem, presidentem mezidohodové komise pro príměří, vyvolala v Budapešti výbuch bolševického hnutí. Socialistická vláda hraběte Károlyiho odmítla přijmouti podmínku, která obsahovala zřeknutí se tak značné části národního území. Dne 21. března zřekl se Károlyi svých funkcí a předal vládu proletářům lidu uherského. Po lidové republice dne 16. listopadu 1919 byla utvořena v Budapešti lidová republika s prozatímním presidentem hrabětem Michalem Károlyim, pak následovala republika sovětská. V Budapešti utvořena byla vláda lidových komisařů, za předsednictví Bély Kúna. Tento vůdce okamžitě vyžádal si spojenectví v Moskvě a položil si za hlavní úkol zřídit silnou červenou armádu.

Provisorní čára hranic mezi Československem a Maďarskem, která byla ustálena ihned po příměří dne 13. listopadu 1918 a jejímž účelem bylo spojení Čechů a Slováků a usnadnění organizace mladé Republiky, vykazovala mnoho závad. Nejen že se stanoviska národnostního neuspokojovala plně Čechoslováky, nevyhovovala také se stanoviska hospodářského.

Tato čára skutečně rozdělovala silnice a železnice¹⁾ tak nepříznivě, že často znemožňovala zásobování obyvatelstva v celé části území slovenského. Z toho důvodu mírová konference přihlížela k oprávněným nárokům vlády pražské a připustila (kolem 15. února) zásadu změny hranic, příznivou Čechoslovákům. Mírová konference rozhodla se též svěřiti Československu správu území, obývaného Rusíny — Podkarpatskou Rus.

Bylo tedy povinností vlády československé od února 1919 zajistiti si vhodnými vojenskými kroky a pro nejbližší budoucnost obsazení oněch území, která měla připadnouti Republice.

Ministerstvo národní obrany v Praze počítalo s příznivým rozhodnutím mírové konference, pokud jde o definitivní jižní hranici Slovenska, a proto dne 7. dubna, aby zajistilo tuto zemi dostatečným pásmem před bolševickým požárem, zažehnutým v Budapešti, — stanovilo detailně cíle, kterých musí dosáhnouti po obdržení rozkazu vojska gen. Picciona.²⁾

Dne 26. dubna maďarská vojska opustila pohraniční oblast na hranicích československo-maďarských, a proto vláda pražská dala rozkaz k obsazení takto opuštěného území, aby je uchránila před drancováním.

Tak dne 27. dubna, v den, kdy vojska československá překročovala hranici, zahájeny byly boje na Slovensku, které prošly napřed kritickým údobím a skončily dne 14. srpna 1919 úspěchem československých vojsk.

Armáda československá:

Armáda československá byla utvořena ihned po převratě dne 28. října a skládala se z prvků velmi různorodých, pokud jde o vnitřní hod-

¹⁾ Zvláště cesty, které spojovaly Parkán—Lučenec—Bánréve—Miskolc—Sátorajhajhely—Čop a Užhorod.

²⁾ Gen. Piccione velel armádnímu sboru ital. legionářů. Tato velká jednotka byla vytvořena v Itálii během posledního roku světové války (duben 1918) — po dohodě mezi vládou ruskou a Národním výborem československým v Paříži a obsahovala pouze příslušníky české neb slovenské (pocházející z republiky Českoslov. a bydlící v cizině, přeběhlíky aneb zajatce z armády rakousko-uherské, pouze vyšší velit. místa a speciální oddělení byla obsazena Italy. Tento armádní sbor zúčastnil se

notu: byli v ní legionáři, italští a francouzští, pak zbytky armády rakousko-uherské a dobrovolníci. Prováděla se právě její reorganisace pod velením franc. voj. mise.³⁾)

Celkový stav armády, rozložené po celém území Republiky, byl asi 180 tis. vojnů z 12 ročníků,⁴⁾ povolanych do zbraně; byly to ročníky 1887—1898.

Válečný materiál pro armádu byl rozptýlen po veškerém území (dopravní prostředky, telegrafní materiál, kulometry atd.) a byl nedostačejný. Zásobování dělostřeleckým střelivem bylo ještě ve stavu projektu. Jízda vykazovala velký nedostatek koní. Letectva dosud nebylo. Pěchota měla velmi různou výzbroj. Také výroba válečného materiálu byla převratem skoro úplně zastavena.

Republika Československá měla ještě na Sibíři 3 divise legionářů v celkovém počtu 50.000 mužů, které patřily k nejlepším silám armády, avšak nacházely se ještě na jaře 1919 rozloženy po celé transsibiřské dráze. S jejich příchodem do Československa se počítalo teprve během února 1920. Mladá Republika byla tedy již od počátku svého bytí připravena o tuto význačnou a organisovanou složku armády.

Slovensko bylo slabinou nové Republiky. Bylo totiž až do revoluce 28. října 1918 v úplném područí Budapešti a po svém obsazení stále bylo předmětem choutek maďarských. Maďaři se nemohli rozhodnouti, aby přijali klidně nový stav věcí, vzniklý ve střední Evropě po vítězství spojenců. A právě v okamžiku, kdy na mírové konferenci v Paříži se projednávala otázka definitivních příštích hranic mezi Maďarskem a Československem, právě v této době vedoucí činitelé maďarští zdůrazňovali neochvějně svou vůli znova se zmocniti, buď dřívě, nebo později, tohoto bohatého území, o kterém prohlašovali, že náleží ke svatoštěpánské koruně.

Za těchto okolností obsazení nových hranic mělo se setkat se živým odporem maďarským a jevilo se proto jako skutečné válečné operace. Kromě toho na severu byly dvě pohraniční župy, spišská a oravská, kterých žádali Poláci, a tím vznikly na mírové konferenci mezi Prahou a Varšavou nové rozpory, k nimž se muselo přihlížeti.

Bylo nutno proto vybavit toto případné operační území značnými vojenskými silami, aby se čelilo všem možným eventualitám.

aktivně po boku král. armády italské bitvy u Vittorio Veneto. Gen. Piccioni byl jmenován voj. velitelem Slovenska se sídlem v Bratislavě.

³⁾ Voj. mise franc. za vedení generála Pellého přijela do Prahy 13. února 1919 a měla 45 důstojníků.

⁴⁾ Tyto ročníky byly zeslabeny pro: a) množství vojnů, odeslaných do svých domovů s příčin rodinných anebo všeobecného prospěchu, b) desorganisaci úřadu pro svolávání nováčků po revoluci a příměří.

Prováděla se právě reorganisace čs. armády pod vedením franc. voj. mise a počítalo se s postupným zřízením 8 divisi tohoto složení:

4 pěší pluky po 3 praporech,

1 pluk dělostřel. po 3 bateriích kanonů (o 4 dělech), 1 baterii houfnic,

2 ženijní roty,

1 letecká jednotka,

1 eskadrona jízdy.

Dne 25. dubna tato armáda měla:

— 6. a 7. divisi ital. legionářů, kteří tvořili armádní sbor generála Picciona. Tyto divise byly vytvořeny v Itálii a skládaly se ze třech pluků a 6 baterií. Byly vybaveny nutnými dopravními prostředky k zajištění svého volného pohybu.

— 3. divise byla nově utvořena a obsahovala 4 pěší pluky, 6 baterií a menší trén. Tato divise byla dána pod velení franc. gen. Hennocquea.

— Divise franc. legionářů, vytvořená ve Francii, obsahovala 4 pěší pluky, z nichž 1 se právě tvořil (pluk 24).

— 4. divise (12 praporů) se právě tvořila v Popradu.

— 4 smíšené brigády nezávislé (I., II., III., IV.), z nichž každá obsahovala 2 pluky pěchoty, 1 eskadronu jízdy, 1 nebo 2 bat. dělostřelectva, 2 neb 3 ženijní roty:

— 54 polních praporů,

— dělostřelectvo — 4 samostatné pluky, z nichž 1 se právě tvořil (3),

— jízda — 27 pěších eskadron a 3 jízdní eskadrony,

— ženijní vojsko — 3 prapory o velmi nestejných stavech,

1 telegrafní prapor,

1 železniční pluk.

b) Rozdělení sil:

Ihned po revoluci musila republika Československá zajistiti své prozatímní hranice proti Němcům, Maďarům a Polákům. Proto všechny tyto vojenské síly byly rozloženy po území českém, moravském a slovenském takto:

Č e c h y : (fronta německá a rakouská), 41 praporů takto rozložených:

— 31 na hranici v určitém počtu skupin podle důležitosti ochrany komunikačních cest, které se měly chrániti;

— 10 [5 franc. legionářů, 1^{1/2} italské domobrany⁵⁾ a 3^{1/2} bývalé armády] jako hlavní zálohy v Praze.

⁵⁾ Tyto prapory byly utvořeny v Itálii po příměří dne 3. listopadu ze zajatců rakousko-uherské armády a původu československého, kteří přišli do zajetí během a po bitvě na Piavě.

Morava: (fronta rakouská a polská) — tato fronta tvořila také úsek sporný mezi vojsky českými a polskými, ježto nebylo docíleno dohody v otázce Těšína (střediska uhelného a jiného velmi důležitého průmyslu) — 44 praporů takto rozložených:

— 34 na hranici

— 10 jako záloha v Brně, Olomouci a Kroměříži.

Tato vojska v Čechách a na Moravě byla z velké části vytvořena z osamělých a jednotlivých praporů bývalé armády, které dosud nebyly ani v plukovním, ani v brigádním rámci.

Jejich početné stavy byly velmi slabé následkem demoralisace a nedostatku nutných důstojníků. Měly nedostatek předepsaných dopravních prostředků, což značně zmenšovalo jejich pohybovou schopnost.

Slovensko: (fronta polská a maďarská) — obsahovala ostatní síly československé, t. j. jejich většinu.

— armádní sbor generála Picciona (ital. legionáři):

6. divise (gen. Rossi),

7. divise (gen. Boriani),

— 3. pěší divise (gen. Hennocque), která se právě tvořila v oblasti Košic,

— 4. pěší divise (gen. Rada) se tvořila v oblasti Popradu.

— Smíšené brigády: I. (plk. Kopfstein), II. (plk. Hanák), III. (plk. Šembera) a IV. (plk. Votruba).

Červená armáda maďarská:

V důsledku příměří dne 13. listopadu 1918 byli Maďari oprávněni ponechati si prozatímně armádu, složenou ze 6 divisí pěchoty a 2 divisí jízdy. Tato armáda měla obsahovati pouze dobrovolníky. Se sestavováním této armády bylo započato již od listopadu za vrchního řízení Boehma^{*)}, ministra války ve vládě Károlyiho, a velmi rychle provedeno. Na konci února 1919 maďarské síly obsahovaly 23., 37., 87., 39., 40., 41. pěší honvédní divise a 5., 11. jezdecké honvédní divise bývalé král. armády. (Byli povoláni jen maďarští příslušníci a tyto jednotky byly méně dotčeny porážkou a zhroucením Rakousko-uherské monarchie; proto byla reorganizace velmi usnadněna.)

Nutné početní stavy byly zajištěny 6 ročníky, pak 3 ročníky: ročníky 1896, 1897, 1898.

^{*)} Boehm Vilmos byl členem sociálně-demokratické strany a vyšinul se rychle s pouhého mechanika na ředitele továrny na psací stroje. Měl smysl pro organizaci a pro velení a z těchto důvodů byl vyhládnut za Bély Kúna jako vrchní velitel červené armády maďarské.

Kolem 15. března na nátlak Dohody rozhodla se vláda Károlyiho přeměnit tuto armádu s povinnou vojenskou službou na armádu dobrovolníků. Bylo počítáno se zřízením dunajské ochranné stráže (námořní brigády) a skupiny (divise) Székelyů (Maďarů z Transylvanie), avšak v okamžiku, kdy byla utvořena vláda bolševická, tato přeměna nebyla ještě skončena, pokud jde o 6 divisí pěchoty, a byla provedena pouze změna čísel těchto divisí (divise označeny čísla 1—6).

Béla Kún opíral se o národní city velmi živé a rozhodl se bránit provedení rozhodnutí, pokud šlo o nové hranice maďarské. Vytýčil si cíl zřídit silnou revoluční armádu. Ježto zřízení takovéto armády mohlo se dít pouze postupně, bylo první starostí této nové vlády udržeti již stávající národní armádu a zvýšiti její bojovou hodnotu. Současně v době, kdy byla vyhlášena výzva k proletářským válečníkům, aby se hlásili do armády sovětské, byli povoláni do služby aktivní důstojníci a určitá kategorie specialistů (bývalí důstojníci armády, letci, lékaři, zvěrolékaři, telegrafisti atd.).

Byly podniknuty určité kroky (zabrání pohonných látek, automobilů, součástek automobilních, koní a mezků, aby se zlepšila materiální situace armády. Byl dán nový popud k výrobě válečného materiálu v největších továrnách. Byly prováděny nákupy zbraní v Rakousku. Bylo započato se sestavou pracovních detachmentů dělnických (praporů a pluků), které byly přiděleny k armádě a tvořily její zálohu. Kromě toho po vzoru Moskvy vedle armády červené byla vytvořena červená garda, policejní to vojsko, které podléhalo ministerstvu vnitra. Rumunská ofensiva (16. dubna 1919) dodala novou vzpruhu této nové organizaci armády. Rozhodnutím revoluční rady byla nařízena všeobecná mobilisace dělnické třídy dne 19. dubna 1919. Byly povolány všechny kategorie specialistů a v tomto směru postupováno metodicky a racionelně. Dne 26. dubna červené síly maďarské čítaly asi 90.000 mužů.

V Budapešti dne 2. května bylo vyhlášeno stanné právo. Komisař Vilmos Boehm byl jmenován vrchním velitelem všech červených sil maďarských a jemu k ruce byl přidělen jako náčelník hlavního štábu plk. Stromfeld, jehož dobré schopnosti byly dobře známy v bývalém štábu rakousko-uherském.

15. května pod tlakem národního hnutí, které bylo vystupňováno na nejvyšší míru zahájením nepřátelství čs. vojsk a ponižujícími podmínkami, které Rumuni, po dosažení řeky Tisy kladli jako podmínky příměří, byla nařízena všeobecná mobilisace veškerého mužského obyvatelstva. V druhé polovici května bylo provedeno metodické povolání všech druhů specialistů; zvláště všech důstojníků ve stáří od 20—

45 roků aktivních, záložních a domobrany, kteří sloužili v bývalé rakouské armádě. Kromě toho neúspěch rudé armády na řece Tise a vzdání se jednotek székelyských Rumunům přiměl vládu, aby zařadila dělnické pluky do jednotek na frontě. Těchto dělnických pluků bylo 8—12 a v důsledku toho byla provedena nová organizace velkých jednotek.

Jestliže uvážíme, že v bývalé dvojité monarchii měly Uhry svou vlastní armádu, jejíž ústřední správa se nacházela v Budapešti, můžeme snadno pochopiti, že provedení všech těchto nařízení nesetkávalo se s vážnými potížemi.

V zemi byly dostatečné zásoby válečného materiálu, zvláště dělostřeleckého střeliva. Kromě materiálu bývalé král. uherské armády ministerstvo honvédské disponovalo ještě materiálem, zanechaným na maďarské půdě německým vojskem maršálka Mackensena za jeho ústupu v říjnu—listopadu 1918.

Tento materiál byl bezpečně uložen. Kromě toho tyto válečné zásoby byly doplněny opětným uvedením v činnost národního válečného průmyslu a kromě toho kupován materiál v cizině, zvláště v Rakousku. Organisované jednotky mohly býti vybaveny vším potřebným materiálem a bylo rovněž dobře zajištěno zásobování střelivem.

Bylo možno dokonce přikročiti k postavení nových jednotek.

Byly vytvořeny 3 armády:

— I. armáda na frontě východní a jižní (fronta rumunská a jugoslávská), pod velením komisaře Vágóa Bély se stanovištěm v Ceglédu.

— II. armáda na západní frontě (případná fronta rakouská) pod velením komisaře Pogánye.

— III. armáda, nejsilnější na frontě severní (fronta československá), pod velením komisaře Landlera se sídlem v Hatvanu.

Současně s úspěchy, docílenými na frontě severní, byla zesílena morálka vojska, rovněž utužila se autorita důstojníků a kázen se značně zvýšila.

Dne 26. května rudá armáda maďarská, značně zesílená a důkladně vybavená důstojnickým sborem a poddůstojníky bývalé král. armády honvédské, zahrnovala:

7 divisí (po 4 plucích a 5—8 děl. bateriemi),

4 pěší brigády, které se tvořily,

2 jezdecké divise,

1 skupina Székelyů,

1 pluk železničních sapérů,

1 pluk telegrafních sapérů,

1 červená garda,
 1 speciální posádka v Budapešti, sestavená hlavně z dělnických částic,
 z úředníků a studentů,
 1 flotila o 6 monitorech,
 8 obrněných vlaků.

Učlenění těchto sil na území bylo tak provedeno, že v této době 2/3 těchto sil (120.000 vojáků) byly na frontě československé, t. j. 70.000—80.000 mužů.

První část bojů na Slovensku. Od 27. dubna 1919 do 26. května 1919.

Tyto válečné operace, které podnikly čs. síly ve spojení s rumunskými vojsky, byly stanoveny operačním rozkazem ze dne 7. dubna ministerstvem národní obrany.

Byla utvořena dvě velitelství a jedna hlavní záloha:

- a) skupina západní pod velením generála Picciona,
- b) skupina východní, velitel generál Hennocque.

Dle plánu gen. Picciona obsazení nové demarkační čáry mělo býti uskutečněno malými kolonami, které by postupovaly v údolích, jež se sklánějí s Karpaty. (Bodrog—Hornád—Bodava—Slaná—Rimava—Halič—Talian).

Provedení tohoto plánu narazilo na značné obtíže. Gen. Piccione se domníval, že nastane pouhé obsazení hranic, a proto nepovažoval za nutné použití dispozitivu rozčleněného do hloubky.

Jeho zálohy brzy se ukázaly nedostatečnými. Postup skupiny Piccionovy počal 29. dubna ráno a pokračoval velmi pomalu, jelikož její postup byl citelně zdržován tuhým odporem maďarského vojska, hlavně v oblasti baní šalgotarjanských.

Maďarským protiútokem 10. května byla skupina Piccionova zatlačena až k Filakovu.

Dne 20. května zahájila vojska maďarská rozhodnou ofensivu proti armádě gen. Picciona, která byla roztažena na frontě od Iple až po Tisu a donutila ji k ústupu.

Skupina generála Hennocquea.

Již od počátku velmi slabá, nedosáhla lepších úspěchů než skupina gen. Picciona.

V posledním svém hlášení ze dne 26. května gen. Piccione hlásí ministru národní obrany, že jeho poslední zásoby střeliva jsou úplně vyčerpány.

V této situaci bylo nahrazeno dne 26. května velitelství italské velitelstvím francouzským, které převzalo řízení operací čs. armády.

Čs. vojsko nemělo již žádnou zálohu a mělo proti sobě nepřítele, jehož morálka byla sesílena prvními docílenými úspěchy.

Nejen že na čs. straně scházely materiální prostředky všeho druhu, ale také tyto první operace prokázaly nedostatečnou jednotu mezi velitelským sborem a vojskem.

Důstojnický sbor bývalé rakousko-uherské armády málo přiléhal k novým jednotkám, kterým velel jenom velmi krátký čas. Vznikala z toho váhavost v provádění rozkazů a určitá nervosita vojínova, jakmile se jen zjevil obrněný vlak. Často nějaká pobuřující zpráva, nadměrně zveličená, byla přijímána bez kontroly a vyvolávala velmi rozsáhlé ústupy, které překvapovaly vrchní velení a uváděly ve zmatek povšechné řízení operací.

Všechny tyto nedostatky, které byly ještě zesíleny vzešlými neúspěchy, měly neblahé následky na vojsko. Značné, avšak bezvýsledné úsilí, které podnikal čs. voják, ve spojení s nedostatečným zásobením, zeslabily jeho morálku. Jeho důvěra ve velitelství byla otřesena. Špatné plnění rozkazů bylo stále častější. Případy nedisciplíny stále se množily. Početní stavy se zmenšovaly. Schopnost odporu jednotlivých jednotek byla tím citelně zmenšena.

Boje na Slovensku od 27. května do uzavření příměří dne 24. června 1919. Vrchní velitelství italské vystřídáno velitelstvím francouzským. Maďarský plán.

Úmyslem vrchního velitelství bolševického bylo rychlým pochodem červených divisí směrem na sever vyřaditi z boje velkou část vojsk československých, která utrpěla značné ztráty na frontě Salgótarján—Miskolc. Cílem plánu maďarského bylo dosáhnouti směrem na Vrútky jediné železnice, která spojuje Bratislavu a Žilinu s Košicemi; tím roztrhnouti na dvě části bojiště slovenské a izolovati všechny jednotky československé, bojující východně od Tater. Bylo to pokračování manévrů na vnitřních liniích, které se Maďarům tak dobře zdařily dne 20. května.

Ofensíva byla znovu zahájena červenými vojsky dne 27. května a vojsko maďarské postupovalo rychle za ustupujícími jednotkami československými; postupovalo ve třech hlavních směrech:

- Miskolc—Košice—údolí Hornádu,
- Salgótarján—Zvolen přes Lučenec,
- Bal. Ďarmoty—B. Štiavnica přes Levice.

Jedna část maďarského vojska (třetí červená divise) vyrazila z Parkana na N. Zámky; jejím úkolem bylo zajistiti kryt útočného systé-

mu proti veškerému případnému nebezpečí z Bratislavy. Tato divise měla kromě toho úkol po dobytí Komárna vzbouřiti maďarské obyvatelstvo na Velkém Žitném ostrově.

Útočné směry, které sledovaly bolševické divise, dály se všechny po železnici. Tím způsobem mohl hlavní štáb z Budapešti na určitých místech uvést v činnost četné obrněné vlaky — vlaky zvláště dobře organisované a vyzbrojené, které měl k dispozici.

Tyto obrněné vlaky byly jakousi manifestací maďarské techniky válečné a působily skutečně mocně na vojsko československé, kterému scházely zásoby dělostřeleckého střeliva.

Dosažené výsledky byly by značné jak po stránce politické, tak strategické. Jednotky československé III., IV., IX. a X. brigády, 3. a 6. divise, přitlačeny na hranici polskou, by měly odříznuta zásobovací střediska a nezbývalo by jim nic jiného, než internování v Polsku, anebo vzdání se boje. Veškeré východní Slovensko dostalo by se jedním rázem do područí Budapešti. Pak by se rudá armáda obrátila na západ, obchvátla obranu Dunaje a nacházela by se v situaci zvláště výhodné, aby podnikla dobytí západního Slovenska.

V této době dostoupila otázka Těšína nejkritičtější fáze, rozpory zájmů československých a polských byly velmi značné. Mohlo dojít k vytvoření společné hranice mezi dvěma státy (Maďarska a Polska), jejich vztahy v této době byly přátelské; důsledky politické byly by nedozírné. Byl by zmařen mír versailleský.

Velení francouzské vystřídá velení italské.

Bylo docíleno dohody mezi vládami čsl., franc. a italskou. Dne 24. května, bylo uzavřeno mezi vládou pražskou a římskou jednání, jež vedl generál Štefánik, ministr války republiky Československé. Tímto ujednáním byl zjedнан okamžitý návrat do Itálie generála Picciona, jehož poslán bylo skončeno, a důstojnický sbor italský byl nahrazen důstojníky francouzskými.

Dne 26. května byl generál Pellé jmenován náčelníkem hlav. štábu československé armády a dne 27. května rozkazem ministerstva italoobrany číslo 16643/op. byl stanoven 1. červen jako den výměny italského velení velením francouzským. Generálové Mittelhausser, náčelník štábu franc. mise, generálové Chabord a Schuller byli postaveni v čelo skupiny slovenské a 6. a 7. divise italských legionářů. Odebrali se okamžitě na Slovensko, aby se informovali o situaci a aby mohli převzít ve stanovenou dobu příslušná velitelství, která jim byla svěřena.

Takovéto vystřídání, které bylo vynuceno okolnostmi, vykazovalo velmi vážné potíže. Bylo provedeno za úplného ústupu pod tlakem tvrdošíjného nepřítele, kterému úspěchy dodaly ještě větší odvahy; značné mezery způsobil odchod italského důstoj. personálu, důstojnictva hlavního štábu a specialistů u vojska, kteří mohli býti nahrazeni jen personálem francouzským a československým v nepatrné míře. Generál Pellé očekával posilu, kterou si vyžádal v Paříži, neboť disponoval vskutku pouze asi 50 důstojníky (27 franc. a 24 čsl.), kterými bylo vystřídáno 127 důstojníků italských. Z toho mohla vzniknouti desorganisace velitelská⁷⁾ v okamžiku, kdy vojenská situace vykazovala neúspěchy.

Dne 4. června dekretem presidenta republiky byl generál Pellé jmenován vrchním velitelem armád československých. Nové jednotky ze zázemí (4 prapory, 4 kol. roty a prvky 4. divise, umístěny v oblasti Trenčín, Žilina) byly dány k dispozici gen. Mittelhausserovi, který byl pověřen provedením zamýšleného protiútku.

Generál Pellé si vytýčil jako první úkol zastaviti nepřítele v hlavních směrech na Vrútky a Bratislavu a pak přejíti iniciativně k vlastním operacím.

Zamýšlel:

1. účelnější rozdělení velitelství,
2. zřízení záloh,
3. uvésti pořádek ve vojsku a obnovení discipliny,
4. uvésti v činnost válečnou výrobu materiálu, zvláště továren na střelivo.

1. Rozdělení velitelství na západní a východní skupinu.

Velitelství skupiny slovenské mělo zajišťovati na obrovské frontě, která se táhla od Parkana až do Sátoraljaújhely, řízení válečných operací ve dvou oblastech úplně odlišných: slovenské rovině severně Dunaje a údolí kolem středního Hornádu. Tyto dvě oblasti byly od sebe odděleny horským hřbetem těžce přístupným — Tatrami (oblast Kremnica—Detva—Muráň—Ružomberok); mezi nimi bylo spojení jen velmi svízelné. Proto generál Pellé dne 4. června určil čáru: údolí Slaná—Rimavská Seč—Šankovce—Jelšava—Dobšiná jako novou hranici, která oddělovala obě skupiny. Tato hranice podřídila třetí brigádu, jejíž styk s Košicemi byl snadnější než s Bratislavou, pod velitelství východní skupiny.⁸⁾

⁷⁾ Tak se stalo na příklad, že u 7. divise velitel divisní pěchoty, dále 3 velitelé sboru a velitel divisního dělostřelectva opustili svá velitelství uprostřed boje a aniž by mohli být nahrazeni alespoň s počátku boje.

⁸⁾ Tato organisace byla později doplněna rozkazem čís. 18.597/op. z 10. června, který rozdělil pásma armád na dvě skupiny.

Východní skupina, podřízená generálu Hennocqueovi, měla své velitelství v Košicích.

Západní skupina podřízena byla generálovi Mittelhausserovi a měla svůj stan v Bratislavě. Jejím úkolem bylo zlomit nepřátelský postup severně od Zvolena a dále na frontu Komárno—Nitra.

2. Zřízení záloh:

Zálohy,⁹⁾ s potíženími sestavené v Košicích ministerstvem národ. obrany, byly z větší části použity, aby podporovaly obranu na frontě Rudobánya—Szikszó. Aby se mohlo předejít všem událostem s této strany, dostal generál Hennocque rozkaz (čís. 16858) op., aby dal dopravit do Košic jednu z rusínských brigád, která by tam tvořila novou hlavní zálohu (6. brigáda, plukovník Lasek). Avšak byl to krok, který neposkytl značné zlepšení ve svízelné situaci. Bylo nutno hledat jinde nutné jednotky. V Čechách a na Moravě byly postaveny nové jednotky (35. pluk, 81. plk., prap. III./54). Ačkoliv Němci v západních a severních Čechách a Poláci ve Slezsku byli velmi činní¹⁰⁾, přece byla vyňata vojska v úsecích podružného významu, zvláště na Těšínsku (3 prapory: I/92, II./54, I./99).

Na osobní zákrok generála Pellého byl zaslán letecký materiál z Francie do Československa, který umožnil postavení dvou prvních letek¹¹⁾. — Kromě toho byla zrychlena doprava domobraneckých praporů, utvořených v Itálii.¹²⁾

3. Zavedení kázně a pořádku do vojska.

Aby se čelilo rozkladu armády, bylo nutno použití radikálních opatření. Bylo to také podmínkou pro možné zahájení nové ofensivy. Tato opatření, přijatá koncem května vládou československou v dohodě s gen. Pellém, obsahovala:

- odstránění neschopných vůdců,
- zřízení speciálních válečných soudů a zavedení trestu smrti pro určité zločiny vojenské,
- důstojníkům dáno právo vyžadovati nutnou poslušnost,
- zavedení stanného práva na celém Slovensku.

4. Zahájení opětné výroby válečného materiálu, zvláště továren na střelivo.

⁹⁾ X. brigáda (18. p. pluk a 14. pěš. pluk) 12. pěší pluk.

¹⁰⁾ V téže době byla hlášena značná shromáždění vojsk severně Řezna (vojsk německých) a v oblasti Těšína (vojsk polských).

¹¹⁾ Kromě dvou úplných leteckých jednotek vláda francouzská postoupila zdarma republice Československé 115 letounů průzkumných (typu Samson), 50 stíhacích letounů (Spad vzor 13) a 15 bombardovacích letounů (Vtisin).

¹²⁾ Telegramy číslo 215 a 214 z 29. května generála Pellého maršálovi Fochovi.

Na popud generála Pellého přikročila vláda československá koncem května ke skutečné mobilisaci československých továren, které pracovaly během války světové. Byla nutná určitá doba (15—20 dní), dříve než mohlo se kalkulovati množství vyrobeného válečného materiálu. Generál Pellé naléhavě intervenoval u ministerstva války v Paříži u maršála Focha a pana Alizze, franc. vyslance v Berlíně, aby obdržel bezodkladnou dodávku vál. materiálu, který byl objedнан pražskou vládou jak ve Francii, tak v Rakousku.

Kromě toho generál Pellé, náčelník franc. vojenské mise, naléhavě žádal v Paříži intervenci spojeneckých vojsk, rumunských, francouzských a srbských, aby podpořil armádu československou.¹³⁾ Takový byl nový organizační plán, o kterém byli informováni gen. Mittelhauser a Hennocque.

Gen. Pellé snažil se uskutečniti svůj plán nové organizace. Avšak zdar příští projektované ofensivy mohl býti možný jen tehdy, až by se zmenšila na minimum ztráta dalšího terénu.

Bylo důležité, aby zůstala v držení nejen jediná zásobovací cesta východní skupiny (železnice Žilina—Košice) a vyústění této železnice do maďarské roviny (oblast Košice), avšak také Bratislava, kde se nacházela jediná továrna na výbušiny v Republice, a bohatá rovina slovenská na východě tohoto města, nezbytná k zásobování země. V tomto smyslu gen. Pellé usměrňoval své dva podřízené velitele, kterým doporučoval:

- zavésti bezodkladně pořádek do jednotek,
- zříditi si co nejdříve zálohy, které by umožňovaly místnímu velitelství odpovídati vhodně na nepřátelské úsilí a které by dodaly vojsku ofensivního ducha,
- účelně hospodáriti se silami důmyslnou organizací v terénu,
- přesvědčiti každého, že má odporovati nepříteli.

Ježto se očekávala event. akce rumunské armády, která byla vyvinuta k zásahu na důležité komunikaci maďarské Hatvan—Miskolc, byl dán rozkaz gen. Hennocqueovi, aby zůstal v těsném spojení s generálem Marderscu, velitelem jižní skupiny rumunské na řece Tise. Události, které nastaly koncem května a začátkem června, byly poněkud nepříznivé předvídaným záměrům, avšak brzy uspíšily rozhodnutí gen. Pellého, pokud jde o zamýšlenou protiofensivu. Rudá armáda postupovala přímo proti severu, porážela vojska československá

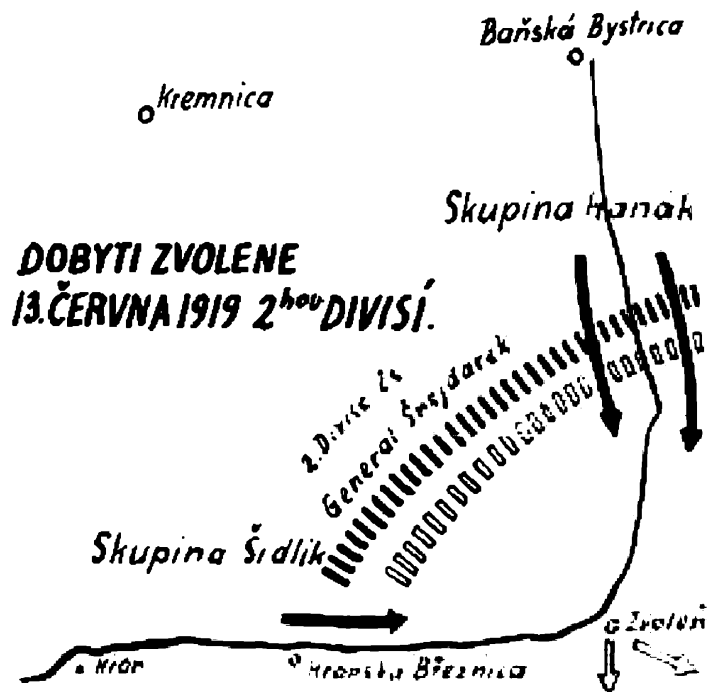
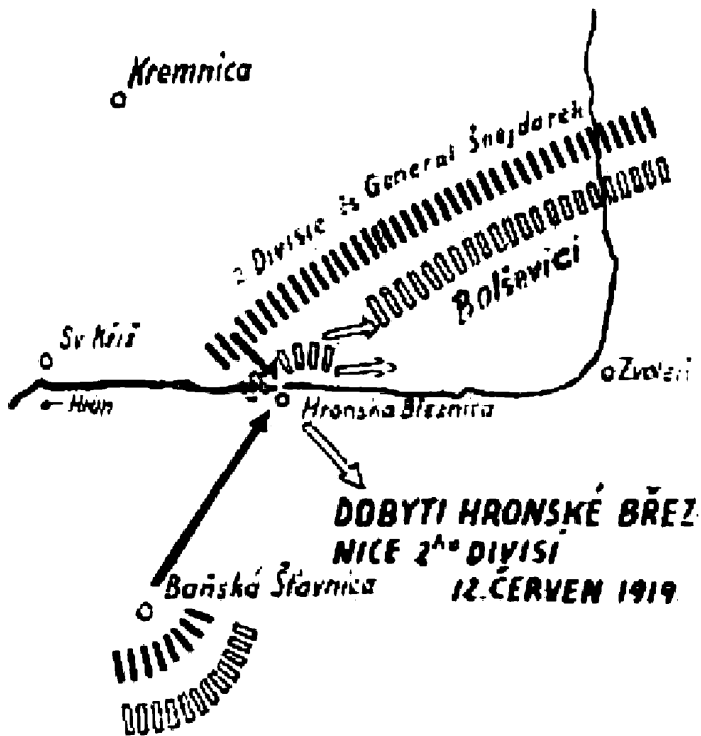
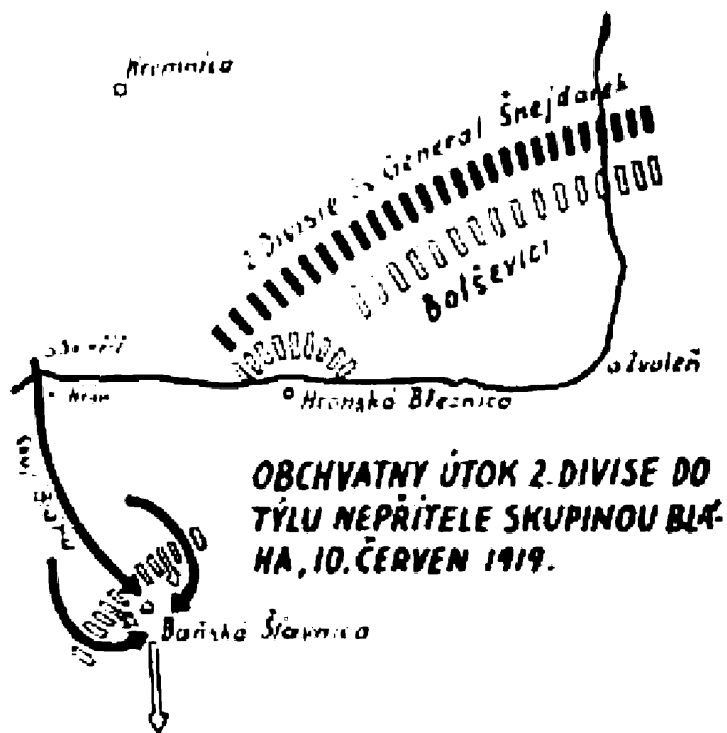
¹³⁾ Telegramy 214 a 215 z 28. května ministerstvu války v Paříži a maršálovi Fochovi. Telegramy 15.—16.—17. z 27. května generálovi Franchet D'Esperrey do Cañbradu. Telegramy 219—220 z 29. května ministru války do Paříže a maršálovi Fochovi. Telegram 2511/3 EM z 30. května gen. Franchet D'Esperrey. Telegramy 21—22/C z 31. května marš. Fochovi a gen. Franchet D'Esperrey.

Jozef Šnejdárk, armádný generál, zemský vojenský veliteľ, hrdina československého odboja a záchranca Slovenska v dobe boľševického vpádu.

Plk Šnejdárk so svojim štábom v Kremnici

Mapky ku článku gen. Šnejdárka.

a postupovala za nimi na celé frontě. Dne 30. května rudá armáda rozšířila své útoky na svém levém křídle až k řece Dunaji, vynutila si přechod přes Ipeľ a zmocnila se Lučence.

Pod tlakem maďarského útoku generál Letovský, velitel středního úseku, nařídil ústup 2. a 4. brigády na čáru: Levice—Krupina—Detva—Dobšiná. Bylo velké nebezpečí, že nepřítel vyúžitkuje malý odpor, který mu kladly jednotky středního úseku, a že dosáhne svého cíle: železnice: Žilina—Košice.

Tímto způsobem by východní skupina byla úplně odloučena a současně velmi stížena situace armády československé.

Bylo nutno přikročiti k energickým opatřením. Gen. velitel středního úseku byl nahrazen plukovníkem Šnejdárkem, který nařídil ihned protiútok. Při tom by vých. skupina vystříhala se veškerého ústupu¹⁴⁾ a usnadnila by tento manévř novou ofensivou ve směru na Miskolc. Dne 1. června v době, kdy franc. důstojníci převzali skutečně velení vojsk českoslov., byla situace na frontě zvláště kritická. První dni v červnu nepřinesly žádného zlepšení. Jestliže ve středu nebezpečí průlomů bylo oddáleno, nicméně na obou křídlech nastaly nové nepříznivé události, zvláště ve směru Košic.

Na západě byla prolomena obranná linie Parkan. Levice padly do rukou nepřátel odpoledne 1. června. Nové Zámky byly opouštěny v noci z 1. na 2. června vojskem českoslov., které bylo uchváčeno zmatkem při příchodu obrněného vlaku. Komárno bylo ohroženo, Krupina, B. Štiavnica byly ztraceny.

Dne 7. června ráno zálohy gen. Mittelhaussera, které byly soustředěny v okolí Nitry, zahájily ofensivu směrem na dol. Ipeľ.

Všeobecná situace od konce května na Slovensku.

Vojska 6. divise nemohla za svého protiútoků dosáhnouti okrajů Miskolce, umístily se na čáře Putnok—Sajó—Sv. Peter—Bodava—sev. záp. Szikszó—Gestely, kde se snažily zachytiti se v terénu.

Jednotky skupiny gen. Letovského (II., IV. a III. brigáda) nemohly se udržeti na čáře Ipeľ—Nitra—Feledince—Jestice—Hangony, nastoupily obtížný ústup směrem severním.

Jednalo se o udržení souvislosti takto prolomené fronty mezi Filakovem a Feledem. Vrchní velení bolševické ihned se vynasnažilo rozšířiti tento průlom a vyúžitkovati jej. S úsilím na pravém křídle

¹⁴⁾ Pod dojmem ústupu gen. velitel středního úseku gen. Rossi počal nastupovati dne 31. května a ustoupil se 6. divisi na čáru Sereď—Magas (Kota 322) —Forro Legyes Benye západ. od Szerencse.

(v oblasti Bánréve) a ve středu (oblast Sajó—Sv. Peter) 6. divise snažily se částice maďarské zmocniti se Sajó Kaza, což se jim podařilo dne 26. května. Pronikly tak do údolí Budavy a hrozily, že prolomí frontu této divise.

Z hlavní zálohy, která se vytvářela v Košicích, bylo vzato 6 praporů a ihned odesláno na toto místo gen. Rossim, aby zjednána byla náprava.

Sotvaže tyto posily došly a mohly býti zasazeny, nepřítel již rozšířil své útoky na svém levém křídle až po Dunaj, vynutil si dne 30. května přechod přes Ipeľ a obsadil Lučenec. Na tomto místě pod tlakem červené armády gen. Letovský ustoupil a nařídil ústup velmi značného rozsahu, který měl přivésti jeho vojska na čáru Krupina—jižně Detvy—Tisovec—Dobšiná, pásmo horských hřbetů na sev. záp. a severu Lučence. O tomto postupu, který úplně odkrýval pravý bok, byl zpraven generál Rossi, který nařídil dne 31. večer, nehledě na souhlas generála Charborda, ústup 6. divise do postavení 20 km sev. odtud.

Dne 31. května o půlnoci, v hodinu, kdy generálové Mittelhausser a Hennocque převzali skutečně velitelství, byla situace velmi nepříznivá.

Gen. Mittelhausser (náčelník štábu pplk. franc. armády Faucher) shledal v novém úseku záp. skupiny toto: Sedmá divise (t. č. velená pluk. Kiefferem, který očekával příchod gen. Schuhlera) byla rozložena na velmi rozsáhlé frontě (od Dunaje až na dolní Ipeľ), která však měla jen nepatrný počet jednotek, zasažených do bitvy (asi 3 prapory).

Skupina středního Slovenska, která byla úplně desorganisována a v úplném ústupu směrem severním (4. brigáda překročila již čáru ústupu, jejíž obsazení bylo předvídáno gen. Letovským, velitelem skupiny střed. Slovenska; čára Krupina—Dobroč—Dobšiná).

Během tohoto všeobecného ústupu bylo ztraceno veškeré spojení mezi oběma těmito jednotkami a dokonce i u skupiny Lučenec; 3. brigáda ustupovala v údolí řeky Slaná a byla úplně izolována a oddělena od 4. brigády, která byla v údolí rimavském.

Ukázalo se nutným provésti spojení a zajistiti velení. Bylo nutno se obávat prolomení fronty, které by umožnilo nepříteli, aby se zmocnil železnice Žilina—Košice. Proto vrchní velitel západní skupiny, ještě než převzal velení, dal okamžitě rozkaz již dne 30. května, aby prvky 4. divise, které byly v záloze v Žilině a v Popradu, přišly k posile do oblasti B. Štiavnice a Červ. Kamene. Snažil se dále znovu zříditi spojení mezi skupinou Lučenec a sousedními jednotkami (6. a 7. divisi).

Avšak generál Mittelhausser měl zájem, aby se přesvědčil o přesné situaci této skupiny, a proto se odebral dne 31. května do Zvolena, do velitelského stanoviště generála Letovského. Když se přesvědčil na místě o situaci, nařídil tomuto generálovi, aby posunul svá vojská dopředu, a vyžádal v Praze jeho okamžité vyměnění plk. Šnejdárkem. Když se vrátil do Bratislavy v noci z 31. května na 1. červen v dohodě s generálem Pellém, velitel západní skupiny nařídil, aby v okolí Nitry, která byla určena za východní základnu, byly soustředěny prvky zálohy.

Rozhodl se pro směr protiútoků, kterým měl zabránit nepřátelskému postupu na Vrútky, ohrozit jeho cesty a donutit jej k bitvě u Levic.

S vynaložením všech sil byly postaveny nové prapory a pochodové roty pěší a ženijní (72. prapor pěší a 4. prapor žen.), které byly odeslány do boje. Z front, na které nebylo útočeno, byly co nejvíce vyňaty veškeré jednotky.

2. května vytvořil s jednotkami, které mu byly dány k dispozici (35. pluk, prapory, I./92—II./54, I./99—III./54), silnou pochodovou brigádu, která byla podporována veškerým dělostřelectvem 7. divise. Oznamil velitelům 7. a 2. divise (oper. rozkazy čís. 3412) svůj úmysl zahájit opět ofensivu, pokud jen možno ve směru Levice—Ipeľské Šahy.

Avšak nové a vážné události nastaly na veškeré frontě, kde pod tlakem bolševických jednotek vojska čsl. ustoupila do značné hloubky.

7. divise ztratila odpoledne 1. června Levice. V noci z 1. na 2. červen vojska čsl. opustila Nové Zámky, když se byl objevil obrněný vlak maďarský, který si proklestil cestu téhož dne až do Tornoku nad Váhem. Komárno bylo ohroženo. Zlaté Moravce a Vrábľe byly obsazeny dne 2. maďarskými předvoji. Vojska středního Slovenska zdržovala namáhavě nepřítele před Zvolenem.

Spojení mezi oběma velkými jednotkami bylo posléze prolomeno.

Tím vznikla nová situace, které bylo nutno bezodkladně čelit.

Především bylo nutno přihlížeti ke Komárnu, k přístavu, který umožňoval přístup na Velký Žitný ostrov¹⁶⁾ a k Bratislavě. Udržení tohoto místa bylo bezpodmínečně nutné. Byl vytvořen speciální oddíl ze všech zbraní (2 prapory, 1 baterie), sestaveného z vlastní obrany Bratislavy a kterýžto oddíl byl podřízen mjr. Bonneuovi. Tento oddíl byl utvořen 5. června v Komárně. Oddíl vyrazil s překvapením dne 6. večer a zatlačil červené za Nitru. Předmostí komárenské bylo

¹⁶⁾ Na Velkém Žitném ostrově, který má většinu obyvatelstva maďarskou, projevovaly se stále četnější známky vzpour. Zvláště železnice a telefonní linky byly soustavně rušeny místním obyvatelstvem.

tím rozšířeno a přímá cesta na Bratislavu Žitným ostrovem prozatím zatarasena.

V Nitře byla spěšně ukončena organizace pochodové brigády a v její čelo byl postaven generál Kieffer. 5. června velitel západní skupiny, aby zastavil postupující Maďary na sever, rozhodl se vrhnouti dne 7. ráno celou 7. divisi.

Tato divise zahájila by ofensivu dne 8. června. Oddíl Bonneauův byl vržen v témž čase z Komárna na Nové Zámky a Parkan a zajistil by ochranu 7. divise na jihu a znemožnil by později, aby nepřítel použil železnice Parkan—Levice.

Tím způsobem — z nedostatku všeobecné ofensivy obou divisí (ofensiva, která byla vůdčí myšlenkou velitelství skupiny), měl útok 7. divise přitáhnouti alespoň na sebe bolševické síly, které postupovaly na sever, a tím uvolniti poněkud frontu divise Šnejdárkovy, proti které bojovaly značné síly bolševické.

Velitel západní skupiny generál Mittelhausser, když z průběhu bojů obou svých divisí koncem května a počátkem června, seznal, že se nedá dosáhnouti demarkační čáry s původními jednotkami pro jejich malou početnost, fysickou znavenost, pokles morální hodnoty, pak pro početní převahu maďarského vojska a jeho značné úspěchy, rozhodl se přejíti v přechodnou obranu se 7. divisí podél dolní Nitry a Žitavy, s 2. divisí na jih od Zvolena, později na jih od Kremnice a Ban. Bystrice a po příchodu posil přejíti k protiofensivě.

K nasazení protiofensivy zvolil směr na prostor Levice, protože svou polohou ve středu armádního úseku umožňoval bočné nasazení části 2. divise ve směru Ban. Štiavnice do nastávajících bojů a skýtal tím příznivé předpoklady pro zdárný průběh zamýšlené bitvy.

Z prostoru Levice vedou přímé cesty přes Sv. Beňadik na důležitý železničný uzel Vrútky v horním Považí a přes Nitru na Trnavu do týlu Bratislavy, tedy na nejchoulostivější místa celého úseku.

Kdyby mělo dojít k dalším úspěchům maďarského vojska v naznačených směrech, stalo by se nejen postavení armádní skupiny na Nitře neudržitelným, ale znamenalo by to i pro východní skupinu nebezpečí, že bude zaskočena a přinucena ustoupiti na území Polska, aby neupadla do zajetí.

Pro útok na Levice vydal příslušný rozkaz divisím 2. června a doplnil je pak ještě rozkazy z 5. a 6. června. V okolí Nitry vytvořena útočná skupina v síle jedné brigády (6 praporů a 3 bat.), která postoupí po ose Vráble, Zl. Moravce, Levice, Maďarovce, Sazdice na Šahy.

K tomuto postupu měla se připojiti v Komárně skupina, která byla nově utvořena z části 7. divise a z došlých posil z Bratislavy, jejíž ve-

lení převzal mjr. Bonneau; tato skupina měla se nejdříve zmocniti N. Zámků, potom postoupiti všeobecně podél železnice směrem přes Kerť na Parkan a vázati co nejvíce nepřátelských sil.

Útočná skupina (velitel plk. Kieffer) měla zahájiti postup 7. června, 8. června měla dosáhnouti úseku na Hronu a 9. června podniknouti vlastní útok na Levice; do tohoto boje měla téhož dne zasáhnouti podpůrná skupina 2. divise, která se měla k tomu účelu spojití 8. června u Ban. Štiavnice a pak postupovati přes Pukanec na Levice.

Styčný oddíl mezi útočnou skupinou a částmi 2. divise (velitel pplk. Hofbauer) měl postoupiti z N. Baně na výšinu Varta — 615; potřebné jednotky měla dodati 4. divise.

2. divise měla v době bojů u Levic zahájiti rovněž útok, poraziti nepřítele před vlastní frontou a proniknouti na Zvolen.

Šlo tedy veliteli armády především o to, aby se zmocnil Levic, kteréhož místa mělo býti dobyto útokem hlavní útočné skupiny od západu, a to ve dvou proudech (hlavní proud přes Zlaté Moravce, Kozárovce, Tlmač, vedlejší přes Vráble, Čifáry, Kalnicu), a podpůrné skupiny 2. divise severu, od Ban. Štiavnice.

Dle rozkazu armádního velitele vyrazila 7. divise k útoku na Levice dne 7. června z Nitry.

Tento útok ukázal se býti předčasným, poněvadž nemohl býti podporován 2. divisi, jelikož tato se nalézala ještě severně čáry Sv. Kříž—Badín (sev. Zvolena a měla za sebou ústup a demoralisaci s tímto související z bojů během předcházejících dnů.

Teprve po příchodu nového velitele (plk. Šnejdárka) přešla 2. divise k útoku a dobyla Ban. Štiavnici 10. června, Hronskou Breznicí 12., Zvolen 13. června, zajistila si takto dostatečnou základnu pro operace směrem na východ a jihovýchod, a to v prostoru strategicky výhodném.

Útok 7. divise na Levice, podniknut příliš slabými silami a předčasně, se nezdařil. Mezitím 12. června Maďari přešli k protiofensivě a přinutili útočnou skupinu gen. Kieffera zase k ústupu za Hron (podpůrná zatlačila v tuhém boji před ní stojící maďarské síly až 5 km před Levice). 2. divise do tohoto boje ještě zasáhnouti nemohla, jelikož byla napadena Maďary. Velitel armády vydal 14. června nový rozkaz k opakování útoku na Levice, který se lišil od prvního rozkazu v tom, že zesílil útočnou skupinu o další 3 prapory a 2 baterie a přeložil těžiště hlavního útoku na osu Vráble—Kalnica—Levice, dále že 2. divise měla v téže době nejen zasáhnouti přes Pukanec do boje o Levice, ale také postoupiti přes Krupinu do Nemců a tak ohrožovati Maďary, stojící u Levic, přímo v týlu.

Současně by se připojila k útoku také východní armádní skupina, aby byla Maďarům vzata možnost přesunovati jejich zálohy na západ.

Nový útok zahájen 16. června, avšak ani tentokráte nedosáhl cíle, protože Maďaři, operující na vnitřních liniích, přesunuli k Levicím další zálohy a přešli 17. června s velkou přesilou k protiofensivě; útočili nejen čelně, ale také z Tekov. Šarluh přes Lok, tedy do boku naší útočné skupiny gen. Kieffera, zatlačili ji až na samé výšiny na východ od říčky Žitavy.

Přes oba tyto neúspěchy ofensivy nedal se velitel armády odvrátiti od svého původního úmyslu, neboť průběh obou prvních útoků jej ještě více utvrdil v správnosti jeho nazírání na situaci, — připravil proto třetí nápor na Levice s tou změnou, že hlavní nápor měl býti tentokráte veden od jihu z prostoru Dol. Ohaj směrem na Kalnici, tedy do boku nepřítele, který pronikl té doby až k Čifárům.

2. divise měla se tohoto nového (třetího) náporu zúčastniti většinou svých sil a soustřediti se proto v okolí Ban. Štiavnice.

Jižní skupina, bojující u Nových Zámků, měla pro malou početnost hájiti fronty v úseku Nové Zámky—Šurany a zabrániti Maďarům, aby nepronikli v tomto prostoru dále na západ.

Po dobytí Zvolena nařídil velitel divise postup 4. brigády na Tisovec.¹⁰⁾ aby dobyla zpět terén, který ztratila v předcházejících dnech. Velitel divise plukovník Šnejdárk zamýšlel po dobytí Tisovce provésti pak soustředěný útok na Lučenec ze severozápadu (základna Detva) a z vých. (základna Tisovec) podle vzoru soustředěných útoků, které se mu v předcházejících dnech tak dobře dařily (Hronská Breznica 12. června, Zvolen 13. června). Události u Levic ale přiměly jej k tomu, že musil spěchati na pomoc Levicím. Co nejrychleji přemístil největší část divise do boku Maďarům (Sv. Beňadik a Pukanec) a byl připraven k rozhodnému soustředěnému útoku, kdyby jej nařídila armáda, který mohl být veden tak, že by 7. divise útočila ze západu frontálně a 2. divise ze sev. vých. do boku a týlu nepřítele, která by byla skončila jeho porážkou v pádu pokračování v boji místo uzavření příměří.

Přímým následkem úspěchu 2. a 7. divise byla změna původního maďarského operačního plánu. Maďarské vrchní velení upustilo již dne 11. června od úmyslu hledati rozhodnutí na sever přerušením košicko-bohumínske dráhy, a tím i rozdvojením čs. armády, a snažilo se rozhodnouti boje ve svůj prospěch útoky na západ po severním

¹⁰⁾ Tisovec byl dobyt — ale uzavření příměří dne 24. zamezilo další operace proti Lučenci.

břehu Dunaje, jež měly způsobiti pád Bratislavy. Přesun maďarské strategické zálohy 4. a 8. divise, rozložených v okolí Miskolce a Egeru, a jich zasazení dne 13. června proti západní skupině československé dovedly sice zastaviti první její ofensivu, ale neměly trvalých úspěchů, neboť těm zabránila nová ofensiva čs. západní armádní skupiny, zastavená dne 24. června sjednaným příměřím dříve, než mohla dosáhnouti konečného vítězství.

Celkový počet maďarské armády činil v tomto úseku v době sjednání příměří 4 divise, t. j. asi 40 praporů a nejméně 20 baterií, proti našim silám, rovnajícím se 2 divisím asi s 30. prapory a 14 bateriemi. Pohlížíme-li na operace v prostoru Zvolen, Ban. Štiavnice jako na celek, musíme je uznati za zdařené a za takové, že jsou ke cti naší mladé armády.

Uvážíme-li, že tyto operace byly vedeny v terénu z velké části kopcovitým a zalesněným a že je provedly hlavně jednotky, které několik dní předtím skončily ústup, a jejichž fyzický i morální stav byl proto pokleslý, musíme přiznati, že výkony zúčastněných jednotek byly velmi dobré.

Potvrdilo se znovu, že když jsou vydány účelné rozkazy, důstojník jest na místě a dovede se měnivým situacím včas a účelně přizpůsobiti, vykoná náš vojín, bojuje vytrvale a houževnatě, velmi mnoho.

V bojích o Zvolen třeba poukázati na blahodárny vliv u velitele 2. divise, plukovníka Šnejdárka, který v době poměrně krátké dovedl v jednotkách se silně uvolněnou kázní zavésti pořádek a dodati ustupujícímu vojsku důvěry v sebe i ve vedení. Vystihl, že nově docházející posily nesmějí býti opotřebovány na podřadné účely, jako na př. na podporu kolísající se fronty, nýbrž že jest lépe svěřiti jim novou úlohu a jejich úspěch přenéstí pak na ostatní jednotky.

Dovedl účelně využití chyb svého soka, hlavně zanedbávání přezvědne služby, a toho, že nepřítel nevyužil svého úspěchu ve dnech 7. a 8. června pro své další operační plány v době, kdy naše jednotky byly docela vyčerpány a neúspěchy na Ipli morálně zeslabeny¹⁷⁾.

Východní armáda.

Na východě jednotky, které byly pověřeny obranou údolí Hornádu, nemohly se přesile ubrániti a tato okolnost současně s vyčerpáním vojska, které bylo v boji od 29. dubna, umožnilo bolševické armádě značný postup. Dne 5. června bolševici zmocnili se Sátoralja Ujhely.

¹⁷⁾ Resumé bojů o Zvolen — píše pplk. gen. štábu Zd. Ježek ve svém díle »Boj o Slovensko«.

Zdařilý protiútok, provedený velitelstvím skupiny dne 6. června v oblasti Čaña-Vefká Ida, zvolnil postup bolševiků, avšak nemohl zachrániti města Košic. Toto město bylo opuštěno večer dne 6. června a vojska vých. skupiny ustoupila na všeobecnou čáru Bátka—Tornaľa—Szuhafő—Szin Petri—Turňa—Jasov—Tejkeš—Košická Belá—Obyšovce—Drinov.

Průlom fronty na této části bojiště byl nyní nevyhnutelný. Vojska, která se nacházela v oblasti Mukačevo, Užhorod, Čop, byla by úplně oddělena od ostatní armády. Spojení východní skupiny s armádou rumunskou bylo by ztraceno.

Když pak dne 1. června generál Hennocque převzal velení východní skupiny v Košicích, shledal tam situaci obzvlášť nesnadnou. Bylo jinak nutno chrániti Košice; 6. divise následkem své desorganísace a uvolnění kázně zajišťovala jen obtížně obranu hlavních komunikací, které vedly na sever. Na západě skupiny Prignot (býv. skupiny Angone) a Pujó (býv. Zincone) snažily se v prostoru Tornaľa a Szendro postavit se proti postupujícímu nepříteli v údolí slánském a bodavském. Na východě v oblastech Forro a Monok, skupiny Ringenberg a Gillain (býv. skupina Ciaffi) měly za úkol zastaviti postup maďarský ve směru na Košice údolím Hornádu a zajistiti spojení s 3. divisí v Sátoralja Ujhely a vojskem rumunským na sev. záp. od Tokaje. Nutnost, která byla neodkladná se stanoviska politického, aby nebyla vydána ani nejmenší část území rusínského, které ještě nebylo definitivně přiděleno republice Československé, nutila velitelství, aby v tomto území udržovala značné stavy vojska, které bylo možno výhodněji užiti v úsecích ohrožených. Proto měl velitel východní skupiny značně zeslabené prostředky, s kterými nemohl úspěšně čeliti postupu maďarskému směrem na sever.

Přesto však tento velitel měl důvěru v budoucnost, a aby se mohl zúčastniti ofensivy, předvídané vrchním velitelstvím, snažil se především ustáliti bitevní čáru, zavésti pořádek do svých jednotek a uspořádati zálohy. Kromě toho zlepšil situaci dělostřelectva 6. divise;¹⁸⁾ proto veškerý dělostř. materiál ukrajinských jednotek, které se v květnu uchýlily na území československém, byl uveden do pořádku a sloužil v Košicích k vytvoření dvou nových baterií.

Avšak nové události brzy se postavily proti uskutečnění těchto záměrů. Prvního května pod tlakem bolševických sil, které postupovaly Hornádkým údolím, ustoupily jednotky skupiny Ringenbergovy a zastavily se s velkou námahou na čáře Szurdok—Goncz.

¹⁸⁾ 6. divise měla v této době jen 5 polních kanonů a 6 houfnic, schopných boje.

Dále na východě nacházela se skupina Gillainova, která byla odkryta nyní na svém křídle ústupem skupiny Ringbergovy a na svém levém křídle ústupem Rumunů za řeku Tisu. Proto tato skupina ustoupila na Sáros-Patak. Bylo nutno provést spojení mezi skupinou hornádkou a mezi jednotkami, které bojovaly v oblasti Sátoralja Ujhely. Košice byly přímo ohroženy. Velitel východní skupiny snažil se čeliti tomuto nebezpečí a byl nucen vrhnouti 2. června do údolí hornádkého část hlavní zálohy, zřízené v Košicích (oddíl Láskův). Dále připomněl všem velitelům bez rozdílu hodnosti nezbytnou povinnost, aby neustupovaly ani na krok ze svého území, dokud by nevyčerpaly všechny své obranné prostředky. Nařídil veliteli rusínské skupiny (plk. Dumonovi), aby zesílil posádku v Sátoralja Ujhely a aby udržoval dobré spojení s Rumuny.

Skupina Gillainova, stažená do oblasti Čaña vytvořila by manevrující skupinu, která by mohla zaříditi spojení mezi oblastí jižně Košic a Sátoralja Ujhely.

Avšak nové neúspěchy skupiny hornádké ještě jednou zmařily tyto záměry a vážně ohrozily obranu Košic. 4. června následkem mocného náporu nepřátelského nemohla skupina Láskova udržeti svá postavení a musila znovu ustupovati. Bylo nutno provést radikální opatření, jestliže nemělo dojiti k průlomu fronty. Generál Pellé dal svolení k tomu, aby generál Destrémau, který převzal dne 3. června velitelství rusínské skupiny, vyslal na Košice a Sátoralja Ujhely všechny částice 1. brigády a 3. divise, které nebyly nezbytně nutné k ostraze rusínského území. (Byl ponechán pouze 1. prapor v Užhorodu, jeden prapor v Munkačevu a jeden prapor v Čopu.) Pro obranu Sátoralja Ujhely a Sáros Patak byly přiděleny 3 prapory. Ostatek vojska zúčastnil se manévru.

S těmito novými a důležitými posilami (30. plukem) a prvky 3. divise od okamžiku, kdy byly shromážděny v Košicích, doufal velitel východní skupiny, že napraví situaci, vypudí nepřítele směrem na jih a převezme iniciativu operací. Avšak dne 5. června mocné útoky maďarské znovu překazily provedení tohoto plánu a urychlily události. Na východě byla to posádka v Sátoralja Ujhely, která pod tlakem bolševickým ustupovala v úplném nepořádku za Bodrog. Sáros Patak a Sátoralja Ujhely byly ztraceny. Ve středu v údolí Hornádu skupina Láskova, která byla ohrožena nepřátelským obchvatem, opustila své posice a uchýlila se na čáru Haniska—Čaña. Cesta do Košic byla otevřena. Průlom fronty stal se skutkem. Posily 3. divise, které byly překvapeny během svého transportu, nemohly od tohoto okamžiku dosáhnouti Košic.

Za těchto okolností byla obrana Košic jen otázkou několika hodin. Nepřítel nebyl bezprostředně ohrožen na svém křídle a ve svém týle a měl nyní pevnou vůli vyúžitkovati svých úspěchů. Any zamezil jeho rychlý postup a vybavil se z jeho obchvatu, dále zvýšil morální stav svého vojska, generál Hennocque se rozhodl, dřívě než vyklidí město, pokusiti se o poslední úsilí se skupinou Gillainovou¹⁹⁾ a s několika jednotkami hlavní zálohy, které měl po ruce. Tento protiútok, který byl zahájen dne 6. června na frontě Buzinka—Haniska—Čaña a který byl dobře podporován dělostřelectvem, umožnil jednotkám, které byly pověřeny obranou Košic, aby se odpoutaly od nepřítele. Vyklizení tohoto města, které bylo započato dne 2. června, pokud jde o válečný materiál, mohlo býti provedeno v dobrém pořádku a dne 6. června večer 6. divise zaujala čáru Figa—Tornaľa—Szuhafő—Szin Petri—Turňa—Jasov—H. Tejkeš—Košická Belá—Obyšovce—Drinov, kterážto čára byla stanovena velitelem skupiny.

Také v údolí řeky Slané podařilo se Maďarům zatlačiti skupinu majora Prignota až za Vel. Polomu (13. červen).

Všechny skupiny, bojující v prostoru na jih od Dobšiné a severně od Polomy, byly sloučeny dne 11. června ve »provisorní divisi« pod velením franc. gen. Parise. Generálovi Destrémeauovi, veliteli karpatské skupiny, se podařilo přes nedostatky v zásobování a v dodání střeliva, vybudování obranné čáry v prostoru Ubrež—Stretava—Čop.

Velitel východní arm. skupiny zamýšlel v souladu s postupem západní armádní skupiny na Levice provésti počínaje dnem 14. června protiofensivu.

Ale Maďari nejen že odporovali energicky, ale přešli k protiútoku a zatlačili místy i oddíly východní armády.

Jejich protiútok byl však brzy zastaven protiakcí čs. vojska.

Gen. Hennocque zamýšlel zase přejíti k ofensivě, ke které ale již nedošlo pro úspěchy západní armádní skupiny a sjednání příměří dne 24. června.

Vidíme, že mohutnost útoku západní skupiny a tvrdošijná obrana posic vojsk gen. Hennocquea úplně překvapila nepřítele, který byl zvyklý nalézati vždy odpory slabého rázu.

Skutečně nebezpečí, kterému byly vystaveny bolševické síly upoutané na severu od Iple, totiž postup čsl. armády ve směru Levice—Ipeľské Šahy, donutil velení bolševické armády k nutným opatřením. Od 11. června bolševici byli donuceni odeslati na ohroženou

¹⁹⁾ Tato skupina, která přišla ze Sátoralja Ujhely, skončila svoje vykládání v oblasti jihovýchodně od Košic dne 5. června.

svoji západní frontu armádní strategické zálohy (4. a 8. divisi), které předtím soustředili v oblasti Miškolc—Eger.

Konečně dne 15. června pod tlakem ofensivy západní armády vzdali se bolševici úmyslu vyhledati rozhodnutí na východě a rozhodli se čeliti na západě českoslov. ofensivě.

Aby zastaven byl postup skupiny Mittelhausserovy a k převzetí iniciativy zahájili Maďaři mocnou protiofensivu na dolním Ipi a ve směru na Bratislavu, o které jsme mluvili v odstavci věnovaném západní skupině.

Činnost valné části maďarské armády, která by vyrazila z prostoru Nitra a Nové Zámky a pravděpodobně podporované oddíly²⁰⁾, které by útočily na Bratislavu z jihu, stačily by, aby se zmocnily tohoto důležitého města, sídla velitelství západní skupiny a hlavního centra československého odporu.

Toto nové a krajní úsilí západní arm. skupiny přemístilo směrem západním těžiště bolševických sil a znamenalo úplný nezdar dřívějšího plánu, v Maďarsku vypracovaného vrchním velením červené strany.

Ústup Maďarů.

Následkom příměří byl ústup bolševických sil stanoven na den 24. června v 5 hodin ráno. Avšak nemohl býti proveden a zahájen v této době. Vláda Bély Kúna chtěla vyhověti svému závazku ze dne 23. června, avšak jen pod podmínkou, že rumunská vojska vyklidí obsazené maďarské území na východě Tisy. Komisař Boehm, který vyjednával s generálem Pellém, vrchním velitelem čs. armády, prosil, aby generál Pellé dal svůj souhlas k tomu, aby maďarská vojska zůstala ve svých dosavadních pozicích tak dlouho, až by nejvyšší rada dala souhlas k požadavkům maďarským. Tím Maďaři nedostáli svým závazkům. Zahájené vyjednávání sloužilo jenom jako příprava pro novou ofensivu na Bratislavu.

Vláda československá chtěla zameziti dalšímu prolévání krve, a proto gen. Pellé svolil k tomu, aby byla o několik dní prodloužena lhůta, stanovená pro vyklízení čs. území. Zaslal dne 26. června večer radiovou depeši komisaři Boehmovi, která současně uvědomila nejvyšší radu. Stanovil den 30. června jako krajní datum, do kterého maďarská vojska měla zahájit svůj ústup, a den 4. července 23.59 hod. jako dobu, kdy tento ústup měl býti skončen. Po této době by armáda československá zahájila opět svoji činnost. Vláda Bély Kú-

²⁰⁾ Dle zpráv sdělených v této době gen. Cunninghamem, britským voj. attaché ve Vídni. Tento détachement, sestavený z jednotek vzatých z fronty sev. Miškolce, měl býti soustředěn v příhodném čase z oblasti sev. sev. vých. jezera Nezdierského.

na byla nucena souhlasiti s hranicí určenou dne 13. června. Vyklízení čs. území počalo dne 30. června a dne 4. července večer bylo skončeno.

Dne 2. července čsl. vojska opustila postavení, na kterých zlomila maďarské útoky, a obsazovala území takto osvobozená. Byla všude nadšeně přijímána slovenským obyvatelstvem, které tím projevovalo své city věrnosti Republice. Během svého postupu čs. vojska shlédla výsledky drancování ustupujících maďarských vojsk. Generál Pellé zaslal proto do Budapešti energický protest (radiodepeše ze 6. července).

Dne 6. července dospěla čs. vojska na celé frontě až k neutrálnímu pásmu, jehož hranice byly určeny v Bratislavě gen. Mittelhausserem a na konferenci, kterou měl tento generál s lid. komisařem Petrem Agostonem, zástupcem maďarským.

Gen. Pellé navrhl vládě maďarské dne 23. června vytvoření neutrálního pásma mezi oběma armádami. Toto pásmo bylo 4 km široké a mělo zameziti veškerým třenicím mezi vojskem maďarským a čs. Hranice a správa tohoto neutrálního pásma měla býti stanovena v Bratislavě na konferenci zástupců gen. Pellého a bolševické vlády.²¹⁾ Vyjednávání počala dne 25. června a skončila 1. července, kdy byl schválen protokol o demarkační čáře a neutrálním pásmu. Tento protokol byl podepsán dne 3. července vládou v Praze a v Budapešti a nabyl platnosti dne 4. července.

Zdálo se, že vojenské operace jsou ukončeny. Nestalo se tak však. Vedoucí bolševici chtěli využití zastavení nepřátelství, aby znovu organisovali červenou armádu a sledovali své cíle.

Vláda Bély Kúna byla sice donucena opustiti Slovensko, avšak měla tajnou naději, že se znovu zmocní této bohaté země.²²⁾ Domnívali se, že po demobilisaci dohodových vojsk znovu zahájí nepřátelství se svou vojenskou silou, reorganisovanou a uspořádanou.

Avšak tato kapitulace, která byla, jak řečeno, pouze zdánlivá a nikoliv skutečná, vystavila vládu sovětskou v Budapešti vážnému nebezpečí. Národní cit maďarský byl tím dotčen. Strany pravice a dokonce i strany umírněné levice projevovaly živý nepokoj. Vyčítaly

²¹⁾ Dne 1. července 1919 zmocněnci, kteří vyjednávali, rozšířili svou kompetenci také na výměnu zajatců (vyjednávání od 3.—8. července).

²²⁾ Zajímavé jsou dojmy, které si odnesli důstojníci američtí a francouzští, kteří bděli nad ústupem maďarského vojska. Tito důst. měli příležitost rozmlouvat s úředníky civilními a vojenskými bývalého režimu, kteří sloužili nyní bolševické vládě. Rozmlouvali též s dělníky, kteří byli pověřeni vedením ozbrojených jednotek. Všichni tito cizí důst. souhlasně vypovídali, že nepotkali ani jediného Mudara, který by nebyl odhodlán bojovati až do konce, aby Slovensko bylo znovu dobyté a bylo dosaženo bývalých uherakých hranic.

bolševikům, že lehce upustily od záruk, které jim poskytovalo obsazené území na Slovensku. Vyčítaly jim, že pod rouškou nacionalismu chtějí uskutečňovati jen své politické ideály.

Nespokojná armáda se bouřila. Ústup právě prováděný otrásl důvěrou vojska ve vládu bolševickou.

Všichni byli toho názoru, že oběti, které si vyžádalo dvouměsíční vedení boje, byly úplně zbytečné.

Vláda Bély Kúna rozdmýchala vlastenecké nadšení maďarské, a stala se nyní jeho zajatcem. Béla Kún snažil se udržeti se ve své vládě a chtěl zabrániti vojenské revoluci. Proto pokusil se o nový útok.

Měl k tomu záminku v ultimatu ze dne 15. června. V tomto ultimatu bylo předvídáno, že vojska rumunská vyklidí území uherské, jakmile maďarské vojsko opustilo Československo. Opírajíc se o tuto dohodu, vláda bolševická oznámila dne 1. července vrchnímu velitelství rumunskému podmínky, za kterých se provedl ústup červených sil na frontě československém, a žádala rumunské velení aby se připravovalo rovněž na vyklizení území maďarského. Začátek měl býti dne 4. července v 11.59 hod., v době, kdy ústup maďarský byl skončen.

Tento požadavek zůstal bez odpovědi a 5. července nejevily se na straně rumunské známky ústupu. Béla Kún dal proto dopravit svá vojska na Tisu. Dne 15. července protestoval energicky u nejvyšší vojenské rady a stěžoval si, že vláda rumunská nesplnila podmínky mírové konference. Dne 19. července zahájil znovu nepřátelství. Maďarská vojska překročila tohoto dne Tisu u Szolnoku a Tokaje, »aby donutila Rumuny respektovati vůli Dohody« (radiodepeše dne 21. července Bély Kúna p. Clemenceauovi, pres. nejvyšší rady).

Tyto události dotýkaly se také pražské vlády. Vláda čs. udržovala dále a zesilovala svou vojenskou moc — od 1. července byla zahájena na Slovensku organisace deseti divisií op. z 1. července vrchního velitele armády.²³⁾ — Bylo uvažováno o nebezpečí, které by vzešlo, kdyby vojska maďarská útočila na vojsko rumunské. Bylo pomýšleno na to, jak se zachovati vůči Maďarsku v tomto případě.

Dne 14. července, kdy nebezpečí bolševické na Tise bylo zjevnější, vláda čs. se odhodlala zasáhnouti²⁴⁾ a dala svoje vojenské síly k dispozici nejvyšší vojenské radě, aby vojsko čsl. mohlo se zúčastniti vojenské akce, kdyby to dohoda uznala za vhodné. Kromě toho vláda

²³⁾ Tyto divise (každá o 4 plucích) byly takto rozloženy. Skupina západní: 2., 4., 7. a 11. divise. Skupina východní: 1., 3., 5., 6 a 10 divise, 21., 23. pluk franc. leg. Hlavní záloha: 12. divise (v oblasti Žiliny), 8., 9. divise právě se tvořily na Moravě.

²⁴⁾ Telegramy č. 355 a 356 ze dne 14. července gen. Pellého pres. Rady v Paříži a maršalovi Fochovi.

čsl. podávala ruku vládě rumunské²⁵⁾ a byla odhodlána uzavřít s rumunskou vládou vojenskou dohodu definitivního rázu, aby se mohlo čelití nastávajícímu bolševickému útoku. Před nebezpečím, které takto vzniklo ve střední Evropě, a před bojem proti rozhodnutím mírové konference, spojily se národ českoslov. a rumunský, které byly budapeštskou vládou přímo ohroženy.

Na tomto podkladě vypracoval gen. Pellé, vrchní velitel čs. armády, v 1. polovici července event. op. plán (rozkaz č. 3688, op. ze 13. července doplněny rozkazem č. 5210, op. ze 17. července velitelství západní skupiny a rozkaz č. 718, op. velitelství východní skupiny). Tento plán předvídal pochod na Budapešť 4 divisi společně s vojskem rumunským, kteréžto divise by byly podřízeny velitelství západní skupiny a předtím shromážděny v oblasti sev. a sevzáp. Lučence.

Gen. Pellé snažil se vytvořit dohodu mezi Československem a Rumunskem.²⁶⁾

Maďarská ofensiva ze dne 19. července uspišila události. Za postupu bolševických trup východně řeky Tisy vláda československá zařídila některá vojenská opatření, aby čelila všem možným eventualitám. Vrchní velitel čs. armády svými rozkazy č. 4112 (op.), doplněného rozkazy č. 4115/op. a 4116/op. ze dne 28. července, nařídil shromáždění jednotek ve výchozí situaci rozkazem č. 3688/op. ze 13. července a stanovil 1. srpen jako dobu, kdy mělo být skončeno soustředění oper. armády. 9. divise (divise Kiefferova) armádního sboru gen. Podhajského dostala rozkaz přemístiti se do prostoru Bratislava, aby zajistila v příhodném čase ochranu řeky Dunaje a Moravy, tedy pravého křídla útočící skupiny. Gen. Pellé informoval Paříž o nové situaci, která vznikla maďarskou ofensivou, a neléhal, aby Čs. republice dostalo se svolení k intervenci.

Dne 31. července odbývala se meziministerská konference v T. Sv. Martině, které se zúčastnili ministři Šrobár a Houdek a kde byla přezkoušena celková situace. Této konference zúčastnil se též gen. Mittelhauser, velitel záp. skupiny, dále ministr národní obrany Kľofáč, který byl pověřen, aby vyložil p. prezidentu Republiky v Praze a mi-

²⁵⁾ Telegram č. 357 z 15. července pres. Masaryka maršálovi Fochovi.

²⁶⁾ Byl vyslán do Bukareštu dne 7. července se speciálním posláním ordonanční důstojník gen. Pellého, kap. Dentz.

Schůzka ve Velkém Varaždínu dne 22. července s gen. Prezanem, vrchním velitelem rumunské armády.

Telegramy č. 368, 369, 370 ze dne 26. července gen. Pellého pres. Rady do Paříže a maršálovi Fochovi.

Telegramy č. 375 a 376 z 29. července gen. Pellého pres. Rady v Paříži a maršálovi Fochovi.

nisterskému předsedovi celkovou situaci a přesvědčil je o nutnosti bezprostřední intervence.²⁷⁾

Okolnosti byly velmi příznivé. V této době byla již armáda československá materiálně a morálně připravena a očekávala jen rozkaz k postupu. V stejném čase rumunská armáda zatlačila bolševiky za řeku Tisu dne 27. července, překročila tuto řeku dne 28.—29. července a chystala se postupovati na Budapešť.

Mírová konference, která byla zpravena o situaci čs. zahraničním ministrem Benešem, neschválila jeho náhledy a stanoviska.

Proto bylo upuštěno od intervence dne 5. srpna. Tento zásah byl by ostatně bezpředmětný, jelikož rychlý postup rumunský na Budapešť vyvolal dne 3. srpna pád bolševické vlády Bély Kúna. Dne 4. srpna rumunské vojsko obsadilo maďarské hlavní město.

Ztráty.

Za bojů o Slovensko (od 2. XI. 1918 do 14. VIII. 1919) ztratilo naše vojsko 39 důstojníků a 825 vojáků, padlých nebo zemřelých v nemocnicích na zranění neb onemocnění v poli, dále 103 důstojníky a 2727 vojáků raněných; zajato bylo 11 důstojníků a 332 vojáků. Mimo to bylo za bojů pohřešováno 18 důstojníků a 1942 vojáků, nemocno bylo 46 důstojníků a 1366 vojáků.

Celkové ztráty byly tudíž 207 důstojníků a 7305 vojáků, rovnaly se tedy asi 12% celkového početního stavu.

Maďarské vojsko²⁸⁾ mělo ztráty:

450 mrtvých důstojníků a vojáků,
3691 raněných důstojníků a vojáků,
6977 nemocných důstojníků a vojáků,
471 zajatých důstojníků a vojáků.

Obsazení bratislavského předmostí dne 14. srpna.

Operace od 20. května do 24. června zdůraznily zásadní význam se stanoviska strategického trojúhelníku Bratislava—Komárno—Nitra. Armáda československá, opřená pevně o tuto základnu, mohla odolati všem maďarským kombinacím, avšak tato základna měla slabý bod. Radiodepeše dne 13. června stanovila střed toku Dunaje jako hranici mezi Československem a Maďarskem. Bratislava, důležitý

²⁷⁾ Telegram, oznámený gen. Pellému dne 1. srpna pod čís. 32276/pres. p. státním sekretářem v ministerstvu národní obrany.

²⁸⁾ Böhmer: Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen.

přístav a průmyslové středisko prvního řádu stala se též sídlem slovenské správy a komunikačním uzlem všeho druhu. Nachází se na levém břehu řeky.

Byla by vydána všanc každému nepřátelskému výpadu, ježto nepřítel měl možnost shromáždit se na druhém břehu. Vláda čs. na naléhání generála Pellého žádala u nejvyšší voj. rady malou změnu hranic na jih od Dunaje, aby byl zajištěn přístav a ochrana města před přepadem. Mírová konference v prvních dnech měsíce srpna uznala tento oprávněný požadavek, a proto vláda pražská odhodlala se obsadit ihned bratislavské předměstí, které obsahuje předměstí Petržalku a jeho nejbližší okolí. Připravená operace velitelem západní skupiny (rozkaz č. 6261/op. ze 13. srpna) byla provedena dne 14. srpna ráno překvapením a beze ztrat pro bratislavskou posádku. V této době ostatně již protirevoluční hnutí bylo pánem situace v Budapešti. Asi 300 maďarských vojáků, kteří měli bolševickou hvězdu a kteří byli v předměstí Petržalce, byli odzbrojeni, aniž by se postavili na odpor, a maďarské kulometry, namířeny na jižní okraj bratislavského mostu neměly času, aby zahájily palbu.

Obsazení předměstí bratislavského bylo posledním bojovým aktem vlády pražské od května do srpna 1919 za získání jižní slov. hranice.

*

Plukovník gen. štábu Zd. Ježek píše ve svém díle »Boj o Slovensko 1918—1919«: **Povšechný stav čs. armády při zahájení maďarské ofensivy.**

K snadnějšímu a správnějšímu posouzení činnosti čs. vojska na Slovensku za maďarského vpádu v měsíci červnu 1919 třeba přihlídnouti k poměrům v armádě v této době.

Čs. vojsko se té doby reorganisovalo a nebylo ještě připraveno pro větší operace. Armáda se tehdy skládala z pěti různorodých složek, které se navzájem málo znaly, na sebe řevnily.

Většina nejdůležitějších bojových prostředků chyběla. Tak byl naprostý nedostatek dělostřelectva, těžkého skoro vůbec nebylo. Také počet kulometů byl nedostatečný. Nebylo ani dostatek potřebného střeliva, zvláště pro dělostřelectvo. Děla byla většinou silně opotřebována; jednotlivé baterie měly jen dvě až tři děla upotřebitelná pro boj. Také jiné pomocné zbraně, vzniklé za války, jako minomety, obrněné automobily a světlomety, chyběly buď úplně nebo byly tak skrovné, že se nemohly nikde uplatnit.

Zvláště nemile se pocívovala maďarská převaha v obrněných vlacích, zejména tam, kde naše oddíly neměly ani dělostřelectva, a stály tak proti nim bez rady.

Generál Šnejdárk so svojím štábom.

Generál Šnejdárk dekorovaný prezidentom republiky.
Osoby od ľava na pravo: gen. Pellé, gen. Mittelhauser, gen. Šnejdárk,
gen. Faucher, major Jonart.

19 (Po obsazení definitivních hranic)

Generál Šnejdárk — v bojoch s boľševikmi pri Banskej Štiavnici.

Armádny generál Jozef Šnejdárk, označený x, ako žiak kadetskej školy pražskej v r. 1892/93.

Dále chyběly pojítka, hlavně polní telefon a dopravní prostředky, pak nákladní automobily pro rychlé přesunování záloh.

Stav výstroje byl velmi chatrný; mnoho vojáků mělo jen jednu soupravu prádla a jedny boty, takže nebylo možno prováděti potřebné správký a mužstvo musilo choditi v značně opotřebovaném stejno-kroji; nebylo náhrady, neboť plukovní augmentační sklady byly prázdné.

Důvody tohoto nedostatečného zaopatření armády třeba hledati jednak ve všeobecném nedostatku surovin, jednak v tehdejších politických poměrech. Až do maďarského vpádu se nevěřilo v možnost brzké války a položky, určené k vybudování armády, pokládány za »méně naléhavé« státní výdaje a tudíž odkládány na dobu pozdější. Výcvik armády pro polní službu byl nedostatečný. Většina vojáků konala tak zv. pohraniční a kontrolní službu, která znemožňovala odborný vojenský výcvik. Úsilí utvářeti souvislé obranné fronty, které se za světové války vyvinulo jako následek zákopové války, zevšeobecnělo a bylo příčinou, že tam, kde pro nedostatek sil nebylo možno vytvořiti souvislou frontu, síla odporu rapidně klesala, zejména na místech, kde hrozilo nebezpečí obchvatu. Manévrovací schopnost, snaha postavit se k novému odporu na nejbližším vhodném úseku, jakož i úsilí paralysovati obchvat, protiútok, scházely úplně.

Pro nízký početní stav nebylo možno jednotky pravidelně vyměňovati, aby se mohly také cvičiti. Jednotlivé starší ročníky byly na jaře postupně propouštěny z činné služby, o náhradu však povoláním mladších ročníků do činné služby nebylo v dostatečné míře postaráno, takže bojový početní stav praporů byl velmi malý.

Ani výcvik důstojníků, zvláště mladších, nebyl uspokojivý; počet důstojníctva pro řadovou službu byl tak nepatrný, že je nebylo možno vyměňiti a ve větším počtu odeslati do odborných kursů.

Také počet důstojníků starších z povolání, zařaděných v bojových útvech, byl velmi malý, což bylo jistě velmi na úkor jednotek v boji.

Kázeň ve vojsku se nesrovnávala s vážností doby a byla uvolněna. Když bylo přiznáno volební právo vojákům, našly různé politické proudy cestu k jejich srdcím, a tím se u mnohých kázeň ještě více uvolnila. Někteří byli volební propagandou tak zaujati, že dávali přednost politické činnosti před vojenskými povinnostmi (připravovaly se první volby do obcí, kdy se v praxi uplatňoval vliv politiky, bohužel jen po stránce pro armádu nepříznivé).

Voják nebyl tehdy všeobecně přesvědčen, že síla úspěchu a obrany vlasti tkví v poslušnosti, ve vzájemné spolupráci, v důvěře k velitelům a ve smyslu pro povinnost.

Morálka, světovou válkou pokleslá, se dosud nezlepšila. Myšlenkový chaos po válce právě prožité vytvářel různé směry a odchýlná nazírání na světový pořádek. Tyto proudy nebyly ještě ustáleny a správně pojímány a je jisto, že stěžovaly scelení jednotek. Nálada mas, pohybujících se v revolučním ovzduší, projevovala se u mnohých vojáků v přemrštěné podrážděnosti a v rozrušení myslí, takže některým praporům scházela v boji nutná odolnost a snaha vytrvati.

Odpor k válce a ke všemu vojenskému byl silně zakořeněn i ve vojsku.

Občané, světovou válkou příliš dlouho odloučení od rodinného krbu a znavení, viděli v novém přidržování k vojenské službě zkracování své občanské svobody a jen toužili, aby se dostali domů.

Také bolševičtí agitátoři se svými zvučnými hesly dosáhli částečného úspěchu mezi vojskem, zrazující je, aby nebojovalo, ježto prý se vojenskými úspěchy jen posilují majetné třídy, které bolševický režim chce odstrániti.

Důstojník, vyšlý z důstojníků býv. rak. uh. armády, převratem v značné míře zbavený své dřívější autority, narážel na nepřátelské chování mužstva a byl za své namáhání odměňován nedůvěrou, často i osočováním, zvláště když žádal přísné zachovávání kázně. Stav se tak bezmocným, hleděl upevniti své postavení shovívavostí a získati si oblibu mužstva.

Konečně byla morální síla vojska podlomena i předchozími boji, hlavně neúspěchy u Salgó-Tarjánu a vyklizením Miškovce v druhé polovici měsíce května.

Národ, jsa po celá desetiletí vychováván v odporu k rakouskému státu, neměl dosti smyslu ani pro vlastní stát a zčásti viděl i v tomto svém státě stále ještě dřívější nepřátelský stát, který třeba potírati. V poměrně krátké době od státního převratu nebylo dosti času, aby se občan přesvědčil, že nynější vojenská povinnost neslouží již cizím účelům, nýbrž že platí jedině obraně a uhájení těžce dobyté svobody. Konečně nelze také opominouti částečnou nedůvěru vojáků k vyšším velitelstvím. Italští důstojníci byli k různým nevlasteneckým proudům na Slovensku shovívaví, což vzbuzovalo u vojáků dojem, že to s Čs. republikou nemíní poctivě.

Ani francouzští důstojníci, kteří přejímali velitelství v době zahájení maďarské ofensivy, nemohli celkovou situaci náraz zlepšiti.

Početní stav armády se rovněž naprosto nesrovnával s rozlehlostí fronty (na frontě asi 300 km dlouhé byl bojový počet armády asi 30.000 bodáků).

Početní převaha Maďarů, zejména v dělostřelectvu, působila nepříznivě na mysl prostého vojína, zvláště tam, kde bojoval vůbec bez dělostřelecké podpory, a proto se cítil opuštěn.

Jednotlivé případy ukrutností, páchaných bolševiky na zajatcích, a zprávy o tom v denním tisku, uměle ještě zveličované, způsobovaly mezi vojíny přemrštěný strach před možným zajetím a podlamovaly tak u oddílů vůli vytrvati v boji třeba až na nůž.

Opakovaly se i případy, že se vojíni raději sami usmrtili, jen aby neupadli do zajetí, obávající se bolševických ukrutností.

Tyto ukrutnosti, pokud se skutečně staly²⁹⁾, páchaly samozvané ozbrojené tlupy, sestavené hlavně z uprchlých vojínů, kteří, vedouce válku na vlastní vrub, přepadávali zbloudilé menší oddíly a hlídky. Nosili většinou stejnokroj maďarských vojínů a stali se brzo postrachem celé země.

Za těchto okolností se častěji stalo, že když se takovýto bolševický oddíl, třeba i početně slabý, objevil v týlu našich jednotek, ustoupil i početně silnější oddíl, místo aby podnikl útok a nepřítele zahnal. Obrněné vlaky a tyto toulavé tlupy svým neočekávaným vystoupením často v nejnevhodnější chvíli staly se nejobávanějším nepřítelem našeho vojska.

Konečně také nevyhnutelná změna rozkazů, způsobována různými okolnostmi, vyžadovala od vojínů více pohybů, které jejich fyzické síly vyčerpaly; dostavovala se předčasná zmalátnělost a do určité míry i pokleslost mysli.

Zvážíme-li tyto vylíčené poměry ve vojsku, pak všeobecně nepříznivé prostředí, v kterém vojín na Slovensku žil, a obyvatelstvo podvrtnou agitací zčásti až nepřátelsky zaujaté, pochopíme snadno, že naše armáda částečně selhati musila a že v tom nelze činiti výtky ani jednotlivcům, ani celým oddílům, nýbrž, jedině revoluční době a situaci, v které náš stát tehdy byl.

Na druhé straně možno skoro s jistotou tvrditi, že naše armáda i přes své četné nedostatky organizačního rázu, kdyby nebyla bývala v své morální hodnotě podlomena, kdyby byla poněkud více stmelena a věděla, že celý národ za ní stojí, byla by pravděpodobně bojovala hned v počátcích mnohem houževnatěji a zarazila maďarský nápor blíže hranic Slovenska, než se ve skutečnosti stalo.

Úspěšně bojovati lze i při nedostatcích a improvisacích, nikoli však při pokleslém duchu a uvolněné kázni.

*

²⁹⁾ Prokázány byly jen ojedinělé případy.

Ve zprávách vojenského archívu a muzea RČS., 1927, svazek první, píše nadpor. Antonín Pospíšil následovně:

. Mělo-li československé vojsko dosíci úspěchů, bylo především nutno těžiti z chyb nepřátelské taktiky a zároveň změnit vlastní způsob boje. Tato změna nebyla ovšem snadnou úlohou u vojsk ustupujících a značně demoralisovaných. Zastavení vlastního ústupu bylo proto první podmínkou. Bylo nutno postavit hráz demoralisaci našeho vojáka a dostat ho znovu do rukou. Příležitost k tomu naskytla se veliteli 2. divise v terénu mezi Kremnicí a Banskou Bystricí, kdy nepřítel, dobyv Zvolena, nevyužil svůj úspěch ihned. Tam vystihl plukovník Šnejdárek, který právě převzal velení 2. divise, pravý okamžik, aby dal vedení válečných operací ve svém úseku jiný ráz. Nového ducha, kterého on přinesl, nutno spatřovati jak v jeho osobní působivosti, kterou si podmaňoval velitele i vojáky, tak i v jeho opatřeních. Rozhodnost ve výběru osob, které by měly vůli i energii vésti boj úspěšně za mimořádných okolností a které by chápaly svou úlohu jak psychologicky, tak i vojensky, byla podstatnou částí jeho velitelské činnosti. Vojsku utavičně ustupujícímu bylo nutno dáti úspěch, jenž by pozvedl jeho důvěru v sebe i ve vedení. Řadu těchto úspěchů plukovník Šnejdárek zahájil smělým výpadem na Banskou Štiavnicí, k němuž použil výhradně praporů čerstvých, právě ze zápolí došlých, jejichž nadšení do té doby ještě neutrpělo nepříznivými vlivy. Plukovník Šnejdárek nevyslyšel ani žádosti svých podřízených a nezesílil kolísající se frontu, nýbrž se rozhodl využít čerstvých sil posilových vojsk, přejíti k útoku ve směru nepředvídaném a tím strhnouti iniciativu na vlastní stranu.

Výpad na Banskou Štiavnicí dne 10. června silným proudem se značným počtem dělostřelectva, provedený v době, kdy nebyl očekáván, na místě od celkové fronty tak vzdáleném, že tam nemohl býti nepřítelem tušen, dával ovšem velké nádeje na úspěch. Přes to však je příkladem odvážného přepadu, založeného na vypozerovaných chybách nepřátelské taktiky a dosaženého úsilným pochodem, při němž nezáleželo ani tolik na průbojnosti útoku jako na rychlém provedení. Proud, jehož jádro bylo vedeno po silnici hluboce zaříznuté v úzkém údolí, mohl býti snadno v kterémkoli místě defilé zadržěn i slabou nepřátelskou silou. Toho si byl jasně vědom jak velitel divise, tak i velitel proudu. Ale bylo počítáno podle dosavadních zkušeností právě s tím, že nepřítel neobsadí defilé v přesvědčení, že československá vojska nebudou s to, aby se vzchopila k větší akci, zvláště k takové, jež by zasahovala takřka v tyl fronty. Tato domněnka přímo diktovala veliteli proudu způsob, jak přepad provést. Cíle operace bylo nutno dosáhnouti co nejrychleji, i když by

vlastní zajištění nebylo bezvadně provedeno. Sám boj u Banské Štiavnice nemá již příliš zajímavosti. To, že se objevily značné síly, počtem posádku převyšující v místě, kde se nepřítel útoku, nejméně nadál, zapůsobilo samo o sobě jistě silně na posádku Banské Štiavnice, jež, chráněna jenom polními strážemi, neměla ani času, aby se vzchopila k odporu.

Demonstrační útok, vedený téhož dne II. brigádou na Zvolen, podporoval nepřímo akci skupiny majora Bláhy. Založen na proniknutí silným pravým křídlem, narazil právě tam na silný odpor, zatím co levé křídlo postupovalo celkem velmi hladce. Přes to, že útok nepronikl, dosáhl přece hlavního cíle tím, že dovedl upoutati na sebe značné nepřátelské síly po celý den.

Zdarem přepadu Banské Štiavnice bylo dosaženo cíle v úmyslu plukovníka Šnejdárka, jehož posledním cílem byl Zvolen.

Postavení skupiny v Banské Štiavnici po vzetí města nebylo právě záviděníhodné. Takřka v týle nepřátelské fronty, osamocena, bez železničního a bez telefonického spojení s velitelstvím divise, mohla býti skupina snadno odříznuta přerušením jediného dobrého spojení mezi ní a Kremnicí, to jest silnice. Již z toho důvodu bylo zapotřebí celkovou situací zlepšiti ve prospěch skupiny. Stalo se tak dobytím Hronské Breznice, východiska úzkokolejné lokální dráhy, jež vede do Banské Štiavnice a jež byla pádem Hronské Breznice celá získána pro vlastní potřebu.

Operace proti Hronské Breznici je přepadem, při němž byla využita výhoda výstřední polohy skupiny majora Bláhy ke koncentrickému útoku od jihu i od západu a výhoda terénu, umožňujícího nepozorované přiblížení v tyl nepřátelských posic u Hronské Breznice. Na rozdíl od přepadu Banské Štiavnice, provedeného se značnými silami, předurčenými nejen k dobytí města, ale také k jeho hájení a udržení, jakož i k zamyšlenému obchvatu Hronské Breznice, byl tento přepad proveden jen slabými silami, jediným praporem, jenž měl u nepřítele způsobiti zmatek, jehož pak mohl se zdarem využití útok čelné skupiny ze směru od Jalné. Zdar lze připsati hlavně ráznému provedení praporem, určeným k útoku, jenž dovedl překonati značné obtíže, než dosáhl svého cíle. Dobytí Hronské Breznice a odrazení současných nepřátelských útoků na Banskou Štiavnicu od jihu i od severu svědčí již o naprosté taktické převaze a odolnosti československého vojska v tomto období. Úmysly nepřítelovy jsou zavčas kříženy vlastními ofensivními akcemi, velitelství chápou se již sama iniciativy a podřizují své vůli akce soupeřovy. Tvoření samostatných proudů, vystupujících na místech, kde má býti dosaženo

úspěchu, s naprostou převahou, bez ohledu na souvislost celkové fronty, počíná se vžívatí a vede k velmi dobrým výsledkům. Jest to vynález plukovníka Šnejdárka, jak napsal generál Pellé. Vojsko nabývá důvěry samo v sebe a těší se z dosažených úspěchů. Duch vojska se zlepšuje přímo zázračně.

Konečná akce, koncentrický útok na Zvolen, provedena II. brigádou a skupinou majora Šidlíka dne 13. června, je již přímým následkem úspěchů předchozích dnů. Nepřátelské velení bylo otřeseno prvními porážkami, jež jeho vojsko na úseku této fronty utržilo po prvé od zahájení ofensivy, a přešlo k obraně. Maďarské velení, majíc v paměti demonstrační útok severní skupiny ze dne 10. června, jehož levé křídlo proniklo bez nesnází ke Zvolenu, a obávajíc se nového útoku, jenž by mohl zvolenskou frontu s této strany překvapiti, zasadilo, aby tento případný útok znemožnilo, na vlastním pravém křídle většinu svých sil v důvěře, že k zamezení postupu na Zvolen rovinou údolí Hronu dostačí slabší síly, zvláště když bude tento úsek zčásti opevněn. Ve svých domněnkách stran útoku na své pravé křídlo se nezklamalo. Vystoupením větších sil dovedlo vskutku překvapiti plukovníka Hanáka a uvésti ho na okamžik do rozpaků. Ale důraznému útoku majora Cypry, usnadněnému houževnatým zasáhnutím podskupiny podplukovníka Marschana na východním křídle a vedenému právě proti nejslabším bodům maďarských posic v údolí Hronu nepřítel přece neodolal.

Útok II. brigády na Zvolen je příkladem koordinované práce několika proudů proti neopevněnému postavení, založené na hybnosti proudů a jejich soběstačnosti. Útok se brzy rozdrobil v četné místní boje, na něž velitel celku ztrácí již přímý svůj vliv. Jasně daný úkol, včasná a rovněž jasně vyslovené změna plánu operace v průběhu boje bylo vše, co mohl učiniti. Ostatní záleželo hlavně na správném pochopení a provedení podřízenými veliteli. Veškeré místní boje západní a východní skupiny byly založeny na obchvatu, provedeném malými taktickými jednotkami. U západní podskupiny byla dobytá místa, nepřitelem obsazena obchvatem jeho levého boku, provedeným jednou až dvěma rotami. Východní podskupina vnikla do nepřátelských postavení po obchvatu pravého boku hlavní nepřátelské fronty jednou rotou, zatím co jiná rota útočila na levé křídlo ostrahy této fronty, aby jí odloučila od vojsk, jež měla krytí. Této rotě dokonce prospěl dobře vedený útok jediné čety. Bočným útokem malých jednotek na obě nepřátelská křídla, energicky provedeným, bylo dosaženo v tomto boji prvních výsledků, jež vlastně rozhodly o úspěchu celého boje. Toliko střední podskupina byla nucena útočiti čelně na nepřitele, jenž, zbaven opory na obou svých křídlech, byl donucen

k ústupu. Tam byl nepřítel také nejslabší, a proto celá úloha střední podskupiny pokračovala rychleji a snáze, než bylo předvídáno. Nepřítel neměl pro obsazení této fronty již dostatek sil.

Toto vítězství v údolí Hronu nemohlo býti zcela využito důrazným pronásledováním nepřítele ve směrech jeho ústupu. Neměla ani československá vojska tolik sil, aby je mohla rozčleniti v prostoru příliš širokém, nechtěla-li oslabiti průbojnost svých proudů.

Vyjma čtyři prapory IV. brigády zaměstnané v údolí řeky Rimavy, podržel plukovník Šnejdárek své síly pohromadě, aby s nimi provedl od severu a severovýchodu nápor, jenž ve spojení se 7. divisi měl u Levic přivoditi rozhodnou porážku maďarského vojska.

Přímým následkem úspěchů 2. a 7. divise byla změna původního maďarského operačního plánu. Maďarské vrchní velení upustilo již dne 11. června od úmyslu, hledati rozhodnutí na sever přerušením košicko-bohumínské dráhy, a tím i rozdvojením čs. armády, a snažilo se rozhodnouti boje ve svůj prospěch útoky na západ po severním břehu Dunaje, jež měly způsobiti pád Bratislavy. Přesun maďarské strategické zálohy, 4. a 8. divise, rozložených v okolí Miskolce a Egeru, a jich zasazení dne 13. června proti západní skupině československé dovedly sice zastaviti první její ofensivu, ale neměly trvalých úspěchů, neboť těm zabránila nová ofensiva čs. západní armádní skupiny, zastavená dne 24. června sjednaným příměřím dříve, než mohla dosáhnouti konečného vítězství.

*

Ve své knize »Na slovenském bojišti«, vzpomínky válečných zpravodajů, píše J. Kalva a P. Kompiš:

Pokusím se vylíčiti dojmy památného dne (20. června), v němž rozhodnut byl osud Nových Zámků, tak, jak v paměti mně uvázly.

V době, kdy náš pancéřák vyhozením mostu ocitl se v krajním nebezpečí, přišel na nádraží praporek Jelínek, jeden z nejodvážnějších a nejlepších důstojníků našich, a vida velké nebezpečí, v němž pancéřák vězí, nabídl se dobrovolně, že povede na rychlo sestavenou četku k jeho záchraně. Ač byl s četných stran zrazován poukazováním na nebezpečnost tohoto podniku, nedal se statečný praporek odvrátiti od svého předsevzetí a v čele čtyř ubíhal na pomoc ohroženému vlaku. Draze zaplatil svoji odvahu, neboť zasažen dvěma střelami z kulometu klesl smrtelně zraněn k zemi. Byl ihned dopraven na nádraží, kde generál Mittelhausser těžce raněného hrdinu vyznamenal československým válečným křížem. Ač věnována byla hrdinnému praporčíku všemožná péče, podlehl v den, kdy jmenován byl podplukovníkem.

Historie podplukovníka Jelínka zasluhuje, aby zmíněno bylo o ní poněkud obšírněji, poněvadž jest vlastně historií našich hrdinských legií a nejlépe osvědčuje ducha v nich vládnoucího.

Jiří Jelínek narodil se roku 1887 na Smíchově ze zámožní rodiny. Vystudovav stal se úředníkem Živnostenské banky v Praze a ve Vídni, Zúčastnil se činně ruchu sportovního. Ve studentském klubu »S. K. Smíchov« hrával s úspěchem kopanou (zvláště jako levý obránce) a hockey. Pěstoval také atletiku. Podařilo se mu dopracovati se krásné, přímo atletické postavy.

Vynikal také neobyčejně vroucím slovanským nadšením. Vůbec neobyčejného toho člověka charakterisoval vzácný, horoucí idealism, s nímž za našich dnů — aspoň s idealismem tak čistým, tak intensivním, — bohužel, tak zřídka se setkáváme.

Při vypuknutí války zařazen byl hned do rakouské armády. Ještě r. 1914 padl v Srbsku do zajetí. V Srbsku byl neobyčejně činný v různých klubech a spolcích. Zúčastnil se také čile slovanské propagandy, řízené tehdejším ruským vyslancem bělehradským kn. Trubeckým. Když po ofensivě armády Mackensenovy v r. 1915 nadešla Srbsku katastrofa a ustupovalo se za okolností neobyčejně žalostných z města do města, sdělil Jiří Jelínek dne 22. října 1915 druhům svým své rozhodnutí: vstoupiti do srbské armády. Bylo to v Prokuplji (asi 35 km od Niše), kdy po katastrofálních porážkách blížily se kvapem nové srbské tragedie. Druhové jeho hluboce byly pohnuti šílenou přímo jeho odvahou. Vždyť Jelínek vstupoval do srbské armády v okamžiku nejhlubšího jejího pokoření, kdy osud její zdál se býti úplně beznadějným, a dobrovolníku nemohla kynouti z kroku jeho sláva ni úspěch, leda řetěz nekonečných svízelů, strádání a zoufalého zániku. Ale Jiří Jelínek rozhodl se dokázati bratrskému národu srbskému nezištné a nekonečné české sympatie právě v tomto tragickém okamžiku. Následujícího dne odešel se srbskou armádou v hodnosti podporučíka. Zároveň s ním odhodlalo se k témuž vpravdě hrdinnému činu ještě osm jeho druhů. Rekové ti zaslouží, aby jména jejich zachována byla historii. Byli to Čechové: Dřimal, Mánek, Pavlík, Štejnchr, Hlava, Hrdina, pak Chorvaté: Zubr a Hrozenjak. Hrozenjak byl později v kterési šarvátce zajat, odhalen jako rakouský zběh a oběšen v Bělehradě.

Jelínek pak prodělal s armádou srbskou celou její odysseu zúčastnil se hladomorného pochodu Albánií, byl na ostrově Korfu a dostal se také na frontu soluňskou, kdež bojoval po dvě léta. Neobyčejnou osobní odvahou a podnikavostí proslul záhy neobyčejně. Podporučík Jelínek stal se známým každému vojaku fronty soluňské. Mimo vé-

vodu Vukoviče Srbové jen jemu přiznávali čestný název »junáka«. Kdo ví, jak Srbové s titulem tím skrbli, že označovali jím jen reky nesmrtelných činů, ten teprve dovede činnost Jelínkovu, vyvíjenou na frontě soluňské, zcela oceniti.

Při ústupu Albanií zmrzl jedné neobyčejně mrazivé noci až do kosti. Sluhovi jen s neobyčejnou námahou podařilo se jej vzkřísiti.

R. 1917 odebral se do Francie, kdež účinně pracoval na utvoření československých legií. Když pak došlo ke konvenci mezi vládou francouzskou a italskou, dle níž českoslovenští zajatci, bojovavší na frontě soluňské, předáni byli Italii, octl se Jelínek v Italii, kde byl jedním z vůdců hnutí legionářského a zúčastnil se mnohých krvavých bojů proti Rakousku zrovna tak jako předtím proti Němcům na bojišti francouzském, mezi jiným u Chemin des Dames.

V Italii povýšen byl na rotmistra. Dostalo se mu vysokých vojenských vyznamenání srbských, rumunských, francouzských, italských i československých. Při návratu do osvobozené vlasti povýšen na praporečníka.

Na Slovensku stal se velitelem legionářského pluku. Zůstal u pluku přesto, že nabízeno bylo mu opětně, aby šel jako vojenský atašé k našemu vyslanectví bělehradskému anebo římskému. Za pět let pobyl doma na dovolené všeho všudy 14 dní.

Byl to člověk neobyčejných schopností. Vynikající voják a velký charakter. Muž bez bázně a hony, naprosto bezúhonný. Hrdinná, ideální duše, sídlící v těle atleta. V den svého úmrtí povýšen byl na podplukovníka.

.
 Dalším cílem naší cesty byla Kremnice, dočasné sídlo středního úseku fronty podplukovníka Šnejdárka, jenž se svými sbory stal se postrachem maďarských rudých gard.

Naše společnost na tuto výpravu tentokráte vzrostla na 8 osob; vedle nás tři válečných zpravodajů s přiděleným nám informačním důstojníkem podpor. Štefánikem připojili se k nám dva kolegové z Ameriky: dr. Guča, zástupce několika slovenských deníků v Chicagu, který byl jedním z prvních dobrovolníků, jenž přihlásil se za světové války do dobrovolnických čet v Americe a již v r. 1914 působil v Srbsku, a druh jeho Mr. Frank Skála, vydavatel a redaktor »Denního Hlasatele« v Chicagu, pak pani Skálová — Lamošová, choť italského legionáře — praporečníka Skály, která rovněž od r. 1914 byla ve službách Červeného kříže, prodělala s sebou ústup vojsk ze Srbska přes Albanii, působila pak ve Francii a nyní pracuje horlivě v americké misi československé, a konečně kapitán amerického vojska Čech Mr. Jehlička.

Jedeme krásnou povážskou krajinou a o půl šesté ráno jsme na Vrútkách, kde končí se dosavadní pohodlné naše cestování rychlíkem. Marně sháníme se po zprávách, kdy odjede nejbližší vlak do Kremnice. Mínění různých vojenských a nádražních činitelů se v této věci rozchází. Možná že bude vlak vypraven asi za hodinu; možná, že vůbec nebude vypraven; jisté však je, že máme dosti času, abychom se vypravili do kavárny naproti nádraží a nasnídali se.

Před nádražím na spojených dvou telegrafních tyčích houpe se ještě zbytek oprátky, na které skončili před několika dny dva zrádní bolševici, kteří stříleli zákeřně na naše vojsko, za nádražím pak byli čtyři podobní záškodníci zastřeleni.

Po snídani vracíme se na nádraží, kdež znovu snažíme se dopátrati se zpráv, kdy budeme moci odjetí dále. Konečně podařilo se nám zjistiti, že vlak bude vypraven o půl deváté; čekáme tedy trpělivě dále. V 9 hod. však neděje se na nádraží naprosto nic, co by nasvědčovalo, že slíbený vlak bude vypraven. Nová intervence, při které dostává se nám ujištění, že nejdéle za půl hodiny pojedeme. Za půl hodiny jsme sice nejeli, ale v 10 hod. konečně hnul se vlak s námi kupředu.

Přes Turčianský Sv. Martin jedeme půvabnou krajinou, která mnohdy připomíná horské krajiny švýcarské, a o půl druhé blížíme se k vytouženému cíli své cesty — ke Kremnici. V hlubokém údolí, obklopeném vysokými, zalesněnými stráněmi, po jejichž svazích ve značné výši vine se trať dráhy, objíždějíc město se tří stran v širokém oblouku, leží pěkné městečko Kremnice.

Postaravše se o dopravu velké bedny cigaret, které paní Skálová veze vojákům na frontu, scházíme příkrou serpentínou do města. Na náměstí potkáváme větší průvod zajatých maďarských vojinů-bolševiků, který vede oddíl našeho vojska z fronty dále do zázemí. Jest to opět pestrá míchanice příslušníků různých národností.

Ptáme se po plukovníkovi Šnejdárkovi; dostává se nám však zprávy, že odejel na frontu. Nezbyvá nám tedy, než opět trpělivě očekávati jeho návratu. Zatím vyptávám se na situaci naší fronty. Jest výborná a stále se ještě lepší. Postupujeme.

Vojáci mluví o plukovníkovi s láskou a obdivem. Jest neúnavný v konání svých povinností, nezná oddechu a pohodlí pro sebe. Cestuje ve dne v noci, spí denne několik málo hodin, mnohdy vůbec nespí a jest všude tam, kde jest ho potřebí.

Zvedl znamenitě pokleslého ducha našeho vojska, vyčerpaného stálými ústupovými boji, obnovil uvolněnou kázeň, jest bezohledný k sobě i k vojsku, kde jedná se o splnění povinností, ale zase láskavý a pečlivě se starající, aby vojáci v ničem nestrádali a všeho se jim

dostalo. Naši vojáci ho milují, nepřátelé se ho bojí. Voják se vzácnými zkušenostmi, znamenitý strateg, energický, odhodlaný a rázný velitel. Pořádek a klid, který ve městě a okolí plukovník Šnejdárek zavedl, jest vzorný.

Jdeme do důstojnické jídelny na rychle improvizovaný oběd. Jídelna je v prosté místnosti školy zařizena co nejjednodušeji. Na stěně visí psaný ceník jídel a nápojů, z něhož se dovídáme, že za hotové zaplacení může si koupiti důstojník zde černou kávu za 20 hal., bílou za 50 hal., vajíčko na měkko za 80 hal., sýr za 2 K. Podepsán jest důstojník-správce menáže. Že humor našich vojáků i důstojníků i v těchto svízelných situacích nemizí, podává důkaz tužkou připsaná poznámka na tomto ceníku: »Pověste ho, keřasa« a přimalována jest šibenice. Plukovník Šnejdárek vrátil se z fronty, a když ohlášen mu náš příchod, ihned nás přijal. Plukovník Šnejdárek jest prostřední postavy, neobyčejně svalnatý, s ostře řezanými tahy v obličeji, prozrazujícími energií a odhodlaností, světle hnědými, prořídými a mírně prošedivělými vlasy, pevné, rázné chůze. Pohyby jeho jsou živé, nestrojené. Mluví rychle, úsečně a neplýtvá zbytečně slovy. Je přísný a přece tak bratrský. Někdy pracuje až do noci, jindy vstává ve 3-4 hodiny ráno a ubírá se do své kanceláře. Jiní obědvají a on veze se v prachu zanedbanou silnicí na frontu; vrátí se pak, přijímá zprávy a referáty, aniž by myslil na večeři. Po krátkém uvítání přešel plukovník ihned k jádru věci, k vylíčení situace svého úseku v posledních dnech.

Když převzal plukovník Šnejdárek velení této části fronty, nebyla situace nejpříznivější. »Naši hoši byli na plném ústupu, měli ztráty, byli unaveni a tím vším částečně ztratili sebedůvěru a byli značně demoralisováni,« zahazuje plukovník svůj výklad a pokračuje: »Postřehl jsem to ihned a snažil jsem se nejprve, abych uplatnil svůj systém: vrátiti vojsku sebedůvěru. To ovšem nelze učiniti při stálém ustupování, to lze pouze při úspěchu. Ten musil jsem docíliti zaražením ústupu a přejitím k útoku. »To jest francouzská škola?« zeptal se jeden z novinářů. »To jest moje škola, chcete-li!« odvětil plukovník, »které jsem nabyl za svého dlouholetého působení ve vojsku v Africe. Maďaři byli pány situace, měli Zvolen a měli obsazeny důležité body jiné. Bylo nutno odhodlati se k ráznému činu. Dne 10. června dal jsem útočiti na Banskou Štiavnicu. Dostal jsem se cestou, kterou v r. 1848 ubíralo se ruské vojsko proti maďarským revolucionářům, Maďarům do zad. Musil jsem takovou smělejší věcí začít, abych povzbudil naše hochy. Byl to sice odvážný podnik, ale zdařil se a Baňská Štiavnica dostala se nám do rukou. Dne 11. června dal jsem znovu útočiti na Hronskou Breznicu. Vojsko bylo sice znaveno, ale povzbuzeno předcházejícím úspěchem, podniklo s chutí tento no-

vý útok. Maďarská fronta byla již jednou v pohybu, bylo nutno dále s ní pohnouti. Poslal jsem jednu kolonu podél Hronu, druhou od Banské Štiavnice. Zajímavé bylo, že právě v tu chvíli pokusily se rudé gardy o opětné dobytí Banské Štiavnice. Vyslaly po trati pancéřový vlak s posádkou a další pěší útočné oddíly, které měly současně napadnouti Štiavnic. Mohli jsme z výhodných posic zaskočiti pancéřový vlak, posádku jeho sestřeliti a vlak, který vjel do nádraží bez vůdce i posádky, padl do našich rukou s 2 děly a 5 kulometry. V 6 hodin ráno vlezla nám útočná kolona pěší do pasti a I. prapor mezinárodního pluku bolševického zůstal téměř celý na místě. Zbytek chtěl spasiti se plováním přes řeku Hron, ale nepodařilo se to nikomu. Zasloužený trest stihl tento oddíl, který v Hronské Breznici raboval a loupil, odvlékal ženy a jinak hanebně se choval. Jako kořist zůstala nám také zde 2 děla v rukou. Boj u Hronské Breznice trval 10 hodin. Z 12. června na 13. v noci a časně ráno připravili jsme útok na Zvolen. Ve 3 hod. ráno zahájili jsme útok a po tuhých bojích byli jsme pány Zvolena. V těchto bojích měli jsme my ztráty nepatrné, zato rudé gardy měly ztráty veliké. Sedláci musili pohřbívati mrtvé; na jednom místě, které bolševické vojsko obzvláště houževnatě bránilo, bylo nahromaděno na dvě stě padlých. V městě jsme se nezdrželi, ale pustili se dále na stíhání ustupujících rudých gard a zahnali jsme je až k Velké Slatině. Pokračoval jsem v dalších operacích; 16. t. m. vzali jsme obec Pukanec a v tomto okamžiku dostali jsme nepřátelské vojsko do kleští, neboť stojíme v Krupině a doufám, že budeme míti v nejbližší době nové úspěchy.

S celkovou situací jsem nyní velmi spokojen, neboť nyní my převzali jsme iniciativu a útočíme. Duch vojska jest teď znamenitý, naše vojsko koná rychlé pohyby, a třebaže vedeme vlastně pochodový boj, který vyžaduje značných námah a rychlého rozhodování, daří se nám znamenitě.«

Plukovník Šnejdárek skončil své zajímavé vyličení situace a omluvil se, že musí nás na okamžik opustiti, ježto koná se ještě nyní malá, domácí slavnost — dekorování dvou důstojníků československým záslužným křížem. Dozvěděvše se, že slavnost tato koná se na náměstí před budovou velitelství, odebrali jsme se tam rovněž. Celá tato slavnost byla velmi prostá, jednoduchá, přece však nebo právě proto velmi povznášející.

Malé oddělení franc. legionářů ve zbrani, před oddílem oba důstojníci, kteří měli býti vyznamenáni. Byli to: dělostřelecký podplukovník Hamada, velitel 2. dělostř. divise, a setník od pěchoty Holub, kteří v posledních bojích neobyčejně se vyznamenali. Pobočník podplukovníkův přečetl rozkaz, kterým vyznamenání obou důstojníků potvrzeno,

načež plukovník připjal důstojníkům vyznamenání na prsa, objal a políbil je. Vojsko vzdalo zbraní čest a tím slavnost skončena.

Při večeři vykládal nám plukovník Šnejdárek svým prostým způsobem některé podrobnosti z posledních bojů. Připomenul také, že místa u Lučence a Zvolena jsou pro nás památná již tím, že zde bojovali čeští bratři pod velením hejtmana Jiskry z Brandýsa proti vojskům Hunyadovým, »což připomenul jsem,« praví plukovník s úsměvem, »naším hochům, aby nezapomněli, že jsou potomci těchto slavných předků a aby bojovali právě tak jako oni. U Zvolena to pocítili Maďaři důkladně na kůži,« dokládá plukovník, »tam dostali od našich hochů náležitě za vyučenou. . .«

Té noci zůstali jsme v Kremnici, druhého dne vydali jsme se na další pouť do Zvolena.

V 10 hodin dopoledne měli jsme odjeti; byli jsme na nádraží v pravý čas, ale zbytečně. Vlak nepřišel ani v 10, ani v 11 hodin, ba ani ne v poledne. Byla právě 1 hodina, když přisupěl do stanice. Nu, konečně je tady, pojedeme! Ale zase marná naděje. Nejprve čekáme na vlak, který přijede od Zvolena, pak zase přisunují se nějaké vozy s vojenským materiálem. A tak konečně ve 2 hod. vyjíždíme z Kremnice. Máme »jenom« čtyři hodiny zpoždění. Přijíždíme na stanici Hronská Breznice, kde na vedlejší koleji stojí zdravotní vlak s raněnými a nemocnými. »Odkud, hoši, jedete?« »Od Levic!« »Od Levic? Jsou již naše?« »Domnívám se, že áno,« praví raněný nadporučík od 25. ppl. »Včera odpoledne, když jsem byl raněn, byli jsme již po tuhém boji těsně před nimi.« »Sláva! Dobře jste se drželi!« »Což o to«, praví s jistou porcí hrdosti nadporučík, »naši hoši bili se jako lvi, a Maďaři těžce nám Levice zaplatili.« »Máte mnoho ztrát?« »Ztráty naše jsou poměrné, zato ale Maďaři měli obrovské ztráty. Naši hoši, rozničení dlouhým bojem, byli neúprosní.« Nadporučík jest raněn do ruky, ale jen lehce. »Jen o málo,« praví, »a dnes bych již tady s vámi nemluvil,« při čemž ukazuje plechovou polní láhev, která jest prostřelena a v níž rachotí projektil tam uváznuvší. »Jít to místo do této polní láhve do břicha, ležel bych už mezi těmi ostatními.« »Tohoto záchrance necháte si jistě na památku,« míním, načež nadporučík praví: »Ovšem, s tou se nerozloučím.« Jakou jste měli kořist?« vyptávám se dále. »Pokud vím určitě, byla to dvě 15 cm děla a tři kulometry, ty jsem viděl, ale myslím, že toho bude více! Zajatců jsme měli už za dopoledně 150; domnívám se však, že počet jich také stoupl.« Paní Skálová rychle rozděljuje cigarety nemocným a raněným, což ovšem jest vděčně kvitováno. Dává se znamení k odjezdu, a proto rychle se loučíme s důstojníkem a ostatními hrdinnými hochy. Šťastnou cestu a brzy buďte zdraví! — — —

Armádní generál Šnejdárek je rodák z Napajedel na moravském Slovácku. Vojenského vzdělání se mu dostalo v kadetní škole v Praze a ve francouzské Ecole Militaire a četných francouzských odborných kursech. Je výborným šermířem a jezdcem. Ještě velmi mladý zúčastnil se války řecko-turecké 1897. Pak podnikl cesty v Eritrei a Severní Africe.

V roce 1899 vstoupil do světoznámé francouzské cizinecké Legie, v které prodělal veškeré boje koloniální, které Francie vedla před světovou válkou. Do této doby padá totiž rozšíření francouzské moci v Alžíru a Tunise směrem k jihu a jihozápadu (dobyty Sahary, údolí Zousfany, veliké oasy Tafilalet, jižních svahů alžírskoma-rockého Atlasu). Válečná tažení tato byla velmi namáhavá a stála Francii mnoho obětí. Pak bojoval v Maroku pod maršálem Lyanteyem jako důstojník afrických arabských střelců — a od roku 1914 zúčastnil se světové války ve francouzské armádě — kde jeho jméno bylo třikrát uvedeno v armádním rozkaze francouzském »pro chrabrost«, a kde byl dvakrát raněn. Generál Šnejdárek byl prvním důstojníkem jeho pluku, který byl pasován za chrabrost na rytíře čestné legie. Byl také povýšen maršálem Joffrem mimořádně na kapitána.

Když se tvořily ve Francii československé Legie, byl roku 1917 francouzským ministrem války dán k dispozici Národní Radě československé, co vojenský odborník. Tu formoval s generálem Janinem, pozdějším vrchním velitelem na Sibiři »Československou legionářskou brigádu ve Francii«.

V lednu 1919 dovedl část francouzské Legie přes Itálii do vlasti, kde byl ihned pověřen zpět-dobytím Těšínska, které Poláci obsadili. V bojích u Karviné, u Fryštátu a Skočova zatlačil Poláky zpět za hranice a zachránil tak Těšínsko pro naši vlast. Pak byl poslán do Varšavy a obhájil tam naše zájmy velmi úspěšně u mezinárodní komise, která tam působila pod předsednictvím bývalého franc. ministra války Noulensa. Vedl pak záležitosti čsl. na Těšínsku.

Anglický diplomat James Roy píše o něm ve své knize »Poland Czech in Silesia«: »Vedoucím duchem na straně české je plukovník Šnejdárek, důstojník francouzských Legií, který kromě velení českým plukům v Těšínském úseku, převzal též administrativní kontrolu v obsazeném území. Šnejdárek jest silný muž, mimořádných schopností, který dlouhým stykem s Araby a podobnými národy nabyt zvláštní bystrosti a schopnosti úsudku, mnohdy těžce pochopitelného, vždy však originálního — nejlepšího«.

On je i dobrým organisátorem a dělá na každého dojem dobrého vojáka, muže činu, inteligence a velké síly charakteru. Je velmi zajímavým ve způsobu vystupování a zdvořilým v rozhovoru, typ muže, který, dá-li jednou někomu slovo, může býti jist, že bude vyplněno do poslední slabiky. A tak má komise proto větší respekt k jeho schopnosti; podiv k jeho výkonnosti vzrostl, ale komise ztratila poněkud důvěru ve vlastní silu úsudku.

Šnejdárek je nesporně vedoucím duchem a jakoukoliv melodii chce pískat, všichni dle ní budou tancovat.

Generál Latinek je v každém ohledu pravý opak českého velitele. Je to malý muž, středního věku, který při prvním setkání nedělá dojem. Může se o něm užíti epitheta »gemütlich«, které má přátelský, ale ne zcela lichotivý smysl. Seznámíme-li se s ním blíže, tu vidíme, že jeho zdvořilý a příjemný zevnějšek skrývá v sobě železnou vůli a nejsme překvapeni, slyšíme-li, že má pověst přísného udržovatele kázně až do krajnosti. Německy mluví pomalu a rozvážně, má zvyk, že při rozmluvě kloní hlavu na jednu stranu, jakoby prosil o pokoj a roztahuje ruce, jakoby se proti něčemu bránil. Rád dli v dobré společnosti a je-li v náladě srší vtipem.

Když maďarští bolševici vtrhli na Slovensko, Šnejdárek je rychle povolán na Slovensko a pověřen obranou středního Slovenska. V bojích u Banské Štiavnice, Hronské Breznice a u Zvoleně poráží Maďary, zažene je za hranice a pronásleduje na maďarské území, kde obsadí Salgótarján. Chystá se táhnout na Budapešť, jeho úmysl ovšem je zastaven naší vládou, která nepřeje komplikaci.

Mezitím, zdá se, že bolševism se rozmáhá v Praze. Šnejdárek je povolán do Prahy, aby mezi vojskem zavedl pořádek a kázeň.

R. 1921 bývalý císař Karel provede svůj puč a vrátí se do Maďarska, Československo mobilisuje. Šnejdárek je poslán na Dunaj, kde velí úseku od Bratislavy po Parkáň. Pak připravuje 7. olomouckou divisi co útočnou divisi pro malé manévry u Poličky, r. 1923. K těmto manévřům Anglie a Itálie poslala zvláštní poselstva. Tu je nutno, aby naše republika ukázala zdatnou armádu moderně vycvičenou. 7. divise má provést pod vedením Šnejdárkovým moderní útok.

Roku 1925 působí Šnejdárek v Košicích, kde zřídil nové zemské voj. velitelství pro východní část republiky. V Košicích jej navštíví slavný Maršál Pétain, velitel francouzské armády za světové války. Přináší mu komanderský řád Čestné Legie, kterým Francie Šnejdárka vyznamenává. R. 1930 velí velkým manévřům, kterých se za Francii zúčastňuje maršál Franchet d'Espèrey, velitel balkánské fronty za světové války a bývalý divisionář Šnejdárkův z Maroka. 1. ledna 1933 je ustanoven zemským voj. velitelem v Bratislavě. Město je na jeho podnět opevněno. Je to první opevnění toho druhu, podle něhož budou nyní opevňovány i jiné úseky hranic.

2. dubna 1935 dožívá se věku šedesáti let a odchází z činné služby.

Ministr Národní Obrany Machník louče se s ním praví: »Odcházíte z činné služby, během které jste prokázal republice služby neocenitelné. Uvádím pouze dobytí Těšínska, zahánání maďarských bolševiků, zavedení kázně v Praze. Jest mi útěchou, že odcházíte pouze dočasně, a že bude-li toho třeba, budete zase bránit vlast na místě nejohroženějším.

Ján Liška, poslanec, generálny tajomník obchodnej komory:

ČSL. ŽELEZNIČIARI ZA BOLŠEVICKÉHO VPÁDU.

Dňom 3. februára, o tretej hodine odpoľudnia, tri mesiace predtým, ako maďarsko-bolševické čaty vtrhly na československé územie, vypovedalo službu republike 30 tisíc maďarských železničiarov. Naše železnice ostaly skoro bez personálu, lokomotívy bez strojvodcov, výhybky bez výhybkárov, telegrafické stanice bez telegrafistov. Treba bolo neuveriteľnej námahy pozostalých úradníkov a zriadencov, odvahy a obetavosti českých železničiarov, ktorí prišli nahraďiť stratené sily nakoľko sa to dalo, aby odumretý železničný organizmus preca fungoval.

Podmienky práce byly hrozné. Nielen lokomotívy a vozne byly odvečené do Maďarska, ale neostalo ani uhlia, ani petroleja, ani oleja, mazadiel a cenných kovov. Maďarský a maďarónsky personál poškodil pri odchode stroje, ukradol náčinie, zničil zariadenia dielni, vodární a elektrických centrál. A keď konečne, vďaka českému úradníctvu a zriadenectvu, bola prevedená reorganizácia, keď konečne počaly chodiť rýchlovlaký a začala sa dvíhať nákladná doprava, prišiel bolševický vpád.

Je našim železničiarom čo ďakovať, že pri tejto skúške mohli sme čestne obstáť. Kto trochu pozná ovzdušie bojov, vie oceniť nezmernú službu, ktorá sa počas vojenských operácií vyžaduje od železníc. Naši železničiarí museli pracovať v ovzduší im nenávisťne-nepriateľskom. Ešte pred vpádom bolševikov opakovaly sa ustavične prípady odvečenia železničných úradníkov a zriadencov, verných republike, cez hranice do Maďarska, kde byly týraní a niektorí dokonca zastrelení. Treba bolo viac ako odvahy, treba bolo heroizmu, aby náš železničiar napriek všetkým utrpeniam a nebezpečiam ostal na svojom mieste. Železničiarí vytrvali. Tým bol zaistený neskorší úspech československých jednotiek.

Príklady heroizmu sú početné: jeden obraz za druhým zamieňa sa v mysli, ako by človek hľadel do utešeného kalejdoskopu. Keď v me-

siaci júni zúrily okolo Nových Zámkov najväčšie boje, vybral sa vládny referent železníc Kornel Stodola s generálom Mittelhausserom na inšpekčnú cestu do Nových Zámkov. Na stanici, kde zúrila v ten deň silná delostrelba a boj s bolševikmi, vyšli obaja bez úrazu. Ako Stodola neskoršie spomínal, v Nových Zámkoch po tri dni darmo hľadali dvoch českých železničiarov. Iba neskoršie vysvitlo, že zanechali službu a išli bojovať spolu s legionármi. Pri Parkane jeden telegrafista, Slovák, ako v nejakom románe Vernea, do poslednej chvíle posielal telegrafické zprávy, len keď už počul huľákanie blížiacich sa bolševikov, vtedy schytil aparát a utekal preč.

Hrdinami boli rovnako ako ten obetavý hrdinský legionár v Nových Zámkoch, ktorý nepretržite vytrval vyše troch týždňov v ohni, tak aj ten strojvodca, ktorý viedol do tmavej noci 80 kilometrovou rýchlosťou ťažký vlak a nebol si nikdy istý, či nebude jeho telo následkom nejakého bolševického atentátu na zdrápy roztrhané, alebo či nevy pustí neočakávane dušu v nepopísateľných mukách. Veď bolo protokolárne zistené, že sa na vlaky robily atentáty.

Konečne prišlo k ústupu bolševikov. Pri ústupe šli zrovna na nivočenie. Vyhodili do vzduchu utešený most nad Bodrogom a ohromný most nad Tisou pri Čape, čím bola odrezaná jedna časť našej republiky. Vyplenili všetko, čo mohli. Čo sa dalo odviezť, odviezli, ostatné nivočili. Niektoré budovy boli zapálené, u iných poškodené strechy, okná, dvere odnesené. Okúvanie a zasklenie tam, kde dvere alebo okná ostaly, boli rozbité. Pece demolované, podlahy, steny, nátery dvier a okenných rámov poškodené, rine postrhávané. Vodovody poškodené, plynové a elektrické vedenie zničené, hospodárske budovy spálené, alebo demolované, telegrafné a telefónne vedenie postrhávané.

Odvezené bolo zo skladišť, dielní všetko, čo sa dalo. V jednom prípade bolo konštatované, že bola otrávená aj voda v studni. (U strážneho domčeka čís. 6 na trati Košice-Turňa.)

Za hrdinské chovanie počas bolševického vpádu boli mnohí železničiarri vyznamenaní plukovníkom Šnejdárkom a prezidentom republiky československým krížom. Zvlášte sa z nich uvádzajú: Ing. Eismann, prednosta Strejčka, kontrolór Weidner vo Zvolene, revident Turka v Hronskej Breznici a vrchný revident Bušek v Bal. Ďarmotoch.

Veľkú škodu spôsobili bolševici našim zriadencom na ich súkromnom majetku. Bolo hrozné sa pozeráť na týchto ožobráčených ubožiaikov. Zachránili si mnohorazy iba holý život a keď sa navrátili, našli svoje príbytky prázdne. Húfom prichodily žiadosti o náhradu za stra-

tené veci. Škoda spôsobená na súkromnom majetku sa odhaduje na Kč 800.000. Na železničnom erárnom majetku škoda bola vypočítaná na 110 mil. Kč, najviac pri tom utrpely trate východne od Košíc. Spomenutia hodný je priebeh evakuácie Košíc pred obsadením mesta bolševikmi.

Dňa 23. mája prišli prvé poplašné zprávy. Nebolo ale nič presne známe a tak boli vyzvané všetky československé vedúce osoby, aby zachovali duchaprítomnosť a aby svoje veci pripravili k odoslaniu. Deň na to zprávy boli viac potešiteľné, hoci v skutočnosti silná vojenská prevaha Maďarov zdolávala náš front a naše vojská ustupovali. Napriek tomu priame nebezpečie Košiciam ešte nehrozilo.

31. mája bolo zrejmé, že Košice bude treba opustiť. Bola začatá aj evakuácia, ale bola generálom Hennoqueom, ktorý toho dňa prejímal hlavné velenie na východnom Slovensku, zakázaná.

Skutočná evakuácia bola začatá až 2. júna v noci. Treba bolo množnásobnou prácou nahradiť čas, nečinne uplynutý. Aj tu sa ustavične vyskytovaly hrozné prekážky: s jednej strany bol dávaný rozkaz k evakuácii, hneď na to druhá vrchnosť evakuáciu zakazovala. V chaos, ktorý nastal, jedine presne a dochvilne museli pracovať železniční zriadení. 6. júna bola evakuácia dokončená. Po tieto štyri dni konal strojný a vozový personál službu bez prerušenia, vlaky odchodily každej polhodiny. Tu už nebolo možno brať ohľad na zavedenú osmihodinovú pracovnú dobu. A naši železničiarci sa osvedčili. Behom týchto dní bolo vyvezené všetko, čo sa len dalo vyviezť. Ostatok, ktorý sa nedal naložiť do vozňov, bol rozobraný vojakmi a čiastkou našich českých železničiarov.

S posledným vlakom opustili Košice aj naši železničiarci a doprava železníc bola ponechaná železničiarom maďarským, pod dozorom vojenských patrol.

Tento príklad dosť jasne ukazuje, aké ťažkosti bolo treba našim železničiarom za bolševickej vojny prekonávať. K tomu ešte podo-
týkam, že aj zásobovanie železničných zamestnancov nedalo sa zariadiť a veľmi často sa stávalo, že železničiarci ostali bez peňazí a bez potravín.

Po bolševickom vpáde stihly naše železnice nové pohromy, tento raz živelné, ktoré zapríčinily aj bez tak ukonaným pracovníkom našich dráh nové skúšky a prekážky v práci. Ale to už do nášho článku nepatrí.

Dr. Ján Sekáč, krajinový viceprezident:

POMERY V KOŠICIACH V DOBE ICH OBSA- DENIA NAŠÍM VOJSKOM A ZA VPÁDU MAĎARSKO-BOLŠEVICKÉHO.

Mal som tú veľkú česť, byť prvým čsl. županom býv. župy Abauj-Turňa so sídlom v Košiciach. Bol som tak svedkom nastolenia imperia Čsl. republiky na tomto území, kladenia a upevňovania základov slobody Slovenska v tejto jeho východnej čiasťke.

Na tejto vznešenej, ale mimoriadnej obetavosti vyžadujúcej práci má tiež svoj nehynúci podiel naše vojsko. Je mi v pamäti menovite činnosť 30. čsl. peš. pluku (Vysoké Mýto) a jeho vtedajšieho veliteľa neb. pplk. Berana, s ktorým som bol v užšom styku.

Nevšedným idealizmom vedená, neunavná, prekážky neznajúca, jedine záujmom štátu a tak i Slovenska diktovaná činnosť tohoto veliteľa a jeho pluku ako i borba našich vôjsk s maďarskými bolševikmi dá sa náležite oceniť len vo svetle pomerov, ktoré panovaly po prevrate a za bolševického vpádu v býv. župe Abauj-Turňa a menovite v jej sídle v Košiciach, lebo v tomto meste sa odohrávaly rozhodujúce udalosti.

Košice, sídlo býv. stolice Abauj-Turňa, pôvodom slovenské mesto a vo svojich vonkajších uliciach obývané Slovačou, boli úplne zmaďarizované, tak že aj mentalita tejto Slovače bola maďarsky orientovaná.

Košické obyvateľstvo považovalo toto mesto za tak samozrejmu integrálnu časťku Maďarska, že ani udalostiam, odohravším sa na západe — vyhláseniu Republiky v Prahe a v Martine, postupovaniu čs. vojska — nepripisovalo vážnosť, menovite nie v tom ohľade, že by osud Košíc v bársakom smere bol dotknutý.

Na tomto smýšľaní nič nemenilo ani uznanie Čsl. republiky veľmocami.

Po maďarskom Károlyiovskom prevrate koncom októbra 1918 nastal nový režim aj v Košiciach; aj tam sa utvorila takzvaná národná

rada (nemzeti tanács), ktorá síce veľmi prizvukovala demokraciu, ohľadom šovinistického smýšľania vo vladárení nebola ale nič lepšia od jej predchodcov.

V prvej polovici decembra, keď čs. vojsko bolo na postupe na Východ, vydržovala skupina prešovského Dvorcsáka shromaždenie na mestskom dome v Košiciach, kde vyhlásili »Východoslovenskú republiku« a menovali aj ministrov.

Táto epizodka mala byť akýmsi zúfalým pokusom Maďarov a maďarónov, rozdrtiť čs. ideu.

Keď čs. vojsko už zaujalo Spiš a stálo pri Krompachoch, pojednávala zmienená národná rada na mestskom dome o tom, či majú byť Košice hájené, alebo nie. Jediný člen tejto rady, istý košický advokát Dr. Zoltán Kendi (žid) považoval odpor za bezúčelný. Dostalo sa mu za to epiteta »vlastizradcu«. Usnesené bolo, klásť branný odpor čs. vojsku, ktoré bolo považované za sberbu, háveď. Riadneho vojska už vtedy ovšem nebolo v Košiciach, len zbytky demoralizovanej rak. uh. armády.

Tieto zbytky — niekoľko sto mužov — pod velením dôstojníkov — obsadily vyšiny a železničný tunel pri Margecanoch. Bolo to okolo vianočných sviatkov 1918.

Panovalo presvedčenie, že táto posádka ľahko rozpráši tú českú háveď.

Sláva ale netrvala dlho a stal sa opak očakávaného. Už prvú noc prekvapilo čs. vojsko nepriateľa, zajala ho takmer úplne a čo nebolo zajaté, to utiekalo do Košíc.

Čs. vojsko postúpilo až do Obišoviec.

V Košiciach nastala panika, bezhlavosť, bezradnosť.

Zbytky vojska a lúza začaly pleniť vojenské magaziny, ba už aj z okolitých dedín prichádzali hufne ľudia aj s vozami, čakajúc na vhodný okamih pre všeobecné plenenie.

Nebolo už moci, ktorá by bola mohla udržať verejný poriadok.

Mešťanosta Dr. Béla Blanár a miestny veliteľ (Platzkommandant) ppl. Nosticzius sadli si do auta, odišli do Obišoviec ku veliteľovi čs. vojska, nebohému podplukovníkovi Beranovi a prosili ho, aby obsadil Košice. Stalo sa to 29. decembra 1918.

Keď čs. vojsko vedené ppl. Beranom vtiahlo do Košíc — bol to 1. pluk Slov. Slobody a pluk čís. 30 — bolo veľmi mnoho divákov na uliciach. S obdivom sa dívali na disciplinovane kráčajúce, pomerne dobre vystrojené, spievajúce vojsko a len teraz prišli k povedomiu, že to preca nie je sberba, háveď.

Toto naše vojsko obnovilo rýchle a energicky verejný poriadok, klud a bezpečnosť, prestala panika, bezhlavosť, bezradnosť.

V prvých dňoch januára 1919 bolo obyvateľstvo s danými pomerami spokojné, nakoľko totiž videlo zabezpečený verejný poriadok a nemalo ďalej obavy pred plenením lúzy. Okupácia Košíc sa považovala len za dočasnú.

Slovenské obyvateľstvo Košíc, vo svojej mentalite úplne zmaďarizované, chovalo sa vôči historickým udalostiam apaticky a — nemajúc národného povedomia — vôbec nechápalo ich významu.

Našla sa len malá hŕstka povedomých Slovákov, ktorí vystúpili verejne a schádzali sa vo vojenskej kasárni na Hlavnej ulici v miestnosti dôstojníckej jedálne. Títo utvorili »Slovenský politický klub«, ktorého snahou bolo vysvetliť slovenskému obyvateľstvu význam doby, priviesť ho k národnému povedomiu a čím viac ho v klube sústrediť.

Bola to úloha s veľkými ťažkosťami spojená, ľud sa ešte vždy obával následkov, stojac pod terorom našich nepriateľov.

Ako som spomenul, okupácia Košíc bola považovaná len za dočasnú.

Keď sa ale začalo čs. vojsko zariaďovať, keď v prvej polovici januára 1919 bol menovaný mešťanstrom Dr. Vladimír Mutňanský, keď okolo 15 januára zavítal do Košíc prvý slovenský minister Dr. Šrobár, vtedy Maďari prichádzali k poznaniu, že sa deje voľačo stáleho, že sa s tou Čs. republikou vážne zamýšľa. Započala sa podkopná práca Maďarov a maďarónov na celej čiare. Obyvateľstvo, menovite slovenské, bolo terorizované, hlásené bolo, že čs. režim je len dočasný, beda tým, ktorí sa opovážia čs. režim bársakým spôsobom podporovať, Maďari sa navrátia; bolo vydané heslo, robiť prekážky konsolidácii všemožným spôsobom.

Dr. Mutňanský bol prvým čs. úradníkom v Košiciach, ktorý prevzal správu mestského úradu. Prevzal síce aj župný úrad, ale len formálne, tento úrad fungoval ďalej vo svojom starom složení na čele s maďarským hl. županom.

Zavítanie Dra Šrobára do Košíc bolo pre čs. vec významnou udalosťou, bolo to isté sankcionovanie nového režimu a posilnenie mysle v boji proti nepriateľovi.

Dr. Šrobár bol privítaný na nádraží vojskom a skupinou čs. občerstva.

V druhý deň prijal Dr. Šrobár niekoľko deputácií na mestskom dome a bola vykonaná prehliadka celej vojenskej posádky shromaždenej na Hlavnej ulici za veľkého počtu divákov.

Bol to pre košických Maďarov zdrcujúci moment, keď prvý čs. minister sebavedomým krokom kráčal podľz vojenských formácií a keď zazneli čs. hymny.

Maďari a maďaróni sa chopili horespomenutej podkopnej práce, a to veľmi systematicky, ktorá konečne vyvrcholila dňa 14. februára 1919 vo všeobecný štrajk.

Ešte v januári 1919 došiel do Košíc taliansky generál Rossi so svojim štábom a prevzal velenie čs. posádky.

Maďari sa snažili so svojimi spoločenskými metodami sebe nakloniť tak generála, ako aj jeho dôstojníkov.

Dňa 8. februára 1919 bol som menovaný županom župy Abauj-Turňa a mesta Košíc. Na zpiatočnej ceste z Bratislavy do Košíc dňa 13. februára 1919 som už počul o chystanom štrajku železničiarov a skutočne vlak, s ktorým som došiel do Košíc, bol posledný.

Na druhý deň vypukol všeobecný štrajk. Štrajkovalo všetko: železnice, boli sme úplne odrezaní od západu, pošta, kde aj rôzne zariadenia boli poškodené štrajkujúcimi, školy, úrady, robotníctvo, obchody, mestská elektrárneň a vodovod, tak že mesto bolo niekoľko hodín bez svetla a bez vody.

V tých dňoch bolo pekné počasie, slnko hrialo a obyvateľstvo preplnilo širokú Hlavnú ulicu a tam sa demonštratívne prechádzalo od rána do večera.

Vyjednávania so všetkými vrstvami obyvateľstva cieľom mierneho skončenia stávky nevedly k cieľu.

Nariadenia župana neboly rešpektované.

Nálada bola veľmi bojovná a životy čs. funkcionárov byly — zvlášť na ulici — nebezpečiu vystavené.

V tejto ťažkej situácii bolo to zas len naše čs. vojsko, na ktoré som sa mohol s dôverou opierať. Dalo sa energicky do práce. Do mestskej elektrárne a vodárne boli postavení vojaci a tak osvetlenie a voda byly zabezpečené; bolo postarané o udrzovanie verejného poriadku a kludu a o uvedenie verejného života do normálnych koľají. Stávka bola behom 5 dní bez vážnejších incidentov úplne zdolaná.

Ako už je spomenuté, bol som výlučne na pomoc nášho vojska odkázaný a ako kuriozum uvádzam, že mestská polícia musela byť pri vážnejších udalostiach odzbrojená. Charakteristické je to pre vtedajšie košické pomery.

Po skončení stávky bolo prikročené ku prevzatiu župného úradu. K tomuto aktu som povolal aj vojenskú komisiu pod vedením ppl. Berana. Úrad nechcel dobrovoľne odovzdať ani fõispán, ani alispán.

Muselo byť pohrožené násilím. Úrad odovzdali len vtedy, keď sa objavila vojenská patrola.

Všetci úradníci župného úradu — až na dvoch sluhov — a práve tak úradníci slúžnovských úradov kategoricky vyhlásili, že Čs. republiku neuznávajú, ďalej neslúžia a opustili úrady.

Župný úrad tedy pozostával zo župana a dvoch sluhov.

Maďarská taktika myslela, že s týmto fahom nás znemožní. Avšak vďaka oravským chlapcom (admin. úradníci), ktorí sa na pozvanie župana dosť v značnom počte prihlásili do práce, tak župný úrad ako slúžnovské úrady boli behom 2—3 týždňov zorganizované a fungovali.

Maďari neprestali v podkopnej práci; použili každej príležitosti k znepokojovaniu obyvateľstva, sabotovali, konali passívnu rezistenciu, kde len mohli. Vždy a vždy boli určené nové termíny, v ktorých mali Maďari znovu obsadiť Košice atď.

15. marca demonštrovala mládež s kokárdami v maďarských farbách. Že sa pri tom prihodily incidenty, je zrejmé.

17. marca 1919 včas ráno demolovali vojaci (Slováci, Trenčania) honvédsku sochu v zahrade pred župným domom.

Toho použili Maďari k obrovskej demonštrácii, ulice boli preplnené ľudom, muselo zas len naše vojsko zakročiť, to bolo napadnuté, tak že muselo použiť zbrane. Poriadok a klud boli ale obnovené.

Mysle boli dlhší čas rozčúlené a rezistencia sa stupňovala.

Keď bol v Maďarsku prevedený komunistický prevrat, rozvinuli čulú agitáciu aj košickí komunisti a snažili sa vzniesť svoju agitáciu aj medzi vojsko.

Komunistickí vodcovia a iní podobní štváči museli byť potom internovaní do llavy.

Toto opatrenie síce soslabilo agitáciu, ale ju nezastavilo. Okupácia Košíc boľševickým vojskom — ktoré bolo považované vlastne za nacionálne — bola očakávaná a už aj kolpostované termíny tejto okupácie.

Keď ale čs. vojsko začalo koncom apríla 1919 napredovať a postúpilo až za Miskolcz, ochladly mysle a bolo vidieť veľmi smutné tváre, ktoré sa len vtedy zas vyjasnily, keď maďarské vojsko prešlo do protiútoka a opäť zaujalo Miskolcz.

Čsl. vojsko muselo potom ustupovať a tak sa začala aj evakuácia Košíc.

Vzhľadom na nepriateľskú náladu obyvateľstva bolo treba vyhlásiť štatárium a keď koncom mája 1919 prevzali velenie čs. vojsk Francúzi od Talianov, bola vyhlásená vojenská diktatúra.

Evakuácia, tak osobná, ako vecná sa previedla v poriadku a učinené prísne bezpečnostné opatrenia pôsobily tak, že sa z nepriateľského obyvateľstva nikto nehnul ani vtedy, keď posledný čs. vojak opustil Košice.

Vonkov býv. župy abauj-turňanskej tiež nebol pokojný, slovenské obyvateľstvo nemalo národného povedomia a rôzni štváci sa postarali o to, aby pokoj nezavládnu.

Dňa 6. júna 1919 vtiahli maďarskí boľševici do Košíc.

Toto je stručný obraz tých nám neprajných pomerov, — stáleho nepokoju, nepriateľského chovania sa väčšiny obyvateľstva, podkopynej práce a agitácie nepriateľa. — za ktorých muselo naše vojsko nadľudskú borbu viesť pri kladení a upevňovaní našej suverenity na tejto horúcej pôde a v ťažkom boji s maďarskými boľševikmi.

Že tento boj — v ktorom neschádzaly neústupnosť, vytrvalosť a chrabrosť — za vylíčených okolností a vzhľadom na tehďajšie dezorganizované pomery vyžadoval od nášho vojska napnutie všetkých síl, je jasné.

Rudolf Medek:

TŘÁSLI JSME SE O SLOVENSKO.

V roce 1919 prožívali jsme v Rusku a v Sibíři nejhorší dobu únavy a touhy po domovině. Věděli jsme, že od konce října 1918 je ve střední Evropě nový stát, Československo, nová země, zaslíbená a vybojovaná krví, vlast, nade všecko drahá — a nemohli jsme tam. Věděli jsme, že se už vrátili naši bratři, legionáři francouzští a italští, a že brání jejich hranic a československé svobody. A mysleli jsme hlavně na Slovensko, jak tam asi nyní je a je-li tam opravdu vše v pořádku.

Můj vstup do Ruska a později také můj odjezd odtud — se děl přímo symbolicky ve znamení československé shody a jednoty. Když jsem vstoupil do ruských zákopů, potkal jsem se za nějaký den s vážným a nadmíru dobrotivým mužem v honvédských kalhotách — a ten muž byl básník a spisovatel Josef Gregor Tajovský. Šli jsme společně od jedné etapy k druhé, pobratřili jsme se a já jsem si z hlouby duše zamiloval tohoto podtatranského mudrce. V roce 1919 však mne zarmoutil, když na přednášce ve shromáždění 1. pluku v Irkutsku po prvé řekl, že Slovensko bylo právě napadeno zboljšovanými Maďary pana a tovaryše Bely Kuna. Bylo nás v Sibíři tehdy přes 60.000 dobrých a hrdých vojáků. Mysleli jsme všichni v té době jen na to, jak by bylo dobré, kdybychom nyní byli na Slovensku. Hnali bychom byli Maďary nejen do Budapešti, ale ven z Evropy.

Události na Slovensku r. 1919 nás trvale zajímaly a draly naše srdce. Konečně jsme zvěděli podrobnosti a mohli ve svých vzdát i díky těm, kteří pro svobodu milovaného Slovenska nejvíce učinili.

Jméno dra Vavro Šrobára nebylo ovšem neznámo těm, kdož se o slovenské věci zajímali už před válkou. Ale právě toto jméno nám dalo záruku, že osudy Slovenska, jeho první kroky do života svobodných národů, jsou v rukách pevných a čestných.

Jméno tehdejšího plukovníka Josefa Šnejdárka nám známo nebylo. Ale jména vojáků dělá jen čin, statečnost a houževnatost. Činy Šnej-

dárkovy na Slovensku učinily z něho legendárního hrdinu v očích sibiřské armády, jednoho z osvoboditelů Slovenska, muže, jenž tvrdou vůlí a statečností budoval hraniční mezníky ČSR a živým optimismem plnil duše svých vojáků vírou ve vítězství.

Když jsme s Josefem Gregorem Tajovským po dlouhém putování kolem zeměkoule vystoupili z Oriental-Expresu na Wilsonově nádraží v Praze, byl Šnejdárk na perroně mezi těmi, kdož nám první ve vlasti stiskli ruku. Byla to ruka silného vojáka, jenž se bil za svobodu Slovenska a za čest republiky. Gregor-Tajovský i já byli jsme šťastni, že můžeme stisknouti právě tuto ruku jednomu z prvních našich bratří, francouzských legionářů, kteří nás přišli pozdraviti.

Ještě neprošel po válce v mém životě rok, v němž bych při nějaké příležitosti nezavítal na Slovensko. A je mi vždy, kdykoli se odtud vracím, jako bych se napil zdravé a živé a zázračné vody. Vím také — jako mnozí jiní — že jsou na Slovensku tak zv. problémy nedorozumění, štvánicko-politické třenice a p. Jsem proti těmto »hrůzám« poněkud obrněn. Jsem jen básník a voják. Jako básník, který má sloužit Kráse, neviděl jsem zemi a lid krásnější než jaký je tam. Jako voják půjdu se kdykoli bit za jeho svobodu.

Dr. Milan Ivanka :

ROZPOMIENKY NA PREVRAT.

Po martinskej deklarácii v prvé dni prevratu nik nevedel, čo na náš národ čaká, ale každý vedel, čo národ čaká: jednotný československý štát. Hranice jeho sme si všelijako predstavovali. Horkokrvnejší chceli ťahať južnú hranicu Slovenska medzi Vacovom a Miškovcom, boli i takí, ktorí chceli mať koridor medzi Slovenskom a Južosláviou, vedený Dolnou zemou, medzi Dunajom a Tisou. O Podkarpatskej Rusi sme začali hovoriť len, keď sami podkarp. Rusi vyslali svojich vedúcich mužov do Prahy, aby ju Československo pribralo do svojich hraníc ako autonómne teleso. Do januára 1919 mimo Žiliny a najbližšieho okolia nemali sme naším vojskom obsadeného kraja Slovenska. Až keď prišli naši legionári z Itálie pod vedením italských dôstojníkov, začala sa okupácia Slovenska.

S italskými dôstojníkmi prišli aj všetky maďarské intrigy na Slovensko. Už 4. februára 1919, keď Šrobárova vláda dotiahla do Bratislavy, videli sme, že italskí dôstojníci väčšmi sympatizujú s Maďarmi ako s nami: odrádzali nás od vtiahnutia do Bratislavy, že neberú zodpovednosť za naše životy, že by sme nie hlavnou cestou, ale bočnými ulicami vtiahli do mesta, atď. A od tej doby deň po deň dostávali sme zprávy o schôdzach italských dôstojníkov s maďarskými vedúcimi ľuďmi Bratislavy, aristokratmi a bývalými rakúsko-uhorskými dôstojníkmi. Nejednen z vyšších dôstojníkov nám tvrdil, že Bratislava je maďarská, že nemáme na ňu práva. Hneď nám bolo jasné, že Itália chce mať silné Maďarsko v chrbte Južoslávie, aby túto mohla nútiť do takej politiky, aká jej — Itálii — bude najvýhodnejšia. Neviem, či to neposmelilo i Poliakov, ktorí v tie isté časy začali si robiť nároky na Tešínsko, Oravu a Spiš.

24. marca 1919 vypukol v Budapešti boľševizmus. My sme ešte v ten istý deň a nasledujúcu noc porobili potrebné poriadky, aby komunizmus nezachvátil i naše maďarské kraje, ktoré otvorene sympatizovali s ním: vyhlásili sme štatárium. Účinok bol v plnej miere uspokojujúci: nikto ani nemukol. Tento prostriedok bol nevyhnutne potrebný, lebo

nemali sme nadostač vojska a válečného materiálu, nebolo kanónov, nebolo technických trúp a italskí dôstojníci držali s Maďarmi.

A tu sa stalo niečo, čo je dodnes nie vyjasnené a rozlúštené. V polovici mesiaca mája 1919 jedného dňa večer — práve bol akýsi koncert v dvorane vládnej budovy — pozval nás generál Piccione všetkých referentov Šrobárových do jednej odľahlej izby a rozložil nám, že teraz by bol čas s našim vojskom udfreť na maďarských boľševikov a okupovať oblasti po čiaru Miškovec—Vacov. Vec nám predstavil ako úplne bezpečnú, ľahkú a jedinečnú príležitosť rozšíriť hranice Slovenska a kraje, ktoré ešte pred sto rokmi boly Slovenské. Nepamätám sa, či Piccione žiadal súhlas Prahy, fakt je ale, že za pár dní naše vojsko obsadilo čiaru Miškovec—Vacov. Ale len na pár dní. Maďari nás nielen z toho kraja zahnali, ale zatlačili nás i na Slovensku na čiaru Prešov, Banská Bystrica, Nové Zámky. A keď sme od Piccionea pýtali vysvetlenie tohoto ustupovania, povedal nám, že vojsko nemá munície, — iba vraj ak 7 patrónov na muža, — že nemá kanónov, nemá jazdy, nemá technických trúp, vôbec ničoho... Ťažko nám bolo nehľadať v tomto celom dobrodružstve italských generálov vyššiu školu politického machiavelizmu italského.

V Nitre i v Bratislave po ich odchode našla sa ukrytá i munícia i kanóny.

Na šťastie bola tu už francúzska missia na čele s generálmi: Pellé, Mittelhausser, Bonneau, Hennoque atď. Títo ihneď prebrali naše vojsko do svojich rúk, obstarali ešte potrebnú muníciu a po úspešných bojoch pri Kremnici a Nových Zámkoch zastavili boľševické vojská a keď sme už boli pripravení na protiútok, boľševici na rozkaz mierovej konferencie 1. júla 1919 podpísali prímerie a vyprázdнили Slovensko.

Z týchto čias spomeniem aspoň jednu zaujímavú epizódu. Mohlo to byť v polovici júna, keď o polnoci zabúchal na dvere môjho bytu náš vojak, a oznámil mi, že pán generál Mittelhausser ma žiada ihneď k sebe. Za pár minút som bol uňho. Palác zemskeho veliteľstva — bývalý Grassalkovichovský palác — bol vo všetkých oknách osvetlený, pracovalo sa usilovne. Mittelhausser mi sdělil, že dostal cez Viedeň zprávy, že boľševici koncentrujú okolo Magyaróváru veľké sily, aby nás v Bratislave napadli. Žiadal, aby som sa ako referent pre administráciu postaral o to, aby na druhý deň ráno niekoľko civilných vyzvedačov prešlo do Maďarska a donieslo mu zprávy. Ráno už o ôsmej som zavolať vtedajšieho šéfa polície Béma a naložil mu, aby ihneď vyslal štyroch detektívov na výzvedy. Bém mi za pár minút predstavil štyroch, ktorí boli hotoví ísť do Maďarska, ale žiadali prirodzene peniaze na túto nebezpečnú cestu, aby si mohli že-

leznicu, prípadne auto, alebo fiakra najat', stravu platiť. »Prirodzená vec!« povedal som, »pane rado, dajte každému po tisíc korún«. »Nemám pane referente.« »Tak si budeme žiadať od p. min. radu Kvěcha. Tu máte mnou podpísaný poukaz na 5.000.— Kč pre účele policie, s povinnosťou dodatočného vyúčtovania.« Po chvíli sa Bém vrátil, že Kvěch nechce dať 5.000.— Kč bez podpisu ministra Šrobára, ktorý bol v tie dni v Prahe. Na základe výnosu ministra Šrobára, som ho ja zastupoval v jeho neprítomnosti a preto som poukaz podpísal ešte raz i ako splnomocnenec Šrobára. Po chvíli sa Bém vrátil, že Kvěch ani takto nechce vyplatiť 5.000 Kč, kým mu neoznačím príslušné §§. na základe ktorých sa má týchto 5.000 Kč vyplatiť. Znajúc svätý byrokratizmus bývalých rakúskych úradníkov, sobral som sa osobne ku Kvěchovi a rozložil som mu celú situáciu, rozhovor s generálom Mittelhausserom, nebezpečie, ktoré hrozí Bratislave, a cez ňu celému štátu, doniesol som mu usnesenie Šrobárovo, ktorým ma splnomocnil zastupovať ho v jeho neprítomnosti a žiadal som peniaze vyplatiť na účet policie, teda štátneho orgánu atď. atď. »Nemohu, pane referente« — bola Kvěchova odpoveď. Ani nedal! Detektívi zostali doma. Paragrafy pána Kvěcha tancovaly od radosti.

Na šťastie boľševici nás s tej strany nenapadli. A keď sa Šrobár na tretí deň vrátil, generál Mittelhausser mal už zprávy od svojich vlastných ľudí.

JUDr. Michal Sahulčík:

SPOMIENKA NA PREVRAT A BOL'ŠEVICKÝ VPAD.

V zimnom semestri r. 1919 poslúchal som na viedeňskej univerzite, a bol som svedkom toho, čo sa odhrávalo v sídle cisára a kráľa v dňoch, keď sa ríša jeho rozpadla. Vcelku prijal ľud viedeňský a sám Burg dosť chladne faktá, pred ktoré ich historia postavila; a nás Slovákov — študentov viac zaujímalo to, čo sa robí v Prahe, a jako už obsadzuje čsl. vojsko západné časti Slovenska. Tak každý cítil, že ho bude treba doma a hľadel sa dostať z mesta von, ktoré sa stávalo pre nás už divou cudzinou.

Vrátil som sa do Hontu, kde bývala moja rodina. Hont bol vtedy ešte v rukách maďarských, ale v každej slovenskej obci, kde bol aj otvorenejší a smelší inteligent, tvorily sa už miestne organizácie Národnej rady a prihlasovaly sa do Turč. Sv. Martina. Slovenská inteligencia usporiadala po dedinách oduševňujúce a poučujúce shromaždenia, aby si ľud uvedomoval, čo sa robí, že mení sa tisícročná historia a aby tieto skutočnosti prijímal sebavedome a pokojne.

Bolo toho aj veľmi treba na rečovom rozhraní. Tam v Orave, Turci alebo v Liptove vysvetliť ľudu, že Slovensko vstáva z mŕtvých a maďarské putá si strháva, išlo zaiste veľmi ľahko; ale na samom juhu, kde v jednej dedine čistí Maďari a v druhej pomiešaní Slováci, bolo o veľa ťažšie presviedčať, že to bude a musí byť celkom ináč. Národné povedomie ľudu možno bolo prirovnať k vatre, ktorá dohára. Len reč, ktorou hovoril ešte, upomínala ľud, že patrí k inému, ako k panujúcemu národu.

• • •

Prevrat na slovensko-maďarskom pohraničí, teda na čiare, kde už ľud hovoril len tu a tam slovensky, bol celkom inakší, ako prevrat na severných a západných častiach Slovenska. Prevrat našiel tu ľud celkom nepripravený, apatický voči udalostiam, a ľud všimal si viac zle chápanej slobody a bezprávia, ktoré šly v zápätí uvoľňovaniu sa štátnej moci a povojnovej dezolátnosti. V predstavách tamojšieho

ľudu sloboda rodila sa z neporiadku a z možnosti vyliat si zlosť na uzurpatoroch štátnej moci a na tých, ktorí posielali ho do vojny: na boháčoch, na notároch a podobných predstaviteľoch feudálneho systému. Ľud si všimal slobody viac po stránke sociálnej ako národnej. V shodených putách videl jarmo, ktoré zemepán uvažoval na sedliaka a břeša, a nezbadal, že je to zároveň tisícročné jarmo utláčaného národa. To už vyvieralo z pomerov tamojších, že veľká časť pôdy bola v rukách panských; a predstaviteľ moci štátnej nebol tak nepríjemný ľudu, ako predstaviteľ moci hospodárskej a sociálnej.

Tým nechcel som povedať, že by ľud nebol mal vôbec smyslu pre vzkriesenie národa. Uviedol som to len ako charakteristikum podmienené sociálnymi pomermi. To národné povedomie bolo v ľude, ale treba ho bolo vzbudiť a k tomu nemal dosť vlastných síl. Pochopiteľné, že národovci-inteligenti, ktorí sa podujali na túto prácu, nepochádzali z tohoto ľudu samého, boli to skoro všetci z krajov iných, ktorých len osud života zavial na tieto kraje a plnili tak v časoch najväznejších svoju najsvätejšiu povinnosť.

V časoch, keď naše vojsko obsadilo celé územie až po maďarské hranice a začala už aj administratíva fungovať, vyzeralo to už, pravda, ináč aj s buditeľskou prácou. Nemuseli sme sa už báť, že príde stotina maďarského vojska pre nás, nemuseli sme už utekať na bezpečnejšie územia, hore na sever. Ale naše vojsko vtiahlo do župného sídla až v marci r. 1919 a tie ťažké prevratové chvíle trvaly o veľa dlhšie, ako prevrat na severe. Riadna organizácia župy hontianskej v smysle čsl. štátnosti započala sa teda len koncom marca, hoci pre župu hontiansku už dva mesiace pred tým bol vymenovaný župan v osobe krupinského pravotára Gustava Lehockého, ktorý však neodvážil sa ísť do župného sídla Šiah a spravoval len provizorne severné časti župy.

Vláda vymenovala preto pre Hont nového župana v osobe Vendelína Sahulěska, ktorý v tom čase konal nebezpečnú službu kurýra. Nový župan na čele s vojskom vtiahol do Šiah 22. marca, obsadil všetky verejné úrady a ako vládny komisár vyhlásil stanné právo nad celou župou. Všetci úradníci župy hontianskej boli vyzvaní, aby složili sľub vernosti Čsl. republike a aby sa hlásili do služby. Tohoto sľubu neschválil ani jeden úradník, a tým pozbavili služby seba sami. Úradníkov slovenských, ktorých dostal župan k ruke, bolo málo. Treba ich bolo zháňať zo všetkých krajov Slovenska, najviac z Oravy. Aké ťažké to boli počiatky župnej správy a ako ťažko sa kládly piliere štátu úplne na hranici, o tom sú už sossbierané dáta v iných rozsiahlejších publikáciách (Medveckého: »Prevrat« a iné) a nemôžem tu o nich hovoriť.

Dva mesiace zápasili sme o nový národný a štátny život župy Hon-tianskej v rámci Československého štátu, keď sme boli vyrušení v posledný deň májovej noci nepriajným boľševickým vpádom. O tomto vpáde sa už tiež dost' popísalo a detaily sú verejnosti známe z kníh, vydaných zvlášť k tomuto cieľu. Zmienim sa len všeobecne o tom, čo hádam inde nemožno čítať.

Myslím tu na mentalitu ľudu celého pohraničia, ako účinkoval na ňu boľševický vpád vytrievujúcim spôsobom. Možno povedať, že boľševický vpád nám viac osožil, ako škodil. Spomínam na to, ako nás ľud vítal, aj ľud maďarský, keď sme sa vrátili po jednomesačnom vyhnanstve do Šiah. Vítal nás ako osloboditeľov z jarma otrockého. Maďarskí boľševici zanechali po sebe veľmi zlé spomienky. Maďarské obyvateľstvo do boľševického vpádu stále čakalo svojich osloboditeľov zpoza Ipľa. To obyvateľstvo zasielalo nám anonymné listy, ako nás budú vešať, až prídu Maďari z Pešti. Tí Maďari skutočne aj prišli. Ale bola to obyčajná vyhladovaná lúza z peštianskych tovární, ktorá kradla, zbíjala a odvádzala celé stáda dobytká. Za vyzbrojenou bandou prišli hladné ženy a deti s prázdnyimi vrecami a košíkmi. Naplňaly ich za asistencie vojenskej a odnášaly všetko do Pešti.

To boli tí očakávaní osloboditelia, to boli tí, ktorí mali obnoviť maďarský štát, aspoň v predstavách pohraničného ľudu. Jeden mesiac stačil z boľševického bašovania a rabovania na južnom Slovensku, aby odobral chuť Maďarom od vlastných pokrevných, aby im rozptýlil sny o návrate maďarského pánstva.

Práca národných činiteľov ako aj úradníctva na Slovenskom juhu bola po boľševickom vpáde uľahčená. Ľud videl v čsl. štátnych úradníkoch záruku poriadku a pokoja. Národ aj neprebudený utvrdil sa vo svojom presvedčení, že Maďari, keď ho aj na čas môžu dostať do svojich kráľov, orabujú ho o majetok aj o slobodu a že spása je len v novom štáte. Maďari sami, bývajúci na slovenskom území, presvedčili sa tiež, že lepší im je blahobyť v poriadku a bezpečnosti tu, ako byť otrokom trýzniteľov ľudu, trýzniteľov vlastnej krvi.

Tvrdím, že lojalitu maďarského obyvateľstva na Slovensku nič tak nezabezpečilo a lásku k demokratickej štátnej forme nezaistilo, ako práve boľševický vpád. Že máme spokojného maďarského občana na pohraničí a že naňho maďarská propaganda zpoza hraníc neúčinkuje, môžeme ďakovať tým obetiam, ktoré sme za boľševického vpádu priniesli. Pravda, bola to daň veľká, ale tie obete sú vyvážené úspechom čsl. štátnej myšlienky.

Dr. Ján Sekáč, viceprezident Krajinského úradu v Bratislave, bývalý župan abaujtorňanskej župy.

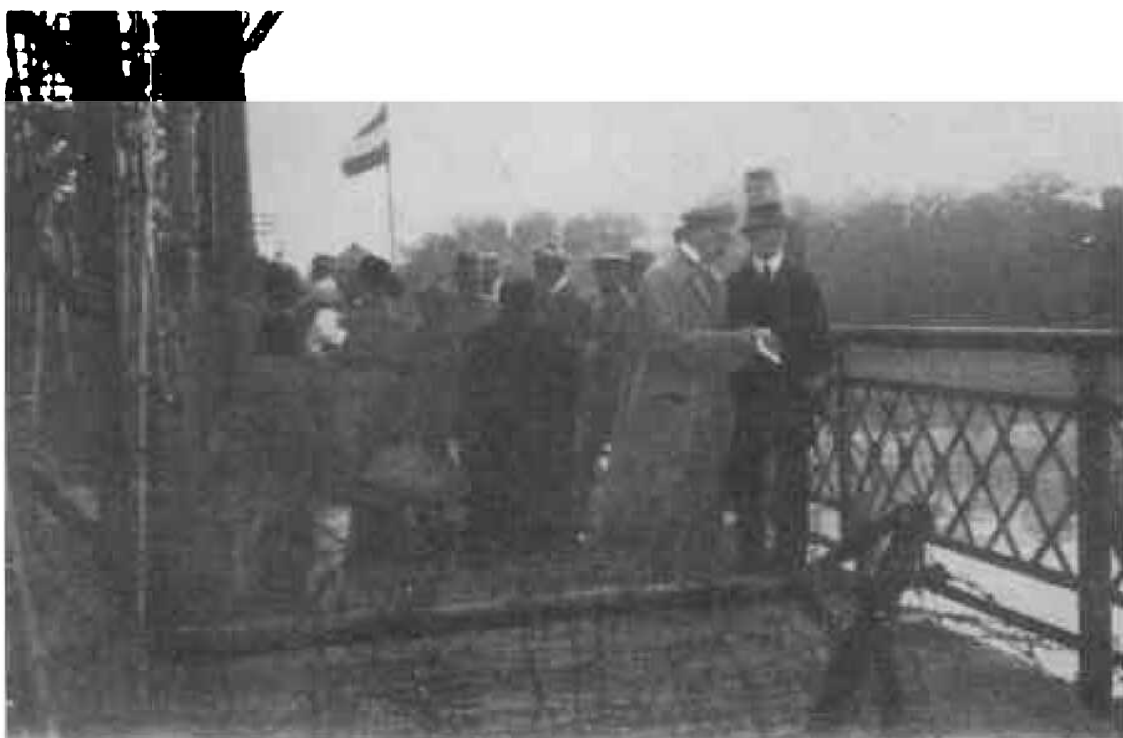
Dr. Milan Ivanka, advokát, býv. referent pre administráciu (vo vláde dr. Šrobára), býv. poslanec nár. dem. strany

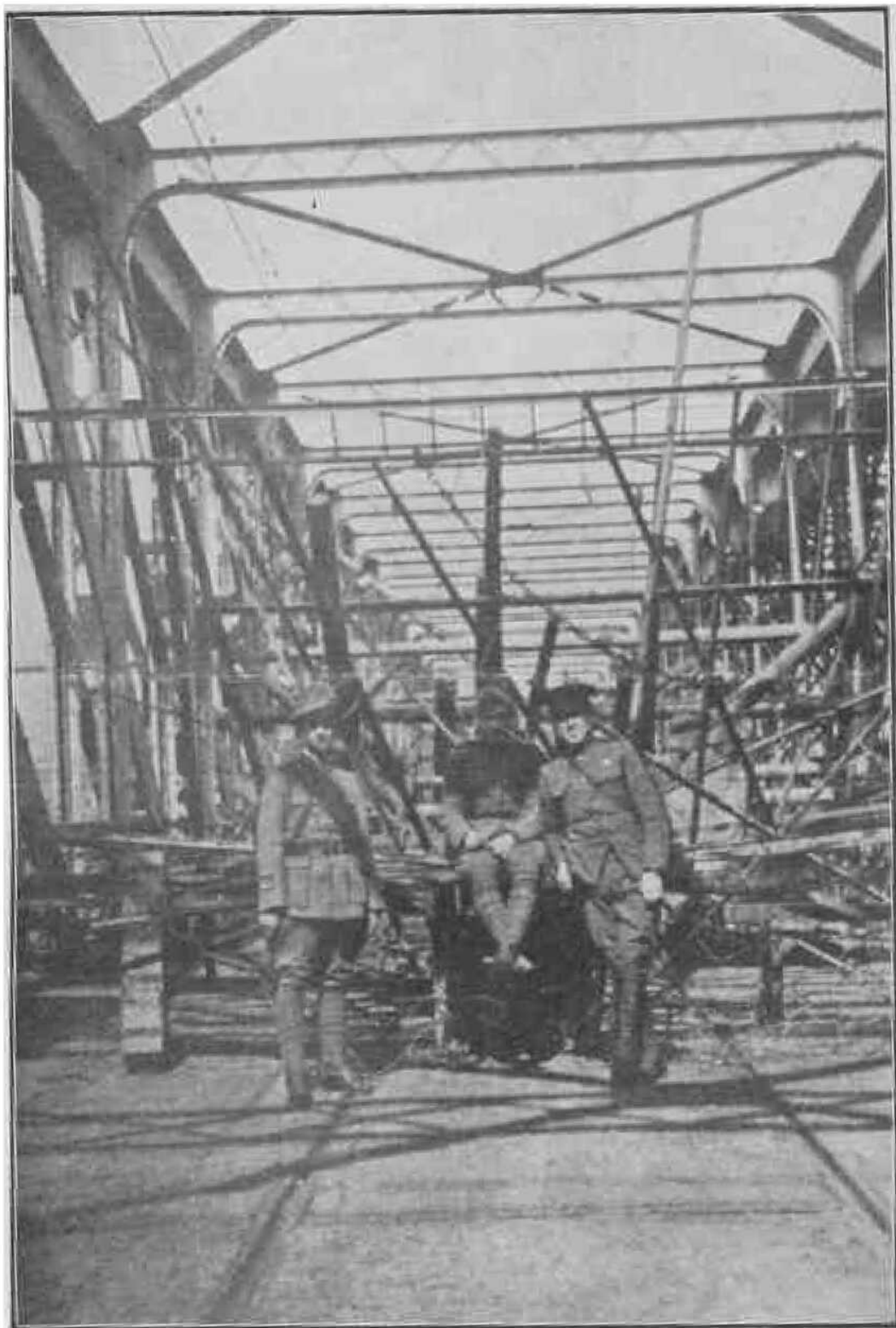
Gen. Mittelhauser so županom Samuelom Zochom.

Bratislavské jednanie o demarkačnej čiare.
Zľava pplk. Faucher, gen. Mittelhauser, maďarský ľudový komisár Ágoston, pplk. gšt. Mayer-Csejkovits (naklonený).

Bratislava — august 1919.
Výmena internovaných na moste gen. M. R. Štefánika.

Zabarikádovaný bratislavský most cez Dunaj za bojov s maďarskými boľševikmi roku 1919.

Dr. Fedor Houdek, minister m. s., vojenský referent v Šrobárovej vláde roku 1919.

Bratislava — 1. júna 1919.
Odovzdanie vrchného veliteľstva generálovi Mittelhauserovi. Vpredu dr. Šrobár s gen. Mittelhauserom, za nimi gen. Piccioni s ostatnými členmi vlády.

Fedor Houdek, minister m. s.:

OSLOBODENIE SLOVENSKA.

Po diplomatických úspechoch dočasnej čs. vlády v Paríži, po prvých zákonoch Národného výboru čs., nastal úkol sjednotiť a osamostatniť všetky zeme československé. Bolo nutné uskutočniť to brannou silou. So Slovenska dochádzaly do Prahy žiadosti o ochranu a pomoc, pokiaľ v celom Uhorsku vznikol chaos a neporiadky a mnohí úradníci administratívni aj iní a žandarmeria pútekali pred hnevom ľudu. Preto čs. vláda už začiatkom novembra vyslala slabšie vojenské sily, posilnené četníctvom na západné Slovensko. Súčasne odchodí minister Dr. Vavro Šrobár s vládnymi povereníkmi (Dr. Pavel Blaho, Dr. Ivan Dérer, Inž. Štefan Janšák, Anton Štefánek) do Skalice, ako »prvá slovenská vláda«. Odtiaľ postupne na celom okolí prejmajú štátnu správu na území obsadenom čs. vojskom, na východ po Trnavu, na juh po Malacky. Iné čs. vojenské oddiely obsadia okolie Trenčína, iné zase Čadcu a postúpia na Žilinu a Turč. Sv. Martin. K čs. vojsku všade pridávajú sa slovenskí dobrovoľníci. Skoro zorganizovala sa »Garda slovenskej slobody« v Uh. Hradišti, do ktorej ihneď hlásia sa dobrovoľníci zo západných stolíc a už v polovici decembra odchodí 1. prápor na bojište do Spiša a na Košice. V mesiaci januári 1919 vyslala Garda ďalšie dva prápory na Slovensko, v nich sú dobrovoľníci zo stredo- a východoslovenských stolíc. Vo februári postaveným štvrtým práporom zmenila sa Garda na »Pluk slovenskej slobody«. Okrem toho hneď po prevrate utvorily sa po mestách, mestečkách aj mnohých dedinách »slovenské národné gardy« vedené často záložnými dôstojníkmi, na udržiavanie poriadku. V niektorých mestách súčasne proti týmto utvorily sa i »maďarské nár. gardy«, ktoré boly hodne výbojné a podporované maďarským vojskom i lepšie vyzbrojené.

Prevrat vyvolal všade medzi slovenským obyvateľstvom veľké nadšenie. Domy vyzdobili si slovenskými zástavami, v oblokokoch a výkladoch obchodov zjavily sa fotografie prezidenta Masaryka a prezidenta Wilsona ozdobené slovenskými trikolórami. Všetky snahy ovládané boly heslom »preč od Uhorska!«

Dohodové veľmoci vyslaly po prevrate do Prahy italskú vojenskú misiu so 129 dôstojníkmi, vedenú gen. Piccionim, ktorý 25. dec. 1918 menovaný bol vrchným veliteľom vojska, operujúceho na Slovensku. Do tých čias velel čs. vojsku gen. Schöbl. Až v druhej polovici decembra začaly postupne dochodiť domov čiasťky legionárskeho vojska čs. z Francie a Itálie. Domobranecké pluky čs. v Itálii sa ešte len zostavovali a cvičily, došli až v júni 1919 do vlasti. Legionárske pluky čs. na Sibíri musely i potom dlho vyčkávať na prepravu.

Maďarská vláda usniesla sa 8. nov. vyslať brannú moc proti čs. vojsku. Hneď aj poslala do západného Slovenska t. zv. Heltayho námorníkov, ktorí zle šarapatili v Bratislave a okolo Trnavy, dopúšťajúc sa násilností medzi civilným obyvateľstvom. Heltay sám sdiere jednotlivcov i kradne v berných úradoch, — a končí v žalári. Károlyiho vláda 11. nov. nariadila mobilizáciu piatich ročníkov, a skoro odchodia na Slovensko rôzne formácie vojenskej, pancierové vlaky, delostrelectvo. V niektorých garnizónach na Slovensku podliehaly ešte pluky pod právomoc Pešti. Územie pod Karpatmi stalo sa bojišťom. . . Pluky z Čiech a Moravy počas svetovej války byly dislokované ďaleko na všetky strany monarchie, po prevrate musela se celá čs. vojenská organizácia od základu ešte len vybudovať. Oddiele, vyslaté na Slovensko, byly napochytre sossbierané, naprosto nedostatočne vyzbrojené a vystrojené, — a schádzalo jednotné vedenie! Preto severný úsek Turč. Sv. Martin—Jablunkovský priesmyk musel sa skoro vyprázdniť pred presilou v polovici novembra. Podobne i okolie Trnavy, ktorá však v niekoľkých dňoch je znova vydobytá.

V tej dobe vymenili si noty predseda čs. vlády Dr. Karol Kramář a predseda maď. vlády Károlyi. Posledný žiadal od čs. vlády, aby otázka Slovenska dočasne upravená bola tak, že Maďari uznajú Slovenskú národnú radu, jestli táto podriadi sa suverenite maďarského štátu a uzná integritu Uhorska. Čs. vojsko má opustiť Slovensko. — Dr. Kramář odpovedal mu 14. nov., že čs. vojsko postupuje na Slovensku podľa ustanovení prímeria, ktoré dovoľuje Dohodovému vojsku obsadzovať strategické body v Uhorsku. Maďarská vláda nevie udržať poriadok na Slovensku, panuje tam anarchia, úrady nefungujú, Slováci žiadali preto čs. vládu, aby ta poslala vojsko a četníctvo. Propozíciu maď. vlády uznať nemôže čs. vláda už aj preto, že Károlyi vo svojom pozdrave 30. okt. Slovenskú národnú radu uznal, a tiež priznal Slovákom právo sebaurčenia, a Národná rada slovenská na základe práva sebaurčenia deklaráciou z 30. okt. slávnostne deklarovala jednotu československú a vyslovila sa i za svobodný československý štát. — Károlyi v telegrame 17. nov. dôvodil, že čs. štát ani v smysle prímeria nemá práva obsadzovať strategické body v Uhorsku, ponevác

sa to prieči 3. a 17. bodu prímerových podmienok. Udržanie poriadku prislúcha výhradne administratívnym medzítкам maď. vlády. Anarchie niet v Uhorsku (1). Rozhodujúci význam slovenskej deklarácie nemôže priznať maď. vláda, pretože jej podkladom nie je plebiscit (ani Maď. národná rada, ani jej a ňou menované vlády, nariadenia a zákony nemaly za podklad plebiscit! Maďari zase len pre seba uznávali všetky práva a pramene práva, Nemaďarom nie! Ref.), a otázky tie upraviť má mierová konferencia. Keď maď. vláda priznala Slov. nár. rade právo, aby sama spravovala slovenské územie, urobila to v predpoklade, že Rada uzná suverenitu maďarskú (1), a vláda v praxi uskutoční Wilsonové zásady, nakoľko sa to dá v daných pomeroch (1). V ďalšom protestuje Károlyi proti obsadeniu Slovenska čs. vojskom, a robí zodpovedným čs. vládu za všetky násilenstvá, ktorých sa dopustí čs. vojsko na národoch Uhorska, žiada, aby čs. vojsko vyprázdnilo obsadené územie, ináč predloží celú vec Dohode na rozsudok. Verí, že čs. vojsko odtiahne v najkratšom čase, a že vyjednaním medzi vlád. komisárom Fényesom (bol komisárom národných gárd) a čs. delegátom Stodolom podarí sa utíšiť napätie, povstale medzi maďarským a slovenským národom. — Kramář hneď odpovedal, že Károlyi nesprávne posudzuje právny stav Čs. republiky, lebo ten už všetky Dohodové štáty uznaly úradne diplomatickými aktami, podobne i čs. vládu a prezidenta. Dohodové štáty tiež uznaly, že Slovensko je súčasťou čs. štátu a nepatrí viac maď. štátu. Preto maď. vláda nemohla uzavrieť prímerie za Slovensko, 17. bod prímeria môže sa sťahovať len na územie Maďarska, ktoré dosiaľ dohoda neuznala za jestvujúci štát. Akonáhle Maďarsko žiadalo o prímerie a podrobilo sa jeho podmienkam, tým sa i podriadilo rozhodnutiu o Slovákoch. 3. a 17. bod prímeria preto nevzťahuje sa na Slovensko, ono nepatrí k Maďarsku. Uhorsko prestalo už, a nová ústava v Maďarsku proklamovaná bola bez účasti ostatných národov, bez zástupcov slovenských, samými Maďarmi. Mierovej konferencii prislúcha už len určiť presné hranice čs. štátu, a tomu rozhodnutiu čs. vláda sa podrobí. Čs. republika vojensky obsadila len tie časte Slovenska, ktoré maďarskí žandári a úrady opustily a na žiadosť samého ľudu, čo uznal i Dr. Supka, povereník maď. vlády v Prahe, a tým prispela k uvedeniu poriadku na území, ktorý jej patrí bezsporne. Podala tým dôkaz, že pridržajúc sa Wilsonových zásad vynaložila všetko, aby zabránila srážkam. Jestli s vedomím alebo z príkazu maď. vlády jej vojsko vystúpilo proti čs. vojsku zavádzajúcemu poriadok, zodpovednou za všetky srážky a prelievanie krvi stáva sa vláda maď. republiky. Porušená bola tiež indenmnita čs. poslanca Matúša Dulu jeho internovaním, podobne zľapaní boli aj iní členovia Slov. nár. rady, žiada ich

prepustiť a dať im zadosťučinenie, lebo maď. vláda nemá práva zlapať čs. občanov.¹⁾

Min. predseda Kramář podal o týchto vyjednávaniach zprávu zahraničnému výboru Národného shromaždenia, a ten schválil jeho stanovisko. Noty zaslal Kramář min. Benešovi do Paríža a žiadal o zakročenie.

Príchod maďarského vojska na Slovensko pravda vyvolal pravé zdesenie a čs. vláda, jednak slovenskými poslancami na Národnom shromaždení čs., jednak i deputáciami so Slovenska zasypaná bola žiadosťami o energický zákrok vojenský. A to tým viac, že maď. vojsko oproti Slovákom vystupovalo veľmi brutálne.

V takej situácii ujednal čs. splnomocnenec v Pešti Dr. Hodža 6. dec. dočasnú demarkačnú čiaru na Slovensku, aby mu aspoň tak odľahčil. I keď nevystaly ani potom ešte srážky medzi čs. a maď. vojskom na území po demarkačnú čiaru, ale maď. vláda aspoň nevysielala ta už ďalšie posily. Až 24. dec. pplk. Vyx šéf franc. misie v Pešti oznámil maď. vláde rozhodnutie Najvyššej rady o demarkačnej čiare, Károlyi musel sa mu podrobiť a označené územie postupne vyprázdniť, čo však tiež nestalo sa bez potyčiek.

12. dec. prišiel do Žiliny čs. vládou vymenovaný minister s plnou mocou pre správu Slovenska Dr. V. Šrobár i so svojimi vládnymi referentmi, pre všetky resorty štátnej správy. Odtiaľto rozšírila sa čs. vládna moc po Slovensku tak, ako ho obsadzovalo naše vojsko. 4. febr. 1919 prešiel Šrobár s celou centrálnou správou do Bratislavy, ktorá stala sa hlavným mestom Slovenska.

Čs. vojsko do konca januára 1919 obsadilo Slovensko po demarkačnú čiaru, 6. dec. Žilinu, 7. dec. Modru a Vrútky, 11. dec. Turč. Sv. Martin, 12. dec. Pezinok, 15. dec. Kremnicu, 16. dec. Spiš. Novú Ves a Levoču, 17. dec. Kežmarok, 22. dec. Zvolen, 23. dec. Ban. Štiavnicu a Bystricu, 28. dec. Prešov, 29. dec. Košice, 1. jan. Bratislavu, 5. jan. Lučenec, 6. jan. Galantu, 9. jan. Nové Zámky, 10. jan. Komárno, Tisovec, 11. jan. Sečovce, Trebišov, 12. jan. Michalovce, Humenné, 13. jan. Užhorod, 15. jan. Rim. Sobotu, Veľ. Revúcu, Tornaľu, 18. jan. Užocký priesmyk. Všade bolo slávnostne vítané Slovákm.

Takto Slovensko po Dunaj, Ipeľ, rovnú čiaru Rim. Sobotu-ústie Uží a po riekou Užu de facto oslobodené bolo zpod právomoci maďarskej vlády, ktorá však i potom ešte neprestávala vyvolávať na Slovensku štrajky, nepokoje, dráždenie, rozčuľovanie, a na demarkačnej čiare miestné srážky.

¹⁾ »Világ«, 21. nov. 1918.

Dr. V. Šrobár z poverenia predsedu nár. rady, Matúša Dulu, stal sa 28. okt. 1918 členom predsedníctva Národného výboru čs. v Prahe a tým od prvého dňa prevratu Slováci mali zastúpenie v čs. vláde. Do širšieho Národného výboru čs. tiež boli prijatí zástupcovia Slovenska už v prvé dni prevratu. Keď sa Národný výbor čs. ustavil ako Národné zhromaždenie 14. nov. 1918, mali v ňom Slováci hneď 41. svojich poslancov, a ich počet bol v marci 1919 ešte rozšírený na 53. V ten samý rok v čs. vláde boli už traja ministri-Slováci. — V bývalom Uhorsku r. 1918 na sneme iba 2 slovenskí poslanci zastupovať mohli národné záujmy, — a ministra-Slováka tam nikdy nepripustili!

Útok na Slovensko.

Boľševická vláda maďarská pokračovala metódami gr. Károlyiho v stálom znepokojovaní Slovenska, dokonca niektorým mestám na Slovensku poslala svoje nariadenia. Okrem toho neprestávala v stálej nervozite držať celú demarkačnú čiaru častými prestrelkami, náhlým prepadaním malými skupinami. Čs. vojsko malo rozkaz nedať sa vyprovokovať k väčším zákrokom, vytrvať len v obrane.

Medzitým mierová konferencia rozhodla o pripojení Podkarpatskej Rusi k Čs. republike a východná armádna skupina čs. Hennocqueova obsadí ju až po Mukačevo. Pri tom srazí sa viac ráz krvave s maď. vojskom.

Rumunská armáda umiestnená asi na východnej čiare Smutsovej neutrálnej zóny (Marmarošská Sihot—Veľká Baňa—Zilah—Bánfy Hunyad—pramene Bégy) začala 16. apr. útočiť a za vyvinutých bojov vo dvoch týždňoch postúpi po Tisu, od Čopu po Hódmező Vásárhely. Okolie Segedína, Aradu a Lippy obsadené má francúzske vojsko už od decembra 1918. Juhoslovanské vojsko vytrvá na demarkačnej čiare v Belehrade, určenej (v januári prekročilo ju v Západnom Uhorsku popri hraniciach, na území obývanom Chorvatmi a Slovincami), a obsadí 27. apr. len zväčša Slováckmi obývaný Nadľak a tiež Makov. Novú demarkačnú čiaru čs.-maď. položenú južnejšie určila mierová konferencia 26. febr. 1919, ale čs. vojsko nepostupuje hneď na ňu. Keď peštianska boľševická vláda v apríli agitáciu svoju v okolitých štátoch, zvlášť v Rakúsku značne stupňuje, Dohoda privolí Rumunom i Čechoslovákom napredovanie proti maďarským boľševikom. Boľševici veľmi sužovali ľud slovenský aj maďarský južne od prvej demarkačnej čiary a mnohé obce úpenlive prosily, aby ich kraj pripojený bol k Československu. Nová demarkácia oznámená bola do Pešti, a boľševické vojsko aj začalo miestami vyprázdňovať územie,

prítom však násilne rekvirovalo a dopúšťalo sa prechmatov. Vrchný veliteľ čs. vojska gen. Piccioni 27. apr. vydal rozkaz: Červené gardy ustupujú od demarkačnej čiary na Ipľu. Železničný materiál a železnice sú v nebezpečí. Obyvateľstvo v týchto územiach vydané je lupičeniu maďarského vojska, objavujú sa pogromy. Je v záujme republiky a humanity, aby čs. vojsko obsadilo postupne, ako Maďari ustupujú, miesta ohrozené anarchiou a tak zabezpečilo majetok a život tamojšieho obyvateľstva.

Čs. vojsko nástup začalo pod italskými veliteľmi 29. apr. medzi Šajavou a Tisou, pričom riadilo sa rozkazom vyhýbať bojom, a boľševické vojsko len manévrou zatlačovať. Niekde však nepriateľ kládol odpor, ba i napadal, tam vyvinuly sa boje. 1. mája obsadené bolo Nové Mesto p. Šiatrom, 2. mája Miškovec, a v úseku tom postúpilo sa až po čiaru Sarvaškő—Malé. V Jágri už netrpezlivo a s radosťou očakávali príchod nášho vojska, podobne aj v kraji poniže Miškovca. V úseku Rim. Soboty nástup začal oneskorene medzi 1.—2. májom a prenikol po Zabar. Od Lučenca na juh menšie šarvátky trvajú od 2.—12. mája bez zvláštnych úspechov, lebo Maďari húževnate presilou bránili Šalgov-Tarjany. Ani nový nápor 18. mája nevedel tu preniknúť. Od Ďarmôt na západ maďarské vojsko z pevných pozícií sa nehlo, preto tu nebolo zmien.

Vrchné velenie maďarské pracuje ruka v ruke so zahraničným úradom a jeho rozvetveným aparátom, veľmi dobre bolo vždy informované o pohyboch a sile čs. vojska na demarkačnej čiare a na fronte, ako vysvitá zo správ, podávaných veliteľmi jednotlivých úsekov generálneho štábu. Mali spojenie s naším zázemím, hlavne s maďarskými soc. demokratmi, komunistami a jednotlivými nacionalistami na Slovensku. Spolu s nimi pripravilo sa 30. apr. náhle prepadnutie Komárna, kde však maďarské vojsko utrpelo 1. mája veľkú porážku. Soc. dem. tajomník Bonyhádi z Levíc urgoval 2. mája zo Šiah, aby maď. vojsko postupovalo na Levice—Nitru, lebo oblasť tá je skoro voľná. 28. apr. českí komunisti Toman, Zuna, Weiler, Ruprecht z Viedne vyslali svojich dôverníkov, aby za chrbtom čs. vojska vyvolali vzbury. 1. mája mali byť v Prahe, Brne, Bratislave a vo Viedni komunistické puče. V Pešti už 1. mája vopred oslavovali »veľké víťazstvá« červenej armády, ktoré však vystaly! Rumuni v ten istý deň stáli pri Tise. Aby čs. vláda bola oklamaná, Kun 1. mája telegrafoval prez. Masarykovi, že Maďarsko bezvýhradne uznáva teritoriálne a národné požiadavky Československej republiky, že maď. vláda vzdáva sa integrity a žiada len, aby sa Československo nemiešalo do vnútorných vecí Maďarska!

Front dosiahnutý začiatkom mája v celku sa začas nemenil.

Kun už 2. mája vedel, že Najvyššia rada zakázala Rumunsku prekročiť Tisu, preto započaté vyjednávanie o prímerie s nimi pretrhol. Robotnícka a vojenská rada usniesly sa na všeobecnej mobilizácii. Náčelník gen. štábu bol v tie časy plk. Stromfeld, ktorý spolu s ministrom vojenstva V. Böhmom dal sa energicky do zorganizovania červenej armády. Pracovalo sa zase s nacionálne-proletárskymi heslami, a účelne vedená propaganda dosiahla svojho cieľa. Do armády nahrnulo sa nielen mnoho robotníkov vycvičených vojensky už za svetovej války, ale tiež mnoho bývalých poddôstojníkov a dôstojníkov, títo stali sa dušou vojska. Továrne na zbraň a strelivo pracovali plne. Nová armáda mala 113 práporov pechoty, 8 jazdných stotín, 84 stotín guľometových, 39 baterií, 16 stotín technických, 8 stotín leteckých, a bola technicky dobre vyzbrojená. Nechýbalo ani pancierových vlakov, ktoré rýchle a vhodne daly sa presunovať po tratiach radiusove z Pešti vedených. Armáda určená pre operácie na severe počítala asi 80.000 mužov (odhad Breitov), bola však počas bojov ešte oslabená novými silami. 5 peších práporov zostavili z cudzincov rôznych štátov. Celá čs. armáda v tej dobe pozostávala zo 78 práporov pechoty, 8 stotín jazdy, 28 baterií, ale z nich gen. Piccioni mal k dispozícii na Slovensku len 54 práporov, nedostatočne vyzbrojených a vyzbrojených a len niekoľko baterií a málo guľometov. Zo začiatku chybovaly úplne lietadlá, a zásobovanie strelivom bolo až katastrofálne. V republike Čsl. nedostávalo sa továrne na výrobu pušiek, guľometov a munície. Mnohí velitelia nemali ani len máp najprimitívnejších, tak, že sa nevedeli v okolí orientovať. Nedostávalo sa telefonického materiálu. Väčšina vojakov vykonávala na dlhej demarkačnej čiare službu vyčerpávajúcu, pohraničnú a kontrolnú, čím znemožnený bol riadny výcvik. Disciplína vojska oslabila sa čiastočným prenikaním boľševickej propagandy. Nebolo možno v krátkom čase prekonať výchovou dlhotrvajúci odpor k bývalému štátu a zmeniť smýšľanie na pozitívne k novému štátu vlastnému. Italskí velitelia nemali plnú dôveru svojich podriadených, keďže neraz chovali sa príliš pasívne k nevlasteneckým skutkom obyvateľstva i jednotlivcov prejavivším sa tu i tam, a miestami priateľili sa s ľuďmi, ktorí nepriali československému štátu. Vojsko bolo rozostavené veľmi riedko a skoro bez nutných záloh, ktoré by zasiahly dľa potreby na ohrozených miestach. To všetko nedobre vlivalo na ducha armády. Front rozdelený bol na armádu skupinu západnú (Piccioni) a východnú (Hennocque), medzi nimi hranica šla od Šarišského Potoka k Zemplínu, riekou Ondavou po Čeremné, a riekou Topľou.

Minister Šrobár požiadal v apríli gen. Štefánika, aby sa vrátil čím skorej domov. Ač Štefánika mnohí odhovárali leteť aeroplánom, ne-

dal sa odhovoriť. Jeho lietadlo odletelo 4. mája ráno z Portogruaro v Itálii, cez poludnie krúžilo už nad Bratislavou, malo sa spustiť pri Vajnorochoch, ale z neznámej príčiny srútilo sa, a Štefánik pádom sa zabil! Ním tak milovaná vlasť, za oslobodenie ktorej toľko pracoval a toľko obetoval, prijala len jeho mrtvolu. . .

Maďarské vrchné velenie vedelo, že nemusí sa obávať náporu od Rumunov a Juhoslovanov, a že najslabší je front severný. Pripravovaný útok na Slovensko sledoval plán: pri Tise roztrhnúť styk medzi československou a rumunskou armádou a postúpiť trojím smerom, a to 1. údolím Slanej a Hornádu, 2. čiarou Lučenec, Zvolen, Vrútky, 3. úsekom Levice, Nitra, Nové Zámky, Bratislava. Všetky bojovné sily mali sa vrhnúť na Slovensko, na ostatných frontoch by zostalo len markirovanie. Po víťazstvách na severe, červené vojsko s osilnenou mobilizáciou na Slovensku, malo vtrhnúť do Sedmohradska a potom do južných stolíc Uhorska. Prejavilo sa hazardérstvo maďarské, známe už aj v minulosti, ktoré pri súčinnosti československej, rumunskej a juhoslovenskej armády mohlo skončiť naprostou porážkou Maďarska a jeho boľševizmu v krátkom čase. Ale Najvyššia rada vo Versailles k spoločnému postupu neprivilila!

Prečo Franciia a Britania ani samy nezakročily proti boľševickému Maďarsku, ani nedovolily susedným štátom vojenský zákrok, trebárs Clémenceau, Foch aj iní v Paríži nemali námietok proti tomu, vysvetlenie nám dá tá okolnosť, že vo francúzskom parlamente silná soc. dem. strana (hlavne Renaudel a Cachin) a v anglickej snemovni tiež početná robotnícka strana vzoprely sa tomu. Spojené Štáty americké ešte menej boly k tomu náchylné.

6. mája za hl. veliteľa všetkých maď. vojsk menovaný bol Böhm, ktorý hneď porobil potrebné dispozície. V polovici mája maď. gen. štáb zachytil niekoľko dôležitých zpráv z frontu československého, rumunského a francúzskeho (pri Segedíne), a rozhodol sa k náhlejšej ofenzíve. Útočenie počalo 20. mája ráno v úseku miškovskom s veľkou presilou (Čs.: 1 pluk a 4 baterie, Maď.: 2 divízie a 1 brigáda), aby si zaistili úspech, ktorý sa dal využiť pre ďalšie verbovanie doma, a pre posilnenie pozície boľševickej vlády vo všetkých kruhoch obyvateľstva v Maďarsku. Na čs. strane velel tu ital. gen. Zincone, ktorého žiadosť o posilu pred útokom Maďari zachytili. Naši museli ustúpiť, Miškovec padol. Zincone síce 23. mája postúpil zase až k mestu, ale ponač susedné oddiele zaostaly, musel sa utiahnúť k severu, do 28. mája až k Odolínu. 29. a 30. mája Maďari zahájili na celom fronte ofenzívu, zmocnili sa prechodu cez Ipeľ, 30. mája čs. vojsko vyprázdnilo Lučenec, Šahy, Balážove Ďarmoty. Za podpory monitorov dunajských, obrnených vlakov a delovej streľby zpoza Dunaja Maďari dosiahli

Parkan. Medzi čs. oddielmi vznikly medzery, ktoré vyplniť nebolo kým! V úseku pri Miškovci zatlačili aj Rumunov za Tisu (predtým stáli Rumuni na čiare: ústie Hornádu—Mád—Bodrog).

Prečo čs. vojsko muselo ustupovať, vysvetľuje nám najlepšie telegram gen. Piccioniho do Prahy 26. mája: zásoby streliva sú vyčerpané! Letecký materiál až začiatkom júna dochodí z Francie.

Tieto prvé úspechy veľmi povzbudily náladu červenej armády, napomáhanej novou prehnanou propagandou časopiseckou. O Prahe písaly na pr. že tam komunistický pohyb už tak zmohutnel, že čs. vláda je nútená sťahovať vojsko so Slovenska do Čiech.

13. febr. 1919 došla do Prahy francúzska vojenská misia, s gen. Pellém a 27 dôstojníkmi, povolaná za tým účelom, aby vybudovala čs. armádu od základu. Koncom apríla ujednal gen. Štefánik v Paríži a Ríme medzi vládou francúzskou, italskou a československou smluvu o zámene dôstojníkov italských s francúzskymi vo velení nad vojskom na Slovensku a v Ríme okrem toho ešte vystrojenie, vyzbrojenie a prepravu čs. domobrany organizovanej v Itálii. 1. júna prevzali francúzski dôstojníci hlavné velenie na fronte. Veliteľom západnej armádnej skupiny stal sa gen. Mittelhausser, východnej ostal gen. Hennocque, hranica medzi nimi stanovená bola čiarou Rim. Sobota—Štrba. V jednotlivých úsekoch veleli: generáli Schuler, Paris, Destremeau, Shabard, plukovníci Kiefer, Castella, Šnejdárk, podplukovníci Brau, Costier, Barrés, Poirée, Gillain, majori Bonneau, Prignet, Pujo, Rotou, kapitán Moulet a tiež čs. dôstojníci. Prezident 26. mája vymenoval gen. Pellé náčelníkom gen. štábu čs. vojska a 4. júna vrchným veliteľom vojska operujúceho na Slovensku. Premena stala sa v najťažšej situácii, ktorú zmeniť naraz nemohli ani oni, ale podarilo sa im to skoro.

Začiatkom júna napredovanie červenej armády ešte trvá. 1. júna vyprázdnil sme bez bojov Nové Zámky, a 2. júna pri Rudej Bani rozmietli sme celý pluk maďarský. 3. júna vnikajú Maďari do Levíc, Vráblov, Mýtnej, Sendrova, Ruskej pri Genci, Tokaju, — 4. júna Aba Novohradu, Perína, Buzity, Rešty, pri Poltáre sú tuhé boje, pri Sendrove a Tornale sú zatlačení na niekoľko dní, a útočia na Šariš. Potok. — 5. júna dosiahli Nové Mesto p. Šiatrom, Veľkú Idu, Hrachovo, Zlaté Moravce, čs. vojsko zmocní sa prechodne Vráblov, — 6. júna vyprázdňime Košice, Maďari obsadia Krupinu, Ban. Štiavnicu, — 7. júna padol Zvolen ale postup maďarský trvale zastavený je pred Budatínom (v úseku tom prevzal 4. júna velenie plk. Šnejdárk), čs. vojsko ustúpi k Michalovciam a Vajanom, späť dobyje Nových Zámkov, — 8. júna obsadia Maďari bez bojov Michalovce, Prešov, v Gemeri naši

ustúpia k Otročku, Behynciam, Čoltovu a Hosúsovu, potom až k V. Revúci, Brzotínu, Rožňave a Veľ. Polome, v Abanovohradskej po Jablonov a Turňu. Útok maďarský na Nové Zámky bol odrazený, podobne ako u Šurian. Žarnovicu znova obsadilo čs. vojsko. — 9. júna dostanú sa Maďari do Humenného a Vranova, naši ustúpia po Telgart a Dobšínú a z Medzeva do Štósu, — 10. júna vnikli Maďari do Bardejova, blížia sa k B. Bystrici, Štítniku, Sečovciam, padne Rožňava.

Tvrdé boje so zriedkavým šťastím, Maďari raz ustupovali, raz napredovali, boly v tých dňoch boje o Levice a v ich okolí, podobne i o Nové Zámky a Komárno, do ktorého Maďari nedostali sa vôbec.

S napredujúcou armádou maďarskou išly všade rekvirujúce skupiny komunistické, vedené komisármi, ktoré braly čo sa dalo, hlavne obilniny, dobytok, kone, peniaze, cennosti, zlato, striebro, šatstvo. I najchudobnejším odníмали potraviny bez ohľadu. Miestami za rekvirované veci platili bielymi peniazmi bezcennými. Ukoristené veci na iných miestach predávali za čs. peniaze, ale ta prišly iné komisie a kúpené veci odňaly! Kde maďarské vojsko ustupovalo, tam zase plienilo, vraždilo civilov v slovenských i maďarských krajoch. Najhoršie bolo okolo Levíc. Maďari so zajatými v mnohých prípadoch nakládali nemilosrdne, mučili ich, vešali, zabíjali, ako voľakedy Attilovi Hunovia.

Preniknutím červeného vojska Abanovohradskou a Šarišskou stolicou až skoro po severné hranice, rozčesnuté boly obe armádne skupiny čs., a vytvorilo sa medzi nimi vakuum. Hennocque, postrádajúci zásobovania, v nedostatku streliva odkázaný je len na obranu. Postavenie čs. vojska medzi Slanou a Hornádom bolo najkritickejšie, lebo jeho slabé oddiele pri nápore presily skoro sa potrhaly, jednotlivé pluky, prápory, ba i roty visely »vo vzduchu« bez opory na krýdlach, a preto tu maďarská armáda ľahko mohla preniknúť tak ďaleko. Najciteľnejšie prejavil sa nedostatok delostrelectva, a čo bolo, muselo veľmi šetriť nábojmi. Zvlášť hrdinsky viedol si v úseku tom v obrane okolia Margecian 30-ty pluk vysokomýtsky s pluk. Beranom.

Zprávy o udalostiach na fronte a o stratenom území našly veľkú ozvenu po celom Československu. Na Slovensku hneď tvoria sa dobrovoľné vojenské oddiele: Jánošíkova družina, Sbor turčianskych dobrovoľníkov, Sbor dobrovoľníkov z Tisovca, Dobrovoľná družina župy Bratislavskej atď. K vojenskej službe hlási sa vysokoškolské študentstvo slovenské i české, zvlášť celý spolok »Detvan« v Prahe. Z Čiech dochodia oddiele Sokolov, z Moravy oddiele Orlov. Nechýbajú pri obrane Slovenska ani prápory plukov »Stráže svobody«, utvo-

rené ešte r. 1918 v Prahe, Č. Budejoviciach, Brne, Plzni zo Sokolov a doplnené členmi Delníckych telocvičných jednôt. Z viacerých slovenských dedín mužovia hlásia sa hromadne na pomoc vojsku. Po dedinách, opustených už čs. vojskom, kde bolo aspoň niečo pušiek a streliva donesených z války, stavajú sa občania na obranu svojej obce. »Červený kríž« mesta Prahy s »Českým srdcom« a s »Česko-slovenskou jednotou« organizovaly Záchranný sbor pre Slovensko. V samom čs. vojsku bojuje už hodne Slovákov, podobne i dobrovoľníkov z českých zemí. Českí robotníci v továrňach na muníciu a zbraň spontánne usnesú sa pracovať nad čas, nahradiť čo zameškalo sa v minulých mesiacoch. I ženské spolky nechýbaly v prácach im sverených.

10. júna koncentruje sa úsilie maďarské preniknúť k Nitre a Bratislave, a celý novoutvorený sbor 12. júna vrhnú týmto smerom. V úseku tom bojuje sa veľmi úporne s oboch strán. Ale čs. vojsko dostáva už niečo posily, aspoň čiastočne doplnila sa výzbroj, čo má hneď účinok na odolnosť a aktivitu. U maďarského vojska prvotný elán mizne, dostavuje sa vyčerpanosť. Válečný obrat je zrejмый, čs. vojsko prechodí k útoku. 10. júna je zpätodobytá Ban. Štiavnica, — 12. júna Hron. Breznica, — 13. júna Zvolen, Dobrá Niva, Zvol. Slatina, Michalovce, — 14. júna Hrochof, Sebedín Zolna; Maďari ustúpia na čiaru Krupina—Detva, — 15. júna čs. vojsko obsadí Tisovec, Pílu, Muráň, Klenovec, Kokavu, Medzev, — 16. júna Nadabulu, Čučmu, Rudník, Jelšavu, Rožňavu, Krupinu, Sabinov, Likier a útočí všade medzi Hronom a Hornádom, napreduje pri Leviciach a Pukanci, — 17. júna Rim. Baňu, Bátovce, kde 18. júna úplne rozpráši maď. oddiele, ktoré ustúpily až do Levíc. Pod týmto náporom niektoré jednotky maďarské opúšťajú front, rozprchnú sa. Naše baterie však zase hlásia nedostatok streliva! O Nové Zámky bojujú Maďari bez úspechov ač s veľkou presilou od 12.—17. júna a potom znova od 18.—23. júna. V bojoch tu vyznamenal sa zvlášť major Dřímal. V tom poslednom období prerušené bolo úplne spojenie Komárna s Novými Zámkami, až 23. júna výpad posádky komárňanskej uvoľní si cestu obsadením St. Daly a Bagoty. 20. júna utrpeli Maďari pri Šuranoch veľkú porážku. Obnovily sa tvrdé boje o Levice, najúpornejšie pokusy Maďarov preraziť čs. front ostávajú bez výsledku a od 22. júna už prenikajú čs. oddiele na východ. V úseku tomto Maďari na všetky strany po tratiach smerom útokov používali s veľkou výhodou pancierových vlakov. Od Ban. Štiavnice na juhozápad čs. vojsko napreduje za bojov, dosiahne Čajkov 23. júna a ohrozuje Levice. V Gemeri 20.—23. júna tiež zatlačujeme Maďarov až k Držkovciam, Hôrke, Silici a Jablonovu. Len v Šariši, kde sú časte čs.

vojska roztrhané a príliš slabé, dlho nevie si vymôcť napredovanie, naopak je zatlačované až po vých. výbežky Braniska a čiaru odtiaľ po Rychnavu. Od 15.—21. júna vedú sa s menlivým šťastím boje o Prešov. Až 22. júna útok čs. zaženie Maďarov k Mnišku n. Hornádom, kde sú ich oddiele rozprášené. Ďalší útok v zlepšenej situácii na celom fronte tohoto úseku už pripravený na 25. júna vystal, pretože prišlo prímerie. Odtrhnutá východná armádna skupina 12. júna stála na čiare Čop—Vajany k Humennému. Útokom získala 17. júna Michalovce, v nasledujúcich dňoch po bojoch zmocnila sa prechodov cez Topľu, — 23. júna postúpi na čiaru Hriadky—Vojčice, pritom ukoristila maď. obrnený vlak, a dostane sa na líniu Malčice—Oborín. Pre prímerie tu vystal ďalší už pripravený útok, smerujúci k osvobodeniu Košíc.

Tento stručný nástin zachycuje len hlavné momenty bez zaujímavých detailov. Často za bojov presunul sa front sem-tam, nenaznačujem čiastočné prechodné úspechy našej armády.

Mierová konferencia, neželajúca si aby na Podunaji obnovily sa všetky hrôzy svetovej vojny, snažila sa diplomatickým zakročením zabrániť válčeníu. 7. júna Clémenceau vyzval sovjet maďarský, aby zastavil boje a stiahol červené vojsko za čiaru Vacov—Miškovec. Pokazoval, že Dohoda už viac ráz zastavila v Maďarsku napredujúcu armádu rumunskú a juhoslovanská i francúzska armáda (Segedín) má prikázanú úplnú rezervovanosť. Jestli Pešť neposlúchne, nasledovať budú energické opatrenia. — Gen. Pellé skutočne aj vydal 8. júna rozkaz čs. vojsku bez bojov na fronte vyčkať ďalšie úpravy, čím na mnohých miestach nastal zmätok, lebo Maďari neprestali útočiť. Preto rozkaz 11. júna bol aj odvolaný. — Kun 10. júna odpovedá do Paríža vyhýbave, že maďarský sovjet neprechováva k žiadnemu národu nepriateľstva (!), chce so všetkými nažívať v pokoji (!), nenapadol ani Čs. republiky (!), i s ňou žiada si len pokoj (!). Obnovil tiež žiadosť dávnejšiu, aby na zlikvidovanie sporov sišli sa zástupci interesovaných štátov vo Viedni. Maďari už zastavili boje (!). — Komunistom do Berlína súčasne však Kun telegrafuje: My neznáme hraníc, kým všade nezvífazi revolúcia proletariátu. — Najvyššia rada na to 15. júna oznámi maď. vláde, že 13. júna už určila definitívne hranice Maďarska, sdeľuje jej ich, a vyzýva Maďarsko, Československo i Rumunsko, aby hneď zastavily boje, pretože neuzná žiadne zbraňou vydobyté územia, mimo určených hraníc. Maď. vojsko má sa do 18. júna utiahnuť za označené hranice. Jestli Maďari nepodriadia sa príkazu, nariadená bude všeobecná ofenzíva. — V ten samý deň Kun telegram parížsky predloží hlav. stánu, ten dá súhlas, aby sa vyhovelo, uznávajúc, že červená armáda dlho už nevydrží vzdorovať a

hrozí rozdvojenie maď. armády v údolí Slanej. Zle sa tiež vyvíja situácia na juh od Ban. Štiavnice a Zvolena. — Böhm 16. júna, keď už maď. vojsko je bité a ustupuje, v armádnom rozkaze uvádza túto výmenu not, pripomínajúc, že červená armáda víťazným postupom si ich vynútila. Nariaďuje válčenie zastaviť. — Ale sovjet zase len klame, aby sa mohol odvolávať na armádny rozkaz, lebo 17. júna a nasl. dni útočí ďalej, ako by nič, pri Margecanoch, Jasove, u Veľ. Polomy, u Sv. Petra, sev. od Komárna, pri Rim. Brezovej, pri Žarnovici, — a rozhodnuté je za každú cenu preniknúť po Vrútky. Šéf gen. štábu plk. Julier Böhma ešte získa myšlienke, na okupovanom území slovenskom hneď nariaďiť štatárium a vyhlásiť všeobecnú mobilizáciu! Príslušné rozkazy rozposlaté boli veliteľom jednotlivých usekov, ale plán sa už neuskutočnil. Dňa 21. júna Böhm v krajinskom sovjete soznal, že »nálada armády je veľmi zlá«. Nadšenie rýchle vypľchlo po nezdaroch a čiastočných porážkach.

V zmenenej válečnej situácii, 15. júna Kun dal sa splnomocniť krajinským sovjetom, aby mohl vyjednávať o prímerie na podklade obdržaného telegramu Clémenceauvho. 19. júna odpovedá do Paríža, že vojsko už dostalo rozkaz zastaviť boje a môže sa prikročiť k vyjednávaní. V zápätí však telegrafuje ešte, že čs. vojsko neprestalo v bojoch a preto i maď. vojsko pokračuje v nich. Stalo sa to preto, že šéf gen. štábu Stromfeld postavil sa proti parížskemu príkazu a po jeho dôvodoch vedenie komunistickej strany usnieslo sa boje skončiť len v príhodnej chvíli, aby sa na Dohode vymámiť mohli rôzne ústupky. V schôdzi krajinského sovjetu 19. júna Kun dôvodil, že povoliac ústup za hranice určené, má na mysli vyjednávať s Dohodou a uzavrieť »nový brestlitevský mier«. Odporúčal uzavrieť mier, »ktorý však zrušený bude proletariátom československým, rumunským a juhoslovenským a vydobyje víťazstvo komunizmu«. (!) Kun chcel mier, aby mohol začať novú válku. Niektorí soc. demokrati primlúvali sa za mier, lebo len tak možno venovať sa vnútornej práci v samom Maďarsku a udržať trvale diktatúru proletariátu. Keď sovjet prijal návrh Kunov, oponujúci Stromfeld²⁾ vzdal sa vojenského velenia.³⁾

Kun požiadal gen. Pellého, splnomocneného sjednať podmienky prímeria, aby maď. vláda dostala záruku, že Rumuni v Zátisí vyprázdnia slúbené územie. 23. júna vyzval gen. Pellé znova Böhma, aby sa maďarské vojsko utiahlo za hranice, lebo len tak Rumuni ustúpia.

²⁾ Plk. Stromfeld a pplk. Tombor už za Károlyiho hrali podivnú úlohu v snahe vyniknúť osobne. Oba v okt. 1918 prihlásili sa do soc. dem. strany a pozdejšie vypracovali obširne memorandum pre Károlyiho, v ktorom úplne podľahnúc téze širenej z Moskvy o víťaznom postupe komunizmu v Európe a blížiacej sa veľkej červenej armády ruskej, radili mu Maďarsko tomu vopred prispôsobiť.

³⁾ Zápisnica schôdze krajinského sovjetu z 19. júna 1919. (Böhm c. d. str. 423.)

Pohrozil, že ináč čs. vojsko dostane rozkaz k všeobecnému útoku. Útok už i určený bol na 25. júna. Súčasne však armáda čs. obdržala rozkaz nepokračovať v bojoch. Böhm sa novému rozkazu podriadil a 24. júna nariadil ustáť v operáciách. V ten samý deň došla do Košíc americká misia, poverená kontrolovať ústup, aby sa zabránilo drancovaniu a násilnostiam. Do Bratislavy vyslal Kun ľudového komisára Petra Ágostona s gen. Mittelhausserom dojednať spôsob ústupu a prímerie. Pri tom určené bolo neutrálne pásmo asi 4 km s oboch strán hraníc čs.-maď. Böhm na podklade tejto úmluvy vydal príslušný armádny rozkaz, ktorý červená armáda prijala s veľkým jasotom, menovite 101. pluk čabiansky.

Vojenský sbor (Pogányov) na fronte pri Hrone dostal ešte rozkaz k útoku, ktorý mal byť prevedený 1. júla, — ale vojaci ho neposlúchli a sbor bol rozpustený. Pri ústupe preca maďarské vojsko rekvirovalo proti úmluve.

Nebyť diplomatických zákrokov, nie rumunskému ale československému vojsku by pripadal úkol obsadiť Pešť a zbaviť Maďarov komunizmu! Gen. Mittelhausser i vojsko samo si toho žiadalo.

Ústup ukončil sa do 7. júla. Na žiadosť obyvateľstva prechodne v dňoch 8.—11. augusta obsadili sme ešte Šalgov-Tarjany lebo červená garda mesto drancovala. Čs. vojsko zostalo tam, kým maď. vláda sama mohla udržať poriadok.

Mjr. gšt. K. Vondráček:

VOJENSKO-POLITICKÉ UDÁLOSTI V MAĎARSKU OD PŘEVVRATU (1918) DO PÁDU VLÁDY KUNOVY (1919).

Nepřátelství mezi Uherskem (odtrhlo se od Rakouska 31. října 1918) a Dohodou bylo ukončeno 13. listopadu 1918 příměřím v Bělehradě. V noci z 30. na 31. října vypukla v Budapešti zjevná revoluce. K zamezení nepořádku a chaosu jak v životě občanském, tak i ve vojenských řadách byla ustanovena **Národní rada maďarská** s čelnými osobnostmi. Před hotelem Astoria, kde bylo sídlo Národní rady, tísnilo se desetitisíce vojáků, důstojníků, vysokoškoláků a velké masy dělníků, zatím co uvnitř bylo plno deputací. Předsedou Národní rady maďarské byl zvolen oblíbený hr. Michael Károlyi, který řeční k shromážděnému davu, načež jest provedena přísaha Národní radě maďarské pro nové, samostatné, svobodné a demokratické Uhry.

Velitel města Budapešti polní maršálek Géza Lukachich chtěl potlačit revoluci dvěma bosenskými pochodovými prapory z »vyššího nařízení«, ale to se mu nepodařilo.

K uchránění majetku stkví se na každém automobilu, na oknech všech obchodů a bank nápisy hlásající vítězství revoluce: »Sláva Národní radě«, »Pod ochranou Národní rady« a pod.

Během 31. října byli organisovaní dělníci předměstí ozbrojeni a tato dělnická armáda dobrovolníků střežila pořádek hlavního města. Srbští a ruští zajatci, jakož i vojáci prováděli večer útoky na různá nádraží, avšak dělnická armáda je rozprášila.

Byla to revoluce krvavá — mnoho raněných a zabitých.

V několika málo hodinách byla zřízena ze spolehlivých dělníků **národní garda**, jelikož se byrokratická policie ukázala bezmocnou. Měšťanské strany se k této gardě nehlásily.

I mimo Budapešť byly zřízeny dělnické prapory během 72 hodin v celé zemi.

Ze železničních dělníků byly zřízeny nádražní (staniční) stráže, které měly zameziti rabování dopravovaných životních potřeb a zajišťovaly tak zásobování hlavního města.

V demobilisaci v prvních dnech byl u maďarského ministerstva vojenství, jehož ministrem byl Béla Linder, plukovník gšt., dělostř., velký chaos. Nesnáze s organisováním pravidelné armády tkvěli v tom, že ministr vojenství prohlásil 2. listopadu 1918: »Každý voják ať se vrátí domů.« To bylo též štěstím pro vedení vojenské správy československé, protože organisace našeho domácího vojska byla v počátcích.

Již den po převratu bylo v Budapešti zřízeno »maďarské ústřední dopravní ředitelství«, jehož prvním úkolem bylo, aby dopravilo do vlasti části vracející se armády. Večer 2. listopadu oznámil ministr vojenství zmíněnému úřadu, že vláda potřebuje v Budapešti spolehlivou brannou moc. Proto byla jedna maďarská divise jsoucí v přesunu z italské fronty na frontu srbskou řízena do Budapešti; ale jednotlivé transporty po vyvagonování se rozprchly, jsouce omámeny vlivem revoluce. To bylo tedy ono spolehlivé vojsko, u něhož vznikla vlastenecká myšlenka!

Po rozpadu bojových linií byla maďarská pohraniční nádraží přeplněna množstvím nezařazených vojáků t. řeč. »jednotlivých cestujících«, kteří patřili k útvarům z etapového pásma a jejich jedinou myšlenkou bylo dostat se »domů«.

Většina maďarských vojáků dostala se na hranice se zbraní v ruce, odkud buďto vlakem nebo pěšky dosáhla domova. Důstojníci těchto oddílů přijížděli již dříve; mnozí z nich se hlásili v Budapešti a žádali další rozkazy.

Vilém Böhm, příslušník strany sociálně-demokratické, byl 4. listopadu ministerskou radou jmenován přednostou demobilisačního oddělení v ministerstvu vojenství. První otázkou bylo systematické provedení demobilisace. Jelikož ministr vojenství Linder byl úplně zaměstnán jednáním o příměří, spočívala veškerá práce na Böhmovi a záhadném státním tajemníku v ministerstvu vojenství Štěpánu Friedrichovi. O tomto zmíním se později.

Dne 5. listopadu byla sestavena a schválena praktická nařízení pro demobilisaci a den na to publikována. Byli vysláni spolehliví lidé do železničních uzlů i do ciziny, aby poučili maďarské příslušníky o demobilisaci a revoluci.

Každý dostal ve svém posádkovém místě doklad o demobilisaci a kromě toho zvýšené požitky na dalších deset dní, jakož i železniční lístek do své obce. Přirozeně, že byly s tím páhány podvody. V místě

pobytu bylo zaopatřováno oněm, kteří neměli práci, zaměstnání a pro svobodné byly zřizovány v kasárnách dělnické domovy.

Do konce listopadu bylo demobilisováno asi 700.000, do poloviny prosince 1,200.000 a do konce prosince byli demobilisováni všichni vojáci. Avšak již 5. listopadu sdělil zmíněný Friedrich, že ministerská rada nařídila k organisování »lidové armády«, aby pět nejmladších ročníků, tudíž 18 až 22 letí nebyli demobilisováni.

Týž Friedrich vydal již 31. října plakátovou proklamaci s nadpisem »Vojákům« a podepsanou »Státní tajemník ministerstva vojenství Štěpán Friedrich«. Téhož dne zaujal tento samozvanec místo, jak se podepsal. Předseda vlády Károlyi, ministr vojenství i ministerská rada neměli tolik odvahy, aby jej zbavili místa, které si přisvojil Friedrich, jak z toho vysvítá, jednak z příkazu sovětů.

Povolání oněch pěti ročníků bylo Friedrichovou záludností a ani ministerská rada neměla tolik síly, aby toto nařízení zrušila. Ba dokonce přislíbil nejen národní armádě, ale i nově se organisující lidové armádě vyplácti denní žold 30 korún. Tehdy byla denní mzda vyučených řemeslníků průměrně nejvýše 20 až 25 korun. K armádě hlásili se proto i řemeslníci, aby dostali velký žold. Vyplácení žoldu 30 korun vyvolalo velké vzrušení jak u dělníků, tak i u kancelářských pomocníků.

Ačkoliv ministerská rada 9. listopadu se usnesla na suspendování Friedricha, přece zůstal tento podněcovatel na místě dva měsíce.

Denní žold vojáků byl snížen na 10 korun.

Jelikož ministr vojenství Béla Linder tušil neblahé důsledky s nařízeným rozhodnutím, podal demisi, která byla přijata a novým ministrem se stal plukovník Albert Bartha.

Snížení žoldu u vojáků mělo vliv na kázeň mužstva revoluční armády.

K upevnění kázně rozhodl se předseda vlády Károlyi pro vládního komisaře, který byl v čele vojenských rad. Byl jím jmenován Josef Pogány, aniž o tom byla vyrozuměna jeho strana (sociálně-demokratická), v níž to vzbudilo velké vzrušení.

U každého vojskového tělesa byla jedna vojenská rada a tyto tvořily dohromady posádkovou vojenskou radu, která volila ze svého středu výkonný výbor.

Nástup k lidové armádě děl se s počátku pomalu. Do konce listopadu nastoupilo však 30.000 a za měsíc na to již přes 70.000 mužů. Důstojníci většinou z různých příčin nenastoupili.

Podle II. čl. úmluvy příměří z 13. listopadu 1918 sjednané franc. generálem Franchetem d'Espèrey, bylo Maďarsku dovoleno, aby si drželo

dočasně k udržení pořádku armádu o šesti pěších a dvou jezdeckých divisích a stanovena demobilisace uherského vojska.

Zatím vyvíjely se v Maďarsku politické změny tak rychle jako v kaleidoskopu a měly vliv i na vývoj armády.

Po revoluci tvořila se v Maďarsku nová strana t. řeč. »strana proletariátu«, jejíž účelem bylo rozbiti jednotnost dělnické třídy.

Dne 16. listopadu přibyl do Budapešti z ruského zajetí Béla Kun, který byl činným v ruské revoluci, ještě s několika straníky, kteří s nespokojenci sociálně demokratické strany utvořili komunistickou stranu.

Téhož dne byla prohlášena »Lidová republika maďarská« a předsedou vlády byl zvolen Národním shromážděním hrabě Michal Károlyi. Dokud nebyla odstraněna královláda, měla se vláda skládati z 11 osob. To však nebylo správné rozhodnutí a mělo též své následky. Za deset dní na to vydal Károlyi manifestační proklamaci k nemaďarským národům Maďarska, v níž jim slibuje pravý ráj. Tato proklamace byla patrně odpovědí na telegram zasláný čs. vládou vládě maďarské z 20. listopadu, v němž čs. vláda prohlásila, že »státy Dohody uznaly slovenské území za část čs. státu. Není tudíž smlouva o příměří pro Čs. republiku o slovenské území směrodatnou«. Tím nebylo uznáno ani Diazovo padovské příměří z 3. listopadu, ani bělehradské příměří z 13. listopadu.

Dne 2. prosince franc. podplukovník Vyx, předseda dohodové mise v Budapešti, který tam přijel koncem listopadu, podal notu maďarské vládě, že podle sdělení velícího generála spojeneckých vojsk (Francheta) na východě mají býti splněna maďarskou vládou nařízení, »že čs. stát jest oprávněn obsaditi území Slovenské a vyzývá vládu, aby svá vojska ze Slovače ihned odvolala«.

Když ani to nepomohlo a čs. vojska zahájila na Slovensku své akce, zaslal podplukovník Vyx ministerskému předsedovi Károlyimu 24. prosince opětnotu, ve které upozorňuje, že československý stát má plné právo na historické hranice slovenské, ktréžto hranice v notě se stanoví takto: 1. nynější severní hranice Uher, 2. západní hranice Uher až k Dunaji, 3. Dunaj až k ústí Iplu, 4. od Iplu až k Rimavské Sobotě, 5. přímá čára od Rimavské Soboty až k ústí řeky Uhu, 6. od Uhu až k užhorodskému chlumu. Konečné hranice měly býti, jak bylo sdčleno, stanoveny na mírové konferenci. Hrabě Károlyi přijal notu, protestoval však ve zvláštní notě proti zmíněným hranicím československého státu, jež prý historickým skutečností neodpovídají, ale trval na ujednání s vyslancem Hodžou stran demarkační čáry a protestoval zvláště proti obsazení Bratislavy, Komárna a Košic.

Károlyi stal se 11. ledna presidentem republiky.

Zatím se vnitřně politické události s příznaky protirevolučními v Maďarsku den ze dne horší. Poslední okolnosti zavdaly příčinu 8. února k domovním prohlídkám. Pokud se týkaly prohlídky bytu bývalého ministra vojenství Barthy, skončily bezvýsledně. Policie našla však u četných podezřelých osob a redakcích dokumenty z protirevoluční propagandy a zabavila mnoho rukopisů.

Böhm, který převzal prozatímně vedení ministerstva vojenství jako stát. tajemník, měl pevný plán k organisování demokratické, revolučně věrné branné moci. Kromě dosti dobrých a zdravých rozhodnutí zahájil podle vůle ministerské rady reorganisaci armády: byly propuštěny prozatím z vojenské činné služby dva nejmladší ročníky. Toto však mělo neblahý vliv na schopnost a ukázněnost revolučního vojáka.

Hrabě Alexandr Festetics, jmenovaný ministrem vojenství, se dlouho neudržel, neboť byl záłudností a intrikami Pogányho donucen k demisi.

V té době tvořila se vláda Berinkeye. Dne 19. ledna stal se Böhm opět ministrem vojenství. Friedrich byl mezitím odstraněn. S jmenováním vyžádal si Böhm jako spolupracovníka plukovníka gen. štábu Stromfelda, tehdejšího velitele honvédské vojenské akademie, velice schopného důstojníka, s pravomocí státního sekretáře. Tento důstojník byl autorem operačního plánu proti ČSR. Po pádu republikánských rad byl odsouzen k 5letému vězení.

Böhm se Stromfeldem připravoval především provedení svých organizačních plánů branné moci; to však bylo velmi obtížné. S jedné strany reakce důstojníků, s druhé strany komunistická demagogie i za ministrování Böhmova armádu desorganisovaly. Nebylo dosti pevné síly a vůle ani u ministerského předsedy. Revolučně věrných a spolehlivých vojenských oddílů nebylo. Vyskytly se velmi často rozbroje i boje mezi vojenskými oddíly. Byly ovšem případy skutečné ukázněnosti, jako na př. u oddílů Szekelů; ale to byly jen výjimky.

Koncem ledna byl propuštěn i třetí ročník nejmladšího mužstva ze svazku armádního. I to mělo vliv na nový odpor. Tím byl ovšem vinen sám Böhm, ačkoliv svaluje vinu systematicky na jiné. Nebezpečí stále rostlo a proto i Pogány byl nucen se ospravedlňovati na počátku března — ovšem zcela stejně jako Böhm.

Počátkem února byly organizační práce branné moci hotovy a schváleny k provádění; byl to systém dobrovolné armády doplněný najímáním. Hlásící se musili mít písemně doporučení a vojenský výcvik.

Po šestitýdenním najímání bylo hlášeno z celé země ani ne 5.000 vojáků, kdežto armáda potřebovala 70.000 mužů.

Když přes všechno snažení viděli plukovník Stromfeld a jeho spolupracovník plukovník Urváry bezvýslednost své práce, požádali 25. února, aby byli zproštěny svého úkolu. Bylo však nutno plukovníka Stromfelda podržeti. Pogány, jak se zdálo, měl silné sklony ke komunistické straně. Občanská válka byla nevyhnutelná.

Od 4. listopadu do 21. března 1919 nebylo dne, aby nebyly hlášeny nové a nové příznaky zřejmého protirevolučního hnutí: nejčastěji si komunisté vymáhali různé výhody u ministerstva vojenství se zbraní v ruce a dokonce i s děly, snažili se zřídit si rudou gardu, vztyčili protirevoluční prapor, demolovali tiskárny a pod. nejen v Budapešti, ale i na venkově. To se neobešlo bez lidských ztrát.

Koncem února 1919 skládala se maďarská armáda z 23., 37., 38., 39., 40. a 41. honvédské pěší a z 5. a 11. honvédské jezdecké divise ze staré královské armády. V těchto jednotkách bylo zařaděno mužstvo jen maďarské národnosti; jednotky tyto nebyly příliš dotčeny zánikem mocnářství. Jejich nové zorganizování nebylo spojeno s přílišnými nesnázemi a početní stavy byly zajištěny šesti ročníky jsoícími pod prapory a dále třemi ročníky: 1896, 1897 a 1898. Tato všeobecná branná povinnost byla na zakročení Dohody nahrazena, jak jsem se již zmínil, kolem 15. března dobrovolnickou soustavou. Kromě toho bylo zamýšleno utvořiti: a) Dunajské gardy (námořnické brigády), b) zvláštní oddíl Szekelů (divisi) ze Sedmihradska.

V době nastolení komunistické vlády v Maďarsku 21. března 1919 nebyla ještě naznačená reorganisace úplně provedena. Dosavadní honvédské pěší divise, počtem šest, byly jednoduše přechíslovány běžnými čísly 1 až 6.

Béla Kun nechtěl provést rozhodnutí o nových maďarských hranicích a předsevzal si úlohu organisovati silnou revoluční armádu, spoléhaje se na živé národní cítění maďarské v této době. Takováto armáda mohla však býti vybudována jen postupně. Proto byla nařízena za několik dnů po vyhlášení proletářské diktatury všeobecná mobilisace. První snahou bylo, aby bylo zachováno dosavadní národní vojsko, jehož hodnotu chtěl Béla Kun zvýšiti hesly: »Boj o udržení získaných práv a moci a boj za ideály proletariátu« pro příslušníky dělnictva, »Boj o znovudobytí starých hranic Uher« pro příslušníky venkova a středních tříd a pod. Vládní rada zrušila nemožný systém důvěrníků, obnovila autoritu a kázeňskou pravomoc velitelů. Důstojnický sbor sice ztratil bývalé odznaky hodnosti, ale dostal se přece ze zahanbující situace, do níž jej uvrhl Josef Pogány. Velká část vlasteneckého důstojnického sboru zůstala v armádě od-

hodlána v záujmu vlasti spolčiti se třeba i s ďáblem, třeba i s rudými revolucionáři.

K službě byli skutečně v okamžiku povoláni, když byla vydána výzva k »proletariátu«, aby vstoupili do komunistické armády, řemeslníci a mužstvo určitých speciálních odvětví (bývalí důstojníci, letci, lékaři, zvěrolékaři, telegrafisté a pod.). Aby byla zajištěna materiální konsolidace armády, byla provedena určitá opatření, jako: rekvisice zásob, automobilů, koní a soumarů. Hlavním továrnám byl dán podnět k výrobě válečného materiálu a v Rakousku byly obstarávány nákupy. Bylo též zahájeno organisování dělnických oddílů (praporů a pluků), které byly přiřčleněny k armádě a tvořily její zálohu. Kromě rudé armády byla organisována ještě »rudá garda«, policejní sbor, doplňující se z okresů vnitrozemských. K zastření vlastních snah byly na rudé prapory všity znaky Maďarska.

Za těchto organisačních prací byla 16. dubna 1919 zahájena rumunská ofensiva. Usnesením revoluční rady z 19. dubna byla nařizena všeobecná mobilisace dělnictva. Dne 26. dubna byly mobilisovány maďarské rudé síly, jejichž početní stav bylo možno odhadnout na 100 až 120.000 mužů. Skládaly se ze šesti pěších divisí (po 4 plucích a 5 až 6 bateriích), dvou jezdeckých divisí, jedné skupiny Szekelů (zbytek divise byl odzbrojen Rumuny), jedné námořnické brigády (2 pluky), jednoho pluku železničního vojska, jednoho pluku telegrafního vojska, dvou brigád rudé gardy, osmi pluků dělnických, jedné flotily o šesti monitorech a osmi pancéřových vlaků.

Mezinárodní rudý pluk (»Internacionalista vörös ezred«) se skládal ze dvou praporů Němců (Rakušanů a z »Deutschböhmen«), z jednoho praporu Rumunů a z jednoho smíšeného praporu (Poláků, Bosňáků a Čechů!). V bojích u N. Zámeků bojoval polský oddíl a jeho pojmenování bylo: »Miedzynarodowy Polski prapor Slobody«.

Tyto mezinárodní formace byly složeny z odpadků z ciziny do Maďarska uprchlých a vedla je tam touha po dobrodružství. Tito byli smetím armády. I Čiňané byli v tomto vojsku!

Jedna část pěchoty armády byla uspokojivá, dělostřelectvo a technické oddíly se velice osvědčily, letectvo také vyhovovalo, ale jezdecktva bylo málo.

Toto vojsko bylo organisováno v pět armád. sborů pod velením lidových komisarů a bylo rozděleno takto: 1. a 3. na frontě rumunské, 2. na frontě jugoslávské a rakouské, 5. na československé a 4. záloha v Budapešti.

Ze 113 praporů jsoucích k dispozici bylo proti Československu postupně použito 100 praporů, t. j. asi 45.000 pušek, 600 kulometů a 250 děl.

Velitelství operujících vojsk maďarských mělo svůj stan v Gödöllő. Vrchním velitelem byl známý Vilém Böhm.

Maďarské vojsko bylo výborně vyzbrojeno, ale všelijak vystrojeno; většinou mělo jen vojenské čapky nebo jinakou část vojenského stejnokroje. Jinak mělo jen občanský oděv.

Svou výzbroj doplnili výzbrojí po Mackensenově armádě. Vojáci dostávali 15 korun denního žoldu — bílých peněz — staří vojáci 30 korun.

Maďarští bolševici odváděli i 14 až 18leté hochy slovenské a násilně je zařazovali do rudých gard a v boji je hnali před sebou ručnicemi a kulomety.

Strážlivě myslící maďarští důstojníci doufali, že krajnosti bolševizmu nemohou dlouho trvati a že se opět zmocní vlády k tomu povoláná inteligence.

Rudý prapor nemohl býti symbolem vlasteneckého citu důstojnického sboru. Rudý prapor znamenal popření vlastní maďarské národní bytosti. Červená barva vštěpovala mu neustále v paměť, že jej chtějí fanatičtí lidé postavit do služeb, jež jsou mu výchovou úplně cizí a jejichž uskutečnění by znamenalo zhroucení dosavadních řádů.

Proletářská diktatura myslila, že se opírá o organisované dělnictvo celého světa. Proto musila býti solidární. Znamením toho byl právě rudý prapor. Zahoditi tento prapor znamenalo popření solidarity; prapor červeno-bílo-zelený znamenal počátek národně-maďarského hnutí, jež se šířilo téměř v celé armádě velmi rychle. Proletářská diktatura tehdy již neměla žádného existenčního podkladu.

Úspěšný postup rudé armády přes Košice, jehož cílem bylo spojení s rudými na severu Karpat, vyvolalo v armádě hnutí opáčné — uvědomnění národní síly a touhy po národním praporu.

Toto hnutí bylo tak silné, že vedlo 1. srpna 1919 k pádu Bély Kuna v Maďarsku. Na schůzi dělnické rady v Budapešti propukl prý Kun v pláč (snad žalem pro ztracené nadvládě) a pak pronesl tlumeným hlasem: »Věc proletářské diktatury je ztracena. Maďarský ani světový proletariát neukázal se býti ještě dosti zralým«. Na to skončil za hlučných projevů souhlasu a opustil síň, aby opustil i své věrné — a ujel do Vídně. Průvodce Kunův, Tibor Szamuely, při překročování hranic maďarsko-rakouských u Vídeňského N. Města byl četníky poznán a zadržen. V tom okamžiku však vytáhl revolver a zastřelil se. Bylo u něho nalezeno 140.000 rakouských korun a kromě toho velká peněžní částka cizích valut.

Sic transit gloria...

Jožo Dřimal, major ĉs. leglí.

MOMENTKA Z NOVOZÁMOCKÉHO BOJIŠŤA.

20. júna 1919.

Je poludnie. Horúčava k nevydržaniu. Naša operačná skupina utiahla sa do obranných pozícií. Je nás málo a stále nás ubúda. Nepriateľ zatisol nás na periferiu mesta. Náš front je nepříjemne dlhý. Obranná línia tvorí chatrnú, miestami prederavelú obruč, ktorou obopíname mesto.

Složenie našej operačnej skupiny je veľmi rôznorodé. Vedľa pôvodných útvarov sú v našom sväzku aj trosky rôt a čiat, ktoré v dobe ústupu boly k nám zatisnuté z iných úsekov.

Sme ostrovkom v rozbúrenom mori. Spojenie na juh ku Komárnu už dávno nejestvuje. S tejto strany nepriateľ je pripravený pochodovať ulicami na sever, ak mu dovoľí major Jirsa.*) Na sever k Šuranom udržujeme spojenie so skupinou majora Jelínka veľmi neiste. Útočník pokúša sa vraziť medzi nás klín. A je viac ako pravdepodobné, že sa mu to podarí.

Zasadili sme do boja ostatné zálohy. Niet nádeje na ďalšiu pomoc zo zázemia. Pomer našich síl oproti nepriateľským odhadujeme triezvo 1 : 3. Prevaha nepriateľa v guľometoch a delostrelectve nedá sa vôbec vyjadriť. Môže byť päť — možno desaťnásobná. Sme bez nábojov. Zbrane nám zlyhávajú. Sme ustatí, hladní a smädní.

Veliteľstvo operačnej skupiny, ktorej som podveliteľom, rozbilo svoj stan na nádraží. Odtiaľ máme dobrý prehľad bojišťa.

Stojím s veliteľom, francúzskym majorom Bonneau na nástupišti. Radíme sa. Uvažujeme.

Nebolo by výhodnejšie obetovať Nové Zámky a stiahnuť sa ku Galante? Môžeme s tou hřstkou vojakov, vyčerpaných fyzicky aj morálne udržať mesto? Ako dlho?

*) Major Jirsa, vynikajúci dôstojník pluku »Výzvedčikov«, ktorému bola sverená obrana južného úseku.

Či môžeme udržať Nové Zámky? Musíme! Ani vtedy, keď by nás mal stihnúť osud thermopylských, nesmieme ustúpiť! Veď by sme otvorili nepriateľovi ostatnú bránu slovenskú.

Vlny horúceho vetra, ktorý k nám zavieva z pošliapaných obilných lánov novozámockých neosviežujú nás vôňou dozrievajúceho daru božieho. Páchne to štiplavým zápachom potu a krvi. Neznositeľným zápachom rozkladajúcich sa mrtvôl, čpavého dymu, síry a pušného prachu.

Už tri dni a tri noci zúri boj. Boj na život a na smrť. Nepriateľ útočí bez odдыхu. Lahko mu je útočiť pod ochranou pancierového vlaku. Hľa, tamto dými. Už zase sa blíži k železničnému mostu. Neprekvapilo by nás, keď by zastavil pred nami na nástupišti. Ale toľko odvahy preca len nemá. Aj delostrelectvo všetkých kalibrov výdatne podporuje útok. Nepriateľ je si vedomý svojej drtivej prevahy. Je si istý víťazstvom.

Bránime sa zúfale. V kritických chvíľach podarilo sa nám zažehnať prielom do našich radov protiútokmi. Naše delostrelectvo — ešte pred hodinou hlásily sa celé dve delá — odmlčalo sa nadobro. Spotrebovalo svoj skomný prídel rán. Aj pechota hlási, že dlho už nevystačí so zásobami munície. Nariadujem šetriť nábojmi. Gulometry rapotajú so svojich stanovišť v nepríjemne dlhých prestávkach. Mnohé nám nefungujú. Boly vyradené ešte v Taliansku našimi protektormi a určené za cvičný materiál. Potom sa trocha poopravily a vyzbrojily nimi naše legionárske pluky. Ešte šťastie, že sme sa zmocnili v predchádzajúcich bojoch niekoľkých nových »schwarzloziiek«. Tie nás nesklamú. Mojím príanom je zachovať klud. Častejšie sa kontrolujem, či nie som nervozný. Všetci sme rozrušení. V duchu prosím Prezreteľnosť, aby nám dala silu udržať Nové Zámky. Dokiaľ? Kým sa zázrak nestane? Veru už len zázrakom môžeme vyviaznuť z hroziacej katastrofy.

Uvedomujem si veľmi dobre, že akonáhle by sa nepriateľ prebil našimi radami, nezastaví ho na jeho postupe na Bratislavu žiadna moc. Veď v našom tyle niet jediného vojaka. Tak málo sa venovalo pozornosti hláseniam z bojišť! Republika začala neskoro s prípravami k obrane. Kto to zavinil? Ale či na tom teraz záleží? Čo sú nám platné úvahy? Zapuď sentimentálne myšlienky! Niet iného východiska ako smieriť sa so skutočnosťou. Zadostučinenie musíme hľadať v boji. Vo výsledku boja je zakliatá spravodlivosť. Ak sa jej chceme zmocniť, stupňujme silu našej obrany s prudkosťou nepriateľského útoku! Kiež sú naše nervy z ocele! Sú napäté do sošialenia.

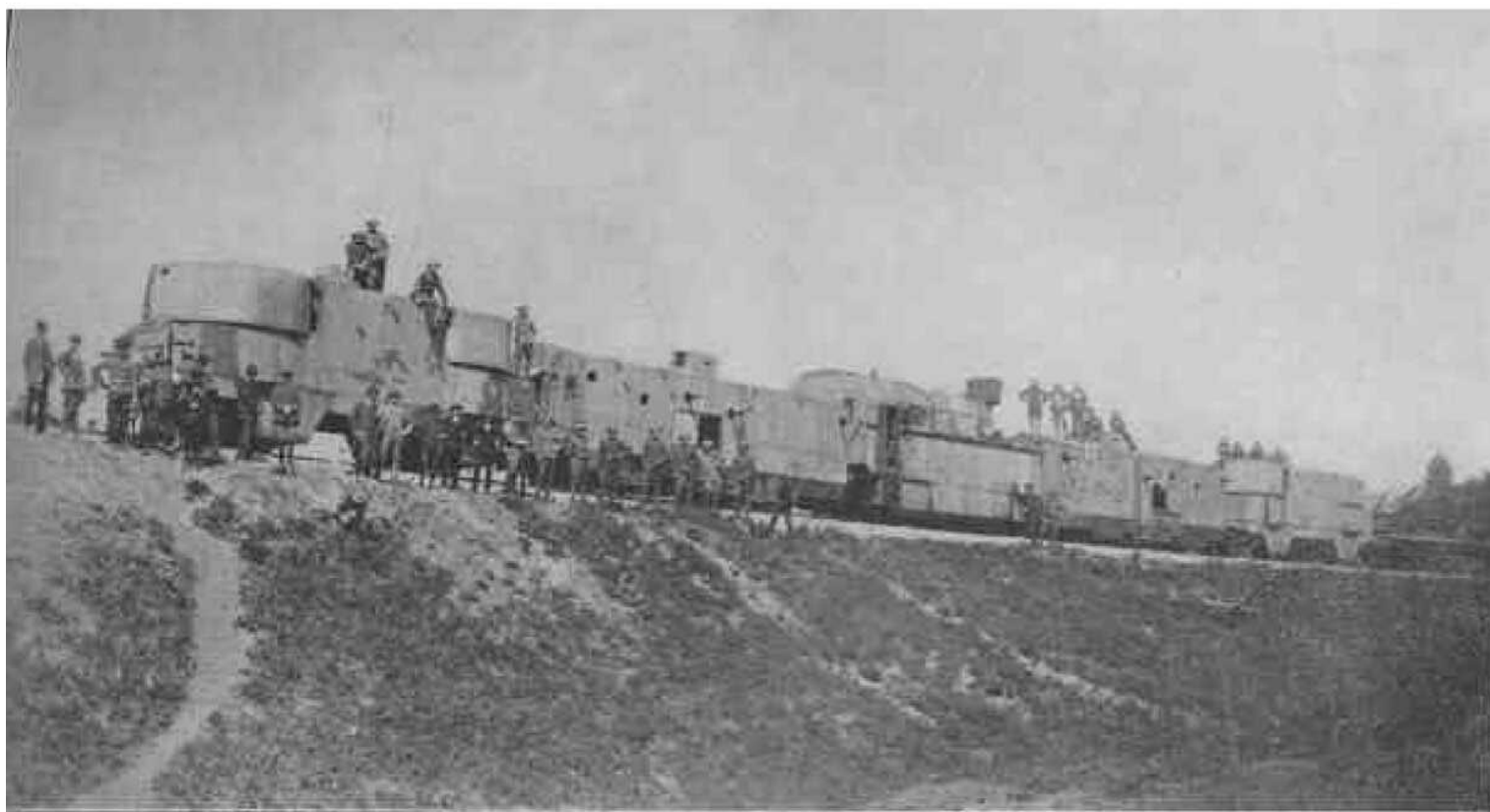
Josef Dřímál, major čsl. legií, spolubojovník
hrdinsky padlého v r. 1919 majora
Jiřího Jelínka.

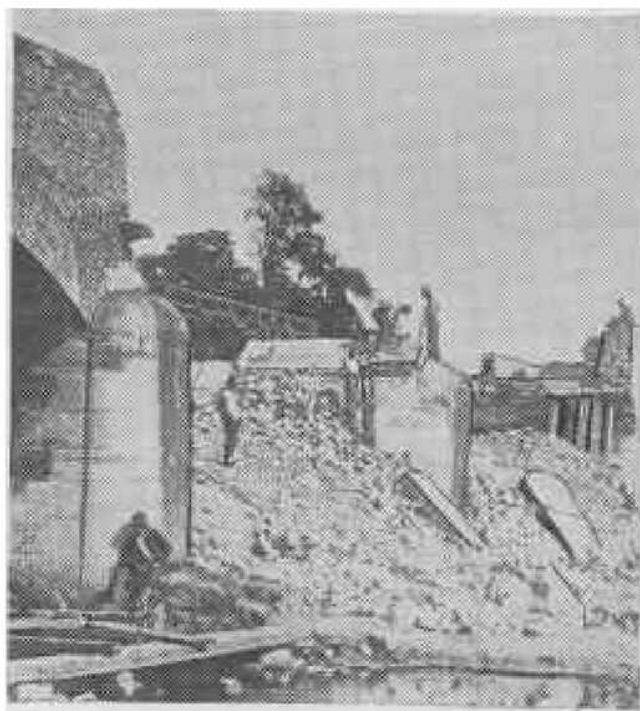
Rozbitý čs. pancierový vlak na mostě u Nových Zámkov 19. júna 1919,

Hrdinný major (podplukovník in memoriam. Jiří Jelínek, **první** čsl. velitel peš. pl. 39. »Výzvedný gen. Grazianiho« padol v boji u Nových Zámkov dňa 20. júna 1919.

Prvý čsl. pancierový vlak v bojoch o Slovensko r. 1919.

V Nových Zámkoch (Kalvária).

Nové Zámky — 20. júna 1919.
Major Jiří Jelínek s francúzskym dôstojníkom na perone nádražia —
štvrt hodiny pred svojím smrteľným zranením.

Pomník v boji s boľševikmi padlých hrdinov
v Nových Zámkoch.

Z úvah vyruší nás príchod vrchného veliteľa operačnej armády generála Mittelhausera. Pricestoval z Bratislavy. Považujeme to za dobré znamenie.

Generál blíži sa k nám drezinou v sprievode patroly. Vidíme zďaleka jeho skvelú postavu. Aj nepriateľ sa mu líška. Zasypáva drezinu delostreleckým ohňom. Generál vystupuje pri skladišti. Mieri k nám. Vykračuje rezkým krokom. Ideme mu v ústrety. Usmieva sa. Hlásime sa mu. Tisne nám ruky a blahoželá nám. »Jedinečný výkon! Držíte sa skvele! Mnoho som od vás žiadal. A budete musieť napäť všetku silu. Už to nemôže dlho trvať. Tu musíme súčtovať s tými bezočivcami!« Sľubuje nám posilu. Ďalšie domobranecké prápory z Itálie sú na ceste do republiky. Zariadil, aby boli dirigované na naše bojište. Posiela nám aj pancierový vlak. Čo chvíľa tu bude.

Istota, s akou generál vstúpil medzi nás na bojište, je pre nás vzpruhou. Hltáme každé jeho slovo. Sme nadšení. Posily na ceste! A pancierový vlak! Či to nie je viac ako nádejné? Len aby pomoc neprišla neskoro! Nepriateľ využije každej minúty!

Čakáme na príchod pancierového vlaku. Zatiaľ soznamujeme generála so situáciou na bojišti. Nepriateľ ako by vedel o vzácnej návšteve na našom veliteľstve, obsypáva nádražné objekty dážďom striel. Granát trhá štít a kus strechy z budovy pred nami. Iná budova je zachvátená požiarom. Prosíme generála, aby sa uchýlil na veliteľstvo. Odmieta. Nie je mu sympatická naša starostlivosť. Niekoľko krokov pred generálom vrýva sa do zeme granát a zasypáva ho vyhodanou hlinou. Ani brvou nepohol. Očakáva príchod obrnenca s ľadovým kľudom. Chce vidieť na vlastné oči jeho zasiahnutie do boja.

Zrazu svráští obočie. Pozoruje nepriateľskú delostreleckú clonu, ktorá dosiaľ spracovávala nádražie, ako sa prenáša cez nás k Slovenskému Mederu. Generál nás upozorňuje, že nepriateľ zbadal prichádzajúci pancierový vlak. »Ako ho len mohol zbadáť, keď my ho dosiaľ nevidíme?« »Ľahko, pán generál. Nepriateľ vie aj o vašej návšteve. Preto sme vás boli pred chvíľkou prosili, aby ste sa uchýlili do staničnej budovy. Nepriateľ je dosiaľ spojený s naším zázemím telefonickou linkou. Dostáva zprávy o našich veciach skôr než my. Vypátrali a zničili sme síce dve telefonické vedenia, ale jedno je dosiaľ majstrovsky skryté.«

Delostrelecká clona vracia sa znova k nám. Neklamné znamenie, že náš pancierový vlak sa blíži. Granáty pod ním trhajú pražce a rozrývajú štrkový násyp. V spúste prachu a kamenia, ktorý visí vo vzduchu pozdĺž trati, začínajú sa rysovať kontúry vytúženého obrnenca. Mrzí nás, že ho tamtí privítali skôr než my. Lokomotiva pridáva pary.

Defiluje pred nami. Zdravíme sa s posádkou vlaku. Vidíme niekoľko párov odhodlaných očí, ktoré na nás hľadajú skúmavo cez pancierové mreže vozňov. Posádka je pripravená k boji.

Obrnenec nespravil na nás najlepší dojem. Sme sklamaní. Proti nepriateľskému pancierovému vlaku, ktorý je hotovou pevnosťou, je tento náš, improvizovaný, narýchlo stlčený, úbohý popelkou. Ale lepší je, ako nič. Uvidíme, ako sa osvedčí. Mrzelo by nás, keď by generál zbadal naše pochybnosti. A jeho tiež.

Sprevádzame obrnenca očami bez slovného doprovodu. Možno, že nás uspokojí. Blíži sa nezadržiteľne k železničnému mostu cez rieku Nitru. Nemýli ho bubnová paľba nepriateľských baterií. Po východe z nádražia pripojuje sa k nemu četa italských domobrancov 7. práporu, určená k vyčisteniu nepriateľských zákopov. Krásni chlapci sú títo italskí domobranci. S akou odvahou vyrazili! Defilujú v dáždi striel, ani na cvičišti. Naše tváre sa rozjasňujú. Začínáme dúfať v úspech.

Obrnenec vchádza na most. Jeho posádka zahajuje paľbu. Má dobrý výhľad do nepriateľských zákopov, ktoré sa tiahnu po ľavom brehu Nitry. Pravý breh je dosiaľ v našich rukách.

Však čo to? Mnem si oči. Obrnenec zmizol. Miesto, z ktorého práve zdravil nepriateľa prvými ranami, premenilo sa v stĺp čierneho dymu. Čo sa stalo? Nikto z nás nemá odvahu vysloviť nahlas, čo si myslí. Avšak naše udivené oči hovoria. Z nich vyčítaš viac ako zlé tušenie. Sú presvedčené o odzbrojení obrnenca.

Naše zraky zabodávajú sa do nepreniknuteľného stĺpu dymu. Zdá sa nám, že stále rastie a čím ďalej tým viac černie. Či zkamenel v povetří?

Strelba z vlaku umlkla. K našim ušiam dolieha ohromujúca rana. Detonácia. Tlak vzduchu po výbuchu sráža vetve so stromov a rozsieva po okolí okenné tabule na piesok rozmeľnené.

Vyčkávame netrpezlivo hlásenia. Nevie, prečo nám na tom záleží. Skutočnosť aj tak nezmeníme.

Od Šuran vklzne do nádražia rozstrieľaná lokomotíva. Aj ona videla zďiaľky scénu na moste. Ešte skôr než zastavila, vyskakuje z nej veliteľ šuranskej skupiny major Jelínek. Ponáhľa sa k nám. Poznávam ho podľa kroku. Je čierny ani kominár od uhlia a zadzí. Zdraví sa s nami a hlási sa.

»Comment vont vos affaires, commandant?«, pýta sa ho generál.

Jelínek hlási chrapľavým hlasom, že si prišiel pre dišpozície. Nie je vstave udržať sa bez výdatnej pomoci. Ak by nemal nádej na rýchle vyslanie posily, prosí o rozkaz, ktorým smerom sa má utiahnuť.

»Okamih, commandant, všetko sa dozviete!«, vraví generál.

Z mostu pribieha udychčaná hliadka deväťatridsiatnikov. Generál sleduje jej hlásenie:

»Most vyletel do povetria s pancierovým vlakom. Nepriateľské delostrelectvo trafilo mínové vedenie na moste v okamihu, keď po ňom prechádzal vlak. Lokomotiva uviazla na strane protivníkovej. Vozne sa zrútily do rieky. O osude posádky vlaku niet žiadnych správ. Četa domobrancov sprevádzajúca vlak bola výbuchom rozmetaná. Nepriateľ sústredil útok na most.«

»Bodaj by si bol cestou zjedol toto hlásenie, statočný vyzvedčíku«, myslím si. Pozerám sa skúmave na generála. Je kľudný. Na nevyslovenú otázku, čo počať, neviem si dať odpoveď. Jedno sa mi zdá byť istým: po tejto pohrome nemôže byť ani reči o udržaní Nových Zámkov. Tento dojem potvrdzuje svojim besnením stále sa stupňujúcim útočiaci Lakos.*)

Zrazu rozlieha sa pustým nádražím zvolanie: »Podte spasiť panceraček!« Obzrem sa. To volá náš hosť major Jelínek. Nemá ani tušenia o našom beznádejnom položení.

»Na koho to voláš, Jirko«, pýtam sa ho. »Veď okrem piatich, šiestich ordonancov nemám tu vojaka.« »Tak pôjdeme s tým, čo máš. Za mnou!«

Poslúchnem ho slepo. Má pravdu. Lepší je sebazúfalejší útok, ako vyčkávanie neodvratiteľnej skazy.

Bežíme po južnej strane trati k našim zákopom pri železničnom moste. Náš hlúčok sa zväčšuje. Beriem so sebou každého, koho cestou zachytím. Už je nás do tricať. Pridávajú sa k nám aj ľahko ranení. Smýšľajú rovnako ako my. Pred nami vyvstávajú nespočetné figury nepriateľských vojakov. Vyzerajú, ako čo by boli vzteklinou zachvátení. Hlavne ich pušiek hľadia na nás. Zle cielia. Guľky nám fičia okolo uší. Delostrelci si na nás netrúfajú. Ľahko by sa im mohlo prihodiť, že by nakrmili svojich vlastných vojakov ranami nám určenými. Sme už tak blízko nepriateľa, že nás od neho oddeľuje len koryto rieky Nitry. Koryto úzke, no hlboké. Nebyť tejto prekážky, nevyhnuli by sme sa srážke v bodákovom útoku.

Hľadáme kryt v našich nedokonalých zákopoch. Vlastne o zákopoch nemôže byť ani reči. Sú to jamky bez formy, akoby narýchlo prstami vyhrabané. Aj tie sú zatarasené ranenými. Niektorí vojaci z nášho

*) Lakos, bývalý poddôstojník c. a k. armády, teraz rudý generál, krutý náčelník t. zv. »Lakosbandy« Bola to zberba oslobodených trestancov, zločincov a vrahov všetkých plemien a národov. Nechýbal ani Čiňan a Néger.

sprievodu svíjajú sa v bolestiach. Ich strhané, skrivené tváre nám to prezradzujú. Nevieme, či stenajú, plačú, alebo revú. Nečujeme ich. Ani ich nechceme počuť. Naše oči sú zamestnané tým, čo sa robí pred nami. A je tak dobre. Aspoň sa vyhneme zúfalým pohľadom ranených bratov. Musia dočkať. Musia trpeť. Aj na nás dojde. A tiež budeme museť čakať. A keď nie, potom ich ošetríme.

Dávam rozkaz najbližšie rozloženým četám deväťatrických, 4. námorníckej roty a 7. domobraneckého práporu, aby sa stiahli k mostu. Dohovoril som sa s Jelínkom, že s nimi vyrazí k útoku s tejto strany. Prebehnem trať na sever. Nariaďujem sokolským četám praporu Stráže Slobody a rote ženistov, aby sa priplazily k drevenej lávke pri moste. Odtiaľ zaútočím ja. A potom? Čo dá Boh a junácke šťastie!

Obchádzam sokolské zákopy. Sprevádza ma šialená strelba nepriateľská. Som dobrým terčom pre všetky druhy zbraní, nakoľko nemám možnosti krytu. Dosť dobre miera. Zem vlní sa pod mojimi nohami od spústy dopadajúcich striel. A okolo uší lietajú mi guľky ani nahnevané včeličky. S údivom hľadím do zákopov. Zdá sa mi, že všetci vojaci sú mrtví. Ležia bez hnutia, prilepení svojimi nosmi ku dnu plytkých jamôk. Nečujú ma. Niet sa čomu diviť. Nevydáš hlasu, aby ho ľudia v peknej vrave očuli. Vyburcujem niekoľko vojakov pažbou svojej pušky. Sdelím im rozkaz. Odovzdajú ho ďalej. Už sa hýbu. Tu a tam niektorý odpadne. Už ju mám, ukazuje jeden. Aj ja, stene druhý. Veru ma bolí každá rana, ktorá ich prevrtáva. Či ich môžem ochrániť? Podnikli sme šialený pokus. Mohli sme sa mu vyhnúť? Nie! Ani v tom prípade nie, keď tu vykrvácame!

Vraciam sa z obchôdzky. Sokoli sa sťahujú dľa mojich direktív. Rýchlejšie, bratia, rýchlejšie! Vyčkávam ich príchod u označenej drevenej lávky. Nariaďujem prebehnúť v skupinách po troch-štyroch mužoch na druhý breh. Pred nami stojí budova opusteného dvorca. Slúži nám za chatrný kryt. Už prešlo cez lávku do tricať mužov. Prebieham za nimi. Upútam ich pozornosť. Velím — urrááá!
Útočíme na nepriateľské zákopy.

Naše zjavenie sa zoči-voči nepriateľovi spôsobuje v jeho radoch zmätok. Ustrašení tovaryši sa dvíhajú a zdesene prchajú. Nie ďaleko. Akýsi veliteľ ich pristavil. Hodili sa k zemi. Zahajujú znova paľbu. Kryjeme sa a paľbu opätujeme.

Som zamestnaný práve tak ako moji vojaci strelbou. Nepriateľ sa nenápadne vzdaluje. Žiar jeho ohňa slábnie. Môj húfec povážlivo riedne. Posila nám neprichádza. Plazím sa späť. Narazím na zomierajúceho brata. Fixíruje ma svojimi vyhasínajúcimi očami. Pokúšam sa ho odvliecť, ale nemám toľko sily. Tam zase jeden leží. Je mŕtvy.

Má oči obrátené v stĺp. Ranení šmýkajú sa späť, odkiaľ prišli. Nariaďujem stiahnuť sa do našich zákopov.

Prešiel som lávku. Dávam rozkaz preniesť ťažko ranených. Označujem smer a miesto, kde ležia. Sokoli sledujú pozorne ranených bratov. Uistujú ma, že prenesú aj mrtvých. Nemusia ma uistovať, verím. Prudkosť boja ochabuje. Obe strany sú ukonané. Deň chýli sa ku koncu.

Vraciam sa na veliteľstvo.

Slnko skrýva sa zahanbene za hory. Bolo mu dnes mnoho prizerať sa na krvavú prácu dňa.

Súmrak padá na zmučenú zem. Avšak rudé svetlo výbuchov so strany nepriateľa nás dosiaľ ožiaruje. Zdá sa, že sa na nás chystá so sviežimi silami. Má dosť vojakov. Prichádzajú mu ustavične nové doplnky. Vie, že našim čatám toto šťastie chýba a že naši vojaci sú na smrť ustatí. Čo on dbá?

Zastavím sa v zákopoch s južnej strany trati, kde som bol opustil Jelínka. Nezastihol som ho. Krátko po zahájení útoku vraj zaúpel a odpadol. Bodrý námorník mi hlási, že nenašli na jeho tele miesta, kde ho prevrtal náboj, ale že pozná tvár bolševika, ktorý ho ranil. Dodáva šfavnatými slovami, že ani naši nezostali protivníkovi nič dlžní, že sa vraj za majora Jelínka revanžovali. Vojaci ho odniesli na veliteľstvo. Ponáhlam sa ta.

Major Bonneau očakával ma veľmi netrpezlivo. Nevidel ma od obeda. A už je večer. »Podťe, kamarát,« volá na mňa zďaleka. Ide mi v ústrety a podáva mi ruku. »Ste živý? A celý? Mal som už o vás obavy. Som rád že ste sa mi vrátili. Alors, que' est ce qu' il y a de nouveau? To bol ale šialený podnik! Šťastie, že sa vydaril.«

Referujem v stručnosti o priebehu boja, o terajšom stave a o dišpozíciach, ktoré som urobil. Bonneau spokojene prikyvuje.

Ďakujem vám! Vaše opatrenia schvaľujem. Dúfajme, že protivník bude tejto noci krotším. A teraz počúvajte! Najprv niečo radostného. Okolo tretej po obede telefonoval z Bratislavy referent ministra, podplukovník Varsík, že váš otec sa vrátil z Ameriky.« Pozerám sa nechápavo. »Či som vás nepotešil?« »Nemal som ani poňatie, že cestuje domov. Som milo prekvapený. Len tak mi napadá, že som mal dnes milion možností, nepočuť túto radostnú zprávu z vašich úst. Veru, je tomu už pätnásť rokov, kedy som otca videl ostatný raz. Bol som malým chlapcom, keď ta odišiel. Zním ho len s fotografie a z jeho milých starostlivých dopisov. Bol by som šťastný, keď by som ho čím skôr videl. Ak sa to tu trocha upokojí, dovolíte mi na skok domov?« Bonneau súhlasí.

»Moje druhé sdelenie je menej príjemné«, pokračuje vyčítave. »Od tohoto okamihu určím vaše veliteľské miesto s prípadu na prípad. To, čo podnikol Jelínek a čo vy si dovoľujete, nesmie urobiť zodpovedný veliteľ. Armáda bez veliteľov bola by nám málo platná. Nesmiete sa dať v budúcnosti strhnúť! Práve v najvážnejších chvíľach je treba najviac veliteľského kludu a rozvahy.«

Nepovažujem za potrebné obhájiť sa. Aká obhajoba pred tak príkladným vojakom? Poznamenal som len tak, ako by pre seba: »Neviem, ako by bol skončil dnešný podnik, nebyť Jelínkovej a mojej účasti. Povie sa nerozvážnosť! Šialenstvo! Ale vydarilo sa«.

»Zostaneme pri tom, čo som povedal«, preruší ma. »Uisťujem vás, že práve tak ako vy, chcem len dobro vašich vojakov, ktorých obdivujem a v ktorých záujme je môj rozkaz«.

»Viete už, že Jelínek je ťažko ranený? Bolo by nešťastím stratíť tak kvalitného vojaka. Toho Boh azda nedopustí. Vojaci ho priniesli na nádražie okolo štvrtej po obede. Strela ho prevrtila pod srdcom. Nekrvácal. Bol podozrive tichým. Jeho bledá tvár bola skrivená od bolesti. Je veľký junák. Generál ho okázale dekoroval. Sňal válečný kríž so svojej hrudi a pripál ho na Jelínkove prsia. Pobožkal ho. Poďakoval mu menom republiky za vzácnu iniciatívu, ktorej výsledkom bolo zastrašenie nepriateľa a zastavenie jeho útoku. Jelínek bol šťastný. Keď ho odnášali do nemocnice, odobral sa od generála slovami: »Mon général, rád som to urobil pre svoju vlasť.«

Dojalo ma to. Najradšej by som sa bol za ním rozbehol. Nebolo to možné. Sotva sa sošerilo, nepriateľ sa znova hlásil. Znepokojoval nás. Dokonca aj z nášho tylu. Na šťastie streľbou, nie útokmi.

Tá čierna noc z 20. na 21. júna zdala sa mi večnosťou. Blúdil som myšlienkami od najlepšieho priateľa k svojmu otcovi. Prial som si len jedno, aby som ich uvidel.

Svitá. Prudkosť streľby ochabuje. Pomaly umlká. Ale trvá dlho, kým túto príjemnú zmenu postriehneme ušami. Zalieha to v našich ušiach. Čo sa zrazu stalo? Zhnusil sa protivníkovi zápas po včerajšom neúspechu? Už chápem. Z Bratislavy prichádza zpráva o vyhlásení prímeria. Tamtí ju skôr dostali, ako my.

Kto z nás by to tušil, že pri vyhlásení tejto zprávy zomiera v našom strede náš výborný druh major Jelínek v príšernej samote?

Rozhodol som sa navštíviť ho ihneď, akonáhle odošlem rozkaz, ktorý práve zostavujem s ohľadom na došlé zprávy. Mám Jelínka stále pred očami. Chystám sa pozdraviť ho po srbsky. Bude rád. »Už bežím. V duchu ho už vidím. »Zdravo Djordje! Kako si mi sokole?« Čo mi len odpovie. Iste niečo žartovného!

Vychádzam zo staničnej budovy. Starší pán v civilnom obleku ide mi v ústrety. Vraj šéflekár mestskej nemocnice. Zďaleka čujem jeho hlas. Dopytuje sa vojakov na majora Dřímala. Vojaci ho posielajú ku mne.

Zmocňuje sa ma zlá predtucha.

»Čo si prajete pán doktor?« opytujem sa nedočkave.

»Pane majore, váš priateľ major Jelínek zomiera. Sháňal sa po vás celú noc. Volal vaše meno z horúčky. Chcel vám niečo sdeliť. Veľmi trpel. Lutoval, keď ste neprichádzali. Vzdychol si viackrát: mám tu len jedného priateľa a ani ten ma nejde pozrieť. O chvíľu vypustí dušu. Poponáhľajte sa! Svojou prítomnosťou mu uľahčíte!«

Podesil ma. »Čože, Jirka že zomiera? Zachráňte ho doktore!«

»Nemožno! Proti zraneniu, ktoré utrpel, niet záchrany.«

Bežal som ani bez ducha do nemocnice. Ošetrovatelka ma pristavila pri schodoch. Vyslovila pochybnosti, že by ma zomierajúci ešte poznal. »Je v agonii. Čakal vás do ostatnej chvíľky. Chcel sa vám zdôveriť, skôr než zavre oči. Už si to ponesie so sebou do hrobu. Nám nič nepovedal.«

Otvoril som potichúčky dvere. Vstupujem do jeho izby. Leží v nej sám. Vládne tu hrobové ticho, ktoré je prerývané jeho bolestivým oddychovaním. Blížim sa k jeho posteli. Leží nehybne. Strnulý zrak, ktorý upiera na kľučku dverí, prenáša hmliste na mňa. Poznáva ma. Oživa. Núti sa do úsmevu. Povedal by si, že sa zobudil z príjemného sna.

»Som rád, že si prišiel«, uvítal ma. »Čo som sa ťa načakal! Kde si bol tak dlho? Kde sú bolševici? Zahnali ste ich? Znaš, sa njima uvek tako moramo, kao što su nas učili srpske starešine. Na nož. To na nich platí. A čo robí Bonneau?«

Zodpovedal som mu zbežne otázky. Uspokojil sa. Potom sa na mňa zadíval a opýtal sa ma: »Počuj Jožinko, ako dlho budem ešte žiť?«

Zmiatol ma. Na kde akú otázku mal som pohotovú odpoveď, len na túto nie. Pozerám sa do zeme. Mlčím. Hľadám myšienky.

»Nemusíš predo mňou tajiť«, vyzvedá ďalej. Veď ti doktor povedal. Len von s tým. Uistujem ťa, že ma neprekvapíš. Viem, že sa blíži koniec. Cítim to.«

Mám najlepšiu snahu ozbrojiť sa chladnokrvnosťou. Dvíham oči. Chcem zaviesť rozhovor na iné téma. Znova sa stretnú moje zraky s Jelínkovými. Prečo sa tak vpíja svojimi očami do mojích? Prečo mi za ťažko padne znášať pohľad priateľa? Darmo sa bránim. Neubránim sa. Krv sa mi ženie do hlavy, oči sa mi topia v slzách.

Je v tom niečo hrozného, lúčiť sa navždy s tým, koho máme radi. Rozpomínam sa na srbskú kalváriu, ktorú v roku 1915 prežili sme spolu pod vojvodom Vukom. Jirko, vyviazol si z najhoršieho. Prežil si aj Kajmakčalan! A tu doma zhasína tvoj život a mizne tvoja duša pred mojimi očami práve vtedy, keď prichádza zpráva o vyhlásení prímeria. Však ti je osud zlý!

Miesto odpovedi hryziem si peru. Chcem niečo povedať, sám neviem čo. Hlas mi uviazol v hrdle. Robím si výčitky, že som neodzbrojil svoju citlivosť skôr, kým som prekročil prah nemocnice. Hanbil som sa a hneval sa na seba, že som mu všetko vyzradil, bez toho že by som bol čo len jediné slovo vyriekol.

»Nič si z toho nerob«, uspokojuje ma Jelínek. »Niektorí musia zomrieť. Tak bolo v každom boji. Dnes prišiel rad na mňa. Ďakujem ti, že si mi pravdu tak pekne povedal. Osud mi dožičil dost šťastia. Doprial mi videť slobodný národ. Náš samostatný štát. Pamätáš sa? Keď sme v Srbsku začínali? Ani najsmelší z nás neodvážil sa o tak veľkom šťastí snívať. Osud je nám nepriaznivý. Sotvy zrodenú vlasť musíme hájiť pred zlobou nepriateľa. Ale ju obránime! Aj naše včerajšie účinkovanie nám slúži ku cti. Obhájili sme česť republiky, česť armády. Nuž povedz, mohol som opustiť toto slzavé údolie v šťastnejšej chvíli?«

Vzlykal som hlasite.

Jelínek si z hĺboka vydýchol. Začal o svojich veciach. Prosil ma, aby som sdělil šetrným spôsobom jeho matke zprávu o jeho smrti. Je pripútaná na posteľ ťažkou chorobou. Najlepšie bude požiadať sestru Oľgu. Bratov by ťažko našiel. Slúžia v armáde, bohvie kde. Diktoval mi sotva slyšiteľným hlasom adresu: Oľga Jelínková, Praha-Smíchov, Jeronýmova 15. Musel som sa veľmi namáhať, aby som porozumel jeho mluve. Nevládal. Jazyk mal už ztrnulý. Telo studené, nehybné. Len jeho junácke srdce vzdorovalo. Jeho krásne, vyhasínajúce oči pozeraly na mňa prosebne i vďačne. Odkázal mi svoju »kamu«.*) Zaprisahal ma, aby som pomstil jeho smrť, ako sme si boli navzájom sľúbili. Prial si, aby bol pochovaný v rodinnej hrobke na Olšanoch. Na koniec ma poprosil, aby som tlmočil jeho posledný pozdrav kamarátom, a aby k nemu priviedol priateľa majora Bonneau. Chce sa s ním rozlúčiť.

Odbehol som na nádražie.

O chvíľu vraciam sa do nemocnice s majorom Bonneau. Ponáhľame sa do Jelínkovej izby. Otvorím dvere. Ustrnuli sme. Nedočkal sa nás. Bol už prikrytý bielym prestieradlom.

*) Srbský útočný nôž, ktorý si dal zhotoviť z ukoristeného bulharského bajonetu pred odchodom zo solunského frontu; v tom bola jeho cena.

Bonneau sňal prestieradlo s jeho hlavy. »Áno, už spí«, zašeptal. Vzal nežne Jelínkovu hlavu do svojich rúk a zadíval sa do jeho uspokojenej tvári. Bozkal junácke čelo mŕtveho druha. Slzy vzácneho Francúza padajú na nemocničnú dlážku...

Potom vzdal mu česť.

Odchádzame. Dlho sme neprehovorili. . . .

Novozámockými ulicami ubiera sa k nádražiu vojenský pohrebný sprievod. Hrdinní obráncovia mesta odprevádzajú na poslednej ceste svojho vynikajúceho druha majora Jiřího Jelínka. Vzdávame mu bratskú poctu a plníme jeho ostatné želanie. Posielame jeho telesnú schránku do Prahy.

Arditi pluku »Výzvedčíkov« odnášajú k vlaku rakev s telesnými pozostatkami svojho prvého veliteľa pluku, presláveného junáka a príkladného kamaráta. Niet jediného medzi nami, ktorému by sa neligotala slza v oku. Srdce prekypuje bolesťou.

Hrdinný duch Jelínkov vznáša sa nad nami. Povzbudzuje nás: »Buďte odhodlaní! Na množstvo útočiacich nehľadte! Tak velí záujem oslobodenej vlasti. Milujte republiku, ako dobrú mať! Buďte pripravení obetovať za ňu svoje životy! Potom nebudete musieť sa obávať o jej budúcnosť!«

Viliam Kopečný:

PRI NOVÝCH ZÁMKOCH ...

Maďarski bolševici pri frontálnom útoku na Slovensko zabrali Nové Zámky s pomocou miestneho obyvateľstva 1. júna 1919. Toto mesto pre svoju strategickú dôležitosť muselo byť ale našim vojskom za každú cenu znova dobyté. Ináč mohli bolševici podržaním Nových Zámkov zoslabiť odpor 7. divízie it. leg. na čiare Nitra—Levice, mohli priamo ohroziť brigádu plukovníka Kieffera, rozloženú severne od Nových Zámkov, mali možnosť ľahšie postúpiť smerom k Nitre, mohli sa vrhnúť cez Galantu na Bratislavu a so všetkých strán na Komárno.

V tých dňoch prevzal velenie generál Mittelhauser. Ten poslal majora Bonneau do Komárna, aby ztadiaľ pripravil útok na Nové Zámky. Asi 700 mužov a dve delá čítajúci oddiel prenikol 6. júna k Novým Zámkom. Na druhý deň bol postup obnovený, ale bolševická pechota, podporovaná obrneným vlakom, kládla silný odpor, takže sme mesto dobyli až k večeru.

Ale 8. júna bolševici podnikli na mesto útok a to hneď ráno. Pomáhali im aj skupiny ozbrojeného miestneho obyvateľstva (aj Cigáni), preto major Bonneau rozkázal na zastrašenie odbojníkov vystreliť od nádražia proti mestu niekoľko šrapnelov. Bolševický pancierový vlak vnikol až do nádražia, ale bol našimi delami, ktoré zahájily paľbu z bezprostrednej blízkosti, donútený k ústupu. Naša pechota vyvinula tuhý odpor, takže bolševický prápor bol v pouličnom boji úplne rozprášený. V našich rukách ostalo šesť bolševických guľometov. Toho istého dňa odrazili naši útok na Šurany.

Major Bonneau nariadil protiútok, pri ktorom bolševici ustúpili až za Dvory nad Žitavou. Asi 6 rôt pod vedením odvážneho majora Dřímala ostalo v okolí Dvorov. Bolševici dostávali stále posily a po útoku na Dvory n./Ž. bol major Dřímal donútený ustúpiť k Novým Zámkom. Bolševici sa znova tiskali k tomuto mestu. Mali vraj proti nám 5.000 pušiek, 120 guľometov a do 30 diel, kdežto major Bonneau disponoval 2.000 puškami, 24 guľometmi a 6 delami. Okrem toho bol-

ševikom hneď od počiatku pomáhal pancierový vlak, kdežto my sme sa nášeho dlho nemohli dočkať. Od 15. do 23. júna vyvinuly sa pri Nových Zámkoch boje, ktoré historikovia boľševického vpádu zaraďujú k najhúževnatejším na Slovensku. Niekoľko rokov po odrazení boľševikov nám plukovník gen. štábu Zdenek Ježek povedal, ako sme pri Nových Zámkoch vyzerali: pomer medzi našou a nepriateľskou pechotou 1 : 3, pomer medzi delostrelectvom 1 : 5!

Ale i pri veľkej presile nepriateľskej, pri fyzickej únave, pri nedostatku vody a odpočinku, pri nepravidelnom stravovaní vedely všetky naše oddiele vyvinúť nezlomný odpor. Je to dôkazom ich silného vedomia zodpovednosti, ktorú cítily ako povinnosť voči napadnutému národu a bratskému Slovensku.

Zatiaľ čo sa boľševické sily blížily k Novým Zámkom, mesto žilo celkom ticho, ako vymreté. Nikto nesmel vychádzať z domu. Ľudia bývali najviac v pivniciach, kde sa cítili najbezpečnejšie. S veľkým napätím očakávali ďalší priebeh boja. Išlo i o majetky. Niektoré domy boli streľbou poškodené, v záhradách dozrievaly čerešne, ktoré nikto nemohol oberať, seno stálo v kopách a dozrievajúcim obilím chodili vojaci. Jám po granátoch pribúdalo pri trati i v poliach... Hliadky na seba v poliach narážaly a ne jeden vojak ostal ležať v obilí sám, kde dodýchal.

Asi 15. alebo 16. júna podnikli boľševici útok na mesto, snažiac sa súčasne prekročiť rieku Nitru, kde sa len dá. No, nedarilo sa im tak, ako si priali. Prenikli jedine od Bánovskej Kesy, ale ich ďalší postup bol zastavený. Lež od Bánovskej Kesy mohli Šurany a Nové Zámky očakávať útoky s boku, musela byť preto Bánovská Kesa čím skôr boľševikom vyrvaná. Naša pechota poslala niektoré roty severne od mesta, aby nepustily boľševikov ku trati.

Naše delá prešli na hradsú, vedúcu do Šurian a k večeru zahájili sme paľbu proti Kese. Major Bonneau sedel neďaleko obsluhy prvého dela na kope sena a sledoval ďalekohľadom, kde naše prvé šrapnely vybuchujú.

(Až po boľševickom vpáde sme sa dozvedeli od Kesanov, že boľševici vtedy mali na konci dediny plno trénu, že tam mnohí odpočívali a spievali, ale naše šrapnely ich vyplašily, takže hneď bolo po speve. Niekoľkí boli zranení, dali sa do kriku a onedlho bolo už všetko po domoch poschovávané.)

Noc vtedy bola veľmi nekludná. Striefalo sa veľmi často. Myslím, že to bolo tej noci, keď som sa vybral na koni z pozície na nádražie. Tam totiž v prednostenskej kancelárii bolo veliteľstvo novozámskeho úseku.

Kôň bežal tryskom. Chvilami záblesky šrapnelových výbuchov roztrhly tmavý závoj noci. Pri nádražnej bráne odovzdal som koňa na chvíľu jednomu vojakovi. Dozvedel som sa od neho, že nádražie je stále ostreľované. V kročil som na peron. Všade pravda tma. Tá zakrývala poškodené nádražie, niekoľko rozbitých vagonov a zbytky granátov medzi koľajnicami. Strecha peronu bola v ploche asi 2 štvorcových metrov prestrelená. Ňou bolo vidno hviezdnatú oblohu.

V kancelárii našiel som majora Bonneau s jeho pobočníkom. Sedel sklonený nad mapou a skúmal situáciu. Po krátkej našej rozmluve ozvala sa nádražím temná rana, ktorá otriasla oblohou. Major sa zamračil a povedal, že budem asi museť s jedným delom prejsť na nádražie. Snáď už zajtra. Boľševici majú za riekou strojnú pušku na strechách, bude ich treba vykúriť. Hneď si to však rozmyslel akosi a dodal, že nie, že to bohužiaľ ešte nejde. Je pripravený útok na Kesu a delá musia pechote pomáhať. Až bude Kesa naša, potom sa to zařiadi.

Pobyť na nádraží nebol závidenia hodný. Jestliže tam preca major Bonneau vydržal, dokazoval tým svoju odvahu a hrdinskosť. Vojsko, ktoré malo takých veliteľov, nemohlo byť porazené.

Vracal som sa z nádražia. V tmavej bočnej ulici sa zrazu kôň zarazil, fňkal a nechcel ďalej. Ulica bola tichá, ale vytiahol som revolver a pátral v polotme. Pred dvierkami jedného domu stála pri strome mužská postava.

Spomenul som si, že na niektorých miestach frontu civilisti našich vojakov zákerne prepadli a usmrtili. Je to azda nejaký spiklenec a čaká v nočnej streľbe na vpád boľševikov do mesta? »Kto je tu?« pýtal som sa. Nič sa neozvalo. Zvolal som teda maďarský: »Ki az?« (Och, tie Vymazalove učebnice »snadno a rychle«, ako sa koľkokrát uplatnily!) Ozvala sa spurná odpoveď: »Hát, magyareMBER vagyok!« Skríkol som »Akkor vissza!«

Chlap začal odporovať: »Miért? Nem kell!« Ešte raz som ho vyzval, ale ten sa nehýbal. Nacielil som teda revolver nad jeho hlavu a vystrelil som. Rana účinkovala. Postava vbehla do dvora a zmizla v najodľahlejšom kúte.

So dňa na deň bolo horšie. Naše lietadlo skúmalo nepriateľský front a shadzovalo bomby. S našimi delami sme zaujímali stále nové pozície, aby sa zdálo, že na našej strane delostrelectva pribudlo. Odpaľovali sme celé serie rán v takom poradí, aby sa zdálo, že ide o paľbu celej baterie. Kedykoľvek sme zastali niekde blízko majera (na príklad u Svinského), vždy sa jeho obyvatelia báli, že nás boľševici najdu a kanonádou i majer poškodia. Ale nikdy sa tak nestalo.

19. júna bolo treba sústrediť paľbu na Kesu. Boľševici sa chceli dostať ku trati. Mali sme dosť granátov i šrapnelov, tak sme držali útočníkov v šachu. Boľševici mali na veži kesského kostola pozorovateľa, toho sme dotnútili strelbou k úteku. Riadil som paľbu na okraj Kesy, aby som znemožnil postup pechoty z obce proti nám. Vtedy naše granáty zapálili v Kese niekoľko domov.

Odpoľudnia prešiel oddiel legionárov, krytý trafovou hrádzou, až k ceste, vedúcej z Kesy do Svinského majera, aby posilnil pechotu, ktorá onedlho troma prúdmi pod velením majora Jelínka, Rejholca a Nováka vyrazila proti Kese a boľševikov donútila k ústupu do dediny.

Zatiaľ, čo bola naša paľba sústredená na Kesu, maďarské delostrelectvo strielalo na nádražie. Jeden vlak vezúci posilu, ostal preto stáť na trati, zrovna nám za chrbtom. Vlak nebolo dobre vidieť, ale lokomotíva silne dymila. Pretože práve z tohoto smeru prichádzaly k boľševikom naše šrapnely a granáty, hlásil asi nepriateľský pozorovateľ, že na trati stojí pancierový vlak, ktorý obstreľuje kesský úsek. Zrazu začaly nad našimi hlavami preletovať maďarské pätnástky. Pre nás však boli trochu »dlhé« a pre domnelú pancierku »krátke«, preto mnoho škody nenarobily. Zranily nám jedného muža z delovej obsluhy a zabily iba jediného koňa.

Ráno 20. júna dve naše lietadlá prepadly Kesu a strelbou zo strojných pušiek upútaly na seba pozornosť boľševikov natoľko, že II. prápor 35. leg. pl. a 7. prápor italskej domobrany dostal sa takmer nepozorovane obilnými poľami k dedine. Než sa boľševici spamätali, vrútili sa naši do Kesy. Po krátkom rozhorčenom boji stiahli sa boľševici na východný koniec dediny a Kesu opustili. Ostal v nej druhý prápor 35. leg. pluku.

Po dobytí Kessy prešiel som teda s jedným delom priamo na nádražie, keďže tak major Bonneau žiadal. Most cez Nitru bol sice podmienený, mohol byť teda včas pred vjazdom maďarského pancierového vlaku do nádražia vyhodенý do povetria i s vlakom, ale major Bonneau by bol radšej, keby sa nám podarilo pri očakávanom útoku maďarskej pancierky znemožniť jej vjazd ešte vtedy, keď sa bude blížil k mostu a to priamou paľbou na lokomotivu.

Delo sme postavili medzi koľajnice. Výstrel na most sme mali dobrý a skúšobná rana, ktorú sme odpálili na trať za most, sedela dobre. Na nádražie stále dopodaly guľky a zvonily nárazom na koľajnice. Mužstvo sa muselo ustavične kryť za ochranný štít dela. Mali sme šťastie, že koža všetkých ostala zdravá.

Toho dňa okolo 2. hodiny odpoľudnia došla posila: prápor pechoty a improvizovaný pancierový vlak. Bojovná nálada značne stúpila. Po-

hotový major Bonneau rozhodol sa bezodkladne k výpadu pomocou pancierového vlaku. Na celom úseku sme mali prejsť do ofenzívy a pri trati na Parkan prelomiť boľševický front. Okolo 4. hodiny rozhučaly sa guľomety a delá. Náš obrnený vlak za streľby prechádzal most. Ale boľševici zahájili proti nemu prudkú paľbu. Nešťastnou náhodou jeden ich granát explodoval v podminovanom podmostí a spôsobil, že jeden alebo dva mostné oblúky na ľavom brehu Nitry vyletely za desnej detonácie do povetria. Vysoký stĺp dymu označoval miesto nešťastia. Vlak vo chvíli výbuchu neprešiel ešte celkom most, takže posledný jeho vozeň ostal visieť na pozostalej čiaske mostného oblúka. Vlak nemohol ani vpred ani vzad. Kto mohol, ten z neho v dáždi strieľ povyskakoval. Bola to prekérna situácia, ktorá našu ofenzívu takmer úplne znemožnila. Vtedy major Jelínek, aby povzbudil náladu vojska, vrhol sa so svojím oddielom do rieky, aby na druhom brehu zamedzil útok na uviaznutý vlak a pomohol ho uvoľniť. Na druhom brehu Nitry bol však strelený do prs. Odniesli ho na nádražie, kde ho práve došlý generál Mittelhauser vyznamenal válečným krížom. Jelínek pri tom povedal, že za vlasť rád zomre. Zomrel v novozámskej nemocnici.

Práve jeho bravúrnosť a chladnokrvnosť v ťažkej situácii spôsobila, že sa útočnosť nášho vojska zväčšila. Major Dřimal cez tuhý odpor boľševikov postupoval nezadržiteľne podľa trati ku strážnemu domku. Jeden oddiel vyrazil do boja z mlyna. Statoční námorníci strielali zo dvora skladišťa na konci Komárňanskej ulici proti továrni na kože. Niektorí sa začiernili v tvári sadzami, aby vypadali ako senegalskí streľci, vyslaní nám na pomoc z Francie (chceli k tejto domnenke priviesť boľševikov) a major Jirsa začal útok. Prístup k továrni cez rieku Nitru bol ťažký, ale nezadržiteľný. Naša pechota prebehla v hustej streľbe na druhý breh, kde pracovala rakúskymi granátmi, italskými petardami a bodákmi. Továreň padla do našich rúk! Vtedy major Rejholec vyrazil proti boľševikom od ňarhidského mostu, obrátil na útek prápor boľševickej pechoty i s bateriou a zmocnil sa jej munície. Boj sa skončil okolo 9. hodiny večer. Poslednou korisťou bolo 7 guľometov. Náš front sa všade presunul cez rieku Nitru a boľševická divízia zaujala nové postavenie medzi Bajčom a Udvardom.

Druhého dňa naši jazdci zisťovali nepriateľské postavenie. S delami sme prešli až za majer Aňalu, odkiaľ bol dobrý výstrel na Bajč. Ten deň bol pomerne pokojný, ale na druhý deň nastal nový útok na Bajč. Kapitán Burkoň s dvoma rotami 39. leg. pl., so 7. práporom italských domobrancov a dvoma delami mal odvrátiť pozornosť boľševikov predstieraným útočením. S ostatnou pechotou a za pomoci už uvoľneného pancierového vlaku i ostatných diel podnikol vlastný

útok major Rejholec. O 1. hodine odpoľudnia začala delostrelecká príprava a tri roty pechoty postupovali k Bajču. Pancierový vlak strieľal na pozície u Vlkanova. Naša pechota cez tuhý odpor pomaly postupovala, zanechávajúc mŕtvých a ranených.

Utkvel mi v pamäti obraz raneného podporučíka. Viezly ho na voze vystlanom nedosušeným senom vedľa stanovišťa našich diel. Mal prestrelené pľúca. Pristúpil som k nemu. Ranený pozrel na mňa. Tešil som ho, že onedlho príde do nemocnice. Zaseptal: »Nedarujte jim ani jedné rány. . . režte do nich. . . nečekejte, až oni začnú střílet do vás. . .«

K ušiam doliehal rachot pušiek a guľometov. Po hradskej postupoval k Bajču poručík Kovařík s ťažkými guľometmi. Bol ťažko ranený. Maďarská pechota nevládala zadržať našich útočníkov. K večeru bol Bajč náš. Okolo 8. hodiny naša pechota dosiahla brehu Žitavy, jedna rota ju prešla a po boji u Pál pusty dosiahla trati, vedúcej do Komárna, čím bolo spojenie s týmto mestom obnovené.

Postupovali sme s delami v päťách strojných pušiek smerom k Jamnickej puste, kde sme sa občerstvili chlebom a mliekom. Major Bonneau s karabinou na pleci prechádzal s miesta na miesto a povzbudzoval vojakov. Tento Francúz strednej postavy, energického výrazu v tvári, vytrvalý a údatný, vlieval dôveru do každého, kto ho uvidel. Konečne sa i delá odmlčaly. Na celom úseku sa malo čakať do rána. Doniesli sme s z majera snopy starého kukuričniska, aby sa nám u diel lepšie ležalo. Noc bola mlhavá a chladná.

Na druhý deň (23. júna) obnovili sme útok, ale bolševici prešli v protiútok. Bol to nerovný boj, v ktorom 7. prápor odolával náporu troch práporov nepriateľských. Ale náš pancierový vlak jachal po trati hore dolu a hustou paľbou riedil nepriateľské rady. Mohli sme teda s delami prejsť za novozámskú továreň na kože, odkiaľ sme strieľali na Udvard a do Vlkanova. Maďarský protiútok sa nezdaril. Naša pechota rozprášila pri Bajči dva prápory bolševické a tretí sa vraj zdráhal ísť do boja. Naše zálohy vedené majorom Dřímalom pripravily sa k novému útoku, ale k tomu už nedošlo. Od veliteľstva 7. divízie došla depeša, že bolševici navrhli prímerie, boje majú byť teda zastavené. Na celom fronte nastal pokoj od 24. júna ráno.

Nastalo hľadanie mŕtvých v zboží a ich odnášanie do Nových Zámkov. Pod prvým mostným oblúkom železničného mostu ležala celá hromada mŕtvôl. Mŕtvých a následkom zranenia zomrelých bolo asi 130, ranených vyše 300.

Bolševici mali mŕtvých a ranených oveľa viac.

Po skončení nepriateľstva mohol major Bonneau hovoriť o dobrom boji svojej skupiny. Pri Nových Zámkoch sa osvedčili italskí legiónári, italskí domobranci, prápor pluku S. S., námorníci, sokoli, príslušníci DTJ. a ženisti.

Vojaci ťažkými bitkami vyčerpaní, umazaní i dotrhaní opúšťali po sjednaní prímeria pozície, myli sa, holili a dávali svoj úbor do poriadku. Boľševici opúšťali územie Slovenska.

Na 25. jún bola ustanovená prehliadka našich oddielov na novozámskom Hlavnom námestí. Ich pochod bol rázny, skrývala sa v ňom sila a hrdosť nepremožených bojovníkov. Ohorené, bronzové tváre prezrádzaly mužnosť a spokojnosť. Každý z nás cítil, že oslavujeme víťazstvo, ťažko a krvavo dobyté.

Námestie sa zaplnilo vojskom. Civilné obyvateľstvo vychádzalo opäť pokojne z domov. Major Bonneau skvelou a temperamentnou rečou ocenil činy svojej bojovej skupiny. Rečnil asi takto: »Vojaci československej armády! Útok maďarských boľševikov ste skvele odrazili. Bojovali ste proti presile, ale bili ste sa údatne. Som hrdý na to, že som mohol veleť vojakom takých výborných vlastností. Vaše činy náležia histórii, národ môže byť s vami spokojný. Zamedzili ste obkľúčenie Komárna a postup nepriateľov na Bratislavu. Každý z vás má podiel na tomto víťazstve. Nelichotím vám, keď tvrdím, že vaši spoluobčania, pred ktorými poviete, že ste bojovali pri Nových Zámkoch, môžu pred vami strhnúť klobúk.

Na pamäť boja a víťazstva nad nepriateľskou presilou utváram z oddielov tuto stojacích, nech patria ktorejkoľvek zbrani, čestný pluk s názvom »Nové Zámky«. Hrdinovia mladej československej armády — Nazdar!« Hromové »zdar!« zaznelo námestím. Všetci sme stáli v hlbokom pohnutí. Naše srdcia patrily tomuto statočnému Francúzovi. Nad nami klenula sa jasne modrá obloha, veža farského kostola smerovala k nej ostrým hrotom svojej veže, továreňské komíny za riekou Nitrou čnely ďalej ako čierne veľké prsty — tak ako pred boľševickým vpádom. Ale na všetkom ležal v tej chvíli jas pokojného, radostného dňa, ktorým sme vstupovali do tichej doby prerušeného mieru.

Bolo po boji. . . .

August Malár:

OSOBNÉ ROZPOMIENKY NA BOJE S MAĎARSKÝMI BOL'ŠEVIKMI NA SLOVENSKU.

Na Slovensku začiatkom r. 1919:

Na štedrý večer r. 1918 dorazil náš transport III./34. praporu ital. legii okolo polnoci na nádražie v Kyjove na Morave. Počítal 25 dôstojníkov a 647 mužov. Ubytovali nás vo Vlkoši. Obyvateľstvo išlo nám na ruku ako len vedelo najlepšie a chlapcom darilo sa dobre. Musím tu poznamenať, že behom celej cesty republikou nikto sa samovoľne nevzdialil od praporu, aby navštívil svojich, hoci transport prechádzal rodným krajom mnohých. O situácii na Slovensku kolovaly veľmi neutešené zprávy. Zašiel som preto 27. dec. do Skalice, kde som navštívil Dr. Blahu a Dr. Okánika a informoval som sa o stave vecí. Dostal som však zprávy nepresné, nevedeli mi povedať ani kde sa tiahla čiara dotyku, ani ktoré kraje na Slovensku boli ešte obsadené maď. vojskom. 30. dec. nato odvelili ma na veliteľstvo 7. peš. divízie do zpravodajského oddelenia, kde som — neskoršie ako prednosta, pracoval až do príméria s Maďarmi po boľševickom vpáde.

Na Nový rok zrána užší štáb divízie pohol sa za postupujúcimi jednotkami a na večer toho dňa dorazil do Stupavy. Tu nás zastihli dvaja maď. dôstojníci-parlamentári z Bratislavy, ktorí prišli vyjednávať o spôsobe a dobe obsadenia Bratislavy našim vojskom. Počas vyjednávania však peší pluk 39 obsadil najbližšie okolie mesta a začal vnikáť už i do samého mesta. 2. jan. 1919 v ranných hodinách i veliteľstvo divízie prešlo do Bratislavy, kde zostalo až do 6. januára. Medzi tým naše vojská postupovali ďalej a dosiahly okolo 6. jan. vcelku čiary Váhu. Veliteľstvo divízie nato presídlilo do Galanty a tam sotrvalo až do úplného obsadenia záp. Slovenska.

Počas pobytu v Galante po dva razy bol som pacifikovať maď. obyvateľstvo, ktoré začalo prejavovať sklony k boľševickým spôsobom. Tak zabránil som vyrabovaniu a demolovaniu statku bývalej grófky Marie Eszterházyčky v Tallóši a o niekoľko dní neskoršie musel som podobne zakročiť v Náražde. Koncom januára, keď už záp. Slovensko

bolo celé v našich rukách, presťahovalo sa veliteľstvo divízie do Nitry. U obyvateľstva okolia Nitry bolo v tú dobu veľa voj. zbrane, ktorej toto zneužívalo hlavne pre odstreľ vysokej zvere. Bol som preto po dva razy ho odzbrojovať. Vhodným zakročením, hlavne v Gýmeškostolanoch podarilo sa mi sobrať na 150 voj. pušiek. Zaujímavé bolo, že v Gýmeškostolanoch vtedy ešte nevedeli, že nepatria už viac do Maďarska.

Po prepadnutí našich posádok na Ipli začiatkom februára bol som v komisii, ktorá urovnávala nastalý konflikt. Celý 11. február zasedali a dohadovali sme sa v Lučenci s Maďarmi. Títo nevedeli, že viem maďarsky. Bolo preto zaujímavé vypočuť poznámku hlavného člena maď. komisie, ktorý poznamenal svojim kolegom, že sa nesrovnáva s jeho česťou, aby sluboval niečo, o čom vie, že to nebude dodržané. Behom mojho pôsobenia u štábu divízie mal som príležitosť pozorovať, ako si maďarská vyššia spoločnosť obchádzala Italov. Začalo to už v Galante a stupňovane pokračovalo v Nitre. Veliteľ divízie gen. Boriani osobne zdržoval sa, nakoľko som vedel zistiť, týchto stykov ale i naňho značne vplývali čelní Maďari, ako biskup a iní. Jeho ital'ský štáb úplne sa dostal do vleku maď. spoločnosti, ktorá ho dokonale prepracovala v náš neprospech. Nakoľko — svedčila o tom príležitostná poznámka osobného pobočníka generála, keď mi raz zlostne hodil do očí, čo vraj tu (v Nitre a okolí) vlastne chceme, veď sú to tu len samí Maďari.

V bojoch s maďarskými bolševikmi.

Pred vypuknutím bojov s bolševikmi pracoval som na prípravách obsadenia maximálnych hraníc Slovenska a bol som poverený zistiť prechody cez Novohradské hory. Zašiel som v tejto úlohe niekoľko razy do Šiah, kde za pomoci župného úradu v prestrojení za obchodného pomocníka pod menom Pataki, prešiel som hranice a zisťoval osobne možné prechody. Keď Maďari zahájili postup a nebolo zpráv o situácii našich u Parkan-Nány, dostal som poverenie, aby som osobne zistil polozenie našich. Na kamione vyrazil som z Nitry a málo pred polnocou dorazil som na nádražie Parkan, kde som zastihol veliteľstvo peš. pluku 34 v akejsi letargii. Italovia mali sa k odchodu a nový veliteľ pluku nepozdával sa mi byť pánom situácie. Hovorilo sa mnoho o odchode Italov, ale o situácii na fronte nevedelo sa skoro nič. Odchádzal som s dojmom, že Maďari majú prevahu, iniciatívu a vôľu, u našich naproti tomu akási bezradnosť, odsúdenia hodná nečinnosť. Nadobudol som presvedčenia, že naši sa neudržia.

V tom najväčšom chaose udalostí vystriedalo potom italské velenie divízie francúzske. Asi o dva dni neskoršie vyslal ma nový veliteľ divízie hľadať peš. pluk 34, o ktorom nebolo vôbec zprávy. Zase na kamione odcestoval som z Nitry do Nových Zámkov. V Ivánke pokúsil som sa telefonicky spojiť sa s N. Zámkami, ale nadarmo. Pri ďalšej ceste medzi Komjaticiami a V. Šuranmi začal som stretávať naše ustupujúce húfce. S poslednou skupinou šiel mjr. Jelínek po železničnej trati. Sdelil mi, že N. Zámky sú už od rána v rukách boľševikov a on s poslednou skupinou borí žel. mostky, aby tak bránil postupu pancierového vlaku. Varoval ma pred ďalšou cestou do N. Zámkov. Keď som sa nedal odradiť, pridelil mi niekoľko legionárov k ochrane. O peš. pluk 34. vedel iba toľko, že ustúpil niekde na Slov. Meder. Pri ďalšej ceste uvidel som poblíž križovatky hradských západne V. Šurian dlhú kolonu vozov naloženú vojskom v pohybe smerom k Nitre. Akonáhle zočili moje auto, bezhlave skákalo všetko s vozov a mizlo v okolitom obilí. Tam zahly aj povozy. Ako som nato zistil, bola to maď. voj. jednotka, ktorá mala prenasledovať našich. Na križovatke odbočil som na Slov. Meder, kde sa mi podarilo spojiť sa telefonicky s N. Zámkami. Hovoriac maďarsky dostalo sa mi potvrdenia, že boľševici sú už od rána v N. Zámkoch a že pred krátkou dobou vyslali na povozoch skupinu, aby vraj dohonila prechádzajúce »české svine«. Zrazu však dôstojník, ktorý so mnou hovoril, pojal podozrenie voči mojej osobe. Nechal som preto prerušiť spojenie, aby ma poštárka nemohla prezradiť. Od obyvateľstva Slov. Medera zvedel som, že v noci nejaké vojsko prechádzalo vlakom cez Meder na Bratislavu. Vidiac ďalšiu márnosť hľadania vrátil som sa na večer do Nitry.

Veliteľstvo divízie práve odchádzalo do Trnavy. Hrdosť, hanba, žiaľ, hnev a vzdor primaly ma k tomu, že som prosil, aby som mohol ostať v Nitre, dokiaľ tam bude čo len jeden náš vojak. To isté urobil tiež mjr. Dokoupil. Utvorili sme akési skupinové veliteľstvo, do ktorého sme ešte pribrali kpt. Šárka a neskoršie kpt. Kuneša. Boly nám pridelené všetky vojenské zbytky južne a juhozáp. Nitry, k tomu v Nitre samej jedna žen. rota a niekoľko ťažkých guľometov.

Pod zručným vedením mjr. Dokoupila ustupujúce zlomky našich jednotiek byly shromažďované v Nitre a zreorganizované (o zásobovanie vojska staralo sa samo mesto, lebo naše úrady skoro všetky opustily Nitru až na niekoľko úradníkov županátu s tajomníkom Štefánikom na čele a nejakej slečny Češky na pošte) a potom znovu zasadzované vo smere na Vráble, Zl. Moravce a N. Zámky. Veci sa tak darily, že sme znovu zahájili postup. Dobyli sme Zl. Moravce a Vráble. Boľševici nato však zosílili tlak hlavne na Vráble. Nemali sme záloh, ne-

mali sme streliva, o delostrelectve nebolo ani reči; za takých okolností situácia stávala sa zúfalou. Jedného večera na príklad, keď situácia vo Vrábľoch pod húževnatým a silným útočným tlakom nepriateľa stávala sa kritickou, keď s frontu volalo sa po zálohách, strelive, bol som vyslaný s kpt. Šárkom s bedničkou ručných granátov do Vrábľov na front, aby som čo len fámou, že už idú zálohy a strelivo, posílil ducha našich vojsk. Trik sa podaril. Vojaci nielen že vydržali túto noc, ale ešte aj zatlačili nepriateľské stráže napriek hrozbe pancierového vlaku. Ráno ale, keď vysvitla pravda, duch poklesol a pod zvýšeným nepriateľským tlakom naša slabá vrábeľská skupina ustúpila na Veľký Lapáš. Vravu frontu bolo už počuť i v samej Nitre. Tlak nepriateľa na všetkých stranách so dňa na deň rástol. Situácia stávala sa krajne vážnou. Už sme pomýšľali na obranu samej Nitry, keď v hodine 12. prišla brigáda Kieffrova a začal náš postup na Levice. Naša skupina bola pridelená k tejto brigáde, my dôstojníci až na Šárka do štábu. Postupu sa darilo. Nezadlho stála naša brigáda pred Leviciami. Po dva razy pokúsila sa zmocniť Levíc, ale početnejšie maďarské sily vždy tomu zabránily. Pri nápore 11. júna útočný sled brigády už bol dosiahol nádražia! Osamelosť nášho útoku, nedostatok delostrelectva, nepriateľský pancierový vlak ale zahatily náš úspešný postup, ba početnejší nepriateľ, ktorý vystihol situáciu, zahájil protiútok. Za ústupu prišiel som doprevádzajúc s kpt. Balcarom veliteľa brigáda plka. Kieffra na automobile v delostreleckej nepriateľskej paľbe, až do M. Seče. Naše ustupujúce jednotky dochádzaly práve do tejto dediny. Ja s jednej, Balcar s druhej strany plka. Kieffra, s revolvermi v ruke zastavovali sme ustupujúcich, čo sa aj podarilo, ba napriek hrozbe pancierového vlaku donútili sme ich k novému postupu. Zachytili sme s plk. Kieffrom asi 70-100 ľudí a v paľbe nepriateľských kartáčov prekročili sme žel. trať severným smerom, zatiaľ čo Balcar ostal pozdĺž hradskej južne trati. Zmocnili sme sa výšiny 161 a postúpili skoro až po cestu na voj. strelnicu. Tým som sa dostal s mojou skupinou asi na 200 m do boku pancierového vlaku, ktorý skrytý v malom záreze železničnej trati, mohol dobre ostrelovať trať smerom na Kálnický most, v blízkosti ale do boku dobre pôsobiť nemohol. Mimo toho mnohých z nás skrývalo vysoké zbožie. Plk. Kieffer ostal poblíž železničnej trati a behom postupu, práve pre vysoké zbožie, stratil som ho z očí. Lež bočná paľba ťažkých guľometov, vari so striech samej strelnice, moju skupinu hodne preriedila. takže na koniec ostal som vo vysokom zboží sám asi s 5 vojakmi, z ktorých traja boli ranení. Bezúčelnosť ďalšieho postupu, obava o veliteľa brigády, o ktorom som myslel, že tiež padol, lebo nemohol som ho v žite najst, prinútily ma, aby som sa vrátil na Kálnický most. Na

moste, ktorý mala držať záloha skupiny od práporu 54. pluku pod vedením kpt. Lukavského, nebolo po zálohe ani stopy. Na zpiatočnej ceste k mostu stretával som celé skupiny ranených bez ošetrenia. Dával som im pokyny, aby sa snažili dostať sa za most. O mŕtvych ani nehovorím. Pokúšal som sa tiež zachrániť ťažký ruský guľomet, ale nevládal som ho sám odvliecť.

Vyčerpaný dostal som sa ku Kálnickému mostu a tu sa mi naskytlo tragické divadlo. Most nedržal nik, záloha bola preč, v krčme u mostu demoralizovaná skupina v najbiednejšom fyzickom a duševnom stave — skoro bez zbraní, bez streliva, bez súčiastok výstroje, zdivočele hltala špinavú vodu zo studne. Na brvne poblíž sedel zhrútený kapitán francúzskych legií, asi ich veliteľ, rezignovaný a vyčerpaný. Nebolo možno dostať z neho slova. Zlosť i ľútosť ma otriasaly. Bolo treba rýchle jednať, ak sme nemali stratiť most. Po brutálnom vystúpení podarilo sa mi túto skupinu, ako aj iných ustupujúcich, vzpružiť a donútiť k tomu, aby obsadili most. Opustený ťažký guľomet u mostu znovu zahájil funkciu. Z predmostia ešte ustavične sa trúsili naši jednotlivci. Zastavoval som ich a prideľoval ku skupine. Prišiel aj Balcár, ranený do pŕs a k nemalej mojej radosti objavil sa u mosta tiež plk. Kieffer, ktorý prišiel od Malej Kálnice na kole. Schválil moje počínanie a poveril ma, aby som sa držal, kým pošle nejaké zálohy. Ponechal mi kamion, ktorý potom odvážal ranených, medzi nimi tiež Balcara. Blížil sa večer a situácia u mostu stávala sa čím ďalej, tým povážlivejšou. Držali sme síce oba mosty a križovatku hradských u mosta, lež obec Kálnice boli voľné, takže nám hrozilo nebezpečie obklúčenia; mimo toho ohrožoval nás pancierový vlak, ktorý stále zo zárezu u koty 161 popochádzal do predu, strieľal na mosty a hrozil útokom. Že nás nenapadol, hoci nemal proti sebe žiadon odpor, pričítam tomu, že sa bál našej baterie, ktorá za nášho útoku stála na západ od Kálnického nádražia. Táto bateria ale zmizla po ústupe našich od Levíc, zanechajúc tam iba jedno opustené delo, ktoré sme neskoršie odtiahli so sebou.

Mali sme iba jeden guľomet a málo nábojov, vojaci mimo niekoľko nábojov nemali nič a vycitujúc, že situácia je veľmi ožehavá, utekali jednotlivé okrajmi dedín dozadu. Z tohoto ako tiež i z dôvodu možnosti zaskočenia, rozhodol som sa ustúpiť asi jeden km do voľného terénu, kde som obsadil žel. trať, od hradskej Kálnica — Dékeneš na juh, a priekopu od hradskej na sever. Oba mosty ako i dediny mal som takto pod dohľadom a odstrelom a nehrozilo mi viac žiadne bezprostredné nebezpečie z bokov. V predu pred nami kofajnice žel. mostu boli porúchané samým nepriateľským delostrelectvom a pancierový vlak, keby sa i bol chcel k nám dostať, bol by musel najprv

opraviť túto vadu; vo dne to urobiť ale nomohol pre odstrel nášho guľometu. Na novom postavení podarilo sa mi do večera shromaždiť okolo seba asi 120-150 mužov a keď pred samým večerom prišiel prevziať velenie kpt. Lukavský, vrátil som sa do štábu. Ihneď po mojom odchode skupina ustúpila až na Dékeneš.

Celá moja práca behom ďalších bojov pozostávala z toho, že som bol posielaný od jednej boj. skupiny ku druhej s rozkazmi, často pre veliteľov veľmi chúlостivými a poverený kontrolou ich prevedenia. Táto funkcia bola často nepríjemná, hlavne voči veliteľom starším a že ma neradi videli, bolo samozrejmé. Tak raz dopravil som veľmi chúlостivý rozkaz veliteľovi 35. peš. pluku pre prípad, keby sa zdráhal ďalej útočiť na Levice, tento raz od obce Rybníky na juh. Kolega zo štábu, ktorý poznal situáciu a ťažkosť príchodu k tomuto pluku, neupozornil ma na to, a tak sa stalo, že som s trojkolkou vletel medzi bojujúce línie. Na šťastie fronty boli ďaleko od seba a tak vyviazol som bez úrazu. Po druhý raz zase sledoval som postup skupiny Lukavského. Jej postup zdal sa mi príliš pomalým, keďže nemala s nepriateľom vôbec dotyk. Obzrel som teda situáciu vpredu, naložil som pol čaty z predvojovej skupiny na svoj kamion a zaviezol som ju o 1-2 km dopredu. Pokiaľ takto predsunutá polčata obsadila silnicu a začala postupovať, vrátil som sa pre ďalšiu polčatu a túto som dopravil presahom ešte ďalej do predu. To som opakoval a po krátkej dobe dosiahli sme Nemčičan, odkiaľ bolševici prchali na vozoch, domnievajúc sa — ako som zistil u obyvateľstva, že máme pancierové auto.

Často nejedno veliteľstvo skupiny pôsobilo na mňa dojmom akejsi nerozhodnosti, neistoty, ba skoro liknavosti. Zdalo sa mi, že chýba záujem, že niet iniciatívy a že sa zrači akýsi — povedal by som — panický strach pred zodpovednosťou. K tomu ešte pripojovali sa i materiálne nedostatky. Nebolo streliva. Na príklad pri druhom útoku na Levice, keď bolo spotrebované i tých málo nábojov, čo boli v zásobe, dostali sme miesto túžobne očakávaného streliva vagon prázdnych bedien. Inokedy zaslané strelivo bolo zas inej ráže. Aj u samého mužstva javily sa stopy povojnovej psychózy. Prišlo mi byť účastníkom niekoľkých popráv pre samozranenie alebo rabovanie. S druhej strany obdivoval som oddanosť francúzskych veliteľov k našej veci. Myslím, že oddanejšie nemohli už slúžiť ani svojej vlastnej otčine. Kto videl veliteľa brigády plk. Kieffra a po ňom plk. Castellu a iných francúzskych dôstojníkov pridelených k našej brigáde, ako pohrdali svojou bezpečnosťou, keď toho bolo treba, musel sa pokloniť pred ich náhľadom na povinnosť a mať k nim dôveru a lásku. Imponovalo mi, ako rázne odmietali snahy maďarskej spoločnosti priblí-

žif sa im, ako na pr. plk. Castella už po bojoch radšej pustovníčil vo svojej kancelárii nad mapami a aktami, než by bol prijal pozvanie maďarského aristokrata. Za to ale neváhal po bojoch zahájiť vo Vrábľoch ľudovú veselicu, pojmúc do tanca peknú sedliačku.

Slovenské boje zakončili sme predvečer prímeria výpadom improvizovaného pancierového vlaku za vedenia mjra Smetanu. K akcii hlásil som sa dobrovoľne. Hoci vlak pozostával so starej lokomotívy, niekoľko rozbitých vagónov, z ktorých na jeden naložili sme rozbité pancierové auto, s posádkou asi dvacať arditov prerazili sme 23. júna u Hul maďarský front a postúpili až po Rendvu.

Boje byly zastavené 24. júna. Za časného rána prišiel gen. Mittelhauser a na nádraží vo Vrábľoch dekoroval nás celý rad. Odôvodnenie mne udeleného válečného kríža uverejnené v denom rozkaze č. 240 zo dňa 30. júna znelo:

»Kpt. Malár August — energický dôstojník a morálně výborně založený, patřící ke generálnímu štábu jedné brigády pochodové, dne 11. června 1919 před Lévou dovedl do linie skupinu rozprášených vojinů, kteří unikli působnosti svých důstojníků. Dne 23. června 1919 hlásil se dobrovoľně k účasti na výzvědné službě, při níž byl podniknut automitraillesou na vlak útok na Hull a nepřítel rozprášen až po Rendve«.

Po dekorácii odprevádzal som dvoch anglických dôstojníkov-parlamentárov k maď. voj. veliteľstvu do M. Kálnice. Bolo vyjednávané o podmienkach prímeria; z celého vyjednávania, ktoré sa dialo anglicky, nerozumel som bohužiaľ nič. V M. Đurade, v Dékeneši a M. Kálnici videl som hodne maď. vojska. Zpráva, o prímerí pôsobila naň veľmi radostne.

Po prímerí za niekoľko dní Maďari vyprázdnilí naše územie a naša brigáda, ktorú medzi tým prevzal plk. Castella, vtiahla začiatkom júla do Levíc. Všetko sa pomaly uspokojovalo a prichádzalo do normálneho behu. Pracoval som ďalej v 2. oddel. štábu ako prednosta a mal som veľa práce s vyšetrovaním prípadov, kde údajne obyvateľstvo malo strieľať na naše vojská. V podstate nedalo sa zistiť nič pozitívneho. Pobyt v Leviciach obživila návšteva min. Šrobára a voj. slávnosť 14. júla na výročie francúzskej revolúcie. Behom celej tejto doby byly naše rady ustavične posilňované tak mužstvom, ako aj materiálom, hoci v tejto dobe zdalo sa to byť neúčelným, ba skoro ironickým. V druhej polovici júla premiestila sa naša brigáda do priestora sev. Baláž—Đarmôt, kde zostala až do odchodu do Čiech. V tejto dobe dostavila sa na veliteľstvo brigády deputácia z Baláž—Đarmôt, ktorá prosila, aby naše vojsko obsadilo mesto a okolie a privtelilo ho

k čs. republike. Po tri razy bol som v prevlečení za sluhu, alebo za obchodníka, vyjednávaf v Baláž—Darmotoch s hl. mestským kapi-tánom, podžupanom a inými ohľadne vážnosti ich úmyslu a o od-stránení bolševickej nadvlády. Výsledok bol petícia s veľmi mno-hými podpismi najprednejších občanov a úradov, v ktorej potvrdzo-vali to, čo bola tlumočila deputácia.

Listina s hlásením bola urýchlene poslaná do Prahy, kde zapadla. Na to nastaly prípravy a koncom augusta odchod brigády do Čiech.

D o s l o v.

Nemôžem tvrdiť, že by u nášho vojska prímerie bolo vyvolalo neja-kú obzvláštnu radosť. Nastala naopak akási skleslosť. Každý vojak cítil, že sa tu deje dačo, čo bude nesmazateľne škodiť menu našej mladej revolučnej armády a národu. Práve vtedy, keď už sme boli rovnako silní počtom a i materiálom a keď u nepriateľa začaly sa javiť známky rozkladu, bola nám zbraň vyrazená z ruky. Každý vo-jak to cítil, že za daných okolností likvidácia záležitosti diplomatic-kou cestou vrhá dojem menejcennosti na naše vojenské rady.

Zakorenilo sa buhužial aj medzi mnohými našimi presvedčenie, že len našej diplomacii môžeme ďakovať za šťastný výsledok tejto kam-pane a že naša revolučná armáda tu doma sklamala, bo nedosiahla očividne takého úspechu, ako sme čakali. Zabúda sa ale pri tom na príčiny, ktoré keď si uvedomíme, musíme nestranne doznať, že vtedajšia naša mladá armáda vykonala maximum za daných pomerov. Keď i jednotlivé časti našej armády maly neúspechy, v celku armáda za daných okolností držala sa statočne. Či azda armá-da, ktorá neustále útočí, je porazená? Či ten, kto si zachoval iniciatívu až do prímeria a túto neustále stupňoval a čím ďalej tým rozhod-nejšie dorážal na nepriateľa, môže byť považovaný za porazeného: A my sme útočili ustavične. Určite, neprísť prímerie, boli by sme mali rozhodnú prevahu nad nepriateľom už začiatkom júla a som pre-svedčený, že by sme ho boli nielen vytlačili z nášho územia, ale vážne ohrozili i srdce Maďarska.

Smutné prípady popráv a iných momentov rozkladu, z ktorých niektoré som hore spomenul, neboly svedectvom zlej jakosti našej ar-mády. Boly to len ojedinelé a najkrikľavejšie výstrelky doby, ktoré pominuly pri prvom zákroku. Jadro armády bolo dobré, ba viac ako dobré. Kto poznal situáciu, kto videl vtedy naše osamelé skupiny u-prostred nepriateľsky smýšľajúceho obyvateľstva, ako celé týždne bez

August Malár, kapitán italských legií
v roku 1919.

Tak vyzerala čsl. hranica v bojoch o Slovensko v r. 1919.

Dr. Pavel Fábry, advokát v Bratislave,
v roku 1919 prvý čsl. šarišský župan.

Dr. Ján Galla, advokát v Bratislave,
v rokoch 1919/1920 podžupan župy bra-
tislavskej.

Dr. Otakar Jamnický, advokát v Bratislave, prvý župan komárňansko-ostrihomsko-rábskej župy.

Dr. Augustin Brychta, hlavný radca, okresný náčelník v Bratislave, v roku 1919, župný policajný referent bratislavský.

Členovia bývalej »Slovenskej vlády«: vládni referenti a župani
pred prvým sídlom ministerstva v Žiline.

Vajnory pri Bratislave — 1919.
Francúzski letci Joe Pouligen (pilot) a bombardier pred odletom na front.

výmeny odhodlane sa bily, bez dostatočnej výzbroje a výstroje, bez spojenia a bez záloh, musí uznať, že zlé vojsko to nebolo. Poslať ale zo zázemia miesto záloh a streliva hercov na pobavenie vojska a iné podobné nevojenské zákroky zázemia, určite poburovaly mysle našich jednotiek a boly často príčinou mnohých výstrelkov.

Dr. Augustin Brychta, hlavný radca, okresný náčelník, Bratislava:

Boľševický vpád v r. 1919 vyvolal na Slovensku veľký rozruch a držal v neistote a v napätí celú verejnosť cez mesiace. Bratislava, hlavné mesto Slovenska a tiež sídlo bývalej župy bratislavskej, prežívala vtedy rušné časy. Malá hŕstka Čechoslovákov, hlavne verejní zamestnanci a vojaci, žila vo veľkej neistote a každá hodina mohla znamenať pre ňu osudný obrat v situácii. Ľudia, ktorí v r. 1919 úprimne a oddane slúžili Československému štátu, složili veľkú skúšku spoľahlivosti a zdatnosti. Mienim v týchto riadkach česť dať pamiatke tým, ktorí počas boľševického vpádu na Slovensko boli našimi vodcami v úradoch a vo verejnej správe a so svojou múdrosťou a vytrvalosťou udržali poriadok a zdolali malomyselnosť a pesimizmus, s ktorými bolo treba práve tak bojovať, ako s boľševickým nepriateľom.

Na čele vtedajšej župy bratislavskej stál ako župan nebohý Samuel Zoch. V neúnavnej práci podporoval ho županský poradca Dr. Ján Galla, teraz pravotár v Bratislave. Oba títo mužovia práve v dobe, keď bolo treba zdolávať počiatkové ťažkosti zásobovacie a skonzolidovať bezpečnostné pomery v celej župe, museli súčasne čeliť i nebezpečeniu boľševickému, pri čom mohli počítať len s malým kádom spoľahlivých úradníkov u župy, na okresných úradoch a v obecných notariátoch. Ešte i cenzúra časopisov bola prevádzaná na župnom úrade a venovali sa jej v nočných hodinách Dr. J. Galla, osobní tajomníci županovi Eduard Sytár, Samo Repáš a župný policajný referent Dr. A. Brychta, terajší okresný náčelník v Bratislave. Mestské záležitosti v Bratislave sverené boli županskému poradcovi Dr. Viktorovi Duškovi, terajšiemu verejnému notárovi bratislavskému. Dr. Dušek ku zodpovednej práci mal po ruke len niekoľkých úradníkov mesta, ktorí sa nebáli otvorene prihlásiť sa k našej československej veci a slúžiť tejto i skutkami. Policajné riaditeľstvo spravoval toho času nebohý policajný kapitán Richard Brunner a pomáhal mu pri tom miestnych pomeroch veľmi dobre znalý a obratný, hlavný policajný komisár Dr. Anton Palloš, terajší mestský radca mesta Bratislavy. Oba títo úradníci strávili celé noci v permanentnej pohotovosti a u-

držovali verejný poriadok s nepatrným počtom mestských policajných strážnikov, medzi ktorými bolo len veľmi málo Čechoslovákov. Vtedy ešte nebola polícia v Bratislave soštatnená. V najťažších chvíľach boľševického náporu spoliehala sa Bratislava okrem na československého vojaka tiež na oddanú podporu vonkovského obyvateľstva. V susedných slovenských obciach v Račištorfe, Vajnorochoch, Lamači, Dúbravke, Karlovej Vsi a tiež v iných, pripravené bolo všetko, aby v páde potreby ozbrojené obyvateľstvo ihneď mohlo byť pribrané k obrane mesta. Bolo pohotove asi 5.000 puškami ozbrojených mužov najlepšieho veku. K udržovaniu verejného poriadku značne prispeli Sokoli, prišli z Čiech, a ich vojenské vystupovanie, výborná kázeň a oduševnenie veľmi blahodárne pôsobili na obyvateľstvo. Boly také dni počas boľševického náporu, keď breh Dunaja v úseku medzi Karlovou Vsou a Bratislavou strážily jedine sokolské spolky.

Okresné úrady musely vtedy vykonávať nadľudskú prácu, aby mohly zadovážiť pre československých vojakov potraviny, kone a vozidlá a umožniť ich ubytovanie. V tejto práci bol príkladom okresný úrad bratislavský so svojim vtedajším prednostom, hlavným slúžnym Dr. Emanuelom Maršíkom. (Zomrel v mesiaci marci 1936 v Tábore.)

Všetci spomenutí funkcionári statočne vykonali prácu im sverenú, ba čo viac i z vlastného popudu verbovali ľudí k obrane mladého Československého štátu, zákerne napadnutého boľševickým režimom Bélu Kúna a šovinistickými elementami v Maďarsku. Vtedajší minister pre správu Slovenska Dr. Vavro Šrobár svojim ráznym výstupom a múdrymi administratívnymi opatreniami značne prispel nielen k udržovaniu verejného poriadku a bezpečnosti na celom Slovensku, ale i k odrazeniu boľševického náporu, ktorý bol veľmi nebezpečný hlavne preto, že nás našiel v počiatočnom štádiu vývinu, keď sme ešte nemali dobre vyzbrojené, spoľahlivé vojská a občianske obranné organizácie.

Naši ľudia zažili rušné chvíle hlavne v prvých týždňoch boľševického vpádu a mnohokrát počítali s tým najhorším.

S hrdosťou spomíname všetci, že sme patrili medzi tých, ktorí vytrvali na svojich miestach a nemusia sa hanbiť za prácu, ktorú vykonali za Československý štát.

Srdečná vďaka aj všetkým tým menovaným a neznámym, ktorí prispeli bársakým spôsobom k víťazstvu v roku 1919, ba i tým príslušníkom iných národností, ktorí sa voči československému vojsku a voči československým úradom korektne zachovali.

Kapitola týchto našich dejín bude nás všetkých posilňovať v budúcnosti a bude pre nás tiež veľmi poučná.

Gen. Ing. S. Bláha :

O VOJNE NA SLOVENSKU ROKU 1919.

K desiatemu výročiu bojov na Slovensku napísal som dlhší článok do Dôstojníckych listov a to stať o vedení vojny na Slovensku. S jej vývodmi vyslovil čoskoro potom súhlas generál Faucher v svojom rozhovore s redaktorom Večera, uverejnenom 21. júna toho istého roku. Som šťastný, že moje názory takto boli potvrdené vysokým dôstojníkom, ktorý ako šéf štábu gen. Mittelhaussera mal dobrú ústrednú pozorovateľnu na všetky deje za slovenskej vojny.

Keď ma požiadaly Dôstojnícke listy o nový príspevok k pätnástemu výročiu, nemal som nových popudov, lebo o tejto vojne nevyšlo nič pozoruhodného z nových prameňov. Možno doopravdy až závideť, že v minulých rokoch boli uverejnené cenné práce o vojne poľsko-ruskej v roku 1920, veľmi podobnej našej vojne na Slovensku, a to v spracovaní poľskom, francúzskom, sovietskom a nemeckom. Väčšej práce o bojoch na Slovensku niet u nás zatiaľ ani v príprave, nech už by išlo o dielo oficiálne, alebo súkromné.

A tak najlepšou, pomerne dokonalou úradnou prácou ostáva dielo generála Mittelhaussera, menej prístupné širším kruhom, ktoré ale bude pravdepodobne podkladom všetkej neskoršej literatury. Shromaždenia a systematického spracovania vojenných skúseností tejto vojny preca sa len ujme, úfame, povolaná ústredná inštitúcia. Bola by to zaiste výborná služba, venovaná pamiatke onej vojny, a bola by tiež službou súčasnej a budúcej generácii, lebo nad udalostiami na Slovensku, ktoré prekvapily republiku temer pri jej zrodení, má sa každý zamyslieť a podľa nich zariadiť svoje jednanie v budúcnosti. Z úvahy o vojne, ktorú nám bolo viesť, musíme čerpať sebadôveru zo zaznamenaných činov. To platí zvlášte pre našu armádnú morálku. Treba ale povedať bezohľadne pravdu za každých okolností, aby sa mohli poznať a napraviť chyby.

Vojna na Slovensku r. 1919 nie je epizodou, ale je vojnou významnou aj svojím rozsahom a tiež dôvodom, o ktorý pri nej išlo. Nehľadiac na obsadzovanie Slovenska, je to ťaženie asi dvojmesačné, v ktorom

Maďari zasadili proti nám postupne silu v hodnote asi 8 divízií, proti ktorým s našej strany v deň príméria bolo 5 zasadených divízií a 2 divízie v hlavnej zálohe na južnej Morave. (V roku 1866 Rakušania mali silu v hodnote asi 15 divízií, hoci srovnanie podľa divízií je veľmi problematické. Uvidíme na pr. ďalej, že Šnejdárkova divízia rozsahom živej sily bola vlastne armádnym sborom; význam má tiež morálna hodnota divízie a jej vyzbrojenie.)

Vojna slovenská svojím rázom sa, pravda, líšila od nedávnej svetovej vojny. Vari z nejakého nervového a materiálneho vysilenia na oboch stranách stáva sa vojnou veľkého pohybu ale malých bojov. Boje sú svádzané medzi menšími jednotkami, veľmi chytro rozhodnuté a nie sú príliš krvavé. Nemám neskoršej a určitejšej zprávy, ale vtedajší minister národnej obrany odhadol naše straty na Slovensku na 500 mrtvých, t. j. 100 na divíziu. (R. 1866 mali Prušiaci mrtvých asi 100 na divíziu a dovedna asi 3.600; zjav nekrvavých vojen je teda častejší.) Kombatívnosť s oboch strán, hlavne z dôvodov morálnych, je teda malá; preto tiež morálne faktory v tejto vojne majú najväčšiu úlohu. Bola, pravda, tiež k dispozícii len neúplná výzbroj. Zato utrpelo Slovensko vojnou nenahraditeľné materiálne škody.

Napriek tomu vo slovenskej vojne išlo o veľkú vec. V dobe najväčších maďarských úspechov front šiel od Komárna, západne od Nových Zámkov a cez Moravce: Maďari prenikli južne od Kremnice a dosiahli aj Badinu, južne od Banskej Bystrice. Vo smere Košice-Prešov, ovládnutím týchto miest ohnuli náš front až k poľským hraniciam. V dôležitom strategickom smere na Vrútky maďarský strategický plán počítal s tým, aby bol vzatý tento dôležitý železničný uzol a prefaté jediné železničné spojenie, čím by bolo odrazené celé stredné a východné Slovensko aj s našimi silami, ktoré tam boli a zároveň tým umožnené opanovanie západného Slovenska. Toto »fait accompli« mohlo mať veľký význam pri stanovení našich hraníc na mierovej konferencii, nehľadiac ani k tomu, že by Československý štát bol písal prvú temnú stránku do tradície svojej mladej armády.

Tieto stručné charakteristiky podáva už sama tá skutočnosť, že základom k úspešnému skončeniu vojny musel byť predovšetkým obor tak zvaného vedenia vojny, čo znamenalo: 1) opatrenie prostriedkov živej sily a materiálu, aby sme vyrovnali svoju inferioritu v týchto prostriedkoch; 2) sjednotenie celého národa pre obetavosť a pre posilenie bojujúcej armády, úkol ktorý bol tak ťažký a zodpovedný, lebo išlo vôbec o existenčnú otázku národa a novovytvoreného štátu, čo aj vyžadovalo vpravde vypätia všetkých morálnych síl. Išlo o to, ako ich podchytiť v celom národe; 3) viesť účelné politické a diploma-

tické kroky. Politicky nám išlo o to, jasne zdôrazniť, že sa bránime; o složke diplomatickej sa zmiňujem ďalej na dôležitom mieste.

Toto vedenie vojny je činnosťou buď vlády samej, alebo takého orgánu, ktorý je složený z vlády s jej odborovým poradcom, ktorým vo vtedajších jednoduchých pomeroch najvyššieho veliteľského aparátu bol sám generalissimus, t. j. generál určený k vedeniu operácií, ktorým bol Francúz Pellé. (Čitateľ zpozoruje azda, že medzi vedením vojny a operáciou činíme rozdiel.)

Nemáme ešte dosť historického odstupu, aby sme sa mohli vysloviť o tomto vedení vojny. Môžeme uviesť len niektoré poznámky. Vláda mladej republiky bola postavená pred dielo celkom pre ňu nové, vedie totiž obzvlášte v prvej otázke hlavné slovo generál Pellé. Minister Klofáč vo svojom článku z 29. júna 1929 v Českom slove uvádza názor, že »minister nevedie vojny«; myslí tu ale patrne vedenie operácií. Práve vo svetle vojenných skúseností a ako memento pre budúcnosť je nutné dôtklivo uplatňovať názor, že vláda »vedie vojnu«, t. j. stará sa o prostriedky a organizuje všetky energie v národe za vojenskej súčinnosti. Naproti tomu hlavný veliteľ »vedie operácie«, pravdaže výhradne sám. Zdalo by sa, ako by tu išlo o malú slovnú hračku. Naopak ale nutné je zvýšeným hlasom zdôrazniť názor, že podmienky priaznivého skončenia vojny musia opatriť vláda a verejnosť. A na tento úkol za vojny musíme sa v mieru všetci pripraviť, tak složka vládna, ako aj ľud.

Po prevrate v prvých šiestich mesiacoch z hľadiska opatrenia prostriedkov sme zanedbávali prípravu, lebo sa vychádzalo z trochu chybného politického predpokladu o možnostiach vojny, nehľadiac, pravda, na pochopiteľné ťažkosti, ktoré boly pri tvorení štátu vôbec. V okamžiku tak vážneho rozpútania vojny iste oživoval generála Pellé ten správny reflex, zvlášte toľko uplatnený na západnom fronte, že totiž bez prostriedkov niet výsledkov a že nestačí len statočnosť a morálka. Generál Pellé, keď prijal z rúk prezidenta republiky 4. júna 1919 najvyššie velenie nad všetkými našimi brannými silami, s energiou využil príkazu, aby žiadal tak na vojsku ako aj od občianstva všetky obeti, ktoré tiež vláda neváha poskytnúť, tak že v krátkej dobe bolo vykonané v pravde úctyhodné organizačné dielo. (Vid' cesta demokracie, str. 143.) Treba si však pre budúcnosť zapamätať, že prostriedky nutné k obrane, nemožno chytré improvizovať až len v okamžiku nezbytnej potreby.

Horšie bolo po stránke morálneho vedenia národa. Môžem vari citovať doslova úsudok terajšieho plukovníka gšt. Dastycha, vynikajúceho účastníka ťaženia, ktorý napísal po bojoch na Slovensku: »Opory

okolo seba československý vojak nenašiel. Československý vojak nenašiel opory ani v tlači. Pred zahájením bojov dozvedel sa o sebe, že nič iného nerobí, než rúbe kríže a sochy svätých, lúpi, týra nevinné obyvateľstvo, že sa považuje, má množstvo jedla a fajčiva, že jeho dôstojníci sú skvele platení a neschopní atď. Keď začaly boje, bol povzbudzovaný článkami o maďarských ukrutnostiach proti zajatcom, o odchode telocvičných spolkov s hudbou a zástavami jemu na pomoc; o vlasteneckých rečiach, pri takýchto slávnostiach prenesených. Nikto ale neprišiel, aby prehovoril k nemu, aby mu dodal dôvery a aby ho zbavil dojmu osamotenosti. Ani vojak, ani dôstojník sa nedozvedel z novín o pravom stave vecí na Slovensku. Zato pozoroval, že na vpád nepriateľa na troch stách kilometroch slovenských hraníc hľadia časopisy ako na epizodu — že sa nejakej demonštrácii v Prahe venuje viac pozornosti a miesta, než jemu.«

Je isté, že nielen naša žurnalistika, ale tiež celý národ v tyle nemal poňatia o dosahu toho všetkého, čo sa na Slovensku dialo. Pripútanie celého národa k dielu fronta a otvorenie všetkých zásobární duchovných síl, ktorými by sa zvýšila energia obrancova, je pravda vecou vlády. I tu sa musíme pozerať na situáciu s realizmom. Práve v dobe vojny boli u nás v prúde voľby; občan sa zaoberal všetkým iným, len nie vojnou. Vo vojsku sa muselo postupovať vývojom, tak sa musela najprv opatriť vlastná vojenská kázeň (pravomoc dôstojníkov, poľné sudy, zavedenie trestu smrti, vyznamenania), teda veci elementárne, mimo vysokej požiadavky morálnej podpory armáde, ktorú ukladáme verejným inštitúciám národným. Vyplýva tu ďalšie poučenie z tejto vojny, totiž, že naše snahy vždy musia smerovať k tomu, aby pre prípad konfliktu celý národ mal tiež v rukách morálku bojujúcej armády a tým mal tiež podiel i vo výsledku vojny.

Za tejto situácie operačné vedenie muselo dvojnásobne nahradzovať na fronte, čo neprichádzalo z tylu. Jeho výkon nech je shrnutý veľmi krátko. Francúzi prejmajú vedenie operácií až v druhom mesiaci vojny. Vojna začala nepriateľským prepadnutím našich vôjsk na demarkačnej čiare a generál Pellé sa ujíma operačného vedenia v dobe, keď naše sily ústupom boli dezorganizované a rozdrobené. Pellé so strategického stanoviska správne vystihol ťažisko úsilia nepriateľského plánu proti Vrútkam a vytvára dve armádne skupiny vedené Francúzmi: Mittelhausserom a Hennocqueom; umožňuje svojimi dispozíciami vytvorenie »pästi« vóči protivníkovi.

Ako aj podobne nás učí tiež vojna sovietsko-poľská roku 1920, priaznivý prelom v operáciách je možný len vytvorením ťažiska z konstituovaných záloh a z organizácie ofenzívy, čo predpokladá tiež strhnutie vojska k činom tou najvyššou morálnou vzpruhou.

Hlavným centrom vedenia vojny sa stáva front Mittelhauserov a na tom — v najdôležitejšom strategickom smere na Vrútky — učinil Mittelhauser šťastnú voľbu, že požiadal, aby jemu bol pridelený generál Šnejdárek (vtedy plukovník), ktorého pre túto úlohu kvalifikovali jeho výborné veliteľské vlastnosti, hlavne iniciatívnosť a energia, ktoré prejavil na tešínskom fronte. Šnejdárek mal tiež odtiaľ skúsenosť pre vojnu, ktorá sa vymykala skúsenostiam svetovej vojny, bystrú a pružnú inteligenciu; získal si dôveru vojaka a podriadeného jemu veliteľa, hoci ho predchádzala povesť prísneho veliteľa.

Nechcem povedať, že úspechy operácie prislúšia len výkonnému veliteľovi. Zásluha bola predovšetkým aj v dispozíciach nadriadeného veliteľstva, ktoré ocenilo smer, poskytlo prostriedky a vybralo veliteľa. Prelom v situácii mala spôsobiť ofenzíva. Bolo nutné odľahčiť smeru na Vrútky (kde sme bránili za najhorších pomerov priestor južne od Kremnice—B. Bystrice); tomuto smeru odľahčuje armádna skupina Mittelhauserova, najprv útokom 7. divízie franc. generála Schuhlera zo základne Nitra—Komárno do tylu síl, operujúcich proti Šnejdárkovi (7.—9. júna), má plný úspech a postúpi až na 15 km západne od Levíc po Kurth. Aj Šnejdárek (2. divízia) posilnený, sám zahajuje energickú ofenzívu, s ktorou dochádza až do čiary markantných chrbtov Sitno—Javorina (temer na úrovni Krupiny), poraziac nepriateľa v najostrejších bitkách, ktoré boli na Slovensku a zaznamenajúc získanie terénu až do hĺbky 50 km.

Jediný Hennocque je odsúdený k držaniu terénu a odrážaniu útokov; inakšie československá armáda vnucuje protivníkovi svoju vôľu — nepriateľ opúšťa svoj plán na Vrútky (stav 15. júna). Mittelhauser organizuje bitku u Levíc, ale nepriateľ posilnený dvoma divíziami strategických záloh, mení svoj strategický plán a mierne zatlačuje 7. divíziu smerom na Bratislavu, bez toho, že by dosiahol Nových Zámkov; Šnejdárek zaznamenáva ďalšie pokroky a získava základňu pre bezprostrednú súčinnosť so Schuhlerom. Myšlienka veľkej ofenzívy na Bratislavu je zlomená v zárodku.

Šnejdárek v dobe prímeria velel $\frac{3}{5}$ našich síl (počítajúc prapory, aj baterie a pancierové vlaky), ktoré v západnej armádnej skupine viedly bitku (hodnotu asi 26 praporov). Myslím tiež, že sa v hornatom teréne, v ktorom údolia markantne vytyčujú operačné smery, tvorila a hmotne zdokonaľovala nová taktika: postup v prúdoch, rozvíjanie v bojové formácie v poslednej chvíli, vrhnutie síl na jedno miesto, čo možno najslabšie a široké užitie manévru. Nemôžeme ale tu vykladať taktické poučenia; je nám potešením, že sa vedľa Pellého a Mittelhausera svojim prenikavým vojenským talentom vyšší čes-

koslovenský veliteľ Šnejdárek zaslúžil o česť našej mladej vojenskej tradície a prípadne, aj o osud našich štátnych hraníc.

Od 20. júna Mittelhauser organizuje znovu bitku u Levíc s veliteľmi Schuhlerom a Šnejdárkom, pre ktorú Šnejdárkove trupy dobývajú základňu na výši Bátovce; bitka bola určená na deň 25. júna. K tomu bola prevedená všade krajná úspora síl v prospech tejto operácie. Bojovú schopnosť našich oddielov je, pravda, treba oceňovať trpezlivo a relatívne ich srovnávať so súperom, pri čom treba mať zreteľ na to, že vojna na Slovensku nastala už po šiestich mesiacoch nášho nového štátneho života.

Zatiaľ bolo 24. júna uzavreté prímerie. Vojna na Slovensku sa totiž od 7. júna viedla zároveň diplomaticky. Sprostredkujúcu úlohu v diplomatickom jednaní hral gen. Pellé, bohužiaľ, z archívu nášho zahraničného orgánu v Paríži nie je nič známe, čo všetko bolo vykonané, aby som to mohol širšie vylíčiť. Diplomatická akcia najvyššej medzispojeneckej rady mala, pravda, váhu tým, že prinášala hrozbu ofenzívou, ktorú mal previesť Franchet d'Espèrey tiež s vojskami rumunskými a srbskými.

Bolo by však omylom domnievať sa, že Maďari prijali ústup na demarkačnú čiaru pod týmto diplomatickým tlakom. Iba naše víťazné operácie a tým prejavená spôsobilosť nášho vojska, ktoré malo byť posilnené celým armádnym sborom z Moravy (generál Podhájský), a prevedená priemyslová mobilizácia, zlomila ich vôľu k ďalšiemu odporu. Bez tejto energetickej vojenskej politiky mohli sme zatiaľ stratiť Slovensko, čo mohlo mať za následok, že by bol otrávený záujem veľmocí o Československý štát. Nemožno ale pochybovať o tom, že pre prijatie výhodných podmienok prímeria už dňa 24. júna bez rozhodujúceho zmerania síl, diplomatická akcia podopretá hrozbou ofenzívy iných štátov, ktorá uvádzala Maďarov do situácie, z ktorej nebolo východiska — podstatne prispela k tomu, že sa ich porážka prejavila ako kapitulácia.

Chcem opakovať v závere ešte to, že slovenské faženie poskytuje toľko poučení z hľadiska celonárodného, že by malo byť spracované po všetkých stránkach a že by malo byť breviárom pre poučenie nielen našich vojakov, ale politikov a celého národa.

Najpozoruhodnejšou a poľutovaniahodnou vecou sa mi z neho zdá vtedajšia ľahostajnosť tylu. Ani vari netušil tak veľké nebezpečie, aké nám hrozilo. Ono, možno, nie je ani dnes známe. Zdá sa, ako by pripomínalo nejedným rysom oné české povstanie z roku 1618—1620, vodcovia ktorého si preň tiež nezaistili ideovej podpory v masách vtedajšej národnej spoločnosti a tým svoj odboj prehrali. Ako

vraší Pekař »chýbalo tenkrát ducha, ktorý by odhadol nebezpečie. dal vznecujúcu propagačnú silu, učil obetovaniu a vytrvaníu«. Spoločnosť bola tak zmaterializovaná, zlenivelá, ako snáď nikdy v našich dejinách« . . .

Dávajme teraz pozor, aby sme často neodčičňovali Bielu horu a ostávali a jednali pri tom, ako kedysi naši predkovia.

Naopak ale, ako priamy účastník bojov na Slovensku a vodca našich ľudí v boji, môžem vydať svedectvo, že sa na nášho vojaka možno pevne spoľahnúť v najťažších chvíľach, že možno z neho dostať všetko, že je statočný a obetovný, ak vidí príklad; preto tiež ozdravenie a náprava boly chytro možné všade tam, kde sa ho ujali riadni velitelia.

Končím teda tým, aby v terajších dobách, keď je spor o morálny stav národa, keď sa toľko hovorí o materializme, ktorý sa dosť prejavuje okolo nás, aby v armáde rozhodoval len idealizmus, aby sa slúžilo pre vlasť a česť, aby sa armáda vystriehala mikrobov hmotárstva, ktoré sa do nej zanášajú z občianskeho podnikateľského sveta a keby toho bolo treba, aby vedela okolo seba sústrediť národ k víťaznej obrane.

Dr. Antonín Basel, gen zástupca vel. voj. zemepisného ústavu M. N. O.:

BOJ V KOMÁRNE DŇA 1. MÁJA 1919.

Podľa rozhodnutia spoj. válečnej rady v Paríži z 25. novembra 1918 bola ustanovená medzi Československom a Maďarskom dočasná demarkačná čiara.

V úseku komárňanskom to bolo riečište Dunaja, pričom ostrov Sihof (Kriegs-Insel) bol na našom území.

Definitívne obsadenie západného Slovenska bolo prevedené VII. divíziou italských legií v januári 1919. Úsek dunajský od Bratislavy až k Medve na Dunaji, mal p. pl. 33, úsek komárňanský k Medve cez Komárno, Parkán, Helembu podľa Ipl'a až k Sakállasu p. pl. 39. Komárno bolo obsadené čsl. vojskom, ktoré prišlo od Dunajskej Stredy 10. I. 1919, a to I./39. praporom.

P. pl. 39. »Výzvedný«, ktorý držal komárňanský úsek, bol v prvých mesiacoch r. 1919 rozložený takto:

Veliteľstvo pluku a I./39. prap. v Komárne, III./39. prap. v Parkani, II./29. prapor v Nových Zámkoch, ako úseková záloha.

Dunajský breh samotný držal od Medve až za Radvaň pri Dunaji I./39. prap.

Boly to úctyhodné rozmery územia a tieto sily pre obranu nedostačujúce. Pluk mal na starosti úsek na 120 km. Pri tom spojovací materiál »prevratový«. O »spoľahlivosti« zamestnancov poštovej správy a železníc tej doby, až neprišiel personál z Čiech a Moravy alebo z čisto slovenských okresov, netreba hovoriť.

I./39. prap., ktorý mal na starosti priamu obranu Komárna a jeho okolia, bol rozložený takto: I./39. rota od Medve pri Dunaji na východ až k železničnému mostu pri Komárne.

V Komárne boly okrem velit. pluku i velit. I./39. praporu a 3./39. rota. Východne od Komárna od Harcsas puszty až za Radvaň bola 3./39. rota.

Maďarská verejnosť následkom porážky a zrútenia monarchie bola bezradná. Nechájala právnu povahu nášho zahraničného vojska. Po-

važovala to za vojsko Dohody. Utvrďzovala ju v tomto i okolnosť, že všetci vyšší velitelia (počínajúc veliteľom pluku) boli Italovia. Maďarská verejnosť očakávala, že úlisným a na prvý pohľad priateľským a zdvorilým jednaním si ich získa, že rozhodnutie mierovej konferencie bude pre Maďarsko priaznivé a stav, ktorý pokladala len za »prechodný« sa zmení v jeho prospech.

Opierala sa o skutočnosť, že nikto nebol zo svojho úradu sosadený; mestská rada, župan, maďarská polícia atď. všetko zostalo na svojich miestach a súd komárňanský na príklad úradoval ďalej, po starom spôsobe v mene »uhorského kráľa«.

Keď veliteľ I./39. prap. 10. jan. r. 1919 vťahol do mesta so štábom v čele oddielu spievajúc pieseň »Jakú som si frajerenku zamiloval...« pred bránami I. pevn., starej Palatinálnej línie, zástupcovia mestskej rady s bielym práporom sa mu odovzdávali do osudu. Vypadalo všetko tak mierne a krotko!

Veliteľ im odpovedal: »Pánové nemějte z nás obav, kdo neni se zbraňní v ruce proti nám, nemá se čeho obávati. Dohoda nám přiřkla toto území — jsme tudíž zde. — Úřady, školy atd. nechť fungují tak jako dosud, dokud nedostanou jiné rozkazy«. A veliteľ, tak iste, ako v dobách mieru, zdvorile požiadal starostu, aby mu vykázal ubikácie pre vojsko!

Ale zanedlho nastalo rozčarovanie, menovite keď »Mission Militaire Alliance« v Budapešti oznámilo, že Dohoda potvrdila právo čsl. republiky nad obsadeným územím. Obyvateľstvo poznalo, že »provizórny« stav zostane trvalým a podnecovanie agitáciou s druhej strany Dunaja začalo pracovať proti nám. Známe heslo »Nem, nem, soha« začalo sa vytrvale uplatňovať.

Čsl. úřady postupne dochádzaly do Komárna (najprv železničari) a 21. februára prišiel konečne župan so sekretárom. Maďarská propaganda využívala ťažkosti československého štátu a jeho úřadov, vyhlasujúc to za neschopnosť vládnutia.

Výsledky tejto propagandy sa prejavily vo všeobecnej stávke.

Keď 21. febr. prišiel slovenský župan Dr. J. Jamniczký, aby prevzal správu župy, bývalý župan proti tomu podal protest. A keď 26. febr. boly hranice uzavrené, za účelom kolkovania peňazí, nastalo ešte väčšie vrenie. Maďarská propaganda použila tohoto opatrenia, ako dôkazu, že čsl. štát chce obyvateľstvo obsadených území ožobráčiť. 22. marca prišly do Komárna prvé zprávy o komunistickom prevrate v Maďarsku. Hranice boly znovu úplne uzavreté. Z toho vznikly zas nepokoje, menovite robotníctva, ktoré malo zamestnanie na druhej strane Dunaja.

Od tej doby nebolo snáď jediného kľudného dňa a noci. Prestreľky, prepady, chytanie podludníkov, agitátorov a rozširovateľov falošných kolkov na peniaze, bolo na dennom poriadku.

Napätá situácia vynútila si aspoň čiastočne zosilnenie malej komárňanskej posádky. Do Komárna prišla jedna bateria poľných diel od 11./39. praporu 6. a 7. roty: okrem toho začaly sa tu tvoriť náhr. telesá p. pl. 12. 19. prapor myslivcov a jazd. plk. 5. (ale jazdci boli bez koní a bez karabín, nebolo pre všetkých ani šablí).

Výstražným znamením, že sa chystá niečo vážneho, bola noc z 29. apríla na 30. Po 1 hod. v noci bola zákerne prepadnutá časť stráže na moste, ktorá bola ubytovaná v domku blízko lodenice na ostrove Sihoti, striehla a kontrolovala prechádzajúce osoby, ktoré mali k tomu zvláštne povolenie (asi v polovici mostu medzi ostrovom a maďarským brehom), časť nemajúca službu bola v drevenom domku (búde) u lodnice. Stráž v domku bola zasypaná ručnými granátmi, ktoré poranily 5 našich vojakov. Ale stráž útočníkov rozohnala.

Šlo o prepadenie zo zadu, aby prekážka pre čakajúcich Maďarov s druhej strany sa otvorila a cesta do Komárna bola voľná.

Vyšetovanie ukázalo, že to boli zamestnanci čsl. lodenice — ktorí sympatizujú s druhým brehom. Táto lodenica zamestnávajúca asi 300 osôb, nebola žiadnou výhodou pre naše stráže.

Napätie trvajúce toľko mesiacov vybil sa konečne hneď v nasledujúcej noci z 30. apríla na 1. máj, kedy došlo k boju, známemu ako »bitka u Komárna 1. mája«.

O 12. hodine v noci spustili Maďari prudkú delostreleckú paľbu na Komárno a hlavne na miesta, o ktorých vedeli, kde sú ubikácie našej posádky (v prvom rade pevnôstky. Palatinálnu líniu I., II., III., X. a XI.). Súčasne sa pokúsili o násilný prechod Dunaja, a to jednak nad železničným mostom, jednak pod ním, proti západnému okraju ostrova Sihote (Kriegs-Insel).

Oba tieto pokusy sa im zdarili. Po našom brehu zo západnej časti ostrova pri nízkej vode po hrádzi ľahko sa dostali na breh a do chrbta našej stráže pri železničnom moste, ktorú rozprášili a zajali. Jedinému vojakovi sa podarilo uniknúť. Tým cesta do mesta podľa trati i k nádražiu bola voľná.

Druhá časť vojska po ostrove vpadla z boku a zo zadu na našu stráž na pešom moste. Táto však nedala sa prekvapiť; jej veliteľ poručík Jozef Valášek a celá stráž prebila sa skrz útočníkov bez strát, s obojma kuľometmi zachytili sa k obrane na samom konci mostu pri nábreží na našej strane. Oba guľomety uzavrely paľbou cestu, ktorou útočníci sa nemohli dostať — aspoň z počiatku.

Útočný prúd valiaci sa podľa trati medzi pevnôstkou II. a III. k nádražiu bol zadržaný ešte pred nádražím zásluhou poručíka Václava Kropáčka, štábnou rotou I./39. praporu, ktorá tu mala svoje kone, mulice a vozy. Útočníci síce dostali do rúk pevnôstku I., II. a III., ale nemohli ďalej.

Tak na oboch kritických miestach bolo prvé nebezpečie zažehnané a bol získaný čas, aby zalarmovaná posádka sa vzchopila k plánovitému odporu.

Veliteľ I./39. praporu, ktorý bol zodpovedný za obranu jeho úseku snažil sa najprv vyrovať kritickú situáciu od pešieho mostu na nábrežie, kde situácia hrozila každým okamžikom; mostná stráž tu bojovala, posilnená ojedinele pribehnuvšími, o každý meter pôdy, aby aspoň časť mostu zostala v našich rukách, aby útočný prúd nedostal sa do mesta, kde len čakali na vhodný okamžik, aby mohli obrancom padnúť do chrbta a vyhnať nenávidených Čechoslovákov.

Zatiaľ bolo odpomožené i kritickej situácii u nádražia, kam bola vyslaná úderná čata (arditi). Nádražie muselo byť udržané za každú cenu, lebo sem mala prísť povolaná pomoc z Nových Zámkov, kde bol III./34. prapor. Železničiar v tejto ťažkej chvíli zostali na svojich miestach; ich zásluhou prišla pomoc ešte v časných hodinách ranných.

Zatiaľ znova nastala kritická situácia u pešieho mostu na nábreží. Maďarský útočný prúd znovu sa valil s válečným pokrikom do Komárna. V najkritickejšej chvíli zasiahli naši delostrelci, ktorí boli ubytovaní v pevnôstke III.

Akonáhle nastal poplach, bateria kapitána Nogoia zapriahla a vyrazila smerom k mestu. Sotva vyrazili, boli zasažení maďarskou delostreľbou, dve delá boli úplne vyradené z boja. So zbývajúcimi dvoma delami sa kapitán Nogol v dáždi gúľ, ač zranený šrapnelom na obličaji dostal až na nábrežie k pešiemu mostu. Delá boli zatiahnuté priamo do prvých radov. A tak v pravý čas, keď postavy útočníkov boli i v tme k rozoznaniu, z diel vyletely prvé kartáče.

Bol to hrozný okamžik. Delá, na rýchlo postavené priamo na dlažbu, po výstreli poskakovali a povalily niekoľko vojakov. Účinok týchto kartáčov na útočníkov bol hrozný. V ryku boja ohlušujúcich rán a v náreku ranených bol počuť výkrik hrúzy. Útočné vlny boli zasiahnuté na plno našimi kartáčmi. Pred nami bolo okamžite, ako keď vymetie; útočník ustúpil aspoň trochu späť.

Týmto neobvyklým použitím delostrelectva bol kritický okamžik prekonaný. V oddieloch hájacích koniec mostu a okolie nábrežia, bol

zavedený poriadok, rozdelené úlohy, pridelené nové strelivo, záložné guľomety a pripravený oddiel ohňometov.

Zbývalo ešte rozriešiť situáciu pevností I., II., III., lebo hrozila strata nádražia. Zálohy už nebolo žiadnej, zbývala už len plukovná hudba, ale i to riešil veliteľ I./39. praporu.

V tej chvíli, o 3. hodine ráno došlo k ohromnému výbuchu. Maďarské delostrelectvo zasiahlo prachárňu na ľavom brehu Váhu za reductami Považského predmostia. Otrás bol hrozný. Praskot skla okenných tabuliek a výkladných skriň obchodov a podnikov sa rozliehal po celom meste.

Bol to hrozný pohľad, keď postupne jednotlivé oddelenia prachárne horely rôznobarevnými plameňmi a osvetľovali bojište, na ktorom sme sa dosiaľ pohybovali len po pamäti.

Svetlo požiaru a nastávajúce rozhodnutie použil veliteľ I./39. praporu, aby s oddielom por. Kropáčka a ostatnými oddielmi u nádražia zahnal útočníkov z pevnosti I., II. a III. Tak mesto bolo vyčistené a zbýval ešte ostrov a oba mosty. Poručík Kropáček bol ihneď po vzatí I. pevnosti vyslaný na hrádzu spojujúcu ostrov Sihof s našim brehom; hrádza sa stala východiskom útoku na ostrov zo západnej strany, tadiaľto sa mal obchvátiť útočník na pešom moste.

Zatiaľ skoro už na svitaní dorazila vlakom pomoc III./34. praporu z Nových Zámkov. Veliteľ I./39. praporu vyžiadal si ihneď jednu roťu tohoto praporu, previedol ju mestom na hrádzu ostrova Sihote a previedol s ňou útok od západu po ostrove na peší most.

Zatiaľ por. Kropáček so svojimi chlapci bol zaslaný ku železničnému mostu a aby našiel spojenia s I. rotou 39. pluku, s ktorou komárňanská posádka bola od polnoci bez spojenia a nevedela, či snáď i tam Maďari neprešli Dunaj.

Poručík Kropáček za krátku chvíľu mal železničný most obsadený.

Útok po ostrove mal hladký, ale hrozný priebeh. Prekvapení útočníci na moste boli napadení z boku a keď naše oddiele na nábřeží spozorovali čo sa deje, neudržali sa a ihneď priamo a predčasne vyrazili. Bohužiaľ umožnili tak útek útočníkov, ktorí by inak boli mali už ústup odrezaný. Boj bol rozhorčený, zajatcov nebolo.

O 7. hodine ráno nebolo už na našom brehu nepriateľa, mimo mŕtvych, ranených a zajatých.

O krutosti tohoto boja svedčia číslice, ktoré vynímame z knihy Vojtecha Hansala. »Výzvědčici v Itálii a na Slovensku«, vydané za podpory peš. pl. 39 »Výzvědný« v Prahe 1928.

Podľa výpovedi zajatcov, zúčastnilo sa prepadu 400 mužov rubej armády a asi 2.000 ozbrojených robotníkov z Rábu a z Tata-Továroša. K tomu treba pripočítať bolševikov z Komárna a jeho okolia samotného, takže celkove mali maďarskí komunisti asi 3.000 mužov. 1. mája odpoľudnia vyslali parlamentárov so žiadosťou o výmenu zajatcov. Parlamentári mali soznam svojich nezvestných, asi 360 mužov, ale vrátilo sa im len 8.

Podľa môjho odhadu padlo maďarských komunistov 250—300.

Nám bolo vrátené podľa Hansala 9 zajatcov. V boji padlo 15 našich, zo zranených pozdejšie ešte 2 zomreli.

Silu komárňanskej posádky odhaduje v citovanej knihe V. Hanzal asi na 500 legionárov a asi 600 domáceho vojska (títo však neboli ani vyzbrojení, nebolo pre nich ani zbraní).

Plukovník gen. štábu Z. Ježek v knihe »Boj o Slovensko v letech 1918—1919«, vydanéj v Prahe v r. 1928 udáva naše straty na 16 mrtvých a 25 ranených (z toho 5 dôstojníkov).

K týmto číslam podotýkam, že ranených sme mali mnoho, skoro všetci dôstojníci a časť vojakov utrpela rôzne zranenie ľahkého druhu, ktoré nebolo ani hlásené.

Korist' naša bola ohromná. Svážali sme ju nákladnými automobilmi. Streliva, pušiek, ručných granátov atď. bolo toľko, že Komárno sa stalo malým arzenálom, ktorý o mesiac prišiel veľmi vhod v júnových bojoch.

A teraz ešte niečo o význame tejto bitky. Podľa môjho názoru je nesporným faktom, že vláda ľudového komisára Béla Kúna túto akciu dlhšiu dobu pripravovala. Nebol to len nejaký miestny prípad, spôsobený nadšenou náladou maďarských komunistov vyvolaných 1. májom.

Vláda Kúna, zlákaná miestnymi úspechmi na ostatných častiach frontu a sympatiami zboľševizovaného robotníctva komárňanskeho, odhodlala sa na ten dobrodružný útok, rátajúc aj so sympatiami iných vrstiev.

Maďarskí komunisti neboli len komunisti v pravom slova smysle, oni boli i v službách národnej myšlienky maďarskej a obratne využili náladu všetkých Maďarov pre obnovenie maďarského štátu. Heslo bývalej kráľ. vlády »Nem, nem, soha« prevzali a plnou silou uplatňovali i oni.

Zákerné prepadenie Komárna malo uľahčiť prehlásenie republiky robotníckych rád na Slovensku.

Komárňanská posádka v dobe, keď Praha tonula v záplave práporov, slávnostných rečí, ľudových veselíc, nemohla sa spoľahnúť na svoje zázemie, ktoré sa ztápalo v heslách o večný mier a bratrenia národov, zatiaľ posádka na vlastnom tele pocítovala faloš týchto ideí a dobre videla i vycítovala ich pravé pozadie.

Zásluha hŕstky vojakov je nedoceníteľná. Zarazila vlnu len formálne rudého maďarského príboja, ktorý sa chystal preliať na naše brehy. Stala sa majákom v búrke, ktorá sa rozpútala na Slovensku o mesiac pozdejšie. Tu v júni r. 1919 Komárno bolo jediným miestom, kde v júnových bojoch armáda Béla Kúna sa nemohla dostať ku predu. Odtiaľ vyšiel protiútok, ktorý oslobodil Nové Zámky a ktorý znamenal obrat k zlepšeniu na celom západnom Slovensku.

Terajšia komárňanská posádka sdedila veľkú a slávnu tradíciu z tých najťažších dôb našej armády a nášho štátu. Má slávny a zodpovedný úkol tento odkaz zachovať a nikdy nesklamať. I pre ňu platí maďarské heslo »Nem, nem, soha!«

Belo Klein Tesnoskalský :

KÚNOVÉ GARDY V PREŠOVE.

(Od 8. júna do 1. júla 1919.)

Československý štát uznaly už všetky mocnosti, preca jestvoval ešte len čo sľubný symbol, čo skvúca vidina, bolo treba ho zrealizovať na domácej pôde.

V historických zemiach bola postać na nový štátny útvar náležite pripravená; v Prahe stačil jeden deň na inaugurovanie veľkolepej premeny, bol to, pravda, deň nesmierneho významu a váhy, akému sa máloktorý iný deň českej historie vyrovná.

V nasledujúcich dňoch dostala sa radostná zvesť i na Slovensko. S nie menším entuziazmom vítali národovci slovenskí, shromaždení v sídle Matice slovenskej, oslobodenie národa svojho z útisku panovačného plemena.

Ale naše Slovensko bolo ešte vždy Felső-Magyarországom, všetky úrady väzely v maďarských rukách, imperium nového štátu šírilo sa len postupne po vidiekoch všade tam, kde našlo podmienky jestvovania. Štátna zmena došla na Slovenský Východ len o dva mesiace s príchodom československého vojska a vymenovaných županov.

Obsadenie Košíc a Prešova sverilo armádne veliteľstvo skupine podplukovníka Františka Berana. Na poludnie 28. decembra vtiahli triciatnici (hoši od Vysokého Mýta) do Prešova, privítal ich s altány mestskej radnice prešovský roľník Andrej Tomáš.

Dr. Pavel Fábry ako vymenovaný župan prišiel do Prešova s Novým rokom 1919; a 11. januára bol v prítomnosti veľkého zástupu ľudu slávnostne inštalovaný. So svojimi spolupracovníkmi: Ľudovítom Thomkom, Vladimírom Gallaym, Pavlom Gallom, Jánom Ferdinandym a inými zahájil buditeľskú kampaň, ktorou zanášal slovenského ducha do chalúp vidiekov Šariša až na periferie. Jednou rukou držal na úzde renitentné živly, niekoľkých vypravil do Ilavy, — druhou rukou dvíhal pospolitý ľud z jeho ničoty na postać národného života.

Jednako bolo treba ešte prestať dobu skúšky, ktorá nedala na seba dlho čakať. Zpoza južných hraníc prichádzaly poplašné chýry, tam sa zastrájali na nás....

*

Povojnová situácia Maďarska ku koncu mája 1919 bola beznádejná. Nebolo výhľadu na to, že by dohodové mocnosti daly sa nakloniť na shovievavé pokračovanie voči Maďarom, oddaným satelitom Nemecka.

Vláda gr. Michala Károlyiho po stroskotaní belehradskej misie mala poviazané ruky, nemohla sa púšťať do riskantného zbranného dobrodružstva, aby si s dohodou nepokazila, bo veď všetku zodpovednosť za vojnu svaľovali Maďari na Nemecko a Rakúsko. Nezbývalo iné ako postúpiť akciu nezodpovedným živlom, keď zle vypáli, odium padne na ne.

Tak odovzdal gr. Michal Károlyi moc a vládu Kúnovi a jeho komisárom, tí potom zahájili proti našim pozíciám ofenzívu s veľkou presilou.

Duch armády zdal sa byť priaznivým pre boj, lebo jedni boli vedení ideou, že bojujú za proletárske ideále, iní myšlienkou na dosahenie starých hraníc.

Maďarskej ofenzíve podarilo sa prinútiť československú východnú armádu skupinu k ústupu na celej čiare.

*

Odchod županov. Po páde Košíc nastal v Prešove u našich ľudí veľký zmätok. Rýchly ústup nášho vojska, priniesol im sklamanie; županovi a jeho sprievodu nebolo radno vyčkať chytrým tempom blížiacich sa krvežíznivých komisárov Kúnových, o ich terore dochodily denne strašné zprávy. Bol už najvyšší čas, — 6. júna vzdialil sa župan Fábry so svojimi spolupracovníkmi na západné Slovensko.

*

8. júna objavily sa prvé oddiely červenej armády v Prešove. Dostalo sa im skvelého privítania. Maďarskí šovinisti Prešova videli v nich len Maďarov, sľubovali si od nich víťazstva nad Čechmi, zpäťvedenia maďarského režímu. Boli však veľmi sklamaní, keď dostali rozkaz sosniať maďarské zástavy so striech a vyvesiť červené odznaky komunizmu.

Nápadné bolo víťanie červených gárd so strany duchovenstva, to však neplatilo ich proletárskym zásadám, ale tomu, že došly chýry o ukrutnostiach páchaných proletármi na katolíckom klére, priateľským prijatím hľadeli si ich vopred získať.

Vládanie proletárov v Prešove znázorňuje spústa nimi súčasne vydaných plakátov a v ich duchu písaných novín. Sú to všetko nepochybne zaujímavé historické dokumenty tej pohnutej doby, ale vymeraný priestor mojho článku nedovolí mi nimi sa zaoberať, zachytím len jednotlivé zvláštnejšie momenty.

*

Bolševická čeliadka hodlala sa v Prešove na stále usalašiť, na to poukazuje, že cieľom rozširovania svojich zásad zriadila si aj kníhkupectvo v dome Gombošovskom na hlavnej ulici. Zachoval sa mi jeden vtedy od kolportéra na priedomí kúpený sošit. Obsahuje 96 strán a nesie názov Bucharin Nikolaj: »A komunisták (bolševikiek) programja«. Autor písal 9. aug. 1918 v Moskve predmluvu ku maďarskému vydaniu.

*

Zo v Pešti vychádzajúceho orgánu slovenských socialistov »Červené noviny« dozvedeli sme sa, že na 10. júna bol označený príchod proletárskej vlády a deputácií do Košíc. Celé obyvateľstvo bolo na nádraží, keď osobitný vlak dojachal, hudobné sbory zahraly »Internacionálu«. Po utíšení oduševneného vyvolávania, súdruhovia Alexander Garbai a Béla Kún prešli front paradnej stotiny.

O 11. hod. na námestí pred mestským domom započalo sa ľudové shromaždenie. Hovorili Garbai a Kún a v mene slovenských socialistov súdruh Mokráň. Keď bolo označené, že Mokráň v slovenskej reči prehovorí, prítomní s veľkým potleskom dali výraz svojej rasti.

Veľký plakát doniesol: Oznámenie o voľbe Prešovskej revolučnej Rady robotníkov, vojakov a sedliackej chudoby, ktorej členom je každý pracujúci robotník a síce každý chlap a žena, ktorí doplnili 18. rok veku svojho a písať, čítať znajú, bez ohľadu na národnosť.

Volebným právom nevládu tí jednotlivci, čo platených robotníkov zamestnávajú, špekulanti (kupci), kňazi, advokáti, tí čo zo súkromného majetku žijú, direktori bánk, slovom všetci, tí, čo pre spoločnosť užitocnú, produktívnu prácu nekonajú.

Voľba sa prevedie 15. júna od 9.—12. a popoludni od 3.—5., takým spôsobom, že sa mesto podelí na 4 volebné okresy. Do rady budú sa voliť 40 členovia. —

Voľba bola jednohlasná, lebo veď nik sa neodvážil korigovať do rúk mu strčenú listu. Účasť bola veľká, lebo kto nešiel hlasovať, nedostal poukážku na potraviny.

Vyskytly sa pri hlasovaní komické scény. J. V. .cz, stoličný úradník riadne odhlasoval, naproti tomu jeho manželka nedostala votum, lebo si držala kuchárku; kuchárka mala i aktívne i pasívne volebné právo, poukážku na potravné články; ktorá ju platila, nedostala nič.

•

Voľba revolučnej Rady Prešova mala len miestny význam, nasledoval akt väčšej váhy, verejnosprávneho a či až štátoprávneho rázu. Aspoň dľa tendencie zakladateľov.

Plakáty hlásily túto epochálnu udalosť:

Proletáre Slovenskej Zemi!

Imperialismus, panovníctvo Antanty tak hcelo uskutočniť samosprávu narodoch, že poslali na kark Slovenskim proletarom českých utlačiteľoch.

Z teho ohľadu vislanci slovenskích proletároch 16. júna v pondelok o 1 hodzine v poledne na Hlavnej ulici pred Černym Orlom Veľke shromaždene trimac budu na ktorom vykričime

Slovensku radnu republiku.

Veľkého shromaždenia pred hotelom Čierneho Orla som sa nesúčastnil, neviem veru, či tam bolo »Veľo tišic sudruhoch« ako v Prešove vychodiaca »Naša Červená Zástava« hlásila; posluchačov mohlo byť veľa, lebo v pondelok býva v Prešove vidieckým ľudom husto navštevovaný trh.

Ako Dvorčákova Vichodno — Slovenska Republika, tak i Janušková Slovenska Radna Republika maly krátke curriculum vitae, po príchode českých »kapitalistov« rozplynula sa ako mydlová bublina.

•

Zachovalo sa mi i jedno číslo v Budapešti vychádzajúceho centrálného orgánu socialnokomunistických robotníkov »V o l k s s t i m m e«. Donášal korešpondenciu ministerského prezidenta Clemenceau s Béloom Kúnom v otázke zastavenia válečného stavu medzi vládou maďarskej republiky rád a medzi čsl. republikou.

Z vojenskej zprávy maď. armádneho veliteľstva vysvitá, že čsl. vojsko zahájilo protiofenzívu.

— 10. júna. Nakoľko Češi svoje všeobecné a ostré útoky ani dnes nezastavili, naše obranné boje okolo Levíc, v údolí Rimavy a Šajova ako aj západne od Prešova trvajú ďalej.

Podobnú zprávu doniesol i v Budapešti vychádzajúci časopis Vörös Ujság: Maďarská zpravodajná kancelária od 19. júna hlási:

— České vojenské veliteľstvo, napriek rozhodnému rozkazu Antanty núti svoje tlupy k útoku, naše vojsko je prinútené v obranných bojoch pokračovať. —

Z toho je zrejmé, že sa vojenská situácia začala pre československé vojsko prajne vyvíňať a zasiahnutie dohodových mocností do zastavenia bojov prišlo Maďarom vhod.

Posledné válečné zprávy červených časopisov dali úfať, že sa vojenný stav na frontách konečne k nášmu prospechu zmení. To skleslé mysle niekoľko rodoľubov, čo sme v tomto neblahom prostredí zavrzli, okrialo, povznieslo. Boli sme zronení i pre neblahé polozenie svojho národa, ktorý mal byť — ako sa zdalo — po krátkom zdare znovu vrhnutý do podnožia výbojného plemena, i pre vlastné príkre postavenie a trampoty v tomto slovenským snahám nepriateľskom prostredí.

Ešte bolo treba prejsť cez jeden nemilý incident. Celý súdobný personál (Sedria, Štátne zastupiteľstvo, okresný súd) bol organizovaný v miestnej skupine krajiniského sväzu verejných zamestnancov a direktorium pozvalo všetkých na 28. jún do rozsiahlej predsiene okresného súdu. Počnúc s predsedom sedrie až po diurnistov všetci sa dostavili. Po prednáškach o zásadách sociálneho hnutia, o internacionále, o ruskej revolúcii sovietskych, ujal sa slova istý Constant Bořa predtým zamestnanec finančnej správy v Prešove, ktorý po štátnej zmene zmiznul a teraz ako červený komisár prikvitnul. Útočil na našu republiku a vyhlásil medzi iným, že takým ľuďom, čo sa s Čechmi spojili a župana Fábryho navštevovali, sovietská republika chleba nedá. Vzťahovalo sa to na nás dvoch s Andrejom Harkabusom vtedy námestníkom štátneho zastupiteľstva teraz tabulárnym sudcom v Košiciach. Cítil som tie škodoradostné pohľady niekoľkých »vlastencov« na svojej tvári.

Ale na druhý či tretí deň stretnúc sa s dr. Aladarom Böhmom, právnyim zástupcom Tatrabanky, usmievane mi sdělil najnovšie zprávy vojenské, veľkého dosahu. Kúnova armáda, na povel Dohody čoskoro odprace sa so Slovenska. Župan o niekoľko dní bude zase tu. To bolo pre mňa hudbou sfér... Tieseň čo ma po tieto dlhé dni marila, rozpáchla sa razom akoby dlaňou plasnul, duševná rovnováha vrátila sa znova.

V ružovej nálade kráčal som domov a napísal za horúca o trojtýždňovej dobe boľševikov — do Šarišských Hlasov — malý rozmarný riport. Posmievam sa proletárskemu vladáreniu, tej »fraške v trojtýždňovom jednaní. Posse mit Gesang«. Ku koncu ich ešte chválím.

»Soznať musíme, že boli proletári počas svojho účinkovania v Prešove lepší, ako zlá povesť, ktorá ich po atrocitách v Novom Meste pod Šiatrom a Miškovci predbehla, to treba ďakovať tej priaznivej okolnosti, že v direktoriуме aj honetní ľudia sedeli, čo boli v stave prekaziť chůfky krvežižnivých exaltádov«.

*

Žiaľbohu — nebolo to všetko tak. Keď som tie riadky na papier hodil, nemohol som ešte šipiť, koľké obete na majetku a živote vyžadovala invázia maďarských gárd Kúnových v Prešove a na vidieku.

Prvou obeťou bolševickej zlosti bol roľník Ondrej Tomko z Geráltu, malej dediny, asi štyri hodiny chůdze od Prešova na východ. Tomko prejavoval svoj nesúhlas s bolševikmi a keď sa dňa 20. júna vrátil s prešovského trhu domov, na otázku, že čo počul nového: odpovedal, že počul v Sedikarte, že sú tu v lesoch naši vojaci a že zastrelili dvoch bolševikov.

Na tretí deň po tomto prišiel po poludní do Geráltu sedikartský voz s vojakmi, ktorí pojali Tomku so sebou do Sedikartu a poviesili ho na strom a zastrelili. Keď tu on sebou hádzal a so stromu spadol, vojaci ho dotľkli a takto aj s povrazom na krku do zeme zahrabali. Stalo sa to dňa 23. júna r. 1919.

Manželka Tomkova mohla si mrtvého muža preniesť domov len po bolševickom odchode.

Druhou obeťou bol Andrej Tomáš, ktorého i so synom 1. júla zastrelili. Andrej Tomáš rodom z Tulčika strávil sedem rokov v Amerike, kde čo člen Národného spolku získal si národné povedomie. Po návrate »do kraja«, zakúpil sa v Prešove a zbudoval si pri ceste na Vilec-Hurku prízemné obydlie. Tam gazdoval v pokoji so svojou ženou rod. Annou Husovskou a štyrma deťmi.

Svoj slovenský cit prejavil na schůdzi Šariško-stoličnej národnej rady dňa 15. nov. 1918 vo veľkej dvorane stoličného domu. Bol prítomný väčší počet maďarsky neznajúcich roľníkov, preto však išlo všetko rokovanie po maďarsky. Tomáš sa proti tomu ozval, žiadal slovenské rečovanie, čo aj malo úspech.

Ale veľký hriech, hrdelný zločin spáchal s tým, že 28. dec. 1918 v mene občianstva Prešova vítal československé okupačné vojsko s altány mestského domu.

Preto musel zomreť i so synom.

Vražda bola rafinovane vyhútaná a pripravená a pod rúškou nočnej tmy brutálne prevedená.

Na katolíckom cintoríne Prešova medzi dvoma hrobmi postavený biely kríž nosí nápis:

T o m a s A n d r á s

* 1867.

† 1919. júli 1.

aj sin

T o m a s J á n o s

* 1892.

† 1919. júli 1.

Pokoj prachu jeho.

*

N á v r a t.

Genrál Hennocque veliteľ východoslovenskej armády vydal v Košiciach 4. júla 1919 ohlas k obyvateľom Slovenska, kde hovorí: Brutálny útok prekvapil československý národ v okamihu, keď všetky jeho sily boly sústredené k organizovaniu mladej slobodnej a mieru-milovnej Republiky.

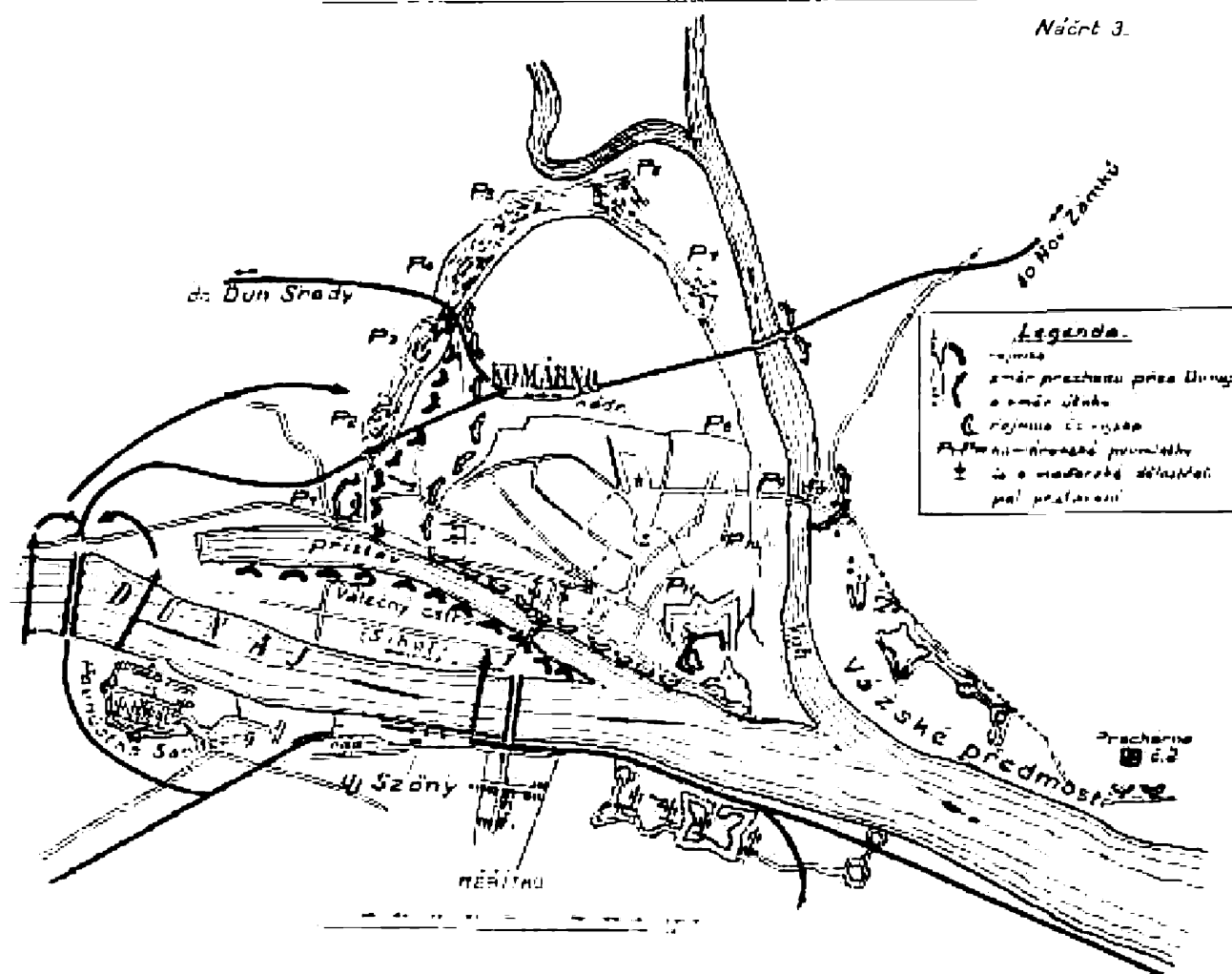
Tento nepriateľ ale musel ustúpiť pred Právom a Spravodlivosťou, podporovanými silou. Územia, ktoré máme obsadené sú a ostanú československými.

O deň neskôr dorazil do Prešova župan Dr. Pavel Fábry, aby pokračoval vo svojom vážnom diele, z ktorého bol tak nemile vyrušený. S mladistvým elánom dal sa znovu do práce i so svojou družinou, ich námaha bola korunovaná zdarom.

Republika československá pevne zakotvila v srdciach šarišského ľudu.

Situace
za útoku na Komárno ve 2 hod. 1. května 1919.

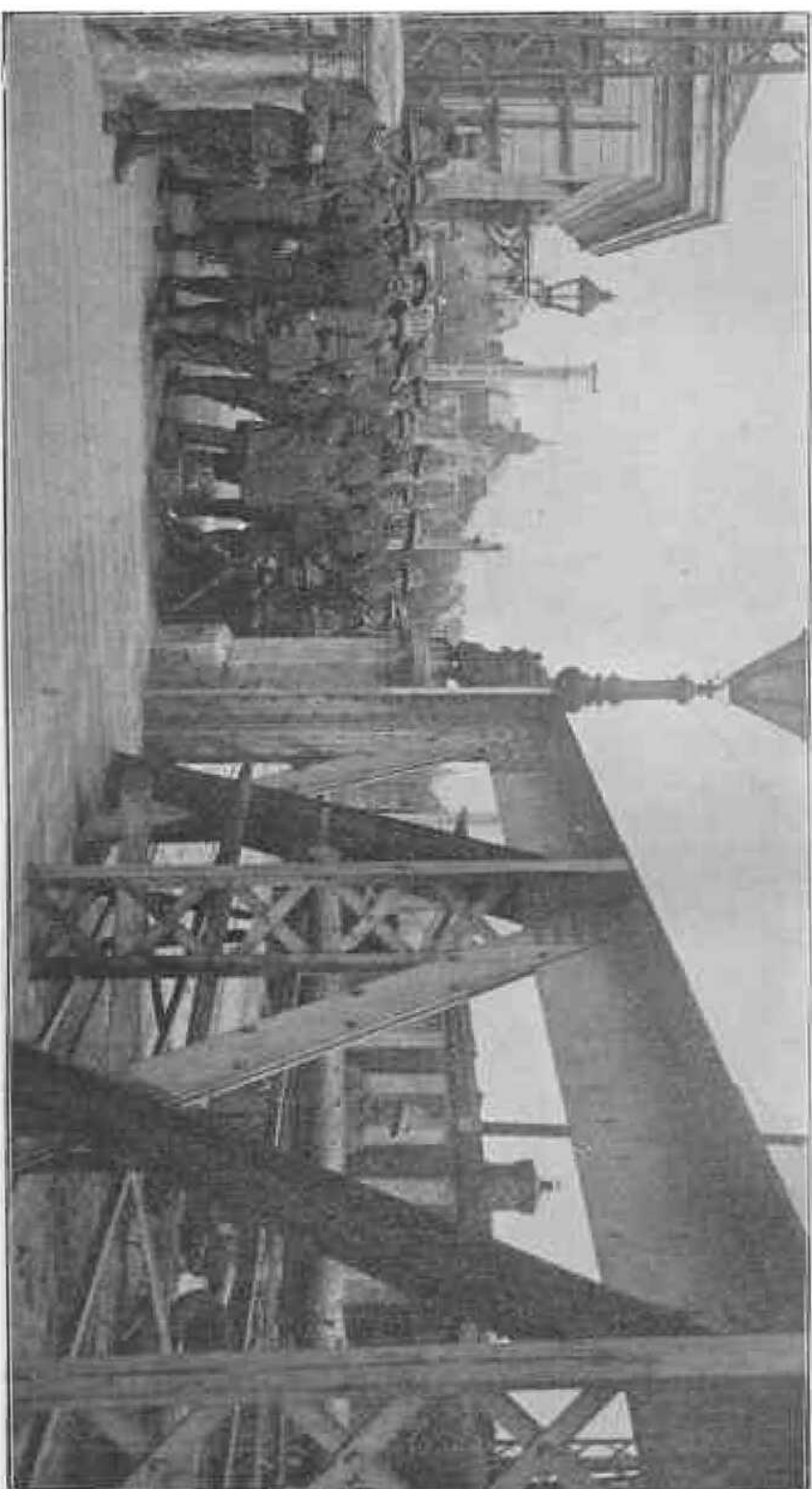
Náčrt 3.

Situácia za útoku na Komárno o 2 hod. 1. mája 1919.

Stráž talianskych legionárov na dunajskom moste v Komárne r. 1919.

Stráž talianskych legionárov na dunajskom moste v Komárne v r. 1919.

Čsl námorníci při Parkane v r 1919 (v pozadí Ostrihom)

Dr. František Skovajsa, riaditeľ štát. r. gymnázia v Zlatých Moravciach, jeden z priekopníkov slovenského školstva.

Národný výbor slovenský vo Vrábľoch, na slávnosti franc. nár. sviatku v Leviciach r. 1919.

Krafský, Velecký, Smetana, Kieffer.

Vladimír Velecký :

VRÁBLE POD BOL'ŠEVICKÝM ÚTOKOM.

Prvého mája 1919 napadly bolševické vojská našu garnizonu v Komárne, kde po tuhom boji byly odrazené a zahnané späť na maďarské územie. Od tohoto času, behom celého mesiaca mája, opakovaly sa väčšie-menšie prestrielky v hraničnom úseku komárňanskom a v druhej polovici mája začaly aj prestrielky v úseku na Ipli. Zároveň byly v pohraničí rozširované zprávy, že Československá republika sa neudrží a že Maďari znovu obsadia Slovensko. Maďari južného Slovenska týmto zprávam, ktoré byly podporované ustavičnými prestrielkami, dôverovali a poplašné chýry sa preto s úpornou vytrvalosťou rozširovaly, hlavne v pomaďarčených obciach pohraničných okresov.

Keď sa ku koncu mesiaca mája činnosť maďarských bolševikov na hraniciach ustavične stupňovala a byly rozširované zprávy, že Maďari prelomili front a obsadzujú Slovensko, musel som sa ako starosta obce Vráble, o veciach dôkladnejšie informovať. Po porade s hlavným slúžnym Jozefom Bullom, okresným četníckym veliteľom Karolom Vykoukalom a veliteľom vojenskej posádky poručikom Bohumilom Vokounom, odobral som sa do Zl. Moraviec k tekovskému županovi Dr. Martinovi Mičurovi, aby som si vyžiadal podrobné zprávy a vyžiadal pre prípad vojenského zákroku inštrukcie. Dr. Mičura sa spojil telefonicky s hlavným slúžnym v Leviciach Dr. Viktorom Ravaszom, ktorý ho uistil, že niet žiadnej obavy a nebezpečia. Sú síce vedené prestrielky so striedavým šťastím bojujúcich strán, ale že naše vojsko je pánom situácie; v Leviciach má garnizona prísnu pohotovosť a je pripravená k zasiahnutiu.

S touto zprávou vrátil som sa do Vráblí a 1. júna v nedeľu odpoľudnia, na schôdzke na okresnom četníckom veliteľstve, podal som horeuvedeným funkcionárom a vyšším úradníkom patričný výklad, ubezpečil a uspokojil som všetkých, že žiadne bližšie nebezpečie sa nepredvída.

Ale ešte toho dňa o 10. hod. večer, keď ešte sme sa zo schôdze nerozišli, prišiel autom z Levíc major Dokoupil od 7. divízie z Nitry a žiadal telefonické spojenie s Dr. Mičúrom. Sdelil tomuto, že slovácky (moravský) peší pluk, ktorý bol garnizonou v Leviciach, sa rozutekal aj so zbraňou domov, že mosty, vedúce cez Hron a Kálnicu, nie sú nikým strážené a že bolševické vojsko obsadilo Levice. Keď sa okr. četn. veliteľ Vykoukal opýtal majora Dokoupila, či je nebezpečie bolševického vpádu do Vráblí a ako sa treba v tomto prípade zachovať, ten mu odvetil, že nemôže udeliť žiaden rozkaz, ale že radí, aby sme boli opatrní a zachovali sa dľa vzniklej situácie.

Celá garnizona vo Vrábľoch pozostávala z 31 legionárov, 5 četníkov a okresného veliteľa.

Prvou starosťou okresného četníckeho veliteľa Vykoukala bolo, aby dostal do bezpečia exponovaných čsl. úradníkov a ich rodinných príslušníkov. Pre toto nechal ešte v noci zrekvirovať tri povozy, na ktoré usadil úradníkov s rodinami, mužov vyzbrojil zbraňami a poslal vozy o 1 hod. v noci smerom na Nitru, odkiaľ evakuovaní mali byť dopravení do vnútrozemia. Keďže situácia nebola celkom jasná, po porade zavolať okr. vel. Vykoukal četnícku stanicu v Leviciach, ale nedosiahol spojenia. Hlásilo sa mu vojenské veliteľstvo v Leviciach a na otázku, aká je situácia a čo je treba robiť, bolo mu slovensky odpovedané, že situácia je dobrá, aby len vrábeľská garnizona dočkala pokojne rána a ráno že sa ďalšie vysvetlí. Pri tom bolo ale počuť v telefone hlas, ktorý upozorňoval telefonujúceho: »Vigyázz, elvtárs!« Z toho nadobudli sme presvedčenia, že Levice sú skutočne obsadené bolševickým vojskom. K zaisteniu bezpečnosti a zisteniu situácie, por. Vokoun vyslal vojenskú patrolu smerom na Čifáry. Patrola sa vrátila okolo 4. hod. s hlásením, že bolševické vojsko postupuje smerom na Vráble a dosiahla už skoro Čifár, t. j. 6 km od Vráblí.

Na základe toho opustila vojenská garnizona aj s četníctvom Vráble a obsadila výšinu pri hradskej, na vrábeľských viniciach. Asi o 5. hod. bolševická jazdná patrola o troch jazdcoch blížila sa k Vrábľom, zabočila do liehovaru, kde sa zdržala asi 20 minút a vracala sa späť do Čifár. Behom dopoludnia prichádzaly v rôznych, väčších aj menších skupinách pešo aj vozmo zbytky československého vojska, rozbitého na maďarských hraniciach a ustupujúceho na Nitru. Tieto zbytky na dotaz por. Vokouna sdeľovali, že boly nútené ustúpiť na celom ipeľskom fronte a že bolševici postupujú. Vrábeľská garnizona vydržala na mieste až do neskorších hodín odopoludnia, keď sa situácia stávala pre ňu neistotou, lebo pri Moravciach bolo počuť delostrelecký boj a pri Veľkej Máni silnú strelbu z pušiek. Taktiež

nebolo možno docieľiť telefonického spojenia. Preto garnizona ustúpila predvečerom smerom na Nitru, kam sa dostala v nočných hodinách.

Por. Vokoun sa prihlásil u vojenského veliteľstva v Nitre a bol poslaný so svojím oddielom obsadiť Ivánku pri Nitre. Keďže čsl. vojsko pripravovalo evakuáciu Nitry, četníci aj ja sme boli taktiež dirigovaní do Hlohovca, kde sme prišli 3. júna 1919, ale dňa 4. júna vrátili sme sa z vlastnej iniciatívy späť do Nitry.

V Nitre som sa dozvedel, že Vráble sú obsadené boľševikmi a že moja teta, ktorá mi viedla hospodárstvo, bola odvedená boľševikmi ako rukojemca a že je v nebezpečenstve života. Vyžiadal som si vtedy od vojenského oddielu nákladné auto a so 7. legionármi a dvoma četníkmi, ktorí sa dobrovoľne prihlásili, išiel som sa pokúsiť zachrániť tetu. Pred Vráblami som sa dozvedel od svojich dôverníkov, že Vráble sú síce obsadené boľševikmi, ale iba slabším oddielom a že hlavný voj boľševických vôjsk je ešte vždy v Čifároch. Nato, vďaka účinnému zasiahnutiu četníckeho strážmajstra Kalinu a legionárov, podarilo sa nám tetu zachrániť. Sobral som pri tejto príležitosti kontrolné kľúče pokladníkovi berného úradu a tak sme zachránili aj pokladňu berného úradu, lebo prednosta úradu Rott utiekol s jednou partiou kľúčov k boľševikom.

5. júna dozvedeli sme sa s okr. četn. veliteľom Vykoukalom, že na Vráble postupuje stotnina čsl. námorníkov pod velením nadporučika Vocelku. Pripojili sme sa k nim a postupovali s nimi na Vráble, ktoré aj boly bez boja napoludnie obsadené.

Boľševické vojsko, ktoré zbadalo obsadenie Vráblí čsl. vojskom, zahájilo čoskoro protiútok. Vyslalo na Vráble pancierový vlak, ktorý s vrábeľského nádražia začal ostreľovať Vráble dvoma delami a viacerými guľometmi. Súčasne zahájila útok na Vráble boľševická pechota po celej šírke frontu od Tajnej po Nelek.

Veliteľ stotniny námorníkov npor. Vocelka hlásil útok boľševikov veliteľstvu divízie v Nitre a dostal rozkaz: »Boj prijať — posila na cestu!« Disponoval 140 mužmi a troma guľometmi; tento počet ďaleko nevystačoval na obsadenie celého frontu a tak sa stalo, že bojovali jednotliví československí vojaci alebo patroy o 2—3 mužoch, roztratene po celej šírke okraja Vráblí. Boj trval nepretržite až do 9. hodiny večer, keď boľševický pancierový vlak aj pechota ustúpily, zanechajúc dvoch mŕtvych, na celej čiare. Ranených, ktorých mali veľký počet, boľševici odviekli so sebou. Hájl som spolu s okr. četn. veliteľom Vykoukalom, dvoma četníkmi a dvoma námorníkmi, úsek Vráblí pri rieke Žitave na šírke asi 300 krokov, pričom, keď sme do-

stali od boľševického pancierového vlaku paľbu z boku, boli sme nútení vydržať po krky vo vode — v Žitave — niekoľko hodín.

Po ústupe boľševického vojska, hoci sme boli premočení a skrehlí, súčasťnili sme sa zaistovacích prác vytrhávaním kofajnic na trati Zl. Moravce—Šurany, aby tak bol znemožnený nový nájazd pancierového vlaku a len k ránu, úplne vyčerpaní a premrznutí, pomýšľali sme na usušenie a občerstvenie čiernou kávou, lebo chleba nebolo. V tomto čase dostavila sa aj sľúbená posila z Nitry — 1 pancierové auto, ktoré čiastočne zasiahlo do boja guľometmi na hradskej Vráble —Čifáry, kadiaľ ustupovali boľševici. Ďalšia posila, dve ľahké poľné delá, ktorým velel por. italských legií Zahradník, prišla v noci a zaujala pozíciu na kopci vo vrábelských vinohradoch. Dňa 6. júna okolo 9. hod. ráno boj začal znova delostreleckou paľbou na oboch stranách a odpoľudia silným náporom boľševickej pechoty. K večeru nebolo vyhliadky na udržanie pozície a preto veliteľ stotniny npor. Vocelka dostal z Nitry rozkaz opustiť Vráble a ustúpiť smerom na Nitru. Pri ústupe utrpel stratu dvoch mužov nepriateľskou bočnou paľbou z ohajských vinohradov. Čsl. vojsko ustúpilo až na výšinu pri Kálaze. V noci dostalo posilu — prapor 39. legionárskeho pešieho pluku s dvoma bateriami československého delostreleckého pluku ťažkých húfnic a 7. júna ďalšie posily — prapor 54. pešieho pluku a 35. pešieho pluku a bateriu 7. pluku poľného delostrelectva, vedľa pomocných oddielov.

Na svätodušnú nedeľu dňa 8. júna, v časných hodinách ranných, bol zahájený útok čsl. vôjsk s tak veľkým elánom, že boľševické vojsko bolo behom dňa zatlačené až po Kálnicu a dňa 9. júna pokračovalo v útoku a zatlačilo boľševikov až do Levíc. 10. júna bol útok ale zastavený protiútokom železnej divízie Prónayovej a čsl. vojsko muselo zase ustúpiť až ku Vráblom. Veliteľstvo brigády Kiefferovej, ktoré dňa 10. júna sa presťahovalo z Nitry do Vráblí, muselo zas ustúpiť na Veľký Lapáš. V neustálych bojoch, vedených so striedavým šťastím boľševici boli zase prinútení k ústupu a veliteľstvo brigády presídlilo opätovne do Vráblí, aby 17. júna zas ich opustilo a vrátilo sa do Veľkého Lapáša. Medzitým sa na oboch stranách konaly prípravy k rozhodnému boju. Boľševici sosilovali svoje pozície na výšinách Horného Ďúradu za Čifarmi a čsl. vojsko zakopávalo sa na čiare Tajná—Čifáry—Melek a pripravovalo sa na rozhodný útok. 19. júna, v časných ranných hodinách, začala boľševická ofenzíva. Hlavným strediskom útoku boľševických vôjsk bola obec Čifáry, na ktorú boľševici sústredili svoju pozornosť a bombardovali ju bubnovou paľbou ťažkého delostrelectva, tak, že v krátkej dobe bolo zapálené 19 domov a granátmi a šrapnelmi boli poškodené skoro všetky

stavenia. Najzúrivejšie strieľali na rímsko-katolícky kostol, ktorého veža bola úplne rozstrieľaná a kostol shorel. Pri tom útoku dopadlo do Čifár okolo 3.000 delových strieľ, pričom z pozostalých občanov bol jeden zabitý a dvaja ťažko ranení. Pobité bolo veľa dobytku a rôzneho domáceho zvieractva. Majetková škoda bola odhadnutá na 1,349.817.— Kč. Nápor bolševikov bol ale čsl. vojskom odrazený.

V obci Feledince boly taktiež rozstrieľané domy a škoda činila asi 30.000.— Kč. Vo všetkých obciach, ktoré bolševici behom bojov obsadili, keď aj prechodne, spôsobili obyvateľstvu státisícové škody — odohnali dobytok, vyrabovali pivnice a sýpky a čo nebolo pribité, všetko odviezli. Tiež odvliekli do zajatia rôzne význačnejšie civilné osoby. Prednosta stanice Veľká Máňa Reiner bol v noci prepadnutý bolševikmi a odvlčený do zajatia a len po šiestich týždňoch prepustený.

Konečne okolo 25. júna nastalo prímerie. Bolševici vyprázdniili obsadené časti Slovenska a nastalo vyjednávanie o definitívne slovenské hranice.

Dr. František Skovajsa, riad. štát. reál. gymnázia:

ZLATÉ MORAVCE ZA BOL'ŠEVICKÉHO VPÁDU ROKU 1919.

Do Zl. Moraviec som prišiel 14. marca 1919, aby som premenil tamjší maďarský ústav, ktorý bol županom Drom Mart. Mičurom zatvorený pre protištátne smýšľanie profesorov aj žiakov, v ústav slovenský.

Práca bola na začiatku — bolo nás len 11 profesorov zo všetkých končín republiky — dosť ťažká pre neznalosť miestnych pomerov a hlavne pre silnú agitáciu bývalých žiakov maďarských proti novému slovenskému ústavu. — Ale po celý apríl sa už učilo dosť dobre a pomerne pokojne, lebo všetci maďarskí profesori (aj väčšina žiakov) odišli do Maďarska a zbudlí žiaci (len 100 po 224 ž.) boli preca len Slováci, síce ešte neuvedomeli, ale preca len dosť ochotní podrobiť sa novému poriadku a novej disciplíne. — 1. mája, náš štátny sviatok sme tiež pekne oslávili v telocvični štát. mešť. školy. Ale tragická smrť nášho hrdinu gen. M. R. Štefánika (4. máj 1919) sa nás všetkých, zvlášte bolestne dotkla, ako keby sme tušili, že onedlho prežijeme tuná v Moravciach vážne udalosti. Lebo po 4. máji šírily sa ustavične chýry o vpáde Maďarov, vlastne maďar. bolševikov na Slovensko. Aspoň poznámka jedného býv. maďarského žiaka: »Dočkaj len, ty Slováku, už prídu Maďari — a nebude to dlho trvať — šak teba povesia«, nasvedčovala tomu, že v Moravciach sa také tajné chýry rozširovaly a udržovali. Za to sme učili po celý máj normálne. 22. mája prišla už aj na vyzvanie referátu verejných prác komisia, ktorá prezrela obidve provizorné budovy gymnaziálne a podala dobrozdanie, že sa budovy (hlavne v ul. Keylevickovej) naprosto nehodia ku školským účelom, hlavne po stránke zdravotnej.

V nedeľu 1. júna (predpoludním sa spomenuté chýry viac a viac množily, až večer prišla do vtedy zriadenej úradníckej menzy výzva, aby sa všetci úradníci, profesori atď. hneď shromaždili na župnom dome. Tam nám bolo oznámené, že bolševici sa zmocnili Levíc, a že máme byť pripravení, aby sme na upozornenie opustili Zl. Moravce. A to sa stalo v noci o 12. hodine. Vtedy som vzal celú pokladničnú hotovosť ústavu so sebou a v sprievode niekoľko profesorov a úradní-

kov, ozbrojených puškami, som šiel cez Topoľčianky na Skýcov, odtiaľ vzmo do Bošian a vlakom z Bošian do Trenčína. Profesorov, so mnou došlých, poslal som domov, sám som zostal v Trenčíne, kde som 3. júna složil peniaze u riaditeľstva tamojšieho štát. r. gymnázia a hlásil sa zároveň na župnom úrade. Tam sa hrozne čudovali, že bolševici sú v Zl. Moravciach a uverili tomu, až počuli, že celý županský úrad opustil 1. júna mesto. Z Trenčína som zaslal svojej rodine (v Zábrehu na sev. Morave) lístok »z výletu do Trenčína« a odišiel odtiaľ 4. júna (v pošt. voze) vlakom do Nitry, kde som vyčkával výsledok boja s bolševikmi pri Vrábľoch (východne od Nitry), na ktorom bol závislý môj návrat do Zl. Moraviec.

Zatiaľ sa zmocnil 35. peší pluk (plzeňský) Zl. Moraviec; bitka s bolševikmi bola 8. júna vo viniciach (u nádražia), kde padol v hrdinskom boji nadpor. Jaroslav Klement a niekoľko vojínov. — V pondelok 9. júna som sa k večeru vrátil kočom z Nitry do Moraviec v sprievode pí. J. P., ženy býv. maď. podžupana v Zl. Moravciach, ktorý ušiel do Maďarska, a ktorá počas bojov bola v Nitre ako rukojmie a v pondelok (9. VI.) bola našim vojskom prepustená. Na pobyt v Nitre (5.—9. júna) tak ľahko nezabudnem! Až dodnes mi utkvely v živej pamäti tie posmešné tváre väčšiny tamojšieho obyvateľstva (zvlášte istej vrstvy, ktorá sa väčšinou zdržovala v kaviarňach) pri rôznych zprávkach o »skvelých« víťazstvách maďarských bolševikov. Do Zl. Moraviec sme prišli v turecký pondelok asi o 19. hod., a keď som vystupoval na námestí z koča, volal na mňa jeden maďarský náš žiak E. G.: »Pán riaditeľ sú už tuná, už je opäť dobre!« — Večer som musel ešte energicky zakročiť, aby som dostal späť svoje šaty, prádlo atď., ktoré »vraj bolševici zhabali«. A pohrozenie četníctvom — veď sme mali v Moravciach štatárium (stanné právo) — pomohlo. Ešte toho večera som mal všetko v poriadku, uložené v skriniach. O milom prijatí v dome býv. maď. podžupana P. kam som jeho paniu zaviedol, nebudem ani rozprávať.

V utorok, 10. júna sme pochovávali padlých našich hrdinov (v bitke 8. júna vo viniciach), ktorí z ďalekých Čiech prišli bojovať a zomierať za slobodu Slovenska, na zlatomoraveckom cintoríne. Za našu »kolóniu« v Zl. Moravciach a menom celého národa československého som im ďakoval so slzami v očiach za veľkú ich obeť, ktorú priniesli svojou hrdinnou smrťou za slobodu nielen Slovenska, ale celej Československej republiky. S pohnutím spomínam vždy na ten okamih, keď po mojej reči zahrála vojenská hudba peš. pluku 35. našu hymnu a nad nami krúžily dva naše aeroplány na počesť padlých našich hrdinov. Miesto, kde odpočívajú, zdobí dnes pekný pomník, o ktorý pečuje telocv. jednota »Sokol« v Zl. Moravciach.

Od 9.—19. júna prežil som v Moravciach rušnú dobu nášho válečného ťaženia. Býval som v zámku — vedľa adjutanta hlavného veliteľa tohoto úseku — a počul po celú noc drkotať telefon a často ako obidvaja dôstojníci odchádzajú v noci na front. Situácia u Levíc sa však stále zhoršovala, pretože nebolo dostatok rezervného mužstva. Vojaci spomenutého 35. pluku, vyčerpaní 10-denným stálym bojom v hroznej horúčave, museli konečne krok za krokom ustupovať, až sa zakopali u Prilep (asi 3 km na jv. od Zl. Moraviec). A tak sme — totiž ja a niekoľko úradníkov — museli druhý raz opustiť Moravce na rozkaz politického úradu. S 3 vozmi, naloženými cennými vecmi zo zámku v Topolčiankach, sme vyrazili zo Zl. Moraviec 19. júna o 20. hodine v noci a prišli do Nitry až o 10 hod. ráno na druhý deň. Tuná som našiel niekoľko profesorov nášho ústavu, ktorých som vyzval, aby sa zatiaľ vrátili opäť domov; 21. júna som odcestoval z Nitry do Prahy. V Leopoldove som sa sišiel vo vlaku s poslancom Matúšom Dulom, ktorý, keď počul, že cestujem do Prahy, odovzdal mi dopis pre ministra A. Švehlu, »aby čo najskôr bola poslaná pomoc, lebo Slovensko je inakšie stratené«. V Prahe som podával u ministerstva školstva podrobnú zprávu o situácii v Zl. Moravciach a potešil sa srdečným privítaním, ktorého sa mi tuná dostalo. — Z Prahy som odcestoval k svojej rodine do Zábřehu, aby som sa odtiaľ vrátil — a to definitívne — po 10-tich dňoch do Moraviec (z Nitry opäť kočom) dňa 3. júla. Povolal som telegraficky všetkých profesorov; od 5.—13. júla vykonaly sa (za frontom) všetky práce pre ukončenie tak nepokojného II. polroku šk. r. 1918—19. 14. júla dostali žiaci výročné vysvedčenie, 15. a 16. júla bol zápis do I. triedy. Zapísaf sa dalo 49 žiakov, čo bolo na tú neistú dobu, v ktorej sme tuná pôsobili, veľmi uspokojivé. Dňa 14. a 15. júla boli pri ústave písomné skúšky dospelosti; ústne sa konaly v Ban. Štiavnici (21. VII.). Skoro tretinu cesty tam a späť som vykonal s abiturientmi vozom, lebo vlak zo Zl. Moraviec do Kozároviec ešte nechodil. O priebehu skúšok pomlčím; hlavná vec, že to dobre dopadlo. Lebo obidvaja kandidáti skúšku složili.

Po prázdninách začalo sa opäť vyučovať na celom ústave. Cez tajnú a verejnú agitáciu počet žiactva stále rastol, zvlášte, keď sa ústav presťahoval r. 1924 do krásnej modernej gymnaziálnej budovy. Dnes na počiatku škol. roku 1935—36 má ústav 505 žiakov. Márne byly všetky snahy tých tajných aj verejných nepriateľov. Ústav koná tu veľké dielo, ktoré nám pomáhali naši hrdinovia, padlí na slovenskej pôde za bolševického vpádu, založiť: totiž vrátiť slovenskému ľudu nielen jeho politickú slobodu, ale vštípiť mu aj lásku a oddanosť k novému štátu, k našej milovanej republike Československej.

Antonín Navrátil:

NÁROD VÁM TOHO NEZAPOMENE . . .

Myslím, že 16 roků je dostačujícím časovým odstupem, abychom porovnali události tehdejší a dnešní, a přiznali si, co jsme udělali dobře a v čem jsme pochybili. A z těchto poklesků a chyb abychom se učili v hodině dvanácté, dnes, kdy celý svět je opět ve varu.

Bylo to před Vánocemi r. 1918 v Českých Budějovicích. Prapory státních barev, ověčené domy a ulice, hudba a zpěv. Tisíce veselých a rozjásaných obličejů. Svornost a jednota, bratrství a radost. Dozněly zvuky vražedných pušek, kulometů a děl, bylo po světové válce.

Na náměstí stály šiky italských legionářů. Ministr národní obrany Václav Klobáček přehlížel pěší pluk 39. »Výzvědný generála Grazianiho.« První a nejslavnější pluk italské legie. Stáli tu jinoši i vousatí tatíci. Odvaha, pýcha, radost vyzařovala z jejich osmahlých obličejů, ošlehaných alpským větrem a zbrázděných nejednou vráskou, jež jim světová válka proti jejich vůli vryla do tváří. Naslouchali pozorně řeči ministrův. S dychtivostí čekali zprávu, kdy asi budou se moci rozejít domů, k svým drahým, buď nadobro anebo aspoň na dovolenou.

Když ministr pochválil jejich rekovné činy a pozdravil jich slavný plukovní prapor, řekl: »Slovensko pustoší ještě maďarské tlupy. Bratři, jděte na pomoc Slovensku! Hrdinové, dnes před vámi se sklání celý národ. Ve vás věří. Jděte a pomozte Slovensku. Národ vám toho nezapomene!«

Bylo to rozčarování, jaké nejméně očekávali. Tolik se těšili na své rodiny, na své nejdražší. A přece šli na Slovensko. Bez reptání a bez výčitek, bez dovolených. Šli a došli. Dne 8. ledna 1919 byli už v Nových Zámcích a v Parkánu, o dva dni později v Komárně.

Místo kýženého odpočinku začalo se nové údobí starosti a neklidu, strádání a práce. Na březích Dunaje a Iplu postavili své stráže, obsadili mosty a důležité státní budovy, aby tak střežili a bránili území Slovenska proti těm, kteří se nechtěli smířit s mírovou smlouvou.

Těch několik pluků italské a francouzské legie a domácího vojska, které obsadily severní Čechy, Slovensko a Těšínsko, bylo přec jen málo. Zejména na Slovensku, kde museli střežit hranici několik set kilometrů dlouhou, udělat pořádek a klid v několika městech a obcích, ba i dozírat na chod služby na železnicích, poštách a jinde, bylo nad jejich síly. Úkol však splnili a nezklamali.

Byla to tehdy věru těžká a zodpovědná služba a to tím spíše, že stáli proti dvojímu nepříteli. Tomu za Dunajem a onomu uvnitř. Několik tisíc bývalých rakousko-uherských vojáků po kapitulaci Rakouska vrátilo se z fronty domů i s puškami a střelivem. Ti právě si divně vysvětlovali slovo: sloboda. »Keď je sloboda, je všetko slobodno,« povídali si a také dle toho jednali. Vzpomínám si, že ještě koncem ledna 1919, kdy na Slovensku byl už jakýs takýs klid, musel jsem odejeti s rotou Výzvěděčků do Píšťan udělat pořádek.

V Píšťanech, v Bance i v Moravanech a jinde museli jsme zabavovat zbraně, aby mnozí nebyli ohrožováni na životech těmi, kteří si pojem slova sloboda tak divně vysvětlovali. Byly to vlastně ještě zbytky tak zvaných »zelených kádrů,« jejichž příslušníkům — vesměs desertérům — na lidském životě záleželo asi tolik jako myslivci na životě zajíce nebo jelena. A řeknu-li, že ještě v únoru 1919 měli jsme v moravských lesích přestřelku s těmito bandity, nebudete tomu asi věřit. A přece tomu bylo tak. Vzpomínám si, že po několikadenních prohlídkách vesnic a domů měli jsme v Píšťanech malý arsenál, a na jiných okresech Slovenska nebyly jistě poměry lepší.

Dík nebesům a odvaze i trpělivosti Výzvěděčků (vojáků »Výzvědného« pluku) udělali jsme na Slovensku brzy pořádek. Huře však bylo na státní hranici, zejména na Dunaji. Z té strany začal foukat tuze ostrý vítr, ačkoliv už bylo jaro a slovenské luky a lesy se zelenaly jako brčál.

Maďaři se nesmířili s osvobozením a obsazením Slovenska. Z Maďarska docházely Jobovy zvěsti. Dne 22. března 1919 byla svržena vláda Károlyiho a nastolen komunistický režim. Proto přestřelky na Slovenské hranici nebyly už vzácností a denně se opakovaly.

Neminulo dne, aby nebyly na Slovensko přiváženy anebo donášeny komunistické pobuřující letáky z Maďarska. Nad Komárnem a Parkanem se objevilo maďarské letadlo a rozsávalo rovněž letáky: »My ještě přijdeme a se zbraní v ruce« — končily tyto. Sta maďarských komunistických propagátorů a vyzvědačů přešlo naši hranici a začali zasévat dračí semě. Kdo je mohl a měl zadržet? Ty slabé pohraniční hlídky legionářů, jedna od druhé i několik kilometrů vzdálené? K posouzení jejich svízelné pohraniční služby dlužno poznamenati,

že na úseku několika desítek kilometrů — od Zlaté na Ostrově přes Komárno za Parkan — byly jen dva prapory, v Nových Zámčích byl prapor jeden.

Vliv propagandy komunistů byl záhy patrný. Stávky a sabotáže, demonstrace a srocování; podloudné vyvážení potravin, suken i průmyslových výrobků za Dunaj, odkud za ně donášeli štvavé letáky a falešné československé státovky anebo neméně zdařilé kolky za ně. Aby tyto protistátní zjevy přestaly, vyhlásil Dr. Vavro Šrobár, ministr pro správu Slovenska, dne 25. března 1919 stanné právo na celém území Slovenska. Došlo-li několik měsíců po obsazení Slovenska k takovému mimořádnému a ráznému opatření, bylo zjevno, že situace na Slovensku byla krajně vážnou.

Kolik to hlášení, stesků a výkřiků letělo tehdy ze Slovenska do Čech a na Moravu, že je zle a že Slovensku třeba pomoci vojenskými posilami! Ale posily nepřišly. Legionáři z Ruska dosud nedojeli a těch několik praporů čs. domobrany, Sokolů a Stráže Svobody, které přišly na pomoc Slovensku, nestačily proti přesile tam za Dunajem. Dnem i nocí projížděly maďarským Komárnem, Ostřihomem a jinými městy transporty vojska.

Že maďarští komunisté vtrhnou záhy na Slovensko se zbraněmi, se vědělo. Tyto přípravy potvrzovali také četní občané, docházející do Maďarska za prací nebo k příbuzným. Situace byla den ze dne napjatější. Přejechy přes Dunaj, zejména mosty, byly opevněny a bděle střeženy. Zejména na úseku komárenském, kam Maďaři chystali se vtrhnout bez opovědění.

Noc ze dne 30. dubna na 1. květen 1919 zůstane jistě komárenským občanům a vojákům dlouho v živé paměti. Došlo k přepadu Komárna. Úderem dvanácté hodiny noční zaduněly z pevnosti Sandbergu na pravém břehu Dunaje salvy z děl. A na dunajských mostech byly přepadeny stráže pěšího pluku 39. »Výzvědný generála Grazianiho.« Záludně a náhle vtrhli maďarští vojáci na stráž, připlíživši se zezadu. Boj byl krátký a krutý. Několik našich vojáků padlo a bylo raněno, jiní přece si proklestili cestu do města. Ti udělali poplach v pevnůstkách.

Tou dobou byly už hloučky maďarských komunistů na ostrově i na polích u komárenského nádraží a u pevnůstek, obepínajících Komárno od západu. Město bylo pohrouženo v tmě, telefonní vedení k velitelství pěšího pluku 39. »Výzvědný generála Grazianiho« v parku (u nynějšího důstojnického pavilonu) bylo přetrženo — podnik tedy s druhé strany Dunaje velice dobře připravený a promyšlený.

Výzvědčící 39. pluku, kteří na italské frontě prodělali nejednu bitvu, se nezalekli. Ze všech pevnůstek se vyrojili, někteří ještě cestou

upravovali svou výstroj a výzbroj, a pudově pádili směrem k dunajským mostům. V čiré tmě — z druhé strany totiž uzavřeli vedení, napájející i naše Komárno — zjišťovali situaci, odkud a kam, a kde zněla největší bitevní vřava. Z mnoha domů zazněly výstřely na naše obránce, nepřítel byl tedy už i v městě. Na pobřeží proti silničnímu mostu se rozehrál nejkrutější boj. Naši měli štěstí, že na tento úsek soustředili své úsilí, neboť tak zvaný »válečný ostrov« byl už v rukou nepřítele, který se vezl na loďkách a pontonech, a po silničním mostě valily se nové a nové vlny úspěchem podnícených nepřátel.

Kulometry a pušky našich vojáků promluvily. Došli právě včas. O několik minut později jen, a jistě by byla i tato část města ztracena. Zatím je hájili a udrželi. Když později do této vřavy vmísily se i naše dvě děla, která sem dopravil statečný rotmistr Nogol, zlepšila se situace našich vůčihledě a nápor přesily nepřítele na tomto úseku byl nadobro zmařen.

Hůře však bylo u mostu železničního, u nádraží a na západním okraji města. Tam vnikl nepřítel po půlnoci, střílel zběsile na hloučky našich obránců, takže se zdálo, že obchvátí město od západu a severu. Hlídky našich měly v čiré tmě velmi svízelnou situaci, tady nepřítele udržet a zjistit směry jeho postupu, aby naši včas provedli rozhodný protiúder.

Jaká byla situace našich vojáků, vysvitá nejlépe z toho, že jich bylo v Komárně necelých tisíc a proti nim se valily dva tisíce lépe vyzbrojeného protivníka. A nejbližší naše posádka byla v Nových Zámčích, jeden prapor střeleckého pluku 34. »Jana Čapka,« který sice byl o přepadu Komárna telefonicky zpraven, ale nemohl ihned do boje zasáhnouti. Jeho příchod očekáván byl v časných ranních hodinách. K dovršení neštěstí a hrůzy, zejména ustrašeného komárenského obyvatelstva, zapálilo nepřátelské delostřelectvo naši prachárnu u řeky Váhu. Výbuch byl děsivý a daleko široko slyšitelný, v okruhu skoro dvou kilometrů vzala okna za své. Našim hrdinským obráncům prospěl dohasínající požár prachárny tím, že se mohli aspoň trochu orientovat a seskupiti své vojsko k protiútoku.

Za úsvitu podnikly naše roty pod velením statečného praporečníka Antonína Basla, který řídil celou obranu Komárna, rázný protiútok na válečný ostrov. Nepříteli zřejmě nějak docházel dech, už ani neútočil a rychle se zakopával na ostrově a na hrázích, snad byl i roztrpčen tím, že Výzvědčící 39. pluku se nevzdali hned při prvním náporu. To naši Výzvědčící neudělali ani v Itálii a nesměl to nikdo očekávat ani na Slovensku. Bratrství jejich bylo tak pevné, že v boji nikdy jeden

druhého neopustil a bili se vždy s jedinou myšlenkou: »Všichni za jednoho a jeden za všechny.«

Protiútok na ostrov a na dunajské mosty byl tak energický, že kolem 5. hodiny dne 1. května 1919 nebylo ni jediného maďarského komunisty v našem Komárně. Tí, kteří tady zůstali, zalezli do temných sklepů, stohů a bůhvíkam, ostatní, kteří se zmateným útekem zachraňovali na loďkách a pontonech, byli pohlceni Dunajem. Tak dovedli splácti Výzvědčici 39. pluku těm, kteří přišli na naše území se zbraněmi, zákeřně a bez opovědi. Bylo nám líto těchto obětí, ale oni by nás jistě nelitovali, kdyby se jim přepad podařil.

Prapor střeleckého pluku 34. »Střelce Jana Čapka,« který v ranních hodinách přichvátal do Komárna, vracel se brzy zpět do Nových Zámků, neboť Výzvědčici 39. pluku byli opět pány Komárna.

Dva dni po boji o Komárno dostal komárenský starosta z maďarského Komárna (Uj-Komárom) dopis, který pro zajímavost uveřejněn je v románu: »Na pomoc Slovensku.« Zní v překladu takto:

Staniční velitelství v Novém Komárně.

Čís. 912.

Milostivý pane starosto!

Ku smutným událostem, jež se udály dne 1. května 1919 račte Vaše Blahorodí vzíti toto vysvětlení na vědomost:

Politováníhodný případ stal se proti vůli velitelství maďarských skupin a ani já, ani moji podřízení velitelé na tomto útoku účasti neměli. Vojsko a dělnictvo, seštvané nezodpovědnými agitátory byly tolik rozezleni, že akci, jejíž smutné následky jsme viděli — nemohl jsem již zabrániti.

Podotýkam ještě, že tito nesevědomití agitátoři ovlivnili morálně tolik mužstvo, že můj vliv, ani vliv mojich podřízených velitelů, jež jsme uplatňovali na ně s nasazením vlastního života, byly již marné.

Ujišťuji Vaše Blahorodí, že tento smutný případ mne i mé podřízené velitele přímo zdrtil a prosím, abyste tuto zprávu vhodným způsobem rozhlásil mým spoluobčanům — všem občanům města Komárna.

Příjměte, Vaše Blahorodí, výraz mé hluboké úcty —

Kulaté razítko:
Staniční velitelství v Komárně.

Achác István, pplk. v. r.
maďarský staniční velitel.

Potud dopis. Co následovalo koncem května 1919? Maďarští komunisté vtrhli opět bez opovědění pod velením svých důstojníků na Slovensko, skoro na celé slovensko-maďarské hranici. U Parkanu, Lučence, Nových Zámků, Komárna a Zvoleně rozpoutala se strašlivá

bitva. Teď už se důstojníci nikomu neomlouvali a útočili v přesile na Slovensko.

Výzvědčící 39. pluku opět krváceli, nasazovali životy za celistvost a nedílnost Slovenska. Bili se u Parkanu, na Ipli a na Hronu, u Nových Zámků, u Komárna a na říčce Žitvě. Všude jich byly hloučky, těch vojáků, kteří prošli tolika bitvami na italské frontě a tolika těžkými zkouškami a strádáním na hranici našeho Slovenska. Věrně druh k druhu se přimkli, Slováci a Češi, dělníci a rolníci, úředníci a i lékaři, inženýři, svorně hájili toho, co s tolika obětmi vybojovali.

Čelili této přesile několik týdnů, i když museli na některých místech proti přesile ustupovat, Komárno však uhájili, ba dokonce se z něho dne 5. června 1919 vyrojili k protiútoků na Nové Zámky, když tyto padly do rukou nepřítele. Z Nových Zámků nepřítele vyhnali a udrželi je v bojích nejkrutějších — ve dnech 17.—20. června 1919 — kdy první československý velitel Výzvědčících major (podplukovník in memoriam) Jiří Jelínek padl hrdinskou smrtí v jejich čele.

Vzpomínáme-li těchto bojů o Slovensko, musíme se obdivovati morálce, duchu a neohroženosti nejen Výzvědčících, ale i jiných pluků naší mladé armády, že nezakolísali a že vytrvali. Mnohdy neměli ani dělostřelectva, nedostávalo se nábojů, výstroje a výzbroje. A posily mužstva a doplňky výzbroje dlouho nepřicházely. Ani zkaza jediného čs. pancéřového vlaku u Nových Zámků je nezkuřila a od Nových Zámků hnali potom nepřítele na jih.

Od těchto smutných dob na Slovensku uplynulo 16 let. A národ pozvolna zapomínal. Příslušníci italské legie, kteří za Slovensko přinesli největší oběti, však nezapomněli. Žije jich už jenom několik tisíc, jsou však připraveni, kdyby je vrchní velitel naší branné moci zavolal někdy na pomoc Slovensku, opět přijít a hájit je do posledního dechu.

Zavádí-li se v armádě právě povinnost, aby všichni její příslušníci zdravili legionáře, jdoucí v legionářském stejnokroji, je to jistě ohlas slov, které kdysi ministr národní obrany řekl Výzvědčickým 39. pluku v Českých Budějovicích. Pozdě, ale přece.

Neopomíjeme o těchto těžkých bojích a obětech za naši svobodu často poučovat naši mládež, zvláště dnes, kdy celý svět je ve varu. Stůjmež stále ve střehu, zvláště na hranicích a dokážme světu, že ten malý národ v srdci Evropy nezapomněl na svou minulost — a že muž jako muž srdnatě hledí vstříc budoucnosti.

Župan Vendel Sahulčík:

MAĎARSKÍ BOL'ŠEVICI V HONTE.

Na bolševický vpád my Hontania sa najživšie pamätáme. Veď nikde nebol župný úrad tak blízko na hranici, ako v Šahách, ani 300 metrov! Bolševickí červení vojaci stáli pri nás skoro na námestí Šiah, keďže námestie sa začína skoro pri moste nad Ipľom. Most mali celý v rukách, ako aj celú čiastku mesta za Ipľom s pošt. úradom, žandárskou stanicou a s jediným železničným uzlom, od ktorého závisela železničná sieť celého Hontu. Prevzal som županský úrad po odstúpení prvého slovenského župana Gustava Lehotského 26. marca 1919. Župný aparát pracoval ťažko a s veľkou námahou; ani polovica úradov nebola zaplnená, každý mal čo pracovať i za dvoch — za troch. Museli sme niečo podniknúť, aby sme uľahčili úradníkom ich prácu v tak nebezpečnom mieste: založená bola 9. apríla spoločná menza, starali sme sa s plukovníkom Maršanom o šľachetnú zábavu, skoro každý večer v sále župného domu. Na 1. mája usporiadali sme spolu s vojskom verejnú oslavu; s balkonu župného domu boli povedané preslovy, slávnostné reči, a môj brat Michal, vtedy ešte vysokoškolák, ktorý bol u župného úradu tajomníkom, deklamoval Rázusovu báseň »Hoj zem drahá.«

Ale neoslavovalo s nami deň práce meštianstvo a staré úradníctvo. Bolo povzbudzované k odporu heslami z Budapešti: »Nem nem soha« (Nie, nie nikdy), »csak kitartani« (len vytrvať). Mimo povzbudzovania a pekných sľubov dostávalo staré úradníctvo z Budapešti aj zvýšené platy s rozličnými prídavkami, ako 300.— korún na šaty. 300.— korún na deti atď., o tom ale, že tieto ľubovoľne v Maďarsku rozmnožované peniaze nemali žiadnej ceny, zavádzané úradníctvo nevedelo.

Na 2. mája zamenilo sa vojsko. Miesto prápóra prišlo ale iba 120 legionárov, na miesto dvoch kanónov, čo mal Maršanov prápór, 2 guľomety. Úradníctvo nespalo skoro celý máj, ba sa ani v noci nevyzliekalo, lebo sme mali vedomosti, že na maďarskej strane majú viac ako 1000 chlapov vojska, kanóny a pancierový vlak. Oznamoval som Ministerstvu v Bratislave aj dva razy do týždňa, čo sa robí za Šah-

ským mostom na Homoku. 16. mája hovoril som o veci s min. Vavrom Šrobárom osobne, žiadajúc ho o najrýchlejšiu pomoc. Vravil som: »Ani pochopu nemáte, pán minister, aké časy žijeme tam v Šahách. Veď tam naši úradníci viac strachu prežijú, ako všetci ostatní na demarkačnej čiare. Nikde sa tak blízko hraníc neúraduje, ako v Šahách. Po zaujatí úradu už o dva-tri týždne by boli všetci zutekali, keby som ich silou-mocou nezadržoval. Od maďarsko-komunistického vojska sme len na 200-300 krokov. Ipeľ nie je taký široký a hlboký, ako Dunaj — ľahko sa dá prebrodiť a boľševici môžu nás hocikedy v úrade postrieľať zo zákopov, ako vrabcov.«

Toto dohovárание nepomohlo. Na šťastie dodával úradníkom smelosti nový veliteľ šahský, major Novodvorský, mužný a smelý vojak (hoci sa aj vedelo, že s dvoma gulometmi nedá sa veľa urobiť); aj Ipeľ bol do 2. mája ustavične naširoko rozvodnený.

Na veľké naše prosby moje a veliteľa mjr. Novodvorského, prišla konečne v noci na 29. mája posila — asi 80 legionárov s muliciami a 3-4 strojovými puškami, čo bolo v najsvrchovejšom čase. Skúmal som toho dňa do 11. hodiny v noci Vörös Ujság, a Červené noviny, hľadajúc, čo nám asi môže hroziť. Prebudil som sa, keď už asi hodinu trvala ostrá strelba. Mesto bolo od polnoci obklúčené boľševikmi. Bolo asi $\frac{1}{4}$ na 3 nad ránom, keď v dáždi gúľ štvornožky bežal som námestím popri soche Panny Marie k liehovaru pozrieť, ako stojíme a kde sú červení. Tam na trhovisku videl sam ležať legionárov v 50-100 krokovej vzdialenosti jeden od druhého a z cintorína som počul hlasy: »Az Istenért! ne lójj!« (Pre Boha! nestrielať!). V neistote, čo robiť, vrátil som sa domov. Ale utekal som zase hneď nato do hlavného stanu, čo bol v gymnáziu; tam som už našiel ranených, ktorým som delil čiernu kávu, no tiež aj úradníkov; snažil som sa ich povzbudzovať k mužskej vytrvalosti.

Hfistka našich legionárov bojovala hrdinsky. A keď bol ranený por. Ríha, ktorého mali radi ako otca, vrhli sa na boľševikov z cintorinového vršku s takou oduševnelosťou, že prelomili front a očistili hokovsko-túrovskú krížnu cestu. Výsledkom tohoto boja bolo na maďarskej strane 27 zabitých a 47 zajatých, na našej strane iba 1 mŕtvy a 3. ranení. Potešený týmto zdarom legionárov, oznámil som úradníctvu, že sa o 8. hodine započne úradovať. Pred 6. hod. poberal som sa do kostola odslúžiť sv. omšu a odbaviť vrúčne TeDeum na vďaku za dožičené víťazstvo, ale práve vtedy začal zúriť najostrejší boj. Boľševici mali už celú Kalváriu v rukách, keďže tento najvýznamnejší bod mohli z našich brániť najviac len 10. chlapi. Veža katolíckeho kostola bola už na dvoch miestach sostrelená. O pol siedmej

doniesli do gymnázia hlavného veliteľa, Mjr-a Novodvorského, prestreleného na oboch nohách: nevedel sa od bolesti ani pohnúť; ponúkol som mu nákladné auto, na ktorom sa mohol odviezť aj s ostatnými ťažko ranenými, ktorých bolo už 5; pre lepšiu istotu išiel som ale najprv vyskúmať bezpečnosť cesty. Podarilo sa mi aj preklznuť cez front na križnej ceste asi o 8. hod.; — za mnou sa rútil ťažký automobil s ranenými. Vtedy len zazreli nás boľševici zpoza Ipľa a začali na nás strieľať z diel. Granáty padaly po ceste za automobilom asi v 40-metrovej diaľke, neskoršie aj bližšie, ale auto vyviazlo bez úrazu. Naši nestihli pri úteku počítať pobitých boľševikov, ktorí ležali popri ceste, lebo šofér hnal auto s miesta hrúzy celou silou. Pri Turovciach vysadol som na automobil aj ja.

Mysleli sme všetci, že táto nočná ofenzíva je len — ako aj inokedy — lokálna prestrielka; posielal som behúňov do Hidvégu a Nekyj, ba aj do Levíc so žiadosťou o pomoc. Behúni odbehli, ale už v Plášťovciach sme sa presvedčili, že vec nie je lokálna — nebolo tam ani našich žandárov a notár a občania sa nám škodoradostne usmievali; dobre, že nás len nepobili, o nejakej pomoci — kone, vozy atď. nebolo ani reči. Naša cesta z Plášťoviec na ťažkom aute s 5. ťažko ranenými po skalách a po poľných cestách trvala päť hodín. Viac razy museli sme zastať a podkladať pod kolesá auta skaly, aby sa nesrútilo so strmej cesty. Za Rykynčiciami pomáhali nám ľudia drúkmi, aby sme sa na poludnie mohli vybrať na vysokú roveň, siahajúcu až po Nemčiansky chotár, na hradsčú sme sa dostali až po 1/2 hod. medzi Devičím a Nemcami, potom uháňali sme ku Krupine. V Krupine pred poštou prišiel prevziať ranených lekár; dvaja z nich, ranení do brucha, umierali; prestrašený ľud bedákal. Tešil som ich a povzbudzoval; nevedel som, pravda, že boj zúri na celej čiare od Parkanu až po Košice. Po previazaní ranených išli sme ďalej do Zvolena. Major, hoci sa od bolesti nemohol hnúť, robil celou cestou plány, písal rozkazy a oznámenia o nastalých udalostiach, čo som mal osobne zanieŕ do Bratislavy.

Po ceste z Krupiny do Zvolena mohli sme sa ešte raz presvedčiť o stave vecí, keď sme videli popri ceste bosých, ľahko ranených, polonahých vojakov, biedne to pozostatky Rímskeho IV. prápora, čo boľševici rozbili v noci na fronte Hidvég—Baláž—Ďarmoty.

Hrdinskí legionári (120) bránili mesto proti presile od polnoci až do 3. hod. odpoľudnia, teda viac ako 15 hodín. Po 3. pomaly začali cúvať smerom na Túrovce—Rykynčice—Nemce. Pplk. Maršanovi spolu s mjr-om Černým sa podarilo získať poddôstojnícku školu s dvoma kanónmi a tak aspoň na čas zadržať osmelených boľševikov nad Želovcami, potom pri Čebovciach, Senohrade atď. Keď som sa z Brati-

slavy vrátil 1. júna, podarilo sa mi potom vyprosiť na obranu župy vo Zvolene posilu: pechotu a delostrelectvo so 6. kanónmi. V Krupine sišiel som sa s bratom Michalom a s ostatnými úradníkmi zo Šiah. Títo v piatok popoludní pomaly a opatrne poodchádzali cez cintorín a popri hradskej na Túrovce. Dostal sa do zajatia iba Pelikán, župný notár, a ešte jeden úradník, čo nemohli pre blízkú strelbu výjsť von. Ubohý Pelikán bol už ako zradca postavený vo Vacove k stene, ale akýsi ľudskejší komisár daroval mu život, keď videl, aký je skromný a pokojný.

Úradníctvo v nedeľu večer poberalo sa ďalej cez Krupinu, kto vedel; ale aj Krupinčania, aspoň tí exponovanejší, chystali sa preč ku Zvolenu. Ja som ale nechcel opustiť front a ostal som s vojskom. Mal som už s toho radosť, že na obranu Hontu ide 6 kanónov.

Už 2. júna o 3. hod. ráno pri Bzovickej stanici hrmely kanóny oproti boľševickému frontu, ktorý sa tiahol popri Prenčove a Krnišove a to zdarne, lebo okolo 6. hod. ráno boľševici rozbití na malé hlúčky a roztratení, začali ustupovať od Krnišova a Prenčova pri Deviči a Nemciach. Takýto krst asi hneď odzbrojil ich nadšenie, lebo zavládla medzi nimi demoralizácia a naše vojská našly ich v Deviči bez zbraní, poschovávaných po humnách. Ba, pri Devičianskom kostole prebehol mi pred nosom jeden s puškou v ľavej ruke a zmizol vo vysokom žite, ani sa neopovážiac streliť. Toho istého dňa na poludnie boly naše vojská spolu s kanónmi už za Domaníkami. Pešiáci tiahli paralelne ponad dolinou po vŕškoch.

Požiadal som ľudí z tamojšieho obyvateľstva, aby vytrhali koľajnice pre zaradenie možnosti boľševikom napredovať s pancierovým vlakom ku Krupine a Domanikám; ale ľud nechcel pomáhať — obával sa pomsty boľševikov, ktorí už za niekoľko dní veľa trápili ľud a narobili jednotlivcom ohromné škody. Túžbou mojou bolo dostať sa aspoň ku Šipiciam a odtiaľ cez polia do Nadošian potešiť rodičov, ale o 1. hod. popoludní prišiel od hlavného veliteľstva rozkaz: »Dost, ani hnúť.« Pravé krýdlo od B. Štiavnice na Pukanec a Bátovce nemohlo napredovať pre presilu. Tak treba bolo čakať a udržiavať pozície, do kľiaľ len bolo možno.

Priečilo sa mi ostať v nečinnosti a vrátil som sa preto do Krupiny. Na ceste bolo mi oznámené, že pri Devičianskom kostole má byť zastrelený jeden boľševik, z tých, ktorí boli pochytaní ráno. Ale v Krupine nestavil som sa dlho; ponáhlal som sa do B. Štiavnice, kde som predbežne viedol správu župy asi s 2-3 úradníkmi. No B. Štiavnica bola sídlom hontianskej župy len do piatku 6. júna. O polnoci toho dňa museli sme sa odtiaľ poberať pred nátlakom boľševikov,

pravda nie na dlho, lebo bolševici boli v B. Štiavnici len do 12. júna, kedy boli odtiaľ vytisnutí. Od 15. júna bola B. Štiavnica zase sídlom župy. Nastaly ale nové ťažkosti s obyvateľstvom, ktoré bolo bolševikmi zterrorizované a čiastočne aj sympatizovalo s Maďarmi. Práca vyžadovala skoro nadľudské sily; do 24. júna musel som byť ustavične na nohách vo dne v noci, či v Štiavnici v úrade, či na bojišti medzi Štiavnicou—Piargom—Pukancom a Bohuniciami. 18. jún bol z celej bolševickej vojny najkrvavejším dňom. Vtedy na našej strane bolo 15-18% straty a to pre nedorozumenie II. divízie s IX., alebo so VII. Táto VII. divízia napadala Levice od Nitry, ale o 24 hod. skoršie, ako Šnejdárkova od Hronskej Breznice a od B. Štiavnice. Nitrianska bola už predošlý deň odrazená pri Kálnici—Čifároch, ba i pri samých Leviciach, keď naša II. div. začala útok včas ráno 18. júna pozdĺž dvoch dolín od Žarnovice a B. Štiavnice. V Hronskej doline boli bolševici zatlačení až za Rybník, na Štiavnicko—Bátovskej—Levickej ceste až za Dysnóš, po Zajačiu dolinu. Večer dovezli do štiavnickej nemocnice ranených a vtedy po 9. hod. dal som vybubnovať, že naše vojsko o 9. hodine vtiahne do Levíc. Nevedel som, že VII. div. bola už predošlý deň rozbitá. V noci po 2. hod. hlásil mjr. Bláha telefonom: »Musel som od Dysnóša ustúpiť k Bohuniciam a Pukancu, a ráno musíme bez odдыхu až na Vysokú a Piarg.« Tak práve muselo ustúpiť aj vojsko v Hronskej doline.

Bol práve sviatok Božieho Tela 19. júna, keď do B. Štiavnice došiel chýr o katastrofe. Popoludní a potom celú noc nasledovala strašná kanonáda. Mali sme na siedmich miestach už aj ťažké kanóny a vojska vždy pribúdalo viac a a viac. Veliteľ II. div. od Kremnice robil zázraky. Zastavil bolševikov nielen pri Breznici, ale aj medzi Zvoleňom a B. Bystricou. Konečne 24. júna popoludní prišiel chýr, že bolševici dostali rozkaz ustúpiť o 5. hod. na celom fronte za demarkačnú čiaru. Išiel som s kapitánom Jedličkom vyjednávať o prímerie, čo bolo za Bátovcami pri Máchovom potoku pred Majerom.

Bolševici sa pretvarovali, akoby o ničom nevedeli, hovoriac: »Nekünk semmi tudomásunk nincs erről... Nekünk az ántánt nem parancsol« (»My nemáme o tom nijakého vedomia... Nám Dohoda nerozkazuje.«)

Robil som im výčitky, prečo sa tisnú do slovenských dedín, utláčať slovenský národ, keďže sú medzinárodní.

»Mi elsősorban Magyarok vagyunk — aztán komunisták,« odpovedali s vrodenuou im pýchou. »My v prvom rade sme Maďari a potom komunisti.« Vyčítal som im tiež prenasledovanie mojich rodičov. O tom som sa práve toho dňa v Bohuniciach dozvedel, kde bol ušiel moj

otec cez hory; pobrali pri tom u mňa na fare dľa hesla: »Zsupannál mindent elkobozni!« (»U župana všetko shabať!«), junce, ovce, ošípané, kone, kočiari, voz, potravné články, obuv atď. Všetok nakradnutý na Slovensku majetok bolševici, odchodiaci k demarkačnej čiare, brali so sebou nakoľko to len vládali odviezť a odniesť. Z našej strany voči Maďarom-obyvateľom pokračovali sme veľmi loyálne. Pravda, od prevzatia župného úradu v Šahách do správy Československého štátu, až kým bolševici neodišli zo Slovenska, niektorí starí úradníci alebo občania boli ustavične pod dozorom alebo internovaní, ale len vtedy, keď sa dokázalo, že sú štátu nebezpeční. Nikto nebol pozbavený osobnej slobody pod heslom »Maďar, maďarón«, ale len na základe usvedčujúcich okolností. Nerobila sa krivda ani internovaným. V čas spomenutej noci 30. mája boli vzatí a internovaní na župnom dome 12. občania ako rukojmí, aby sa azda obyvateľstvo nechovalo nepriateľsky. No, Šahy sa ukázali o veľa loyálnejšími ako Krupina, alebo B. Štiavnica. A veru, v čas bolševického vpádu najnepriateľskejšou sa ukázala voči slovenskému živlu B. Štiavnica, ako som to bol jej obyvateľstvu vyhodil na oči veľkým plakátom 16. júna. I historia toho plakátu bola typická. Musel som ho sám v tlačiarňi u Joergesa opravovať, ba skoro aj sádzať, keďže tamojší sadzači vtedy tak málo vedeli, alebo nechceli vedieť slovensky.

Po 24. júni začali sa už ukazovať aj úradníci, keďže sa dozvedeli, že bolševici museli odťahnúť za Ipel. Do B. Štiavnice prišlo ich asi 28 a keďže demarkačná čiara bola ešte asi za mesiac pri Kríži a Semerovciach, šiel som do Šiah len sám 4. júna s osobitným dovolením gen. Mittelhausera.

Od 4. do 26. júla 1919 opovážili sa za demarkačnú čiaru do Šiah, len niektorí. Župný úrad bol vždy ešte v Štiavnici a v Krupine. No, po 1. auguste zasa nastal nový život — ožilo to, čo spalo. 26. júla bol minister Vavro Šrobár s celým sprievodom na návštevnej ceste, aby prezrel bolševikmi spustošené kraje. S ním boli gen. Mittelhauser, major Varsík, Karol Hušek, Dušan Porubský a iní. Chválil tunajšie úrady, že neopustily miesta v nebezpečí.

To je nakrátko priebeh udalostí v našom Honte, r. 1919. Najlepšie svedčí o tomto poslednom maďarskom pokuse podržať si aspoň Slovensko, môžu vojaci, ktorí vtedy bojovali, ako major fr. leg. 21 (či 23?) Bláha, teraz generál v Prahe a plukovník divizionár Jozef Šnejdár, teraz arm. gen. vo výslužbe. Maj. Bláha 10. júna 1919 v utorok o 5. hod. odpoľ. tak neočakávane vrazil s vojskom do B. Štiavnice, že bolševici nemali ani kedy sobrať peniaze. Asi pol miliona korún nechali v bedni na ulici v »modrých« bankovkách, čo násilne ľuďom zameňovali na biele. Maj. Bláha a plukovník div. Šnejdár, ako som

mal možnosť za 3 týždne skúsiť, boli najsmelší a vojakom najmilší velitelia. Najlepšie som to videl, keď som išiel s p. plukovníkom Modilantom na prvú čiaru do Pukanca-Bohuníc-Bátoviec a za Bátovce, kde 24. júna pri Máchovom potoku stáli červení, keď s americkým kpt-om Jedličkom niesli sme ako »parlamentéri« od »Dohody« rozkaz vyprázdniť všetko po starú demarkačnú čiaru (30. máj).

Na mieste je aj tá druhá poznámka, na základe skúseností: ako shora v ministerstvách sa nestarali o to, aby boli dostatočne opevnené hranice, alebo aspoň dostatočne obsadené, tak ani vojaci vôbec na nič neboli pripravení a veru preto neobstáli všade, ako opravdoví vojaci. Ako hrdinsky bojovali legionári, tak mizerne sa bránili ostatní prekvapení vojaci. Česť výnimkám! Ozaj vyzdvihnúť musíme smelosť a hrdinkosť veliteľa, tak zv. Rímskej štvorky (IV.) podplk. Maršana. V najnebezpečnejších hodinách a dňoch velil, pracoval, bojoval ako lev, hrdina na celej čiare: Hidvég, B. Ďarmoty, Čebovce, Modrý Kameň. Pekne sa zachovali aj naši Slováci. Už v 1918 roku na Silvestra 31. decembra do Košíc prví vtiahli naši Turč. Sv. Martinskí a Ružomberští dobrovoľníci. Ako inde, tak aj v odboji proti boľševikom, vyznačovali sa tu i tam i naši slovensko-americkí legionári, najmä v Šnejdárkovej II. div. (legionári z 21.-23. pluku). Sám som sa radostne presvedčil, ako vyznačoval plukovník-divizionár Jozef Šnejdárka popri majorovi Bláhovi, kpt. Dastychovi a iných dôstojníkoch i našich amerických legionárov Slovákov, čo sa vyznačili pri B. Štiavnici a pri Prenčove. Vyznačenie sa stalo 17. júna 1919. pod Kalváriou v B. Štiavnici. Medzi vyznačenými boli aj starí 40—42—46 roční legionári, Slováci z Ameriky, rodáci z Turca a z Oravy.

Tieto poznámky sú len drobné úryvky z mojej pamäti ako sa i dnes živo pamätám na veľké a celkom mimoriadne ťažkosti župnej správy a na krvavé májové-júnové dni, čo sme v r. 1919 spolu i s obyvateľstvom Hontu tak trpkó skúsili. Kto chce akurátne napísať dejiny krvavého boľševického vpádu do nášho Hontu, musí si posbierať a porovnať poznámky aj iných, čo to prežili, no i hodnoverné opisy vojenských operácií v Honte od samého vojska. Len kto skúsil, len ten to vie, čo znamená v takých krušných časoch sa boriť, a v toľkých nebezpečenstvách sa obetovať za Boha, za vlasť, za národ. — Vďaka, vďaka Pánu Bohu za všetko!

Mjr. gšt. Jozef Ejem:

O LUČENEC.

Po vianociach roku 1918 prišiel som so svojou rotou »Asistenčnou stotinou Vysoké Mýto« z Kremnice do Zvolena, niekdajšieho sídla Jána Jiskru z Brandýsa. . . .

Už v Kremnici sme si uvedomili, že kráčame v šlapajoch Jiráskovho Bratstva. Lučenec bol nám pripomienkou starej českej odvahy a pobádaním! Teraz som stál od tohoto Lučenca najbližšie z českých rôt ale preca viac než 50 km. Moja rota, podobne ako iné v tej dobe, bola složená z dobrovoľníkov najrôznejšieho veku. Boli v nej dvacaťroční a štyriciatnici: najmladší bol utečenec z rodiny hudobného skladateľa Karla Weisa, Pepik Weis, ktorému bolo 16 rokov. Väčšina tých chlapcov bola z kraja bratrického hejtmana Jána Talafúsa.

Mali sme za sebou srážku u Trnavy, bitku u Zavaru-Kerestúra, vzatie Šúrovcov-Čepene, »rozkošný zájazd« z Kremnice na Žarnovicu, odkiaľ sme priniesli maďarský nákladný vlak, odzbrojili sme maďarských železničiarov vo Zvolene. A teraz, keď sme stáli pred veľkým cieľom, mali sme čakať na posily!

Blížkosť Lučenca pôsobila na mňa a na mojich chlapcov neodolateľnou silou. Zprávy z Lučenca, ktoré sme získali u doktora Fajnora o utrpení tamojších Slovákov, ako túžobne čakajú na svoje oslobodenie našimi vojskami, podnietily vo mne myšlienku na prepadnutie Lučenca. Mne bolo 26 rokov, o chlapcoch bol som presvedčený, že môžem sa na nich spoľahnúť vo všetkom, a tak v úvahách, ku ktorým som bol nútený aj ostatnými správami a situáciou — vedel som, že v Lučenci je viac než peší pluk a niečo delostrelectva, ale i to, že sa vojaci často opijajú a túľajú po nociach a ohrožujú obyvateľstvo a tak sa pripravujú na ťaženie proti nám — nadobudly ľahko prevahy tie, ktoré ma viedly k rozhodnutiu pre prepadnutie. Ale náš veliteľ nechcel o veci ani počuť. (Vo Zvolene byly v tej chvíli dve rotý a v Banskej Bystrici jedna.) Preto nezbúdalo, než vybaviť si všetko vo svojom svedomí a rozume. Spontánny súhlas chlapcov s vecou dával mi silu vziať si na svedomie zodpovednosť za ich životy. Presvedčenie,

že prepadnutím pomôžem trpiacim bratom a vykonám službu republiky, spôsobil, že som sa rozhodol k prepadnutiu s jednou rotou a na vlastnú zodpovednosť. Dnes viem, že k tomuto rozhodnutiu bolo treba tých 26 rokov.

Plán som vypracoval podľa náčrtku, ktorý mi za rozhovoru v kaviarni nakreslil, ako vysvetlívku orientácie o Lučenci, jedon miestny občan, npor. v zálohe ako ja. Pobočník veliteľa skupiny majora Poráka, npor. Šimůnek, mal pochopenie pre našu odvahu a tiež pomohol nám tým, že dal vystriedať jednu moju čatu v Sv. Kríži, aby som mal k prepadnutiu aspoň jednu rotu.

2. januára 1919, za veľmi hmlistého počasia, odvážala sotnina veci do pripraveného vlaku a ja, aby veliteľ nemohol nič z týchto priprav spozorovať, som ho musel všemožne baviť v kaviarni. Podarilo sa mi to veľmi dobre. Sedeli sme tam tak dlho, až mi parná siréna oznámila, že všetko je hotové, že je čas.

Odprevadil som milého veliteľa k bytu. Potom som sa dal do behu: »Nastúpiť v šik!« velím hneď pri vbehnutí na peron. Z očí rýchle sa rovnajúcich chlapcov čítal som otázku: »Prečo nastúpiť a nie nasadnúť?« . . . »Je ešte čas cúvnuť, nemám právo dať rozkaz k prepadnutiu, upozorňujem vás, že môžeme všetci zahynúť, ale pripomínam tiež, že bratia Slováci čakajú na svoje oslobodenie«, predniesol som skoro jedným dychom k svojim chlapcom. »Veď nás napred!« znelo hromom v odpoveď. Posledná pochyba padla. Zvolal som nato radostne: »Posledný telegram majstrovi Alojzovi Jiráskovi!« Návrh bol chalapcami s jasotom prijatý. Písal som chytro na kúsok papieru. »Autorovi Bratstva sdeľujeme, že Lučenec je opäť po rokoch dobytý« — takú pocítil som dôveru v zdar veci — a podal ju prítomnému druhovi Šimůnkovi, aby telegram odoslal. »Nasadnúť!« znelo z mojich úst pevne a vesele. Bolo už po polnoci, keď sa vlak dal do pohybu. . .

Od stanice k stanici dával som návestie: »Česi prepustili vlak s civilným obyvateľstvom.« Na každej stanici nahnal som prestrašeným úradníkom hrúzu poukazom, že nasledujúci transport ich obesí, ak zatelefonujú späť, že v stanici o nás vedeli. Hrozba účinkovala. Bez najmenej nehody prišli sme až pred Lučenec. Keď som zbadal v Lučeneckom nádraží svetlá, dal som vlak zastaviť. Podľa plánu vystúpila Štepánkova čata, ja a veliteľ guľometov Adamec, Štyndl, Brkl a Kříž ostali u svojich čat. Išli sme s počiatku krokom. Ako sa nám nádražie približovalo, tak sa zrýchľoval aj náš krok a zmenil sa v šialený beh pri poznaní guľometov na perone. Vrazili sme ta ako búrka. Prekvapená stráž nezmohla sa ani na najmenší odpor. Vbehol som do dopravnej kancelárie, aby som zamedzil možné upovedomenie posádky.

Úradník bol našim vpádom tak prestrašený, že mu doslova cvakaly strachom zuby. . .

Zatiaľ vlak vošiel do stanice. Chlapci povyskakovali v najväčšej tichosti a ihneď sa riadili v určené skupiny. (Aj sanita dostala úkol — umiestniť sa s telefonistami na poštovom úrade!) »Tu vyberte si sprievodcu, pracujte v tichu, strelby použite len v najhoršom prípade, ale keď už, teda poriadne a nezabudnite hlásiť splnenie úkolu,« bolo moje posledné poučenie a už sme vrazili do mesta. Šťastie prišlo nám doopravdy. Pred nádražím chytil som dozorčieho dôstojníka, ktorý sa práve chcel dať na útek. Prekvapenie bolo úplné a tiež úspech vecí. O 7. hodine mal som hlásenie od všetkých skupín a hliadok, že ich úkol je splnený a guľomety postavené na všetkých križovatkách ulíc, Korisť z tej noci: pluková zástava, 38 ťažkých guľometov, na 2000 pušiek, 21 poľných kuchyň, bedne delových zamierovačov, bedne pištolí a mnoho iného vojenského materiálu. V kasárňach pešieho pluku stráž bola odzbrojená bez jediného výstrelu, zbrane z chodieb kasární sobrané do kopy a vojaci boli potom jednoducho rozohnaní nezvyklým budičkom výbuchov ručných granátov. Stráž na radnici o dvadsiatich mužoch a 4 ťažkých guľometoch zastihli sme v najlepšej nálade u karát. . .

Ako boli prekvapení aj dôstojníci, o tom svedčí najlepšie to, že sa nikto nepokusil o nejaký odpor, hoci ich sa shromaždilo u mňa na veliteľstve, ktoré som »rozbil« vo veľkej zasedacej sieni županátu na 300 — a ja som mal v meste rotu o 200 mužoch, v budove iba dvoch svojich druhov a osem chlapcov. . . Keď sa veliteľ pluku dozvedel, kto vastne odzbrojil mesto, prišiel a povedal: »Podarilo sa vám to len raz v živote!« ja som odpovedal: »Ono stačí i ten raz!« — —

Radosť Slovákov z oslobodenia neznala medzí. 12. januára odovzdali mojej sotnine na znamenie vďaky krásnu hodvábnu zástavu, ktorá je dnes v muzeu Pamätníka oslobodenia. Vo výročný deň prepadnutia odovzdali mi dekrét o pomenovaní jednej z Lučenských ulíc mojím menom.

A pýtate sa po príčine úspechu? Radi slúžili sme republike.

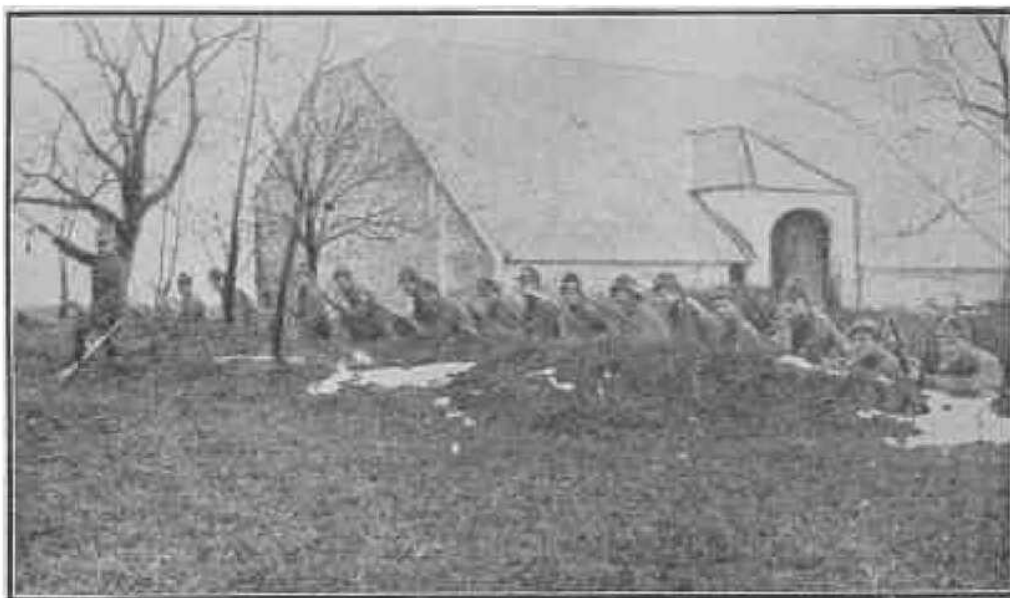
Dr. Martin Mičura,
minister m. s., bývalý župan
župy tckovskej.

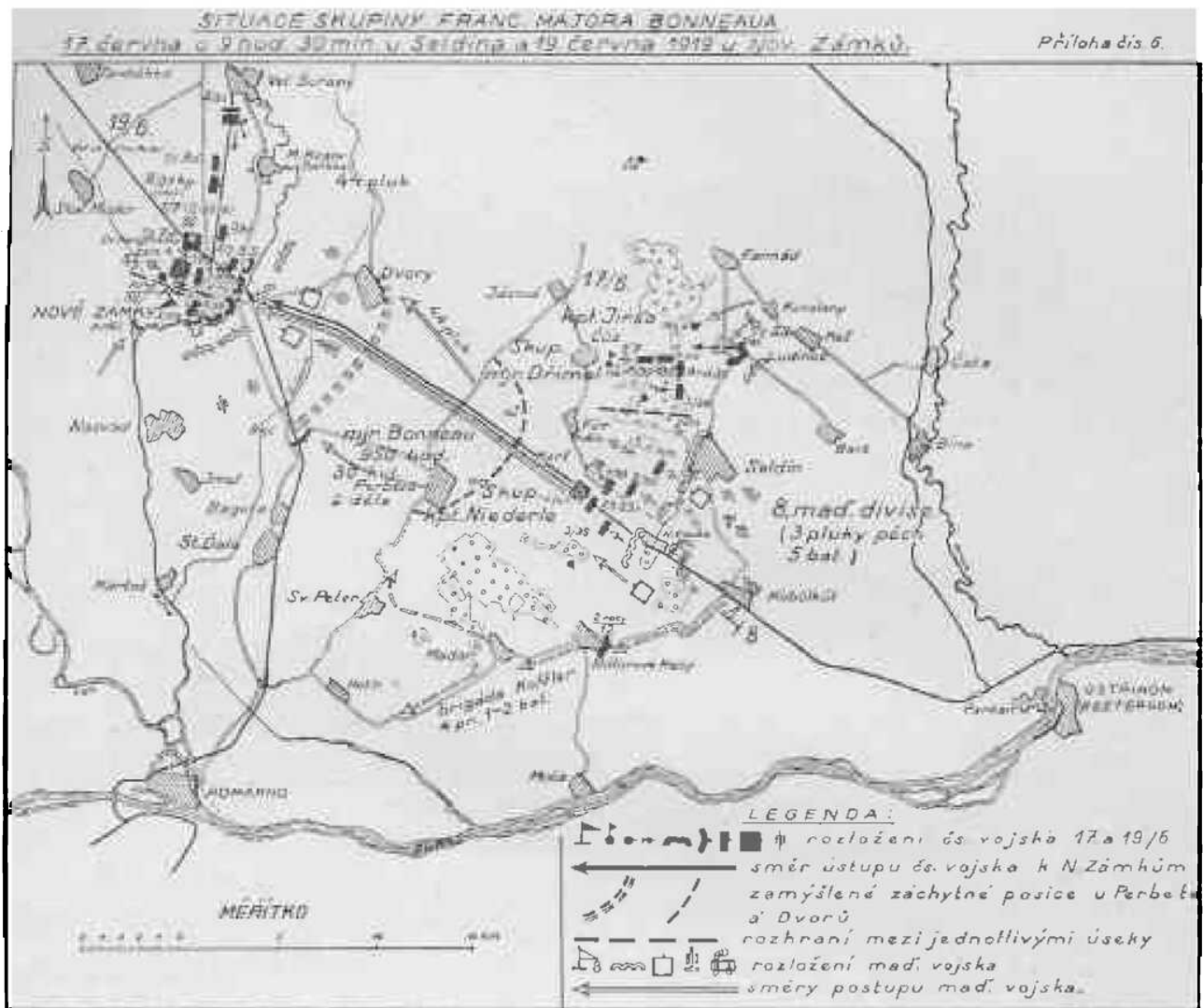
Trosky lietadla u Vajnor, v ktorom zahynul prvý čsl. minister vojny generál M. R. Štefánik.

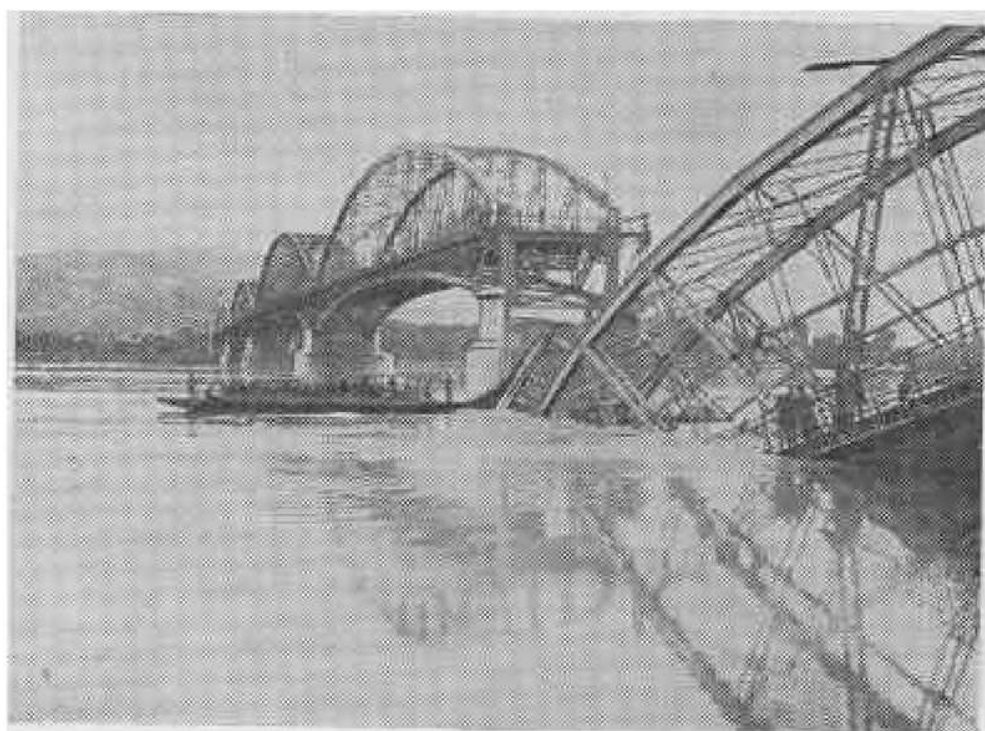
Naši delostrelci (talianski legionári) v bojoch na Slovensku.

Cvičenie 1. čaty »Hanáckej dobrovoľníckej stotiny kraja Vyškovského«.

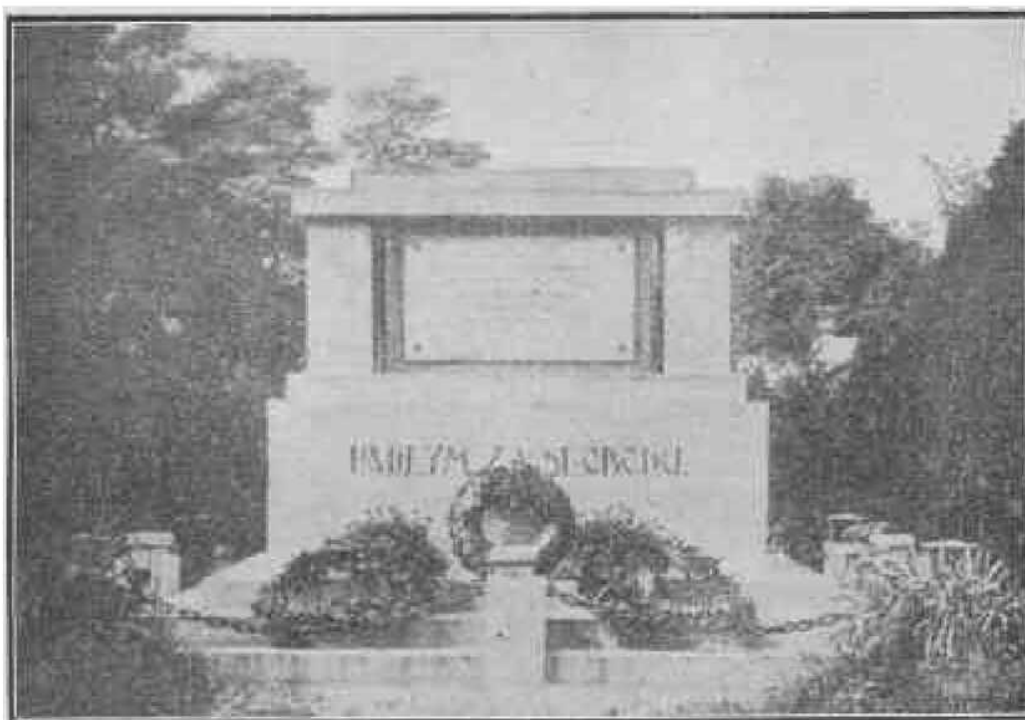
Situácia skupiny franc. majora Bonneaua.

V Putkane.

Pomník v boji s bolševikmi padlých hrdinov v Lučenci

Pomník v Komárne na pamiatku padlých hrdinov za bolševického vpádu.

Div. gen. v. v. Ján Vostruba:

BOJE O TISOVEC.

Po bojoch u Šalgo-Tarján koncom mája a ústupových bojoch v údolí Rimy a okolo Tisovca počiatkom júna 1919 sosskupila sa IV. brigáda v priestore Polhora-Brezno. Zaistila sa proti prenasledovaniu obsadením polhorského priesmyku a 10. a 11. jún venovala odpočinku a reorganizácii svojich slabých síl. S armádou spojenia nemala, pretože nepriateľ mal ešte obsadený Zvolen a zrejme ohrožoval ľavé krídlo armády tlakom na Žilinu. Aby som uľahčil tejto situácii, pojal som úmysel dobyť späť rimavské údolie, dostať sa tým do priaznivej pozície k prepadeniu Lučenca a vpadnúť hlavnému nepriateľskému prúdu do boku a do chrbta.

Ale brigáda bola málopočetná (niekoľko praporov pridelených k posilneniu 2. divízie), morálna poprevratová nálada po ústupoch stiesnená. Uvážil som, že by každý ústup pôsobil rozvratne. Preto sa mi zdal priamy nápor riskantným a rozhodol som sa dosiahnuť taktických úspechov úskokmi, prepadnutiami a manévrami do hĺbky. 12. a 13. júna som teda preskupil svoje sily, ako toho horská povaha operačného priestoru vyžadovala, a určil som útok na nedeľu 15. júna, predpokladajúc, že v ten deň budeme najmenej očakávaní. Prieskum dal zprávy: Tisovec je obsadený 1—2 prapormi, 1 bateriou, ozbrojenými oddielmi robotníckymi a brigádnym veliteľstvom. Poľné stráže pred Tisovcom, každá v sile čaty, na kote 1003 a na výšine Klak. O rozčlenení 39. maďarskej brigády v rimavskom údolí sa nepodarilo získať presnejších zprávy.

Nástupové a ústupové hradské boly rýchle upravené, spojenie so susedmi (3. brig. v Červenom Kameni) naviazané, improvizovaný pancierový vlak zostavený. Získali sme tiež niekoľko nadšených Slovákov, zvlášť jedného železničiara a jedného hájnika ako sprievodcu našich útočných hliadok, ktorým pripadala veľká počiatočná úloha. 14. júna som vydal v podstate tento rozkaz k útoku:

Prvý objekt, Tisovec bude vzatý takto: 2 silné hliadky s guľometmi (sostavené s dobrovoľníkov brigádneho štábu) preniknú v no-

ci so 14. na 15. júna nepriateľskými strážami na Tisovec (hliadka prap. Vosátku východne od Tisovca na výšinu Čeremoš, hliadka por. Řehulku západne od Tisovca na výšinu Hrabová) usadia sa tam, a keď zbadajú, že brigáda vystúpila z priestoru Polhora ku koncentrickému útoku na mesto, spôsobia v nepriateľskej posádke zmätok guľometnou strelbou a prepadnutím budú mariť jej obranu.

Skupina Kpt. Vybírala (jazd. hliadka, 1./VIII. prap., 6./IV. bat.) sa čo možno ešte behom 14. júna prederie až na čiaru Soltiska—Utekáč, zmocní sa 15. júna Rim. Kokavy, uzavre hradskú na Lučenec u Zlatna a silnými hliadkami a guľometmi ústup nepriateľa od Tisovca.

Jadro brigády — skupina pplk. Černého (jazdecká hliadka, 1./67. prap., kom. prap. kpt. Kherna, 4./4., a 2./1. bat.) ako hlavný, stredný prúd, vystúpi pod palebnou ochranou baterií a pancierového vlaku k útočnému postupu na Tisovec z priestoru Polhora (koty 865—725—1007) 15. júna o 5. hod. Predvoj (komb. prapor. kpt. Kherna) po výšinách medzi furmanským a srebreným potokom na vrch Kaster, zatlačí poľné stráže, zmocní sa Tisovca a v ďalšom priebehu obsadí východ na oboch stranách Píly.

Pravý, južný prúd — Skupina kpt. Schneidera (II./VIII. prap.) postúpi z priestoru kota 865 po výšinách južne od furmanského potoka na výšiny juhozápadne od Tisovca, zasiahne účelne do boja o mesto a v ďalšom priebehu obsadí vrch Polanu 848.

Ľavý, severný prúd — Skupina por. Souhradu (jazdecká hliadka 4./2. žen. rota) postúpi s koty 1007, zmocní sa výšiny Čeremoš a v ďalšom priebehu obsadí Trstie trig. 1117.

Všetky prúdy zariadia postup tak, aby najneskoršie o 11. hod. dosiahly priestoru u Tisovca — Rim. Kokava, Delostrelecká pozorovateľna na výšine Kučelah 1137, v ďalšom priebehu na vrchu Kaster 982. Delostreleckú podporu požadovať zapálením ohňov, pôsobiacich silný dým. Brigádne veliteľstvo o 5. hod. v polohorskom priesmyku kota 865, v ďalšom priebehu u hlavného prúdu (skup. pplk: Černého). Brigádny trén vyrazí v 10. hod. do Polhory a vyčká tam ďalších rozkazov.

Prevedenie plánu dopadlo takto:

Súsedná III. brig. odmietla účasť pri útoku, že nemá vyššieho rozkazu. Veliteľstvo 2. divízie, pred samým zahájením útoku, súhlasilo telefonickým rozkazom: »IV. brigáda kupredu!« Hliadka por. Řehulku v noci pravdepodobne zablúdila a hlásila sa u mňa o 5. hod. ráno s jedným zajatým dôstojníkom. Hliadka por. Vosátku dosiahla cieľa a spôsobila v tisovskej posádke bezhlavú paniku guľometnou strelbou. Len jeden prapor, pripravený na nádraží k presunu na rumunské bojište, bol

pred streľbou krytý, vzpomätal sa, a domnievajúc sa, že útok na Tisovec je vedený od východu, prešiel k protiútokom na Čeremoš. Len keď dosiahol chrbta tohoto vrchu, zbadal hliadku prap. Vosátka, ktorá zatiaľ sostúpila do mesta a bojovala ručnými granátmi. Pochopiac situáciu, prapor chytrou sostúpil a začal obsadzovať severný okraj mesta. Prap. Vosátka, ranený do hlavy, bol za mestom bezpečne ukrytý, keď sprievodca hliadky, slovenský železničiar Krejčí, pribehol k prúdu pplk. Černého hlásiť situáciu. Zatiaľ dosiahol predvoj vrchu Kastera a hlavný prúd koty 464. Delostrelectvo sa presunovalo do ďalších pozícií. Pancierový vlak zastavil sa pre poruchu trati.

Prehliadnuc situáciu s koty 464, spozoroval som, že protivník má obsadenú severnú časť mesta a hlavne zo železiarne dobre ovláda údolie guľometmi. Jeho baterie južne od Tisovca strielaly, ale zle a neúčinne. Zatiaľ čo postranné prúdy: por. Souhrada a kpt. Schneider (a predvoj kpt. Khern) počínaly mesto obchvatne tiesniť, I./67. prap. (kpt. Stříbrný) postupoval údolím furmanského potoka. Tento kombinovaný postup podporovali 4./4. a 2./1. bat. pod osobným velením plk. Rambouska účinným potieraním guľometných hniezd. Protivník bol čoskoro zatlačený do mesta; v ňom sa rozpútal úporný pouličný boj, behom ktorého dobre umiestnené nepriateľské guľomety na svahu Trstia obratne uzatváraly prístup k Tisovcu furmanským údolím. Konečne bol nepriateľ o 16. hod. vytlačený z mesta a uhniesdil sa v Píle. Tam ho o 20. hod. prepadol a zahnal náš improvizovaný pancierový vlak, ale behom noci túto pozíciu opäť obsadil.

Ku podivu nezasiahol do bojov o mesto pravý prúd. Hlavný prúd si teda zaistil pravý bok sám po výšinách západne od Tisovca a márne pátral po zmiznutom pravom prúde. Ten zase nocoval z 15. na 16. júna v Klenovci, teda v boku a v tylu nepriateľa, ustupujúceho údolím Rímy a 4 km od Hnušti im obsadenej. Prenikol teda viac na juh, než mu bolo nariadené.

16. júna našiel už nepriateľ svoju najkrajšiu ústupnú cestu rímvanským údolím uzavretú a zbúdala mu len cesta na východ cez Haczova-Polom do údolia Balogu alebo cez vrchy na Rim. Sobotu.

Hlavný prúd, podporovaný delostrelectvom, postupoval teraz široko rozčlenený a zdolával opatrne odpor zadných vojov. Až príliš vari opatrne, lebo sa potom protivník pomerne ľahko odpútal. Styk so zmiznutým pravým prúdom naviazal hlavný prúd iba po obsadení Hnušti.

Zatiaľ skupina kpt. Vybírala dosiahla cieľa (Rim. Kokavy) bez odporu 15. júna o 11. hod. Nepriateľ vraj krátko predtým odtiahol k Tisovcu. Uzavrela hradskú na Lučenec a rímvanské údolie, ale asi trochu pozde.

Protivníkovi tréni už prenikol, jeho oddiely včas odbočily na východné svahy rimavského údolia a v noci bez veľkých škôd ustúpili.

Vlastné straty boli nepatrné, koristiť pomerne značná.

Po dosiahnutí všetkých útočných cieľov a vyjasnení situácie bolo treba preniknúť ešte hlbšie na juh, ohroziť Lučenec, aby sa ľavému krýdlu armády pri Zvolene uľavilo. Ale skôr som takto upravil svoje postavenie:

R i m. K o k a v a — skupina kpt. Vybírala (jazdecká hliadka, I./VIII. prap., 4./3. ženijná rota, 6./4. bat.

Ú s e k R i m. B a ň a — skupina pplk. Černého (jazdecká hliadka, 1./67. prap., 4./2. a 2./1. bat.) Improvizovaný pancierový vlak k jeho dispozícii.

Ú s e k K a r a s k ō — skupina kpt. Kherna (jazdecké hliadka, 2. roty domobraneckej a 6. ženijná rota 4./2.)

Vo všetkých troch úsekoch uzavrieť všetky cesty, protiútoky odrážať vzájomnou podporou, pohybovou obranou. Skupina kpt. Kherna — najst' spojenie s treťou brig. Úsek kpt. Vybírala — zaistiť pravý bok, pozorovať horné ipeľské údolie.

Záloha II./VIII. prap. pri Rim. Brezovej rekognoskovať všetky cesty do úsekov a pripraviť sa k zasiahnutiu do boja v hociktorej situácii. Preskúšajúc so svojimi veliteľmi, že rozčlenenie všetkých jednotiek je čo najlepšie, a že je možno v ňom bojovať každým smerom, požiadal som telefonicky armádnu skupinu gen. Hennocquea, aby akciu brigády proti Lučencu podporovala aspoň dvoma prapormi posily. Odpoveďou bolo poľutovanie, že nemá dostatočných síl. Uvážil som teda, že naše preniknutie vzbudí u protivníka iste silnú odvetnú akciu, ponáhlal som sa teda, aby som využil okamžitej situácie proti Lučencu i so svojou slabou brigádou, prv, než Maďarom dojdú posily.

Skutočne, už 17. júna dostal som zprávy o nepriateľských presunoch dráhou z Budapešti k Lučencu a autami z Miškolca do Rim. Soboty. Ten deň pominul pomerne pokojne, nástupový priestor bol vyčistený od nepriateľských hliadok a jednotlivcov, spojenie s 3. brig. nadviazané (s 1./35. prap. kpt. Bruna v Drienčanoch). Prieskumom zistené rôzne presuny protivníka, nápadné zosílenie pozícií u Kocihy (južne od Rim. Zalužian) kde bolo zrejmé, že protivník poznal, že má čo činiť so slabými silami a že sa chystal k protiútoku.

A 18. júna ráno sa objavily tri prúdy: stredný z priestoru Kocih na Rim. Zalužany, vých. na trig. 443 Čachovice a západný cez Žiarec 503 na Rim. Baňu. Behom odpoľudnia zatlačil nepriateľ naše poľné stráže v údolí a jednu rotu 1./67. prap. predsunutú do Rim. Zalužian; súčasne prenikol po východných výšinách až na kotu 426 juhovýchodne od

Rim. Bane a útočil, podporovaný delovou streľbou, obchvatom svojho najsilnejšieho západného prúdu smerom na výšiny západne od Rim. Bane. Ale stredný prúd zachytil I./67. prap. podporovaný 4./4, a 2./1. bat. a improvizovaným pancierovým vlakom a útok šťastne zastavil. Obchvat hlavného prúdu bol zastavený II./VIII. prap. bočným protiútokom do lesov západne od Rimoczö a dorazený neočakávaným zasiahnutím skupiny rim.-kokavskej, takže sa nepriateľ dal o 14. hod. na prekotný ústup.

Na východnom krýdle si viedla pohybná obrana rovnako dobre. Útok u Karaskö bol odrazený a kombinovaný prapor kpt. Kherna sohnal nepriateľa neočakávaným protiútokom s koty 426, obsadil trig. 443 Čachovice a rozťahol sa tak účelne po trig. 443 — Karaskö Lukrištie, že bol znovu v pozícii pre dokonalú pohybovú obranu a nestrácal spojenia s I./35. prap. v Driečanoch.

Sila protivníka bola asi 3-4 prap., 2. bat. a pancierový vlak, z toho v priestore Karaskö — trig. 443 Čachovice — údolie Rimavy bol 1-2 prap. a pancierový vlak; v priestore Rimaczö 2 prap. . , 1. bat. u Kocihy a 1 húfnicová bateria v Hrachove. Útok bol odrazený. 4. brigáda prenikla až na úpätie vrchov a chystala sa zahnúť do tylu hlavnej nepriateľskej armády. Zúrivé odvetné akcie protivníkov ukazujú, ako sa snaží toto nebezpečie odvrátiť. Nálada vlastných vôjsk, pravda, znamenite stúpala. Po tomto boje boly zastavené.

Objasnil som tu stručne len koncepciu a prevedenie. Od mnohých zaujímavých detailov musím pre krátkosť vypravovania upustiť. Čitateľu, ktorý si dáš prácu a prezreš tieto riadky nad mapou, obšťastníš ma, ak vyvodíš so svojich úvah poučku:

»Taktické zásady a rozkazovacie schémy strnule a úzkostlive uplatňovať nebudeš, aby si statočnosť svojich ľudí nepodroboval ustavičným a zbytočne ťažkým skúškam. Len celkom výnimočne sa vrhneš čelom proti čelu ako baran. Iniciativu, vynaliezavosť a vojenský cit si osvojiš a dáš z nich vzísť nápadom zdánlive opovážlivým, ale istým a plodným. Prekvapenie, úskoky, rýchlosť a neočakávané manévry do hĺbky príjmeš za hlavnú zásadu, lebo sú lacné a prinášajú veľký zisk. Ostatne, ako by si ináč chcel ukonať protivníka o mnoho silnejšieho? Preto sa vo vojne vždy budeš snažiť o čo najmenšiu námahu hmotnú a čo najväčší úder myšlienkou.«

Samozrejmosť! myslíš azda. Ale vodcov na všetkých stupňoch, ktorí sa o tento válečnícky um nikdy nepokúšajú, je v každej armáde, ani by si neveril. Prečítaj si láskave, čo o tom všetkom vraví René Quinton vo svojich »Maximách a vojne«. Čítanie ti pridá pod tvoju príľbu kludu a do tvojho vojenského srdca tepla.

Mjr. gšt. Vondráček :

BOJE VE VYCHOD. SLOVENSKU V KVĚTNU A ČERVNU 1919.

Když 26. dubna 1919 ustoupila maďarská vojska z pohraničního území proti Československu, nařídila pražská vláda obsazení opuštěného území, aby je chránila proti loupežím.

Od soutoku řek Hernádu a Slané na severovýchod obsadili území Rumuni. Postup na novou demarkační čáru provedla na východním Slovensku 6. legionářská pěší divise, jejíž velitel, generál italské armády Rossi, vydal svůj rozkaz pro postup svěřené mu divise již 27. dubna. Tento rozkaz neměnil v zásadě nic na připraveném již plánu ze 14. dubna. Hranicí pásma 6. leg. divise byla místa:

a) na západě: Batka—Disznód—Erzsébet (pro 6. divisi) —Recsk (mimo); od této čáry na západ operovala II. p. brigáda pod velením plukovníka Hanáka;

b) na východě: východní hranice pásma západní armádní skupiny (velitel: italský generál Piccione), t. j. od Čemerného—tok řeky Toply—řeka Ondava—řeka Bogrod až po její vtok do Tisy; odtud na východ operovala armádní skupina (franc. generál Hennocque).

Pásmo 6. leg. divise bylo rozděleno údolím řeky Bodvy (Turňa—Szendrö) na dva úseky:

a) západní úsek byl přidělen 32. leg. pluku, čítajíc v to východní svah bodavského údolí;

b) východní úsek byl přidělen 31. leg. pluku.

Rozdělení sil:

a) velitel západního úseku disponoval: leg. plukem 32, dvěma polními bateriemi a příslušnými službami.

b) velitel východního úseku disponoval: leg. plukem 31, dvěma polními bateriemi, jezdeckou eskadronou a příslušnými službami.

V divisní záloze, umístěné v prostoru Košic, byly tyto jednotky: legionářský pěší pluk 35 (bez dvou rot, které byly v Praze), lehká

kanonová baterie 1/6, lehká houfnicová baterie 6/6, ženijní rota a telegrafní rota 6.

Skupina divisních kulometů s kulometními rotami 1/6, 2/6 a 3/6, určená též k divisní záloze, byla umístěna v Trebišově a brzy zapletena do operací proti plánu.

Dne 28. dubna bylo provedeno učené shromáždění divise, která vyrazila druhého dne na to v pěti proudech, a to:

1. v e v ý c h o d n í m ú s e k u d i v i s e (pod velením velitele 31. leg. pluku, plukovníka italské armády Ciaffiho, majícího místo velitelství v Trebišově):

a) v ý c h o d n í (1.) proud: leg. prapor II/31, lehká houf. baterie 5/6; místo srazu: Trebišov, osa postupu: Trebišov—Michalany—Slovenské Nové Město—Sárospatak. Střetnutí s nepřítelem bylo u Michalán 29. dubna;

b) s t ř e d n í (2.) proud: leg. prapor III/31, dvě čtyř leh. kanon. bat. 4/6; místo srazu bylo Nagy Szalancz; osa postupu: N. Szalancz—Nádošť—Viszoly—Abauj Szantó — odtud rotou 9/31: Halmaj—Szikszó—Miškovec. Tento proud se s nepřítelem nestřetl;

c) z á p a d n í (3.) proud: leg. prapor I/31. dvě čtyř leh. kanon. bat. 4/6; místo srazu bylo: Velká Ida; osa postupu: V. Ida—Perecse (kota 228)—Krasnyik Vajda—Szolnok—Szikszó—Miškovec—Csaba—Borsód—Nyék. Střetnutí s nepřítelem bylo: 29. dubna v prostoru Perecse (kota 228), 30. dubna v prostoru Krasnyik Vajda a 4. května v prostoru Borsód—Nyék.

2. v z á p a d n í m ú s e k u d i v i s e (pod velením velitele 32. leg. pluku, plukovníka italské armády Angione-ho, majícího místo velitelství v Rožňave):

a) v ý c h o d n í (4.) proud: leg. prapor III/32, místo srazu prostor: Komjáti—Bódvaraok—Perkupa; osa postupu byla: Szallona—Borsód—Edelény—Sajó Szent Péter. Střetnutí s nepřítelem bylo 29. dubna u Bórsódu:

b) z á p a d n í (5.) proud: leg. prapor I/32 a lehká kanon. baterie 3/6, místo srazu: Plešivec; leg. prapor II/32 a lehká kanon. baterie 2/6, místo srazu: Tornaľa; osa postupu byla: Tornaľa—Banriev—Putnok—Sajó Szent Péter. Střetnutí s nepřítelem bylo: 29. dubna u Hubové, Meh, Králik a Banrieva, 30. dubna u Dubicsanoh, Vadua a Sajó Szent Pétra a 1. května u Sajó Szent Pétra.

Dne 2. května spojili se 4. a 5. proud a postupovaly na Miškovec—Csabu, avšak 3. května byl prapor I/32 odeslán drahou z Miškovce do

Putnoku a prapor III/32 pěším pochodem do Sajó Szent Pétra.

Z divisi zálóhy došly 4. května:

a) leg. prapor I/35, baterie 1/6 a 6/6 do prostoru Miškovce;

b) leg. prapor III/35 do prostoru Sajó Szent Péter.

Velitelem obou divisi úseků — východního i západního — byl generál italské armády Zincone, velitel divisi pěchoty.

Velitelem divise byly nařizeny tyto cíle:

1. v prvním období pro:

a) západní úsek: Siač—Banriev—Putnok—Szendrö—Edelény;

b) východní úsek: Magas hegy (trig. 322) — cesta vedoucí od tohoto vrcholu na východ —Viszoly—Slovenské Nové Mesto;

2. v druhém období označená nová prozatímní demarkační čára. III. brigáda zúčastnila se účinně akcí s I./2. praporem u západního proudu skupiny Augione, zbytek brigády byl umístěn takto: II./2. prapor od 29. dubna v Michalanech, III./2. prapor v Košicích a 1. pluk v prostoru Velká Ida—Hanisko—Barca. Dne 13. května byl pluk převezen drahou do prostoru Putnoku, jakož i III./2. prapor dne 10. května, který se zúčastnil postupu na Apatfalvu 11. května.

II. pěší brigáda při svém postupu na Salgó-Tarjan neměla úspěchu. Proto byla přisunuta III. pěší brigáda do prostoru Putnoku—Banriev, aby byla pohotova na tomto křídle 6. leg. divise.

Postup 6. leg. divise na novou demarkační čáru byl proveden podle nařízení velitelství divise rychlým pochodem. Tak byl 1. května obsazen Sajó Szent Péter, kde obyvatelstvo uvítalo naše vojsko s radostí a samo mu vydávalo zbraně nebo ukazovalo jejich skrýše po ustoupivším maďarském vojsku.

Ještě večer 1. května přišli z Miškovce k veliteli 32. leg. pluku parlamentáři, aby vyjednávali odevzdání města československému vojsku. Jednání se však protáhlo do 2. května, kdy čs. vojsko vtrhlo do Miškovce; na nádraží bylo zadrženo 45 lokomotiv a ukořistěno mnoho jiného železničního materiálu.

Postup západního proudu na Apatfalvu a Fél Nemét byl znesnadněn tím, že 9. května za boje na jih od Apatfalvy prohlásil maďarský plukovník, že jeho vláda neuznává stanovené prozatímní demarkační čáry pro Československo.

O záludnosti se strany Maďarů v prostoru mezi starou a novou demarkační čárou nebylo nouze.

Dne 18. května se zdálo, že boje ustanou, avšak dalo se očekávat, že Maďari se vynasnaží všemi silami, aby dosáhli nejméně území stano-

veného prozatímní demarkační čarou ze dne 25. listopadu 1918; bylo však jasno, že se pokusí o dobytí Košic.

Již 19. května hlásily jak naše tak i rumunské přední stráže, že Maďaři provádějí soustředování větších jednotek v miškoveckém prostoru a na západ odtud.

Podle zpráv 6. leg. divise bojovala proti ní 5. maďarská divise a měla proti sobě u Miškovce čerstvou 1. maďarskou divisi a na západ odtud 6. maďarskou divisi.

Boje o Miškovec od 20. května měly střídavý úspěch a 24. května bylo konečně s čs. strany rozhodnuto od bojů o Miškovec ustoupit a zaujmouti obranné posice na sever, severovýchod a východ od města.

Maďaři správně vystihli, že rozdvojení fronty československo-rumunské na jejich styčných místech přinese jim nejlepší úspěchy. Maďarská vojenská správa měla v úmyslu provést nápor směrem na Košice. Tím nejsou boje skončeny, ba naopak se stupňují v červnu 1919 tou měrou, že čs. vojsko jest donuceno postoupiti maďarskému vojsku značný pás terénu.

K zesílení 6. leg. divise odeslal gen. Hennocque 17. V. oddíl houfnic a 20. května jeden pluk a 1 baterii. Toho také 6. leg. divise nutně potřebovala, neboť 20. května vojska Bely Kuna zahájila všeobecnou ofensivu na celé frontě: Sečany--Salgó Tarján--Kis Terenne--Apatfalva--Malyi (na jih od Miskolcze). Jednotky 6. leg. divise pod tlakem nepř. přesily vyklidily Miskolcz a 21. května ustoupily na čáru Sajó Kazincz--Munscony--Szirek--Szikszó--Gestely. Provedenou protiofensivou 23. května bylo sice získáno poněkud půdy severně a východně Miskolcze, avšak okraje tohoto nebylo dosaženo.

V důsledku ústupu III. brigády vznikla mezi ní a 6. leg. div. značná nebezpečná mezera. Proto ministerstvo národní obrany na radu generála Pellé organisovalo nové jednotky a podřídilo generálu veliteli skupiny: 21. května X. brigádu (z větší části ode dne 23. května upotřebenou k vyplnění mezery mezi 6. divisí a III. brigádou v okolí Putnok--Banreve) a 25. května šest nových praporů.

Tyto jednotky mohly býti však považovány za úplně podřízené teprve od 27. května. Jejich činnost nemohla však již způsobiti významnou změnu situace.

Události u 7. leg. a 2. divise — ústup — měly vliv na zastavení prováděného organizačního plánu čs. armády.

K tomu zahájili Maďaři ofensivu 1., 6. divisí a III. brigádou v údolí ř. Hernádu, Bodrogu a Bodvy, a přinutily čs. jednotky k ústupu. Za takové situace bylo přejímáno velení důstojníky franc. vojenské mise

od italských důstojníků na Slovensku. Při převzetí velení francouzskými důstojníky (I./VI.), jak již naznačeno, šla hranice mezi západní (gen. Piccione) a východní (gen. Hennocque) armádní skupinou: západně Torysy—Koš. Belá—Čeremná— podél řek Topoly—Ondavy—Bodrogu. Stan velitele vých. armád. skupiny (3. divise) byl v Užhorodě. Hranice mezi oběma arm. skupinami byla nově stanovena, jelikož dřívější hranice byla nepřirozeně určena vzhledem k terénu. Kromě toho hranice mezi oběma divisemi (6. leg. a 3.) byla stanovena: Tokajské vrchy—Sečovce; tudíž údolí řek Bodrogu a Ondavy pro 3. divisi.

Stan východní arm. skupiny měl se přemístit z Užhorodu do Košic. Velitelství 6. leg. divise bylo v Košicích.

K tomu jest třeba poznamenati, že franc. generál Hennocque stal se velitelem 3. divise 27. března 1919, vystřídal s touto divisí jednotky 1. smíšené brigády východně Bodrogu podle instrukcí ministerstva národní obrany z 29. března, aby měl usnadněný postup na Čop a Mukačevo a aby byl k upotřebení při útoku Maďarů z 27. dubna 1919.

Velení 6. leg. divise převzal franc. generál Chabord.

Jelikož ráz krajiny vyžadoval vedení horské války, byly organizovány skupiny, jako tomu bylo u 2. divise.

Skupina italského plk. Angiona v údolí ř. Slané a na západ od ní III. brigáda byly sloučeny v jednu skupinu, jejíž velení převzal franc. major Prignot.

V údolí ř. Bodvy přejal velení franc. major Pujo a měl na východě na Magas h. podskupinu majora Rotona, která byla ve spojení se skupinou podplukovníka Gillaina, operující v údolí ř. Hernadu.

Se zahájením ofensivy maďarsko-bolševické armády nastalo i v Košicích, metropoli východního Slovenska, znatelné znepokojení obyvatelstva.

Po vyklizení Miskolce naším vojskem byla v Košicích nařizována intervence 40 vážených občanů jako rukojmí, aby bylo zabráněno insultacím a protištátní propagandě. Tak 2. června bylo zjištěno, že dělnictvo chystá jakési násilnosti proti ustupujícímu čs. vojsku a že jest v jejich plánu provést atentát na velící generály. Sídlem útočníků byla továrna na hřebíky v Čermeli (sev. Košic), kdež byli původci spiknutí dělníci Vojtěch Tirpák a Josef Tepper zatčeni a naloženo s nimi ve smyslu stanného práva po dříve provedeném důkladném vyšetřování.

Téhož dne byl v údolí ř. Hernádu proveden výpad skupinou pplk. Gillaina, ale byl to jeden z oněch výpadů, které se prováděly pro-

to, aby byl nepřítel oklamán a věřil, že jest naše vojsko schopno ještě útočné akce a že nemá v úmyslu přejíti v obranu. Avšak maďarské vrchní velení chtělo stůj co stůj dosáhnouti v tomto prostoru úspěchů; proto ta houževnatost bojů vedená z maďarské strany se značnou přesilou.

Mezitím do 6. června 11.15 hod. byl střel. pluk 30 soustředěn s praporey z Prešova a z Humenného v Košicích a zaujal obrannou posici na západ od tohoto místa, kde se stala situace kritickou, a směnil tu oslabené oddíly ital. leg. pluků 31 a 35, které přešly do zálohy. Téhož dne však v 18 hod. byly Košice bez boje opět obsazeny maďarským vojskem.

Generál Hennocque, aby usnadnil organizaci velení na pravém křídle při toku ř. Slané (Telgárt/Velká Poloma—Rožňava), sloučil skupiny v tomto prostoru bojující v provisorní divisi. Účel: zastaviti nepřitele postupujícího případně podél Slané směrem Poprad a zameziti tak, aby nepřítel nepůsobil na naše spojení v popradském prostoru. Velení nad provisorní divisi přejal franc. generál Paris 11. června s místem velitelství v Popradu.

Ústup čs. vojsk na křídlech západní části východní armádní skupiny byl konečně 13. či 14. června v hlavných rysech definitivně zastaven. Houževnaté boje svádělo čs. vojsko umístěné ve středu 6. leg. divise, t. j. leg. pěší pluk 32 a střelecký pluk 30. Hroby v prostoru medzevském svědčí o tom, že dvaatřicátníci bili se tu statečně.

Ale již 15. června připravil velitel provisorní divise opětovné dobytí Rožňavy, kterou také skupina Prignotova den na to v 17 hod. večer obsadila a zatlačila nepřátelské jednotky.

Situace 6. leg. divise 15. června byla: ve středu fronty byla organizována X. brigáda jako skupina plukovníka Slezáčka, k níž náležely: podskupina kapitána Moulleta v prostoru Mníšek, podskupina podplukovníka Berana v prostoru Koš. Belé a odtud na sever byla středním čepem, podskupina u Klembarku a v prostoru Fričkovců—Bertovců podskupina majora Vejvody. V prostoru Štosu — na pravém křídle divise — operovala podskupina Rotonova. Na levém křídle 6. leg. divise operovala na západ od Sabinova skupina podplukovníka Poirée, dříve podplukovníka Gillaina, který organizoval od 13. června divisní zálohu v prostoru Krompachy a Sp. Podhradie. Velitelství 6. leg. divise (gen. Chabord) bylo ve Sp. Nové Vsi.

U provisorní divise generála Parise skupina majora Battestiho operovala v prostoru Muráně a Dobšíné, skupina majora Prignota v prostoru Vel. Polomé. Skupina Pujo tvořila armádní zálohu u Spišské Huty.

Proti slabé prov. divisi operovala silná 5. maďarská divise, proti 6. leg. divisi u Jabloncova až na východ od Niž. Medzevu 6. maďarská divise, od Košic část III. maď. brigády na Klembark, Bertotovce a zvláště 16. června směrem Prešov—Sabinov 1. maď. divise, tudíž značná přesila.

Další boje nepřátelské projevují se jen jako maďarské výpady, provedené 1. maďarskou divisí z prostoru Prešov směrem na Branisko a z prostoru Kendice—Sedlice směrem na Kluknavu a Krampochy; neměly však podstatného významu.

Československá armáda nabývala proti maďarskému vojsku morální převahy a konečně — když 15. června byla odeslána maďarské vládě již druhá nota, rozhodlo se maďarské vojenské velení teprve 21. června zastavit v úseku 6. divise další boje, přes to že již 19. června ujistilo mírovou konferenci, že Maďarsko přistupuje na kladené mu požadavky.

Obranná čára 6. leg. divise 24. června probíhala místy: Bardiov—Lipjany—Široká—Gelnica—Mníšek—Smolník a provisorní divise místy: Jablonov—Hosússovo—Čoltová.

1. maďarská divise zajišťovala si svůj týl slabým oddílem u Giraltovců a silnějším oddílem u Humenného.

Stan 3. maďarské armády byl v Košicích.

Dr. Vavro Šrobár;

ROZPOMIENKY NA OBSADENIE PETRŽALKY, PREDMESTIA ČSR.

Rok 1919 bol na Slovensku rokom, kedy je málo dní, na ktoré by sme nemuseli vzpomínať. Medzi najvýznačnejšie však, ktorými postavil si generál Mittelhauser pomník, je obsadenie Petržalky.

Generál Mittelhauser bol jedným z najmilších mojich priateľov z Francie a mojím dobrým kamarátom možno povedať od prvého dňa našej spolupráce. Medzi nami nikdy nebolo rozporu o tom, či má vedenie v rukách civilná správa, alebo vojenská. Rozumeli sme si dokonale a výborne sme sa doplňovali.

Generál Mittel, ako mu rázne po vojensky hovorili vo válke vo Francii a tiež potom u nás na Slovensku, až do konca júna stále sa ma pýtal, čo by som chcel k narodeninám. Len tak žartom hovoril som, že by som najradšej chcel predmostie z Bratislavy, aby naše delá mohli ovládať rozhranie Rakúska, Maďarska a Československa a aby celý most bol náš. Mal som na mysli hlavne ovládanie Dunaja. Generál Mittel ani neodpovedal a deň pred mojimi narodeninami predložil mi hotový plán obsadenia Petržalky a všetko bolo na minutu a na muža vypočítané, a najviac dobrého Mittla pri tom trápilo, že darok ten musel sa o niečo opozdiť, pretože ten deň bola príliš mesačná noc. Museli sme počkať na 12. augusta.

Vec ma zaujímala do tej miery, že som prizeral prevedení plánu z nábregia a bol som jedným z prvých, ktorí prešli most. Gulky ustupujúcich Maďarov ešte nám hvízdaly okolo hlavy.

O význame Petržalky nechcem písať. To, myslím, patrí peru niektorého dôstojníka nášho hlavného štábu a konečne každý tento význam vidí, kto podíva sa na Podunajie s bratislavského hradu.

Keby už prišla doba, kedy Dunaj splní všetky hospodárske nádeje, ktoré sme v ňom v rokoch 1918—1919 skladali.

Frant. Maršínek:

OBSADENIE PETRŽALKY.

Všetkým vedúcim činiteľom mladej republiky Československej bolo od samého počiatku jej jestvovania zrejmé, že hlavné mesto Slovenska a najväčšie stredisko nášho obchodu s Podunajím, nemôže zostať bez náležitého krytu na pravom brehu Dunaja i v tom prípade, že na mierovej konferencii nebude možné požadovať územné spojenie — koridor — s Jugosláviou, ako to bolo proponované v našich pôvodných plánoch. Boli si jasne vedomí, čo pre modernú Bratislavu znamená a bude znamenať jej predmostie, Petržalka. Nielen z príčin strategických a národohospodárskych — pre zabezpečenie nášho hlavného prístavu v republike a pre dĺžbu veľkej časti bratislavského priemyslu — ale i z dôvodov dopravných, zdravotných a športových. Rozsiahle háje v Petržalke sú vlastne pľúcami slovenskej metropole, jej ohromným kvetúcim parkom, kde je toľko starých alejí, pôvabných zákutí i krásna slnečná pláž, známe »Lido«, najobľúbenejšie kúpalisko bratislavských občanov. Bratislavský šport bol a je bez Petržalky nemysliteľný; sú tam temer všetky hriatia futbalové i tenisové a cvičišta veslárskeho klubu bratislavského. Nádražie v Petržalke je východiskom našej rýchlikovej trati na Záhreb a Sušak, ako i terajšej rakúskej železnice k Nežiderskému jazeru; okrem toho beží cez Petržalku elektrická dráha z Bratislavy do Viedne, najužívanejšie spojenie oboch miest. Tak bolo zabranie Petržalky životným záujmom Bratislavy pre jej rozvoj na veľkomesto. K tomuto názoru došli časom aj tí z bratislavských občanov, ktorým obsadenie predmostia bolo prekvapením nemilým.

K tomu pristupovala ešte tá okolnosť, že po nastolení boľševického režimu v Maďarsku (21. marca) a najmä po zahájení nepriateľstva v máji 1919 bolo bratislavské obyvateľstvo ustavične znepokojované maďarskou agitáciou s druhého brehu Dunaja. Takmer každého dňa prichádzali vojaci rudej armády i boľševickí agitátori až na samotnú hrádzu Dunaja, odkiaľ — ukrytí za mohutnými kmeňmi stromov — vykrikovali hlásnymi trúbami na bratislavské nábregie svoje výbojné heslá a hrozby, vyhlasujúc, že Maďari čoskoro už prídu vyslobodiť Pozsony z rúk nenávidených Pan-slávov.

Keď v druhej polovici júna mladá československá armáda, úsilím francúzskeho vedenia novo organizovaná, vnútila maďarskému boľševickému vojsku bitvu v okolí Levíc, bola útočnosť Maďarov zlomená. Maďari, hoci ešte sbierajú branné sily, prijímajú prímerie, nevyčkávajúc rozuzlenia situácie u Levíc, takže štáb československej západnej skupiny pod vedením generála Mittelhausera pocífoval temer ľútosť, že mu uniká víťazstvo a že vojna s Maďarmi je likvidovaná už len politicky a nie prevahou zbraní. Dňa 1 júla bola dojednaná konečná dohoda a Maďari ustúpili z neutrálneho pásma; len bratislavské predmostie zostalo ešte v rukách Maďarov, ktorí sa nechceli tohoto dôležitého územia vzdať.

V júli však dozrievajú pomery v Maďarsku k rýchlej politickej zmene. Bolo zrejmé, že celé boľševické hnutie bolo pre Maďarov len jedným z prostriedkov, ktorými skúšali udržať Slovensko pod vládou Pešti. Charakteristickým v tomto smere je výrok jedného vysokého maďarského dôstojníka, zajatého našimi vojakmi, že »pre maďarského patriota stojí Slovensko za chvíľkovú mezalianciu, bárs bola i boľševická«. Rozhodnutie obsadiť Petržalku bolo urýchlené tým, že bola obava, aby demoralizované oddiele boľševické neboli nahradené zdatnejšou armádou Horthyho. Náčelník nášho hlavného štábu, francúzsky generál Pellé zastával názor, že tu treba postaviť Maďarov pred hotový fakt: k tomuto názoru sa priklonili neskôr i tí z vládnych činiteľov, ktorí boli pre dohodu diplomatickou cestou.

Vypracovanie plánu obsadenia bratislavského predmostia sveril gen. Pellé veliteľovi západnej skupiny gen. Mittelhauserovi. Všetky prípravy sa vykonaly v úplnej tajnosti: šlo o to, zmocniť sa Petržalky ticho a nenápadne, hlavne z tej príčiny, aby nebol znivočený impozantný železný most cez Dunaj, najdôležitejšia spojka medzi mostom a Petržalkou, ktorý už od januára 1919 bol v polovine rieky prehradený mocným, vysokým násypom z trávnia, drnu a utľapkanej hliny. Násyp bol s obidvoch strán ešte chránený spletinou z ostnatého drôtu a obsadený vojenskými strážami, našou i maďarskou. Vojenské hliadky boli tiež na každom konci mosta. Maďari mali most podminovaný, aby ho mohli vyhodiť do povetria, akonáhle by spozorovali, že sa od nás podniká pokus, dostať sa po moste na druhý breh. Tým by akiste bola Bratislava spôsobená ťažká hospodárska strata. Prípadným poplachom mohly by maďarské hliadky pripravované obsadenie druhého brehu veľmi znesnadniť. Súčasne s akciou na moste bola organizovaná i tichá preprava nášho vojska cez Dunaj na pontonoch. Obidve operácie mali byť prevedené za hlbokaj, bezmesačnej noci: z toho dôvodu sa vyčkávalo až do poloviny augusta. Pre získanie mostu vybrali niekoľko spoľahlivých vojakov-Sokolov; ich úkolom bolo, aby bosí, opatrení len ručnými granátmi, prešplhali sa po spodnom mostovom páse do stredu a na druhý koniec, cestou prestrihali nožnicami podminovacie vedenie a aby — rozdelení na dve časti — vyrazili súčasne na obidve maďarské stráže i na hlavnú hliadku pri konci mosta. Maďari mali byť pokiaľ možno bez hluku odzbrojení a zajatí, aby nemali času alarmovať posádku v Petržalke. Potom mal byť most hneď otvorený pre priechod pripravených našich vojenských oddielov.

Až v ostatnej chvíli, dňa 13. augusta predpoludním vydal generál Mittelhauser tento tajný a náhly rozkaz (čís. op. 6261):

Rozkaz. 1. Zamýšľaná už operácia k zabráneniu bratislavského predmostia bude prevedená dňa 14. augusta v časných hodinách ranných.

2. Podplukovník Brau¹⁾, veliteľ mesta Bratislavy je poverený uskutočniť túto operáciu a previesť ju zálohami, ktoré má jeho úsek k dispozícii, t. j.

4. prápormi pešieho vojska,

1. bateriou diel 8 cm. a
1. bateriou diel 15. cm.

3. Dva prápory pešieho vojska a 1 bateria delostrelectva 9. pešej divízie dorazia do Bratislavy dňa 14. augusta pred 4. hodinou ráno. Bateriu bude mať k dispozícii pplk.

¹⁾ Podplukovník (od 18. augusta 1919 plukovník) Jean Pierre Brau, rodom Gasconec, vyznamenal sa hlavne v bitve na Chemin des Dames a v bojoch u Verduna, za ktoré sa mu dostalo komturského kríža Českej Legie. Bol veľmi známou a populárnou osobnosťou v Bratislave. Po odchode z Československa stal sa veliteľom mesta Damašku v Syrii, kde r. 1924 zomrel na bahennú zimnicu.

Brau, obidva prápory pešiakov zostanú v hlavnej zálohe k rozkazom generála-veliteľa západnej skupiny Slovenska.

4) Medze predmostia pôjdu až k hraniciam katastru petržalského a k rozdvojeniu železničných tratí. V žiadnom prípade nepresiahnu rakúsku hranicu, tak ako bola stanovená rozhodnutím Dohody, ktorého opis i s náčrtkom bol zaslaný pplk. Brauovi dňa 8. augusta pod čís. 6048/op.

Veliteľ západnej skupiny Slovenska
generál Mittelhauser v. r

D o s t a n ú : Podplukovník Brau, veliteľ úseku bratislavského
Generál-veliteľ 9. pešej divízie²⁾,
Generál Pellé (na vedomie)

Podplukovník Brau, nezapomenuteľný veliteľ mesta Bratislavy, dobrej pamäti, bol pravda, už pred tým do všetkých podrobností plánu gen. Mittelhausera riadne zasvätený. Vykonal teraz v rýchllosti a s rozvahou všetky prípravy k zdarnému prevedeniu akcie v nastávajúcej noci. O detailoch, ako akcia bola uskutočnená, poučíme sa najlepšie z jeho hlásenia čís. 6979/op., ktoré poslal generálu Mittelhauscrovi. Znie takto:

R a p o r t. Dňa 13. augusta 1919 o 11. hodine 30 minút dostávam tento rozkaz: »Zamýšľaná už operácia k zabráneniu bratislavského predmostia bude prevedená dňa 14. augusta v časných hodinách ranných.«

So zreteľom k tejto operácii prevádzaly vojenské jednotky už po niekoľko dní prípravné cvičenia (nalodovanie do pontonov, vyloďovanie, výzvednú službu, organizáciu operných bodov atď. atď.) Vozidlá k preprave pontonov boli prichystané a riadiči pripravení. Aby som zabránil každej indiskretnosti, rozhodol som sa, že rozkaz k prevedeniu operácie bude vydaný až v ostatnej minúte.

O 1. hod. 30 min. dňa 14. augusta boli pontony složené na brehu Dunaja a 4 prápory shromaždily sa na určitých miestach. Ulice boli tiché, nedošlo k žiadnej nediskretnosti.

Operácia mala započat súčasne na dvoch miestach o 2. hodine. Jeden prapor, majúci na čele čatu pešiakov a čatu guľometnú, mal sa prepraviť v pontonoch na juhovýchod od Karlovej Vsi podľa pripojeného náčrtku.

Skupina Sokolov pri bratislavskom moste mala sa najprv zmocniť prekvapením obidvoch stráží na moste a hliadky, ktorá uzavierala južné vyústenie mostu.

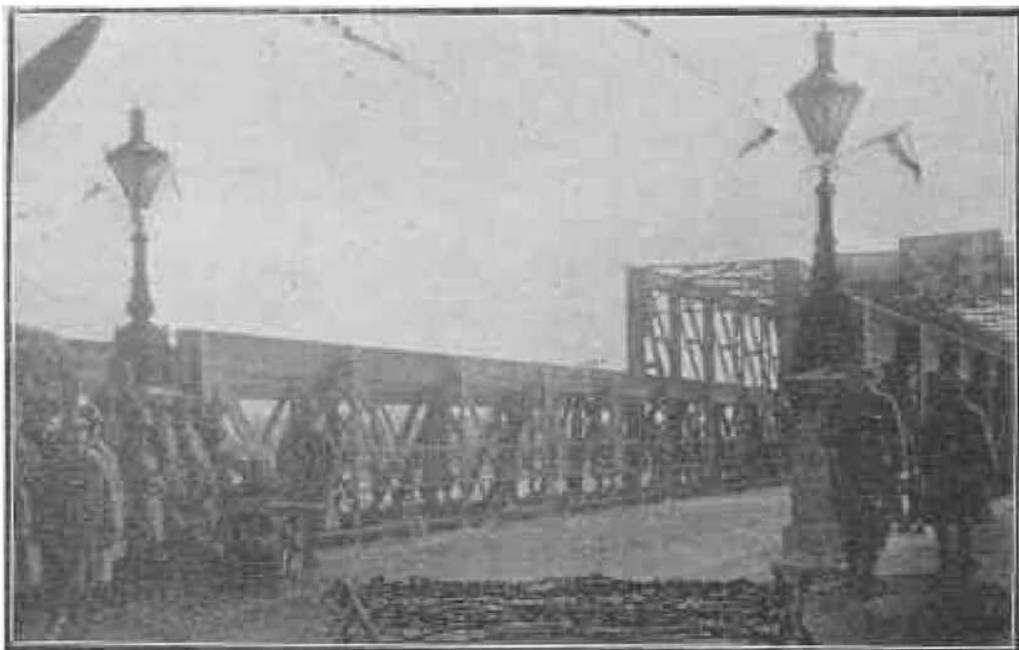
O 2. hodine bolo už všetko v pobybe. O 2. hod. 30 min. prirazila predná hliadka pešieho praporu v pontone k pravému brehu, bez toho aby vzbudila pozornosť nepriateľského strážneho vojaka, stojacieho v Griechenu. O pol hodiny neskôr bol tento spiaci strážny zajatý a o 3. hod. 30 min. shromaždil sa celý prapor v pečenskom lese na pravom brehu. Jedna jeho rota dala sa na pochod k Petržalke k južnému vyústeniu bratislavského mostu, keby sa Sokolom ich prekvapenie nepodarilo. Ale operácia mala úspech i na tejto strane. Strážni vojaci i hliadka boli prekvapení Sokolmi, ktorí tíško prešplhali po spodnom mostovom páse; vzdali sa bez boja.

Potom prešiel II. prapor 2. pluku Stráže Slobody rýchlo po moste a zaujal v tichosti pozície na juh od Petržalky; III. prapor 1. pluku Stráže Slobody ho nasledoval a pri-

²⁾ Divízny generál Kamil Holý, vtedy v Trnave, neskôr veliteľ 6. pešej divízie v Brne.

Bratislava — 1919.
Opevňovanie hranice proti Rakúsku drôtenými prekážkami v Petržalke

Stráž čsl. legionárov na bratislavskom moste za boľševického vpádu r. 1919.

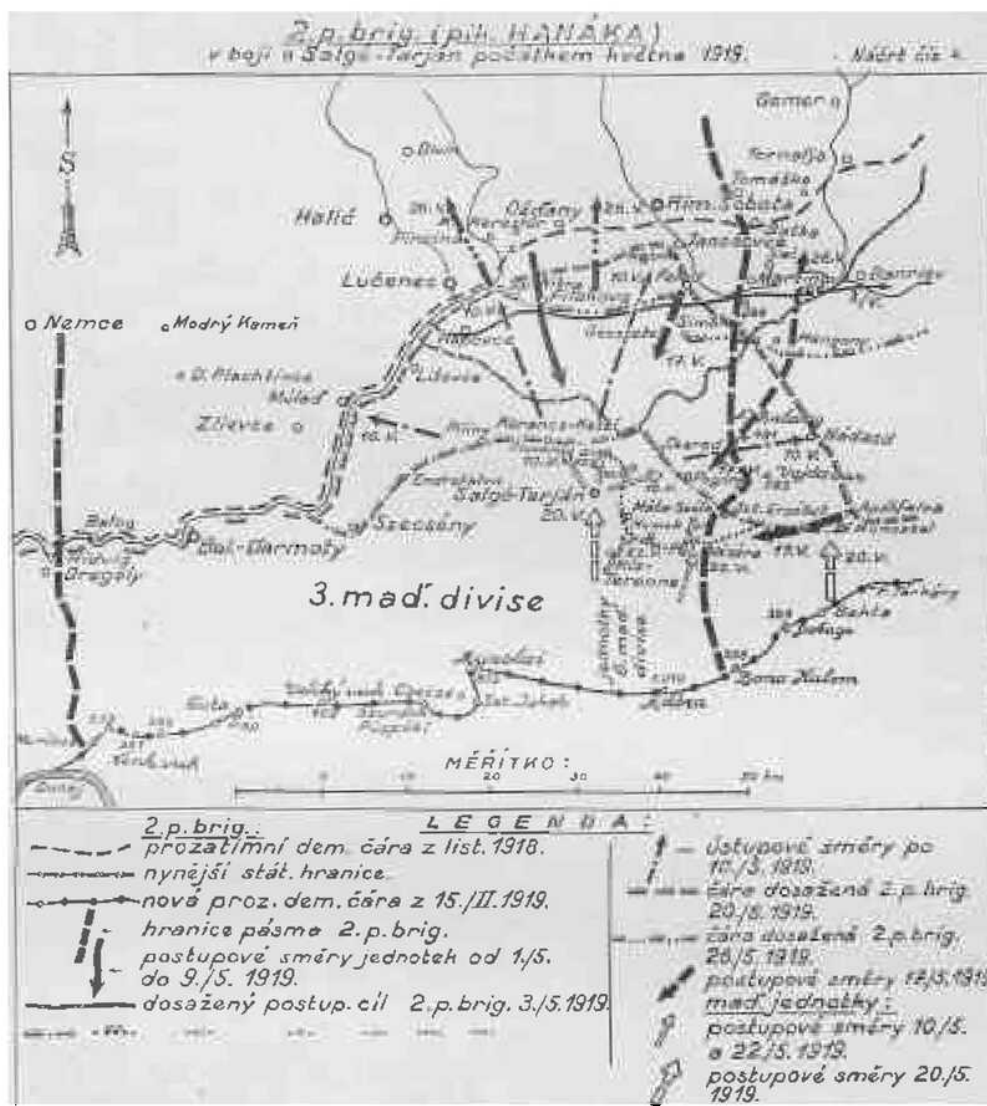
Mjr. gšt. K. VONDRÁČEK :

**BOJOVÉ ČÁRY 2. PĚŠÍ DIVÍZE NA SLOVENSKU
v květnu a v červnu 1919.**

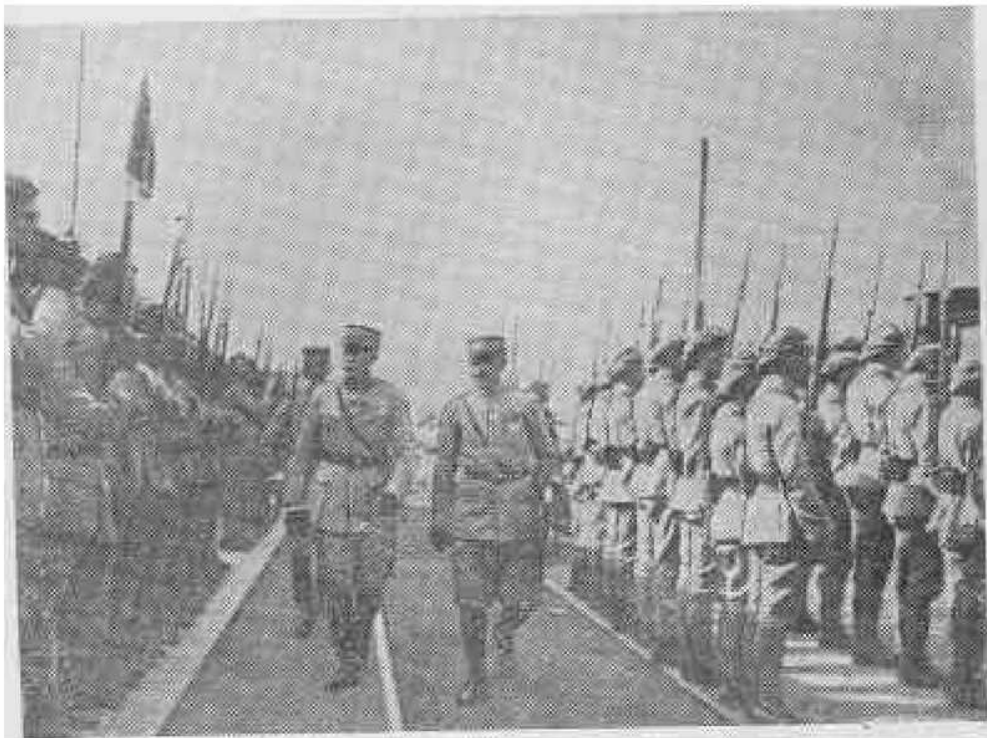
Příloha č. 1

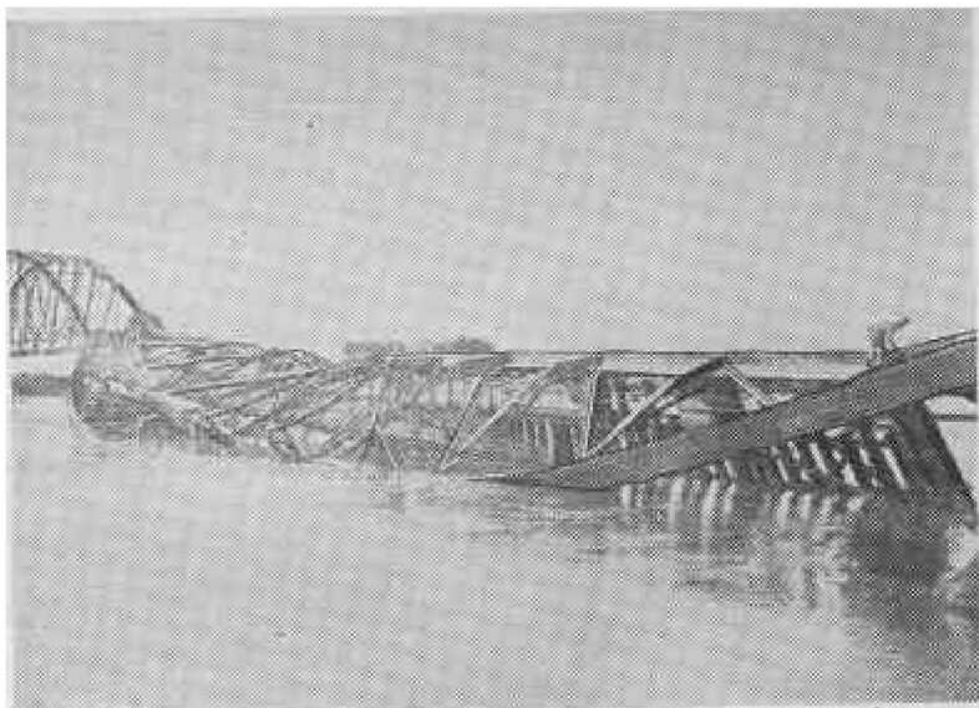
Bojové číary 2. pešej divízie na Slovensku v máji a v júni 1919.

2. p. brig. (plk. Hanáka) v boji o Salgó-Tarján počátkem mája 1919

Generál Pellé v Košiciach prezatá 23 čl. str. pl. franc. legií.

V Zapsone.

pojil sa k jeho ľavému krídlu, II. prápor 1. pluku S. S. — ktorý prešiel v pontonoch — bol zas v pozíciách napravo od neho (náčrt pripojený).

Prekvapenie bolo úplné: nezvzal sa ani jediný výstrel z pušky. Dvanásť dôstojníkov a 120 vojakov, ktorí boli po príchode našich práporov pristihnutí v spánku, boli zajatí alebo sa vzdali. Je zrejmé, že ostražitosť Maďarov, ako sme o tom boli zpravení vopred, poľavila následkom kludu po vyhlásení priméria, a že nepriateľské oddiely boli z frontu odvolané, takže úspech operácie bol zaistený. Jednako mám za to, že ľza predpokladať, že operácia bola by sa vydarila i voči nepriateľu ostražitému a využívanému svojich síl: v skutočnosti nebola by mala nepriateľská četa, silnejšia o 50 mužov, ktorá prv tvorila hliadku u Griebenu, dostatok času, aby sa sústredila behom 20 minút, ktorých potrebovala naša predná hliadka — doprevádzaná 2 guľometmi — aby previedla príchod a pripravila sa k boju za ochrany ďalších 2 guľometov, zostavších na pontonoch.

Preprava cez bratislavský most trvala dlhšiu dobu. Nebolo spojenia medzi prednou skupinou Sokolov a II. práporom 2. pluku Stráže Slobody a tak som nemohol osobne intervenovať, aby som operáciu urýchlil. Avšak keď i pripustíme, že operácia na tomto mieste by stroskotala, dostal by sa most pravdepodobne do našich rúk vďaka rote, ktorá pečenským lesom a Petržalkou šla k južnému vyústeniu mostu.

Toho istého večera, o 8. hod. 30 min. objavila sa skupina, početnosť ktorej nebolo možné presne zistiť (asi 10 mužov) medzi našou strážnou líniou a hliadkovými oddielmi; urobila pokus prejsť medzi cestami kopčanskou a orošvárskou. Bola zatlačená, pri čom jeden z našich vojakov bol zabitý. Táto skupina potom zmizla bez toho že by ju naši strážni vojáci hoci raz zazreli. Môžeme mať za to, že snáď sa ešte skrýva vnútri našich línií v lese spiegelhagenskom? Prvý prieskum nepriniesol dosiaľ výsledkov.

Oddiely ukázaly, že sú plné ohňa a manévrovaly v poriadku a tíško. Podplukovník Berger³⁾, veliteľ dunajského podúseku, prejavil rozmyslnú činnosť pri organizácii príchodu cez Dunaj v pontonoch na čele pri nalodení, ktoré bolo prevedené v najväčšej tichosti a dokonalom poriadku.

Vojaci a dôstojníci sokolskí zasluhujú tiež pochvaly za svoju krásnu horlivosť i za to, ako si počínali a chcem ich navrhnúť na citáciu v diviznom rozkaze. Sú to: poručík Augustin Weiss, vojín X. Y., praporčík Vukadinovič⁴⁾, podporučík Jaroslav Hájek a vojín Uno Hrabě.⁵⁾

Návrhy a citácie:

Podplukovník Berger: »Štábný dôstojník veľkých zásluh. Zaoberajúc sa od 1. júna mnohonásobne organizáciou obrany bratislavského úseku, podal najmä dňa 14. augusta dôkaz o svojej rozmyslnej činnosti v prípravách k príchodu cez Dunaj a stál sám v čele pri prevedení tohoto príchodu.«

Poručík Augustin Weiss, vojín X. Y., praporčík Vukadinovič, podporučík Jaroslav Hájek, vojín Uno Hrabě: »Ponúkol sa dobrovoľne k prevedeniu manévru vyžadujú-

³⁾ Neskôr plukovník a generál Oto Berger, najprv veliteľ ženijného vojska v Bratislave a potom veliteľ ženijného učilišťa v Litoměřiciach.

⁴⁾ Černošec, ktorý prišiel do Československa s plukovníkom (terajším armádnym generálom) Jozefom Šnejdárkom.

⁵⁾ Teraz nadporučík m. sl., člen redakcie »Národnej Politiky« v Prahe, ktorý pôsobil 10 rokov v Bratislave.

júceho odvahy i chladnej krvi a podarilo sa mu zmocniť sa nepriateľskej hliadky, ktorá, súc úplne prekvapená, nemala času užiť zbraní«.

Asi dvacať vojakov zasluhuje si tiež citácie. Dovolím si zaslať Vám návrhy, akonáhle budem môcť vyšetriť spoľahlivým spôsobom zásluhu každého z nich.⁹⁾

Podplukovník-veliteľ bratislavského úseku:

B r a u v. r.

Bratislava, dňa 16. augusta 1919.

A tak za krásneho, trochu chladného rána dňa 14. augusta 1919 bola Petržalka s okolím už trvale privtelená k Slovenskej krajine. Prúdy našich vojakov ubytovaly sa jednak v obci samej, jednak v barákovom tábore pri Kopčanoch, vo stanoch okolo horárni v Starých Nivách a v tábore u Kryštofka v pečenskom lese. Veliteľom bratislavského predmostia bol ustanovený francúzsky major Louis M a r t i n. Husté rady úžasných Bratislavčanov obsadily zábradlie na mestskom nábřeží, hľadiac na most, ešte z večera tichý: jeho stredný násyp bol už našimi zákopníkmi docela rozmetený a po moste prechádzaly sem tam vojenské oddiely, hliadky i posli na koňoch, delostrelecké transporty a množstvo vozov, až most všetok dunel a hlučal. Mnohí z občanov dožadovali sa dychtively, avšak márne prístupu na druhý breh, kam hneď časně z rána dostavil sa minister dr. Vavro Š r o b á r so svojím sprievodom.

Bárs na mierovej konferencii bolo už rozhodnuté, prisúdiť Bratislave a Československej republike dunajské predmostie, preca bolo nezbytně nutné, územie Petržalky vojensky obsadiť ešte pred vlastným mierovým jednaním. V opačnom prípade boli by Maďari asi veľmi urputne stáli na tom, aby Bratislava predmostie nedostala, tak ako vedeli presadiť svoje stanovisko i v otázke šoproňskej, hoci jednanie o Burgenland nemožno vo všetkých smeroch porovnať s jednaním o hranice Slovenska. Predvídavosť generála Pellé a obozretnosť francúzskeho velenia v Bratislave spôsobila, že Maďari a mierová konferencia boli postavení pred fait accompli. Za niekoľko dní vtiahol už Horthy do Budapešti: ráznym obsadením Petržalky ušetrilo sa dlhé vyjednávanie.

⁹⁾ Okrem vojenských osôb, vymenovaných tu v raporte boli neskôr na návrh plk. Braua ešte vyznamenaní čs. vojenným krížom za udatnosť pri obsadení Petržalky:

a) od III. práporu 1. pluku Stráže Slobody: podporučík Vladimír Vladyka, čatár Václav Plíchal, desiatnik Juraj Hula, vojaci Vojtech Kubeš, Jozef Mudrunka, Jozef Topič, František Polák, Jozef Pulpytel, Štefan Benda a Jozef Kotek;

b) od 4. ženijného praporu: vojaci Jozef Dvořák, František Petrovský, Alois Sedláček, Jozef Gabriel, Filip Dvořáček a Vojtech Permuda.

PREDMLUVA.

Sosbierať, zachytiť, zachrániť a napísať z histórie vlastného národa to, čo sa dá, je povinnosťou každého, kto cíti v sebe povinnosť k národu a záleží mu na jeho histórii. Preto túto prácu napísal som z povinnosti. Ku napísaniu mňa priviedly rôzne okolnosti a to nielen tie, ktoré som za dobu boľševického vtrhnutia na Slovensko zažil sám i so svojou rodinou, ale i tie, ktoré som za svojho šesťročného pôsobenia v Ipeľských Šahách na svojich cestách po južnom Slovensku skúsil, počul od rôznych očitých svedkov bojov a udalostí.

Uvedomil som si, že rôzne osobné zážitky a udalosti vo vojenských záznamoch sotva budú niekde zaznamenané a zachované; že pre charakteristiku a pre históriu môžu ale mať značnú cenu, preto umienil som si ich sosbierať a vydať. Postupne sosbierané časti v rokoch 1920—1922 som uverejňoval v týždenníku »Honiansky Slovák«, vyciádajúcim v Krupine. Vtedy som ešte nemyslel na vydanie v knižnom formáte. Myslel som len na to, aby som vec aspoň takto zachránil a aby zachránený materiál mohol časom poslúžiť niekomu povolanejmu. Takto sosbieraný a zachránený materiál obsahoval len jednu časť bojov a udalostí. Očakával som, že druhú podobne zachytia iní. Keď som ale videl, že sosbieranie ostatného a spracovanie celkového materiálu mešká, rozhodol som sa dosavádny doplniť a vydať knižne, lebo som mal obavy, že tá časť, ktorá mimo vojensko-archívnych záznamov sa nachádza medzi ľuďmi, nielen že príde do zabudnutia, ale že sa ešte žijú svedkovia udalostí pomaly pomínú a že s nimi zahynú i tieto detailné, pre históriu národa cenné a potrebné pamiatky.

Pri písaní rozhodol som sa opierať sa v prvom rade na podrobnosti udané ľuďmi a tieto len doplniť poznámkami. Vojensko-archívnych záznamov som sa netýkal, lebo mi šlo hlavne o záchranu toho, na čo sa pamätal ľud, veď materiál voj. archivov bude stáť kedykoľvek k dispozícii.

Spracovaním takto sosbieraného materiálu myslel som obľahčiť prácu povolanejmu historikom, aby totiž výňatky z vojenských archivov výňatkami z tejto práce mohli spestriť a za druhé, shrnutím sosbieraných dát pamätal som i na romanopiscov.

Som si povedomý, že mnou zostavená práca nie je dokonalá, chcely byť ale dokonalé snahy vo veci nám spoločnej a preto úfam, že tie nedokonalosti ospravedlnia a to i na tom základe, že sossbieranie toľkého materiálu a jeho usporiadanie za daných okolností, ktoré som musel prežívať, vyžadovalo veľkej a ťažkej práce.

Je nás mnoho a tak i našich povinností; preto mám jednu úctivú prosbu: v ďalších podobných publikáciách láskave opravíť chyby, ktoré sa prípadne v práci tejto nachodia.

Formát spracovania je odlišný od zvyčajného spôsobu. Na ospravedlnenie úctive si dovolím poznamenať, že len tak bolo možno miestne podrobnosti zachytiť a opísať.

Pri sbieraní podľa jednotlivých obcí mi boli nápomocní kolegovia južného Slovenska a preto im za ich láskavú pomoc, ktorú mi ochotne poskytli, ďakujem.

Keď končím, oznamujem, že boje a udalosti boľševického vpádu na východnom Slovensku spracujem neskôršie, v ktorej práci tiež budem prosiť kolegov a priateľov nášho slovanského rodu o láskavú pomoc.

V Bardejove 1. októbra 1935.

BARTOLOMEJ KRPELEC,
škol. inšpektor.

ÚRYVKY Z VPÁDU MAĎARSKÝCH BOLŠEVIKOV NA SLOVENSKO R. 1919.

My Slováci veľmi dobre vieme, s akým srdcom sa vzdávali Maďari r. 1918 svojej 1000-ročnej slávy, nášho krásneho, v prírode tak bohatého Slovenska; dobráckych, pokorných, úslužných, pracovitých a v každom ohľade tak upotrebitelných Slovákov.

Bolo to pre nich nezapomenuteľnou ranou.

Je historickou skutočnosťou, že do budúcnosti mali veľké plány, lebo veď — ako vieme — ich heslom bolo »Egységes Magyarország« (Jednotné Maďarsko). Mysleli tým na úplné odnárodenie všetkých nemaďarských národností. Mali síce zákon z r. 1868 ktorým sa zabezpečovali národné práva menšinám, ten ale ostal len na papieri. Bol im dobrý a potrebný len na to, aby sa ním mohli hájiť a tváriť peknými a spravедlivými za hranicami Uhorska. Tento pekne osnovaný zákon ostával v plnom znení len mŕtvou literou, ktorá v praxi žiadneho Slováka a iné menšiny neoblažila. Nakladali s nami, ako by ho vôbec nebolo.

V druhej polovici XIX. storočia v odnárodňovaní menšín kráčali rýchlym, bezohľadným a plánovitým spôsobom. Proti nám bol im každý spôsob dobrý, dovolený a zákonitý. Pravdu mali vždy takú, akú len chceli a na všetko mali (paragraf. Na taký spôsob maďarskej spravедlnosti býv. režimu slovenský národ daňoval smutne a ťažko a o ňom by mohol hovoriť mnoho i žalár v Segedíne a vo Vacove.

Posledný úder nám chceli zadať zákonom Apponyi-ho a svetovou vojnou, po ktorej, ak by ju boli vyhrali, by bola čoskoro nasledovala naša národná smrť. No, ale nie darmo sa hovorí, že keď je nebezpečie najväčšie, božia pomoc najbližšia. — Prehrali vojnu, prišiel prevrat, pokorenie ich bezmiernej spupnosti, ich veľké a nebezpečné plány ostaly stranou a my sme sa po mnohých útrapách dožili vykúpenia, slobody a samostatnosti.

Pre nich to bol nečakaný úder, po ktorom ale predsa kovali: ako sa zmocníť znovu Slovenska?

Neboli by Maďari, keby neboli vedeli vymyslieť niečo svojrázneho. Bol to bolševizmus!

Týmto rúchom chceli zakryť nahotu svojho nacionalizmu, úmysly výbojnosti a nasypať prachu do očí nám prajnému zahraničiu.

Napadli nás!

Napadnutie nás pod firmou bolševizmu sa stalo po odstúpení vlády Károlyiho. Súvisle s týmto prekvapujúcim odstupom domnievame sa, že za tým krokom bola ukrytá myšlienka: keď sa nám útok podarí, shodíme masku a povieme, že čo sme si zaujali, je naše a to si nedáme!

Pri napadnutí nás boľševickým vojskom zodpovední činitelia sa vyhovárali, že je to vojsko nezodpovedných živlov, ktorému rozkazovať nie je možné.

Vezmúc v úvahu, že hlavným veliteľom boľševickej maďarskej armády bol Vilhelm Böhm, Žid, bývalý strojník písacích strojov ministerstva, pozdejšie ministerský tajomník, jeho pobočníkmi boli Jozef Pogány a Belo Kún, tiež Židia a že celé vojsko bolo složené z rôznych národností, by sa na prvé zdanie uvedená výhovorka dala uveriť, ale dla rôznych iných príznakov nie je pravde podobná; menovite, keď si všimneme tú okolnosť, že v armáde boľševickej sa naše vojská stretali s jednotkami nemeckými, ktoré pochodily z armády Mackensenovej, ako i s výzbrojou tejto.

Umysel Maďarov vtrhnúť na Slovensko, nebol tajnosťou. Vedelo o ňom nielen vojsko, ale i náš a maďarský ľud na pohraničí južného Slovenska; len hodina a deň neboly nám známe. Ktorí sme bývali v blízkosti pohraničia a sme sa medzi ľudom pohybovali, neraz sme počuli od ľudu poznamenaf: »Bude vojna!« — »Maďari nás napadnú!« I sám maďarský ľud upozorňoval našich vojakov, aby sa mali na pozore. — Vedelo sa i o tom, že cez riekú Ipeľ nočnou dobou Maďari prenášajú zbrane, tie strkajú pod riadky sušeného sena a že ich odnášajú nespofahlivé živly domov. Toto som i na príslušnom mieste písobne oznámil, môj oznam ostal bez povšimnutia. Potom nie div, že sme boli miestami prekvapení a na vlastnom území i od chrbta napadnutí.

Od obsadenia hraníc južného Slovenska naše vojská maly časté prestrelky s maďarskými pohraničnými strážami a preto každým dňom bolo možno miestami očakávať napadnutie, nastrojené často na vlastnú päsť miestnymi jednotkami. Posledný deň pred vpádom bola na maďarskej strane nápadná tichosť. Na celom pohraničí zavznel jediný výstrel len v Drégel-Palánke, i ten len náhodou. Tichosť táto bola znamením blízkej búrky. Tichosť predchádzaly na maďarskej strane badateľné presuny a sústreďovanie vojska.

Na čo sa Maďari pripravovali, to i uskutočnili vpádom dňa 29. mája.

Ako každá válečná stránka, tak i Maďari, i keď mali firmu boľševickú, mali napred dobre osnované plány na vtrhnutie na Slovensko a na jeho obsadenie. S určitosťou možno povedať, že ich neosnoval ani bývalý strojník Böhm, ani Belo Kún, ani Jozef Pogányi, ale zodpovední a k tomu povolani odborní činitelia bývalého riadneho maďarského vojska, z rozkazu vyššieho a preto možno povedať, že nastrčení boľševici už hotové plány len prevzali.

Každý úsek mal určený operačný cieľ a to od samého prameňa Bielej Tisy až po Bratislavu. Hlavným cieľom bolo dostať do ruky hlavné železničné uzly, za pomoci tých postupovať a obtáčať jednotlivé úseky a konečne sa zmocniť celého Slovenska. Pravdivosť tohoto plánu sa nám objasní v opise ďalšom.

Vtrhnutie Maďarov na Slovensko nebolo tak ťažké, lebo nielen že znali dobre terén, že mali značnú pohotovosť vojska, ale mali aj hojnosť válečného materiálu, ako pozostatky svetovej vojny. Naproti tomu my sme mali v tom čase ešte značne menej vojska a válečného materiálu, následkom čoho naše hranice mohly byť strážené a chránené len riedko, nepočetne obsadenými a nedostatočne vyzbrojenými strážami, o čom Maďari boli dobre informovaní.

Za prekážku prekročenia našich južných hraníc sa síce považuje rieká Ipeľ, tá ale vlastne je prekážkou len v dobe rozvodnenia, ináče ju možno prebrodiť miestami veľmi ľahko.

Keď sa naši dozvedeli o presunoch a koncentráciach na maďarskej strane, tiež sa usilovali urobiť opatrenia k zosilneniu závažnejších úsekov. Dostalo sa im ale len

nepomerných posil a preto bolo sa treba spoliehať len na sily, ktoré deň a noc stály v službe, v pohotovosti, bez rezervy.

Za takých okolností museli naši každým dňom očakávať plánovite pripravovaný vpád maďarských boľševikov.

Na podklade jednotného plánu na celom pohraničí napadnutie našich vojsk maďarskými boľševikmi stalo sa s malým rozdielom v jednom čase, po polnoci medzi 1.—2. hodinou, dľa všetkého preto, aby takto jedna čiastka nášho vojska bola prekvapená v najtuhšom spánku, čo sa miestami i stalo. Ani nie div, lebo veď, ako som už poznával, záloh sme nemali, naše nepatrné pohraničné sily ustavičnou službou boli vyčerpané. Hovorili mi o tom tí, s ktorými som na Zvolen utekal a ktorí boli svedkami neuveriteľných zverskostí spáchaných boľševikmi.

Boľševici miestami prešli cez Ipeľ na našu stranu nezbadaným spôsobom už večerom, ale vyčkali určitý čas napadnutia.

Vzdor tomu, že dobre vedeli o našich slabých silách na hranici, predsa — ako vidno — počítali s húževnatým a dobre riadeným odporom, čo možno súdiť z toho, že miestami postavili proti nám značné presily. Aby prekazili našimi žiadanú pomoc, miestami pretrhli telefónnu a telegrafnú linku.

Boľševici dobre počítali, lebo na celej čiare narazili na čulý odpor, ktorý i keď bol nepomerný, zapríčinil im značné straty. Miestami sotva sme mali silnejšie obranné skupiny, ako 20—40—80 chlapov a i tie boli rozostavené v značnej diaľke. Každá skupina mala sa spoliehať na vlastné sily a preto sa bojovalo na každom bode samostatne. Vzдор tomu sa naši držali na nejednom bode dosť dlho, bez spojenia na pravo, na ľavo. Položenie bolo všeobecne ťažké a to i preto, lebo miestami bolo treba počítať s nepriateľom i od chrbta. Keďže na posily počítať nebolo možné a stav frontový bol nebezpečný, nepozostávalo nič iného, len ustúpiť na bezpečnejšie miesto a tam sa soskupiť na silnejší a výhodnejší odpor, kým posily dôjdu.

Kde a ako sa bojovalo, prehovoríme si v opise jednotlivých bojovných čiar, pri čom si poukážeme na plánovitý cieľ jednotlivých smerov.

Opíšeme si boje a udalosti, odohravšie sa od Komárna—Nových Zámkov po rimavskú dolinu, v hĺbke po Levice—Zlaté Moravce—Kremnicu—Badín—Mičinú—Polhoru—Tisovec, totiž na ktorom priestore operovala 7. a 2. divízia.

V opisovaní započneme s okolím pri Balážových Ďarmotách a budeme pokračovať na pravo, na ľavo, až kým neprejdeme celým uvedeným územím. V opisovaní budeme hlavnú váhu klásť na detaily dejov a udalosti v okolí jednotlivých miest, dedín a úsekov a nie na jednotné pohyby celého frontu odrazu. Posledný spôsob spracovania ponechávam povolanému historikovi a preto sa vojenských archívov netýkam. Mne ide hlavne o to, aby som zachytil po istú mieru také veci, ktoré vo vojenských archívoch sotva sú zaznamenané, alebo nie v takej forme. So svojím opisom som myslel i na to, že ľudská pamäť nie je večná a že ľudia, ktorí vpád boľševikov zažili, nebudú večne žiť.

Opíšem vec dľa podania ľudí, ktorí boje a udalosti prežili a videli sami. Myslím, že práve s tým vykonám službu istým osobám a smerom, ktoré sa budú chcieť veci v ďalšom venovať.

Balážove Ďarmoty—Sucháň—Dobronivá—Zvolen.

Železničný uzol vo Zvolene je závažným a pozoruhodným nielen z hľadiska premávového, ale i z vojenského. Toho si boli povedomí i maďarskí boľševici, preto došiel sa k nemu, vybojovať si ho, považovali za veľmi vážnu pomôcku k ďalšiemu

operovaníu na Slovensku. Usilovali sa k tomuto bodu od hraníc rôznymi smermi. Jedným takýmto smerom bol i vyššie uvedený. Povedať možno, že celá pohraničná ipelská boľševická bojovná čiara a to od Lučenca po Čatu mala vytýčený smer na Zvolen.

Boje smerujúce na Zvolen možno pomenovať čelom celého boľševického ťaženia na Slovensku a boje rimavskou dolinou, na Košice, od Sobu—Parkaň—Nany a Komárna ramenami.

Vtrhnutie pri Balážových Ďarmotách a v jeho pohraničnom okolí v pravo a v ľavo sa stalo medzi 1. a druhou hodinou po polnoci. Pri samých Balážových Ďarmotách nevynucovali priechod hlavne cez most Ipľa, ktorý je spojitkom a priechodiskom dvoch hlavných ciest na našom území, lebo vedeli, že je našimi dobre strážený a že by ich priechod cezeň stál veľké obeti. Preto si volili priechod povyššie i ponižšie mosta a takto chceli prinútiť našu stráž pri moste na ústup, keďže jej takto hrozili obkľúčením, zaskočením. Boľševici dobre počítali. Priechod sa im podaril a naši museli ustúpiť na blízky Biely vrch. Na tomto si rozostavili guľomety a 4 delá.

Veliteľstvo nášho pohraničného okolia Balážových Ďarmôt a skladište vojenské bolo v Naninciach.

Naši sa v obrane držali mužne. Nepriateľovi, ktorý sa hrnul na nich s veľkou presilou, dávali ranu za ranou.

Keď naši videli, že sa pred presilou boľševickou na Bielom vrchu už držať nemôžu, v posledné okamihy i z diel, i z guľometov striedali na nepriateľa už z bezprostrednej blízkosti. Jeden šikovateľ pri guľomete vytrval a striedal, kým ho boľševici celkom neobtočili. Aby sa nedostal do zajatia, v poslednom okamihu sa zastrelil.

Naši museli zahájiť rýchly ústup, pri ktorom zo svojich 4 diel 8 cm museli 2 zanechať v rukách nepriateľa.

Od Bieleho vrchu naši ustupovali hradsťou, smerom na Ujfalu—Nanince—Čebovce. Pri zahájení ústupu na celom tomto úseku veliteľstvo v Naninciach pre krátkosť času a pre možnosť nočného prekvapenia malo dosť starosti. Vo vojenskom skladišti bolo hodne zásob, k naloženiu a k odvezeniu ktorých povozy vojenské nestačily a v nočnom zmätku, k tomu v obci maďarskej, v náhlosti nebolo možno sohnáť potrebné povozy. V ústupe nebolo možno zastať, zásoby skladišťa boli v nebezpečí, preto, aby sa nedostaly do rúk nepriateľa, veliteľ vojska v posledný okamih pribehol autom ku skladištu, rozbil sud petroleja, zapálil, aby zásoby zhorely. Boľševici ale oheň zahasili a neporušené zásoby sobrali.

Naši ustupovali ďalej na Čebovce. Pri Čebovciach po pripojení a sústredení došlých našich vojakov z okolia pod velením majora Černocho a ppl. Maršála sa boľševikom nielen postavili na odpor, ale pod vedením samého menovaného majora, asi 60 mužov, prešli do protiútku, ktorý bol tak zdarilý, že asi 300 boľševikov od Čeboviec zahnali až k samým Balážovým Ďarmotám. Tento protiútok bol zahájený z tej pohnutky, aby pri Bielom vrchu zanechané 2 delá si späť vzali, čo sa im ale nepodarilo, vrátili sa späť bez nich.

Sila našich pri Čebovciach vzrástla asi na 200 mužov, ktorá, keby sa všetci prchajúci týmto smerom boli pridružili, by bola bývala ďaleko väčšia. Mnohé skupiny, alebo jednotlivci nevediac o príslušnom svojom vojenskom telese, uberali sa rôznymi cestami, poľami smerom na Zvolen.

Počas boja pri Balážových Ďarmotách, pri Bielom vrchu a na ústupe boľševické delostrelectvo striedalo na našich od Sudíc a Vadkertu, od osád nachodiacich sa od B. Ďarmôt na juh.

Po vrátení sa našej malej útočnej čaty od B. Ďarmôt v ústupe pokračovalo sa smerom na Sucháň. Sotva došli naši hradskou v úbočí nad Čebovcami ku agátovej hôrke, spozorovali, že boľševici robia posuny na obtáčanie, preto veliteľ nariadil príslušné opatrenie, ktorým úmysly boľševikov boli zmarené.

Kým sa toto v úbočí odohrávalo, tréni nás bol už v bezpečí, za kopcom na rovinke, pod homokovou baňou. Šťastie bolo, že boľševici na tomto mieste operovali už bez dlel. Boľševici za jedno, vidiac bezúčelnosť ďalšieho prenasledovania nepriateľa a za druhé, že ústup našich vedie už lesom krytým priesmykom (súdove Závozom), v prenasledovaní predbežne nepokračovali, vrátili sa do obcí Čeboviec a ostali tam.

Naši v ústupe pokračovali nerušene takzvaným Čebovským závozom, ktorý je dosť dlhý, ale nie ostrého stúpania. Po prekonaní tohoto dostali sa na rovinu asi 500 metrovej výšky, na takzvanú »Bukovinu«, alebo »Červený salaš«, kde aj skutočne je panský salaš, horáreň a polia. Tu rozostaviač stráže, zastavili sa na oddych a poobedovali. Tu ostali do druhého dňa. Odtiaľto poobede dňa 31. mája dostali sa do najbližšej obci Sucháň, kde ostali do predvečeria 5. júna.

V deň vpádu boľševikov na Slovensko som bol na jarmoku v Krupine. Ráno sme nemali ani tušenia o tom, čo sa stalo po polnoci na hranici. I keď by sme boli čuli v noci strelbu od hraníc, neboli by sme si domysleli, že je ona strelbou dávno pripravovaného vpádu Maďarov, lebo veď za tichej noci sme neraz čuli od hraníc strelbu ručných a strojových pušiek. Boli by sme si mysleli, že je to strelba zvyklých občasných pohraničných prestreliek.

Na jarmoku dosť dlho, skoro do samého obeda nebolo badať vzrušenia. Plynul obvyklým spôsobom, len kde-tu bolo vidno, že niektorí inteligenti si čosi pošuškávajú. Konečne pred samým obedom prišiel ku mne známy penzionovaný učiteľ a kantor rim. kat. Šuhajda a dôverne mi pošepol, čo sa stalo na hranici pri Ipli. Verejne sa o tom nehovorilo. Nechceli sme tomu akosi veriť. Nehovorili sme o veci verejne ani preto, lebo sme nechceli zapríčiniť poplach medzi obecnstvom a aby sme nedali možnosť nepriateľom nášho národa a vlasti ku škodoradosti.

Toto zásadné, národno-podkladné utajovanie nemohlo trvať dlho, lebo čoskoro začali prichádzať na vozoch so smutnými tvármi ukonaní, zaprášení legionári. Hneď som šiel na okresný úrad k priateľovi okresnému náčelníkovi Sahánkovi (Moravan), aby som si s ním o veci dôverne pohovoril cieľom potrebných opatrení a tak vyhnúť prípadného ďalšieho novšieho prekvapenia so strany nepriateľských živlov. Potom som ponavštevoval i iných našich dôverných ľudí, aby sme sa dohovoriť, čo urobíme ďalej.

Vozy s našimi vojakmi od Ipla dochádzaly stále, preto sa z veci už ďalej nedala robiť tajnosť. Muselo sa o nej hovoriť verejne. Najlepšie potvrdil tragickú udalosť príchod župana zo šiah Vendelína Sahulčíka, ktorý dorazil poobede nákladným autom Medovarskou dolinou, cez Nemce—Devičie do Krupiny s tromi ranenými legionármi zo šiah. Bol to obraz, ktorý objasnil všetko. Ku raneným bol privolaný lekár dr. Velvart, aby im poskytol prvú pomoc. Vzdor najpečlivejšej lekárskej opatere a pomoci jeden z ranených o chvíľu umrel. Župan po krátkom pobudnutí v Krupine odišiel s autom a s ranenými do Zvolena zreferovať o veci vojenskému veliteľstvu, ktoré pre zničenie niektorých telefonných a telegrafných liniek nemalo o položení úplných zpráv.

Keď som sa presvedčil o blížiacom sa nebezpečí, považoval som za potrebné poponáhľať sa domov na Sucháň, ktorý leží od Krupiny na východ, aby som doma rozpovedal svoje zážitky.

Bol už predvečer, keď som prišiel pešo domov. Moji a v obci už o veci vedeli, lebo cez obec prechádzali po obede od hraníc prchajúci vojaci.

Nevediac, kde je už nepriateľ a súc si vedomý toho, že dostať sa mu do rúk, by bolo pre mňa istou smrťou, nebolo času na premýšľanie a na odklad ostať ďalej doma. Vezmúc si peniaze a niečo potraviny, dal som sa nočnou dobou smerom na Senohradz na útek, nevediec, kde a pokiaľ pôjdem. Vzal som si aj pušku a náboje pre prípad nebezpečia. Idúc o samote a domnievajúc sa, že nepriateľ je už nie ďaleko, častejšie som zastal a načúval, či nečujem niečo nebezpečného na blízku. Bolo všade ticho.

Najbližšou dedinou v ceste mi bola Senohradz, kde som došiel neskoro v noci. Uznan som za najlepšie prenocovať na četníckej stanici, preto bez všetkého šiel som ta, kde som bol priateľsky prijatý.

Ráno dvaja mladí četníci vybrali sa na výzvednú okružnú cestu cez Sucháň na juh. V Sucháni rodine mojej oznámili, kde som, pokračovali suchánskou dolinou ďalej až do Plachtiniec, na Krtíš. Vrátili sa až na druhý deň s tým, že boľševikov nikde nevideli.

V Senohradzi na četníckej stanici som ostal do poobedia toho dňa. Za dobu svojho pobudnutia v obci som videl stále prichádzať našich vojakov s trápnyim výzorom. Niektorí z nich boli bosí, bez čiapky, alebo len čiastočne oblečení, nakoľko, ako nám to rozprávali, v prekvapení nočnom vyskočiac zo spania nemali času sa ani riadne obliecť.

Mimo týchto došiel do Senohradze riadny oddiel vojska i s trénom modrokamenskou cestou cez Lopaty s tým, že pôjdu do Krupiny a že sa tam pripoja k ostatným našim. Sme ich od toho odhovárali, lebo sme mali obavy, že kým dôjdu cez Bzovík na krupinskú hradsú, môžu boľševici už vtedy byť tam a že sa tak ľahko môžu dostať do zajatia. Radili sme im ísť radšej cez Pliešovce, ponad Dobronívú, cez Babinú a tak do Krupiny, lebo tak budú bezpečnejší i pre prípad potreby ústupu na Zvolen.

Zo Senohradze po všetkom tom, čo som tam videl a po domyslení si ďalších možností, som sa rozhodol ísť na vojenské veliteľstvo do Zvolena. Prv, ako by som bol odišiel, vykopali sme v záhrade četníckej stanice jamu, do nej sme zahrabali v bedne uložených asi 500 ostrých puškových nábojov a naložili sme na voz asi 10 rôznych pušiek, ktoré sa nachodily na četníckej stanici, aby byly s ostatnými závažnejšími vecmi na bezpečnejšie miesto, predbežne do Pliešoviec odstránené, nakoľko četníci dostali rozkaz opustiť Senohradz.

S četníkmi spolu šiel som pešo najprv do Pliešoviec. Šli s nami i niektorí naši vojaci z okolia Balážových Ďarmôt. Títo nám cestou rozprávali mnohé podrobnosti a zaujímavosti o napadení. Jeden z nich mi hovoril, že bol napadnutý s kamarátmi v dome, kde spal. Boľševikov zradcovia priviedli ku každému domu, kde spali naši vojaci; cez okná do izieb hádzali ručné granáty. On keď vybehol s puškou v ruke von na dvor, pri dverách zočil Žida s veľkým nožom, ktorý chcel doňho vraziť, on mu ho ale z ruky vyrázil a ušiel záhradou do poľa, lebo že ulica bola už plná boľševikmi.

V Pliešovciach som sa tiež zastavil na četníckej stanici, na ktorej už vtedy bol značný ruch. Vyzerala ako nejaká vojenská stanica. V jej pivniciach bolo složené za dva nákladné autá vojenského streliva; predsa všetko robilo na človeka dojem ako pred odchodom. Strelivo pri ústupe bolo zanechané svojmu osudu. Ostal som tu do rána druhého dňa, keď došiel sem i Sámuel Sirotko, ev. učiteľ, národovec z Dačolômu, tiež ako utečenec, ktorý sa ale v ten deň vrátil domov. Ja šiel som nákladným

vojenským autom na veliteľstvo do Zvolena vyžiadať zbrane a strelivo, ktorými som chcel vyzbrojiť mladých chlapov a dospelých mládencov proti boľševikom. Na veliteľstve mi ovšem nevyhoveli, lebo že zbytočných zbraní nemajú a doložili, že je pomoc na ceste.

Vrátiac sa zo Zvolena do Pliešoviec sklamaný, rozhodol som sa vrátiť a pozrieť sa na Sucháň. Pušku, ktorú som nechal pred odchodom do Zvolena na četníckej stanici, som si vzal a pred večerom som sa dal na zpiatočnú cestu, čo za daných okolností bolo i nebezpečné. Na nebezpečie som akosi nepomyslel.

Na konci Pliešoviec, pri takzvanej Zábave som videl pri ceste čakať iste na ďalšie rozkazy asi 80—100 našich vojakov. Medzi nimi som poznal poručíka, ktorý asi so 40 vojakmi len pred pár dňami šiel cez Sucháň smerom k Balážovým Darmotám a ktorého priateľ pri Balážových Darmotách pri Kolároch sa dostal do zajatia boľševikov. Vojaci títo dostali rozkaz na Modrý Kameň, kde došli v ten deň v noci. Nevediac, že sú boľševici už v Modrom Kameni a v okolí jeho, málo chybelo, že sa nedostali všetci do zajatia. Zachránili sa len rýchlym ústupom k Lešti, kde ostali až do 5. júna.

V ten istý deň, idúc od Zvolena, videl som pri Dobronivej a v Neresnici ísť na nákladných autách posily legionárov smerom na Krupinu.

To už boli znamenia veliteľského zásahu plukovníka Šnejdárka, ktorý prevzal velenie a sídlil vo Zvolene.

Zanechajúc Zábavu, ponáhlal som sa, aby som do večera mohol prejsť lesnatú čiastku cesty, ktorú som mal pred sebou. Čoskoro som dohonil neznámeho človeka, Slováka, mlynára, s ktorým som sa dal do rozhovoru a tak sme kráčali hradskou k Senohradzi. Keď sme les zanechali, práve sa zvečerilo. V šere večernom sme sa blížili k dedine. Nič netušiac, odrazu z priekopy niekto na nás zavolá: »stoj!« a videli sme, že sa ktosi blíži k nám s puškou v ruke. Keď som videl, že je vojak a hovorí k nám česky, nemal som žiadnej obavy, lebo som bol istý, že to vojak náš. Bola to stráž podplukovníka Maršala, ktorý na ústupe od Ipľa ostal v Senohradzi. Vojak vidiac, že mám pušku, mi ju odobral, aj náboje a žiadal, aby sme šli s ním do dediny na veliteľstvo. Bolo to za samou dedinou. Idúc s nami, nám povedal, že máme veľké šťastie, že sme sa shovárali po slovensky a nie po maďarsky, lebo že by bol do nás bez slova strelil.

Po krátkom vypočutí veliteľstvo ma dalo odvieť na četnícku stanicu, na ktorú som sa pri legitimovaní odvolával. Na četníckej stanici som našiel ev. farára zo Sucháňa Ivana Šimkoviča, ktorý bol tiež na úteku. Po legitimovaní sa na veliteľstve mi pušku i 5 nábojov vrátili s tým, že keď mi bude treba, vojsko v Sucháni mi dá náboje. Chcel som ísť ďalej na Sucháň preto, lebo front nášho vojska, ktoré došlo z Červeného salaša, bol Sucháň—Dačolóm—Lackov, atď. Od toho ma varoval sám veliteľ, lebo že by som pri Sucháni narazil na prísnu stráž a preto, že by sa ľahko mohlo prihodiť niečo, ba že by ma v noci ako neznámeho ani neprepustili do dediny. Ostal som teda do rána v Senohradzi.

Ráno šiel práve povoz vojenský na Sucháň, posadili ma naň a odviezli. Keď sme už boli blízko dediny, na rovinke pod »Malých hrbom«, pri ceste, ktorá spájala hradskú suchánsku s Dačolómom a Lackovom, videl som prichádzať trénové vozy od Dačolómu a kurýrov stále behať hore-dolu. Bolo to znamením blízkosti nepriateľa.

Prijdúc do dediny, našiel som vojsko hotové na pochod. Vidiac, čo sa chystá, znovu som sa vrátil na Senohradz, ale keď som videl, že sa situácia nezhoršuje, vrátil som sa znovu do Sucháňa, v čom mi už veliteľstvo v Senohradzi, ani vojsko v Sucháni neprekážalo. Bolo to v pondelok na obed, totiž druhého júna.

Keď som prišiel domov, ženu svoju som našiel preoblečenú v sedliackych hábách, aby, keď boľševici vŕiahu do dediny, ju nepoznali. Urobila to na radu dobromyseľného ľudu, ktorý nám bol naklonený.

Ostal som doma do predvečera dňa 5. júna.

* * *

Ustupujúce naše vojsko od B. Ďarmôt cez Čebovce—Sucháň smerom na Zvolen bolo pod velením plukovníka Maršála a majora Černocho.

Suchánčania vedia, aké nešťastie sa blíži, príchodu nášho vojska do dediny sa veľmi tešili, lebo sa takto cítili v bezpečnosti. Prichádzali v ústrety vojsku, s čím len mohli. Keď im vojaci rozpovedali, čo všetko zažili v noci pri vŕhnutí, ako sa museli na bruchu plaziť pred streľbou nepriateľa, kým sa dostali na bezpečnejšie miesto, vinuli sa k nim tým viac s úprimnou láskou bratskou. Dávali im všetko vďačne a prosili ich, aby ich neopustili. Z ľudu mnohí boli náchylní sa prídružiť k vojsku, preto pýtali zbrane, ktoré im ale poskytnúť vtedy ešte nemohli. Že v ľude bola dobrá snaha, úprimná láska k našej republike, dokázalo sa, ako budeme vidieť, tiež pozdejšie, keďže Dačolôm a Sucháň po ústupe vojska sa sám postavil boľševikom na odpor.

* * *

Súčasne s ústupom nášho vojska po Sucháň ustupovalo sa tiež v pravo, v ľavo s malými trhlinami cieľom jednotného frontu. Za tú dobu, kým bolo naše vojsko v Sucháni, boli rozostavené spojky na dvoch krýdlach. V Dačolôme bolo tiež asi 60 vojakov, aby takto pred nepriateľom boli všetky okolité cesty strážené a aby nemohlo nastať prekvapenie nepriateľským obklúčením.

Obyvateľstvo, aby umožnilo ukonaným a vyčerpaným vojakom oddychu, chodilo miesto nich zamieňavo na nočnú stráž. Konalo sa to so súhlasom veliteľstva, nakoľko spoľahlivosť ľudu bola úplne istá. Veliteľstvo, pravda vždy pridelovalo k nim istý počet vojakov. Večer obdržané pušky a náboje ráno museli oddať. Táto oddanosť, odhodlanosť a spoľahlivosť obyvateľstva pôsobila na vojsko dobre.

O ubytovanie vojska bolo postarané v značnej miere v novej, priestrannej školskej budove, vo fare a v obci. Vojaci vedia, že v obci dlho neostanú a že za nimi vŕiahu do obce boľševici, usilovali sa byť nápomocní v záchrane vzácnějších domácich vecí, o ktorých predpokladali, že by ich nepriateľ z pomsty a nenávisťi zničil. Po mojom odchode pomohli mojej žene zabaliť do bedien a zakopať v stodole a vo včelíne slovenské knihy, schovať čsl. zástavu a iné veci. Takto ukryté veci boli vykopané až po mojom návrate, po vzdialení sa boľševikov so Slovenska.

Nálada vojska v Sucháni bola dobrá a bojovná. Keby sa mu bola dostala posila, bolo by prešlo i do útoku. Keby sa nebolo muselo prispôsobovať k tomu, čo sa robilo ďalej na pravo a na ľavo, bolo by sa mohlo na tomto pre obranu veľmi výhodnom teréne dlhšie držať. Pobudlo v Sucháni ovšem do najkrajnejšej vojenskej možnosti. Od môjho príchodu do Sucháňa za 4 dni vôbec sa nepriateľ neukazoval. Konečne na štvrtý deň ľudia v lazoch sa dozvedeli, že predstráž boľševikov je u horára na Bukovine, na Červenom salaši a že majú i guľomety. Dozvediac sa to, niektorí mladí občania, bývalí vojaci sa prihlásili, že sú ochotní ísť napadnúť a zajať boľševikov. S vojakmi jedonásti sa vybrali na Bukovinu sa presvedčiť. Šli opatrne. Blížiac sa k horárni, boli zbadaní boľševikmi a títo zahájili na nich z guľometov streľbu. Priblížiť sa k horárni nebolo možno, museli sa vrátiť. Zistili toľko, že boľševikov mohlo byť do 15 a že mali 4 guľomety. Boľševici odchod našich nezbadali. Museli mať pred nimi strach, lebo naši boli už pri takzvanej »Ohrade«, keď ešte vždy strelali z guľometov. Kým naši na toto miesto z Bukoviny došli, potrebovali asi hodinu.

Po vykúmaní situácie na druhý deň občania a vojaci v počte asi 50 sa znovu vybrali napadnúť boľševikov na Bukovine. Teraz už ale vzali so sebou mimo pušiek i ručné granáty. Približujúc sa k horárni, rozdelili sa na dve čiastky, dľa určeného plánu chceli horárňu obtočiť so dvoch strán, priblížiť sa k nej tak blízko, aby ich mohli prekvapiť ručnými granátmi. Boľševici ale už vtedy boli s guľometmi na povale, našich zbadali a zahájili na nich strelbu. Naši hodiac sa na zem, tiež zahájili na povale strelbu, ale dopredu ďalej nešlo možno, preto o neľho museli sa znovu vrátiť. Suchánci sa neskoršie dozvedeli, že pri tejto prestrelke z boľševikov na povale boli zastrelení dvaja. Dozvedeli sa i to, že dľa doxnaní boľševikov keby naši boli len trochu ďalej vydržali, boli by sa museli poddať, lebo že už nemali nábojov.

Naši pri druhom podujatí chceli so sebou vziať i jedno delo, aby nim rozbili celý lesný dom, ale od toho odstúpili. Je možné, že veliteľstvo s tým nesúhlasilo. Dve detá boli na vyšnom konci dediny pri hradskej.

* * *

Kým v okolí Sucháňa, vyjmúc malej prestrelky na Bukovine, bol úplný klud, došiel na menovaných krýdlach boli ustavičné boje. Puškové, guľometové a delostrelecké boje bolo možno dobre počuť do Sucháňa. Počúval som ich s výšiny nad obcou s takzvaného Strážnika. Na juho-západnej strane bolo čuť už od Devičia—Nemlec a na východo-severnej strane po Veľký Lôm—Suľu—Turiepole. Strelbu na týchto krýdlach som počúval každodenne od 3.—5. júna. Dobre bolo možno posudzovať postup a ústup dľa zmeny strelby. Dľa ozveny strelby som posudzoval, že dňa 3. júna naši za istý čas hnali boľševikov späť, kdežto 4. júna bolo čuť už strelbu smerom okolo Šulej, Veľkého Lômu a hneď potom už niečo vyššie, smerom ku Zvolenu. Vo štvrtok ráno, t. j. 5. júna som už počul delostrelbu od Krupiny a na lučeneckej strane od Turiehopfa—Abelovej—Kriváňa.

Poslednými orientáciami som bol znepokojený. Mal som z nich zlú predtuchu. Ponáhľal som sa do dediny, šiel som k pánu majorovi Černochovi sa informovať o skutočnosti stavu. Dostal som odpoveď uspokojujú. Je možné, že i sám nebol úplne orientovaný, lebo sa stále hovorilo medzi vojskom v obci, že sa pôjde dopredu, čo sa mohlo zakladať na obdržaných sľuboch z hlavného veliteľstva. Je možné, že sa tým takticky robila trochu i nálada medzi vojskom a nastráchaným ľudom. Je isté, keby bola došla posila, že by sa bolo mohlo ísť dopredu. Ze sa počítalo s možnosťou, dá sa súdiť z toho, že sa miestami robily i drôtové prekážky.

5. júna po obede som vyšiel na južnej strane na kopec nad dedinou, na takzvaný Závoz, k vojenskému telefonu a zároveň k bodu pozorovaciemu, odkiaľ bolo veľmi dobre vidieť južným smerom na hradsnú a na rozľahlú rovínu, ktorá sa rozprestierala okolo tejto na pravo na ľavo v diaľke asi troch kilometrov. Na tomto čele kopca bol i voj. ďalekohľad. Bol som zvedavý, či nie je viditeľný odtiaľ už nepriateľ, o ktorom sa predpokladalo, že sa opatrne blíži. Videl som veľmi dobre, ako sú zostavené naše strážne spojky jedna od druhej na istú diaľku, v reťazovej čiare. Videl som odtiaľto veľmi dobre v chotáre medzi Dačolômom a Lešťou ako našich 8 mužov s guľometom zaháňa boľševickú stráž, ktorá sa dostala od Modrého Kameňa až po Lešť, kde sa naši zastavili. Vtedy už bolo počuť delostrelbu u samej Krupiny i za Krupinou.

Okolo 5. hodiny poobede pri rozhovore s telefonistami na menovanom kopci, obrúc sa nazad na hradsnú smerom k Senohradzi, zazrel som bežať s veľkou rýchlosťou ľahký vojenský autobus a za ním veľké kotúče prachu. Považoval som to za zlé znamenie. Obzrem sa do dediny, tam som zasa videl, ako sa vojsko shromažďuje na prostred dediny a že je akýsi ruch v dedine. Súdil som z toho, že naša situácia je nie

prajná a že sa bude treba brať z domova preč. Vtedy už boľševická patrola od Bukoviny ležala blízko dediny v žite, čo mi oznámila do dediny idúca žena, ktorá ich tam videla. Povedala mi: »Boľševici ležia v Rákytského žite!« Za mnou šiel i telefonista.

Dojúc do dvora školy, stretol som na dvore vojakov, ktorí sa hrnuli von zo školy. Opýtal som sa ich, čo to všetko znamená, dali mi odpoveď: »Ihneď poďte s nami, lebo je vydaný rozkaz na ústup!«

Ústup od Sucháňa vynútily boje a ústup našich pri Kriváni a pri Krupine. Tým sa bod Sucháňa stal vypuklým a v prípade včasného neústupu hrozilo mu zajatie, lebo veď dostať sa boľševikom od Krupiny k Babinej, Dobronivej a tam znemožniť našim ústup na Zvolen bolo ľahko možné. Cesta od Krupiny k Babinej a Dobronivej je o veľa kratšia, ako od Sucháňa do Pliešoviec a po Dobronivú.

Ústup bol dosť oneskorený, ako to budeme vidieť v ďalšom opise.

* * *

Vojsko od Sucháňa pred večerom 5. júna skutočne zahájilo ústup. Pri odchode z dediny stala sa nehoda. Most v dedine pod ťažkým nákladným vojenským autom sa na jednej strane preboril. Len s veľkou námahou mohlo vojsko auto dostať z priehlbiny von. Na túto nehodu sa boľševická výzvedka dívala s kopca na južnej strane obci, ale neprekážala našim v tom, lebo si netrúfala.

Opustil som obec niečo pred odchodom vojska. Práve vtedy odchádzal i jeden poručík na dovolenú voj. povozom. S tým som došiel okolo polnoci na žel. stanicu vo Zvolene. Bol svrchovaný čas, aby som odišiel, lebo iste by som nebol ostal medzi živými, nakoľko boľševici boli ešte len v Balažových Ďarmotách a už hovorili: »Megyünk Suhányba a tanítót felakasztani!« (Ideme na Sucháň obesiť učiteľa), o čom som sa dozvedel ovšem až po svojom mesačnom návrate.

Uháňajúc povozom cez Pliešovce—Dobronivú, dolinu Neresnicu, všade sme videli ísť hradskou vojakov v stave desorganizovanom, utrápenom, ukonanom, hľadajúcich svoje voj. teleso. Takto rozbité čiastky boli potom u Zvolena zastavené, reorganizované a vrátené na front.

Zo Zvolena nočným vlakom došiel som včas ráno do Turčianskeho Sv. Martina, kde som ostal tri týždne.

V Turčianskom Sv. Martine na stanici som už našiel v nákladných vagonoch niektoré slov. rodiny z Krupiny a zo Zvolena, pripravené na ďalší odchod na Moravu a do Čiech.

Zo Sucháňa za mnou uprchli tiež niektorí roľ. mládenci, ktorí sa proti boľševikom po ústupe nášho vojska exponovali tým, že postavili proti nim na kopci nad dedinou guľomet, a na nich strielali. Uprchol tiež obchodník, národovec Pavol Laluška, ktorý sa potom zdržoval vo Zvolene, v B. Bystrici a v Turč. Sv. Martine, stále v blízkosti nášho vojska. Došli za mnou do Turč. Sv. Martina z Hontu i mnohí iní, i z pospolitého ľudu z Dačolómu, z tesárskej, preňčovskej doliny, z Lišova, atď. Park na námestí Turč. Sv. M. bol neraz plný len nami utečencami.

Cítili sme sa tu na čas bezpečnými, ale keď sme na Turice videli prichádzať od B. Bystrice až do Turč. Sv. Martina vojenské trény, začali sme pochybovať o bezpečnosti a pomýšľali sme na ďalší odchod. Bolo to znamením, že náš front pri B. Bystrici a v Kremnici je v neistote. Trény tieto sa ale hneď potom vrátili.

Dňa 17. júna som sa s povolením voj. veliteľstva vrátil do Zvolena, nakoľko boľševikov pri Zvolene vo dňoch od 9.—12. júna zahnali. Domnieval som sa, že sa mi bude možno postupne vrátiť od Zvolena domov. Dostanúc sa do Zvolena, vojenské

veliteľstvo nedovolilo mi ísť ďalej na juh, nakoľko cesta po Sucháň nebola od nepriateľa čistá. Ubytoval som sa preto s niektorými spolu-uprchlíkmi v kancelárskych miestnostiach Slovenskej banky, kde sme mali dosť neisté noci, lebo sme stále počúvali delostreľbu v neďalekom okolí. Stravovali sme sa zväčša dobrou zvolenskou brindzou.

Nakoľko nám voj. veliteľstvo vo Zvolene povedalo, že na návrat domov môžeme počítať len asi o 2 týždne, vrátil som sa dňa 25. júna do Turčianskeho Sv. Martina, kde som ostal do 1. júla, kedy som konečne mohol s povolením voj. veliteľstva ísť domov na Sucháň.

* * *

Po odchode nášho vojska zo Sucháňa mladenci obce vykonali pozoruhodný odvážny skutok. Jeden z nich Pavol Šimko Čižmár, dozvediac sa, že v Senohradzi vytiahli zo studne guľomet, zavolať svojich spoludruhov a v noci pošli k notárovi vypýtať ho, nakoľko uňho bol složený a priniesli ho. Náboje mali. Postavili guľomet na južnom konci dediny na kopci, na takzvanom Závoze, odkiaľ mali dobrý výstrel na hradskú od Čeboviec. Strieľali z neho na boľševickú patrolu a preto sa tak neskoro odvážili boľševici do dediny. Keď videli, že sú v nebezpečí, guľomet chytro zakopali. Boľševici si ovšem mysleli, že strieľali naši vojaci. Šťastie bolo, že vec nikto neprezradil, lebo by sa boli na obci pomstili.

Skutok tento sa môže považovať za merítko národnej uvedomelosti a nie za šibalstvo mladých šuhajov. Bol to skutok smelý a odvážny vtedy, keď už vojska nášho v okolí nebolo. Poznávam, že ľud obce Sucháňa je v podstate dobrý, ale rázovitej, čulej, odvážnej povahy, rozumnej, bodrej a slobodomyselnej duše. Mal šťastie, že v minulosti nikdy nezacítil nad sebou bezprostredný zemepánsky, zotročujúci tlak. Cítil sa byť vždy samostatným synom svojho pekného výšinového okolia.

Tak Suchánci, ako i Dačolômci sú národne uvedomelí. Kto pozná ľud týchto dvoch susedných obcí, smeľe môže o ňom prehlásiť, že ich svojráznosť by mnohým, ktorí sa nevedia spamätať, čo je vlasť a národ, mohla slúžiť za príklad. Z takéhoto ľudu vyrastá potešiteľná nádej a pohotovosť obrany národa a vlasti.

Občania týchto obcí len ľutovali, že nemali potrebných zbraní a nábojov a že keby ich boli mali, boli by ukázali boľševikom, kade cesta do Maďarska, do Budapešti. Hovorili, že by ich boli zabili až do Dunaja, lebo že to neboli vojaci, ale smeti. Druhý charakteristický skutok vykonali Suchánci s Dačolômci. Kým ešte boľševici neprišli, zašli na Litavu potrestať farára a notára, ktorých mali v podozrení, že sympatizovali s boľševíkmi. Najprv sa pravda doma potúžili, aby boli smelší. U rim. kat. farára si rozkázali zapriať do kočára (hintova), posadili doň farára a notára a posadajúc si ku nim, kázali hnať do Krupiny. Mysleli si, že sú naše vojská ešte v Krupine, preto chceli farára a notára oddať tam na potrestanie. Došli s nimi až po Bzovík (posledná dedina pred Krupinou). Tu sa dozvedeli, že naši z Krupiny ustúpili a že sú v Krupine už boľševici. Keď by sa toho neboli dozvedeli a boli by šli ďalej, boli by sa dostali do rúk boľševikov, čo by bolo bývalo pre nich osudným. Rýchlo obrátili kočiar a utkali nazad. Dojdúc do Litavy, notára složili, na znak, že naň nemajú tak veľký hnev, farár ale musel s nimi pešo až do Sucháňa. Len keď už boli nad dedinou na kopci Krub, poslali ho domov.

* * *

Po vzdialení sa nášho vojska zo Sucháňa, boľševici prišli do obce až na tretí deň, t. j. 7. júna ráno. Bolo ich 8. Z nich 4. prišli do Litavy cez takzvaný »Kruh« a 4. od Lackova. Snáď v domnienke, že sa im obec bude stavať na odpor, alebo aby ju

zastrašili, nad dedinou hodili 2 ručné granáty, strielali z pušiek do dediny a ponad dedinu ako šialení. Tak robili na mnohých miestach pred vťahnutím do dediny. Za nimi prišlo 17 povozov s civilnými osobami, ktoré čakaly na rabovanie, k čomu ale náhodou nedošlo. Hneď potom priviezli 17 gufometov.

Sotva došli do dediny, prvé im bolo ísť k potravnému spolku, o ktorom vedeli, že bol od istej doby vždy dobre zásobený všelijakým tovarom. Ukázali naň a kričali: »Toto je ten spolok, treba ho vyrabovať, potom podpáliť, lebo je to majetok sedliakov!« Boli o ňom dľa všetkého dobre informovaní. Za tú dobu, kým boli v obci, nabrali zo sklepu za 32.000 Kč tovaru za biele boľševické peniaze, čo znamenalo toľko, ako keby ho boli zobrali úplne bez peňazí, lebo biele peniaze nemaly žiadnej ceny. Tým bol spolok poškodený v takej miere, že sa ani podnes nemôže jeho stav napraviť.

Ich druhá pilná úloha bola ísť do ev. školy hľadať učiteľa Krpelca, ktorému ešte v Balážových Ďarmotách sľubovali šibenicu. Keď prišli ku škole, postavili vonku ku dverám vojakov s bodákmi a ostatní s bodákmi vnišli do budovy. Pýtali sa mojej ženy, kde som? Odpoveď bola, že nie som doma. Neverili, preto prezreli celý dom, pivnicu, povalu. Keď sa presvedčili, že ma doma niet, vnišli do mojej izbičky, bodákom otvorili písací stolík, hľadali v ňom nejaké spisy, lebo že si vraj dopisujem s Čechmi, ba že som horší ako Čech. Vzali so sebou mnohé spisy, i fotografiu, lebo že ma dľa tej oni najdú! Prevzaté spisy odniesli k rychtárovi. Rychtárov syn Pavel Beník ml., ktorý vedel maďarsky, musel im obsah spisov pretlumočiť. Menovaný, súc človekom rozumným, na všetko povedal: »Ez semmil« (To nič nie jel). Boľševici sa s tým uspokojili. Menovaný z opatrnosti všetko spálil. Okrem toho skryl a zachránil pred nimi niektoré moje obrazy, zabudol odniesť ale obraz p. prezidenta Masaryka, preto keď obraz boľševici zazreli, vykľali na ňom bodákom oči.

V zlobe, že nemohli dostať do ruky mňa, chceli odvieť do Balážových Ďarmôt moju ženu a deti, čo že sa nestalo, možno ďakovať len náhode a zaujatiu sa dobrých občanov Sucháncov.

Ďalej dovedúvali sa na roduverného Slováka obchodníka Pavla Lалуšku, ktorý ale odišiel zo Sucháňa spolu s vojskom našim do Zvolena. Dovedúvali sa tiež na tých, ktorí šli s výpravou vojenskou na Bukovinu, o ktorej sme už písali. Z tých ale tiež nemohli dostať nikoho, lebo niektorí uprchli za našim vojskom a druhí sa ukryli v lazoch v lese a občania ich neprezradili. Z toho, že vedeli, koho majú hľadať, je zrejmá zrada.

Dali v obci vybubnovať, aby ľud priniesol vojenskú výstroj, ak sa náhodou u niekoho nachodí, ešte zo svetovej války a vydali rozkaz vytýčiť červený prápor.

V oboch obchodoch sa dopytovali menovite na remeň, ktorý vtedy bol vzácny. Dopytovali sa oň tiež u roľníka Jána Martuša Hucku, ktorý s ním obchodoval, z čoho tiež vidno, že mali našepkávača. Dopytovali sa i na farára Ivana Šimkoviča a pýtali vo fare háby. Poobede vyslali patrolu smerom na Senohradz—Pliešovce.

Dňa 8. júna (v nedeľu) prišli do obce najprv 2, potom 12 a za tými 120 boľševikov s rozličnými odznakmi, i so smrťovými hlavami, s kuchyňou a s 20. vojenskými vozmi. Bola to pechota, ktorú viedli dvaja židovskí dôstojníci. Jeden z nich rozdeľoval plakáty. Vydali rozkaz, aby obyvateľstvo oddalo 25 vojenských pušiek, lebo že toľko má byť v obci. Teda i o tých im niekto povedal, ale mýlne, lebo 25 bolo na Dačolôme a Sucháň mal iba 15, i to ešte z doby prevratovej. Pušky tie sa dostaly do obcí spôsobom podludným. Boly z nich oddané boľševikom len 3. Pýtali i náboje, čo bolo znakom, že ich mali málo. Poobede o 3. hod. odišli do Pliešoviec, kde vyrabovali obchody a s korisťou sa vrátili cez Senohradz, Litavu, na Čebovce.

Dňa 13. júna prišli do obce 2 civilní boľševici, z ktorých jeden bol z Ipeľských Šiah. Ľudia ho poznali a sa im sám priznal. Boli to platení organizátori. Prišli voliť direktorium. O 8. ráno dali v obci vybubnovať, aby všetci 18-60 roční občania (i ženy) prišli na shromaždenie do školy. Po prednáške pristúpili k voľbe. Najprv zvolili 2. hlavných, ktorí ďalej kandidovali a za nimi ešte 6. Dvaja prví mali ostávať zamieňavo doma, za čo že budú mať od štátu denný plat 25 korún. Ostatní šiesti mali povinnosť prísť len na zasadanie.

Za starostu obce bol zvolený Ján Milý Benik, človek chudobný. Bol to človek nie zlý, vtipkár, furták a preto ho ľud volal i Furom. Pri voľbe nebol prítomným. Dali ho zavolať. Prišiel ozaj chudobne oblečený, s otrhanými nohavicami, v čom bol tiež vtip. Keď mu oznámili, že je zvolený za rychtára, on túto poctu sa zdráhal prijať. Ukazujúc na svoju otrhanú zadnú časťku nohavíc, hovoril: »Ale prosím ich ponížene, ako ja budem rychtárovať s takýmto otrhaným zadkom?« Na túto vtipnosť sa všetci prítomní rozosmiali. Jeden z blízkych ho potrhoľ za kabát a mu pošepol: »Ale Jano, čušľ — Neboj sa, však my budeme i odteraz úradovať len tak, ako sme úradovaliľ — Nechaj ich, nech si robia vôľu! Veď my máme rychtára.« Predvídali. Nie darmo sa hovorí: »Súd ľudu, súd boží!«

Tí šiesti prisediaci mali byť: Ján Heveš, Ján Veľkov, Ján Kráľik Sudra, Ján Piatrov Benik a Jozef Weis.

Organizátori boľševickej miestnej správy obce zo Sucháňa odišli na Dačolôm, aby tam podobne vykonali voľbu. Tam sa im hneď zpočiatku povodilo zle, lebo ich jedna energická žena chcela nabiť metlou a pri tom im s kostolníkom Farkašom privolala: »My nepotrebujeme vašich rychtárov, my máme svojich. Odišli s nezdarom.

V nedeľu, t. j. 15. júna ráno znovu prišli do Sucháňa 3. boľševickí civili, ale už s 8. vojakmi a mimo nich potom ešte 20 vojakov s guľometmi. 2. boľš. civili s 8. vojakmi odišli na Dačolôm a 20. s guľometmi ostali v Sucháni. Jeden z guľometov postavili na prostred dediny a druhý v rychtárovom dome. To znamenalo, že sa necítia bezpečnými a že majú zlé úmysly.

Po raňajkách, keď im z Lietavy prišiel predstavený, začali sa dopytovať na mládenca Pavla Šimku Čizmára a na Jána Pivarčeka preto, lebo kázali boľševickým vojakom odstrániť červený pás, ako i preto, že jednému vojakovi boľševikovi hodili čiapku na zem.

Niektorých z tých, ktorí konali službu našim vojakom, pochyťali a priviedli k rychtárovi. No, neboli by Suchánci Suchánčanmi, keby si neboli vedeli i v tom poradiť. Pod rôznymi zámienkami sa po jednom z rychtárskej izby vytratili a ušli. Sotva ostal z nich niekto. Keď to boľševici zbadali, začali maďarským spôsobom hrešiť a pritom poznamenali: »Hovorí sa, že buta tót. Nie buta tót, ale my sme hlúpi, Slováci mali toľko rozumu, že nás previedli!« Vydali rozkaz chytiť, koho len možno. Preto keď vojaci zazreli niekoho na poli, alebo utekať, strielali za ním z guľometu. Jána Piatra Benika neboľševického rychtára a Pavla Ďurova boľševik Alexander Nany odvieďol na Litavu. Ešte 12 posadili na vozy s tým, že ich odvezú do Balážových Ďarmôt. Medzi nimi bol i Ján Sundra Sochter, ktorý furtácky povedal boľševikom, že ide vypýtať sedľisko na vôz. Skočil do blízkeho dvora Juraja Oberta, zmizol a viac ho boľševici nevideli. Preto málo chybelo, že syna Juraja Oberta nezastreľili z podozrenia, že ho on ukryl. V hneve postavili na stred cesty guľomet a niektorí boľševici s revolverom v ruke sa vrátili do obce hľadať a lapať ľudí. Občania sa síce rozutekali, ale predsa priviedli z nich ešte 6. Uprchlého Jána Šudru jeden z boľševikov hľadal na záhumní, kde sa mu skoro zle povodilo, lebo zazrúc ho, ozbrojení Dačolômci, začali naň strielať. Mysliac si, že naň strielajú českí vojaci, kričal na ostatných boľševikov, aby ho čakali, lebo že od Dačolômu idú Češi.

Idúc so Suchánčanmi smerom na Čebovce, pri litavskej ceste, na ktorú sa v pravo odbočuje, zastavili a bili ich, priamo trýznili.

Do Balážových Ďarmôt odviezli z nich 10, kde ich za 4 týždne každodenne trápili, bili a hladom mučili. Vrátili sa domov napoly zničení. Najviac trápili z nich Pavla Ďurova a Jána Piatra Benika. Boli odsúdení na smrť a len náhoda ich od nej oslobodila. Pavla Benika raz v takej miere zbili, že omdlel a museli ho kriesiť vodou.

Pri ich zlapaní v Sucháni Ján Benik Piatrov by bol mohol ujsť, ale neurobil to v tom predpoklade, že by sa potom boli pomstili na ostatných.

Boľševici priniesli z Litavy menoslov tých, ktorých mali zlapať. Je z toho zrejmé, že zrada sa konala proti Sucháňu na Litave.

* * *

Boľševici každým dňom niečo vystrájali. Akoby i nie, veď inej práce nemali a ich neľudskosť ich pobádala len k zlému. Dňa 16. júna strojili sa vypáliť dedinu, k čomu ale nedošlo. Dňa 17. júna niektorí Suchánci a Dačolômci vzdor tomu, že boľševici boli ešte tam, zašli na Litavu k rim. kat. farárovi s ručnými granátmi pre podozrenie, že ich zrádza boľševikom. V jeho vlastnej fare ho poriadne potriasli a na postrach mu krútili okolo hlavy ručnými granátmi. Po tejto udalosti si ho boľševici vzali do Balážových Ďarmôt, aby ho od podobného strachu ušetrili.

Keď boľševici prišli prvý krát do Litavy, zašli si pýtať od jednej ženy kone a povoz. Tá im odpovedala: »Já nemám pre vás kone, ani voz, len pre našich!« Pre túto odpoveď za trest pochytili ju do tanca a musela v ňom za hodnú chvíľu vydržať. Od druhej si vraj zase chceli kúpiť maslo za ich biele boľševické peniaze, ona im ale odpovedala: »Ja za vaše peniaze masla nedám, len za naše!«

* * *

Dňa 21. júna poobede okolo 4. hodiny prišli na Sucháň noví boľševici. Blížiac sa cestou k dedine, keď niekoho videli na poli, strieľali za ním. Pri brezovej hôrke, takzvanej »Ohrad« sa rozťahli do bojovej čiary, snáď preto, že si mysleli že v hôrke môžu byť ozbrojení Suchánci a Dačolômci. Na Litavu poslali 7 a do Sucháňa šlo s nimi 11 vozov. Keď prišli nad dedinu, na »Závoz«, strieľali do dediny a dôjduc do dediny, strieľali do dvorov a do oblokov (u Bohov a u Pavlíkov). Postretnúc na dedine vážneho veľmi rozumného a pobožného starca Pavla Benika, opreli mu na prsia pušku a kázali sa mu modliť. Ten im ale odpovedal: »Ja sa modlím len Bohu, vám sa modliť nebudem! — Jestli sa vám tak páči, zastrelte ma, tu som!«

Po dedine behali ako blázni, ako ľud hovorí »pobehaki«. Medzi nimi najsurovejší boli: akýsi Gubo, Nagy Sándor, Zsiros, Gömöri a Honti. Keď ešte len šli k Sucháňu, sa ich jedna žena opýtala: »Kdeže idete? Gömöri jej surovo odpovedal: »Ideme na Sucháň zastreliť Boha Slovákov!« Koho pod tým myslel, nedopovedal. V dedine ženu Pavla Zuzina poranili bodákom. Hneď na počiatku hovorili, že podpália dedinu. Zo spolkového obchodu odniesli 70 litrov vína. Aby mali i mäsa, v poli strieľali na junca. Keď šli z Litavy preč, Honty na poli zastrelil ošípanú.

Dňa 23. júna prišlo do dediny 55 nových boľševikov so 17 vozmi. Boli z Miškolca. O týchto ľud hovorí, že boli ďaleko slušnejší, ako predchádzajúci. Títo že vyšetrovali, čo popáchali tí, ktorí boli pred nimi.

•

Z ich chovania pre charakteristiku poznamenávame si ešte niektoré veci, tiež, ktoré sa týkajú obyvateľstva. Na české strojové pušky veľmi nadávali. Keď na poli videli človeka, za ním strieľali a kričali: »Ott is egy bűdös tót« (Aj tam je jeden smradľavý Slováč!). Vojenskej kuchyne nemali, preto stále hovorili: »Nevieme, prečo nám už

nejde! Každé ráno vydali rozkaz na snáňanie potravín. V potravnom obchode po-
brali všetky nočné nádoby, v nich si varili a do nich si kupovali mlieka a masla.
Do maštáf radi kukali. Z mojej maštali odvedli teľa. Raz vydali prísny rozkaz obča-
nom, aby im priviedli 18 kusov statku, k čomu ale nedošlo. V dedine bolo veľmi
málo statku, lebo statok bol odohnaný a ukrytý v horách, a to až na hodinu chôdze.
I vtedy, keď boľševici vypálili Dačolôm, Suchánci všetok statok z obce vyhnali do
hôr a na učiteľovu 4 jutrovú lúku, na ktorej bolo v kopách 12 vozov usušeného sena.
Statok si tam o samote hovel celú noc. Moja žena s detmi a cennejšími vecmi odišla
v tú noc až ku mlýnu, kde pre bezpečnosť nocovali v lese.

Mladší mužskí z dediny boli stále v horách, aby ich boľševici nenútili do vojska. Svo-
je úkryty volali »kádre«, ktoré mali po istú mieru i ohradené. Cez deň vychádzali
na vysoké stromy skúmať okolie, či sa neblížia boľševici. To boli rozľadne ich kád-
rov. Len v noci prichádzali do dediny pre potraviny a na výzvedy. Niektorí sa ukryli
v Pliešovciach, ba bočnými cestami, ako sme si to už poznamenali, dostali sa až do
Zvolena, kde šli na vojenské veliteľstvo žiadať pomoc proti boľševikom, aby ich zo
Sucháňa mohli vyhnáť.

Za doby pobudnutia boľševikov v Sucháni obec bola ako vymretá. Všetko to bolo
po horách, po lazoch, kam sa boľševici neodvážili. Niekedy prišli domov, ale keď
počuli, že znovu idú boľševici, vrátili sa do hôr. Mimo fary, školy a pošty sotva
bolo niekde človeka v dedine. Mnohé domy boli pozatkávané, obloky sobraté a za-
kladané kamením, aby, keď by v dedine horelo, nemohol sa plameň dostať cez oblo-
ky do vnútra.

•

V Sucháni a v Dačolôme sa boľševikom, ako to zo všetkého vidíme, nedobre vodilo
a preto boli vždy ako na trňoch. Niekedy odchádzala patrola na výzvedy ku Plie-
šovciam na výskum situácie na bojišti. Keď sa dozvedeli o porážke pri Zvolene, ne-
odvážili sa ďalej, len po Senohradz. I potiaľ len veľmi bojzhlivo vychádzali a každého
sa vypytovali, kde sú už Česi.

Keď dňa 26. júna sa dozvedeli, že sú naše vojská už nie ďaleko, že sa od Zvolena
posunujú na juh, to im natoľko nahnalo strachu, že od tej doby sa neodvážili v obci
ani nocovať. Večer vždy odchodili kamsi a prichodili späť až ráno celí zarosení.

Dňa 27. júna naše vojsko od Zvolena bolo už v Pliešovciach. Dňa 29. júna celý deň
prichádzali nastrašení boľševici k svojmu židovskému veliteľovi, aby už šli preč. Je-
den z nich mu hovoril: »Kapitány úr a Csehek már Pelsöcön vannak, menjünk, mert
nem akarom itt hagyni a bórömet, fogadja tanácsomat!« (Pán kapitán, Česi sú už
v Pliešovciach, poďme, lebo ja nechcem tu nechať svoju kožu, prijmite moju radu!).
V noci z 29.—30. júna zmizli a viacej sa už neukázali. Boli medzi nimi všetlijakí i ci-
gáni a cigánky — bez zbrane, s batohami.

Dňa 2. júla došli na Sucháň už naši telefonisti. Priviedli ich s radosťou vrátivší sa
uprchlíci, mladíci zo Sucháňa: Ján Slávka Mihálkin a Pavel Mihálkin, s ktorými som
sa bol stretol vo Zvolene, kde mi rozprávali, ako sa dostali do Zvolena už cez boľ-
ševický front.

Balážové Ďarmoty—Krtíš—Modrý Kameň.

Na ipelskom pohraničí boli rozložené čiastky plukov: 4, 11, 13, 28 a 102. Pluk 11. bol
pôvodne rozložený od Hidvégu po Zeľovce (ako mi to sdělil pešiak Ľudevít Metma-
jer, ktorý pred vpádom boľševikov bol v Rároš Muľade). Pred vpádom boľševikov
tento pluk zamenil pluk 102. Čiastka 11. pluku pri vpáde tiahla strebovskou dolinou

na Modrý Kameň a s ňou spolu pri Lešti nachodíme čiastku i z 13. pluku. Pri Turom-poli boly čiastky 11, 102, pešieho a 4. delostreleckého pluku. Cez Sucháň ustupoval 4. a 102. peší pluk.

*

Vrátíme sa k Balážovým Darmotám, aby sme v opise mohli postupovať krtíšskou do-linou na Modrý Kameň.

Od Balážových Darmôt na východ cez Ipeľ začali boľševici útočiť pri Selešťanoch a ďalej hore tiež dňa 29. mája v noci okolo poltretej hodiny. Prejsť cez známe miesta Ipeľa pri Selešťanoch nebolo im nezdolateľnou ťažkosťou, lebo veď na tomto bode bolo našich vojakov len 8, ktorí po krátkej prestrefke ustúpili na blízke Záhorce, okolo ktorých bola srážka v noci okolo 3. hodiny. V Záhorciach bolo pôvodne asi 80 chlapov, z ktorých ale pred vpádom boľševikov odišlo 25 vojakov ku kolárskemu mostu (pri Balážových Darmotách), hájenie ktorého ovšem bolo vážne. Boľševici striedali k Záhorciam s kopcov nad Selešťanmi a naši sa bránili na kopci pri cintoríne, pri Pajtičkách za dedinou. Boľševici čoskoro priblížili sa k dedine a pre-to naši znemožňovali im vchod do dediny streľbou zpoza uhlov a z pitvorov domov. Boľševici z guľometov ostreľovali menovite vežu ev. kostola, lebo si mysleli, že tam majú naši guľomet. Našich bolo v dedine len asi 25.

Po krátkom boji naši pri neprestajnej streľbe zahájili ústup okolo 7. hod. ráno, fa-hajúc sa na bruchu šiancom hlavnej cesty.

Pri Záhorciach (obec slovenská) naši sa rozdvajili. Jedna čiastka z nich ustupovala na Želovce a druhá cez bátorovské vinice usilovala sa dostať na dolinu Čebovskú. Títo v sobotu ráno mali s boľševikmi srážku, lebo boľševici od Záhoriec tiahli na vo-zoch cez bátorovské vinice na Bátorovú. Keď našich vo viniciach zbadali, poskákali s vozov a vyťahli bojovnú čiaru. Naši dňom predtým, t. j. v piatok ráno vo vini-ciach stretli jedného muža so ženou z Bátorovej. Muža poslali do dediny na výzvedy, či sú boľševici tam. Kým sa vrátil, ženu jeho zadržali za rukojmú. Vo viniciach padlých boľševikov museli odviezť a pochovať Záhorčania, ale až po ústupe našich. Ktorým smerom sa obrátila táto čiastka nášho vojska, či na Čebovce za našimi, či na Modrý Kameň, nie je známe.

*

Dňa 29. mája na hranici maďarskej v osade Varbók (Vrbovok), pri Ipli, maďarskou pohraničnou strážou bola usporiadaná tanečná zábava. Na túto so zdánlivou pria-teľskosťou a dobromyseľnosťou povolali i našich. Naši po zábave nič netušiac, s po-nechaním stráže ľahli si spať. Z najlepšieho spánku v noci okolo poldruhej hod. zo-budil ich zákerný vpád boľševikov. Niektorí nemali času ani na útek a preto boli lapení, zabití, alebo strýznení. Ktorí sa ako-tak v náhlosti zachránili, utekali smerom ku Krtíšu, druhí susednými dolinami na Modrý Kameň, kde sa po čiastkách koncentrovali. Pri ústupe cez Želovce niekto na nich strieľal.

Po koncentrovaní dňa 30. mája z Modrého Kameňa naši vysielali do južného okolia patroly a to tak na dolinu krtíšsku, ako na dolnostrehársku a plachtinskú. Zastavili sa v Modrom Kameni v očakávaní posily a ďalšieho rozkazu hlavného veliteľstva. Keď ale videli, že posila nedochodí, nemajúc orientácie o druhých, dali sa na ústup. Toto boli tí, ktorí dňa 30. mája i s trénom došli na Senohradz a chceli ísť na Krupinu. Dňa 30. mája boľševici došli do Malého Krtíša. V druhý deň ráno prišli k ev. učite-ľovi Ľudevítovi Kolesárovi, ktorý bol horlivým Slovákom a vyzvali ho, aby šiel s ni-mi. Odviedli ho k miestnemu statkárovi Jozefovi Fehérovi. Uňho mu vykázali izbu

a dali ho strážiť. Menovaného statkára obvinili tiež tým, že sympatizuje s Čechmi, učiteľa panslavizmom, ako i tým, že oznámil vojopovinných Čechom. Jedni z nich šli potom na Veľký Krtíš k rim. kat. farárovi Žigmundovi Čímešovi. Tohoto vzdor tomu, že bol Maďar, obvinili z kázania proti boľševikom. Odviedli ho preto do zámku v Modrom Kameni a tam ho držali pod dozorom. Po obede prišiel jeden dôstojník, ktorý mal súdiť obvinených, dal vybubnovať, že kto čo vie proti nim, aby mu to oznámil. Nik sa neprihlásil. Obžalovatelia boli vraj z Malého Krtíša. Nakoľko teda proti nim verejnoscť obžaloby nepodala, pustil ich na slobodu. Učiteľ L. Kolesár od tej doby bol pod stálym dozorom. Bol uňho vyšetřovať i detektív z Pešti, ale ani ten nemohol ťažšej viny zistiť.

Boľševici od Záhoriec postupovali i plachtínskou dolinou smerom na Dačolóm a to okolo 10.—15. júna.

Rároš Sakál—Strehová—Pôtor—Modrý Kameň.

Tento smer bojov a udalostí vezmeme preto, lebo je v spojení s čiarou modrokamenskou-krtíšskou, atď.

Vtrhnutie maďarských boľševikov sa stalo pri Rároš—Sokolovciach—Bušinciach. Muselo byť prudké a prekvapujúce, lebo 1. júna ústup našich bol už pri Šulej. Po rozbití našej pohraničnej strážne pri Rároši, utiahli sa naši najprv k Dolnej Strehovej, kde ale mohli pobudnúť len za krátko, lebo presila boľševická im bola skoro v zápätí. Pri Dolnej Strehovej bola malá srážka, v ktorej vzal účasť s našimi i miestny ev. farár Maliarik, následkom čoho musel uprchnúť. Dňa 30. mája boľševici napredovali už dolinou strehovskou.

Naši pri Strehovej sa rozdelili na dve čiastky. Jedni šli smerom Pôtor—Modrý Kameň a druhí rovno dolinou hore smerom na Senné, Šulú—Tisovník—Turiepole a zase na Ábelovú. Mali i delostrelectvo 4. pluku. Pechota bola z 11. pluku.

Ich smer bol Zvolen.

Boľševici pri postupe strehovskou dolinou v Dolnej Strehovej zastrelili jednu ženu z podozrenia pretrhnutia ich telefonnej linky. Byť ev. farára Maliarika vyrabovali. Náradie mu bolo zachránené len tým, že ho jedna slečna v obci prehlásila za svoju výbavu.

Naši, ktorí si vzali smer na Modrý Kameň, keď sa sem dostali, poslali na 2 vozoch patrolu s goľumetmi k Sv. Pôtru. Boľševici vtedy boli už v Pôtre. Po krátkej prestrelke naši sa museli vrátiť na Modrý Kameň.

Boľševici, keď dňa 2. júna došli do Sv. Pôtra, šli hneď na ev. faru presvedčiť sa, či brat v Ilave zatvoreného farára šolca má pušku. Po zápornom výsledku odišli na blízku pustatinu Slatinu, kde majiteľa statku Árpáda Horu zlapali, poviažali a vyrabovali. Odtiaľ sa vrátili do dediny, znovu do fary, zaiste z návodu nejakého našepkávača, kde prekutajúc celý dom, našli 2 pušky. Následkom toho brata farárovho vyviedli na ulicu a tam ho ohavnou neľudskoscťou usmrtili tak, že mu do pľs strelili 5 rán, do hlavy 4, čím mu celú tvár zohavili, dodrúzgali. V takom stave ho nechali ležať v prachu na ulici a nedovolili nikomu sa k nemu ani priblížiť. Vydali rozkaz, že kto sa ho opováži pochovať, bude zastrelený. Vzdor tomu zákazu vdova učiteľa vtiahla ho do fary, urobila opatrenie k pochovaniu, ktoré sa stalo na tretí deň. Pochoval ho ev. farár Čipkay z Dolných Strhár.

Starostu obce tiež chceli zastreliť preto, že im za 5 minút neposlal žiadané póvozy. Na jeho usmrtenie určili 5 puškových rán a 2 ručné granáty. Práve, keď dôstojník chcel dať povel na vykonanie vraždlného činu, žena a dcéra vrhly sa na rychtára;

tým vykonanie aktu bolo znemožnené. Tento výjav natoľko zarazil vykomandovaných boľševikov, že složili pušky a nestrelili. Veliteľ nedal nový rozkaz, ale rozkázal starostovi poslať 5 povozov. Keď sa ani tie na čas nedostavily, dal ho zbiť. Boľševici vzali so sebou hodne vína, slivovice a odišli. Prv ale do predvečeria znovu strelali na Dolné Strháre.

Do Dolných Strhár prišli v turečný pondelok, keď ľudia boli práve na bohoslužbách. O tom, že sú ľudia v kostole, dozvedeli sa od občana Pavla Lukaja, ktorého doma zobudili zo spánku. Keď prišli ku kostolu, ten obkolesili. Ľudia museli z kostola domov. Domy im prekutali. Odviedli z nich na Modrý Kameň Jána Jakubca, Jána Kadanca a ev. farára Čipkaja, ktorého ale po vypočutí pustili domov. Menovaných dvoch občanov odviedli do B. Ďarmôt, odkiaľ ich ráno pustili domov.

Do direktoria zvolili farára a Jakubca.

*

Do blízkych Horných Strhár sa boľševici vo väčšom počte nedostavili, snáď preto, lebo z tejto obce riadnej cesty ďalej niet, len poľná na Lešť a na Suché Brezovo. Sem si chodili občasne len pre potraviny. Prebudenejší občania a mladší mužskí utiekli pred nimi do hôr. Do územia našim vojskom obsadeného a hájeného uprchli z obce ev. farár Kusý a rychtár Ján Šebian, ktorí sa vrátili len po ústupe boľševikov.

Boľševici vynútili si z obce povozy, ktoré musely s nimi až do Maďarska.

Do boľševického direktoria zvolili vtedajšieho ev. a rim. kat. učiteľa, totiž Štefana Lukáča a Tóta, ktorí im ale veľkej služby nevykonali.

Početnejšie boľševické vojsko ani do Žihľavy neprišlo, len tak kedy-tedy niekoľko vojakov, pre potraviny, ktoré odvážali zväčša do Maďarska. Raz prišiel 1 cigán a 1 Maďar, tiež pre potraviny. Títo dali vybubnovať, aby im ich priniesli a platili za ne bielymi papierovými peniazmi a to za kilo masla 40 a za kilo slaniny 50 korún. Títo dvaja zašli i ku mlynárovi, ktorému násilne chceli vziať kolo. Mlynár ich preto z domu vyhnal. O chvíľu sa vrátili 4. Keď ich mlynár zazrel sa bližšie, ušiel. Oni si kolo vzali a odišli.

*

Smerom na Modrý Kameň (ľudovým názvom »Hrad«) ustupovali častky nášho 4. a 11. pluku. Do Modrého Kameňa a potom odtiaľ do Lešti došli najskôr vojaci zo 4. pluku a to už dňa 29. mája a vojaci 11. pluku dňa 30. mája. Vojaci 4. pluku odišli a za nimi i vojaci z 11. pluku, nemajúce potrebnej orientácie. Do Pliešoviec došli pred obedom. Po obede o 1. hodine od Lešti a Modrého Kameňa dobehol dragún s chýrom, že v Modrom Kameni ešte boľševici nie sú. Nakoľko táto schodná a strategicky povýšimnutia hodná čiara bola našimi zanechaná a uvoľnená a nakoľko naši boli vtedy ešte v Sucháni, v Dačolôme a šulianskou, tisovníckou dolinou sa ešte tiež ustupovalo, aby sa pre našich prípadne nebezpečný boľševický postup od Modrého Kameňa zamedzil, našich asi 80 mužov od Pliešoviec dostalo rozkaz ihneď ísť do Modrého Kameňa. Toto boli tí, ktorých som pri mojom návrate pri Pliešovciach, pri Zábave videl odpočívať pod vedením mne známeho poručíka. Bol už mrak, keď sa dostali do Modrého Kameňa. Nevediac o tom, že boľševici tiež pred chvíľou prišli do Modrého Kameňa, málo chybalo, že sa nedostali do boľševického zajatia, že ich totiž neobkolesili. Môžu ďakovať len tomu, že boľševici pre mrak nemohli poznať počet našich a mysleli si, že je našich ďaleko viac, i ustúpili. Naši preto mohli vziať do hradu a v ňom ostať v bezpečnosti do rána. Z Modrého Kameňa utiahli sa ráno späť do Lešti, kde sa najprv na južnej, potom na severnej strane po kopcoch zakopali. Z nich pár vojakov zašlo sa orientovať na Dačolóm a Sucháň. Tento oddiel z Lešti ustúpil oneskorene, t. j. až v piatok, dňa 6. júna, keď už vojska nášho ani v Sucháni nebolo

a boľševici od Krupiny sa blížili k Babinej a Dobronivej. Preto jeho oneskorený ústup bol v značnej miere ohrozený. O tom, ako postupuje nepriateľ pri Krupine, dľa všetkého nevedeli. Dozvedeli sa o tom len vtedy, keď si poslali do Pliešoviec pre strelivo. Po zvesti tejto sa dali na rýchly ústup. Viedli so sebou 4 zajatých, z ktorých 2 zajali pri Lešti. S ústupom svojim sa natoľko omeškali, že dôjdúc k Pliešovskej Zábave, už im nebolo možné ustupovať cez Pliešovce—Sásu, ale sa museli odraziť cestou v pravo na lazy Ježovú Kalinku. — Už i zo Sucháňa ustupujúce vojsko len-len že sa dostalo k Dobronivej a tak mohlo sa spojiť s ustupujúcimi od Krupiny. Pri tom boľševici jedného raneného dostali do rúk, na ktorom sa tak brutálnym spôsobom vypomstili, že mu za živa rozpárali brucho a mu napchali doňho bakanče a seno.

•

Aby sme vedeli, čoho všetkého sa boľševici dopustili pri Lešti a čo úžasného sa tam stalo, vrátime sa do okolia tejto obce.

Boľševická patrola priblížila sa k Lešti už vo štvrtok poobede, ale bola našimi odrazená. To bola tá, na ktorú som sa prizeral s kopca od Sucháňa. Po odchode našich v sobotu, t. j. 7. júna prišli boľševici druhýkrát, ale tiež len výzvedka. Títo rozdávali propagačné letáky. V nedeľu tiež prišla len patrola, ktorá sa ale čoskoro vrátila. Za touto prišlo do dediny už asi 20 vojakov. Prišli v noci a koho popadli v dedine, každého zlapali. Chytili 23 občanov a odviekli do Balážových Ďarmôt, kde ich držali zavretých do týždňa. Niektorých z nich bili z podozrenia, že sympatizujú s čsl. vojskom. V tretí deň prišlo už do 50 boľševikov, ktorí zlapali a odviekli na Modrý Kameň 7 Lešťanov.

V nedeľu v noci vypukol v obci oheň; zhorelo 11 domov a 1 stodola. Oheň tento vznikol spôsobom nezisteným. Dľa jedných z pomsty boľševikov, dľa druhých následkom varenia pálenky.

Boľševici so zlanými Lešťanmi zastali pri leštianskych brezinách. Nechajúc ich tam pod vojenskou strážou i s vozmi, ostatní rozhodli sa ísť cieľom pomsty na Dačolóm. Veliacim bol akýsi surovec Gubo, na výčiny ktorého sa Suchánci a Dačolómci živo, ale neblaho rozpomínajú a Rakoncay z Veľkých Orôa.

Medzi lapanými Lešťanmi bol i otec miestneho ev. farára Sloslara, matka a sestra, ktorých zlapali preto, že niektorých našich vojakov preobliekli do sedliackych ženských šiat a že sympatizovali s nimi. Udavačom bol vraj notár.

K zlaným sa chovali surovo. Otca a matku bili koľbou, následkom čoho matka padla bez vedomia krvou zaliatá. Pokladníka potravného družstva poranili bodákom. Sestra farára od ľaku ochorela a predsa ju brali so sebou do B. Ďarmôt i s matkou. Otca farárovho, pokladníka potravného spolku a ešte jedného pustili domov z Modrého Kameňa. Prv ako by ich boli prepustili, pýtal sa jeden boľševik druhého: »Kaptak-e ezek már eleget?« (Či už dostali dosť?). Matku a sestru farára držali v Balážových Ďarmotách zavreté 4 týždne, za ktorú dobu menovite voči sestre sa dopustili hrubostí.

Kým Lešťanov lapali, na dedine mali na postrach ľudu postavené guľomety.

•

Za dobu komunistického pánstva v Lešti v sobotu večer po trojičnej nedeli v leštianskom mlyne stala sa veľmi smutná až tragická udalosť. Jedna žena z Lešti, dôjdúc včas ráno do mlyna, ktorý sa nachodí od obce juhovýchodne dosť ďaleko, v hlbokéj doline, našla na dvore položený šochtár (dojnicu). Bolo jej to divné a to tým viacej, keďže z domu, ani z maštale na jej príchod nik nevyšiel; preto mala zlé tušenie.

Vnišla do bytu, kde našla úžasný obraz: celý dom prevrátený a 5 členná rodina so sluhom ležali v krvi mŕtví. Stará matka úplne znetvorená ležala na zemi. Mala dve strefné rany, jednu do chrbta, druhú dum-dumovú do hlavy, ktorá jej bola do znetvorenia nielen rozstrelená, ale i odtrhnutá natoľko, že jej na krku ostala len brada. Vydatá dcéra Kmeťka, mlynárka ležala dolu tvárou v lone starej matky. 17 ročná vnučka ležala padnutá cez prah dvier. 7 ročná vnučka a 11 ročný vnuk ležali zastrelení v posteli. Chlapcovi vnukovi k tomu bola zlomená i ruka. Sluha ležal zastrelený pod varšťaťom, kde sa zaiste chcel skryť pred ukrutníkmi.

Všetko, čo sme tu vylíčili, muselo sa stať hneď zvečera, keď statok prišiel domov z pasenia a domáci dojili. Súdiť to možno z toho, že šochtár bol na dvore. Dľa všetkého zlosyn sa najprv vkradol do izby a tam prvú zastrelil starú matku, ktorú, keď chcela brániť dcéra, dcéru, potom deti, ktoré sa zaiste na výstrel zobudily a keď na výstrely z maštale dobehla dnu 17 ročná vnučka, tú zastrelili na prahu. — Sluha dľa všetkého večeral, lebo jedenie bolo na varšťaťi a lyžičku držal kľčovite v ruke. Na stole bolo pálené a sklenička, z ktorého zaiste dostal sluha po príchode domov, pred večerou, ako to už býva. Je i to možné, že pálenkou chcela gazdiná ponuknúť cudzincov, vrahov.

Ukrutník zaiste nebol sám. Dá sa predpokladať, že sám a to hneď zvečera by sa ani nebol odvážil na tak hrozný čin vo mlyne, kde vždy možno počítať na to, že niekto príde mlieť. Musela byť postavená i stráž.

Kto mohol byť páchatelom, ostáva záhadou, nakoľko tí, ktorí by boli mohli svedčiť, boli mŕtví. Po vykonaní príšerného činu páchatel hľadal zaiste peniaze, lebo v byte a v komore bolo všetko rozhádzané.

Bol to skutočne hrozný pohľad vidieť pred sebou pri pohrabe odrazu 6 truhiel jednu vedľa druhej. Z celej rodiny ostal pri živote len mlynár Kmeť, ktorý bol preč z domu a nemal teda ani tušenia, čo sa stalo doma. Pohrab odbavil sám učiteľ Husák, ktorý potom s boľševíkmi odišiel do Maďarska. Farár ako uprechlik nebol doma. Matka s dcérou byly pochované do jedného, vnučky do druhého a sluha do tretieho hrobu.

Čin sa stal po príchode starej matky z dediny, ktorá bola v dedine práve u tej ženy, ktorá bola ráno mlieť. Bola ju požiadať o pohľadanie koscov.

Komunisti po pohrabe rozpredali všetkú pozostalosť, lebo že to vraj patrí štátu.

*

Komunisti sa v Lešti často zamieňali. Keď ich vraj veliteľstvo z Balážových Ďarmôt posielalo do Lešti, nechcelo sa im tá, čo je znakom, že sa im tam dobre nevodilo. Ľud si z nich robil len posmešky; kde len mohol, škodil im.

Keď sa i kto poklonil »Pán Boh daj dobrý deň!« oni posmešne a surove odpovedali: »Eh čo Pán Boh, Boh je zastrelený!« Keď sa ľud pýtali: »Kde sú Češi?« a ľud im odpovedal »Pán Boh vie!« odpovedali: »Nie Pán Boh, ale čert vie!«

Posledná výprava boľševikov došla do Lešti dňa 24. júna.

Udalosti v Dačolôme.

Obec Dačolôm leží v jednej čiare so Sucháňom a Lešťou, totiž medzi týmito dvoma obcami a to od Sucháňa na pol hodiny a od Lešti asi na hodinu chôdze. Priamej cesty od juhu nemá. Možno sa do nej dostať len vicinálnou odbočkou od hradskej leštianskej, alebo suchánskej. Vzdor tomu neobišly ju ani naše vojská, ani boľševické. Súčasne keď od B. Ďarmôt došlo naše čsl. vojsko do Sucháňa a do Lešti, i do Dačolômu došlo našich 62 vojakov na čele s jedným kapitáňom, s 5—6 poručíkmi a s jed-

ným nadporučkom. Skoro všetci študovali merníctvo a jeden medicínu. Všetci boli dobrí vlastenci, len kapitán bol starý Rakušiak. Dostali sa do Dačolômu ustáť, ubídení. Prišli poobede, v ktorý deň, nie je upamätané. Hneď z príchodu sa radili s učiteľom Sámuelom Sirotkom, čo by bolo možno robiť, aby sa front v tejto čiare mohol udržať, kým dôjde posila, ktorú očakávali. Učiteľ im radil zriadiť obranu z domáceho ľudu a tou sa posilíť proti nepriateľovi. Zpočiatku akosi nemali k tomu dôvery, ale keď im učiteľ vysvetlil, akí učelia a farníci vychovávali v národnom ohľade ľud Dačolômu a Sucháňa, pristali na to a hneď vyžiadali zbrane od veliteľstva zo Senohradze. Pred večerom sa prihlásili 40 do zbrane a večer už i šli na stráž až k Lešti a k takzvaným Riečkam. V druhý deň sa prihlásili ďalší. K prihláseniu bol ľud vyzvaný bubnom a bol povzbudzovaný rečou učiteľa. Prví sa prihlásili: Pavel Beránsky, Pavel Fidra, Juraj Šebek, Ján Bobiš kováč, atď. Ľud v čom len mohol, bol vojsku nápomocným, čo na vojakov pôsobilo veľmi dobre.

Očakávaná posila prišla síce, ale vzdor tomu bol vydaný rozkaz na ústup, ktorý zahájilo vojsko zo Sucháňa. Dľa rozkazu bolo treba ustúpiť k Dobronivej.

Ustupujúce vojsko z Dačolômu volalo so sebou i učiteľa S. Sirotku, ktorého, keď váhal, upozorňovali, že keď ostane a boľševici prídu, ho iste obesia, alebo zastrelia. Vojsko potešovalo učiteľa i ľud, že sa o 2—3 dni vráti s posilou. Bolo to už vtedy, keď sa menovaný učiteľ z prvého upfchnutia vrátil do Dačolômu, o čom som sa už zmienil.

Učiteľ poslušný, šiel s vojskom. Na Dobronivej mu major vystavil akúsi potvrdenku, ktorou mohol slobodne cestovať po celej Čsl. republike. Šiel do Zvolena a odtiaľ do Prahy, kde bol zamestnaný u kapitána Nováka najprv s 3 Kč, potom s 5 Kč denným platom. Stravu dostával od Českého Srдца. Tu bol, kým neprečítal môj článok v Národných novinách o vypálení Dačolômu boľševikmi. S tým článkom šiel na ministerstvo, kde dostal povolenie vrátiť sa do Dačolômu cez front, ktorý vtedy bol už pri Pliešovciach. Za pomoci tohoto povolenia sa dostal až do Zvolena a odtiaľ do Pliešoviec, kde sa dozvedel od Jankinovej, že 60 boľševikov je ubytovaných vo fare, guľomet že je vo veži a druhý na záhumní nad Severovci. Z Pliešoviec šiel do Krupiny na veliteľstvo, od ktorého žiadal 30 vojakov, s ktorými chcel boľševikov z Dačolômu vyhnať.

*

Dačolômci vedeli o približovaní sa boľševikov a preto počítali s tým, že ani Dačolóm neobídu. Konečne prišli, ale — ako sme si to pri Sucháni poznamenali — najprv len dvaja civili. Boli z Ipeľských Šiah. Jeden z nich bol ako slúžny Alexander Ťrsík a jeho pisár Ján Uškert, moravský Slovák. Prišli do Dačolômu dňa 12. júna. Dali vybubnovať, aby sa všetci občania dostavili do školy. V rozkaze svojom poznamenali, že sa má voliť predstavenstvo obce.

Ich príchod do Dačolômu bol nezdarený, lebo nielen že bol robotný deň, keď ľud roľnícky na porady nemá času, ale si boľševických novôt ani neprial. Preto Ján Pavlík, kostolník ako smelý a rozhodný človek spustil na nich krik, že čo vyrušujú robotný ľud v robotný deň; že obec má svojich dobrých predstavených; aby sa pratali z dediny von. Týmto výstupom sa posmelili i niektoré ženy, ktoré sa nevolaným boľševickým organizátorom vyhrážaly metlami. Pod dojmom zachovania sa ľudu boľševici vyzvali ľud k rozchodu a prehlásili, že prídu v nedeľu znovu, ale že by sa potom išli vo väčšom počte do školy.

Menovaní boľševici v trojičnú nedeľu, t. j. dňa 15. júna sa dostavili do dediny, ale už i so 6 ozbrojenými boľševikmi, nevojakmi.

Nebolo v obci ani farára, ani učiteľa, preto v túto nedeľu šiel do kostola len sám ľud a to len asi 10 mužských a niečo viac žien. Keď vyšli z kostola, videli stáť pred kostolom 2 ozbrojených boľševikov. Na niekoho z veriacich čakali. Všetkých nechali odísť, len keď videli Sámuela Bátoryho, vzali ho so sebou pred rychtárov dom s tým, že ho tam žiada jeden pán. Menovaný sa tu opýtal pisára Uškerta, prečo ho dali volať. Na to Uškert pýtal odpustenie, lebo že sa stal omyl, nakoľko nie jeho mali predviesť, ale kostolníka Pavlíka, ktorý s nimi vo štvrtok robil krik. Požiadal S. Bátoryho, aby ukázal, kde býva. Bátoryho prepustili a miesto neho zlapali Pavlíka, ktorého potom zatvorili a strážili vo fare, aby nenarobil pri voľbe znovu zmätok, ktorý by bol mal isté následky.

Na shromaždenie sa išlo viac ľudí tak z Horného, ako z Dolného Dačolômu. Bátory nešiel, lebo tušil niečo zlého. Zatvoril sa do včelína a žene povedal, že ak ho bude niekto dovedúvať, aby povedala, že odišiel.

Voľbu vykonali za prítomnosti 4 ozbrojených boľševikov, z ktorých 2 boli v škole a 2 v pitvore na stráži. Pokojné chovanie Dačolômcov bolo akousi predzvestou niečoho nedobrého. Kým sa voľba vykonávala, Dačolômci poslali na Lešť pre našich vojakov s odkazom, že sú boľševici v Dačolôme. Prišlo našich vojakov asi 8, ktorí šikovným spôsobom školu obstali; čo keď sa stalo, jeden z našich vojakov zavolať na stráž boľševickú, aby sa poddala, lebo že sú obkolesení. Boľševik namieril na nášho vojaka, ktorý ho ale predstihol a boľševik padol mŕtvý. Na to bola zahájená zo všetkých strán strelba na boľševikov. Oni tiež odpovedali húževnatou obranou. Na tých, ktorí boli v učebni, naši hodili cez obloky ručné granáty. Ľudia, ktorí boli v učebni vyskakovali cez obloky. Tak sa zachránil i Juraj Bavka. V napadnutí boľševikov vzali účasť i Dačolômci, čo pre niektorých bolo práve osudným. V boji ostali mŕtvi 5 boľševici a 2 Dačolômci, z ktorých jeden Pavel Macík padol v pitvore a druhý Pavel Jerge, idúc ranený domov, padol mŕtvý pri kostole. Tretí Dačolômec bol ranený do pleca, z čoho sa ale vystrábil. Do školy hodný granát narobil značnej škody. Z našich vojakov bol zastrelený jeden. Všetci padnutí boli pochovaní v cintoríne a to náš vojak zvlášť a so značnou poctou, boľševici ale v jednom hrobe, pri čom sa ľud nevedel opanovať oprávneného hnevu voči boľševikom. Mená padlých boľševikov sú nasledovné: Alexander Orsik, Polák, Ján Kiss, Bako, Bognác. Jeden z boľševikov ušiel, jedného raneného odviezli do Pliešoviec. Osmeho boľševika Uškerta našli učupeného v komore za múčnym štokom. Ten bol bývalým úradníkom v pozemno-knižnom úrade v Šahách. Dačolômanci ho chceli hneď na mieste zabíť sekerou, ktorú ale Bátory zachytil v poslednom okamihu. Ráno bol odvedený na Lešť ku nášmu vojsku.

Bola to udalosť ťažkého rázu, ale horšie od toho ešte nasledovalo. Ľud počítal s následkami, preto od tej doby si kopal skrýše, do ktorých si najcennejšie veci schovával. Mnohí pobrali svoje veci na vozy a odviezli do lazov a do hôr. Obec ostala skoro prázdna. Sámuel Bátory ostal doma.

Na pomstu nebolo treba dlho čakať, lebo už 19. júna pred večerom od Lešti, ako sme už poznamenali, prišla ručnými granátmi a guľometmi vyzbrojená boľševická lúza, ktorá hneď zo záhumnia začala na dedinu strieľať, následkom čoho i tí, ktorí ešte boli doma, utiekli z dediny. Žena učiteľa Sámuela Sirotku pribehla sa skrýť k Bátorymu.

Po dlhšej streľbe, keď videli, že sa im nik neozval a nepostavil na odpor, vtrhli do dediny a hľadali ľudí po domoch. Prišlo i k domu S. Bátorého asi 8 mužov. Keď išli popod obloky, jeden z nich strelil cez okno do izby. Pri kuchynských dverách zakričal jeden z nich surove: »Nyisd ki az ajtót a kutya tót Istenit!« Bátory vyšiel

von. Boľševik ho ihneď udrel koľbou do pŕs a pýtal sa ho, kto zastrelil tých 5 Maďarov. Na to vyšla von jeho žena, aby v maďarčine mužovi pomohla. Tú udrel koľbou do líca a zakríkol na ňu: »S tebou nemáme nič, ty stará stryga!« Dalej vyšetroval Bátorneho boľševik Slovák. Potom odišli k Farkašovcom a Klmanovcom, kde zapálili pajtu. Na dolnom konci Horného Dačolômu tiež podpálili. V Dolnom Dačolôme spálili 70 domov. Boľševikov bolo okolo 30. Po vypálení dediny odišli k Modrému Kameňu.

Pomstu túto vykonali boľševici jedno preto, že im piatich v Dačolôme zastrelili, za druhé preto, že sa im z príchodu do Dačolômu postavilo na odpor pár smelých Dačolômcov s guľometom. Bolo to vtedy, keď tiahli od Lešti k Dačolômu a keď následkom toho sa boľševici na kus i vrátili, kým sa nespamätali, že odporcov je len málo.

V tú noc, keď boľševici vypálili Dačolôm, v blízkej obci Sucháni bolo od veľkého ohňa tak vidno, ako vo dne. V tú noc moja rodina, ako i ostatní Suchánci nocovali v horách, lebo sa báli, že vypália i Sucháň. Suchánci so statkom nocovali len v poli a tam chodili i dojiť.

Dňa 21. júna prišli boľševici na Dačolôm na dvoch vozoch cez Sucháň. Vtedy prišli na Litavu, i na Sucháň. Na Dačolôm ich prišlo na 30 a ubytovali sa vo fare. Mali 3 guľomety a každý z nich 6 ručných granátov i vojenskú pušku. Uniformovaní vojaci z nich boli len 3, ostatní len civili. Veliteľ sa menoval Máčka z Balážových Ďarmôt. Bol veliteľom oddielu v Lešti, v Dačolôme, v Sucháni a v Litave. Mal zrekvirovaný pekný hintov zo zámku z Modrého Kameňa s 2. peknými sivkami.

Ako v Sucháni, tak i na Dačolôme hneď z príchodu chceli dostať do ruky národovca učiteľa Sámuela Sirotku. Tento ale bol na nebezpečie upozornený. Ušiel, ako sme už poznamenali.

Keď nemohli jeho, chytili jeho ženu, ktorej oprel boľševik na prsia bodák a zakríčal na ňu: »Teraz hovor, ty panslávka kurva, kde je tvoj muž!« Len náhoda bola, že sa nestalo horšie, lebo v tom priskočil jeden lepší z boľševikov a surovcovi povedal: »Hagyja, a tanító néniért én felelek!« Potom žena menovaného z domu odišla a vyčkala svojho muža v Senohradzi, kde bola ubytovaná v rim. kat. fare.

Brusník—Senné—Veľký Lôm—Tisovník—Turiepole—Staráhuta—Ábelová.

Dosavádzny opis, ako vidíme, smeruje na Dobronivú. Nie darmo, lebo koncentrovanie sa pri Dobronivej je bránou do Zvolena tých dolín a čiar, ktorými sme pokračovali a budeme tu pokračovať.

Z príčiny, ktorú si objasníme, v tej istej čiastke musíme priradiť i vyše-uvedený smer ústupu našich a bojov.

O strehovskej doline sme sa zmienili, tiež o doline pôtranskej, strhárskej a o Modrom Kameni. Aby sme nadviazali, budeme pokračovať od Brusníka—Senného na severozápad a na sever.

Kto pozná terén od Senného na sever, schodnosť ciest tohoto okolia, pokrúti hlavou nad tým, že vojsko naše ustupovalo a viedlo s boľševikmi boj i v tomto kraji. Na Ábelovú, po H. Tisovník, na Turiepole, cez Veľký Lôm sú síce cesty, ale ťažko schodné. Od Veľkého Lômu a Horného Tisovníka sú už len poľné cesty. Od Turiehopoľa sa možno dostať na Dobronivú cez Pliešovce, od H. Tisovníka cez Starú Hutu na Viglaš do Zvolena a od Ábelovej cez lazy poľnou cestou do Detvy.

Ze sa boje a ústupy dostaly i na tieto vrchy a do týchto ťažko schodných dolín, vynútily to pre naše vojsko mimoriadne ťažké okolnosti. Pri postupe, i keď ťažko zriadenom, bolo treba dbať i na to, aby neostaly priechody neobsadené a nechránené našim vojskom, totiž, aby sa nedala boľševikom možnosť zaskočiť a zajať naše ustupujúce oddiely.

Terén tohoto okolia je síce ťažký, ale na obranu dosť výhodný.

Od Rároš Sakálu a od tohoto ipeľského okolia sa naše vojská zastavily len pri Dolnej Strehovej, odkiaľ jedni ustupovali k Sennému a druhí k Modrému Kameňu. V tomto ústupe prvá srážka bola pri Dolnej Strehovej. Keď boľševici prišli do Dolnej Strehovej, naši ustupovali na pustatinu Jazaro. Tu následkom boľševickej delostrelby ustúpili na krížnicu medzi Hornou Strehovou—Slov. Kľačanmi a Malou Vieskou preto, aby nepriateľský postup na sever bol znemožnený. Naši mali na Vanovom vrchu dva guľomety a pomocou tých mohli ostrelovať a ovládať celú dolinu od Hornej Strehovej po Dolnú Strehovú. Pozorovacia stanica našich bola najprv na vrchu Boroška, západne od Vanovho vrchu, ktorá sa ale čoskoro musela posunúť na sever, na Strážnu horu, kde bolo telefónne spojenie s delostrelcami. Naši mali 4 delá 7 i pol cm. a tie boli postavené pri Sennom pri cigánoch. Dve z nich strielali na krížnu cestu medzi Hornou Strehovou a Kľačanmi, ktorú naši museli opustiť a dve strielali ponad Vanov na Jazaro, kde tiež stáli boľševici. Boj bol v sobotu poobede a v nedeľu ráno. Naši cez Kľačany ustupovali v sobotu. V nedeľu ráno naši boli už pri Sennom a boľševici v Slov. Kľačanoch, kde sa nad dedinou na viniciach zakopali. Mali 8 guľometov. Naši na boľševikov vystrelili asi 10 rán, z ktorých ale niektoré nevybúšili a i dnes sa nachodia za dedinou Slov. Kľačan v zemi asi 1 meter hlboko. Boľševici mali len dve malé delá, ktorými strielali na našich od Dolnej Strehovej na takzvanej Telvize; potom od mostu a konečne od Malej Viesky. Guľomet mali len jeden. Veliteľom boľševického vojska bol rim. kat. učiteľ Žurkay.

V okolí Brusníka a Senného boj trval skoro tri dni. Kuchyňu mali naše vojská za čas v Brusníku; keď ale v blízkosti nej padol granát, sa odsťahovala. Kým trval boj v tomto okolí a keď už bolo vidieť, že ani tu nie je možné sa držať, na rozkaz bol zahájený ústup k Turiemupofu, kde údajne došla i posila, ktorá mala i delá kalibru 7.5 cm. Od Osenného jedna čiastka ustupovala k Verešu a druhá cez Veľký Lôm na Turiepole. Vojsko tu operujúce patrilo ku 102. pluku a mohlo ho byť asi jeden prápor. Pri ústupe nášho vojska z Brusníka šli s ním niektorí mladí chlapi, ale len po Vereš, odkiaľ sa ešte v ten deň vrátili na Šufu, kde prenocovali a na druhý deň sa vrátili domov. Niektorí z rozkazu museli so záprahmi až po B. Bystricu, ako Pavel Fabian.

Po ústupe našich z Brusníka boľševická hliadka prišla až na tretí deň. Bolo to v deň Vstúpenia. Hliadka táto šla ďalej. Veliteľ boľševikov sa ubytoval u žida krčmára Petiana a dvaja poručíci u Ondreja Krásnika. Jeden z poručíkov bol rodákom zo Šulej, syn bývalého kováča, ktorý od mladosti býval v Pešti. Kuchyňa ich bola u Pavla Krekáča a vojsko v obci, kde mohlo.

Vojska boľševického v Brusníku mohlo byť asi jeden prápor. Medzi vojakmi boli i za vojakov preoblečené ženy. O rovnošate nemohla byť reči, lebo skoro každý vojak mal inú uniformu, i tú každý kus z inej. Mali i ruskú uniformu. Bola medzi nimi veľká národnosť. Vo väčšine mali výzbroj, ktorú naše vojská musely zanechať na Strehovej. Každý mal pri sebe viac granátov. Mali 2 delá 7 a pol cm a jeden guľomet. Delá zaviezli k Sennému a guľomet postavili nad školu, namierený na cestu vedúcu na Veľký Lôm.

Brusník musel dať boľševikom povozy, s ktorými mali ísť za našimi smerom k Turíemupoľu. Starostovi bolo rozkázané obstaráť pre kone seno a ovos. Nakoľko toho už v tom čase v obci nebolo, pýtali sa, kde je tu pánske pole; nakosili si potrebnú krm tam. To pravda využili i občania a i tí chodili na lúku kosiť dotiaľ, kým na nej tráva trvala.

Boľševici za 1—2 vajcia platili svojimi bielymi peniazmi po 50 kor. a za 1 kg masla 100 Kč. Keď im niekto predať odoprel, vzali, čo videli a nezaplatili. Z nich niektorí boli veľkí jedáci. Žena Fabianova na rozkaz jedného boľševika upražila mu z 15 vajec praženice. Zjedol ich a na ne vypil pol-litra mlieka. Po ukončení povedal: »Nenika, však je nám len dobre!«

Po masle bola stále veľká poptávka.

Ondrej Krásnik z príhod rozpráva: »Mám humno a nad bránou tohoto možno čítať: Uvaž na Hospodina cesty své a slož v nem nadeji svou, onť zajisté všecko spraví«. Keď boľševici zazreli tento nápis, mysleli si, že je to nápis Čechmi napísaný, preto jeden z nich priniesol rebrik, nasadil si bodák a začal písmeny slupovať. Zazlieval som nu tento čin v slovenskej reči, nakoľko maďarsky neznám. Mysliac si, že ja sympatizujem s Čechmi, sišiel dolu a začal mi vyhrážať, pri čom sa mi zdalo, že ma chce prebodnúť. Ale pribehla moja žena, vysvetlila mu vec po maďarsky a tak sa utišil«. Ján Labát, občan Brusníka rozpráva: »Keď naše vojsko bolo ešte v Dolnej Strehovej, na Brusník prišiel syn učiteľa dolnostrehovského. Vtedy nás u mlynára sedelo viac chlapcov. Syn učiteľa Žurkaja prišiel medzi nás. Hovoril nám hneď z príchodu, že ide kúpiť dreva na stavbu a že by chcel vo mlyne prenocovať. Bolo nám divné, že v takých nepokojných časoch chce niekto stavať. V tom prišiel pod oblok Michal Lenhart a kýva na mňa. Vyšiel som. Sdelil mi, že menovaný je maďarský vyzvedáč. Na to som odišiel do dediny. Zavolať som štyroch chlapcov. Ozbrojení sme sa vrátili do mlyna. Vkročiac dnu, vyzvali sme ho, aby dal ruky hore. Prezreli sme ho, či nemá zbraň a potom sme ho odviekli do Dolnej Strehovej k našim, ktorí ho odviekli do Lučenca. Bol pustený na slobodu na žiadosť jeho sestry, ktorá bola poštárkou v D. Strehovej. Bol znovu lapený a keď pri odvedení do Lučenca chcel ujsť, bol v úteku zastrelený. Jeho otec bol v Maďarsku slúžnym. Keď boľševici prišli do Brusníka, prišiel s nimi i on, aby sa pomstil na tých, ktorí jeho syna zlapali. Keď ich ale nenašiel, vrátil sa do Maďarska.«

*

S ustupujúcim našim vojskom z Dolnej Strehovej ustupoval, vlastne utiekol i ev. farár Pavel Maliarik a ev. farár z Hornej Strehovej Gustáv Štolmann. Títo v Dolnom Tisovniku pri škole oddychovali a sa obživovali šunkou, ktorou ich ponúkol výpomocný učiteľ Vojtech Laciak, ktorý potom odišiel na Sucháň. Pavel Maliarik viedol so sebou i kravu, ktorú potom nechal v Starej Hute. Mal u seba menoslov tých, ktorých boľševici mali úmysel pochytať a usmrtiť. Na nej bol i sám, ako mnohí Slováci z celej doliny. Dostal ju od niekoho, údajne zo Záhoriec, od B. Ďarmôt.

Do 3. júna naši držali liniu Veľký Lôm—Šufá—Vereš, ale museli ustúpiť k Turíemupoľu, kde dostali posilu od Lešti. Súmerným bodom s Turímpoľom bola i Abelová. V pravo sa tiahol náš front ešte vtedy k Lešti—Dačolômu—Sucháňu atď. V tento deň boľševici došli do Veľkého Lômu, t. j. v stredu, o čom sa naši dozvedeli od svojej patroy. Medzi Turímpoľom a Dolným Tisovnikom na najvyššom bode, na takzvanom Bralci, s ktorého možno pozorovať a ostreľovať celé okolie, postavili guľomety. Šlo im menovite o to, aby odtiaľ zamedzovali príchod boľševikov od Vereša a od Veľkého Lômu.

Dňa 4. júna naši od Turíehopoľa napadli boľševikov pri Vereši pri Abelovej a pri Veľkom Lôme. Tento boj bolo možno dobre pozorovať od Sucháňa so Strážnika.

*

Lud tohoto okolia, ako len mohol, pomáhal nášmu vojsku a to menovite v Dolnom, Hornom Tisovníku, v Abelovej, vo Vereši, vo Veľkom Lôme, v Madačke a v Turompoli. V Dolnom Tisovníku vyznačil sa v napomáhaní vojska mladší rychtár Ján Kuchárik, starý rychtár Ján Ďurčovec a Ján Miklec Valent. Z Horného Tisovníka rychtár tým, že keď došla k nemu 5-členná boľševická patrola od Abelovej, dopytujúc sa na našich na Turompoli a rozkázúc si uňho praženice, dal to vedieť na Turompoli. Prípravu praženice preťahoval, boľševikov zahováral dotiaľ, kým nevidel, že naši od Turiehopoľa prichodia. Boľševici akoby tušili niečo zlého, chovali sa dosť netrpezlivo. Práve odchádzali z dediny úbočím ponad rim. kat. kostol, keď naši úbočím na protívnej strane sa blížili do dediny. Spozorujúc ich naši, zahájili strelbu. Jeden z nich padol mŕtvý, druhý bol ranený, ktorého tretí vzal na chrbát a pokúsil sa s ním utiecť. Keď mu to ale strmým úvrším bolo ťažko, složil ho a staral sa dostať sa z nebezpečia sám. Traja z nich ušli späť na Abelovú.

Lud Dolného Tisovníka sa nijak nevedel spriatelíť s boľševikmi. I ženy prejavovali proti nim nenávisť. Výplyvom toho bol prípad, že naši vojaci pri rýchlom ústupe zanechali v škole muníciu a inú vojenskú výstroj. Chcejúc sa preto dostať do školskej budovy, dožadovali od matky rychtára Zuzanny Kuchárikovej kľúč od školy, ktorý skutočne mala u seba. Behali za ňou po dedine. Ona volajúc na ratu pribehla domov, skryla sa do komory do priečina. Boľševici doženúc sa za ňou domov, hodili do pitvora ručný granát. Z toho čiastky vrazily do priečinia a v ňom ukrytú matku rychtára zabili.

Abelovčania prezrádzali našim všetky pohyby boľševikov. Našich z Turiehopoľa priviedli k Abelovej. Prezradili im i to, keď mali boľševici v školskej budove tanečnú zábavu, na čo naši z Turiehopoľa dobre namiereným granátom odrazili na školskej budove uhol, následkom čoho sa boľševici z budovy rozutekali.

Veľkolomanci konali našim tiež dobré služby, keď im prezrádzali boľševické pohyby. Verešania pomáhali pri napadnutí boľševikov od Turiehopoľa a spolu s našimi zahnali ich až k Šulej.

•

Delá naše, počtom 8, na Turompoli boly rozostavené pri cigánoch na kopci »Viničky«. Odtiaľ sa strieľalo na Suľú, Abelovú a na Veľký Lôm. Boľševici strieľali od Strhár a od Paríža pri Políchnu (nad Haličou), kde mali 15 cm delá. Z toho sa dá usudzovať, že im plánovito záležalo na ústupe našich z Turiehopoľa.

Medzi Turím Poľom a Veľkým Lômom bola zahájená srážka pred večerom dňa 4. júna a bola dokončená ráno dňa 5. júna okolo 5.—6. hodiny. Naši síce večer ustúpili, ale ráno boľševikov odbili až k Veľkému Lômu.

V bojoch pri Turompoli braly účasť čiastky 11., 102. pešieho a 4. delostreleckého pluku. Dňa 5. júna naši bojovali celý deň, vtedy, keď už s prava a s ľava ostávali ponechani na samých seba. Jedni útočili až pri Abelovej, kde boľševici ustúpili až k Políchnu a v doline šulianskej, až niže Šulej. V tento deň večer sa vrátili.

•

Pri ústupe našich pred večerom dňa 5. júna štyria naši vojaci od Turiehopoľa došli k Sáse oneskoreno, kde boľševici so západných kopcov na nich strieľali. Jeden z nich bol ranený a preto sa dostal do rúk boľševikov. Tí mu za živa rozpárali brucho a vopchali mu doň vlastné bakanče. Tento brutálny čin ich opravdu charakterizoval.

•

Po vzdialení sa našich z Turiehopoľa boľševici prišli do obce v sobotu, t. j. 7. júna poobede. Najprv prišli Rusi a za nimi ostatní. Ostali v obci do 10. hodiny dňa 8. júna.

Bol medzi nimi oddiel so symbolom lebky, ktorý sa choval tomu primerane. Vojaci tohoto oddielu strieľali po obci ako šialení. V nedeľu sa vrátili na Vereš, odtiaľ k Sennému, ale v ten istý deň sa vrátili.

Pri svojom príchode do Turiehopoľa svolali shromaždenie a dali voliť predstavenstvo. Na tomto jeden, ktorého tiež zvolili, ukázal posmešne a zlobive na najposlednejšieho v obci a zavolať: »A tohoto nezvolíte?« Druhý zasa, keď videl na shromaždení hornárovho syna z Horného Tisovníka, zavolať naňho zlostne: »Ah, Bože-Bože, — čo tento tu chce? — Čerti ho vzali! Lafati ho, čo piatich zabil a teraz ti je slúžnym a nezná si ani len meno podpísať, Boh mu nepomáhaj!«

Boľševici dostanúc sa na Horný Tisovník, vyrabovali evanjelickú faru, ktorá bola opustená, lebo senior Michal Laciak, slov. národovec s rodinou upíchol pred nimi na šťastie, lebo by ho iste neboli nechali pri živote. Obchodvedúci potravného spolku utiekol pred nimi záhumnami poza r. k. kostol až vtedy, keď už boli v dedine. Keď by to nebol urobil, bol by zaplatil iste životom, lebo ho už hľadali. Bol horlivým Slovákom. Ušiel cez Starú Hutu k Zvolenu.

Vyššie horného mlyna pri ceste na ľavej strane pri brale boľševici zastrelili Tisovana, ktorý ich chcel biť palicou.

•

V sobotu večer pred Turícami došla boľševická predstráž od H. Tisovníka na Starú Hutu. Do rána stále prichodili a ráno ich bolo už asi 2 prápory. Narazili len na malý odpor, lebo boly tu len stráže 3. devízie od Vigľaša. Naše vojsko bolo na Pereši, na Ostrožkách a na Sliackej Poľane, totiž severne a západne od Starej Huty vo vzdialenosti asi na 4 km, kde boly i zákopy. Naše vojsko malo rozostavené guľomety na Sliackej Poľane. Pred príchodom boľševikov do Starej Huty vedúci nášho vojska býval u hostinského Sakáča. Následkom pribúdania boľševikov naši museli ustúpiť smerom na Zvolen. V prestrelke traja naši boli ranení. Z boľševikov bolo pár ranených a 3 zabití. V okolí boly srážky v sobotu, v nedeľu a v turíčny pondelok.

Úsek medzi B. Ďarmotami a Ipeľskými Šahami.

Boje na tomto úseku z hľadiska strategického boly viac-menej podradného významu, nakoľko na severo-západ smerujúcich schodných ciest úsek nemá, len dve pohraničné križne, paralelné s Ipľom a to: Hidvég—Nekije—Čebovce a Koláre—Lesenice—Nová Ves, ktoré majú spojenie od Leseníc cez Trebišov na Širakov a cez Inám. Z toho dôvodu ústup našich a postup boľševikov od Ipľa sa musel kloniť v pravo, v ľavo, na schodné, na Zvolen smerujúce hradské, totiž alebo na cestu, vedúcu od Balážových Ďarmôt cez Sucháň—Dobronivú na Zvolen, alebo na cestu od Ipeľských Šiah cez Krupinu—Dobronivú na Zvolen.

Ústup a prenasledovanie na tomto priestore nemohlo mať ani jednotný smer, ani bojové spojenie. Boje v tomto úseku maly separátny ráz okolia jednotlivých obcí. Preto i opisanie ich bude mať ráz len trhlínový, príčinou čoho bude i to, že nebolo možno zadovážiť o nich celkové dáta.

•

Na pravej strane Ipľa, severo-západne od Balážových Ďarmôt, hneď za Ipľom je obec Koláre. Do cintorína tejto osady prešli boľševici cez Ipeľ už večer o 11. hodine, kde ostali ležať medzi hrobmi ukrytí do 2. hod. po polnoci. S maďarskej strany Ipľa už poobede pozorovali, kde a ako sa umiestňujú naši, len vtedy do Kolár došli vojaci. Súc ukonaní, rozostavili stráže a uložili sa na odpočinok. Boli to tí s poručikom, ktorých som dňa 5. júna stretol pri Pliešovskej Zábave.

Boľševici zahájili útok okolo 2. hod. po polnoci. Naša stráž, ktorá mala za úkol brániť most na Ipli, sa hrdinsky bránila proti boľševikom, ktorí sa usilovali dostať sa cez most na naše územie pri Kolároch. Stráž táto v puškovom boji zanechala útekem zákopy pri moste až vtedy, keď sa jej dostali za chrbát tí boľševici, ktorí prešli cez Ipeľ už večer o 11. hod. V boji tomto ale niektorí z nich padli, i sám poručík.

Tým, ktorých zastihli na spaní, hádzali cez obloky do bytu ručné granáty. Tí, ktorí ostali na žive a mohli sa útekem zachrániť, prchali cez Lesenice k Novej Vsi a tam sa pripojili k tým, ktorí ustupovali od Balážových Ďarmôt, od Bieleho vrchu cez Bátorovú k Čebovciam, nakoľko táto križna cesta je dosť blízka do Novej Vsi, Bátorovej.

Okolie Balážových Ďarmôt od samého prevratu bolo zaujímavým, nebezpečno-sopečným územím. Jedna udalosť nasledovala druhú. Začaly sa tieto udalosti od tej doby, ako naše vojsko na čele s nadporučikom Lankom dňa 9. januára obsadilo pravý bok Ipľa a ako na naliehanie českého národovca, statkára 300 jutrového majetku v Selešfanoch Václava Ulča dňa 15. januára 1919 s 30 mužmi obsadilo Balážové Ďarmoty, pri čom zajalo 250 honvédov. Kým obecnosť mesta a okolia žilo pod týmto dojmom zastrášenía a prekvapenia, bol zdánlivý pokoj, ale čoskoro potom začala sa istá trufalosť.

Dočasný pokoj zakladal sa na chýre, že na pohraničie Ipľa pri Balážových Ďarmotách ide 30.000 čsl. vojakov. Keď sa ale Maďari presvedčili, že sa to nielen nezakladá na pravde, ale že ani posila neide, začali sa chovať smelo a to tým viac, lebo, ako Robert Nikl vo svojom článku v Slovenskom Denníku (čís. 31. zo 7. februára 1930) píše, len v samých Balážových Ďarmotách bolo do 300 demobilizovaných dôstojníkov.

Pre tieto okolnosti so strany Maďarov pre našich 30—35 obhajcov tohoto bodu pohraničia bola situácia koncom januára až hrozivá. Maďarov ešte viac popudila snáď i tá okolnosť, že na deň 29. januára bolo stanovené prevziať mesto B. Ďarmôt do správy čsl.

V noci zo dňa 28. na 29. januára sa Maďari v meste vzbúrili, zavolali späť na 20 km vzdialené maďarské vojsko a nad ráno dňa 29. januára napadli v kasárni našu malú vojenskú posádku. Pri napadnutí nastal urputný sebaobránný a útočný boj, ktorý sa odohrával na chodbách kasárne a po uliciach, v ktorom skoro všetci naši i s veliteľom, nadporučikom Laňkom padli. Mŕtvolý našich nechali na uliciach ležať 3—4 dni. Tento prípad dľa všetkého zapríčinila v značnej miere neopatrnosť. Na to poukazuje tá okolnosť, o ktorej mi pár dní po uvedenej udalosti hovorili Suchánci. Títo v deň napadnutia našich v B. Ďarmotách cestujúc od Aszódu do B. Ďarmôt vo vlaku vy počuli rozhovor Maďarov, z ktorého vyrozumeli, že v noci našich napadnú v B. Ďarmotách; z národnej povinnosti šli to našim povedať. Miesto vďaka dostalo sa im výsmešnej poznámky: »Co pak se Vám zdá, bláznite?« Z toho je zrejmé, že boli zle informovaní a dobroprajnému varovaniu neverili. Na túto nedôverčivosť ale — ako sme videli — smutne a tragicky doplatili.

Ktorí v obrannom boji nepadli, boli zajatí a väznení.

Dňa 29. januára poobede v Selešfanoch zlapali statkára Václava Ulča a dňa 30. januára v kasárni mali ho obesiť, že sa tak nestalo, ďakovať možno len odvážnej, presvedčavej reči rim. kat. farára Jesenského, ktorú povedal v poslednom okamihu k zdivočilému davu, dôvodiac zásadami morálky kresťanstva.

Čo vytrpel vo väzení poštový úradník mesta B. Ďarmôt Robert Nikl a statkár Václav Ulč zo Selešťian, opisuje podrobne R. Nikl v besednici v Slovenskom Denníku zo 7. a 8. februára 1930, čís. 31—32.

Uvedená udalosť bola základom ďalších otvorených a skoro každodenných prestreliiek, ktoré bolo neraz počuť až na 30 kilometrovú diaľku od hraníc.

*

Z udalostí na tomto úseku, ktoré predchádzaly vpád maďarských boľševikov poznamenáme, že okolo 12.—13. apríla 1919 pri kolárskom moste prešiel cez Ipeľ neznámy farár s jednou slečnou. Farár sa vydával za Slováka a slečna za Srbku. Prešli s tým, že hľadajú ochranu v našom štáte. Na druhý deň chceli ujsť, boli však lapení a privedení späť. Boli v podozrení, že sú maďarskí špioni.

Raz pred vpádom boľševikov 16 našich vojakov prešlo cez Ipeľ na maďarskú stranu, aby zastavili do B. Darmôt prichádzajúci vlak. Zajali na ňom pár maďarských vojakov, 2 guľomety, vojenské pušky a 5 revolverov. Potom vlak nechali ísť ďalej. Toto medzi obyvateľstvom mesta zapríčinilo strach, že čsl. vojaci znovu idú do B. Darmôt, začalo z mesta utekať. V ten deň prešlo k našim 176 maďarských vojakov.

O dva týždne naši na dejtárskej strane zajali 40 maďarských vojakov, prekvapiac ich strelbou z 8 guľometov.

*

Pri vpáde maďarských boľševikov vo Veľkej Čalomii dôstojníci nášho vojska boli pozabíjaní — tiež mnohí vojaci — na popud Dejtarčanov (známa bitkárska obec na maďarskej strane). Zúfalé výkriky našich pri tomto neludskom čine Maďarov bolo počuť až do susednej Malej Čalomie. Našich zabíjali napadnutých v spánku. Ktorý sa pri tom bránil, tomu kričali dnu, aby obranu nechal, aby vyšiel von bez zbrane, že mu život darujú. Keď tak urobil, ho zbabele, surove zabili. Ktorí si zachránili život, z tých niektorí utekali cez Malú Čalomiu. Ev. farár v M. Čalomii videl nejedného utekať cez dedinu, ktorého bosého, ktorého bez čiapky, bez vrchných hábov, alebo len napoly oblečeného. Keď sa ich ľudia (tu Slováci, ev.) pýtali, čo sa stalo, len toľko odpovedali: »Maďari nás napadli« a utekali ďalej.

V Malej Čalomii nášho vojska nebolo.

*

Od Veľkej Čalomie západným smerom na hlavnej ceste je obec Ipeľský Balog. Ako v pohraničnej obci i tu sme mali vojsko. Bolo ho len 60 mužov. Skladom muničným a potravín bola miestna škola. Ako všade, tak i tu boľševici prešli cez Ipeľ po polnoci okolo 2. hodiny. Pri rýchlom ústupe vyše školy zanechali naši 3 guľomety. Kým vojaci naši operovali za dedinou, ľud sa netýkal ani vojenského skladu, ani troch guľometov a že boľševici do dediny neprišli, je dôkazom, že im ľud ústup našich z dediny neprezradil. Že ale boľševici ostali len za dedinou, príčinou bolo i to, že ich bolo málo a boli o sile našich zle informovaní.

Keď naši spozorovali, že sa boľševici do dediny neodvažujú, vrátili sa, zásobu skladišťa naložili na 2 povozy, vzali i zanechané guľomety a sa vzdialili smerom na Nekije—Čebovce.

Maďarské obyvateľstvo obce sa zachovalo k našim vojakom priateľsky.

*

Vo Veľkej Vsi dávnejšie pred vpádom boľševikov, pri obsadení pohraničia, zdá sa, že naši mali väčšiu silu, ako bezprostredne v posledné dni pred napadnutím boľševikmi. Preto si koncom januára mohli trúfať vtrhnúť za Ipeľ na maďarskú stranu. Zaujali pri tom žel. stanicu Vece. Kým tu meškali, voda v Ipli sa zdvihla, následkom čoho ich návrat do Veľkej Vsi bol skoro znemožnený. K jednému nešťastiu sa pridružilo i druhé, totiž surové a bitkárske obyvateľstvo dejtárske ich napadlo, ktorá okolnosť ich pútila k návratu. Keď prišli k Ipeľu a videli prekážku v rozvodnení, srú-

bali veľký strom a za pomoci toho sa chceli dostať na našu stranu. Na nešťastie ale strom bol kratší, ako šírka Ipeľa na tom mieste. Najprv poslali cez vodu vojenský povoz, ktorý voda zaliala a kone s ním tiež zahynuli. Vojakom iného nepozostávalo, len preplávať vodu, pri čom mnohí zahynuli. Tí, ktorí preplávali, pýtali od ľudu štránok, aby ho mohli prehodiť na druhú stranu tým, ktorí nevedeli plávať, aby ich pretiahli. Ľud ale tejto žiadosti v jazyku českom nerozumel, z čoho vznikla medzi obyvateľstvom a vojakmi hádka a na postrašenie obyvateľstva i strelba.

Pred samým vpádom boľševikov vo Veľkej Vsi bolo našich len veľmi málo, z čoho možno predpokladať, že čiastka bola odvolaná na posilnenie závažnejších a ohrozených bodov. O nepočetnosti našich boľševici museli byť dobre informovaní, lebo i oni zahájili na tomto mieste útok len s pár mužmi. Z našich zajali dvoch, odviekli ich do Drégel Palánky. Po krátkej prestrelke naši ustúpili.

e

Ďalšia obec pohraničná smerom na západ pri hradskej je Hidvég. Z vojenského hľadiska je tento bod natoľko závažným, že ako v Kolároch, tak i tu je cez Ipeľ most, cez ktorý možno na maďarskú stranu do Drégel Palánky. Je križovatkou štyroch riadnych ciest a to: do Maďarska, do Šiah, do Balážových Ďarmôt a do Nekij, Čeboviec. Obec je dosť veľká.

Naše tunajšie pohranično-obranné vojsko patrilo k 34. pluku italských legionárov, ktoré bolo vystrojené len guľometmi a ručnicami. V posledný deň dostali stotinu posily, s ktorou ich mohlo byť do 200. Bývali v škole a v dome Liptáka.

Maďari sa na tomto bode k výpadu dobre pripravili, nakoľko dobre vedeli o všetkom. Nielen že mali v dedine špiona, ktorý im všetko oznámil, ale na výšine pri Veci za Ipeľom mali pozorovaciu stanicu, odkiaľ mohli pozorovať pohyby a prípravy našich. Ich hlavná sila bola v Drégel Palánke pod vedením Pálmayho. Prišla sem z Budapešti.

Nástup boľševikov proti našim bol prezradený náhodným výstrelom z guľometu. Naši následkom toho urobili potrebné opatrenia včas a napadnutie ostražito očakávali. Boľševici zahájili útok medzi 2.—3. hodinou po polnoci, súčasne s útokmi v susedných obciach. Sila boľševikov mohla byť okolo 180—200 mužov. Asi dvakrát toľko boľševikov odišlo z Drégel Palánky do Hontu proti Šahám.

Boľševické útočné vojsko bolo rozdelené na tri čiastky, ktorým bol vydaný rozkaz večer o 11. hodine, že každý vojak o 2. hod. po polnoci musí byť na určenom mieste. Útok bol zahájený s troch strán. 36 mužov útočilo na most, druhá čiastka na východnej strane a tretia na západnej strane. Pravé a ľavé krídlo malo úkol prejsť cez Ipeľ, ačpráve voda bola v ten čas dosť hlboká. Niektorí z nich prešli cez Ipeľ pár hodín pred zahájením útoku a tí sa dostali nepozorovaným spôsobom do dediny, kde čakali nečinne až do útoku. Títo priniesli zo sebou i 2 guľomety. Ostatné guľomety postavili popri železničnej trati.

Najprv zahájili útok na most. Každý boľševik mal mimo ručnice 9 ručných granátov. Na moste bola silná drôtová prekážka, cez ktorú keď boľševici hneď prejsť nemohli, hádzali ručné granáty na strážny domek. Potom na drôtovej prekážke šichtou pušky prerazili diery, dostatočné na prepchanie človeka. Takto sa podarilo asi 15. dostať sa cez most do dediny, kde sa v blízkych domoch ukryli. Kým sa to dialo, naši boli ticho, ale hneď potom zahájili puškovú a guľometovú krížnu strelbu, ktorú koncentrovali menovite na most, ktorý bol ostreľovaný troma našimi guľometmi. Keď strelba našich trochu prestala, boľševici sa stiahli späť. Rozkaz na ústup priniesol k mostu boľševický jazdec, ktorý však i to oznámil, že dorazil pancierový vlak, z ktorého rýchlopalným 8 cm delom neskôršie most zničili

Obrana naša ustúpila na severnú stranu dediny ku Veinerovej krčme. Boľševici útočili tu na našich so dvoch strán a usilovali sa im znemožniť ústup, čo sa im ale nepodarilo. Jeden boľševický oddiel zaujal pozíciu v hlbine pri hradskej a druhý na kopci, pri ceste vedúcej do Šiah pri cintorine pre zdochliny. I jeden i druhý mal guľomet. Od mlyna na našich, ktorí boli v škole útočila menšia sila boľševická, na ktorú naši dali trikrát hromadný puškový výstrel. Boľševici sa po bruchu blížili ku škole, ku ktorej keď prišli, cez obloky hodili ručné granáty, čím ich prinútili poddať sa.

V boji naši mali 9 mrtvých a to boli: A. Peterka, J. Sleis, čatár, U. Šidla, K. Svoboda, R. Doležal a traja neznámi. Deviaty ako ranený umrel v nemocničnom vlaku maďarskom a je pochovaný v Drégel Palánke. Ranených mali 8, ktorých boľševici vzali so sebou a mimo tých 35 zajatých. Zajatých odviekli do Budapešti.

Od Hidvégu na západ smerom k Ipeľským šahám posledná obec pri Ipeľi je Tešmag. V obci tejto, nakoľko pri vtrhnutí boľševickom hlavný boj v okolí tomto sa koncentroval a odohrával v šahách, srážky tu nebolo, len patrolovanie, čo možno súdiť i z toho, že ľud pri kosení dozrievajúceho obilia našiel v rozkladnom stave čsl. vojaka.

*

U konca opisu dejov v tomto úseku poznamenávame nasledovné drobnosti:

1. Od Hidvégu po Novú Ves bola rozostavená čiastka 4. moravského pluku.
2. Od Balogu pri Koláre pri bojoch si získal zásluhy dôstojnícky zástupca Kosta a štábny šikovateľ Kalina.
3. Na úseku nášho pohraničia v blízkosti Drégel Palánky boľševici ukoristili 40.000 kg múky, ktorú odviezli do Drégel Palánky.

Ipeľské šahy—Plášťovce—Drieňov—Bzovík—Krupina a Plášťovce—Mädovarce—Nemce Krupina.

V okolí Ipeľských šiah pár dní pred vpádom boľševikov bolo možno pozorovať na maďarskej strane pohyby maďarského vojska a podozrivé chovanie sa maďarského obyvateľstva. Na túto okolnosť nejeden náš nár. horlivec príslušných činiteľov upozorňoval, na čo dostal obvyklý sľub, alebo výsmech.

Maďari svoje vtrhnutie maďarským občanom nášho územia oznamovali i tým spôsobom, že na kameň obkrúcali karotky, na ktorých bolo napísané, kedy prídu; tie prehadzovali cez Ipeľ na naše územie a to menovite vtedy, keď niekoho zočili v blízkosti Ipeľa.

V okolí Ipeľských šiah vpád sa stal tiež po polnoci okolo 2. hodiny. Signál vojenskej stráže zobudil nielen odpočívajúce vojsko, ale i civilné obecnstvo. Za pár minút každý vojak bol na mieste jemu určenom a obrana mesta bola zahájená s príkladnou oddanosťou, vytrvalosťou a povedať možno, hrdinskosťou. Obrancovia mesta boli italskí legionári, počet ktorých mohol byť okolo 130 mužov, počet útočiacich boľševikov do 700 mužov. Naši boli na počiatku rozostavení od Tešmagu po Hrkovce. V Tešmagu mali 30, v Hrkovciach 15 mužov a ostatní boli v meste. Naši nemali žiadnej rezervy, naproti tomu však boľševici mali v blízkom Honte do 700 mužov rezervy.

Pri Hrkovciach naši sa rozostavili na odpor na kopci nad hradskej, keď ale videli proti sebe útočiť boľševikov v presile, po krátkej prestrelke ustúpili a tak urobili i vo Viške, kde boli napadnutí medzi 1. a 2. hod. po polnoci. Útok proti Viške postupoval od Pereslian. Znamením k zahájeniu útoku bol výstrel rakéty. Boľševici boli

16. prapor z Rétšágu. Mali 4 guľomety. Delá mali postavené pri obci Baráti a Berneci. Po krátkej prestrelke naši ustúpili severným smerom, k Novému majeru a k Semerovciam. Pri prestrelke pri Viške mali naši jedného mŕtvého a jedného raneného, ktorého obviazali v Pereslanoch a neskoršie umiestnili v nemocnici v Šahách. Mŕtvého pochovali v cintoríne vo Viške.

Ku Šahám boľševici priviezli čiastku vojska s obrneným vlakom, z ktorého tiež strieľali na Šahy.

Nepriateľ neprejavoval snahy dostať sa do Šiah cez most, lebo dobre vedel, že by ho to stálo veľké obeti na životoch. Preto sa rozhodol prejsť cez Ipeľ pri železničnom moste hrkavskom a pri Tešmagu. Takto mysleli napadnúť mesto so dvoch strán a ho obkľúčiť. Plán tento nebol zlý, lenže sa prerátali, lebo nemysleli na tak dobre zriadenú a vedenú obranu, ktorá znemožňovala im vniknúť do mesta. Priechod boľševikov cez Ipeľ bol pozorovaný našimi tak, že z boľševikov akýsi žid, ktorý plávať nevedel a nepoznajúc vhodné miesto na priechod cez vodu, natrafil náhodou na hlbšie miesto, začal sa topiť a volať o pomoc.

Kamenný most cez Ipeľ bol chránený tým spôsobom, že v susedstve hotelu Pannonia bol zabarikádovaný guľomet a ním narábali dvaja vojaci. Operoval tak, že kým nebol znemožnený, nedostal sa cez most ani jeden boľševik. Ku guľometu ulicou nebolo možno sa priblížiť, lebo tá bola práve obrátená smerom do Maďarska. Guľomet bol strelivom zásobovaný tým spôsobom, že západnou stranou pešníkovej dlažby pri-niesli bednu, na túto uviazali povraz, ten jedným koncom prehodili ku guľometu, obsluha ktorého ju potom rýchlo pretiahla k sebe. Tak to trvalo, až kým nebol zahájený ústup. Keď naši Maďari videli, ako dobre je riadená obrana mostu guľometom, niekto z obecnstva mesta s povaly od chrbta zastrelil jedného z obsluhujúcich vojakov. Tým ale ešte boľševikom nepomohli, lebo v riadení guľometu pokračoval jeho kamarát. Po dlhšej prestrelke boľševici sa dostali na kalváriu Ipeľských Šiah od Tešmagu, kde nenachádzali vojenskej prekážky a i cez rieku Ipeľ bolo možno prejsť ľahšie. S kalvárie sa usilovali dostať na túrovsko-plášťovskú cestu, aby takto znemožnili našim ústup, čo keď naši spozorovali, zahájili proti nim protiútok a ich s kalvárie zahnali. Podobne sa usilovali boľševici priblížiť k ceste túrovsko-plášťovskej od západnej strany, od Hrkoviec, aby takto objali Šahy od severu. Naši spozorujúc tieto pohyby, vyslali silnejšiu jednotku s guľometom k cintorínu a k túrovskej ceste. Boľševici zase spozorujúc tento manéver našich začali útočiť s presilou. Útok ten by sa pre našich bol stal osudným, keby si neboli poliehali za hroby a do priekop pri ceste a keby takto kryti neboli zahájili dobre mierenú paľbu na nich. Dobrú službu konal menovite guľomet pri cintoríne, ktorý je na vyvýšenom bode, odkiaľ bolo možno ostreľovať rovinu. V útoku tomto z boľševikov padlo a bolo zajaté mnoho a ktorí ostali na živu, zachránili sa útekem cez Ipeľ. Cesta k ústupu na Plášťovce ostala zabezpečená. Vtrhnutie do mesta od juhu znemožňovali dva guľomety, z ktorých jeden — ako už vieme — bol postavený naproti kamennému mostu a druhý pri Popperovom majeri. Tento druhý pri prvom útočení bol na veži rim. kat. kostola, keď to ale boľševici spozorovali, vystrelili na vežu granát, ktorý odrazil pod samou strechou s veže uhol, na čo bol guľomet s veže snesený dolu.

Naši pri obrane Ipeľských Šiah mali len 4 guľomety a dela ani jedného. S guľometmi a ručnými puškami tak presne strelali, že sotva kde boľševik vystrčil hlavu, ostal mŕtvý na mieste. K tomu sa boľševici sami priznali a zapríčiňovalo to medzi nimi veľký zmätok. Naproti tomu boľševici strelali veľmi zle, čo bolo šťastím našich, lebo ináče by presile ťažko boli odolali.

Pri obrane mesta našim veľmi pomáhala tá okolnosť, že mali tajné telefonické spojenie s telefonnou sieťou boľševickou. Dopomohli si k tomu tak, že dvaja Slováci od

71. pluku, jeden kaprál a jeden obyčajný vojak, súc pridelení k 4. pešiemu pluku v Šahách bolo pochovaných 23 a koľko ich padlo za Ipľom, sa nevie. Medzi nimi bol previedli telefónnu linku na maďarskú stranu. Tam vyliezli na telefonický stĺp, linku spojili s maďarskou. Takto sa dozvedeli včas o útočných rozkazoch a úmysloch a preto útok očakávali pripravení. Raz sa im toto spojenie pokazilo, ale sa im ho podarilo zase opraviť.

Počas celej obrany mesta legionárske stráže stále sa pohybovali po uliciach, pri čom viackrát pozreli do každého domu, aby sa presvedčili, či nie sú v ňom ukrytí boľševici. Po uliciach mimo vojakov a vojsku známych spoľahlivých úradníkov nik nesmel chodiť. Aby sa vojaci po uliciach bezpečne mohli pohybovať a aby pri tom neboli ne-spoľahlivým elementom zákerne napadnutí, niektorých poprednejších občanov hneď na počiatku útoku v noci odvedli za túsov.

Za celú dobu boja pri Šahách z našich boli zastrelení len traja. Z nich od boľševickej guľky len jeden, druhý zákerne pri guľomete pri moste a tretí pri cintoríne v jednom dome robotníkom Gerhardom, keď si od neho pýtal vody. Z boľševikov padlo a v Šahách bolo pochovaných 23 a koľko ich padlo za Ipľom, sa nevie. Medzi nimi bol i Ján Grescho, syn učiteľa v Badane, Michala Greschu.

Neprestajné útočenie boľševikov a odrážanie našimi trvalo do 8. hod. ráno, keď na strane boľševikov bolo už badať ochabovanie. Príčinou toho bola dobre vedená obrana a na boľševickej strane nedostatok streliva.

Keď naši videli, že sú úplne osamotení a že niet nádeje na posilu, rozhodli sa na ústup. Tento bol možný len severným smerom, cez Turovce, Plášťovce, odtiaľ na ľavo cez Rykynčice, Mädovarce, Nemce a v pravo cez Drieňov a Bzovík na Krupinu.

Aby si ústup umožnili a zabezpečili, okolo 10. hod. pred obedom rozhodli sa boľševikov zatlačiť od cintorína a od kalvárie, ktorý útok sa im vydaril. Hneď potom urobili opatrenie v meste na opustenie mesta. Z vojenského skladišťa, ktoré bolo v budove štát. mešt. školy, vojsko naložilo zásoby. Potom veliteľstvo vydalo rozkaz župan-skému úradu a ostatným úradom, pripraviť sa na odchod. Župan Vendelín Sahulčík s najspoľahlivejšími úradníkmi najpotrebnejšie a najcennejšie veci úradu sobrali a z mesta sa nenápadným spôsobom jeden za druhým vytratili. Využili čas, keď boľševici prestali strieľať a útočiť. Niektorí úradníci vzdialili sa s vojenskými povozmi, ktoré boli zrekvirované v meste a ktoré odchádzali pod ochranou jednej čiastky vojska. Iní sa vzdialili rôznym opatrným spôsobom pešo, nie po hradskej, ale plaziac sa cez oziminy a priekopou pri ceste. Riadnou cestou bolo opovážlivé ísť, lebo ju boľševici ostreľovali z kanónov. Župan sa vzdialil na nákladnom vojenskom aute s 3 ranenými a málo chýbalo, že ich nezastihol granát.

Keď už čo cennejšie veci a úradníctvo bolo z mesta preč, rozhodlo sa odísť i ostatné vojsko. K tomu došlo cez obed. Ústup maskoval sa tak dobre, že si boľševici nemohli dlho uvedomiť celkový ústup našich. Už dávno boli naši preč a ešte sa vždy neodvážili vziať do mesta.

Naši odvedli so sebou 47 zajatých. Túsov pred odchodom z mesta pustili na slobodu. Po odtiahnutí z mesta naši videli, ako sa boľševici dosť z blízka dívajú. Bolo im divné, že im v odchode neprekážajú a že na nich nestrielaajú. Až neskôršie im bola príčina vysvetlená, že totiž nemali už streliva. Boľševici sa priznávali, že keby boli naši len 1—2 hodiny vydržali, že by opanovali situáciu okolia.

Boľševici po odtiahnutí našich z mesta, jedného mešťana mesta Šiah pokutovali na 20.000 Kč preto lebo chcel ukryť našich 2 vojakov a kuchárku úradníckej menzy na 2.000 Kč.

Od šiah po Plášťovce ústup sa prekonal bez boja, nakoľko boľševici ostali v okolí šiah. Ani v Plášťovciach nebolo srážky. Cez obec naši prešli v 20—30 členových skupinách, vojaci s úradníkmi miešano. Z Plášťoviec uprchol pred boľševikmi len baron Tasilo Berg. Boľševici prišli do obce len na druhý deň.

V bojoch pri šahách padli i traja Plášťovania, a sice: Ján Bazso, Štefan Žilka a Imrich Antal, ktorí patrili k Palmayho oddielu.

Od Plášťoviec severozápadným smerom vedie vicinálna cesta do Dolných a potom do Horných Rykynčíc. Cez obec už ráno videli ľudia prechádzať niekoľko vojakov, za nimi neskoršie úradníkov zo šiah a za tými župana s ťažkým autom. Boľševici neskoršie mali tu rozostavené stráže, ale k srážke nedošlo.

Od Rykynčíc ďalej vedie cesta do Mädovariec, ktorá ale asi na 1 km niže dediny odbočí v ľavo do Domaník, Nemiec. Cestou touto nákladné auto, na ktorom sa viezol župan Sahulčík, v závoze nad dedinou Mädovarce zaviazlo a pomohli mu z toho len Mädovarčania vracajúci sa domov z Krupiny z jarmoku. Pred večerom v ten deň došli do dediny ustatí úradníci, četníci a ranení vojaci, prosili o povozy do Krupiny. Odviezlo ich asi 10 povozov. Práve vtedy roľník z Rykynčíc viezol dvoch četníkov, ktorí sprevádzali zajatého boľševika. Asi v prostred závozu zastali, povoz poslali dopredu, boľševika nad jarkom odstrelili a šli ďalej. Mädovarčanom rozkázali boľševika pochovať. Boľševika na druhý deň pochovali v mädovarskom cintoríne. O niekoľko dní prišiel zo šiah na koči istý Konc, policajt, doviezol truhlu, pochovaného dal vykopat a odviezol do šiah.

Na 2.—3. deň od šiah prišlo do obce asi 9 boľševikov, ktorí sa opytovali na českých vojakov.

Srážky v chotáre neboly, len na nemčianskej doline.

Keď prišli naši od Ipeľských šiah do Plášťoviec, jedna čiastka odtiaľto ustupovala cestou na Drieňov. Už pred obedom okolo 11. hod. došlo sem asi 30 našich od Hidvégu. Akými okľukami sa sem dostali, nie je známe. Ďalší od Ipeľských šiah sa sem dostali pred večerom. Dorazilo sem tiež asi 30—35 trénových povozov.

Drieňovania do obce prišlých našich vojakov opatrili pokrmom, ako len mohli, súc národne dobre založení Slováci.

Naši pred odchodom potešovali občanov tým, že o 2—3 dni sa vrátia od Krupiny s posilou, čo sa stalo len po mesiaci a to nie od Krupiny, ale od Zvolena.

Po odchode našich boľševici prišli na Drieňov len neskoršie, ale i to len v malom počte, výzvedky, i preoblečení špioni. Nie div, lebo veď nemali sem proti komu poslať vojsko, keďže tu nepriateľa nebolo. Dedina leží vzdialená od hlavných komunikačných čiar, má vysokú polohu a ťažko schodný prístup z hlbokkej doliny.

Národne prebudený a vtípný ľud si z občasne prichádzajúcich boľševikov robil len žarty. Keď prišli a žiadali od nich povozy a potraviny, vždy prišiel niekto z ľudu, ktorý sa im prihovril: »Pre Boha ľudia a vy ste tu? Veď Česi sú v susednej obci, v Badíne!« Na také uvítanie čoskoro z dediny zmizli bez povozov.

Za aké vojsko považovali Drieňovania boľševikov, vidno z toho, že keď po jednomesačnom pánstve museli cúvať, Drieňovania myslia si, že pôjdu i cez Drieňov, strojili sa ich pri tom napadnúť.

Aké bolo polozenie od počiatku až do konca v Drieňove, také bolo i v okolitých dedinách, totiž bez väčších udalostí.

Ľud celého okolia hneď, ako sa dozvedel, čo sa stalo na hranici a že boľševici tiahnu na Slovensko, s povozmi, s koňmi a so statkom poodchádzal do hôr a na odľahlé

miesta chotára, aby tak vyhol núteným službám a obetiam boľševikom. Poutekali i mladí mužskí, aby ich nemohli odviesť k vojsku.

Miestny ev. farár Kornel Štolmann ostal doma. Aby sa zachránil pred surovosťou boľševikov, na radu svojich veriacich sa i so ženou preobliekli do šiat sedliackych. Ľud sa pri tom tak statočne zachoval, že nenašiel sa medzi ním ani jeden zradca.

Pre charakteristiku boľševického raja v Maďarsku poznamenáme, že prišiel od Pešti ev. kaplán Gustáv Sirotko, syn evanjelického učiteľa v Babinej, ktorý hovoril, že sa ide k otcovi najesť dobrého slovenského chleba, lebo že v Maďarii musí hladovať. Hovoril tiež, že v Maďarii za 8 vajec treba zaplatiť 200 korún a že sa mnohí kapláni museli prihlásiť za boľševických agitátorov.

Župan Sahulčík ako sme si to už poznamenali, nákladným autom došiel do Krupiny poobede. Vojská a vojenské povozy dochádzaly do Krupiny až do neskorých hodín večerných. Dochádzali sem od juhu i dolinou tesárskou.

Ipeľ—terianska—tesárska dolina, Nemce—Krupina.

Tesárskou a nemčianskou dolinou utekali z našich na Krupinu len tí, ktorí stáli na strážii na čiare od železničného mostu pri Hrkovciach po Višku. I z tých len čiastka, lebo tí, ktorí boli na čiare od Višky po Sakáloš, ustupovali zväčša cez Lontov, Sazdice, Maďarovce, Sántov, Čankov na Levice.

V dosť veľkej pohraničnej maďarskej dedine vo Viške a v jej blízkom okolí bolo našich 70 chlapov, ktorí tu prišli len pred dvoma dňami. Z príčiny tejto o pomeroch a miestnych okolnostiach boli len slabo orientovaní. Snáď to bolo príčinou, že pri vtrhnutí boľševikov asi po 30 minútovom boji sa obranného boja vzdali a zahájili ústup cez Sazdice. Na veži mali postavený guľomet, čo boľševici spozorovali, začali vežu silno ostreľovať. Stopy na nej sú dodnes viditeľné. Boľševikov bolo údajne menej ako našich. Útočili ale nielen od Ipeľa, lež i od chrbta, od Preslian a práve to bolo príčinou, že sa naši tak chytro vzdali boja, hrozilo im obtočenie a boli pod krížnym ohňom. Pri ústupe naši zanechali 2 ranených, ktorých niekto z obyvateľov prebodol železnými vidľami.

Že naši od Višky utekali rôznym smerom, je zrejmé i z toho, že dňa 30. mája ráno o 6. hod. prišiel vojak do Opatových Moraviec, ktorý žiadal povoz do Levíc a pritom hovoril, že ich Maďari pri Viške v noci napadli s dvoch strán a že museli pred nimi utiecť.

Keď sme pri Opatových Moravciach, poznamenáme si i iné udalosti a okolnosti, ktoré sa tu za doby boľševikov stali.

Do Opatových Moraviec boľševici prišli dňa 4. júna večer od Maďaroviec—Demänďíc. Tiahli popod vinice, cez Korbášský majer. Ľud obce sa ich bál. Prišlo ich okolo 1000 mužov a to pechota, jazda a delostrelectvo. Mali rozkaz ísť na Krupinu, preto 5. júna ráno o 5. hodine odišli cestou na tesársku dolinu a touto tiahli smerom k Nemciam. Gazdov, ktorí mali kone, nútili ísť s nimi. Z týchto sa niektorí vrátili už od Nemiec, ale niektorí museli ísť až po Zvolen—Badín.

Dňa 8.—9. júna bolo počuť silnú delostreľbu od Disnóšu.

16. júna na obed utekalo cez Opatové Moravce asi 20—30 boľševikov, bez zbrane, smerom k juhu, k Ipeľu. Hovorili, že pri Banskej štiavnici, pri Dekýši ich naši nabili a zahnali až k Bátovciam.

Dňa 26.—29. júna boľševici ustupovali cez Opatové Moravce k Ipeľu. Prišli od Levíc, od Brhloviec, od Boru. To už bol ústup na rozkaz dohody, ako o tom sami hovorili.

Dňa 4. júla šly smerom na juh už vojská československé. Prišli od Žemberoviec a tiahly k Ipfu.

•

Boľševici počas svojho pobytu v Moravciach vyrabovali notársky úrad a dostavili sa k ev. farárovi Bobálovi, osloviac ho »Elvtárs«, žiadali od neho jeho vojenský kepeň, sľubujúc mu ho vrátiť, čo pravda, neurobili.

Učiteľovi Bankovi nanútili hrozbou predsedníctvo direktoria, ktorý ale, aby nemusel nič proti ľudu robiť, nariadovať, odišiel každé ráno už o 4. hodine do vinice.

•

Ústupom našich statných obhájcov legionárov zo Šiah, tiež našej pohraničnej stráže od Hrkoviec, Pereslian a Vyšku ústie doliny terianskej-tesárskej ostalo pre nepriateľa otvorené, preto boľševici mali možnosť nehatene napredovať i touto dolinou na Krupinu—Zvolen. Túto možnosť čoskoro i využili. Od Ipfu začali na sever postupovať už dňa 30. mája. Postupovali cez Hrkovce, cez Tompu a Semerovce. V Hor. Semerovciach sa síce rozvinuli v bojovný šik, strieľali z guľometov, — ako to už bolo ich zvykom pri každej dedine, ale len tak na postrach, lebo nepriateľ bol už preč. Diel mali 8 (7 i pol cm), ktoré boli postavené v záhrade veľkostatkára Ivánku. Strážka ani pri Hrkovciach nebola. Odtiaľ za našimi na domanickú dolinu z dela dali len jeden výstrel. Neskoršie operovalo ich delostrelectvo od majera Királyfi.

Od Hokoviec tiahli cez Dudince na Terany, kde boli už 1.—2. júna. Tu prvé bolo im ísť na ev. faru, ktorá im padla v oko i preto, že je pri ceste, ale i preto, že úradoval v nej slovenský národovec Pavel Koričánsky. Vo fare sa ale ničoho horšieho nedopustili.

Od Terian tiahli na Tesáre—Dvorniky počtom do 1000 mužov. Pri Tesároch sa zdržiavali dlhšiu dobu, príčinou čoho byly boje pri Nemciach, Devičí a v okolí Krupiny, odkiaľ operovalo i naše delostrelectvo, z ktorého jeden výstrel v Tesároch zasiahol mašťa Juraja Pauloviča, v ktorej práve dcéra dojila kravu. Granát ale nevybúšil a tak sa jej mimo ľaku nič nestalo. V ten istý deň v noci boľševici, mysliac si, že sú v obci naši vojaci, zahájili strelbu, z omylu na vlastnú patrolu. Urobili tento omyl v opilom stave, lebo v ten deň v Horných Teranoch vo viniciach vylámali pivnice s vínom. V Tesároch mali boľševici v istý čas do 16 diel. Boli zakopaní vyše dediny. Ich veliteľmi boli Ferenci a Čuka. V okolí tomto zajali 4 čl. četníkov, ktorých ale neskoršie pustili na slobodu. Telefónnu stanicu mali na ev. fare a na železničnej stanici, kde občas prichádzal od Šiah i pancierový vlak.

Za doby pobudnutia v Tesároch boli zároveň i v Dvornikách, kde Michalovi Talajovi násilne vzali 400 Kč na hotovosti a Jánovi Drienkovi kravu, ktorú chceli naložiť na vlak; ale na zakročenia miestneho direktoria mu ju vrátili. Pavlovi Talajovi z pomsty hodili do dvora ručný granát, ktorý ale neexplodoval. Ev. učiteľ Alexander Bako pred boľševikmi utiekol do Turčianskeho Sv. Martina. Obyvateľstvo obce bolo zväčša poukrývané v pivniciach a v lese.

•

Hlavná čiastka boľševického vojska od Terian a Tesár postupovala za našimi tesárskou dolinou smerom na Nemce s úmyslom odtiaľ ďalej na Banskú Štiavnicu a na Krupinu. Že mali tento plán, je zrejmé zo slov ich veliteľa, ktorý im hovoril: »Chlapci ideme do Nemiec, odtiaľ na B. Štiavnicu, na Krupinu—Zvolen a potom na Prahu!« Do Nemiec v ten deň nedošli, lebo ich naši pri domanických bralách privítali silnou strelbou. Od tejto neočakávanej strelby v blízkosti jedného pasáka sa splášili

kone, za ktorými utekal, aby ich zastavil. Keď boľševici videli, že uteká, mysleli si, že uteká zo strachu, alebo zo zlého svedomia pred nimi, strelali za ním. Miesto neho zastrelili mu koňa. Keď sa neskoršie presvedčili, že nebol vinným a že utrpel škodu bez viny, koňa mu nahradili iným.

Po krátkej prestrelke naši od Domaník ustúpili.

Druhá čiastka boľševického vojska, ktorá ostala dočasne pri Tesároch, bola dľa všetkého rezervou. Z tejto jedna čiastka na chýr, že od Krupiny—Nemiec ide mnoho Čechov, zbabele poutkala.

Boľševici došli do Nemiec dňa 2. júna a ostali tam do 8. hodiny rána dňa 3. júna, keď ich od Krupiny—Devičia došli naši zahnali až po Tesáre. Dňa 2. júna 7 členná boľševická vyzvedka došla až po Devičie. Naši vtedy boli pri Deviči. Z boľševickej patroy zajali dvoch, z ktorých jedného Alexandra Čandu, Nitranu z Tardoškeďu zastrelili. Pri Deviči naši ustúpili v noci dňa 4. júna, čo malo súvis v ľavo, v pravo celofrontový.

Keď boľševici videli, že sa im na čiare Krupina—Devičie stavia v cestu značnejšia, i delostrelecká sila a že pre zdarnosť postupu je potrebné urobiť primerané opatrenie, na tesársku a nemčiansku dolinu, koncentrovali tu značnejšie sily pechoty a delostrelectva. Z tej príčiny, ako sme si to pri Opatových Moravciach poznamenali, dňa 4.—5. júna od Demändíc pritiašlo na tesársku-teriansku-nemčiansku dolinu 1000 mužov (delostrelectvo, pechota, jazda). Takto zosilnení pokračovali na Krupinu, kde sa dostali dňa 5. júna poobede.

Prv, ako by sme opísali boje a udalosti pri Krupine, poznamenáme ešte niektoré veci pri Nemciach a pri Deviči.

Dňa 7. júna ráno o 5. hodine pancierovým vlakom došla do Nemiec nová boľševická posila. V ten deň prišlo i 8 civilných boľševikov, ktorí svolali shromaždenie ľudu cieľom zvolenia direktoria. Za predsedu bol zvolený žid, prednosta stanice, snáď preto, že v obci je hodne židov. Na protest miestneho rim. kat. farára Berényho bola nová voľba, na ktorej židovskí členovia direktoria vypadli, i prednosta stanice, ktorý pokračovanie farára oznámil v Ipeľských šahách, odkiaľ hneď prišiel »Forradalmi törvényszék« (revolučný súd). Tento farára pre poburovanie proti židom internoval. Občanom bolo zakázané do poľa, aby bola znemožnená zrada.

Postupom boľševikov na Krupinu a ďalej v okolí Nemiec a Devičia až do 18. júna bol pokoj. Tento závažný, so štyroch strán gravitačný bod boľševici držali stále obsadený, lebo bolo treba počítať i s dolinou od Banskej Štiavnice, kde od 10. júna bol stály boj, ktorý postupoval na juh, ako o tom pozdejšie prehovoríme.

Dňa 18. júna pri boľševickom vojsku v Nemciach bolo badať akúsi nervozitu. Nebolo to bez príčiny, lebo veď vtedy už bolo s nimi dosť zle. Bolo to po závažných udalostiach pri Zvolene, Tisovci a Nových Zámkoch. Naši od Zvolena, od B. Štiavnice tiskali boľševikov na juh. V tento deň naši boli už niže Krupiny, pri Deviči. Delostrelectvo pri Deviči zahájilo paľbu na boľševikov v Nemciach. Prvý náš šrapnel explodoval nad dedinou ráno okolo 9. hodiny. Boľševici na to hneď začali balíť, lebo delostrelba naša pokračovala a trvala až do 2. hodiny poobede, kedy jeden výstrel trafil stodolu Jána Boržonakyho a túto zapálil. Od stodoly sa chytil dom a od toho sa oheň rýchle šírila ďalej. Čoskoro bolo v ohni a zhorelo 22 dvorov.

Boľševici horiace Nemce opustili a ustupovali dolinou do Tesár. Pri zanechaní Nemiec ľudu povedali, že sa zajtra vrátia. O 2—3 dni sa pancierovým vlakom skutočne vrátili. Srážky v okolí trvaly až do ich konečného ústupu.

Pri ich ústupe cez Terany na vyšnom konci dediny stál ev. učiteľ Vojtech Bodnár. Tento sa niečomu usmial. Úsmev považovali za výsmech, preto ho vzali a odviekli do Hokoviec, odkiaľ ho ale na zakročenie notára Forgáča v ten deň večer pustili na slobodu. V ten deň večer okolo 8. hodiny rozostavili delá na vrchu »Királyfi« a strieľali k Tesárom a do okolia Šipického vrchu v domnení, že sú naši od Nemiec už tam.

•

V deň keď horely Nemce, zhorela i židovská krčma v Devičí, zasiahnutá boľševickým výstrelom z dela.

Obyvatelia ev. obce Devičia sa zaiste nechovali k boľševikom veľmi priaznive, čo sa dá uzavierať z toho, že im raz hrozili vypálením obce. Mali čosi i s krčmárkou, ktorú upodozrievali z namiechania otravy do praženice.

Boľševici v Devičí, keď ich fronta pri Dobronivej bola našim vojskom rozbitá, mali pri Devičí 2 delá. Pri týchto bolo 7 židovských boľševikov a niekoľko obyčajných vojakov. Istá žena im v noci povedala, že v blízkych horách sú už čsl. vojaci. Dôstojníci (židia) hneď šli k starostovi a žiadali od neho povoz do Šiah. Pospolitým vojakom nepovedali nič, preto títo ráno ich šli hľadať do ev. fary. Keď ich tam ale už nebolo a dozvedeli sa, že ich zradne a zbabele opustili, odišli i oni a delá nechali v Devičí. Bol to charakteristický čin boľševikov.

Udalosti pri Krupine.

Prv, ako by sme opísali vojensko-operačné udalosti v Krupine a v jej blízkom okolí, opíšeme predchádzajúce okolnosti z 30. mája.

Bol v tento deň práve jarmok na statok, na ktorý som prišiel i ja. V Krupine ráno ešte nik nevedel, čo sa stalo na hranici. Zdá sa, že ani úrady o tom nič nevedely. Až pred obedom sa na námestí začalo o tom kde-tu pošuškávať. Prvý, kto mi opatrne pošepol vec, bol starý kantor rim. kat. cirkvi Šuhajda. Príčinou toho bolo zaiste, že boľševici telefónne spojenie na hranici popretrhávali. Dozvediac sa o nešťasti, šiel som sa o veci dôverne poshovárať s priateľom dr. Sahánkom, okresným náčelníkom. Druhá okolnosť, ktorá ma k tomu kroku pohla, bola, že som videl prichádzať od juhu do Krupiny na vozoch legionárov. Po rozhovore s menovaným navštívil som v meste iných dôverných priateľov, aby sme sa dohovorili o ďalšom. Do príchodu legionárov sme o veci verejne nehovorili, aby sme nedali podklad ku škodoradosti nám a čsl. rep. nepriateľským živlom, ale po príchode legionárov sa vec ďalej utajovať nedala, nakoľko pozornosť verejnosti sa obrátila na nich. Každý sa dozvedúval na príčinu príchodu.

Príchod našich zadumených, ustatých, utrápených, zronených, zaprášených vojakov robil na každého z nás trápny dojem. Ako smutne pôsobila tragická udalosť na naše srdcia a duše, tak radostne pôsobila na nepriateľov našej veci. Rozjarenosť tvár bola badateľná menovite pri židoch a maďarónoch. — Ako tak chodím po námestí medzi ľuďmi, odrazu príde ku mne istá národne uvedomelá ženička, ktorá bola celá rozčulená nad tým, čo počula od Krupinčana, na ktorého prstom ukazovala a ho pri tom i pomenovala. Sdelila mi, že nadával verejne na Čechov, ktorých by vraj najradšej poškrtil.

Po obede okolo 3. hodiny prišiel zo Šiah do Krupiny na ťažkom vojenskom aute župan Vendelín Sahulčík (ináčé rim. kat. farár z Nadošian). Priviezol i 3 ranených vojakov, ku ktorým dal privolať hneď mestského lekára Velvarta. Tento poskytol

ošetrenie ochotne, ale vzdor tomu jeden z nich o chvíľu umrel. Po ošetrení ranených, župan šiel vojenským autom ďalej do Zvolena, vraj pre posilu.

•

V nedeľu večer, dňa 1. júna v Krupine bolo rozchýrené, že boľševici došli na stanicu pancierovým vlakom, ktorý chýr sa ale čoskoro dokázal nepravdivým. Pôvodcom jeho bol syn Kohna, ktorého preto obecenstvo ohrožovalo.

Boľševici došli do Krupiny až vo štvrtok, t. j. 5. júna poobede o 5. hodine. Shromaždili sa na námestí. Niektorí z obecenstva mesta ich vítali s radostným privolávaním: »Itt vannak a vörösök!« (tu sú červení!). Boli vítaní i kyticami. Pri vítaní jedna z dám bola ranená boľševickou guľou, na čo poznamenala: »Az semmi, nem fáj, mert az magyar golyó!« (to nič, nebolí, lebo je to maďarská guľa).

Pred vťahnutím boľševikov do Krupiny boli boje medzi Krupinou a Nemcami, ako sme sa o tom už zmienili. V chotáre krupinskom v posledný deň ústupu našich bola silná srážka, pri ktorej naši proti presile boľševickej bojovali znamenite. Boľševici sa usilovali našich zaskočiť, čo sa im však nepodarilo. Ústup našich sa trochu omeškal a preto musel byť rýchly. Pri ústupe jedno delo museli zanechať následkom toho, že sa im oje zlomilo, ktoré zameniť novým už nemali času. V poslednom okamihu urobili toľko, že vyťahli z neho zátvor, aby ho nepriateľ proti nim nemohol upotrebiť.

•

V tom čase, keď boľševici vtrhli na Slovensko, i prv, chodil po Honte poučať a povzbudzovať slovenský ľud americký legionár Tomašovič so svojimi leg. druhmi. Práve vtedy bol v Krupine, keď naši cez mesto ustupovali. Vo svojej horlivosti v rozčúlení a s ručným granátom v ruke zastavoval ustupujúcich, povzbudzoval postaviť sa na odpor boľševikom a mesto neopustiť. Keď videl, že všetko je márne, tiež sa vzdialil i s ostatnými.

Po vťahnutí boľševického vojska do Krupiny hneď na druhý deň (v piatok) prišli i politickí agitátori, organizátori direktoria. Na shromaždení bolo zvolené direktorium z nasledovných osôb: Hugo Hetšer, Libertíny, Benko, Nándory, Cyril Brodniansky, Markus Spitzer, Gustáv Launer, Ján Vadás, Lex. Essósi, Gustáv Bokelen, ml. Alakša, Ján Alakša a Vigaček. Libertíny prepustil svoju hodnosť Vigačekovi a odišiel na mestských koňoch do Vacova.

Po vťahnutí boľševikov do Krupiny nasledovali rôzne surové kúsky. Boľševik Mitický zo Šiah a jeho spoločníci si privlastnili súkno složené v Slovenskej banke. Ten istý Mitický dal zlapať občanov: ml. a st. Ilanica, Gotvalda, Langeho, Ronaja, advokáta Lehotského, prvého župana Hontu, učiteľa Brodnianského a jeho dcéru. V ten deň Vigaček kolbou na smrť zbil Argayho, ktorého dal odviesť do Pešti. Tiež zbili Karla Chudíka, ktorého chceli aj obesiť.

Boľševici zo svojho pánstva v Krupine zanechali aj iných neblahých pamiatok. Byt evanjelického farára dr. Pavla Bujnáka vyrabovali. Šatstvo, požíveň, kuchynský riad, striebro, atď. naložili na nákladné auto. Pritom vzali i cirkevné kalichy, ktoré boli v knižničnej skrini. Neskôršie v Balázových Ďarmotách sa jeden z nich chválil: »A korponai papné abroszaból vágtam magannak hat kapcára valót!« Jedine, čo mu nezničili, bola jeho veľká a vzácna knižnica. K tej mali akúsi úctu, alebo ich to nezaujímalo. Je možné i to, že medzi nimi bol niekto, kto si ju vedel oceniť a nedovolil ju poškodiť.

Menovaný farár bol už vtedy všeobecne známym slov. národovcom, literátom a lit. kritikom, ktorý za pobytu svojho v Krupine bol redaktorom obľúbeného časopisu »Hontianskeho Slováka«.

Boľševici, idúc na Krupinu, ešte v Tesároch v krčme hovorili, že idú krupinského farára a farárku obesiť, čo znamená, že o činnosti ich boli dobre informovaní.

Keď museli na konci svojho pánstva Krupinu opustiť, tí, ktorí bývali vo fare, nad dvere kancelárie napísali: »Igy jár mindenki, aki szegény népet sanyargatja és bu-títja!« (takto pochodí každý, kto chudobný ľud trýzni a ohlupuje!) Najcharakteristickejší ich čin bol, že sa mu pred odchodom vyšpinili v kancelárii na stôl!

.

Za doby boľševikov v Krupine staly sa v meste a v okolí aj iné zaujímavosti.

Asi tak v polovici júna, po výprasku pri Zvolene, pri Dobronivej a následkom operácií na preňčovskej doline, odkiaľ im hrozilo zaskočenie, ustúpili niže Krupiny, zanechajúc v meste len stráže. Naši od Zvolena boli už vtedy pri Dobronivej, odkiaľ sa vybrala 5-členná výzvedka ku Krupine. Boli to: četnícky strážmajster krupinský Vlastimil Palička, desiatnik Antonín Hrdlička, strelci Antonín Čudlin, Ján Macholík a listonoš Dezider Jung. Došli do blízkosti Krupiny za súmraku. Šli s dobre premyslenou opatrnosťou. Čo potrebovali, od známych Krupincov za mestom, o všetkom sa dozvedeli. Bolo im povedané, že sú v meste a v okolí len stráže a že na druhý deň na námestí okolo 11. hodiny pred obedom má byť ľudové shromaždenie. Po získaných informáciach a po dohovore so svojimi druhmi, Palička sa hneď vrátil k našim pri Dobronivej, aby priviedol potrebnú pomoc. Ešte v tú noc priviedol 25 mužov. Všetkých rozdelil na 5-chlapové skupiny a vydal rozkaz, kde ktorá má pod ochranou tmy zaujať miesto, odkiaľ na znamenie mal byť zahájený prekvapujúci, maskovaný útok. Skupiny rozostavil v polkruhu. Prvou úlohou bolo pretrhnúť, znemožniť telefónne a telegrafické spojenie, čo bolo pridelené Hrdličkovi. Bolo to potrebné preto, aby stráž nemohla o veci vyznať veliteľstvo. Táto úloha mala byť vykonaná hneď pri vtrhnutí do mesta. Po rozdelení úloh na daný povel zahájili rýchlu, hustú streľbu s útočným »hurá«, aby si boľševici mysleli, že útok robí väčšia čsl. sila. Takto vtrhli do mesta, každý s ručným granátom v ruke. Pri vtrhnutí, o 11. hod. boľševická stráž bola práve na námestí, pri shromaždení. Hrdlička, aby svoj úkol vykonal, vbehol na poštu a na žel. stanicu odmontovať telegr. a telef. aparáty, prv však ako to urobil, vypočul telefonické rozkazy boľševikov, nakoľko maďarsky rozumel. Hovoril s nimi akoby boľševický telefonista, teda zákerne, prejímajúc rozkazy. Potom v rýchlosti aparáty vzal so sebou. Kým Palička tu meškal, ostatní odzbrojili a zajali 10 boľševikov, z ktorých 8 boli pri prevrate do Maďarska uprchlí Krupinčania, jeden Bazovčan a jeden dôstojník z Balážových Ďarmôt. Pri vtrhnutí VI. Palička s podivuhodnou duchapritomnosťou vbehol do mestského domu, strhol s neho boľševickú zástavu. V tom prišiel už i Hrdlička, ktorý vzal mestský bubon, bubnujúc na ňom prešiel mestom, vydával rozkaz, aby každý občan u neho sa nachodiacu akúkoľvek zbraň ihneď oddal, čo ak niekto neurobí, bude trestaný smrťou. Prevzaté zbrane boli odoslané na Dobronivu.

Aby sme VI. Pavličkovi ešte bližšie rozumeli, poznamenáme si o ňom i to, že počas bojov s boľševikmi bol nimi zajatý a dvoma odprevádzaný. Mal vo vrecku malý brovning, ten v nezbadanom okamihu vyňal, jedného z nich zastrelil, kým druhý boľševik utiekol.

Naši ostali v Krupine do 4. hodiny po obede. Ich prítomnosť povedomejšími Krupinčanmi bola srdečne vítaná. Dievčatá ich obdarúvaly kytkami z čerstvých kvetov a na mestský dom bol vytýčený čsl. prápor.

Palička za celý čas úradoval na mestskom dome sťa nejaký diktátor, ktorému už nič nehrozí. Vydával nové a nové rozkazy až dotiaľ, kým mu rozostavená stráž

neoznámila, že boľševici idú od Devičia—Nemiec s väčšou silou. Boli prezradení nadelným Geschwindom, ktorý zašiel k boľševikom na Devičie. Palička vydal rozkaz na ústup k Babinej—Dobronivej, nakoľko boľševici boli už dosť blízko. Naši utiekli na vozoch. Sotva boli v polceste k Babinej, došla do Krupiny najprv 30-členná boľševická patrola, za ňou ďalších 200 vojakov, z ktorých jedna čiastka bola jazda. Jazda uháňala za našimi a dohonila ich práve vtedy, keď vchádzali do dediny. Po krátkej prestrelke naši ustúpili k Dobronivej.

Boľševici v zlosti nad tak zdarilým skutkom našich na hlavu Paličkovu vyhlásili 1.000 korún odmeny.

Boľševici v Krupine znovu ostali pánmi situácie. Týmto posmelená manželka Dornova prišla k obchodníkovi kresťanovi Šomodymu s tým, aby jej oddal obchod, lebo že mu i tak bude odňatý.

•

Od polovice júna až do konca boľševického pánstva vojensko-operačná situácia v okolí Krupiny sa stále menila. Raz boli pánmi naši, raz boľševici. Raz naši zahnali boľševikov až k Domaníkom—Tesárom s tým predsavzatím, že sa tu upevnia a vytiahnu čiaru, ktorá by hájila dolinu na B. Štiavnicu a na Krupinu. Pri postupe tomto na strane boľševického vojska naši počuli len nemecké komando.

Po odťisnutí boľševikov k Tesárom stalo sa, že jeden úradník opovážil sa ísť na kole pozrieť hradskou od Krupiny na juh, že na tesárskej doline kde sú až boľševici. Tento svoj odvážny krok zaplatil životom, lebo pri tesárskom mlyne, kde sa mu kolo pokazilo, postretlo ho tragické nešťastie. Nič netušiac, šiel si ho opraviť do mlyna. Na nešťastie boli v ňom boľševici, ktorí sa mu ponúkli pri oprave pomôcť. Pomohli mu tak, že ho pri nej zabili. Bolo to u konca ich pánstva na Slovensku. Podobne pri ústupe po výprasku pri Zvolene, keď už boľševici boli v okolí Tesár, vybrala sa zo Zvolena výprava na vojanskom aute pozrieť sa niže Krupiny, kde sú boľševici. Na aute boli vojaci a penzionovaný učiteľ Stanislav Smetana. Dostali sa bez prekážky až do hôrky pri Dominikách. Boľševici ich tu privítali puškovou strelbou. Naši sa pokúsili auto obrátiť a ujsť späť, čo pre úzkosť cesty sa im nepodarilo. Preto museli z auta saskákať, auto zanechať a ujsť každý svojím spôsobom. Menovaný učiteľ sa v obci skryl u starostu. Pred zanechaním auta naši podhodili pod auto ručné granáty, aby ho nepriateľ nemôhol upotrebiť.

Keď u konca svojej slávy boľševici pri Dobronivej dostali bitku a útekem v neporiadku prechodili cez Krupinu na juh, sa ich Krupinci pýtali: »Čo, ako je?«, odpovedali s hnusnou maďarskou kliatbou: »Eh — to sú tam nie Česi, ale nejakí černoši!« — Nuž pravda, napráskali ich v noci, preto sa im zdalo všetko čiernym.

•

Naši pri svojom prvom ústupe od Krupiny ustúpili k Babinej ako k najbližšej obci týmto smerom na Zvolen. Došli sem v piatok, t. j. dňa 6. júna. Boľševici po vťiahnutí do Krupiny postupovali za nimi. Naši zaujali pozíciu nad dedinou, na stráni »Pod múrom«, boľševici na južnej strane dediny, kde mali i delá, z ktorých strieľali na našich ponad dedinu. Strelba trvala do 11. hodiny pred obedom.

Po 2. hodinovej prestrelke naši ustúpili, na čo boľševici vťiahli do dediny asi s 200 vozmi trénu. Povozy pochodily z rôznych našich pohraničných dedín. V ktorom dome nenašli nikoho doma, ten vykradli. Mladší chlapi, ženy poutekali do Turčianskej, do Mošoviec a statok odohnali starší do hôr, kde ostali s nim až do konca bojov. Boľševická sila bola dosť početná. Ich prvý oddiel počítal do 300 mužov. Za tými prišlo do Babinej ešte asi 40 mužov.

Od Dobronivej postupovali boľševici na Zvolen v sobotu, t. j. 7. júna.

V boji pri Babinej z našich boli zajatí dvaja a to jeden tak, že mu bol podstrelený kôň. Jeden z nich bol Moravan. Odviedli ich do Krupiny. Z našich bol ranený jeden a mŕtvý tiež jeden. Z boľševikov boli ranení 4 a jeden mŕtvý, ktorého našli ľudia v poli len o pár dní. Ranených boľševikov ošetrovali v ev. škole. Nášho raneného priniesli na Dobronivú. Nakoľko naši z Dobronivej museli rýchlo ustúpiť, raneného nechali v jednom dome, kde ho prevzali boľševici, ranený ale čoskoro umrel. Pochovaný bol v Krupine.

Boje a udalosti pri Dobronivej.

Dosiaľ opísané vojensko-operačné činy od Balážových Ďarmôt a Ipeľských šiah s veľmi maličkým rozdielom všetky smerujú na Dobronivú a odtiaľ na Zvolen. Opustiť a dostať do rúk Dobronivú znamenalo mnoho, a to pre obe bojovné stránky. Môžeme povedať, že na opísanom úseku Dobronivá bola poslednou bránou do Neresnice a odtiaľ do Zvolena. Sem dochádzali naše vojenské sily od Rároša cez Turie Pole, od Modrého Kameňa, od Balážových Ďarmôt a okolia z Ipeľských šiah. Dochádzala sem nielen pechota, ale i delostrelectvo a to od Turieho Poľa 8, od B. Ďarmôt 3 a od Krupiny 2. Na posilnenie našich od Zvolena boli posielané menšie posily až od 1. júna, ako velenie tohoto úseku prevzal šnejdárka. Pri svojom cestovaní 1. júna do Zvolena som videl ísť legionármí naplnené ťažké vojenské autá smerom na Krupinu.

Od 1. júna cez Dobronivú stále bolo vidieť ísť na vozoch a pešo civilných utečencov, čo trvalo až do 6. júna, keď to kritická situácia znemožnila. Rozbité prechádzajúce naše vojenské častky prechádzali cez Dobronivú už od 30. mája, ktoré ale od 1. júna zo Zvolena z rozkazu šnejdárka boli vračané na rôzne body fronty.

Ako poznamenávam, od 1. júna útek vojska z rozbitej fronty bol zarazený a na uvedenom úseku bola zreorganizovaná nová fronta: Krupina—Sucháň—Lešť—Turiepole. Tento frontový stav bol držaný do 5. júna, kedy bol zahájený ústup na Zvolen. Pri svojom úteku cez Dobronivú na Zvolen večer dňa 5. júna medzi Dobronivou a Zvolenom v hlbokéj doline Neresnici som už videl našich jednotlivých, svoje voj. telesá hľadajúcich vojakov. Väčšia čiastka došla do Dobronivej už tento deň, ale do Turieho Poľa, Sucháňa dochádzali čiastky ešte i 6. júna, vo svrchovaný čas, lebo boľševici od Krupinej boli až v Babinej, kde obsadili kopce, s ktorých mali dobrý výstrel a výhľad na dolinu pliešovskú na Sásu a Dobronivú. Pri Sásu na Dobronivú sú dve krídla hradskej cesty: pravá stará a ľavá nová. Ľavú mali v rukách už boľševici a znemožňovali priechod s kopcov babinských, preto oneskorené čiastky mohli si prerázať cestu do Dobronivej už len starou cestou. Posledná čiastka našich zostávala z 80—90 mužov, patrila k pluku 11., ktorá sa prerážala okolo 4. hodiny poobede. Z týchto jeden ranený dostal sa do rúk neľudských boľševikov, ktorí mu rozpárali brucho a vopchali mu doň jeho bakanče. Za touto čiastkou dorazila ešte jedna, posledná, od Modrého Kameňa, Turieho Poľa. Táto dôjdúc k Pliešovskej Zábave už nemohla na Dobronivú cez Pliešovce—Sásu a preto musela na Zvolen v pravo cestou na Ježovú, cez lazy.

Dňa 6. júna poobede okolo 5.—6. hodiny boľševici vťahli do Dobronivej. Ženy ich vítali s plačom a lamentáciou. Chovali sa dosť slušne a nerabovali. Ostali tu do rána a ráno postupovali za našimi na Zvolen. Za týmito v turičnú nedeľu od Krupiny do Dobronivej prišli sily boľševické. Títo boli pravou protivou prvým, lebo boli veľ-

kí surovci. Medzi nimi boli Slováci z Čemeru od Pešti, ktorí boli do armády boľševickej regrutovaní násilne. Táto čiastka z nich bola k našim Slovákom slušná. Vo sviatok šli i do kostola a brali účasť na bohoslužbách, čo charakterizuje ich dušu, prírodnú príbuznosť.

Pred príchodom boľševikov — tak ako inde — mladší mužskí z dediny odišli do hôr a vzali so sebou i statok, odkiaľ sa vrátili až po válke s boľševikmi.

Lúza boľševického vojska na rozkaz stotníka Berényiho vyrabovala evanjelickú a rim. kat. faru. Menovite záležalo im na ev. fare, v ktorej bol vtedy farárom známy slovenský horlivec a poctivec senior Ján Slávik, otec Juraja Slávika, bývalého župana zvolenskej župy, pozdejšie ministra vnútra. O rodinných pomeroch — ako o každom slov. národovcovi — boli dobre informovaní. Vedeli, že má dvoch synov a aké majú postavenie. Vo fare prehádzali všetko. Papiere, úradné spisy, knihy, fotografie, háby, matriky rozhádzali po dlážke. Vrchné háby, bielizeň, pokrovce, šperky, kancelársky papier, perá, fotografický aparát a niektoré knihy sobrali. Kuchyňský riad, taniere si zabalili do sena. Hydinu pochytili, dali si ju upiecť, črevá z nej ale porozhadzovali po dlážke. V celom byte narobili a zanechali veľkého neporiadku a špiny. Pri zmätku niektoré veci — i kravy — poctiví cirkevníci zachránili a po návrate menovanému farárovi vrátili. No našli sa i také nerozumné ženské, ktoré boľševikov po byte vodily. Jedna sa im takto zalichotila: »Ach, akí sú oni dobrí ľudia a nás strašili, že sú zlí. Preto som si háby zakopala pod posteľou a oni nám nič neberú!«

Boľševickí dôstojníci v evanjelickej fare sa okúpali, obliekli do bielizne farára a synov jeho, ale zato nenechali tam ani svoje zavšivavené, špinavé spodné háby. Okrem Berényiho boli medzi nimi ako predstavení: Csicseri a Molnár, potom Ondrej Horvát, Ľudevít Hackenberger z Balážových Ďarmôt, lekár Bródy, Leopold Tóth, Dezider Šipoš z Banskej Bystrice, bývalý učiteľ Szýkora z Gemerskej ž., Kelety a Weinberger z Pliešoviec, dvaja Lauferovci a Szél zo Zvolena, atď.

Boľševici hovorili ľudu: »My máme všetky veci spoločné. Vy budete dorábať obilie, posielat ho do Pešti a my vám budeme zaň posielat múku. Vy budete dochovávať statok, ošípané a my vám budeme posielat hotové kľbasy, slaninu a masť!« Z ľudu rozumnejší tieto reči vypočuli nedôverčivo a krútili nad nimi hlavami.

Naši pred ústupom na Zvolen mali s boľševikmi vyše dediny pri Brezinách srážku. Po tejto jedna čiastka našich ustupovala dolinou Neresnicou a druhá čiastka sa odrazila v ľavo na Dubovú.

Vo svätodušný utorok boľševici z Dobronivej odťiahli, ale v piatok, t. j. 13. júna sa vrátili. Dňa 14. júna po porážke boľševikov pri Zvolene prišli k Dobronivej naši, ktorí keď dostali posilu, boľševikov z Dobronivej vytisli. Po ústupe boľševikov vyslali smerom na Krupinu výzvedku, ktorá sa vrátila s tým, že nevidela boľševikov ani pri Krupine. Naši touto správou ubezpečení si polľhali. Odkiaľ odkiaľ nie v noci 24 boľševikov sa vrátilo. Po vyskúmaní stavu vecí vo vhodnom okamihu s viac strán s veľkým krikom vtrhli do Dobronivej. Našich bolo vtedy v dedine 140. Nevediac v prvom okamihu o sile boľševikov, z dediny vyťahli, zanechajúc 2 guľomety, niektorí i pušku a háby. Boľševici hneď potom dostali posilu, s ktorou ich bolo spolu do 300. Jeden guľomet umiestnili na veži katolíckeho kostola a druhý na kopci nad dedinou. Naši po spamätaní sa a po vystihnutí situácie v rýchllosti sa sriadili v obranný boj, v ktorom z našich 3 boli usmrtení. Boli pochovaní v ev. cintoríne.

Naši ustúpili.

Ľud po tejto udalosti bol síce zastrašený, ale duchapritomnosť a dôvtipnosť svoju ne-stratil. Niektorí z nich zašli do Zvolena a na veliteľstve poradili, ako je možné boľ-

ševikov obkolesil. Na túto radu sa naši v noci priblížili k Dobronivej a udreli na boľševikov. Aby tých, ktorí boli na veži s guľometom zlákali dolu, pri veľkej tme jedni z našich kričali: »Elóre fiúk, elóre!« a druhý zasa kričali: »Do predu, hoši, do predu!« Ľud sám pomáhal našim puškami, sekerami, vidlami, motykami, ba i kameňom. Z prekvapených boľševikov niektorí ušli a niektorí sa ukryli do chlievov, odkiaľ ich naši vyťahovali, zajímali a chlapi nevojaci ba i ženy ich motykami zabíjali. Keď ženy videly viesť zajatého boľševika, s nadávkou a s motykou v ruke sa hnaly naňho s privolávaním: »Daver, ešte ho budete chrániť!« Z boľševikov v tomto boji bolo zabitých 6, zajatých 61 a ukoristené boly 4 guľomety. Zabitých boľševikov — ako neznabohov — ľud nedovolil pochovať v cintoríne. Boľševici, ktorým sa podarilo ujsť, sa vyhrážali, že keď sa vrátia, Dobronivú vypália.

Boj ten odohrával sa dňa 15.—16. júna. V ňom sa vyznačily častky z pluku 102, 65, 75. Boj bol veľmi zaujímavý. Vo tme bolo sa ťažko orientovať. Boľševici až štyrikrát útočili na našich. Naši útoky odrážali, pritom i sami napádali. Jedna čiastka našich sa dostala do kruhu boľševikov, zasa ich kruh do nášho kruhu, tento opäť do boľševického kruhu. Mohlo sa stať ľahko nešťastie, keby naši nad ránom neboli dostali posilu. Kruh boľševikov s ľavej strany obtočil náš oddiel 102. pluku a s pravej strany oddiel 75. pluku. Naši boli boľševikmi dvakrát odrazení, ale pri treťom útoku boľševici boli rozbití a utiekli smerom na Krupinu. Vtedy hovorili pri Krupine: »To sú nie Česi, ale nejakí černosil!«

Nemce—Kráľovce—Krníšov—Prenčov—Banská Štiavnica.

Pri srážkach v okolí Nemiec za kratšiu dobu bolo vidieť pár našich vojakov i v nemčianskych viniciach, ktorí mali s boľševikmi prestrelky. Z toho vidno, že pri ústupe od juhu malá čiastka vojska pri Nemciach sa odrazila dolinou na Prenčov—Banskú Štiavnicu.

Od Nemiec na B. Štiavnicu vedie rovná, dobrá štátna cesta. Idúc od Nemiec k Prenčovu vo vyše polovici cesty pri pľe Tepličky v pravo sa odrazí vicinálna cesta na Kráľovce—Krníšov. Tieto dve celkom blízke obce sú vzdialené od Tepličky na pol hodiny cesty. Z nich smerom juhovýchodným vedie cesta na Devičie, na cestu do Krupiny a do Nemiec. Je spojkou medzi dvoma štátnymi cestami, preto nemá len komunikačný, ale i strategický význam. Preto ju vojsko obsadilo.

V nedeľu po Vstúpení pred večerom dňa 1. júna dostal sa do obce chýr, že maďarskí boľševici pri Iplí vtrhli na Slovensko, naše stráže rozohnali a že boľševici postupujú s veľkou silou na Krupinu a na B. Štiavnicu. Hneď potom prišlo od Kráľoviec—Krníšova asi 60 legionárov, ktorí sa uhospodili v škole. Potom so hovorilo, že boľševická patrola je už v Nemciach a ostatní boľševici že sú v Tesároch.

V tento deň naši pri Prenčove chytili boľševického vyzvedača, ktorého tam i zastrelili.

Dňa 3.—4. júna legionári obsadili západné a juhozápadné kopce krníšovského chotára, odkiaľ mali dobrý výhľad a výstrel na prenčovskú dolinu. Dňa 4. júna večer legionári z Kráľoviec—Krníšova ustúpili cez Žibritov, lebo inej cesty na ústup už ani na pravo, ani na ľavo nemali.

Dňa 5. júna ráno o pol 3. hodine boľševici došli už do Kráľoviec. V ev. fare na okno búchajúc, volali, »Jó reggelt, elvtárs.« (dobré ráno, súdruh). Dozvedali sa na preoblečených Čechov ktorých hľadali nielen na fare, ale i v kostole. V ten deň bolo čuť streľbu z okolia Prenčova, tiež z krupinskej doliny. V tento deň boľševici počtom asi 500 mužov tiahli k Prenčovu od Bátoviec cez Almáš—Badan—Beluj. Idúc od Ba-

dana, postavili 2 delá nad Belujov na juhozápadnej strane, na takzvanej Bátovskej hore. Odtiaľ striedali k Sv. Antolu, kde tušili našich od Štiavnice. Poobede o 4. hodine bol puškový boj nad Prenčovom v hone »Pokhaus«, ktorý trvá do 11. hodiny v noci.

Dňa 6. júna boľševici postúpili do Sv. Antola, k B. Štiavnici, kde ostali do 10. júna, kedy ich pri B. Štiavnici naši prekvapili od Žarnovice a ich rozprášili.

Po porážke boľševikov pri Hr. Breznici naši došli do B. Štiavnice od Hr. Breznice, aby tlačili boľševikov na Nemce a pomohli našim pri Dekýši, Vysokej.

Dňa 14. júna o 4. hodine ráno bol boj medzi Antolom a Prenčovom, v ktorom boľševici ustúpili až k Tepličkám a ku Kráľovskému Žičnu. Naši sice opäť čoskoro museli ustúpiť, ale dňa 15. júna naše predstráže zasa byly na Prenčove, kde mali srážku s patrolou boľševickou. Postupujúc ďalej na juh poobede okolo 2. hodiny našich 11 vojakov narazilo na 120 boľševikov, z ktorých pri prestrelke jeden bol ranený. Našich 11 zahnilo 120 boľševikov až niže Prenčova.

Dňa 15. júna pod vedením poručíka Ladislava Ráztockého, Slováka, naši turčianski dobrovoľníci od B. Štiavnice cez Sv. Antol postúpili až k Prenčovu, ale čoskoro museli ustúpiť, lebo boľševici od Nemiec tiahli proti nim s väčšou silou. (Naši od B. Štiavnice boli komandovaní na Nemce.) Prv, ako by boli ustúpili, nepriateľa uvítali silnou strelbou z guľometov, načo tento ustúpil v prekvapení k Tepličkám, kde sa zakopal. Naši útočili na nepriateľa až po »Širokú Pažiť«, ktorá sa nachodí pri farskej lúke. Naši mali len 2 guľomety a ručnice, nepriateľ však mal i 4 delá, preto uznali za lepšie ustúpiť. V ustupovaní o trištvrte na 12. hodinu boli naši už v dedine. Kadenáhle boľševici zbadali ústup našich, zahájili delostreľbu na dedinu. Ich granáty padaly zväčša okolo kostola a na beľujské pole. Boľševici striedali od Tepličiek až do Žarnosegu. Poobede o 2. hodine boľševici postupovali ku dedine i s delami, z ktorých 2 postavili zdola dediny v jednej čiare s ev. farou a mlynom a 2 vyše dediny. S jedným z prvých výstreľov prestrelili stodolu roľníka Remiara.

Keď boľševici prišli ku mlynu, mlynára bili preto, že nechcel s nimi hovoriť maďarsky a hrozili, že dedinu zničia bombami. Keď sa blížili boľševici k dedine, naši striedali na nich s kopca od záhrady ev. školy. Bol to zadný voj našich, ktorý mal úlohu hatiť rýchly postup nepriateľa a chrániť ústup našich predvojov.

Nakoľko naši ustupovali k Antolu, boľševici postupovali za nimi. Následkom toho 2 delá postavili vyše dediny za zákrutou pri kaplici.

Dňa 16. júna boľševici sa dostali až do Antola, delostreľci však ostali pri Prenčove, odkiaľ striedali na našich pri B. Štiavnici. V ten deň okolo 10. hod. tri kompánie boľševikov cúvaly cez Prenčov a po polnoci o 2. hod. zase 4 komp. na Tepličky.

Dňa 17. júna boľševici striedali už od Nemiec na Prenčov, prečo sa ľudia obce tejto skryli do pivníc. Žena Beňoviča bola granátovým črepom zranená. Na Prenčov dali 12 výstreľov. V tento deň, ako sme si to poznamenali, bola delostreľba od Nemiec i k Devičiu.

Za ustupujúcimi boľševikmi od Prenčova nadol naši postupovali a striedali za nimi až po samý Pokhaus a to dňa 18. júna od 2. hod. po polnoci až do 4. hod. ráno. Boľševici na preňčovskej doline museli k Nemciam urýchlene ustupovať následkom rýchleho postupu a silného útoku našich od Krupiny k Nemciam. Hrozilo im od Krupiny odrezanie a zajatie. V ten deň shorely Nemce.

Pri postupe preňčovskou dolinou naši dostali mýlnu zprávu, že krupínska dolina je od boľševickou úplne voľná, preto jeden náš dôstojník s pár chlapmi na vojenskom

aute sa pustili dolu preňčovskou dolinou, aby sa o tom presvedčili. Na túto odvážnosť skoro doplatili životom, lebo ich boľševici niže Tepličiek uvítali strelbou.

Ústupom boľševikov preňčovská dolina ešte vždy nebola od boľševikov istá, lebo 20. júna cez Beľuj znova tiahli na preňčovskú dolinu so 6 delami. Títo boli zpoza Dunaja, zo Želežnej stolice.

Dňa 21. júna boľševici ustupovali a dňa 22. júna na Prenčove a na Beľuji počúval ľud strelbu už kdesi za Baďanom a v okolí Almáša.

•

Boľševici za svojho pobytu v Prenčove rim. kat. farára Beneša chytili a za 2 hodiny držali zatvoreného v not. kancelárii preto, že dal zvoniť do kostola, čo si vysvetľovali za znamenie dané nepriateľovi. Kým bol zatvorený, vykradli mu faru. Pri bojoch na preňčovskej doline z našich náhodou nebol nik usmrtený. Jeden bol ranený, ktorého boľševici priniesli na Beľuj, kde bol na žiadosť učiteľovej ženy Chrienovej nechaný a rychtárom obce odvezený do nemocnice v B. Štiavnici.

Boje v okolí Banskej Štiavnice.

Boľševici sa usilovali dostať do B. Štiavnice s dvoch strán, totiž: od Bátoviec a od Nemiec. Chápali význam toho, lebo z B. Štiavnice na Hr. Breznicu je úzkokoľajná železnica, s ktorou vo svojich operáciach na Zvolen a na Kremnicu počítali.

•

Prvá zvesť o vpáde boľševikov na Slovensko sa dostala do B. Štiavnice dňa 31. mája a to tým, že sa v meste zastavilo 20 legionárov od Ipľa. V nedeľu, t. j. 1. júna v noci o 2. hodine došiel rozkaz na vyprázdnenie mesta. Na základe toho exponované úradníctvo sa pripravilo na odchod. Robotníctvo, keď videlo snášať rôzne cenné veci do takzvaného Kamerhófu, poschodilo sa a chcelo zabrániť ich odviezť. Voz so 40 kg striebra obrátilo a viezlo späť do huty a len vojsko im ho mohlo odobrať. Posádka mesta mala 120 mužov. Úradníctvo odišlo z mesta v štyroch transportoch, totiž: ráno o 4., o 7., predobedom o 10. a odpoľudnia o 4. hodine.

Do mesta s rôznych strán prichádzajúci legionári opisovali pohraničnú situáciu veľmi čierne.

V tento deň na posilnenie nášho vojska v meste došli 3 stotiny vojska. Vojenské veliteľstvo prevzalo mesto do svojej správy. Niektorí úradníci z tabákovej továrne a z berného úradu sa museli vrátiť.

Na obranu mesta naši dňa 5. júna urobili potrebné opatrenie a to obsadením okolitých kopcov pri Vysokej, aby odtiaľ znemožňovali príchod boľševikov na B. Štiavnicu od Bátoviec. Tento bod mali pevný úmysel brániť až do poslednej možnosti. Bola tu jedna stotina. Ku väčším bojom však nedošlo, len k predstrážovým v doline Štampoch. Nakoľko naši v doline Sv. Antola museli ustúpiť, nemohli ostať ani pri Vysokej, preto i táto sila ustúpila na Žarnovicu. Ako to budeme vidieť, naši sa do Vysokej čoskoro vrátili.

Boľševici sa dostali do B. Štiavnice v piatok na poludnie, t. j. dňa 6. júna. Pred obedom sa bojovalo ešte vyše Antola, pri hute, kde padol jeden boľševik. Pred presilou boľševickou naši museli mesto opustiť. Na odchádzajúce vojsko niektorí z obyvateľstva strielali z oblokov. Vojak, ktorý posledný odchádzal z tabákovej továrne, bol pri stanici niekym od chrbta zastrelený. Bol pochovaný boľševikmi. Zchudobnelé a zmaďarončené obyvateľstvo mesta boľševikov vívalo s radosťou, menovite židia. Núkali ich potravinami a fajčivom. Prvých boľševikov bolo vyše 200.

Hneď z príchodu boľševikov bolo zvolené 3-členné direktorium. Títo boli: Báthory, Treka, Gálfy a z ústredia Ondrej Ceke. Títo svolali shromaždenie na Trojičné námestie, na ktorom bola väčšina židovská.

Direktorium, ktorému prišiel pomáhať i bývalý riaditeľ mešt. školy Eduard Krompas-
sy, vtedy už minister školstva (v Kabinete Januškovom), verbovalo do rudej armády. Aby mali naverbovaných z čoho platiť, vypredali fajčivo z tabákovej továrne. Do Pešti oznámilo, že majú do armády prihlásených 900 mužov len z B. Štiavnice. Vstupovali do vojska i 17—18 roční chlapci. Bola z nich zostavená miestna červená stráž.

Menovaný minister dňa 8. júna nariadil mníškam za 48 hodín sa preobliecť do obyčajného, nie rádového obleku, k čomu ale nedošlo, lebo o 2 dni i sám musel utiecť. Dňa 10. júna (v utorok Šnejdárek, hlavný veliteľ ľavého krídla našej armády, ktorý vtedy velel a sídlil v Kremnici, dal rozkaz brigádnikovi Bláhovi s čiasťou 94. pluku (Turnov) udrieť na boľševikov v Banskej Štiavnici. Menovaný s prideleným mužstvom sa nezbadaným spôsobom dostal cez vrchy od Žarnovice na takzvanú Červenú studňu neskoro večer, keď už v meste všetko spalo. Boľševici sa v posledný okamih o príchode predsa akosi dozvedeli, preto sa postavili na odpor, ale po krátkej prestrelke zanechajúc pár mrtvých, zutekali. Naši potom zahájili na mesto z ručníc a z guľometov strelbu, po ktorej od Červenej Studne a od starého mesta postupovali do mesta. Po vťiahnutí do mesta bol vydaný rozkaz prehliadnuť domy a sobrať zbrane. Pri B. Štiavnici naši ukoristili tie isté 2 vlastné delá, ktoré utratili boli v boji pri Kremničke.

Z Banskej Štiavnici naši tiahli na Hronskú Breznicu, kde nič netušiacich boľševikov pri žel. stanici prekvapili a zapríčinili im veľké straty. Pri moste cez Hron padlo do 50 boľševikov, následkom strelby so susedných kopcov. Tu sa vyznačil olomoucký pluk.

Banskú Štiavnicu naši držali ešte i 11. júna, ale dňa 14. júna im hrozilo boľševické nebezpečie od Dekýša, lebo títo v tento deň zaujali Dekýš, Vysokú a Počúvadlo. Práporné veliteľstvo mali v Uhliskách. Aby sa v tomto chudobnom hôrnom kraji udržali potravinami, rekvirovali ich bodákmi a kto sa im len málo protivil, hrozili mu zastrelením.

Naši mali úmysel od B. Štiavnice postupovať cez Sv. Antol preňčovskou dolinou, aby touto operáciou uviedli do rozpaku postup boľševikov pri Krupine. Aby si tento postup umožnili a zabezpečili si chrbát, museli sa snažiť upevniť sa od B. Štiavnice na juhozápad, pri Dekýši—Vysokej. S týmto súvislý bol i výpad našich dňa 11. júna do Pukanca a Prandorfu, o čom prehovoríme neskoršie.

Do Dekýša sa dostala zvesť už dňa 5. júna, že sú boľševici už v Bátovciach, ba že dorážajú už i do Pukanca. V ten deň večer byly už predstrážové srážky v blízkosti B. Štiavnice pri Štampochu, v blízkosti Dekýša. Naši na túto stranu postavili značnejšiu silu, lebo počítali s boľševickým príchodom od Levíc. Keď boľševici zbadali ťažkosť postupu týmto smerom, obišli cez Počúvadlo, odkiaľ popod Sitno vedie dosť dobrá cesta na B. Štiavnicu. Toto sa im podarilo a tak sa na obed dňa 6. júna dostali k B. Štiavnici napadnutím našich do boku, následkom čoho sa naši museli utiahnuť do hôr. Boľševici pri svojom postupe na B. Štiavnicu od Levíc—Bátoviec sa spojili s tou svojou silou, ktorá tiahla na B. Štiavnicu od Nemiec, preňčovskou dolinou, cez Sv. Antol. Táto sa dostala do mesta poobede o 3. hod. Jedna čiasťka boľševikov pokračovala cez Belú, Kozelnickú dolinu na Hronskú Breznicu, kde však čoskoro utrpeli porážku.

Po napadnutí boľševikov pri B. Štiavnici dňa 10. júna naši ustúpili a vrátili sa až po porážke nepriateľa pri Hronskej Breznici (11.—12. júna).

Dňa 14. júna boľševici, zaiste aby prekazili postup našich od Hr. Breznice—B. Štiavnice, vrátili sa asi s 50 mužmi k Dekýšu. Obsadili kopce nad dedinou, menovite pri hradskej sa nachodiaci, takzvaný »šemetla«, nakoľko s toho bolo vidieť celé okolie. Na kopcoch sa zakopali a čakali našich s 3 strán.

Na druhý deň, dňa 15. júna bola nedeľa. Ľud obce šiel do kostola, boľševici si ale nakúpili hydinu a si hodovali a popíjali. Pri oddychu a večeri pod vrchom šemetla na erárnej lúke boli boľševici s troch strán napadnutí. Napadnutím týmto do zmätku neprišli. Postavili sa v riadny odpor, z ktorého sa vyvinul dobre usporiadaný boj, ktorý trval od 10. hod. večer do 4. hod. ráno, keď naši zahájili protiútok, ktorému boľševici odolať nevedeli, nakoľko na strane našich nad ránom zasiahla do boja i delostreľba, ktorá obstreľovala i Vysokú, kde bola poškodená i fara. Na Vysokú bolo dané 20—25 výstrelov. Delostreľbu na Vysokú zapríčinila žobráčka, ktorá z Vysokej šla popri našich na Piarg. Táto zradila našim, že sú boľševici vo Vysokej a že obyvateľstvo drží s nimi. Bolo to skutočnosťou, preto dňa 15. júna o 7. hodine pred večerom naši tiahli na Vysokú, zaujali 745 m vysoký vrch, s ktorého zahájili na boľševikov silnú streľbu. Školská budova bola viackrát trafená. Vzdor tomu, že boľševici dostali posilu, našich neodrazili a Vysoká sa dňa 16. júna dostala úplne do rúk našich. Sily našich boli z 96. kombinovaného pluku. V boji naši utratili len jedného mŕtvého a mali len niekoľko ranených. Po zaujatí dediny postúpili niže dediny.

Po tomto nezdare boľševici sa pripravovali na protiútok. Našich napadli väčšou silou dňa 19. júna, následkom čoho naši ustúpili do dediny.

Dňa 20.—21. júna boľševici útočili ďalej za podpory delostreľby, ktorou poškodili i niektoré budovy v obci. Viackrát sa usilovali dostať do dediny, čo sa im nepodarilo, vzdor tomu, že naši boli vo výzbroji a v počte slabší. Dňa 21. júna boľševici boli porazení nielen pri Vysokej—Dekýši, ale i poobede o 6. hodine jedna stotnina legionárov porazila ich pri Uhliskách. Pozície nimi držané opustili a ustupovali rýchlo dolinou bohunickou a almáškou, kde, ako sme si to poznamenali, ich jedna rezervná čiastka bola prekvapená pri kúpaní. Z týchto sa niektorí dostali horami do Opatových Moraviec, Dalmadu a Súdoviec, kde ľudu rozprávali, ako sa im zle povodilo v almáške doline.

V bojoch týchto sa naši držali veľmi hrdinsky. Boľševici boli v presile. Neraz na 1. nášho pripadalo i 10 boľševikov.

V bojoch týchto padlo 9 boľševikov a z našich len 3.

Boľševici k Dekýšu postupovali dvoma smermi a to: štampochskou a almáškou dolinou. Zaujali pozíciu na Jánovom kopci.

Dňa 22. júna v okolí Vysokej—Uhliska—Dekýša bolo ticho, preto sa ľud s hôr vrátil domov.

Boje na čiare: Čankov—Varšany—Bátovce—Almáš—Pukanec—Dekýš.

Aby sme spojili boje našich s boľševikmi smerujúce od B. Štiavnice—Dekýša—Vysokej—Uhliska na Bohunice—Pukanec—Almáš—Bátovce, musíme sa vrátiť k bojom smerujúcim od Ipľa—Levíc na Bátovce—Pukanec—Banskú Štiavnicu.

Juhovýchodne od Levíc leží slovenská obec Čankov. Obyvatelia tejto čoskoro sa dozvedeli o vpáde maď. boľševikov na Slovensko. Následkom toho dňa 30. mája vybrali sa s vkladnými knižkami do Ipelských šiah, by si tam svoje úspory vybrali

a uložili na lepšiu istotu. Dojdúc do Trompy (druhá obec na západ od Ip. šiah) sa vrátili, lebo sa dozvedeli, že sú boľševici už v Ip. šahách a že sú tam s nimi boje. V ten deň četnícka stráž opustila četnícku stanicu v Maďarovciach. Z Levíc bola poslaná vojenská výzvedka na Čatu (železničná stanica pri Hrone k Parkan Nane), ktorá ale ta dôjsť už nemohla pre boľševikov

Do Levíc niekto telegrafoval (iste zákerný boľševik), že v okolí je všetko v tichosti, preto z Maďaroviec uprchli četníci dňa 31. mája boli poslaní späť. Zastavili sa v Čankove. Bolo to v sobotu. Práve vtedy došla k Čankovu z 10. jazdcov pozostávajúca boľševická výzvedka od Ip. šiah. Jeden z nich prišiel do obci ku krčme na bicykli. Dozvediac sa, že sú tam naši traja četníci, vrátil sa k ostatným za dedinu. Títo ukryjúc kone, rozostavili sa ukryto pozdĺž hradskej, aby vyčkali na našich četníkov, o ktorých, ako vidno, obdržali od niektorého nespoľahlivého občana dobrú informáciu. Nič netušiaci četníci pokračovali v ceste vozmo. Medzi Čankovom a Borom boli napadnutí strelbou. Jeden z nich bol zabitý, jeden ranený a tretí ušiel. Výzvedka pokračovala ďalej smerom na Levice, čoskoro sa ale vrátila a za ňou v nedeľu po obede do Čankova došla na vozoch riadna boľševická pechota so 6 delami 15 cm. Táto tiahla ďalej a zastavila sa pri varšianskych viniciach, kde delá rozostavila a zahájila strelbu na levickú stanicu. V tento deň pred večerom do Varšian došlo boľš. vojsko tiahlo na Levice. Z Varšian strielali i smerom na Bátovce.

Od tej doby obyvateľstvo Čankova a Varšian bolo stále obťažované a prenasledované pre povozy. Museli odvázať ranených, menovite od Kálnice, tiež trén, kuchyňu, menáž, municie atď.

V Čankove v škole bol zriadený náhly vojenský súd. Málo chybelo, že ním nebol odsúdený i ev. farár Viliam Vrábel. Pred tento súd dňa 4. júna boli postavení i 2 občania z Dalmađu (terz Domdice), z ktorých jeden bol falošne obžalovaný, že pri šahách proti nim bojoval a druhý, že spieval slovensky a že kantora v kostole sohnal s choru. Po 4. dňovej väzbe ich pustili na slobodu.

Poznamenania hodné je, že z Dalmađu 3 dobrovoľne bojovali v radoch nášho vojska proti boľševikom, začo sa im ale žiadneho povšimnutia nedostalo, keď sa uchádzali o službu.

Dňa 6. júna boľševici v Čankove a v okolí vydali rozkaz, aby každý mladší a zdravý muž narukoval do Levíc. No v ten istý deň bolo počuť, že Levice majú byť vyprázdnené, čo sa v noci i stalo, lebo ráno dňa 7. júna boľševikov v meste nebolo a odišli i z Varšian—Čankova.

V Čankove platili za husi po 300 korunách boľševických.

Obec Varšany leží od Levíc na juhovýchod na 4 km. Pri vpáde boľševikov v obci tejto bol učiteľom Š. K. Z obžaloby tohoto mali byť zastrelení 2 vojaci z obce preto, že vstúpili do čsl. vojska. Dostali sa do zajatia boľševikov tak, že z blízkej čsl. fronty prišli v noci domov k svojim, v čom boli prezradení. Jeden z nich sa volal Ondrej Sluka, druhý Štefan Makovic. Po dlhom vyšetrovaní boli sice omilostení, ale museli vstúpiť do vojska boľševického. Jeden z nich potom ušiel k vojsku nášmu.

Boľševici od Čankova i Varšian postupovali za našimi cez Kršany—Huršu—Brhlovce na Bátovce, atď. Po Bátovce väčších srážok nebolo. Boľševická delostrelba sa konala od Varšian smerom na Huršu—Disnůš—Bátovce. V celom okolí byly len menšie srážky a prestrelky. V huršianskom cintoríne je pochovaný jeden český vojak Vendelín Ondrák, padnuvší dňa 18. júna 1919, čís. 94.

Naši sa postavili na odpor so súčasným ústupom pri Bátovciach, povzbudzovaní vtedajším hl. slúžnym dr. Mouralom. Silnejšie srážky boli tiež pri Žemberovciach—Drženiciach—Prandorfe—Pukanci—Almáši—Bohuniciach, atď. V okolí tomto kde-tu sa najdu i zákopy.

Obec Drženice v jeden čas bola zaujatá dvoma bojovnými stránkami a to vyšný koniec mali v rukách naši a nižný s vinicami boľševici. Na strane boľševických pozícií z potreby pitnej vody boľševici vykopali takzvanú »Remetskú studňu«, ktorú ľud od tej doby volá »Boľševická«. V okolí obce bolo viac srážok. Prvá bola v Háji. V ten čas boľševici mali pozície za čerešňami. V jeden čas zasahovalo do bojov i boľševické letectvo. V neskorších bojoch naši boľševikov zahnali od Drženíc, ale pred ich presilou museli ustúpiť k Dekýšu. Pri Drženiciach boli zákopy v Háji za majerom Pereš, medzi Drženicami a Prandorfom a medzi Disnóšom a Bátovcami. Naši mali v bojoch 7 cm, boľševici ale i 15 cm delá. Obyvateľstvo Drženíc prejavovalo sympatie k nášmu vojsku.

Tlak boľševický smerom na Bátovce nebol len od Levíc, od juhu, ale i od Ip. Šiah, preto naši četníci a zlomky nášho vojska museli ustúpiť vyše Bátoviec, k Almášu, Bohuniciam a k Pukancu. S puškou v ruke s našimi ustupoval i hl. slúžny z Bátoviec Moural.

Pri Bohuniciach sa sice často zamieňaly vojská naše a boľševické, ale väčších a dlhších bojov tu nebolo, Naši mali v jeden čas guľometmi obsadený takzvaný Hrádok a boľševici boli niže Almáša na takzvanej Kováčovej. Medzi boľševikmi obyvatelia poznali i niekoľkých z B. Štiavnice.

Do Pukanca sa dostali boľševici dňa 4. júna od Bohuníc a Prandorfu. Ich vtrhnutie nebolo bez srážky, lebo hl. slúžny z Bátoviec dr. Moural s 5. legionármi, četníkmi, v Pukanci sa nachodiacimi zajatcami Srbmi a niektorými občanmi Pukančanmi sa im postavili na odpor, ktorí ale pred presilou boľševickou ustúpili smerom na Novú Baňu. Naši sa zdržiavali za istú dobu vyše Pukanca v horách. Sem im prinášala istá Katarína Rusnáková, Pukančianka potravu, pri čom bola boľševickou patrolou dopadnutá a zastrelená.

Dňa 5. júna v okolí bolo ticho, len kde-tu bolo čuť pár výzvedkových výstrelov. Naši boľševikov z hôr stále znepokojovali, ale tí sa za nimi ísť do hôr obávali.

Boľševici vťahli do Pukanca na vozoch. Pred nimi národne založená slov. inteligencia utiekla do Turč. Sv. Martina, Lipt. Sv. Mikuláša, atď. Dom ev. farára Martina Bujnu a dr. Schvarca vyrabovali a keby neboli utiekli, boli by ich iste i usmrtili, alebo strýznili.

Počas bojov v okolí B. Štiavnice poslal plk. Šnejdárk 50 mužov 71. trenčianskeho pluku do okolia Pukanca a Prandorfa, aby tam z boku napadli boľševikov.

V tom čase naši napadli boľševikov i od Žarnovice pri B. Štiavnici, dňa 10. júna. Boľševikov z Pukanca zatlačili až k Žemberovciam, na kopec Kamenný chotár; pred presilou museli ale ustúpiť a ako vidíme v ďalšom podaní dňa 19. júna tiahli od Pukanca k Novej Bani.

Za dobu boľševického panstva v Pukanci, kde naši vystihli slabosť nepriateľa, 5 našich vojakov s frontu od B. Štiavnice vtrhlo do Pukanca, strhli boľševickú zástavu s mestského domu a vzali so sebou mestského strážnika. Po odchode našich vrátili sa boľševici striedali na mesto, ako to už oni zvykli, domnievajúc sa, že sú naši ešte v meste. Pri srážkach v okolí Pukanca boľševici striedali na Pukanec z Bohuníc, od Žabej hory a od prandorfského Hája. Mali 4 delá (podľa druhých len 2). Narobili značné škody a 2 civilné osoby boli usmrtené granátovými črepami: 4 ročná M. Tegelhoffrová a 15

roč. Ján Horniak. Ináče boľševici ostreľovali kopec Dráhy, vzdialený od Pukanca na 2 km, kde mali pozície naši. Jedna služobná bola boľševikmi zastrelená na poli. Za celý čas na našej strane medzi vojskom nebolo mŕtvého. Na strane boľševikov boli 2 mŕtví a 5 ranených. Medzi boľševikmi boli vojaci od Rimavskej Soboty, B. Ďarmôt, zo Železnej a Vesprímskej župy.

Boľševici zavreli a držali za istý čas vo väzbe 72 Pukančanov, ktorých ale na zákrok iných prepustili.

•

Od Pukanca a Bohunic na východ ležia obce Horný a Dolný Almáš. Obce tieto dňa 30. mája v noci o 2. hod. boly poplašené chýrom, že sú boľševici už v Leviciach. Zapríčinly to ženy, ktoré v tú noc šly do Levíc na trh, lebo boly našou strážou od susedných Bátoviec vrátené. Miestny ev. farár Ladislav Konček, slov. národovec, odišiel do Turca, kde ostal 5 týždňov.

Už dňa 2. júna prišlo do Almáša asi 100 boľševikov, ktorí si rozkázali z obce všetky konské záprahy a s tými odišli v nasledujúcich dňoch za Banskú Štiavnicu, k Belej, do Kozelnickej doliny, Hronskej Breznice.

Pri ich prvom príchode do Almáša mladí chlapi poutekali do hôr, aby nemuseli medzi nich za vojakov. Tiež kto mohol ušiel do hôr so statkom. — Zašli hneď na ev. faru, kde sa dopytovali na farára. Vyžiadali si kľúče od skriň, ktoré im ale vo fare žijúca učiteľská sirota Cebányová nevydala a preto skrine pootvárali násilne, z ktorých vzali, čo sa im zachcelo. Vzali nielen bielizeň a háby, ale i zabudnuté šperky a iné cennosti. Ľud po odchode farárovom a pred príchodom boľševikov niektoré veci z fary poodnášal, ukryl a tak zachránil pre svojho obľúbeného farára. Všetko poodnášať sa obávali. Pri rabovaní fary, keď sa proti tomu služka a jej mať ohradzovaly, jeden z boľševikov vzal ručný granát a poznamenal: »Či chcete, aby všetko vyletelo do povetria i s vami?« Potom granát položil na stôl a dvere od komory vyrazil puškovou kolbou.

Vo fare si zariadili kuchyňu, kam im obyvatelia museli prinášať potraviny.

Pri voj. operáciach v okolí Almáša od dediny asi na 1 km pri Hošovského mlyne boľševici by boli z našich zajali asi 150 mužov, keby mlynár Ján Mráz na nebezpečie nebol včas upozornil našich. Naši ustúpili. Hneď potom dňa 20—21. júna (v piatok, sobotu) boľševikov naši prekvapili a porazili pri Dekýši—Vysokej a Uliskách a sobrali im guľomety, ktoré ihneď obrátili proti nim. Boľševici utekali almášskou a bohunickou dolinou a to ktorí bez čiapky, ktorí bez kabáta, bosí alebo v spodných hábach. Mezi nimi boli i tí, ktorých prekvapili pri kúpaní v doline vyše Almáša ktorí nemali času sa obliecť a preto utekali polonahí, zanechajúc v gúlach složené pušky. Dňa 22. júna došlo na Almáš asi 300 boľševikov i s 2. delami. Pri Dolnom Almáši delá vytiahli na takzvanú »Vartu«, odkiaľ strieľali smerom k B. Štiavnici, na bralo »Brdo«, o ktorom mieste im ktosi prezradil, že sú tam ukrytí Almášania s koňmi a povozmi. Strieľali i k Pukancu. V tento deň predobedom syn rychtárov Martin Mikuška vyše Kocmanovho mlyna, asi na pol hodiny od dediny na sever, spozoroval príchod našich, pripojil sa k nim a viedol ich lesom, aby obkolesili boľševické delá. Boľševici, súc upozornení kalinovským horárom Kleinom, pôvodcom z Beržena, ušli včas. — Pri tomto ústupe boľševikov Almášan Ján Greguš so šelmovskou opovážlivosťou predišiel ich a niže dediny v lesíku, v takzvanej Žabej hore vypálil 2 ručné granáty, ktoré dostal od našich. Boľševici sa domnievali, že ich naši obtáčajú a dali sa cez dedinu na útek. Pri farských zemiach, pri stodole svokra Martina Mikuša-Moga, Ján Jakuš začal za boľševikmi tiež zákerne kričať, aby utekali, lebo že sú už Česi blízko. Boľševici obzrúc sa nazad a vidiac za nimi bežať na koňoch mužských, mysleli

si, že sú to skutočne Česi, odrezali kone od muničných vozov a utiekli, zanechajúc muničné vozy domnelému nepriateľovi. Boli to v skutočnosti ale Almášania, ktorí dobehnúť k vozom, muníciu vzali so sebou. Ján Jakuš, ako bývalý vojak vzal si guľomet a náboje a zakopal ho pri stodole. Od munície vyprázdnené vozy prevrhli dolu brehom. Boľševici sa v omyle spamätali až pod Žabou horou, odkiaľ sa z nich jedna čiastka vrátila pre muničný vóz a do dediny vyšetrovať. Zradou istého Almášana našli zakopaný guľomet a preto by sa Jánovi Jakušovi bolo povodilo iste zle, keby práve vtedy neboli do dediny došli naši, ktorí ťahli za boľševikmi. Boľševici ušli. Potom naši ostali v Almáši za 2 týždne, kde sa medzi národne uvedomelými Slovákami (práca národovcov J. Slávika, Končeka, učiteľa Kollára atď.) dobre cítili. Medzi našimi bol i dôstojník Karol Veiman, učiteľ z Českej Skalice, ktorý hneď z príchodu do dediny sa dopytoval na ev. farára Končeka, mysliac si, že mu boľševici ublížili a o ktorom boľševici pred ľudom hovorili, že by ho boli na komín obesili. Boľševici hneď pri prvom príchode do Almáša dali svolaf pred dolnoalmášsku krčmu shromaždenie, kde istý Halabuch z Disnóša (niže Bátoviec), boľševický slúžny, 20 ročný pastierský syn, zostavil boľševický obecný úrad. Pri rečnení tohoto sa Almášan Martin Feljár ozval: »Či to aj zajtra tak bude?« Rozumnejší občania si zo všetkého robili len žart, súc presvedčení o krátkej sláve boľševikov. — Za boľševického starostu bol určený obuvník Uchoni.

Boje na pohraničnej čiare Ipľa: Sakáloš—Bielovce—Pastúchov—Salka—Leled—Bajta—Sob—Helemba—Hronská Kamenica.

Po opísaní bojov pri B. Štiavnici, medzi B. Štiavnicou, Bátovcami a Pukancom, musíme sa vrátiť k pohraničiu Ipľa a to od Sakáloša až po samý vtok Ipľa a Hronu do Dunaja: po Hronskú Kamenicu, preto, lebo tieto boje súvisia s bojmi pri Levičiach, Nových Zámkoch a v pohronskej doline.

*

Popri Iplí je zvykom mať vodné mlyny, postavené na väčších člnkoch, upevnené veľkými železnými mačkami, spustenými na dno Ipľa na železných reťaziach. Ku týmto mlynom sa prichádza a mletie priváza na člnkoch.

Takýto mlyn bol na Iplí aj pri obci Sakáloš.

Bolo to okolo 10. mája r. 1919. Ipeľ bol vyliaty. Mlynár nebýval stále vo mlyne. Raz, ako sa z dediny díval na mlyn, videl, že sú mu dvere na mlyne otvorené. Zo zvedavosti šiel sa pozrieť člnkom na príčinu. Dôjduc ta, videl, že je mu odcudzená múka, koza, sliepky a sviňa zastrelená. Vo mlyne boli zloději, ktorí chceli odcudziť i vykrmeneého brava, ale iste sa obávali položiť ho na preplnený čln. Mlynár, aby mu i toho ešte neukradli, odviezol ho do dediny. Zloději neboli iní, ako s druhej strany Maďari, ktorí sa naňho s úsmevom prizerali a za ním strieľali.

Toto poznamenávam len tak mimochodom, ale predsa ako s boľševickým vpádom súvislú vec, lebo k tomuto činu za príchodu svojho na Slovensko dňa 29. mája sa priznali a povedali, že je koza u kohosi v Perócsenu, aby si šiel pre ňu.

Tento čin bol predohrou ich blízkeho vpádu na Slovensko.

Maďarskí boľševici vtrhli do Sakáloša dňa 29. mája po polnoci okolo 2.—3. hodiny. Naša stráž na pravom brehu Ipľa ich trikrát odbila. Pritom z našich padli 2 a jeden bol ranený na ruke boľševikom Slovákom, ktorý ale sa neminul zaslúženej odplaty. Ranenému poručíkovi poskytol potrebnú opateru notár Badinský.

Boľševici našich nezastihli nepripravených. Po trefom ich odrazení ďalej neútočili. Naši ostali v dedine do 11. hodiny predobedom, v nádeji, že dôjde posila, ktorej

keď sa nedočkali, jedna čiastka ustúpila cez Lontov, Želiezovce na vlak k Leviciam a druhá čiastka cez Setu, Sazdice, Maďarovce—Sántov, Čankov tiež na Levice.

Naši od Lontova iste chceli pokračovať smerom na Levice dolinou riečky Sikinca, ale pre zaseknutie im cesty boľševikmi pri Tergeni museli zmeniť smer na Želiezovce. Pri Tergeni boľševici našich len-len že neobkolesili.

Boľševici našich v Sakáloši našli priaznivca Ľudevíta Kiša, ktorý potom s nimi i odišiel. Farára Richtera a notára Badinského chceli chytiť, ale im ušli. Odsúdili ich na smrť. Farára nie preto, že by nebol maďarského smýšľania, ale preto, že hovoril medzi ľuďom proti nim.

•

Podobne ako v Sakáloši, tak i v obci Bielovce dňa 22. mája chceli Maďari vykradnúť mlyn na Ipli. Úmysel tento zbadala naša stráž a odohnala ich streľbou.

Boľševici dostali sa cez Ipeľ na Bielovce dňa 30. mája bez boja, nakoľko naša stráž po udalostiach v okolí ustúpila. Boľševikmi bol ostreľovaný guľometom rim. kat. kostol. Pri vtiahnutí do dediny prvé im bolo chytiť mlynára Nevizovského, ktorému v uvedený deň chceli vykradnúť mlyn. Odviedli ho do Vámos—Mikuly, kde ho odsúdili na smrť preto, lebo si mysleli, že ich prezrádza našej stráži. Dľa výpovedi menovaného mlynára členovia vojenského súdu — vyjmúc 1—2 — boli židia. Na vykonanie rozsudku neprišlo, lebo s ním jeden zo sudcov odľahoval, nechcel ho podpísať. Odvolával sa na očakávanú odpoveď a rozhodnutie vyššieho súdu, ktorému ho predložil so svojou správou. Konečne došlo oslobodenie. S mlynárom boli odsúdení na smrť ešte 30. a to 25 vojakov a 5 civilov. Medzi nimi bol i sakálošský zvonár. Mlynár od veľkého rozčúlenia a strachu pred smrťou dostal epilepsiu a preto po vylobodení nechcel o veci ani hovoriť. Keď mu bol oslobodzujúci rozsudok prečítaný, od radosti so slzami sudcu pobozkal.

Boľševici hneď po vtiahnutí do dediny dali zvoliť direktorium, do ktorého zvolili i učiteľa, ktorému, keď hodnosť prijať nechcel, hrozili vojenským súdom.

•

Od Bieloviec na západ susednou obcou je Pastúchov. Do tejto vtrhli boľševici 29. mája v noci okolo 2. hodiny. Naša stráž pozostávala zo 17 mužov, pod velením poručíka Jozefa Poustku, príslušného k 39. talianskemu legionárskemu pluku. Sila boľševikov sa odhadovala na 150—200 mužov. Veliteľstvo našich bolo v Parkan—Nane a boľševikov vo Vámos—Mikule.

Naša stráž boľševikov zbadala až vtedy, keď boli v dedine. Z obyvateľov niektorí ich priechod cez Ipeľ možno i zbadali, ale tí to našim úmyselne neprezradili. Naši pred veľkou presilou po pár výstreloch museli utiecť, aby sa nedostali všetci do zajatia. Ustúpili smerom ku Zalabe, ku Horonu.

Pri vtrhnutí boľševikov do obce veliteľ našej stráže, ktorý býval v kalvínskej fare, bol chorý a ešte spal. Stráž v prekvapení a pre rýchle vtrhnutie nepriateľa do obce nemala toľko času, aby ho včas zobudila a upozornila na nebezpečie. V poslednom okamihu na nebezpečie upozornil ho farár, ktorý na streľbu práve vtedy otvoril okno, keď jeden náš vojak v sebaochrane utekal popod oblok. Tento zavolať na farára, aby zobudil poručíka a aby mu povedal, že ich Maďari prepadli s veľkou silou a utekal ďalej. Farár vidiac nebezpečie pre obľúbeného poručíka, hneď ho zobudil. Poručík v rýchlosti si obliekol niečo, topánky ani nezašnorujúc, s revolverom v ruke vybehol z fary a utekal ku škole. Hneď potom dobehli boľševici ku fare, dovedení miestnym spolkárom. Vtedy už farár bol oblečený a stál v chodbových uličných dverách. Dobehnuvší boľševici, vidiac vo dverách ľudskú postavu, si mysleli, že je to nimi hľadaný poručík, zakričali svojím charakteristickým tónom »Kto to?« Farár im

sice odpovedal, čomu oni však v trme-vrme neporozumeli a strelili po ňom. Farár sa ale uhol za stĺp, ranili mu len ruku. Guľa mu ostala v ramene.

Boľševici po vrútení sa do fary šli rovno ku dverám izbovým, v ktorej menovaný poručík býval. Mysleli si, že je ešte tam, preto do izby strieľali cez dvere. Vidiac, že z izby sa neozýva žiaden odpor, vrútili sa dnu a rozkradli tam najdené všetky jeho veci.

Poručík dobehnúc ku škole a nenajdúc tam zo svojich vojakov nikoho, keď počul strelbu pri fare, mysliac si, že to strelba jeho vojakov na obranu fary, utekal ku fare, ale na svoje nešťastie, lebo sotva ta dobehol, poznali ho, strelil doňho vedúci potravného spolku. Ako už bezbrannému ranenému, boľševik z Vámoš—Mikuly, žid Julius Grossmann vykľal oči.

Zastrelený bol i sluha poručíkov legionár 39. tal. výzvedného pluku Jaroslav Ditrť, narodený 21. apr. 1887 v Pečine u Žamberka. Menovaný poručík sa narodil dňa 9. júla 1897 vo Chváleniciach pri Plzni. Oba boli pochovaní miestnym ref. farárom v cintorine v Pastuchove. Dňa 17. júna 1934 bol im postavený náhrobný pomník za účasti viactisícového obecnstva.

Boľševici zajatých odviekli do Vacova.

Spisy o tomto príšernom prípade v Pastuchove nachodia sa u divízného súdu v Banskej Bystrici pod číslom 1292/1919.

Od Pastuchova ďalej na západ je Čata. Na juhozápad leží obec Ipeľské Malé Kosihy a hneď za tými obec Salka. Obe sú v blízkosti Ipeľa, na hranici. Vpád do týchto obcí sa stal dňa 29. mája v noci okolo 2. hod.

Pri Malých Kosihách boj bol zahájený tým, že boľševici na našu pohraničnú strážnicu dali salvový výstrel, chcúc takto našu stráž odrazu zničiť. Stráž naša napadnutie boľševikov zbadala včas a zobudila ostatných svojich legionárskych druhov, ktorí boli ubytovaní v obci na troch miestach. Priebeh boľševikov cez rieku Ipeľ bol tak rýchly, že zobudení legionári nemali už toľko času, aby sa boli úplne poobliekali a do zriadenej obrany postavili. Na nepriateľa strieľali napoly oblečení a tak ustupovali. Ústup našich bol nutný i preto, lebo komunisti obtočili obec s troch strán a aby sa lepšie mohli orientovať o našich, vystreľovali rakéty. Našich bolo len 22, z ktorých 20. nepriateľovi unikli a 2. sa dostali do zajatia, a to Ľudevít Medvecký a Jozef Borovička. Ústup našich musel byť tak rýchly, že všetko vystrojenie, i jednu mulicu museli nechať boľševikom. Ustupovali tiež na Pald—Kemendín, kde bolo ich veliteľstvo a trén. Jedna časťka našich z Malých Kosih sa pripojila k našim v Skalke a s nimi spolu chcela urobiť na boľševikov protiútok, od čoho ale musela upustiť pre obkľučujúce pohyby nepriateľa a pre jeho presilu. Tento ústup sa tiež stal na Kemendín.

V boji pri Ipeľských Kosihách sily boľševikov patrily ku 3. budapeštianskemu pluku a bolo ich asi 70—80. Ich veliteľstvo bolo vo Vámošmikule. Naši mali len jeden guľomet.

Pri Salke bolo našej pohraničnej strážke asi 100 vojakov, ktorých vpád boľševikov naskrze neprekvapil, vzdor tomu, že večer mali zábavu. Útok boľševikov údatne odrážali. Most, ktorý vedie cez rieku Ipeľ, bol našimi mužne bránený a boľševici neboli by cez tento vôbec prešli, keby sa im nebolo podarilo prejsť cez Ipeľ vyše a niže mosta a neboli by zahájili obtáčajúci postup. V okolí mosta mali naši postavených 8 guľometov.

Pri Salke sa tu k našim pripojili ustupujúci i od Leledu a s tými spolu vydržali v odražaní boľševikov až do 8. hod. ráno, keď ustúpili cez Kéménd, Béh na Levice.

V boji pri Salke z našich nepadol nik, z boľševikov 2. Naši zajali 20 boľševikov, ktorých hradskou popri Bajte poslali do Parkan Nany. Keď ale došli s nimi do Hronskej Kamenice, bola naša odvádzajúca stráž boľševikmi, došľými od Sobu prevrapená, zajatí boľševici odňatí a z našich dvaja zajatí.

Od Salky juhozápadne leží obec Bajta a južne pri Ipli Leled. Ako na mnohom mieste u našich, tak i v Lelede dňa 29. mája večer bola zábava. Sotva si políhali a zaspali prvý sen, po polnoci okolo 2. hod. boli zobudení streľbou svojej stráže. To ich veľmi nevyrušilo, lebo k takým nočným a denným prestreľkám boli každodenne navyklí. Veliteľ poslal na zosilnenie stráže pár chlapov a ostatní ostali ďalej v odpočinku. Prestrelka prestala, za ktorou si naši začali variť zvyklú rannú kávu. Tichosť na strane boľševikov bola zákerná. Keď videli, že naša stráž je v pohotovosti, zanechali na tomto bode útočenie a rozhodli sa tento bod obísť lesom, ktorý nízke Leledu popri Ipli až po Bajtu a Hronskú Kamenicu je dosť rozsiahly. Naši na zosilnenie stráže pri lesníckom dome poslali 10 mužov, 10 ale nestačilo. Našich tu zaskočili a kým jeden odbehol do dediny nebezpečie dať na vedomie, dotiaľ z nich 9 zajali. Smerom k Helembe bola vyslaná 4-členná stráž, ktorá ale sotva vyšla z dediny, videla, že sa k nej blíži 8 boľševikov, následkom čoho sa vrátila. Boľševici šli dolu a naši hore vrchom a preto obrana nebola možná. Od západnej strany, od Bajty sa približovalo k Leledu 12 boľševikov. Z toho vidno, že obtočenie našich cez les sa boľševikom podarilo. Naši boli obtočení v polkruhu. Boli v úpäť lesnatého vrchu a boľševici po kopcoch v polkruhu nad našimi. Následkom tejto bojovnej výhody nepriateľa naši boli v nebezpečnom a neudržateľnom položení. Boľševici zo svojich výhodných pozícií strieľali na našich do dediny. — Bol sviatok Vstúpenia a preto ľud bol pri kostole, ktorý sa nachodí na severovýchodnom úbočí dediny, na zákrute cesty do Bajty. Pre našich na ústup k Salke bola jediná možnosť touto stranou, nakoľko len tu boli akotak chránení od boľševických rán. Ústup touto stranou radil im sám ľud, ktorý sa k našim choval priateľsky, menovite syn rim. kat. učiteľa Kováča, Maďara. Pod ochranou úbočia naši vytiahli z dediny ozíminami na blízky kopec »Várhegy«, s ktorého je rozhľad na celé okolie Salky a na ktorom dakedy bol zaiste nejaký obranný bod. Nevediac, ako vyzerá pohraničná situácia inde, iste zamýšľali na tomto bode zaujať obrannú pozíciu a preto zo skladu, ktorý mali v škole, v posledný okamih vzali so sebou bednu streliva do guľometu. Keď sa s tohoto bodu orientovali o situácii v okolí, presvedčili sa o neudržateľnosti pozície a zanechajúc guľomet a strelivo v raži, rýchlym tempom sa pustili k našim do Salky. V rýchlosti museli zanechať i druhý guľomet pri dedine, pri Ipli. Oba guľomety sa dostaly do rúk boľševikom. Pri ústupe zo skladu vzali len najnutnejšie. Učiteľ Kováč chcel zachrániť sklad, tušiac, že panstvo boľševikov bude len krátko, preto triedu zamkol a kľúč od nej nechcel oddať, ale na hrozby boľševikov predsa ho vydal. Boľševici sklad vylúpili.

Zo všetkých okolitých pohraničných dedín azda najkrajšie sa zachovalo obyvateľstvo k našim v tejto dedine. Jedinú vinu malo v tom, že priechod boľševikov cez Ipeľ neoznámilo našim. Že ľud nesmyšľal zle, dokázal i tým, že pri ústupe našich nenapádal a že našich 2 vojakov, ktorí ostali v lese od našich odrezaní, za celú dobu boľševického pánstva neprezradil a choval. Títo každú noc prichádzali do dediny pre potraviny. Táto priateľská vlastnosť korení v slovenskom pôvode obce, nakoľko táto, ako aj susedná obec Hronská Kremnica boly pôvodne slovenské.

Sotva naši vytiahli z dediny, boľševici hneď vtrhli do nej. Za nimi sa dohrnuly do dediny všelijaké židovky, robotníčky na vozoch a to na každom voze pod ochranou jedného vojaka. Došli až od Vacova a Budapešti. Prišli pre potraviny. Ľud ich chytró zunoval a začal ich svojím spôsobom vypudzovať z dediny.

V okolí tomto, tak ako v Sakáloši, bola stráž 39. leg. pluku.

Občania Leledu videli na maďarskej strane za Ipľom viezť 80 diel rôzneho kalibru. Od Ip. Kosih po železný most pri Sobe prešlo na naše územie vraj len 135 boľševikov. Jedna čiastka šla popri Dunaji smerom na Helembu, Parkan Nanu a druhá hore popri Ipli, na Leled—Bajtu—Salku. Chcel to byť obkľučujúci zámer na našu stráž nachodiacu sa pri vtoku Ipľa a Hronu do Dunaja a znemožnenie ich ústupu k Parkan Nane. — Tretia ich čiastka prešla na naše územie pri Salke. — Dve posledné čiastky boľševikov, totiž od Dunaja po Salku prišli cez Nagy—Jánošské hory a tiahly potom cez vrch na Zalabu. Prvá tiahla smerom k Parkan Nane.

Boľševici po dosiahnutí Hronskej Kamenice, bajtianskeho a zalabianskeho údolia zaujali uhol smerujúci na Parkan Nanu—Levice a pokračovali na Komárno—Nové Zámky a pohronskú dolinu.

Pri Helembe, pri potoku Kováč vysadili vojsko na breh Dunaja monitormi a tiež tak ďalej na západ až po Komárno.

•

Dňa 29. mája v noci pri Sobe po spodnej čiastke žel. mosta 7 boľševických vojakov preplazilo sa na našu stranu a nezbadano dostali sa ku našej stráži, ktorú prekvapili a odzbrojili. Podobným spôsobom dostali sa i ku stráži diel, ktorá sa spoľahla na predstráž. Jeden zo stráže tejto síce zbadal nebezpečenie, ale tak neskoro, že už nemal času zbraň upotrebiť. I táto stráž bola zajatá.

V okolí tomto boľševici dali znamenie na vtrhnutie o 2. hod. v noci výstrelom z dela na monitore pri Helembe.

Kým pechota postupovala označenými smermi, bola podporovaná delostreľbou s monitora a to na cestu zo Salky na Bajtu, na Leled, aby takto touto cestou bol znemožňovaný ústup našim. Jeden z granátov padol pri kostole v Lelede, viac na cestu od Bajty po Leled a niektoré padly do lesa v okolí Bajty, z ktorých neskoršie našli jeden 2 chlapci, ešte nevybýšený. Vzali ho do ruky a obzerali. To vidiac jeden ruský zajatec, ich upozornil na nebezpečenie. Granát odhodili, ale v tom vybuchol a ich usmrtil. S monitoru bolo dané spolu 9 výstrelom. Jeden nevybýšený našiel tiež v poli istý človek z Bajty. Vidlami ho odhodil, granát vybuchol a ho zabil.

Boľševické delostrelectvo strieľalo i od Zebegénu pri Sobe.

•

Naši pri Helembe so 4 delami vytrvali až do krajnosti. Z obsluhujúceho mužstva jeden, keď videl, že je obrana už beznádejná, vyňal z dela závažnú čiastku, aby nemohlo byť upotrebené. Boľševici ho lapili, prebodli a do hĺbiny kamennej bane sotili. Od Helemby naši ustúpili hneď po druhej hodine. V nebezpečnej situácii naši museli sa zachraňovať rýchlym ústupom, pri ktorom padli dvaja a z boľševikov jeden. Medzi prekvapených našich boľševici hodili ručnú bombu (udajne sa kartovali).

Boje pri Parkan Nane.

Dostať sa do Parkan Nany znamenalo mnoho pre vojenské plány boľševikov, nakoľko tento bod je železničným uzlom, z ktorého vedie železničná čiara na Levice a na Nové Zámky. Ich ďalšie plány boli očistiť od našich Horehronie, ísť cez Kremnicu na sever a cez Nové Zámky na Bratislavu.

Maďarské monitory po zaujatí Parkan Nany dňa 30. mája nad ránom okolo 4. hodiny začaly strieľať už od Ostrihomu. Strieľaly do okolia Hronskej Kamenice a na Parkan Nanu do okolia železničnej stanice. Okolo 6.—7. hodiny strieľali na Parkan

Nanu už z guľometov. Naši mali jedno 7^{1/2} cm delo a z toho strieľali na monitory. Toto delo zničilo maďarská delostreľba.

Uvoľnenou železničnou traťou od Sobu došiel k Parkan Nane pancierový vlak, ktorý zahájili streľbu na naše pozície od boku, až na železničnú stanicu. Jeden dobre namierený granát z monitora zničil strážnicu našich i so strážou. V strážnici boli 3 vojaci, z ktorých desiatnikovi odtrhlo hlavu. Delostreľba trvala až do 8. hodiny. Po zničení nášho guľometu boľševici prešli cez most na našu stranu predobedom o 10. hodine.

Proti presile boľševickej naši sa všemožne usilovali držať nádražie a to zo samozrejmej príčiny, znemožniť im ďalší postup vlakom. Útoky boľševikov až do obdržania posily boli bezvýsledné. Posilnení zahájili proti našim bodákový útok, pred ktorým naši ustúpili a oni sa zmocnili žel. stanice.

Počas týchto bojov boľševici postavili pri Ostrihome za vrchom 10 cm delo a i z toho strieľali na železničnú stanicu v Parkan Nane. Strieľali na Parkan Nanu i z toho dela, ktoré ukoristili pri Helembe. Mali ho postavené pri hradskej od Bajty do Hronskej Kamenice.

Pred ústupom našich z Parkanu náš vlak z nádražia práve chcel odísť s nákladom múky, keď od Hronskej Kamenice delový výstrel padol pred rušeň, čím odchod bol znemožnený a vlak dostal sa do rúk boľševikov.

Boľševici v Parkan Nane po ústupe našich rabovali od 10. hod. predobedom do 3. hod. poobede. Odvážali veci voz za vozom. Súc týmto zamestnaní, v túto dobu na našich neútočili. Mimo vecí nabraných z obchodov odviezli 3 vozy vojenských bakančov, vojenskú kuchyňu, množstvo múky, vojenských hábov a 60 mulíc s voj. vozmi. O 3. hodine naši dostali 300 mužov posily a za pomoci tejto o pol 5. hod. vytisli boľševikov z Parkan Nany a zahnali ich cez most do Ostrihoma.

Na chýr, že naši zahajujú protiútok, mnohí civili sa hrnuli cez dunajský most do Ostrihoma. Týmto sa oneskoril útek boľševikov, následkom čoho z nich značný počet naši zastihli na našej strane, z čiastky ich postrieliť, z čiastky zajali. Niektorí sa ukryli v domoch, v pivniciach, kde ich prezradili tí, ktorí sa ich nasýtili a naši ich zajali.

Po zaujatí predmostia našimi, na kopci boli postavené 2 delá. Z nich o 6. hod. pred večerom bola zahájená streľba na Ostrihom. Z jedného strieľali na Baziliku, kde boľševici mali údajne 30 guľometov a z druhého na delovú bateriu a na kasáreň. Boľševici na streľbu našich odpovedali. Streľba trvala celú noc. Boľševici nad ráno dňa 31. mája dostali 4 delá a 500 mužov posily.

Dňa 31. mája ráno boľševici zahájili delostreleckú streľbu i s monitorov. Výsledok bol ten, že dňa 1. júna predobedom o 11. hod. podarilo sa im prejsť znovu cez most do Parkan Nany i s guľometmi.

Naši dľa možnosti tiež pritiažili posilu, ale keď videli, že boľševikom prichádza posila i od Čaty pancierovým vlakom, Parkan Nanu opustili a ustúpili usporiadaným spôsobom smerom na Nové Zámky.

V bojoch boľševici mali veľké straty, na strane našich padli len 4. legionári. Veľké straty boľševikov zapríčinila i tá nesvedomitá okolnosť, že keď potrebovali posilu proti našim, hnali do boja chovancov učiteľského ústavu v Ostrihome. Poslali ich cez most v prvých radoch. Z nich starší boli zadelení do bojovnej čiary a mladší do sanitnej služby. Bolo ich spolu 54, z ktorých v prvom ohni padlo 45. Bolo to opravdové poslanie na jatku. Ich mŕtvolky boli pochované v Ostrihome.

Pre charakteristiku poznamenávame, že pri vtrhnutí do Parkan Nany boľševici hostinskému pri nádraží Požárovci vypustili 60 hektolitrov vína a v dome všetko zničili, pri čom vykrikovali: »Hja, barátom, Cseh—barát!« (Hja, bratku, priateľ Čechov!).

Boje v okolí Levíc.

Do okolia Levíc v posledné dva dni, totiž 29.—30. mája boly podávané z južného pohraničia znepokojujúce hlásenia. Zo Šarluh došla patrola hlásila nebezpečie maďarského útoku. Notár z Čaty hlásil telefonom, že v blízkosti je už 6 maď. boľševikov a žiadal úpravu. Hlásil, že je len sám. Od slúžnovského úradu z Levíc obdržal rozkaz, aby, ak mu bude možno, do večera vydržal a podával každú hodinu zpravu, čo on tak i urobil. Boľševici sa v ten deň neukázali.

Keď boľševici od východu, juhovýchodu a juhu začali blížif sa k Leviciam, podplukovník Kraus šiel do kasárne a nováčkov náhradného práporu 26. pluku poslal domov. Mnohí odišli i so zbraňou. Z nich sa niektorí pridali k boľševikom. Pred odchodom, ktorí boli rozvratného ducha, využijúc krátke zmätok, zašli najprv do vojenských skladíšť, aby si nabrali im vhodných vecí, a tak sa vrátili domov. Poctivejší a národne prebudenejší ostali. Títo po zavedení disciplíny boli komandovaní na obranu nádražia. Mesto ostalo bez vojska, následkom čoho pochybné individua začaly sa tísnuť do mesta so špatným úmyslom. Tehdajší služný Viktor Ravasz chcel brať na zodpovednosť podplukovníka Krausa, ale ho nenašiel. Rozvratné živly sa začaly chovať povážlivo. Tých, ktorých služnovský úrad hneď na počiatku dal internovať, dav vypustil, chodil po uliciach s maďarskými zástavami, spevom a trikolórmí. Obraz p. prez. Masaryka zneuctil a zničil.

Mnohí naši boli v rozpakoch, ale poštový úradník Beniač dňa 30. mája ostal kľudne konať svoju telefonnú službu, dávajúc na všetky strany zprávy, ešte i večer o 9. hod. vytrval na mieste.

Dňa 31. mája pri mestskom dome shromaždilo sa asi 400 otáznych individuí. Služný V. Ravasz prišiel medzi nich a prehovoril k nim. Prišiel i kalvinský farár Birta s maďarskou trikolorou. Prehovoril k ľudu o stave. Poburoval ľud proti našim úradom, pobyt ktorých prehlasoval už za nepotrebný. Svoju štvavú a poburujúcu reč dokončil privolaním: »Nech súdi ľud a Bohl« Reč jeho neostala bez účinku, lebo hneď jeden zúrivec z davu chcel od chrbta slúžneho zaklať, čo prekazil Benkovič s tým, že stál za chrbtom slúžneho, pre ktorého sa útočník nemôhol dostať k slúžnemu. Potom prehovoril advokát Novotný a niektorí iní vážnejší, prímluvy ktorých rozvášnený dav akosi utíšili. Po utíšení ľudu slúžny Ravasz šiel na stanicu, kde našiel podplukovníka Krausa, od ktorého žiadal ochranu pre mesto, načo kapitán Schmidt, nadporučík Bezrouk a poručík Pštros, ktorí mali na stanici asi 70 vojakov, s pár chlapmi šli urobiť poriadok v meste. Vrátili sa s nimi i naši úradníci. Ľud vidiac vojakov, sa rozišiel.

Kým naši úradníci boli na stanici, kalvinský farár Birta dal sa menovať ľud. komi-sárom a šiel na poštu odobrať úrad, keď ale videl, že sa naši so stanice vrátili, ušiel a sa skryl.

Vojenská stráž ostala v meste ďalej patrolovať. Takto sa vydržalo do druhého dňa, keď došiel na aute od Levíc z Nitry major Dokoupil. Tento vydal potrebné rozkazy na všetky strany. Poobede z Levíc odcestoval. Vtedy niektorí preoblečení boľševici boli už v Leviciach, kde ovšem naši hodne prívržencov.

Dňa 1. júna (v nedeľu) poobede okolo 5. hod. slúžny na povzbudenie a ukludnenie okolia vyšiel na vidiek, do Naďodu, atď. Keď sa vracal, do mesta už nemôhol. Slúžny a podslúžny už stretli naše ustupujúce vojsko, ktoré ich upozornilo, že sú v meste nž boľševici.

Do okolia Zlatých Moraviec dostali sa boľševici 2.—3. júna. Vtedajší župan dr. Martin Mičura dňa 1. júna dostal telefonickú zprávu, že boľševici do Levíc vťahli o 5. hodine poobede. Celá vojenská stráž v Zlatých Moravciach počítala jedného poručíka a 11 mužov 39. italského legionárskeho pluku. Dvaja z nich boli francúzski legionári (americkí Slováci). Z týchto 6 mužov dňa 1. júna zvláštnym vlakom odišlo na pomoc do Levíc, ale boja sa už zúčastniť nemohli. Ustupovali spolu s italským legionárskym delostrelectvom do Zlatých Moraviec, kde prišli v noci okolo 11. hod.

Riaditeľ meštianskej školy v Zlatých Moravciach J. Míxa, náčelník Sokola, určil istý počet Sokolov na obranu evakuovaného obyvateľstva a na podporu tých, ktorí ostali s vojskom v meste. Jedna čiastka odišla smerom na Skycov, kde vtedajší farár dr. Buzalka zaopatril im povozy a tými ich dal odviezť do Veľkých Bošian.

Zlaté Moravce boli oslobodené od boľševikov dňa 8. júna.

Boľševici mali veľké straty, lebo nemocnice v Leviciach boli nimi preplnené.

Pri vrátení sa našich do Zlatých Moraviec zastrelili troch občanov v Kasine preto, lebo z Kasina bolo na nich strieľané a jeden z našich aj padol.

Naše delostrelectvo strieľalo 2. júna nad vinicami od 4. hod. rána do 5. hod. poobede, keď pre nedostatok nábojov ustúpilo k Nitre.

Boľševici pri rýchlom ústupe zo Zlatých Moraviec zanechali celý voz nábojov a pušiek.

•

Dľa telefonnej zprávy pošty z Levíc pred večerom dňa 1. júna bolo v Leviciach už 400 boľševikov, ale na pošte ešte neboli. Boľševická zástava bola vyvesená na mestskom dome už poobede o 5. hodine.

Z našich poslední sa vzdialili z mesta: poručík Lehotský, poštový konzulent Link Fejér a prednosta pošty Beniač.

Okresný úrad z Levíc odišiel do Zlatých Moraviec, odkiaľ ale už na druhý deň musel ísť ďalej, lebo boľševici v ten čas sa už blížili i k Zlatým Moravciam, ba i do okolia Nitry, od ktorej dňa 5. júna boli už len na 3 kilometre. Okolie toto bránil 25. peší pluk.

Boľševici vťahli do Levíc pešo, na vozoch a na koňoch od Ipoľských šiah, z doliny Ipľa, železnicou od Parkan Nany a od Čaty. Kým sa dostali do Levíc, cestou mali s našimi srážky na rôznych miestach a to pri Oroske, Želiezovciach, Šarľuhách, Šárovciach, Lekýre, Nadode, atď.

•

Na učiteľskom štátnom ústave v Leviciach dňa 30. mája do obeda sa ešte vyučovalo, na poludnie však z kasárne bol vydaný rozkaz k evakuácii mesta. Odchod z ústavu sa stal večer za súmraku vlakom. Riaditeľ Šimák, profesor Koloušek a 90 chovancov došli až do Novej Bane, odkiaľ na uistenie z nádražia v Leviciach dňa 1. júna vrátili sa do Levíc. Po príchode poobede okolo 5. hod. bolo čuť praskot z pušiek a delostreľbu. Boľševické delá boli rozostavené nad vinicami a odtiaľ bombardovali železničnú stanicu. V ten čas prichádzal na námestie oddiel legionárskeho delostrelectva, ktorý sa octol v nebezpečí zajatia, preto sa chytró vrátil z mesta von. Nad cintorinom ťahla refaz boľševického vojska, ktorá narazila na našu hliadku, ktorá v rýchllosti ustúpila.

Boľševici vťahli do mesta. Hneď prišli do učiteľského ústavu. Riaditeľ im musel oddať 80.000 Kč pokladničnú hotovosť. Chovancom predniesli agitačnú reč, v ktorej ich vyzvali k vstupu do boľševickej armády. O tom, čo sa potom stalo, ako odvedli pro-

fesorov, ako s nimi nakladali, píše Alexander Bahurinský, žiak II. ročníka ústavu v 1.—5. čísle časopisu »Mladé Slovensko« a tiež je opísané v Ročenke štátneho uč. ústavu v Leviciach zo škol. roku 1932/33.

Od 8. do 11. júna naši tiahli k Leviciam so značnými silami s troch strán a to od Vrábľov cez Veľkú Kálnicu, od Hronských Kozároviec a od Novej Bane. Na vydobytie Levíc bol zahájený boj väčších rozmerov dňa 9. júna (v pondelok) ráno, do ktorého s malými prestávkami zasahovalo i delostrelectvo. Medzi Starým Tekovom a Kálnicou naši prešli na ľavú stranu Hrona. Poobede bol zahájený boj pechoty, do ktorého boľševické delostrelectvo zasahovalo s prevahou. Medzi boľševikmi bolo rozchýrené, že naši napádajú s trojnásobnou silou. Okolo 4.—5. hod. poobede naši boli od Levíc už len asi na 2 km. Dostali sa až ku mlynu Šótskemu. Následkom protiútokov boľševikov, ktorí dostali výdatnú posilu, naši niečo ustúpili na pravú stranu Hrona. Straty na mŕtvých a ranených boli na oboch stranách.

Dňa 10. júna (v utorok) nad Levicami sa zjavily lietadlá, ktoré na Košutovom námestí spustily bomby, tiež na mestský hotel, kde vypukol požiar. V tento deň bojov pechoty nebolo, len delostreľba, ktorá trvala do 10. hod. večer.

Dňa 11. júna (streda) v boji sa pokračovalo. Predobedom o 10. hod. nad mestom krúžily 3 naše lietadlá, hádzaly na mesto bomby a strieľaly na mesto z guľometov. Lietadlá boli italského typu a lietaly nad mestom tak nízko, že osoby na nich bolo možno vidieť slobodným okom. Boľševici ich ostreľovali z ručných pušiek a z guľometov. Po vzdialení sa lietadiel bola s našej strany zahájená delostreľba, ktorá v meste zapríčinila značnú škodu na domoch. Z občanov boli usmrtení traja bombami. Po útoku lietadiel a delostrelectva nasledoval boj našej pechoty. Najväčší boj sa odohral pri železničnej stanici pri Novom majeri. Poobede o 5. hod. následkom protiútokov boľševikov naši znova ustúpili na pravú stranu Hrona.

Dňa 12. júna (štvrtok) ráno boľševici dali pár výstrelův, ale ináčce celý deň bol dosť tichý.

Dňa 13. júna (piatok) zahájili boľševici delostreľbu, v ktorej na obed a večer pokračovali obe bojujúce strany. Večer o 7. hodine nad mestom krúžilo boľševické lietadlo, ktoré shadzovalo noviny a letáky.

Dňa 14. júna bolo pomerne ticho. Dňa 15. ráno o 4. hodine sa začal delostrelecký boj. 5. našich lietadiel skúmalo boľševické pozície. Delostreľba trvala celý deň. Poobede o 2. hod. pri Lászlómüve, pri strelnici a pri nádraží bola tuhá srážka pechoty, ktorá trvala do 4. hod. odpoľ.

Dňa 17. júna (utorok) naši napádali pri Rybníku, ktorý boj trval od 11. hod. predobedom, do 6. hod. pred večerom a skončil sa opätným ústupom našich. Bol to boj jeden z najtuhších.

Keby naši dňa 17. júna boli zahájili ešte jeden silnejší útok, boli by bývali boľševici katastrofálne porazení. Nestalo sa tak pre nedorozumenie medzi pravým a ľavým krýdlom, nakoľko nebol vykonaný jednotný útok a nie v pravý čas. Pravé krýdlo začalo napádať prv ako ľavé a zašlo príliš do predu, následkom čoho sa dostalo do krížneho ohňa boľševikov a preto muselo ustúpiť so značnými stratami. Ľavé krýdlo zasa zaostalo, preto útok nemal želateľného výsledku, ačpráve bol dobre premyslený. Boľševici poslali do tohoto boja čerstvé sily.

Po týchto bojoch naši ustúpili vyše Levíc a ostali tam, kým neboli boľševici porazení a vysilení na všetkých bojovných liniách.

Boľševici na konci svojho pánstva na Slovensku pri Leviciach zastrelili 3 našich ľudí, obvinených zo sympatie k Čechom. Jeden z nich sa volal Jedlička druhý Šulgan a tretí Mikuláš Hojko zo starého Tekova. Na mieste ich zastrelenia jamy si museli vykopať sami. Keď sa naši vrátili, vykopali ich a znovu pochovali.

Mikuláša Hojku obvinili, že nášmu vojsku telefonoval, že ich telefonný drôt prestrihol a že našim ukázal, kde sú boľševici. Mal ženu Maďarku a to bolo jeho nešťastím, lebo ho sama obžalovala. Vo svojich poctivých národných citoch ničím sa nedal mýliť. Keď bol v Leviciach zavretý vo vyšetrojúcej väzbe a keď lietalo ponad Levicami lietadlo, poslal kamaráta Karola Leckého pozreť, či je to čsl., či boľševické a keď mu menovaný (ktorý tiež bol zavretý) oznámil, že je to čsl., natešený povedal: »Teším sa, že sa naši blížia, že víťazia a viem, že im Boh pomôže v ich spravodlivom boji k víťazstvu.«

Boje Horehroním.

Dolina Hrona a železničná čiara touto od Levíc na Hronskú Breznicu mala strategický význam. Jedno, bol plánovitý smer u boľševikov spojiť boje od Levíc s bojmi v okolí Zvolena a za druhé, od Hronskej Breznice cez Kremnicu na Vrútky. Veliteľ úseku zvolenského šnejdárak veľmi dobre vystihol veľké nebezpečie, preto sa usídlil so svojím štábom v Kremnici a dal si pečlivo záležať na obrane pohronskej a Kremnickej doliny.

Medzi Levicami, Novou Baňou a Žarnovicou, totiž na čiare pohronskej doliny boje s boľševikmi mali veľmi pohyblivý ráz. Bojovná čiara sa stále posuňovala vše do predu, vše do zadu. Na tejto čiare boli srážky pri Rybníku, Sv. Beňadika, Kozárovciach, Novej Bani a Žarnovici.

Pri Rybníku prvý raz bolo počuť delostreľbu v nedeľu (8. júna) pred Turícami medzi 9. a 10. večernou hodinou. Bol práve tanec, ktorý predstavenstvo obce v obave pred ďalšími vážnejšími udalosťmi rozohňalo. V pondelok (9. júna) ráno došiel prvý obrnený vlak na Kozmálovskú železničnú stanicu a z toho boľševické hliadky došli až do Rybníka. Pred presilou boľševického vojska naše vojsko ustúpilo za Hron, smerom k Zlatým Moravciam. Boľševici ešte v ten deň postupovali do Kozmáloviec, odtiaľ až k železnému mostu na Hrone. Potom nastalo ticho. V turečnú nedeľu poobede boľševické vojsko a večer o 8. hodine boľševická bateria vtiahla do Rybníka. Hneď potom naše delostrelectvo zahájilo streľbu na boľševickú pechotu. Paľba čoskoro zatíchla a do rána bolo ticho. Boľševická delostreľba sa umiestňila pri cintoríne a v turečnú pondelok zahájila paľbu smerom ku Zlatým Moravciam. Naše delostrelectvo odpovedalo, od ktorého do humna hospodára Vendela Lúpala padlo 21 granátov. Pred útokom našich ešte v ten deň museli boľševici ustúpiť po Levice. Naši sa z útoku vrátili v utorok ráno.

Pri dobytí obce našimi sa stalo nešťastie z omylu. Ako jedna časť nášho vojska vchádzala do obce, jeden vojak sa pýta istého civila, kto je. Ten mu odpovedal, že je Maďar Martin. Vojak mysliať si, že je to boľševik v civile, ho zastrelil.

Obsadenie obce našimi bolo veľmi krátke, lebo nový posilnený nápor boľševikov ich z obce vytisol ku kameňolomu »Kusá Hora«, kde sa ale postavili na silný odpor. Boľševici posilnení dobrovoľníkmi a násilnými odvodmi znovu vtrhli do obce a na kopcoch »Prieložky« a »Urbanky« sa až po les zakopali a očakávali útok našich. Delá mali rozostavené v školskom dvore a na záhumní. Boj zahájili naši. Delové rany dosť husto padaly do obce. Jeden granát padol na sakristiu, kde sa farár práve modlil. Málo chybelo, že nebol usmrtený. Jeden granát padol na dielňu kováčsku, ktorý usmrtil kováčskeho učňa a tri na školskú budovu. Mimo týchto bolo viac domov poškodených.

ných. Vzdor tomu, že našich bolo ďaleko menej, predsa zahnali boľševikov znovu ku Leviciam. Naši zajali viac trénných vozov, streliva, guľometov, pušiek, ktoré boľševici pri rýchlom úteku odhodili.

Pri dobýjaní obce Rybníka boľševici boli húževnatí. Dvaja guľometníci vo viniciach vydržali tak dlho, až ich naši odstrelili.

V tento deň (v nedeľu tur.) boľševici strieľali na obec až do Levíc. Následkom toho vypukol v obci oheň. Zhorelo 5 stodôl, 10 domov, 2 pivnice a 4 kusy statku. Viac domov ľahlo popolom. Naši znova ustúpili po kameňolom »Kusá Hora«. Boľševici vnikli do obce. V opojení nad svojím víťazstvom zavolali si cigáňov, rozkázali si hrať a dali sa do divokého tanca (jeden s druhým v plnom výzbroji). Zahralo im do toho najlepšie naše delostrelectvo, od ktorej muziky sa rozutekali. V pondelok ráno (turičný) obdržiac posilu, zahájili útok proti našim, ktorí museli odolávať päťnásobnej presile. Naši sa sice hrdinsky držali, ale predsa museli ustúpiť, nakoľko ich boľševici takmer obkľúčili. Boľševikom pomáhal i obrnený vlak. Ustúpili za Hron a boľševikmi boli prenasledovaní smerom k Zlatým Moravciam. Od tej doby nepriateľ bol veľmi namyslený.

Za dobu bojov v okolí obce sa prihodily rôzne udalosti: 1. Práve vtedy, keď naše vojsko postupovalo od Zlatých Moraviec cez Kozárovce do Rybníka, zvonár zvonil na obed v oboch obciach. Vojsko domnievajúc sa, že občania tým dávajú znamenie boľševikom, málo chybelo, že zvonára nezabili. 2. Pri vťiahnutí boľševikov do dediny na veži umiestnili guľomet, ktorým ostreľovali našich. Pri vťiahnutí našich do dediny istá starena mýlne udala, farára, že on dovolil ísť boľševikom na vežu, následkom čoho farára chceli zastreliť. Farár prosil vojakov, aby ho nezastrelili v kostole, ale radšej na ulici. Práve keď to chceli vykonať pri múre krypty, niže kostola a farár už sloziac si klobúk, sa modlil, vtedy šiel tade kapitán Hayduk, ten vec prekazil a vojakov dal potrestať.

Počas bojov niektorí z obyvateľstva sa skrývali v panskej pivnici, v krypte pod kostolom, v školskej budove a v ostatných pivniciach.

Na oboch stranách padlo do 70 mužov, ktorí boli v miestnom cintoríne pochovaní. Z našich padlých meno len jedinému bolo zistené: poručík, italský legionár, Čech, rodák z Prahy, Vystrkovský.

Ranení boli i niektorí obyvatelia obce.

Ošetrovne vojenské boli v Kozárovciach, v Rybníku a Leviciach.

Obec Kozmálovce bola ostreľovaná boľševikmi od Kálnice, odkiaľ padlo do obce 47 rán, pred ktorými sa niektorí z obyvateľstva ukryli do panskej pivnice. Cez obec boľševici previezli 15 kusov 15 cm diel. V tunajších bojoch padli 2 komunisti a ranení boli 3. Rozhľadňu mali na Kalvárii.

Pri jednej srážke v Kozmálovciach naši mali 8, boľševici 4 delá. Naši boli zakopaní pri železnom moste. Odtiaľto tiahli k Novej Bani. V okolí trvaly boje asi 14 dní.

Boľševici dňa 1. júna boli v Leviciach. Naši, aby za nimi pohronskou dolinou nemohli rýchlejšie postupovať, dňa 3. júna na trati pohronskej pretrhli ručnými granátmi železničné kofajnice. V ten deň večer prišla z 30. mužov pozostávajúca boľševická hliadka do Tekovskej Breznice, ale sa v noci vrátila do Kozároviec, z obce ktorej odrastlá mládež sa rozutekala do hôr, aby nemusela za vojakov medzi boľševikov. Dňa 4. júna sa dostavila naša výzvedka, aby zistila, kde sú boľševici.

Po zaujatí Kozároviec, Kormáloviec a Rybníka cez turičné sviatky silnejšie boľševické oddiely dostaly sa až nad Sv. Beňadik, odkiaľ boli zabraní našim zo 4 vozňov pozostávajúcim obrneným vlakom, ktorý by sa bol pri beňadikovskej skale skoro srazil

s boľševickým vlakom, na ktorom bolo 7 cm delo. Medzi dvoma vlakmi nastal krátky boj, v ktorom málo chybelo, že náš obrnený vlak nebol zajatý. Od zajatia sa zachránil len tým, že (bol obrátený opačne) v rýchlosti vystrelil za sebou kofajnice, pri čom im prišlo ešte vhod to, že sa boľševikom stala nehoda, ktorá ich uviedla do krátkeho zmätku.

V nasledujúci deň boľševici boli zatlačení k Leviciam. V tretí deň potom boli srážky pri Leviciach.

Dňa 10. júna v boji pri Kozárovciach bola srážka pri Mačacom brode, v ktorej boľševické delostrelectvo strieľalo do Veľkej skaly.

Dňa 11. júna, ako sme si to už poznamenali, cez Tekovskú Breznicu bol poslaný Šnejdárkom náš 71. trenčiansky pluk v počte 50 mužov k Pukancu a Prandorfu. Dňa 12. júna ráno boli už v boji na určenom mieste. Pred presilou museli ustúpiť do Tek. Breznice. Tu prenocovali. Dňa 13. júna veliteľ dal vytiahnuť delo ku Chválénym, odkiaľ strieľali do okolia Pukanca a k Prandorfu. Strelba trvala do obeda. Súčasne sa operovalo podobne (dňa 10. júna) od Zarnovice na B. Štiavnicu, ako sme to už tiež poznamenali.

V noci so dňa 13. na 14. jún šlo naše vojsko proti boľševikom. Pred večerom naši prišli do Tekovskej Breznice od Skycova cez Novú Banu a Brehy. Ubytovalo sa v škole. Medzi ním boli: Dzurek, nadporučík a poručíci Ľudevít Greguš a Ladislav Novoveský.

Dňa 15. ráno bola našimi chytená vyzvedačka cigánka. V tento deň poobede o 3. hod. bola srážka výzvediek medzi Viničkami a Chválénym, ktorá trvala štvrt hodiny a v ktorej boli ranení 2 legionári. Chválenskou dolinou sa vracajúca výzvedka priviedla so sebou raneného boľševika Ladislava Hardého, ktorého viezli do Novej Bane, ktorý ale cestou umrel. Bol pochovaný v Tekovskej Breznici.

Dňa 19. júna boľševici tiahli od Tekovskej Breznice a Sv. Beňadika k Novej Bani. Veliteľstvo zásobovacie a vozotajstvo umiestili v Sv. Beňadiku a v Psároch. 6 diel rozostavili pri Tekovskej Breznici. Pechota sa rozostavila a zakopala krížom dolinou od železničnej trati pri stanici v Novej Bani až po Hron a ďalej po brežské lesy. Proti tejto nepriateľskej fronte naši sa rozostavili pri Rudne nad Hronom, kde s kalvárie mohli pohyby nepriateľa dobre pozorovať.

Dňa 20. júna celé predpoludnie dunely boľševické delá. V strelbe nábojmi nešetrili. Naši úmyselne neodpovedali, ale čas využívali k opevňovaniu a vyčkávali žiadanú pomoc od Zlatých Moraviec, ktorá došla dolinou Žitvy cez Malú a Veľkú Lehotu. Naši postavili 4 delá pri samom Rudne, 2 väčšie (15 cm) nad Rudným, na Dlhom laze, na vrchu Vranov, na pravom brehu Hrona, 3 guľomety v Novej Bani nad hostincom Bevilágovým, pri promenáde a 3 na šibeničnom vršku, s ktorými sa dostali boľševikom za chrbát.

Keďže naši neodpovedali, boľševici si mysleli, že im nehrozí nebezpečie a preto sa začali v svojich pozíciách voľne pohybovať. Niektorí z nich sa odvážili ísť do mesta. Túto neostražitosť nepriateľa naši využili a zahájili na všetkých stranách prekvapujúci delostrelecký a puškový útok. To ich úplne prekvapilo, ale ešte viac okolnosť, že sú napadnutí od chrbta. Nastal medzi nimi zmätok, v ktorom behali sem-tam bez hlavy, bez disciplíny. Skákali i do Hrona, aby sa tak dostali na ľavú stranu Hrona a k Sv. Beňadiku. O 2. hod. poobede z boľševikov bolo tu už len 6 mŕtvých a niekoľko ranených. Na našej strane bolo 6 mŕtvých. Z našich boľševici pred obedom zajali 7, ktorí ale pri poobedajšom zmätku utiekli. Mŕtví boli pochovaní v Rudnom na Babinej Chrasti.

Naši mali pozorovaciú stanicu na Breznianskej Hôrke a na Vranove a boľševici v Breznianskom poli na Chrasti. Na našej strane operoval 35. pluk. Boľševického vojska bolo 2 a nášho 1 prápor. Delá boli 7.5 cm a 15 cm.

Počas uvedených bojov stal sa nasledovný prípad: K prievozníkovi cez Hron prišiel boľševický kapitán a nahováral ho, aby previezol cez Hron niekoľkých vojakov a sľuboval mu za prevoz honorár. Takto chcel vykonať zhubný útok na obrnený náš vlak, ktorý stál na rudnianskej žel. stanici. Vojaci mali hodiť podoň 10 sviazaných ručných granátov a tak ho vyhodiť do povetria. Menovaný sa na tento čin nedal nahovoriť a podplatil. Dal sa na to Andrej Uškrt, ktorý viezol boľševikov v určitý smer. Naša stráž boľševikov zbadala, a začala tým smerom strieľať. Keď ich naši zbadali, práve prichodili k brehu. Na kompe mimo boľševikov boli ručné granáty, 2 guľomety a 2 kone. Naši zahájili na nich guľometnú strelbu. Prievozník, sa zachránil, hodil sa do vody, priplával pod most, kde ostal vo vode 2 hodiny tak, že mu len hlava trčala z vody. Keď paľba prestala, opovážil sa ku kompe. Keď sa približoval k brehu, znova bola zahájená strelba, načo sa znovu hodil do vody, vyplaval na breh, utiekol domov a kompu nechal svojmu osudu.

Dňa 21. júna boľševici v Tekovskej Breznici na veži umiestnili guľomet, odtiaľ striedali na pancierový vlak, ktorý strelbu opätovoľ a po krátkom čase sa vrátil do Novej Bane. Poobede o 1 hodine asi 200 vozov boľševických tiahlo Horehroním. Príbehnuvší boľš. dragún ich vrátil, lebo naši zahájili protiútok pri Novej Bani. V Sv. Beňadiku zanechali delostreleckú muníciu, pre ktorú sa vrátili v ten deň so silnou strážou. V Psároch pri svojom návratnom úteku z vozov vyhadzovali zemiaky, mrkvu vysypali a mäso pohádzali do Hrona, aby mohli ľahšie utekať. Vyhádzanú zásobu si ľud posbieral. Pri úteku niektorých z nich naši zajali, tiež ten guľomet, z ktorého s tekovsko-breznianskej veže striedali na pancierový vlak.

Boje v okolí Novej Bane trvaly skoro mesiac. Raz naši boľševikov obkľúčili, z nich značnú časť zajali, medzi nimi i podplukovníka. Zajatých dopravili na veliteľstvo do Kremnice a odtiaľ do zajateckého tábora.

Boje pri Žarnovici.

K Žarnovici prichádzali boľševici so dvoch strán a to od Levíc a od B. Štiavnice. Dňa 6. júna (piatok), po srážke s boľševikmi pri B. Štiavnici naše vozotajstvo prišlo do Sklenných Teplíc. Ľud obce z príchodu našich mal zlé tušenie. Potvrdil správnosť ich domnena jeden dôstojník, ktorý zastavil sa na občerstvenie u občana Gašparčeta, im hovoril, že bol vo svetovej válke na italskej fronte pri Piave, ale že boj s maďarskými boľševikmi je horší.

Dňa 7. júna v okolí Sklenných kúpeľov bolo ticho, len poobede zazneli od juhu výstrely. Strelba táto v sobotu nocou a v nedeľu ráno sa zosilovala a bolo ju už počuť na blízkom vrchu Bukovci. V nedeľu na svitaní bolo vidieť v diaľke kde-tu už i postavy a zablyskol i výstrel z pušky. V dedine samej bola úplná tichosť. Nikde sa nesvietilo, ale nik nespál a každý očakával blízke zlo. Kúpeľní hostia keď počuli, že sa blížia boľševici, kúpele opustili. Museli odchádzať povozom, lebo vlak už nešiel.

V nedeľu pred obedom o 10. hod. Jozef Lavko z Repišťa vyhrážal sa pred kostolom niektorým občanom: »Počkajte, však vás už dnes povešajú«. Po obede sa začali boľševici ukazovať v 12—14 členových skupinách. Neboli to boľševici v uniforme, ale

robotníci z vyhnianskeho pivovaru. Títo prehovorili k ľudu a nahovárali ho k boľševizmu, pritom sa ale žiadnych výtržností nedopustili. Zašli k starostovi a žiadali povozy do Bzínca, ktoré i dostali.

Po porážke našich v Banskej Štiavnici (6. júna) nášho cez Vyhne ustupujúceho vojska bolo 180 mužov. Z Vyhne šli cez Bzinec smerom na Sv. Kríž. V Bzinci oddychovali. Po vzdialení sa našich prišli boľševici a rozostavili stráže. Ich veliteľ bol práporčík Šašváry so sídlom vo Vyhniach. Hlavným boľševickým agitátorom bol riaditeľ pivovaru, N. Náter a učiteľ Karol Vándor. Rečnili a vylepovali plakáty. Po ústupe boľševikov skryli sa v osade Lukavica, pri Žarnovici. Ľudom boli prezradení, zľapaní, pred vojenský súd postavení, na smrť odsúdení, v chotáre Bzínca zastrelení a pochovaní v Hlínsku. Dňa 10. júna situácia sa zmenila, lebo dochádzali naši, ktorí sa po kopcoch ako stráže zjavili a pátrali po boľševikoch.

Po 9. hod. ráno sa objavilo naše vojsko vo väčšom počte. Napred prišla pechota, potom jazdci a za nimi vozotajstvo. Zastavili sa pred kúpeľným hostincom. V kancelárii si zariadili telefon, ktorý ich spájal s veliteľstvom v Kremnici. Telefon bol tu asi za dva týždne a ťahali ho zároveň so svojím postupom na B. Štiavnicu. Bol to oddiel 94. pluku, ktorý z rozkazu hl. veliteľa Šnejdárka pod vedením brigádnika Bláhu tiahol proti boľševikom k B. Štiavnici. Na ceste na B. Štiavnicu naši zajali 2 boľševikov, ktorí nevediac, že naši idú, viezli plakáty. Boli privedení do Sklených Teplíc, kde pred kúpeľnými hosťmi ich chceli obesiť. Na prosbu starostu, aby obec nemala špatných rozpomienok, upustili od toho. Zatvorili ich v dome riaditeľa kúpeľov Gašparetza. Na druhý deň ich zaviezli do Kremnice na veliteľstvo.

Do Žarnovice došlo 35 boľševikov. Mali len jeden guľomet. Na tretí deň prišli naši od Veľkého Poľa s 3 guľometmi a 2 delami. Pechota naša bola umiestnená v poschodí lesného riaditeľstva. Od B. Štiavnice došlo asi 30 boľševikov, veliteľstvo ktorých bolo v B. Štiavnici. Boľševici z B. Štiavnice dochádzali v menších skupinkách cez Dolné Hámry. Naši mali na žarnovickvej stanici obrnený vlak, veliteľom ktorého bol nadpor. Beneš. Veliteľom tunajšej častky 75. pluku bol štábný kapitán Kupec a veliteľom četníckeho útvaru bol Adolf Cada.

Keď prišlo naše vojsko do Žarnovice, bolo od Skalky privítané boľševickou strelbou, prečo veliteľ nášho oddielu chcel dať každého 10. občana zastreliť. Starosta obce sa občanov zastal s tým, že nestrieľali občania, ale takzvaná »Vyhnianska garda«. Vec na tvári miesta preskúmali a dokázala sa pravdivosť starostu, keď bola nájdená s týmto nápisom odznaková páska.

Pri prestreľkách v okolí Žarnovice na strane boľševikov bolo 8 mrtvých a 14 ranených a na strane našich boli 3 mrtví a 8 ranení. Ranení boli ošetrovaní v starej škole. Jeden z našich mrtvých bol legionár Pavel Krnák, ktorý bol pochovaný v cintoríne obce a jeden na poli pri Skalke, neďaleko bytu Suchého.

Z našich bol zajatý jeden, italský domobranec.

Dňa 9. júna bol na smrť odsúdený a v cintoríne zastrelený Arpád Korvini, žid a telegrafista Alexander Mogó bol odvedený do Novej Bane a zastrelený.

Boje pri Nových Zámkoch.

Zo strategického ohľadu Nové Zámky sú veľmi významným železničným uzlom. Toho si boli vedomí nielen maďarskí boľševici, ale i naše vojská. Tento bod práve tak, ako čiaru Ipeľské šahy—Lučenec—Zvolen, Rimavská dolina—Tisovec a Košice—Kyšák—Obyšovce, boľševikmi bol považovaný za kľúč k ďalším vojenským operáciám na

západ, na považskú dolinu, na Žilinu, na Bratislavu. Z dôvodu toho musely byť Nové Zámky za každú cenu, až do krajnosti bránené.

Naši na obránenie tohoto významného bodu sústredili sice čo sa len dalo, ale vo výstroji a v počte vojska voči nepriateľovi ostávali v menšine. Že presile nepriateľa odolali, možno ďakovať jedine duševnej prevahe, chrabrosti, lepšej vojenskej taktike, náležitejšiemu vedeniu a zdravej nacionalite.

Boľševici zaiste počítali s dobre vedeným a silným, kvalitným odporom, preto viedli proti Novým Zámkom celý svoj južný úsek od Čaty po Komárno. Pri postupe od Sobu na západ závažnou oporou bol Dunaj. Po tomto za pomoci monitorov postupovali a vojsko vysádzovali na breh dosť rýchlo, ako sme si to už čiastočne poznamenali. Dňa 30. mája v noci o 2. hodine podnikli útok proti našim pri Helembe, súc podporovaní nielen strelbou s monitorov, ale i s pancierového vlaku, prislého od Sobu. Bol proti ním poslaný strážmajster Slamersek so 4. mužmi a s guľometom, aby zamedzili prevážanie vojska. To však bolo nedostatočné, lebo ráno monitory boli už pri ostrihomskom moste a ich pancierový vlak dostal sa v Parkane až do nádražia, vzdor údatnému odporu našich. Naši Parkan opustili a zaujali linu v okolí Mužly a Ebedu. Odtiaľto naši podnikli protiútok, ktorým dobyli Parkan.

Obec Mužla leží v blízkosti Dunaja. Od januára 1919 bola obsadená legionármi pod velením kapitána Kašpera a nadporučíka Bečvara, ktorá posádka tam ostala až do vtrhnutia boľševikov. Boľševici vtrhli cez ostrihomský most. Na posilnenie našich boli poslané štyri 8 cm kalibru delá, ktoré boli postavené v chotáre obce Ebed, v úbočí takzvanom »Hegyfark«, pri pustatine »Kékító«. Na tejto pozícii delá boli ponechané len jeden deň, keď boli umiestnené pri parkanskej železničnej stanici. Pechota zaujala pozíciu od Dunaja na sever, na ľavej strane Hrona. Naši sa ani tu nemohli dlhšie udržať lebo ich pozície boli ohrožované s monitorov 10 a 15 cm delami a mimo toho od Sobu došlým obrneným vlakom, tiež bombami, hádzanými z lietadla. Museli ustúpiť pod ochranou dvoch obrnených aut. Ustupovali nie popri Dunaji, ale smerom na Bátorkeszi, nakoľko táto cesta bola dosť krytá a chránená pred výstrelmi s monitorov a obrneného vlaku.

Obec Mužla počas strelby bola viackrát trafená, viac domov bolo poškodených, jeden zhorel. Z obyvateľstva dvaja boli zastrelení a viac ranených následkom explodovania šrapnelov.

Dňa 31. mája boľševici ostreľovali naše stráže v Dunajskej Moči, spolu s civilistami nášho územia. Prítom bol ranený strelec Václav Valenta.

Pri vtrhnutí a meškaní boľševikov v Moči v jednu noc vylákali z bytu rim. kat. farára Jána Trubínyho pod zámenkou spovede, ale ho chytili, odvliekli na breh Dunaja a na strom obesili. S ním spolu chceli obesiť i notára Fraňa Končického, ktorého ale po bodnutí bodákom pustili na slobodu. Usmrteného farára chceli hodiť do Dunaja, ale na prosbu kaplána Štefana Šoltésa dovolili ho pochovať, ale len za prítomnosti kaplána, kantora Michala Vilmoša a kočiša. Iní ani zďaleka nesmeli prizerať. Nedovolili mu ani zvoniť, ako vraj bezbožníkovi (!?). Po vzdialení sa boľševikov Dr. Jamnický, župan, rozkázal menovanému farárovi postaviť náhrobník, čo sa ale dodnes nestalo.

Po zaujatí Mužly, Dunajskej Moči boľševici tiahli na Komárno, kde sa s nimi bojovalo. Hneď potom po ústupe našich dostala sa im do ruky Marcelová a susedná Dunajská Radvaň, ktorú hájili naši až do 4. júna, kde pred presilou museli ustúpiť na údolie rieky Žitvy, kde pri obci Iža sa spojili s ostatnými. V okolí tomto boli boje, v ktorých boľševici boli uslašení v Dunajskej Radvani a Moči.

V srážkach pri Iži bol zranený jeden boľševický veliteľ práporu, ktorý čoskoro i umrel. Zavolali farára aby ho pochoval, ale s tým rozkazom, že pri pohrabe nesmie spomenúť Boha, lebo že tak pochodí, ako farár v Dunajskej Moči.

Po ústupe našich z Komárna ustupovalo sa k Starej Dale, na čo sa jeden z monitorov odvážil vyplavať až ku ústiu Hrona do Dunaja, odkiaľ strieľal na naše pozície.

Od Dunaja, Marcelovej, Bátorskej, Starej Daly ustupovalo sa na Perbete—Bajč—Nové Zámky.

Od Parkan Nany popri železničnej čiare sa ustupovalo na Nové Zámky cez Köbökkát, Kürt.

Na čiare od Čaty po Parkan—Nanu cez rieku Ipeľ prešli boľševické vojská sa tiež usilovali dostať sa k Novým Zámkom, len na severnejšej čiaske tejto čiary niektoré oddiely si vzaly za smer Levice.

Priečhod cez Ipeľ sme opísali, kde sme poznamenali, že naši po krátkom, ale náležitom odpore ustupovali na dolinu Hrona.

Vojsko naše od Leledu—Bajty pre rýchly postup boľševikov od Sobu—Helemby a pre uzavretie cesty na Parkan Nanu, ako sme to už poznamenali, muselo si vziať smer na Saľku, na Kemendín. Boľševici po vytisnutí našich z okolia Leledu—Bajty—Hronskej Kamenice získali dobré rozhľadné body na roviny zpadného okolia na vrchoch Bajty a Hronskej Kamenice, ako je Studený vrch, ktorý je obrátený na dunajské údolie k západu.

Pri Kemendíne srážky neboly, stalo sa len, že na ceste od Parkan Nany do Kemendínu príslušný komunista Imrich Barna pri železničnej stanici zastrelil legionára 39. peš. pluku Jána Halašu, ktorý je pochovaný v kemendínskom cintoríne.

Na tomto úseku od Hrona: od Kemendínu—Biňu—Čaty ustupovali naši na Soldin—Kürt—Čúz—Farnad, čím sa kruh ústupu na Nové Zámky stále úžil.

Boľševický útočný postup na Nové Zámky využíval výhodu železničnej čiary vedúcej z Parkan Nany na Nové Zámky.

Keď sa boľševici dostali do Levíc, nezameškali použiť železničnú čiaru od Levíc na Šurany—Nové Zámky, aby sa i s tejto strany mohli dostať bližšie ku Novým Zámkom. Tento boľševický postup však mal i ten úmysel, dostať sa ku železničnej čiare Šurany—Zlaté Moravce a Šurany—Nitra a tak do boku a za chrbát našim shromaždeným na obranu Nových Zámkov.

Pri železničnej čiare Levice—Šurany boly boje v okolí Pozby, Fiša a Beši. Konečne sa dostali boľševici k Šuranom, Udvardu (Dvory) a Bajči, čím sa polkruh obrany a útoku na Nové Zámky skrátil a Nové Zámky sa dostávaly do veľmi nebezpečného stavu, prečo naši sústredili na obranu všetky možné sily; boľševici však tiež privádzali so všetkých strán posily, kým nenadobudli prevahu.

Pri Šuranoch došlo k urputnému boju, kde našich 50 legionárov údatne bojovalo proti 400 boľševikom, po krátkom boji naši ustúpili až ku Komjaticiam, kam sa boľševici už nedostali. Dňa 3. júna naši od Nitry dostali orkaz postúpiť na juh na posilnenie našich pri Nových Zámkoch.

Boje o Nové Zámky opíšeme dľa rôznych podaní, ale menovite výňatkami z opisu p. Viliama Kopečného, odborného učiteľa meštianskej školy v Nových Zámkoch, účastníka, očitého svedka bojov, ktoré opísal v týždenníku »Slovenský juh«, v ročníku 1928; výňatkami z knihy p. Antona Szmolányiho, prednostu žel. stanice v Nových Zámkoch: »Prevrat na južnom Slovensku«; výňatkami z knihy p. Karola Ni-grínyho: »Nové Zámky a okolie«; výňatkami z besednicového článku Slovenského

denníka z 21. júna 1930, čís. 141: »Hrdina od Nových Zámkov« a malými výňatkami z knihy p. Antonína Navrátila: »Na pomoc Slovensku«, vydanej r. 1933.

Dňa 1. júna 1919 odpoľudnia o 4. hodine prišla zvesť do Nových Zámkov, že maďarské vojsko rýchlym tempom postupuje na Nové Zámky, následkom čoho začali mnohí baliť k odchodu z mesta a odvážať svoje veci na stanicu, aby sa včas dostali na bezpečné miesto. Tak urobil i sám prednosta železničnej stanice Ant. Szmolány. Skoro potom sa rozchyrovalo v meste, že naše vojsko z mesta ustupuje a boľševici sa približujú k mestu. Chýry neboly vymyslené, lebo v predmestí bol s nimi už boj. Od Parkan—Nany sa blížily silné oddiely boľševické, následkom čoho naši vyprázdnili kasáreň a zahájili pomalý ústup. Pri ústupe nášho vojska námestím niektorí z obyvateľstva sa dopúšťali voči nemu hrubostí, preto vojsko proti opovážlivcom muselo použiť i zbrane, pri čom ostali medzi lúžou ranení a mrtví. Vojsko z mesta vytiahlo a držalo len nádražie, aby boľševici nemohli použiť trati. Večer okolo 8. hodiny veliteľstvo nádražia sa telefonicky opýtalo na situáciu v meste. Obdržalo hlásenie poštového úradníka, že je veľmi kritická a to natoľko, že i nádražie sotva bude možno dlho držať. Hneď potom nebolo sa možno dovolať hlásenia z mesta z úst našich. Hlásil sa už len nejaký Maďar.

Keď velenie západnej fronty prevzal generál Mittelhauser, chcúc dať boľševickým operáciám protiváhu, vydal rozkaz, aby francúzsky podplukovník Bonneau šiel do Komárna a aby odtiaľ zahájil protiútok na boľševikov.

Dľa záznamu denníka 9. roty 39. »Výzvedného« pluku naši dňa 2. júna hlásili ústup, pouličné boje, napadnutie civilistami a hájenie mostu železničného proti pancierovému vlaku. V tento deň vtrhli boľševici do mesta. Ich vojsko pozostávalo z Horvátov, Rumunov, poľsko-nemeckých židov, Talianov, Maďarov, Rusov a obyčajnými loveckými puškami a slamenými, povrazovými opaskami. Ich veliteľom bol žid Ungar, ktorý sa chválil, že so 180 mužmi zaujal Nové Zámky. Tohoto prázdneho chvastúňa jeho vlastní vojaci v Perbete zastrelili.

Obyvateľstvo mesta vívalo boľševikov na námestí s banderiumom. Ich sláva bola chvíľková, lebo odrazu niekto zakričal: »Jönnek a Csehek!« (idú Česi!). Nastal všeobecný zmätok a útek. Zvesť bola pravdivá, lebo skutočne pár našich vojakov vtrhlo do mesta a napadlo boľševikov. Mali prestrelku s boľševickou civilnou strážou. Čoskoro očistili mesto a ostali patrolovať v meste.

Večer okolo 10. hod. zahrnelo delá z boľševického obrneného vlaku a okolo 11. hod. vtiahly boľševické vojská do mesta. Nastal pouličný boj s našimi, ktorý trval až do rána, keď naši ustúpili a boľševici zaujali celé mesto, ktorý stav trval do 7. júna. Nové Zámky padly dňa 3. júna, naši sa utiahli na riekou Nítru.

Dňa 6. júna 700 našich s 2 delami zahájili útok na Nové Zámky. Dostali sa až ku mestu a dňa 7. júna ráno útok opakovali. Proti nim vyrazila boľševická pechota, podporovaná obrneným vlakom. Ku večeru mali Nové Zámky v rukách naši.

V tento deň okolo pol 9. hod. ráno objavily sa nad mestom naše lietadlá a začaly bombardovať boľševikmi obsadené žel. nádražie, pri čom zabili dvoch občanov. Lietadlá znamenaly výdatnú morálnu posilu.

Naši od Komárna rýchlym a neodolateľným tempom postupovali smerom na Nové Zámky. Boľševici z N. Zámkov ustúpili smerom k Udvardu a Perbete. Uprchli s nimi z mesta i tí, ktorí sa za nich nápadne exponovali. Už okolo 6. hodiny pred večerom

sa objavily prvé bliadky našich od Komárna, ktoré obsadily v meste poštu. O 6. hod. stále prichádzaly ďalšie oddiely a tie obsadily kasáreň. Večer o pol 11. hod. starostu mesta naši zobudili a odviekli na nádražie k veliteľstvu, kde mu bolo oznámené, že niektorých občanov odvedú za túsov. To sa i stalo a podplukovník Bonneau im povedal, že keď sa v meste so strany obyvateľstva stane proti našim čo najmenšie, budú okamžite zastrelení.

Dňa 8. júna sa rozvinul nový boj. Naši striedali z diel a guľometov na námestí a vo vchodoch domov postavených a to dotiaľ, kým nezahnali boľševikov na ľavú stranu Nítry. Tento stav trval celý deň. Boľševici ustúpili na východnej strane len po Udvardu (Dvory). — Na druhý deň (v nedeľu svätodušnú) sa okolo Udvardu rozvinul obrneným vlakom podporovaný boj, ktorý zahájili boľševici. Niektoré boľševické skupiny prešli cez rieku Nitru a dostaly sa až ku kasárňam. Nastal znovu pouličný boj, ktorý trval až do večera a v ktorom boľševici boli premožení. Ustúpili smerom k Parkan Nane, odkiaľ posilní zahájili protiútok.

Pri týchto bojoch boľševici zanechali 6 guľometov.

Od 9. do 12. júna bola zavedená v meste vojenská diktatúra, ktorej bolo treba, aby nastal poriadok.

Dňa 10. júna túsovia mesta boli prepustení, tiež starosta mesta Ladislav Kvetan, ktorý hneď potom vyžiadal si od župana dovolenú a vzdialil sa z mesta na zotavenú. Po zavedení poriadku uprchlí úradníci sa začali vracaf a úradovať. V tomto stave minulo pár dní. Bol to stav len priechodný, lebo na oboch bojovných stranách sa robily prípravy k ďalším bojom. Boľševici čoskoro na celej bojovnej čiare zahájili silný útok a naši ustupovali. Keď veliteľstvo spozorovalo, že obyvateľstvo mesta začína opanúvať strach, podplukovník dal na vedomie, že radšej rozostrieľa celé mesto, ale do rúk nepriateľa ho nevydá.

Dňa 12. júna dopoludnia medzi obyvateľstvom znovu nastalo rozčúlenie, lebo sa dozvedelo, že boľševici pri Kürtu si vydobyli výhodnú pozíciu.

Od toho dňa nastaly ťažké chvíle. Nebezpečné živly sa začínaly povážlivo chovať. Prezradil to jeden strážnik, ktorý mestským úradníkom povedal: »Úrak, jól lesz velünk jól bánni!« (páni, bude dobre, keď s nami budete dobre zaobchodí!). Bola to vyhrážka v povedomí, že sa boľševici zasa blížia k mestu.

Bolo tomu tak.

Dňa 15. júna boľševici zahájili ofenzívu proti 7. čsl. divízii italskej. Do boja postavili 8. boľševickú divíziu pod velením Geyera. Divízia maďarská pozostávala z 10. praporov, z 5.000 pušiek, zo 120 guľometov a z 9 baterií. Mimo toho mala eškadronu jazdy a obrnený vlak čis. 8. Oddiely byly vedené voj. akademikmi.

Na strane našich i po zosilnení byly len 3 prápory, 2 roty, 1 guľometná rota a 4 delá italskej legie. Teda nič viac ako 1.200 mužov pechoty, 24 guľometov a 4 delá. Oddiely naše neboly vedené akademikmi, len legionármi. Táto hístka sa opovážila podniknúť výpad proti boľševickej presile pri Kürte a vydržala v boji 3 dni, keď ustúpili k Bajči a Udvardu. Na návrší pri Kürte a na ceste k Seledínu bol bojovaný boj ráno od 9. hod. večer do 11. hod. a to o každý kvadrátny meter pôdy.

V nasledujúcich dňoch sa rozvíril boj už okolo samých Nových Zámkov a to v takej miere, že bolo možno súdiť o pevnom úmysle boľševikov za každú cenu sa dostať do Nových Zámkov, deň a noc stále sa bojovalo.

Dňa 18. júna odopoludnia ustupujúce čsl. vojská dochádzaly do mesta a za nimi vozotajstvo. Hrmenie diel bolo čuť už celkom blízko. Naše lietadlá krúžily nad mestom a boľševici striedali na ne šrapnelmi. Naši konali všemožné prípravy na obranu mesta.

Dňa 19. júna okolo 5. hodiny ráno bola zahájená strelba na oboch stranách. Boľševická pechota, podporovaná delostreľbou útočila na všetky mosty rieky Nitry. Ale boľševická strelba nebola dosť presná a plánovitá, nedosiahla očakávaného výsledku. Ináč svojou početnou prevahou mohla zapríčiniť nášmu vojsku veľké škody. Len pri Kesi sa podarilo 4 práporom prekročiť rieku Nitru.

Na počiatku útoku poručík Pubišta z nádražia dostal sa k našim s rozkazom, aby zahájili paľbu na Kesu, za ktorej pomoci sa podarilo nášmu 3. italskému práporu zadržať útoky boľševikov a tým bolo prekazené obtočenie Nových Zámkov. Paľba našich trvala v noci do pol 12. hodiny.

Aby naši oklamali nepriateľa a aby maskovali, že je cesta k Nitre obsadená početnejším delostrelectvom, šikovne, zakaždým menili miesto svojho jediného dela prevázaním ho k Svinskému majeru asi v šiestich intervaloch po 300—300 metrovej diaľke. Pri každej takej zmene vystrelili z dela sériu rán. Tým bola vzbudená domnienka, že ide o strelbu celej baterie. Bolo to možné preto, lebo boľševici nemali vyššie rozhľadne, s ktorých by boli mohli pozorovať ako naši manévrujú.

Odpoludnia okolo tretej zahájili naši paľbu do obci Kesi; kde pár domov zhorelo. Delá hrmely na oboch stranách. Červení útočili od továrne na kože a od továrne na topánky, ďalej od Analu a Bánovskej Kesi. Obyvateľstvo od strachu sa skrývalo do pivníc. Situácia našich v celom okolí bola dobrá. Naši sa pripravili k večernému útoku na Kesu. O pol 6. hod. večer, keď už legionári boli popri traťovom násype rozťahnutí, v dobre vystihnutom okamihu vyrazil náš oddiel proti boľševikom pod vedením Rejholecu a Nováka a údajne i majora Jelínka. Všetky naše delá i dve najťažšie podporovaly útok pechoty silnou paľbou. Maďari boli z pozícií vytlačení a utiekli do Kesi.

Kým paľba zúrila proti Kesi, boľševici strelali z diel na nádražie, následkom čoho jedna naša lokomotíva sa utiahla za most, nakoľko tam bola dobre krytá. Boľševici síce dali na to miesto pár výstrelov, ale lokomotívu netrafili. Potom dali na nádražie pár rán i z 15 cm dela, ale vážnejšej škody neurobili ani vlaku, ani vojsku. Večer o 9. hod. zahájili útoky na mosty, ale naši ich odrazili.

Dňa 20. júna ráno o 5. hod. naši vyrazili proti Kesi. Pri dedine hodili najprv pár ručných granátov a skôr než sa boľševici spamätali, vtrhli do dediny. Prepadnutie bolo tak dobre premyslené, a vykonané, že mu Maďari odolať nevedeli, ustúpili a to najprv na východný koniec dediny, hneď potom ráno o 6. hod. z dediny vytiahli. Okolo 7. hod. ráno naše jedno delo pod vedením jedného poručíka bolo postavené na nádražie. Na to Maďari stále strelali. Delo malo zamedziť prípadný príchod maďarskému obrnenému vlaku. Nádržie bolo značne poškodené. Strecha na perone bola prestrelená a všade bolo plno granátových črepov.

Delo na nádraží bolo postavené na koľajnici rúrou smerom na most. Obsluha dela sa musela stále kryť za ochranný štít dela, nakoľko kolo neho stále hvíždaly gule a to dum-dum. Naši dali pár delových rán pred most, aby boľševici videli, že vchod do nádražia je chránený. Pancierový vlak neprišiel.

Odpoludnia okolo 2. hod. naši dostali pechotovú posilu a pancierový vlak. Tým sa bojovná chuť našich zvýšila. Podplukovník Bonneau sa hneď rozhodol k výpadu cez most na boľševický stred s pevným úmyslom prelomiť ho. Okolo 4. hod. zahájili všetky naše delá a guľomety na nepriateľa paľbu a náš obrnený vlak strelajúc pomaly prechádzal cez most. Boľševici zahájili naň strelbu, jedna ich rana trafila podmostie podmínovaného mostu, následkom čoho jedna strana mostu za silnej detonácie a vysokého dymového stĺpa vyletela do povetria. Predná čiastka vlaku ostala stáť na pevnej trati, zadný voz ale ostal visieť, ďalej nemohol. Kto mohol, vzdor silnej

puškovej strelby z vlaku vyskočil. Aby tento nečakaný nezdar nenarušil bojovnú chuť, bol daný rozkaz k útoku na celej novozámočkej fronte. Hlavný nápor mal byť vykonaný na koženú fabriku a na prvý strážny domok na trati do Parkan Nany. Major JuraJ Jelínek vystihol situáciu. Aby zamedzil útok boľševikov na náš pancierový vlak a aby ho mohol z polohy uvoľniť, prebrodil sa so svojim oddielom cez rieku Nitru na druhú stranu, kde však bol nepriateľskou guľou trafený do pŕs.

Ťažko raneného odniesli vojaci na nádražie, kde ho prišlý generál Mittelhauser vyznačil válečným krížom, pritom pobozkal ho a poďakoval mu za jeho posledný junácky čin. Dal rozkaz odniesť ho do nemocnice.

Hrdinská smrť Jelínkova bojovnú chuť a odhodlanosť ním vedeného vojska nezmenšila, ale opačne zväčšila a naši pod vedením majora Dřímala za veľkého odporu boľševikov postupovali s veľkou odhodlanosťou podľa trati ku strážnemu domku. Jeden oddiel vyrazil od mlyna. Kožená továreň bola ešte vždy v rukách nepriateľa. Námorníci, ktorí striedali zo dvora skladišťa na konci Komárňanskej ulice, držali sice tamjšie boľševické vojsko v šachu, ale ono predsa striedalo do boku našim. Naše delá o 6. hodine odpoľudnia zahájili paľbu. Tiež v túto dobu so štyrmi rotami pechoty vyrazil major Jirsa. Priechod cez Nitru bol ťažký, ale nezadržiteľný. Pechota naša v hustej strelbe dostalo sa až k továrni, kde operovala ručnými granátmi, a kolbami. Po krvavom boji továreň bola vydobytá. — To využil major Rejholec, vyrazil od nardidského mosta, prinútil jeden boľševický prápor k úteku i s bateriou a dostala sa mu do rúk i jej munícia. Boj sa skončil okolo 9. hod. večer, pri ktorom naša pechota ukoristila 7 guľometov.

Výťažstva sa síce na našej strane dosiahlo, ale za cenu značnej straty; na strane boľševikov bol strata ďaleko väčšia. V tento deň boľševici zistili miesto našich baterií a preto svojou delostreľbou naše baterie prekvapili. Naši následkom toho rýchlo zmenili miesto pozície. Boľševickým granátom bol ranený jeden náš delostrelec a zabitý jeden kôň. Vzdor všetkej námahe boľševické pozície nemohly byť udržané. Dva naše prápory za podpory francúzskych lietadiel ráno o 6. hodine sa opäť zmocnili Bánovskej Kesi, čím bol daný predpoklad k úspešnému útoku celej skupiny.

Dňa 21. júna ráno boľševické vojsko vzdalo sa svojej pozície a utiahlo sa na riečku Žitvu. Celá 8. boľševická divizia zaujala nové pozície medzi Bajčom a Udvardom (Dvory). Aby sa boľševici na novej čiare nestihli opevniť, museli ich naši napadnúť. Podplukovník Bonneau s karabínou na pleci bol pri tom všade v predu, aby tým povzbudzoval.

V tento deň sa boľševici na čiare Oháj—Hul pokúsili o protiútok, preto naši prešli s delami k majeru László. Útok boľševikov odrazili. Ešte v ten deň bol vydaný rozkaz obsluhu diel, zaujať novú pozíciu v okolí majera Análu, odkiaľ bol dobrý výstrel na Bajč. Na brehu Nitry boly zákopy a drotené prekážky.

Naši vedeli, že sa na druhý deň zaháji útok na Bajč, v ktorom boly 2 prápory pechoty a 2 baterie nepriateľské. Na našej strane kapitán Kurkoň mal s 2 rotami 39. pl. a s 2 delami odvrátiť pozornosť Maďarov od hlavného útoku, ktorý mal podniknúť s ostatnou pechotou za pomoci už uvoľneného pancierového vlaku a ostatných diel major Rejholec. — O 1 hodine odpoľudnia začala sa delostrelecká príprava a za jej ochrany postupovalo sa na Bajč s 3 rotami pechoty. Delostreľba zamýšľala postupovať hneď za pechotou, ale musela ostať na mieste pôvodnom. Následkom toho mala značné nevýhody. Odpoľudnia o 3. hodine vyrazila pred Bajčom k útoku. Pancierový vlak striedal na boľševické pozície pri Vlkanovej a delá od Análu do Bajču. Pechota za tuhého boľševického odporu a za značných obetí pomaly postupovala.

Zúrivý boj pokračoval. Dunenie diel a praskot pušiek bol neprestajný. Nik nemyslel na život a na smrť, len každý sa rútil dopredu s jednotnou túhou: poraziť nepriateľa a tým pomstiť straty nepriateľom zapríčinené. Po ceste k Bajču otvoreným priestorom postupoval poručík Kovarik s ťažkými guľometmi a zapríčinil boľševikom veľké straty. Pri tom bol smrteľne ranený. Maďarská presila útoku našich odolať nevedela. Jej odpor sa lámal krok za krokom, takže o pol 7. hodine večer Bajč bol dobytý. O 8. hod. večer bol i breh Žitvy v rukách našich. Jedna naša rota prešla riekou Žitvu a po zúrivom boji u Pál pusty dosiahla trati komárňanskej, čím bolo spojenie týmto smerom obnovené. Za pechotou vtedy postupovali už i delá, ktoré sa v postupe dostaly cez Elletó pustu k puste Betár, kde sa mužstvo občerstvilo mliekom a pokračovalo ďalej, až sa na určitom bode zastavilo, kde si na kukuričnisku, prinesenom z blízkeho majera pospalo.

Dňa 23. júna o 7. hod. v útoku sa pokračovalo a po polhodinovom útoku na boľševické pozície, východne od Bajču (v okolí Bažantice) podnikli boľševici protiútok. Tento predchádzala delostreľba a strelba z guľometov. Naše slabé sily nachodily sa pred veľkou presilou. Naš 7. prápor odrážal 3 nepriateľské prápory. Pancierový vlak sa pohyboval hore-dolu po trati a riedil rady nepriateľské.

Delá naše rýchle sa stiahly severným smerom od trati Komárna a strieľaly do Udvardu a do Vlkanovej (Farkas pusta). Vzdor veľkému úsiliu a vrhnutiu do boja veľkých síl, maďarský útok sa nevydaril. Boj trval hodinu a bojoval muž proti mužovi. Pechota naša úplne rozbila 2 nepriateľské prápory, následkom čoho ďalší prápor tratil odvahu ísť proti našim, ešte vždy slabším. Do 11. hodiny boľševici boli úplne znechutení. Naši im nechceli dopriať žiadneho odpočinku. Major Driml s odpočinitými zálohami stál hotový k útoku, ku ktorému však už nedošlo. Od 7. divízie bol poslaný rozkaz, dľa ktorého bolo ďalšie útočenie zastavené, nakoľko boľševici navrhli prímerie. Na tom podklade bolo zahájené vyjednávanie o prímerie, podľa ktorého Maďari mali z nášho územia odťahnúť.

Pri bojoch v Bajči hlavná sila boľševikov bola v obci a rezerva v Perbete. Pre boľševikov opornou čiarou bola riečka Žitva a oporným bodom bajčský les. V okolí obce boly časté a značné srážky. Z tu padlých niektorí boli pochovaní v poli, niektorí v lese a tí, ktorí padli v obci alebo v jej blízkosti, v cintoríne. Padlým bol postavený pomník pri kostole, na ktorom je nápis: »Čsl. domobrane prap. č. 7. Karel Rejdl, Ján Kučera, Václav Krsek, Karel Bruna, Tomáš Gangel, Ján Laskavý (Slovák z Hájník pri Zvolene), Jaroslav Maxa, František Štefl, Jozef Pecha«. Medzi bojujúcimi našimi boli Ján Matzner, ktorý je teraz riaditeľom Grafickej Unie v Prahe. Tento na pomník padlých dal nasledovný nápis:

»Hle, poutníče, jež cesta sem dovede,
ku prostým rovům českých hrdinů,
zde důkaz máš — pochyby odvrz šedé —
jak bratr Čech tvou hájil otčinu.

V cintoríne Bánovskej Kesi sú pochovaní dľa udania tamojšieho farára nasledovní: Rudolf Ebenhöf, sládkok z Chebu, ktorý sa utopil pri boji v rieke Nitre, ďalej neznámy vojak, ktorý bol najdený na hradskej: Nové Zámky—Šurany a Jozef Čuržík desiatnik z Plzne.

V lese pri Vlkanovej z padlých v boji bol pochovaný boľševik Jozef Hoka a ešte jeden, meno ktorého nie je známe.

V bojoch pri Nových Zámkoch sme mali vyše 300 mrtvých, straty boľševikov však boly ďaleko väčšie, čo sa dá súdiť z toho, že zpráva o nich v Budapešti vzbudila zde-

senie. Po ukončených bojoch boli v poli v odrastlom obilí nachádzané mŕtvolý boľševikov.

Dňa 24. júna ráno o 5. hod. na celom fronte bolo nepriateľstvo zastavené. O 9. hod. pred obedom bolo zahájené vyjednávanie o výmenu zajatých.

Dňa 25. júna poobede naše vojsko v Nových Zámkoch na rozkaz vyrukovalo na námestie, kde k nemu prehovoril podplukovník Bonneau.

Lučenec—Kriváň—Slatina—Zvolen—Badín.

Lučenec ako železničný uzol znamenal mnoho pre boľševikov a preto im veľmi záležalo na tom, aby sa ho zmocnili. Aby sa mohli v Lučenci upevniť, potrebovali mať v rukách aj železničnú čiaru: Putnok—Bánrét—Feled—Fifakov, potom čiaru: Lučenec—Šahy a čiaru: Fifakov—Šalgo-Tarján.

Aby sa dostali do Lučenca, bolo im treba prekonať prielom pohraničný v tomto okolí. Pre ich operácie bolo výhodou, že na ich strane sa nachodily pomerne vysoké vrchy, ako blízky 727 m vysoký Karanč, tiež dosť vysoké vrchy od Rapoviec na juh. Na týchto mali nielen vhodné rozhľadne, ale na nich mali aj ich delá dobré úkryty.

Od Lučenca na juh a na juhovýchod už pred vtrhnutím na Slovensko boli časté a zamieňavo ofenzívne pohraničné boje a to nielen na čiare Fifakovo—Šalgo Tarján, ale i na východ a na západ.

Ku prekročeniu hraníc, tak ako všade, došlo dňa 29. mája v noci okolo 2. hod. Naše vojská, ktoré boli navyknuté na každodenné pohraničné srážky, útok odrážaly ostrážito, bez prekvapenia, avšak presile nepriateľa ťažko im bolo odolať a preto od súmých hraníc ustúpili do okolia Lučenca, na ktorý nepriateľ zahájil útok ráno dňa 30. mája. Boľševická delostreľba v tento deň poobede ostreľovala Lučenec tak prudko, že naši museli robiť prípravy na ústup. Nepriateľ tak rýchlo postupoval, že poobede o 5. hod. sa bojovalo už na lučenskom cintorine. Kým sa húževnate bojovalo o udržanie samého Lučenca, dotiaľ nepriateľ od Trenčú, Veľkej, Ľuborečskými a maškovskými lesmi smerom na Halič—Tomášovce robil obtáčajúce posuny. Následkom toho dňa 31. mája poobede o pol 6. hod. naši boli za mostom na severnej výšine, k Tomášovciam a boľševici mohli vtiahnuť do mesta.

Počas obranných bojov Lučenca robotníctvo továrne na plechový riad a parného mlyna sa zachovalo k našim nepriateľsky.

Dňa 1. júna pred večerom naši zahájili ústup hlavnou cestou smerom na Tomášovce a zakopali sa medzi Lučencom a Tomášovcami na takzvanej hore »Galiénka« (ináč Takáčova). Od železničnej dráhy v Iavo, smerom k obci Vidinej bol zakopaný náš prápor Trenčiansky, ktorému veliel major Šimkovič, ktorý sa zdržoval v želez. strážnom domku č. 118, v bezprostrednej blízkosti Tomášoviec. Na vrchu za Vidinou sa nachádzalo veliteľstvo druhej brigády s plukovníkom Hanákom, ktorý osobne povzbudzoval vyčerpané vojsko k vytrvalému boju.

Pri obci Vidinej operačná čiara bola na dolnom konci dediny, pod kaštieľom. Boľševické vojsko od Lučenca dochádzalo sem hradskou a železničnou čiarou. Naše delostrelectvo bolo umiestnené za takzvaným »Halierom«, kde naši mali 7 diel a to 4 kusy 10 cm a 3 kusy 15 cm.

V bojoch týchto operovala čiastka 102. pešieho pluku.

Pri tomášovských bojoch čoskoro sa zjavilo nad dedinou boľševické lietadlo, ktoré guľometovou strelbou znepokojovalo obyvateľstvo obce, ale bez značnej škody.

Po obede okolo 4. hod. od Tomášoviec naše vojská zahájily útok proti Lučencu, pri ktorom medzi strážnym domkom a obcou bol tuhý boj medzi dvoma obrnenými vlak-

mi. Maďarský obrnený vlak chcel naše vojsko na Galienke napadnúť od boku a preto ho náš chcel v tom znemožniť a ku Lučencu späť zatlačiť. Boj pechoty a dvoch pancierákov trval celý deň. Delostreľba bola najzúrivejšia v sobotu poobede. S maďarskej strany bola ostreľovaná menovite Galienka. Strelné granátové jamy sú tu dodnes viditeľné. Delo, ktoré bolo na Halieri, bolo zničené dobre trafenou boľševickou ranou, pri čom bol i jeden vojak ranený.

Bol to deň sobotný, v ktorý naše vojská okolo 5. hod. poobede na vyšší rozkaz opustily zákopy na Galienke a ustupovali k obci. Ani tu sa nezastavily, ale pokračovali k Podrečanom.

Tomášovciam a okoliu sa dostalo od boľševikov do 200 delových rán.

Keď naši večerom dorazili do Podrečian, tam sa zakopali a veliteľstvo sa ubytovalo v kaštieli Forgácha, ktorý utiekol.

O 3. hod. po polnoci boľševici v Tomášovciach zahájili postup na Podrečany, následkom čoho naši pokračovali v ústupe na Lovibaňu. Boľševici ich dohánali. Pri obci sa vyvinul krátky delostrelecký a puškový boj. Po tejto prestrelke naši z dediny v noci vytiahli a sa zakopali medzi Lovibaňou a Mýtnou, kde s boľševikmi mali boj, ktorý trval celé tri dni: od nedele do utorka, s krátkymi prestávkami. Za dobu tohoto v obci boly poškodené tri domy a bol v obci od strelby i oheň. Boľševické delostrelecké veliteľstvo bolo ubytované v Podrečanoch tiež v kaštieli Forgácha, odkiaľ posielalo po okolí rekvirovať potraviny. Z Tomášoviec odviekli 4 kusy rožného statku a 10 ošípaných.

Pri ústupe k Mýtnej veliteľstvo našej brigády sa utáborilo pri dedinke Píla, pri tuncle v Podkriváni, kde bola postavená i jedna bateria na zaistenie a ostreľovanie železničnej dráhy od Lovibane, nakoľko boľševici za našimi vypravili pancierový vlak. Naši, aby znemožnili jeho cestu od Mýtnej, odkiaľ železničná dráha má svah, pustili 2 kamením naplnené vozne, ktoré potom s veľkou rýchlosťou uháňaly smerom k Lovibane. Vozne sa vykofajily pri Tomášovciach, následkom čoho železničná trať bola aspoň na krátku dobu zatarasená.

Z chovania sa boľševikov v Lovibane si ľud pamätá nasledovné: Pre najmenšie protirečenie jednotlivcov ohrožovali bodákmi, zastrelením a obesením. Učiteľke zapríčinili do 20.000 Kč škody. Zo školy vzali zemepisnú mapu a upotrebili ju na zakryvanie voza. V škole zo surovosti srútili nič-ponič celkom dobrú pec. Ako nehodu ľud pamätá, že jedna chudobná žena šla na drevo do lesa Lovinka. Našla v lese nevybúšený granát. Zo zvedavosti vzala ho do ruky a obzerala, i vybúšil. Ťažko ju zranil na nohách. Na mieste ostala až do večera, kde ju len náhodou našli. Odniesli ju domov, ale zraneniu na druhý deň podľahla.

Je samozrejmé, že kým došlo k ústupu nášho vojska od Lučenca, dialy sa frontové boje i od Lučenca juhozápadne a severovýchodne.

Od Lučenca juhozápadne, na čiare Ipeľa dňa 30. mája boľševici boli už u Rároša, odkiaľ tiahli rôznym smerom na západ.

Pri Rároši cez Ipeľ vedie starý kamený most. Dňa 31. mája pred večerom sa priblížili už k Závade. Dňa 1. júna zahájili guľometovú strelbu proti nášmu vojsku, ktoré sa im postavilo na odpor. Boj trval 2 hodiny. Naši ustúpili smerom severozápadným k Senému. Po ústupe našich zo Závady vťahlo do obce 200 boľševikov. V obci rekvirovali tým spôsobom, že im každý druhý gazda musel dať po jednom rožnom statku. Vo fare (u farára Štefana Algövera, národovca slov., ktorý upfchol) pobrali bielizeň. V obci ostali 2 dni.

Druhá boľševická trupa tiahla dolinou Ľuborečskou. V Ľuboreči statkárovi Viktorovi Goldpergerovi odohňali 500 oviec a v Malej Ľuboreči statkárovi Butlerovi vzali 2 kone.

Od Lučenca severovýchodne byly boje na čiare: Dravce—Kalinovo—Breznička—Bolkovce—Poltár—Mládzo—Zelenovo. Tu im šlo o železničnú čiaru, ktorá spájala lučeneckú čiaru od Rimavskej Soboty cez Poltár a zase o ľavé krýdlo nášho vojska, ktoré tiahlo k Mýtnej.

Na vyše uvedenej čiare väčších bojov nebolo, len predstrážové prestreľky a to v okolí: Poltár—Breznička—Kalinovo. Zdá sa, že Breznička bola považovaná za závažnejší bod k ďalšiemu boľševickému postupu týmto smerom, lebo bolo sem privezených 8 diel a postavených vedľa cesty na Mládzo, v záhrade roľníka Juraja Gábora. K streľbe z diel tu nedošlo, len pri Kalinove. Boľševici narazili na odpor našich na čiare: Slaná Lehota—Poltár, kde boli odrazení na juh, ku Kalinovu. Srážka bola i u Zelenova, kde sa naši zastavili na okolitých kopcoch.

Keď sa boľševici zdržovali v Brezničke, ich veliteľstvo bolo v Balkovciach. Do Brezničky bol privezený jeden náš vojak, Jozef Konlé, z Pečovskej Novej Vsi (Šariš). Mal strefnú ranu a zlomenú nohu.

Za Mýtňou naše vojská ustúpily na Trhanovú—Podkriváň—Kriváň—Detvu—Vigláš—Slatinu. I tento ústup bol síce spojený so srážkami, ale bol dosť rýchly. Pri svojich slabých silách museli naši s mužstvom šetriť, totiž starať sa o to, aby boje byly vedené s čím menšími stratami na životoch a na municii.

Po rozložení svojich ďaleko väčších síl pri Kriváni—Detve boľševici zaujali Podkriváň zahájením útoku, pri čom v špatnej orientácii celú noc strieľali na vlastných, ktorú okolnosť naši využili.

Pri bojoch v okolí skoro v každej obci ostalo niekoľko ranených našich vojakov, ktorých ľud vzal pod opateru a dopomáhal im bočnými cestami dostať sa znova k našim.

V Podkriváni farára Ferdinanda Dullu chceli usmrtiť preto, že ráno dal na omšu zvoniť, nakoľko toto považovali za znamenie pre našich. V Detve úradníka notárskeho úradu Antona Prokopa, Slováka, 20 ročného mladíka, keď ľudia išli z kostola, pred očima vlastnej matky obesili na lipu pri kostole.

Pri Detve boľševikov zastihlo prekvapenie, lebo Detvania vypýtali si od nich pušky a náboje s tou zákernosťou, že im budú pomáhať proti Čechom. Boľševici veriac im, postavili ich na kopec. Detvania ale, keď sa naši k nim priblížili, pridali sa k nim a s nimi spolu sa vrhli na boľševikov, mnohí so sekerami, vlastnými puškami a vidlami. Udajne i ženy sa zúčastnily boja. Z boľševikov zajali 200 mužov.

Kým trvaly boje v okolí Detvy, veliteľstvo druhej brigády bolo ubytované vo Viglašskom zámku Bedricha Geröva, panstvo ktorého vtedy spravoval správca Gruber, ktorý mal veľký strach pred boľševikmi. Panstvo malo veľké stáda statku a oviec, o záchranu ktorého sa staral vtedajší člen národnej rady Viliam Paulíny, vedúci banky v Banskej Bystrici. Statok dal odohňať najprv k B. Bystrici a keď sa situácia zhoršila, cez Šturec na Turčiansky Sv. Martin. Pôvodne požiadal veliteľstvo vo Viglašči, aby statok odohňali vojaci, žiadosti ale vyhoveť nebolo možné, nakoľko pri našich slabých silách na každého vojaka bola potreba, čoho dôkazom bolo i to, že v bojoch v okolí chytil sa zbrane i sám vojenský farár, a konal služby ordonančného dôstojníka.

Pri ústupe našich od Stožok boľševici dopúšťali sa v obci hrubostí. Chceli pasáka Maršala Fekiača zastreliť v podozrení, že dával mávaním kabanicou znaky, čo nebolo pravdou. Keď sa o tom otec pasáka dozvedel, prišiel na obranu syna. Prisúdil si a previedol spravodnosť sám tým, že boľševika, ktorý jeho syna prenasledoval, hodil o zem, čo ako vidno zapôsobilo, lebo prišiel boľševický komandant, násilníkovo rozohnal a otcovi sa pre jeho smelý skutok nestalo nič.

Lud sa nedobre rozpomína na boľševických Rusov, ktorí pomáhali Maďarom. Boli vraj najnenasytnejší a horší ako Maďari.

Pri Viglaši na pravej strane Slatiny naši obsadili 400 m vysoký Samilovec a na ľavej strane 419 m vysokú Kapolnu. Medzi týmito dvoma vrchmi je len asi 200 m široké údolie a preto z ohľadu obrany medzi nimi vedúcej žel. trati a hradskej na V. Slatinu boli tieto dva body veľmi vážne.

Boje pri Viglaši sa započaly ráno dňa 6. júna a trvaly do poobedia. Cieľom obdrenia našich bojovníkov navštívil tento front plukovník Šnejdárka, ktorý sa zastavil najprv na veliteľstve, aby sa informoval o celom stave vecí a potom šiel autom k frontovým pozíciám.

Poobede po krátkej prestrefke naše vojsko zahájilo ústup k Veľkej Slatine, kde na ľavej strane zaujalo pozície na Gorovci, Gobelovci, Háji, Dieke, Čertovom vŕšku. Hora Háj je z nich najvyššia a preto je s nej dobrý rozhľad na celú dolinu. Na severnej strane za železničnou traťou, zanechajúc Kapolnu, ustupovali naši cez chotár očovský, zolňanský a prechodne zaujali pozície na vyše 300 m vysokých kopcoch »Na piesku«, od V. Slatiny na severozápad, ktoré na ochranu železničnej trate boli veľmi výhodné. Boj trval len asi hodinu. Poobede okolo 3. hod. boľševici vťiahli do Slatiny, bolo ich 300. Došiel im na pomoc i pancierový vlak. Naši museli ustúpiť.

V predvečer dňa 6. júna a 7.—9. júna cez Veľkú Slatinu prešlo do 500 boľševikov, medzi ktorými bolo možno vidieť mimo Maďarov, všelijaké iné národnosti.

Od Slatiny naši ustúpili až ku Zvolenu, nakoľko boľševici od Dobronivej tiahli už tiež smerom ku Zvolenu a na slatinskej doline dostávali od Lučenca stále posily. Naši zaujali pozície na pravej strane Slatiny, pri zámku zvolenskom za Hronom. Takto očakávali útok nepriateľa. Bol boj zahájený dňa 7. júna pred obedom o pol 12. hod. pri rieke Slatina, pri zámku, pri Hrone. Naši sa bránili údatne. Jeden náš legiónár pri zámku s guľometom kosil rady boľševikov z pár krokovej diaľky, nedbajúc na sľuby boľševikov, že mu bude život darovaný, len aby prestal strieľať. Prestal, ale až keď bol nepriateľskou guľou trafený.

Boj trval do predvečera toho dňa, keď na vyšší rozkaz naše vojsko ustúpilo za Zvolen na čiaru: Hronská Breznica—Buča—Kováčová—Badín—Mičiná, atď. Ústup našich za Zvolen sa stal okolo 6. hod., lebo boľševici o 6. hod. už vťiahli do mesta, kde boli svojimi súkmenovcami s veľkou ováciou vítaní.

Naši boli prinútení Zvolen opustiť preto, lebo boľševici dochádzajúci od Lučenca k Zvolenu začali mesto obtáčať.

Ustúpili k Badínu, kde došli v ten deň okolo 7. hod. večer. Veliteľstvo druhej poľnej brigády sa ubytovalo v Radvani (pri Banskej Bystrici). Veliteľstvo Šnejdárka sídlilo v Kremnici.

Po ústupe našich na Kováčovú—Badín boľševici sa svojím zvyklým spôsobom usalašili vo Zvolene, kde od počiatku až do konca svojho turíčného panstva sa cítili ako červik v teplej hrade, nakoľko mnohí z civilného obecnstva s nimi sympatizovali, len jedno ich vždy omínalo: blízkosť nepriateľa.

Aby sa pred verejnosťou mesta ukázali slušnými, na rabovačky chodili len v noci. Veľmi im záležalo na tom, aby dostali do rúk čím viacej našich kolkovaných paple-rových modrých, bývalých rakúsko-uhorských peňazí, keďže tie v Rakúsku mali ešte cenu a strelivo im tam len za tie dali. Z mestského domu vzali 17,000 korún modrých kolkovaných peňazí. Keď v obchode za svoje biele, nimi narobené peniaze niečo kupovali, vydať žiadali modré, Apatekárovi vzali 20,000 korún. Jeden kupec vo svojej krátkozrakosti a maďarskej horlivosti predal im za 24,000 korún tovaru, následkom čoho nemal ani tovaru, ani peňazí. Že akú cenu mali boľševické peniaze, je vidno z toho, že za jednu šálku kávy platili 200 korún boľševických a za upotrebené topánky 800 korún.

Z ich surovostí poznamenávame, že v dome slov. národovca, advokáta dr. Ludevíta Medveckého, ktorý pred nimi utiekol, rozhádzali, prevrátili všetko. Obrazy popre- rezávali bodákom, knihy, spisy rozhádzali po zemi, zničili a cenné veci rozkradli. V izbách po dlážkach zanechali nevysloviteľnú nečistotu a hnus.

Vo Zvolene sa všeobecne hovorí, že boľševické vojsko pozostávalo zo židovských predstavených, ktorým bolo hlavné nie bojovať, ale svoje, už vo svetovej válke tak dobre poznaté prírodné chůtky prevádzať za frontom a keď bolo tesno, uvrznúť včas. U zvolenských vtedajších mnohých židov požívali priazeň. Jedna čiastka ich vojska boli priami uličníci, zlumpovaní ľudia, chlapčiská a lenivci. Tí, ktorí boli slušnejší, boli len prinútení byť medzi nimi.

Za správcov, riaditeľov tamojších fabrik a iných podnikov, za vedúcich úradníkov ustanovovali ľudí surových, celkom neinteligentných, k práci, k vedeniu vecnému neschopných, zvrhlých, robotníkov, pisárikov a nedostatočne školovaných. Ľuďom školovaným dali ulice zametať.

Jeden ich vojenský lekár (žid) spupne hlásil: »Mi éhháborút folytatunk!« (My ve- dieme hladovú vojnu), »Nekünk nem parancsol sem Wilson, sem Masaryk, sem senki!« (Nám nerozkazuje ani Wilson, ani Masaryk, ani nikto).

*

Po rozostavení vojenských síl bitka sa začala dňa 8. júna a trvala skoro celý deň. Dňa 9. júna naša 16 mužová patrola dostala rozkaz vypátrať nepriateľa pri Hájnikách, ale asi pred 70 mužovou nepriateľskou presilou musela sa vrátiť. Na zastavenie postupu nepriateľa do B. Bystrice sa naši pripravili na odpor pri Badíne, nakoľko ostať na tomto bode pre ďalšie znamenalo mnoho. Tento bod mal spojku cez Skalku s Kremnicou a cez B. Bystricu s Mičinou atď.

Boje pri Badíne trvaly od 9. do 12. júna, počas ktorých dňa 12. júna od Kremnice cez Skalku dostali naši 60 mužovú posilu s 3 delami. Bola poslaná posila i k Mičinej, kde boľševici prejavovali úmysel preraziť a tak sa dostať do B. Bystrice.

Badín bránila naša nepatrná čiastka 11. pluku (pôvodne 40, neskoršie 100 mužov so 4, neskoršie 7 delami a 10 guľometmi). V obrane pomáhal našim i ľud obce, údajne i ženy. Veliteľ obranného vojska v Badíne sa menoval Krásny.

Obec Badín a jej okolie boli pod stálou boľševickou delostreľbou a to od Borovej ho-ry Sliaču—Rybár a Hájnik. Hájniky delostreľbou boli i zapálené, ale uhasené. Shorela skoro celá dedina, ale ľud a vojsko sa v obrane tým nedali mýliť. Naše delostrelectvo bolo kdesi pri kamenouhoľných baniach a strojové pušky na vhodných kopcoch okolo dediny. Telefon jednej pozorovateľne bol na veži ev. kostola a druhý za dedinou na lipe.

Proti Badínu boľševici podnikli 3—4 radové pechotové útoky, ktoré boli podporované i obrneným vlakom, ktorý sa od Zvolena stále pohyboval s delostrelectvom. Pechota

boľševická pri každom útoku bola znemožnená paľbou našich guľometov, dobre mierených ručníc a delostreľbou. Pechotu od Zvolena na občerstvenie svojho preriedeného vojska dovážali boľševici nákladnými autami.

Všetky boľševické pokusy zaujať Badín stroskotaly. Len pri samom Badíne mali straty 75 mužov.

Do boja pri Badíne posielali skoro samé nemecké vojsko (pozostatky Mackensenovej armády!). Kým títo v útokoch krvácali, boľševici Maďari si vo Zvolene hýrili, hodovali, o čom keď sa Nemci dozvedeli, s veľkými nadávkami zahájili ústup od Badína, keďže i tak boli presvedčení o bezúčelnosti útokov na tomto bode.

Maďarský pancierový vlak od Sliaču na Bystricu sa pokúsil preraziť jeden deň trikrát, ale zakaždým sa musel vrátiť, pri čom dobrú službu konalo delostrelectvo pri Kováčovej.

Dňa 12. júna ráno o 4. hod. zahájili boľševici 3 radový útok (asi 300 mužov). Pri tomto útoku naši vystihli, že nepriateľské mužstvo akosi neprejavuje veľkej bojovnej oduševnenosti, preto zahájili na nich protiútok, ktorý bol tak účinný, že v ten istý deň ráno o 8. hod. sa naši dostali do Zvolena. Na námestí zastihli už len 2 nepriateľských vojakov a 6 husárov, s ktorými mali krátku srážku, po ktorej sa i tí stratili. V ten istý deň sa dostala do rúk našich i železničná stanica, 40 vagónov narekvirovaného statku a iných potravín.

V okolí Zvolena—Badína—Mičinej—Hrochoti bojoval pluk 74, 102, 11 a 71, z ktorých po vypúdení nepriateľa v meste ostal pluk 11. a ostatné tlačily nepriateľa juhovýchodne smerom: Slatina—Lučenec, južne smerom Dobronivá, v ľavo na Modrý Kameň, v pravo Babiná—Krupina—Šahy. Ďalej od Hr. Breznice cez B. Štiavnicu v ľavo preňčovskou dolinou na Nemce—Šahy, v pravo na Bátorce—Levice a juhozápadu od Hronskej Breznice pohronskou dolinou k Leviciam atď.

Dňa 13. júna prenasledovalo naše vojsko nepriateľa k Dobronivej, kde v noci o 12. hodine narazilo pri potoku dobronivskom na dosť silný odpor. Naši sa preto pripravili na napadnutie nepriateľa, ktorý bol vtedy v dedine, na južnej čiasťke dediny. Dňa 15 júna o 2. hodine bol zahájený útok s ponechaním zálohy vyše dediny. Delostrelecký oddiel bol postavený pri hradskej severne od dediny. Útočný postup našich bol dvojramenný, obtáčajúci, čo keď Maďari zbadali vzdor nočnej tme z dediny ustúpili tak rýchlym tempom, že museli jednu čiasťku trénu, streliva a zbraní nechať v rukách našich. Nepriateľ ustupoval smerom na Babinú a k Modrému Kameňu. V bojoch a po víťazstve národne uvedomelé obyvateľstvo obce výdatne pomáhalo nášmu vojsku a to nielen chlapi, ale i ženské, ako sme to už poznamenali. Po víťaznom boji obyvateľstvo s prejavom veľkej radosti, nadšenosti priamo obsypalo naše vojsko potravinami. Tu sa dokázalo, čo je vstave urobiť z nášho dobrého slovenského ľudu dlhá, dobrá, zdravá národná výchova dobrých farárov a učiteľov. (Poznámka: v obci účinkoval dlhú dobu národný horlivec ev. farár, senior Ján Slávik, otec min. J. Slávika).

Po krátkom oddychu v Dobronivej pokračovali naši s istou opatrnosťou cez Babinú na Krupinu, kde dorazili za nepriateľom do mesta predvečerom o 6. hodine.

Od Dobronivej v ľavo cez Pliešovce postupovala jedna čiasťka našich za nepriateľom nielen smerom na Modrý Kameň, ale i cez Senohradz—Sucháň na B. Darmoty.

Po rozostavení potrebných stráží ostali naši nocovať v Krupine, odkiaľ dňa 16. júna ráno o 6. hodine pokračovali za nepriateľom do Nemiec. Dňa 17. júna južne od Krupiny narazili naši na zakopaného nepriateľa, hotového k odporu. Po krátkej delostreľbe o 3. hod. poobede bol zahájený útok nášho. Po krátkej prestreľke boľševici ustúpili

k Nemciam, kde okolo 4. hod. poobede postavili sa pri obci na odpor. Delostreľbou vznikol v obci požiar, ktorému podľahla skoro celá obec. Naši vnikli do obce za dobu rozšíreného požiaru, pri ktorom naše vojsko, nakoľko mu to bolo pre blízkosť nepriateľa a pre boj s ním možné, pomáhalo oheň hasiť, lebo polozenie ľudu obce bolo na pofutovanie.

Nepriateľ od Nemiec postupoval ďalej. Naši v úplnom bojovnom vystrojení prenocovali v južnej čiasťke obce. Ponechajúc v obci jednu rotu, vrátili sa ku Zvolenu, do Hr. Breznice.

Ako postupovali naši turčianski dobrovoľníci od B. Štiavnice preňčovskou dolinou na Nemce, sme už hovorili.

Dňa 18. júna naši od Hr. Breznice tlačili nepriateľa pohronskou dolinou pri Žarnovici. Dňa 20. júna bola dobytá už Nová Baňa. Dňa 21. júna obsadili Sv. Beňadik, nadviazali styky so 7 divíziou (Mittelhauser) pri Zl. Moravciach. Dňa 22.—23. júna naše vojsko pri Sv. Beňadiku bolo zamenené oddielom iným a bolo poslané do B. Štiavnice, odkiaľ dľa daného rozkazu malo vykonať nový úkol, ku čomu však už nedošlo, lebo dňa 23. bolo zahájené prímerie.

Boje na čiare Mičiná—Hrochot—Tisovec.

Súčasne s bojmi od Zvolena na sever pri Badíne—Kováčovej nášmu veliteľstvu 2. divízie (Šnejdárk) bolo treba venovať pozornosť i na pravú bojovnú čiaru: Buča—Hr. Breznica, ale menovite na ľavú čiaru: Mičiná—Hrochot—Tisovec, odkiaľ hrozilo zaskočenje cez B. Bystricu. Prieťah cez vrchy je síce ťažký, ale schodnými cestami predsa možný, čo keď by sa bolo nepriateľovi podarilo, bolo by malo ťažké, ďalekosiahle následky. Situácia na tejto čiare vyžadovala soslupenie našich síl, nakoľko nepriateľ sem začal vrhať značné sily. Boly utvorené dve skupiny: jedna pod vedením ppl. Maršála v B. Bystrici a druhá v Hornej Mičinej. Oboch týchto skupín úlohou bolo znemožniť nepriateľovi za každú cenu dostať sa do B. Bystrice.

Na 13. júna bol určený útok na Zvolen. Útok mal vykonať pluk 102. a 74. Útok na čiaru zvolensko—mičinskú bol dvojramenný a určený na jednu dobu.

Oddiel pri H. Mičinej dostal rozkaz dňa 13. júna v 18. hod. napadnúť nepriateľa, ktorý sa na tejto čiare postavil na odpor. Sila boľševikov tu počítala asi 400 Nemcov (časť armády Mackensena), ktorí sem prišli od Lieskovca—Zolnej, totiž z doliny slatinskej. Tejto presile čelilo najprv našich asi 60 mužov, ktorým potom od Kremnice prišla posila. Srážka bola pri majeri Zalobúc.

Nemci a Maďari, vidiac, že náporu odolať nevedia a že im operáciami od Badína—Sliachu—Hájnik hrozí znemožnenie neskoršieho ústupu, zahájili ústup, tiež od Hrochote a Dolnej Mičinej.

V bojoch pri Dolnej Mičinej naši mali obsadený 538 m vysoký vrch Ostrý, 450 m vysoký Jelšovec a 526 m vysoké Brnáčky, ktoré sa nachodia na sever od dediny. Záloha bola v Hornej Mičinej, kde sa boľševici nedostali.

Boľševici mali obsadené výšiny niže Mičinej a to 430 m vysoký vrch »Nad Kúty« a 458 m vysoký »Seč«. Delostrelectvo mali pri obci Čerín, pri rim. kat. kostole a pri obci Bečov.

Naše delostrelectvo bolo pri bystrickej voj. streľnici, pri ceste od Mičinej do B. Bystrice. Naši mali 4 delá 10 cm kalibru. Delostreleckú pozorovateľňu mali na 704 m vysokom vrchu Kozlinci.

V bojoch týchto naši mali nepatrné straty. Jeden boľševik sa chcel zachrániť skočením do studne. Po vyťahnutí z nej, keď bol vedený cez H. Mičinú do B. Bystrice, ho ľud chcel zabiť, čo však vojaci zabránili.

Naše vojsko, ktoré tu bojovalo pozostávalo z prevážnej väčšiny zo Slovákov. Na boľševickej strane boli Maďari, Nemci a Rusi.

Do Poník, Lubietovej a do Brezna sa boľševici nedostali. Málo chybelo ale, že od Rimavskej Soboty sa nedostali do Breznu blízkej Polhory, lebo v turičnú nedeľu cez Polhoru sa začali hrnúť už naše ustupujúce trény a niektoré čiasťky pešieho a delostreleckého vojska. Vojsko naše na rozkaz pri Polhore sa zastavilo a nad dedinou v dĺžke asi 4 km sa zakopalo. Kým sa to uskutočnilo, predstavení vojska mali dosť ťažkej práce s ukonaným vojskom. Konečne bola zahájená delostreľba smerom na tisoovskú dolinu. Dunenie našich 10 cm diel za jednu hodinu neprestávalo. Nepriateľ na streľbu neodpovedal. Každý dom v obci bol preplnený vojskom. Boly izby, v ktorých bolo i 28 mužov ubytovaných. Stav tento trval za 3 týždne. Za tú dobu našim stále prichádzala posila. Asi na 5. deň po Turiciach, keď plukovník Černý sedel v obci pred obchodom pribehol dragún s hlášením, že idú boľševici. Na túto zvesť vojsko opustilo zákopy a ustúpilo do Brezna. Po polnoci sa ale vrátili z Brezna do Polhory na vyšší rozkaz a zaujali pozície znovu.

Po náležitom skoncentrovaní vojska naši urobili na boľševikov útok. Od tej doby boľševici stále ustupovali tisoovskou—rimavskou dolinou na juh do 23. júna, keď Slovensko začali opúšťať.

Boje Zvolen—Hron. Breznica—Kremnica—Sv. Kríž.

Súčasne s bojom pri Badíne bol zahájený boj i na pravom krýdle, na čiare: Buča—Hronská Breznica, ktorý sa začal v stredu, 11. júna a bol dokončený dňa 12. júna porážkou boľševikov. Boľševikov od B. Štiavnice privolali naši telefonom do Hronskej Breznice. Boľševici boli v tom presvedčení, že ich maďari voľajú, šli vlakom, asi 120 mužov. Dôjduc na miesto podmínovanej trati, vlak bol vyhodенý do povetria. Jednu čiastku boľševikov naši postrieľali, čiastka bola výbuchom usmrtená, niektorí si sami vzali život, niektorých zajali a niekoľkí v zmätku ušli.

Turnay, bývalý kapitán mesta Zvolena dozvediac sa o nešťastí, na vlastnú zodpovednosť poslal najprv jeden, potom druhý prápor (keďže sa z prvého nik nevrátil) na pomoc k Hronskej Breznici. Oba prápory byly našimi zničené a zajaté. Veliteľ boľševikov, vidiac ako sa im jedno za druhým vodí, poznamenal: »Hiába, akkor abba kel hagynil!« (Darmo je, tak musíme prestať!).

Týmito operáciami úsek Hronská Breznica—Zvolen bol vydobytý.

Potom, ako sme už poznamenali, nepriateľa prenasledoval 71. trenčiansky dobrovoľný pluk. Na Hronskú Breznicu postupovali talianskí legionári a na B. Štiavnicu turčianski dobrovoľníci.

Zaujatím Zvolena a jeho okolia istá čiastka nášho vojska mohla byť postrádaná a preto bola poslaná k Mičinej a k Polhore—Tisovcu, nakoľko tieto pozície byly nepriateľom ohrozené.

Uvedené dva boje v okolí Zvolena sa navzájom podporovaly, čo možno ďakovať náležitému vedeniu operácií na našej strane a dobrej kvalite nášho vojska v tomto úseku.

Ešte len pred 3 dňami istý Kaufman (žid), veliteľ vo Zvolene potešoval boľševikov: »Amig engem látnak, neféljenek.« (Kým mňa vidíte, nebojte sa!) Keď odchádzali zo Zvolena hovorili, že sa o 3 dni vrátia. Dali sa vypravádzať hudbou.

Za doby opanovania B. Štiavnice, Hronskej Breznice boľševici navštívili i Ostrúľúku, kde vyrabovali kaštieľ, odkiaľ ich však naši ihneď nato vyhnali, pri čom z nich 2. zajali a 2. usmrtili. Na druhý deň sa boľševici vrátili a zakopali sa na farských roľiach.

Pri Hronskej Breznici operovali naše dve delá I. bat. 1. pluku, práve tie, ktoré boli pri B. Ďarmotách a tiež 54. hanácky pluk italských domobrancov.

Posledný útok pri Hr. Breznici bol zahájený o 2. hod. po polnoci a bol dokončený ráno o 8. hod., nakoľko vtedy už naši vťahli do Zvolena.

Pri Hr. Breznici v bojoch vyše Zvolena naši ukoristili 8 diel, z nich 4 pri Hr. Breznici, ktoré naši hneď obrátili a upotrebili proti nepriateľovi; strieľajúc z nich kričali: »Tu si máte, čo ste si zabudli!« Mimo diel ukoristili 47 vozov trénu, 40 živých koní (80 zastrelili) a kuchyňu. Dostala sa im do rúk i pokladňa, z ktorej v prvom okamihu si nabrali bielych papierových peňazi, ktoré ale neskoršie rozhadzovali a u židov za ne kupovali obchodné články.

Keď dňa 6. júna boľševici zaujali B. Štiavnicu a keď 7. júna zaujali Zvolen, nepostupovali len smerom na B. Bystricu, ale i na Breznicu, odkiaľ sa usilovali dostať sa do Kremnice.

Na Hronskú Breznicu sa boľševici tlačili s troch strán, pred ktorým tlakom naši ustúpili najprv po Kremničku, neskoršie po Kremnicu. Boľševici mali postavené delá menšieho kalibru niže Hr. Breznice, pri Jalnej, totiž medzi Jalnou a Hr. Breznicou, pri priechode cesty na Kremnicu, pri žel. strážnom domku. Väčšieho kalibru delá mali postavené pri veľkej žel. stanici Hr. Breznice a guľomety v takzvanej Štepnici a na ostrove hronskom. Zákopy mali pri štátnom drevnom sklade v Jalnej. Naši mali zákopy niže Jalnej, tiež guľomety na »Dolinkách«. Malého kalibru delá mali naši v chotári obce Piteľovej, za kopcom Bučina a väčšie pri Starej Kremnici (Kremnička). Boľševikov mohlo byť tu asi 70 chlapov.

Boľševici na tretí deň po rozostavení svojich pozícií vypravili od Zvolena cez Hronskú Breznicu obrnený vlak, smerom na Kremnicu, aby tento ostreľoval pozície našich. Mohol sa dostať len po prvý tunel, do ktorého vošiel, ale pokračovať ďalej nemohol, lebo naši strelali granátmi na predný i zadný vchod tunelu, prečo musel v ňom zostať tri dni. Držali ho preto tak dlho tam, aby ho vyhladovali a aby sa musel poddať, čo sa im i podarilo.

Keď na Turice pri Badíne našim hrozilo nebezpečenie od Mičinej, z Kremničky ustúpili ku Kremnici, odkiaľ ale čoskoro zasa postúpili bližšie ku Hr. Breznici. To bolo spojené s frontovými udalosťami v okolí Zvolena vo dňoch od 8.—12. júna.

Za doby bojov v okolí Kremnice navštívilo pozície našich i boľševické lietadlo, ktoré shadzovalo bomby.

Filakovo—Feled—Bánréve—Rim. Sobota—Tisovec.

Boľševici, aby mohli dostať do rúk južné a stredné Slovensko, nestačilo im pokračovať len čiarou lučenecko—levicko—novozámeckou, ale bolo im potrebné postupovať i čiarou rimavsko—sobotskou a tak sa prebíjal cez Tisovec—Brezno na B. Bystricu, aby mohli stredné Slovensko objasť a naše vojská zo stredného Slovenska prinútiť k ďalšiemu ústupu.

Opíšeme si teda i túto čiaru bojov.

Ako pri dosavádzajúcich operáciách, tak i tu potrebovali dostať do rúk železničný uzol, aby si obľahčili ďalší postup. Takéto železničné body na pohraničí boli: Filakov—

Feled—Bánréve. Dostať sa do Filakova im pomáhala železničná čiara od Šalgotárjánu a do Bánrévu boli im nápomocné dve hlavné čiary a to od Jágra a od Miškovca.

Zmocnením sa Filakova dostali sa im do rúk dve možnosti železnično—operačné; vľavo na Lučenec a vpravo cez Feled na Rimavskú Sobotu. Podobne bolo s bodom Bánrévu, odkiaľ vľavo bolo im možno železnicou postupovať, sily poslať na Rimavskú Sobotu a vpravo na Plešivec, do východnej polovice Gemera. Postup na Rimavskú Sobotu bol a mohol byť podporovaný i od Lučenca.

Kým sa dostali od hraníc na čiaru Ožďany—Rimavskú Sobotu, musely sa najprv odohrať boje na samých hraniciach, menovite na železničnej čiare: Filakov—Hodejovo—Feled—Bánrév.

Okolie Lučenca, Filakova už pred vpádom boľševikov, od obsadenia hraníc našim vojskom bolo úsekom ustavičných pohraničných srážok, menovite od Šalgotárjánu. Prestrelky boli každodennou udalosťou a boli predzvesťou ďalších vážnejších dejov.

Dňa 28. mája bolo západne ticho na celom pohraničí. Práve to bolo príznakom blízkej búrky, ku ktorej došlo po poľnoci.

Srážky po poľnoci okolo 2. hod. boli dosť tuhé, ale krátke a to pri Dravcoch, Husinej, Korlátach, Várgede, Šimonovej, Hodejove, Gemerečku, Dubovci, Martinovciach, Rimavskej Seči atď.

Pri Korlátach bol len nepatrný predstrážový boj. Naši boli v okolí pustatiny Čente, odkiaľ strelali z dela ku Korlátom. Jeden šrapnel zasiahol dom vprostred dediny a druhý padol do záhrady. V deň boja včas ráno došlo ku škole asi 40 našich vojakov s guľometom. Boľševici po krátkej prestrelke ušli smerom ku kamenným lomom. V boji padol jeden legionár.

Pri Várgede boľševici zaujali pozíciu s guľometmi na Bukovej hore a na takzvanom Hrade. Naši mali pozorovňu na vrchu Okodín a pechota bola zakopaná na viniciach Gemerečku, na vrchu »Arnyék« a »Keresztút«, na juh od obce. Počas bojov bol ranený jeden boľševik. Z obyvateľstva náhodou bol zastrelený 12 ročný chlapec Ján Mag, ktorý počas streľby vyšiel na ulicu. Z dospelých civilov boli zastrelení dvaja, ktorí tiež vzdor zákazu šli pracovať do poľa. Boli to: Baltazár Ternocký a Jozef Kováč. Delá naše boli na takzvanom »Feljárom« a boli kalíbru 10 cm. Bojovné čiary boli si dosť blízko jedna druhej.

Do Harmacoviec prišli boľševici od Šimonoviec, v počte 400—500 mužov. Zaujali pozície pri potoku Mačkáš, severne od dediny asi na jeden i pol kilometra. Naši zaujali pozície na ľavej strane Rimavy, pri Csobanka pustatine. Zákopy mali obe bojovné stránky. Delostrelectvo boľševické bolo umiestnené od obce severozápadne na takzvanom »Szerkiváre« (1 batéria) a guľomety (6) mali na kopcoch južne od dediny, na takzvanej »Haradičke«, »Gyulátető«. Naši mali guľomety (6—8) na pustatine »Csobanka«, pri Martinovej, pri moste na Rimave. Delostrelectvo bolo v lese pustatiny »Görnyő« (1 bat.). Ku skutočnému boju nedošlo, len k prestrelkám.

Obyvateľstvo obce sa chovalo k nášmu vojsku slušne, čomu sa dá rozumieť z toho, že po ústupe našich boľševici hľadali po domoch, povalách, pajtách telefonické spojenie, mysliac si, že ho ľud zatajuje. Z obyvateľstva medzi boľševikov nevstúpil nik.

Ku obci Dubovce boľševici prišli od Harmacoviec a Šimonoviec. Zaujali pozície pozdĺž rieky Rimavy a železnice. Dňa 30. mája poobede medzi 2.—3. hod. zahájili útok, po ktorom naši okolo 7. večer ustupovali na sever. Okolo pol deviatej hod. večer boľševici s výkrikom »hurrá!« vtrhli do dediny, asi jedna stotina. Mysleli si, že sú naši ešte v dedine. Dostali sa im do rúk len 1 lopata a 3 pokrovce.

Pri vtrhnutí boľševikov do Martinoviec a do Rimavskej Seči naši sa utiahli na vyšší rozkaz smerom na Bátku, dolinou na pravo od Rim. Soboty.

Po srážkach pri Pavlove obe vojská tiahly smerom na Rim. Sobotu. Cez obec Sútor prešlo vojsko bez srážok.

Vojská naše od Rimavskej Seči ustupovali dolinou na Bátku. Na druhý deň po dorazení k dedine dobehli dvaja boľševickí jazdci k dedine a súčasne došli i naši dvaja vojaci. Naši dvaja boľševických jazdcov uvítali streľbou. Jednému podstrelili koňa, jazdec ušiel a druhého zajali i s koňom a odviekli do dediny. Ušlý boľševik podal zprávu svojim, následkom čoho došiel k dedine väčší počet boľševikov. Naši, nevediac, že sú boľševici v dedine, dvaja prišli na povoze do dediny. Zastavili sa pri krčme. Keď zbadali boľševikov, začali na nich strieľať. Strieľali, kým im náboje stačili. Boľševici ich obtočili a pri byte roľníka Jána Durzu ich chytili. Vypytovali sa ich o našom vojsku, tí ale im nič neprezradili. Preto jednému z nich opreli o bradu pušku a keď ani tak nechcel nič prezradiť, ho zastrelili. Guľa mu prešla cez modzog vrchom hlavy. Druhý, keď sa ho podobne vypytovali, tiež nič neprezradil, ale im odpovedal: »Nepoviem ti, ty pes maďarský!« Na to mu boľševik prepichol bodákom brucho. Klesnúc na zem, vyňal si z vrecka fotografiu svojej ženy a zašeptal: »S Bohom, na vždy!« Brutálny boľševik ho ešte i potom 2—3 krát bodol do brucha a do pfs. Obidvaja sú pochovaní v cintoríne obce.

Od Batky naši ustúpili pred boľševickou presilou ku Vyšnému Blhu, kde za 2 dni odrážali boľševické útoky, kým im prišla posila od severu.

V Rimavskej Sobote a v jej blízkom okolí pozoruhodnejšie boje neboly. Naši ustúpili ďalej na sever, na lepší obranný terén. — Od Rimavskej Soboty na sever pri železničnej čiare prvou dedinou sú Čerenčany. Keď ju naši opustili, vťiahli do nej boľševici. Prvé im bolo chytiť miestneho statkára s rodinou, ktorých týrali, následkom čoho matka statkára umrela. Chytili aj jedného nášho vojaka z tej dediny, ktorý pri ústupe ostal doma.

Od Čerenčian naši ustupovali na Veľké Teriakovce, odtiaľ na Hrachovo, odkiaľ ustúpili tiež bez srážky.

Dňa 1. júna boľševici prišli do Hrachova, odkiaľ sa však poobede vrátili do Vrbovíc. U roľníka Ondreja Antala, jeden z boľševikov čítal popísané mená občanov z Vrbovíc, pýtajúc sa, či sú doma a kde bývajú. Boli to: Antal Baláž, Štefan Baláž, Michal Kostolány, Ondrej Botto, Pavel Kvas, Juraj Kvas, Pavel Tobík. Z nich boli doma len Ondrej Antal, Michal Kostolány, Antal Baláž a Štefan Baláž, ktorých zlapali a odviekli smerom k Rimavskej Sobote. Keď došli s nimi do chotárneho honu, takzvaného Mihovec, postavili ich do radu a bez ďalšieho postrieľali. Mŕtvoly vyhádzali na voz Štefana Králik a odviezli na cintorín vo Vrbovciach, kde ich do spoločného hrobu pochovali. Po zahrabaní nevinných posadali na voz menovaného a kázali mu hnať cez les smerom na Ožďany. Cestou rau hrozili smrťou. Keď boli už v lese, od voza odišli, zaiste pozreť miesto, kde by ho usmrtili. Využívajúc tento okamih, Králik šibol do koní a cvalom im utiekal.

Z ostatných, ktorých boľševici mali na listine, boli niektorí ukrytí v horách a niektorí boli s našim vojskom ako povozníci.

Dňa 2. júna boľševici pri Hrachove zo Zmeškalovej pustatiny násilím odviekli ovčiar Jozefa Andrášika a dňa 3. júna slúžku Annu Stašákovu, jeho neter. Oboch zastrelili v Rimavskej Sobote na cintoríne. Andrášik bol otcom 3 detí. Dievča ich prosilo, aby ju do smrti väznili, len aby ju nezabili. Katani sa však tomu len vysmiali. Naši v Hrachove, ostali od pondelka do stredy. Na veži mali delostreleckú pozoro-

vateľňu. Veliteľ delostrelectva ubezpečoval ľud, že boľševici viac do dediny neprídu, pred večerom však dobehli 3 jazdci so správou, že boľševici napádajú s troch strán. Okolo kopca, na ktorom stál kostol, naši mali 9 diel. Delostrelci dostali rozkaz na všetky tri smery strieľať. Strelba trvala pol hodiny. Veliteľ delostrelectva okolo 9. hod. odišiel, na čo ustúpili k Rim. Bani.

Vo štvrtok a piatok bolo ticho, v sobotu ale boľševici tiahli hore dolinou.

Obec Kociha je vzdialená od Rimavskej Soboty na 12 km a tiež tak od Hnúšti. Po odchode našich došiel do Kocihy jeden voz boľševikov. Dňa 1. júna prišli na 3 vozoch. Naši delostrelci zahájili na nich strelbu, následkom čoho, ako i pred blížiením sa našich už o 10. hod. utekali späť. Poobede prišla do obce naša hliadka, ktorá sa ale skoro vrátila. Hneď potom nastala silná strelba z ručnic, z diel a z guľometov. Boľševici sa hrnuli do dediny so všetkých strán. Delostrelba trvala v plnej miere až do mraku a v menšej až do polnoci. Od obce na sever malo pozície vojsko naše a južne od obce boľševické vojsko. Boľševici nad ránom ustúpili.

Dňa 2. júna po polnoci bola silná delostrelba a o 7. hod. ráno prišla do dediny naša hliadka. Pri obci bola s boľševickej strany silná delostrelba, ktorá bola tak krátko zameraná, že začala strieľať do vlastných miesto do nepriateľa.

Dňa 3. júna bola pri obci silná bitka, po ktorej boľševici postúpili na sever. Ráno od 3. hod. až do 11. hod., pred obedom bola silná delostrelba, bez prestávky. Boľševici tu dostali taký výprask, že sa rozutekali na všetky strany. Boľševici v ten deň ustúpili až po Rim. Sobotu a naši prenocovali v Kocihách a v Hrachove.

Dňa 4. júna naše vojsko celý deň vífázilo, ale pred večerom zase už ustupovalo.

Dňa 5. júna ráno prišla naša hliadka k dedine. Poobede boľševici šli na aute od dediny na sever na výzvedy, ale sa čoskoro vrátili, na čo naše delostrelectvo zahájilo strelbu, tiež na vežu, kde mali boľševici pozorovateľňu. Kostol zhorel, neskoršie bol opravený na náklad štátu. Boľševici boli večer prekvapení našimi guľometmi od cintorína, následkom čoho chytro posadali na vozy a ušli. V napadnutí predpokladali zradu, preto na druhý deň odviedli starostu a dvoch nočných strážnikov. Dňa 7. júna ich poslali do Rim. Soboty, kde ich držali uväznených, až na zákrok ostatných občanov boli pustení na slobodu.

Boľševici všade, ako postupovali, vykonávali i odvody. Tak urobili i v Čerenčanoch, odobratých mladíkov postavili hneď do boja.

•

Dňa 8. júna naši ustúpili až k Tisovcu, kde potom od 9. do 15. júna boly menlivé srážky.

•

Na Rimavskú Kokavu sa ustupovalo od Lučenca i od Rimavskej Soboty a Rimavskej Bane. Dňa 3. júna okolo 2. hod. poobede hradskou od Rimavskej Bane došla sem prvá naša stráž a okolo 6. hod. došli sem 3 stotiny pechoty, ktoré patrily k 3. pluku. Boly vystrojené len guľometmi a ručnicami. Dôstojníci sa menovali: Dr. Václav Pejše, Alois Jursa, Otokar Weinlich, Sladký, Diviš, Smital, Blažek. Stráže boly rozostavené nad železničnou stanicou, na vrchu Varta, pozorovacie stanice mali na vrchu Diel a Slopove.

Vo dňoch 4.—7. júna bol s boľševikmi boj, v ktorom na našej strane bolo niekoľko ranených a na strane boľševikov pri Rimavici a pri Rimavskej Lehote (7 km na juh) bolo viac ranených a 15 sa ich dostalo do zajtia.

Dňa 7. júna naši v Kokave dostali rozkaz ustúpiť smerom na Utekáč—Sihlu. — Miestny farár Bancík neopustil ľud. Preobliekol sa za valacha a ukryl sa na salaši »Kotoška«.

Dňa 8. júna okolo 10. hod. vtiahli do dediny boľševici hradskou: Lučenec—Kokava. Mali i delostrelectvo. Do obce vtiahli s veľkým krikom pred obedom. Boli to vo väčšine robotníci zo šalgotarjanskej fabriky, ale boli i 2 stotniny útočného pluku z okolia Budapešti. Mali 6 diel 7 i pol cm., 14 guľometov. Každý vojak útočnej stotniny mal niekoľko ručných granátov. Poobede hádzali do rieky Rumavice ručné granáty a tak lovili ryby. Vo svojej duševnej slepote a megalomanii hlásali, že o niekoľko dní bude ich celá Európa. Rozostavili stráže na vrch »Varta« a »Chorep«, na vyšnom konci obce, pri parnej pile. Na každom mieste boli 2 guľomety a na veži ev. kostola tiež jeden. Veliteľstvo s nejakými ženskými bolo ubytované v ev. fare, kde stále hodovalo.

Za ich pobytu v Kokave v potravnom družstve narobili vyše 30,000 Kč škody. Navštevovali i blízke salaše pre maslo, syr, bryndzu a mäso. Na druhý deň prišli za boľševikmi povozy so ženami na potraviny. Dňa 11. júna pluk robotníkov bol odvolaný. Ostali len vojaci útočného pluku, ktorým veliteľ, nejaký strojní inžinier prísne zakázal rabovačky a výtržnosti. Keď sa dozvedel, že sa ev. farár skrýva na salaši, odkázal preňho a ho uistil, že sa mu nič nestane. Farár sa vrátil. Po návrate ho navštívil a skutočne sa mu nič nestalo.

Dňa 11. júna prišiel do obce boľševický komisár voliť direktorium, predsedom ktorého sa stal robotník sklárne Martin Bubelíny. Bolo nariadené v kaštieli spísať inventár. Dňa 12. júna komisár sľúbil, že každý roľník, ktorý má niže 100 jutár poľa, bude od platenia dane oslobodený.

Dňa 15. júna (nedeľa) ráno sa priblížily naše vojská, pri čom chytili 2 boľševických komisárov a odviekli do Brezna. Hneď potom prišli i ďalšie oddiely nášho vojska od Utekáča (na sever od Kokavy), ktoré patrily k 93. pešiemu pluku a ktoré mali už i 6 diel 7 i pol cm. Postavili ich na konci obce, pri parnej pile. Toto už súviselo s porážkou pri Tisovci. Naše delostrelectvo strieľalo cez vrch »Chorepu« na Hnúšťa a do hôr nad osadou Zlatno (juhozápadne od Kokavy). Pozorovaciu stanicu mali na vrchu »Slopovo«.

V Utekáci k boľševikom pristúpilo 36 robotníkov.

Od Kokavy severovýchodne je mestečko Klenovec. Do obce sa boľševici dostali prvýkrát na svätodušné sviatky. I sem prišli robotnícke oddiely zo Šalgotarjanu, boli vystrojené len čiastočne. Voči obyvateľstvu si počínali surovo. Za tými prišlo riadne vojsko, ktoré patrilo k peštianskemu pluku. Hliadka jazdecká prišla do Hnúšti v počte 20 chlapov, v sobotu. Všetkých boľševikov bolo asi jeden prápor. Naše stráže obsadili kopce od Klenovca severozápadne. Nášho vojska pri ústupe bolo asi poldrubej roty, 67. šarišského pluku a iné menšie oddiely. V samom Klenovci boli len boľševické hliadky. Boľševici od Hnúšte niekoľkokrát z pancierového vlaku vystrelili. Naše delostrelectvo strieľalo od Tisovca. Na výzvedné boľševické hliadky, ktoré sa dostali až pred Rástočné (5 km severozápadne od Klenovca), strieľal náš guľomet z Pradídova (s Hruškovskej hory). Naše vojsko malo tu 2 horské a 2 osmičkové delá. Veliteľstvo naše bolo v Tisovci, boľševické v Hnúšti. Občania sami chytili jedného boľševika pri Studenej vode. Za tento čin sa boľševici pomstili tým, že tých, ktorí ho chytili alebo ich príbuzných pochytili a na Skalke, smerom k Hnúšti bez súdu postrieľali. Zastreľili Jána Brndiara, Ondreja Štruhára, ktorý bol chorý a bol zastrelený miesto otca, a Mateja Janka (zastrelený miesto syna).

Legionári tisovník internovali ev. farára Argaya, učiteľa Pavla Kičina, Eduarda Helviga, Pavla Englera, notára Mártona, ďalej Pavla Király a Hermana Kleina. Boli odvedení do Terezína. Pavel Engler bol prepustený.

Ján Moncol, správca školy bojoval proti boľševikom, nakoľko pred nimi musel z domu ujsť do Liptova. S ním odišli tiež niektorí občania: Sámuel Zúrik s dvoma dcérami, Sámuel Engler so ženou, Ľudvík Repáš so ženou, synom a dcérou, Ján Lichanič str., Sámuel Engler, súkeník, Ján Minač, Pavel Bancík, notár, Zuzanna Búrová, Marina Balciarová, Sámuel Antal so ženou a Ondrej Antal. Odišli preto, lebo sa dozvedeli, že sú na listine boľševikov ako nespofahliví a panslávi.

Boľševici si dali navariť dobrých bryndzových halušiek. Keď boli hotové, chceli si na nich pochutnať a pri cigánskej hudbe zatančiť; naši im do toho zahúdli silnou paľbou delostreleckou, následkom čoho sa rozutekali a naši ich hotové halušky zjedli.

•

Boje pri Tisovci.

Usilie boľševikov bolo z Rimavskej doliny dostať sa na pohronskú, breznianskú dolinu a touto pokračovať na západ k B. Bystrici, atď. Tento prielom by bol býval veľmi nebezpečný, preto veliteľstvo 2. divízie (Šnejdárka) sa rozhodlo pri Tisovci prejsť k útoku. K tomu bolo treba ustáťmu a po istú mieru deprimovanému vojsku dopriať oddychu, vzpružiť ho novými silami, preskupiť ho proti presile nepriateľskej a výzvedkami zistiť rozostavenie a veľkosť síl nepriateľa. Toto všetko sa pripravilo vo dňoch 9.—10. júna. Výzvedky naše podali veliteľstvu zprávu. — Pri Tisovci nepriateľ má 1.—2. prápory, 1. bateriu, ozbrojené robotnícke oddiely, rozostavené poľné stráže po jednej čate. Rozloženie 39. boľševickej brigády v rimavskej doline nebolo možné zistiť.

Aby pri útoku operácie boli obľahčené, cesty ako len bolo možné boli opravené a obrnený vlak zostavený. Ku vojsku sa pridali i mnohí miestni Slováci.

Dňa 14. júna veliteľstvo vydalo rozkaz k útoku. Každému oddielu bol presne označený úkol. Dľa rozkazu všetky naše oddiely najneskoršie o 11. hod. mali byť na určenej čiare. Delostrelecká pozorovateľňa mala určené miesto na 1137 m vysokom Kučelachu a neskoršie odtiaľ južne na 982 m vysokom Kastere. Bolo dohovorené, aby sa delostrelecká podpora žiadala dymom. Brigádny tréner mal byť v Polhore o 10. hodine.

Nepriateľ mal obsadenú severnú časť Tisovca a pri železniarni mal výhodne rozostavené guľomety. Baterie mal južne od Tisovca.

Pechota naša postupovala rýchlo a dobre volenou, mesto obtáčajúcou polkruhovou čiarou. Naše delostrelectvo úspešne ostreľovalo nepriateľské guľometné pozície. Nepriateľ bol našimi čoskoro zatlačený do mesta. Vyvinul sa pouličný boj. Dobro umiestnené guľomety ešte vždy znamenali pre našich značné nebezpečenie, nakoľko boli umiestnené v úbočí 1117 m vysokého, od mesta na juh ležiaceho vrchu Terst, odkiaľ bol možno dobre opanúvať dolinu furmaneckú (potok), ktorou sa blížil k mestu prápor pod vedením kp. Stríbrného. Vzdor všetkému namáhavému odporu nepriateľ bol o 16. hod. z mesta vytlačený a odtisnutý až ku Pile, kde bol napadnutý našim obrneným vlakom, následkom čoho i odtiaľto ustúpil, ale obdržiac posilu behom noci, túto pozíciu vydobyl znovu.

Jeden náš útočný oddiel dostal sa trochu nižšie, ako mu bolo veliteľstvom určené, až ku Klenovcu, kde 15. júna prenocoval. Druhý oddiel sa dostal do Kokavy, ktorý zasakal nepriateľovi cestu na Lučenec, tento musel v ústupe odbočiť na Balog.

Naši v podujatej akcii museli pokračovať, aby ich úspechy zavážily a vlivaly na boje na západných frontách. Ich ďalším úkolom bolo teda hnať a biť nepriateľa smerom ku hraniciam k Lučencu.

Nepriateľ dňa 15. júna celú noc ustupoval. Dňa 16. júna bol až pri Hrachove. Cesta na Rim. Sobotu nepriateľským vojskom a vozotajstvom bola tak zasypaná, že niektorí občania, ktorí odišli z Hrachova do Rimavskej Soboty, nemohli sa v ten deň vrátiť domov.

Dňa 17. júna na bojišti bolo pomerne ticho, len pri Rim. Zalužanoch sa postavil nepriateľ na odpor, vystihnúc, že tam má proti sebe slabšie sily. Mal zosilnené pozície pri Kocihách, odkiaľ poslal sily k Rim. Zalužanom, kde robil prípravu k protiútok. Deň 18. júna bol dosť menlivých výsledkov. Naši v tento deň síce boli v Kocihách, ale nakoľko nepriateľ prešiel do protiútok, museli ustúpiť. Nepriateľ od Kocíh útočil na Rimavské Zalužany, cez Čachovice a cez Žiarec na Rimavskú Baňu. Do poludnia našich zatlačili do Rimavských Zalužian a boľševici sa dostali do Rimavskej Bane. Poobede naši prešli do protiútok a zahnali nepriateľa až ku Hrachovu. Naši si pomáhali i obrneným vlakom a delostrelectvom. Bolo to v pondelok. Pri Hrachove trval boj až do stredy. Do obce padlo 7 granátov, z ktorých jeden vrazil do domu, v ktorom ležal chorý člen rodiny, druhý prebil druhý dom až do kuchyne, nikomu sa však pritom nič nestalo.

Dňa 20. júna boli boje pri Kokave, odkiaľ naši ustúpili. Dňa 21. júna do Kokavy vtiahla boľševická jazda a dňa 22. júna pechota. Vojsko pochádzalo vo väčšine zo Solnoku a hovorilo, že bolo prinútené vstúpiť medzi boľševikov a preto, že kde len môžu prechodia k našim.

Železničná premávka medzi Lučencom bola obnovená.

Dňa 25. júna nepriateľ ešte vždy hlásal, že mu je už v rukách celé Slovensko, že i v Čechách víťazí boľševizmus, že Masaryk, ako mnohí iní naši vedúci z Prahy ušli za hranice a že o niekoľko dní bude v ich rukách celá Európa. Akú pravdu hovorili, dokázalo sa najlepšie tým, že v ten istý deň ustúpili z Kokavy do Rimavice. Dňa 28. júna (v piatok) sa stal v Kokave nasledujúci vzrušujúci prípad: 19ročná dcéra roľníka Jána Zduta, Mária oboznámila sa s vojakom nášho 93. pluku Vojtechom Müllerom, ktorý si ju po ukončení války mienil vziať za ženu. Po ústupe našich z Kokavy si zaľúbenci zamieňali dopisy, nie poštou, čo nebolo možné, ale príležitostne. V nedeľu ráno boľševická stráž pri prehliadke jedného cestujúceho našla dopis menovaného adresovaný menovanej. Hneď ju zlapali a odviedli do Rimavskej Soboty. Vyhlásili ju za špiónku, stýrali a ešte v tú noc s tromi inými na cintoríne v Rimavskej Sobote zastrelili a v spoločnom hrobe pochovali. Po odchode boľševikov bola privezená domov a znovu pochovaná medzi svojimi. Slovenská Liga rozhodla sa jej postaviť pomník.

•

Boľševici v Rimavici sa dopustili mnohých špinavostí, lebo násilne zprznili niektoré dievčatá.

•

Pri Rimavici bojovalo s bratmi Čechmi i viac Slovákov Liptákov.

•

Pre charakteristiku prostoty, otvorenosti a úprimnosti nášho pospolitého ľudu poznamenávame z udalostí v Rimavici, že keď si boľševici pýtali od starej ženy Julie Rusnákovej mlieka, odpovedala im: »Pre Maďarov nemám, len pre našich!« Za túto opovážlivosť by ju boli zastrelili, len na zakročenie ich predstaveného, ktorý práve v tom dome nocoval, bola zachránená.

•

Krátky náčrt o význame bojov vo východnej čiasťke Slovenska.

O bojoch s boľševikmi na území východnej čiasťky bývalého Gemera, v okolí rieky Slanej, na území bývalej košickej župy, v okolí Hornádu a od Košíc na východ, v okolí Bodrogu po Čop na tento čas nemienim opisovať, len podať krátky náčrt o ich význame pre celý dej vpádu boľševikov na Slovensko.

Nakoľko maďarským boľševikom išlo o vydobytie celého Slovenska a o jeho znovu pripojenie k Maďarsku, nemohly vystať ani tieto boje.

Boje vo východnej čiasťke vtedajšieho Gemera a južného Spiša boli pojitkom s bojmi od Rimavy na západ, s bojmi v okolí Košíc a od Košíc na východ. Vyžadovala to jednota ich strategie.

Voje boľševické, ktoré postupovali východným Gemerom na sever mali cieľ dostať sa ku Hornádu, Spišskej Novej Vsi, ku Krompachom, Spišským Vlachom a tam sa spojiť so silami, ktoré tiahly za jednotným cieľom od hraníc, od Košíc, aby takto spolu mohli postupovať ďalej na západ a dostať sa ku Vrútkam, k Žiline, kde sa zase mali spojiť so silami, ktoré operovali na západnom Slovensku a s nimi spolu aby takto dokončili plán výboja.

Postup vo východnom Gemeri na sever umožňovala železničná čiara od Miškovca cez Putnok—Bánrevu—Plešivec—Rožňava až po Dobšinu s jej bočnými ramenami.

Postup cez Košice ďalej na sever a severozápad umožňovala železničná čiara Budapešť—Hatvan—Miškovec—Hidašnémeti—Košice—Obyšovce atď.

Postup v údolí rieky Bodroga umožňovala železničná čiara Miškovec—Nové Mesto nad Šiatrom—Čop.

*

Ako ostatné južné pohraničie, tak i pohraničná čiara vyše uvedeného územia a Kar-patskej Rusi bude obsadená našim vojskom. Vojsko tejto východnej čiasťky do 1. júna stálo pod velením talianskym, ktoré však zo závažných príčin uvedeným dňom bolo zamenené velením francúzskym. Hlavným veliteľom na východe sa stal francúzsky generál Hennoque, pod velenie ktorého na východe patrilo 30 peš. pluk.

Nakoľko hranice východného Slovenska boli obsadené slabo a rezervy nebolo a nakoľko bolo zrejmé, že nepriateľovi v prvom rade ide o zaujatie Košíc, aby takto mohol použiť ku ďalšiemu postupu výboja železnicu košicko-bohumínsku, na uhájenie mesta a na zosilnenie pohraničných síl boli privolané na obsadenie čiary niže Košíc sily, ktoré boli od Košíc severne: v Humennom, Prešove, Bardejove a bolo rozkázané obsadiť čiaru: Šemša—M. Ida—Polov—Barca, aby takto mohol byť od hraníc rýchle postupujúci napriateľ zadržaný. Takto uskutočnená obranná čiara sa dokázala byť proti nepriateľovi na tak otvorenom, k obrane nevýhodnom terene slabou, preto sa predbežne ustúpilo ku samým Košiciam, kde sa odohrával boj už dňa 5. júna.

Košice by sa mohli brániť niečo dlhšie, veliteľstvo ale majú obavy, že by sa delostreľbou mohli vzácne starobylé pamiatky poškodiť, vydalo rozkaz na ústup a zaujať novú, výhodnejšiu obrannú čiaru: Košická Belá—Obyšovce—Košické Hámry. Takto nepriateľ do Košíc vtiahol za ovácií obyvateľstva dňa 7. júna a v ten deň boli boľševikmi zaujaté i Obyšovce—Kysak. Hneď potom front nášho ústupu bol vytiahnutý na čiare: Zlatá Ida—Opáka—Košické Hámry—Margecany—Kluknava, ktorá sa neskoršie zahla do okolia Sloviniék—Gelnica—Krompachy—Spišských Vlachov, na čiare ktorej s istými posunami viedly sa boje od 8. do 18. júna.

V severnej čiasťke východnej polovice Gemera sa dostali boľševici na čiaru: Revúca—Ochtiná—Polomy.

Kým sa odohrávaly boje na označenej čiare vyše Obyšoviec, nepriateľ pomýšľal znepokojovať i na čiare Prešov—Bardejov, preto ppl. Beran ich v tom pomýlil výpadom dňa 11. júna nad ránom na Obyšovce. Toto napadnutie nepriateľa bolo spojené s veľkou námahou a vyžadovalo značnej doby, ale vzdor tomu, že našich bola nepatrná menšina, sa skvele vydarilo. Bolševici od západnej strany boli napadnutí v spánku, z ktorého keď sa zobudili, v zmätku nevedeli ktorou stranou sa majú zachraňovať, utekali bez hlavy na všetky strany, i do rieky Hornádu, kde sa mnohí utopili. Veľká čiastka pechoty bola zničená, tiež ich bateria a trén.

Pravé západné krídlo našej východnej armády v druhej polovici júna tiež tlačilo nepriateľa na juh a to tak úspešne, že skupina majora fr. armády Prignota dňa 16. júna dobyla Rožňavu.

Ako na západe, tak i tu na východe prestaly boje 23. júna, v deň vyhlásenia prímeria.

Zakončenie.

Po všetkých uvedených bojových udalostiach maďarskí bolševici vidiac, že ďalšie námahy, útoky a straty sú úplne márne, dňa 23. júna na zákrok zahraničných vlivov uznali za potrebné žiadať prímerie a dňa 24. júna výmenu zajatých. Dňa 25. júna dohovorený a veľkou dohodou nariadený ústup zo Slovenska bol slávnostne vyhlásený.

Potom nasledoval dňa 28. júna vydaný rozkaz hlavného veliteľa našej armády Pellého, dľa ktorého keď by maďarskí bolševici do konca júna Slovensko neopustili, dňom 1. júla na celej fronte všetky tri naše armádne frontové sbory pod vedením Mittelhausera, Šnejdáreka a Hennocquea mali zahájiť ofenzívu a zo Slovenska ich silou zbrane vytisnúť. Ku tomu už však nedošlo, lebo bolševici uvážiac si následky svojho prípadného ďalšieho nemúdreho odporu, 30. júna a 1. júla odtiahli na svoje územie. Dľa dohody mali denne ustúpiť 15—20 km. Ustupovali so surovými nadávkami a vyhrážkami, medzi ktorými odznely i také: »Megálj, te büdös tót, majd fogsz te még lógni!« (Počkej ty smradľavý Slovák, budeš ty ešte visieť!). No, niektorí v znechutenosti nad nezdarom poznamenávali: »Nem leszek én itt többél!« (Nebudem ja už tu viacej). Keď sa dozvedeli, že naše vojsko ide za nimi, hovorili: »Barátom, menjünk, mert én nem akarom itt hagyni a börömet!« (Bratku poďme, lebo ja nechcem tu nechať svoju kožu). Na mnohých miestach pri zahájení ústupu prví boli ich predstavení, ktorí nočnou dobou v židovskom strachu zmizli a za nimi mužstvo ako ovce bez pastiera.

Ľud si z nich neraz urobil dobrý žart, keď len aby im nahnal strachu, oznámil im, že sa približuje naše vojsko, na čo z nejednej obce v strachu ušli. Kým pri postupovaní všade hodovali, pivo a víno pili, tancovali, pri ústupe si už od ľudu ani vody nepýtali, len sa tak tratili.

Niektoré oddiely pri odchode zo známej surovosti a pomsty strieľali do ľudu pracujúceho na poli.

Niektoré čiastky ich vojska pri odchode braly so sebou, čo len mohli. Hnaly so sebou celé stáda statku, ako cez Ipeľské šahy, ktoré ale potom ich veliteľ v Drégelpálánku Palmay rozkázal vrátiť a prehnať na naše územie. Ako náš ľud hovorí: mnohému z kapsy trčala kačka, sliepka, atď. Pritom si povrávali: »Most már nem fogunk éhezni!« (Teraz už nebudem hladovať).

Len pre charakteristiku si poznamenáme, že často, keď videli niekde na strome zrelé čerešne, strom vyfali, aby si čerešne mohli obrať.

Tak ajhľa, našu krvou ťažko vydobytú drahú slobodu zničiť a pochovať nemohol ani divoký ľudstvu škodlivý a otravný boľševizmus.

P r a m e n e :

1. Prevrät na Južnom Slovensku, Anton Szmolányi, Unia v Bratislave 1931. — 2. Nové Zámky a okolie, K. Nigriny. — 3. Na pomoc Slovenska, Antonin Navrátil, čiastka „Dokumenty“, Bratislava 1933. — 4. Ročenka štát. uč. ústavu v Leviciach zo škol. roku 1932/33. — 5. Články časopisov: a) Slovenský Denník, r. 1930, čís. 31—32, článok R. Nikla »Po prevrate v Balážových Ďarmotách«. b) Slovenský juh, roč. 1928, článok V. Kopečného. c) Mladé Slovensko, čís. 1—5, článok žiaka II. roč. štát. uč. ústavu v Leviciach Alex. Bahurinského. d) Letopis Matice slovenskej, r. 1921, článok Fedora Ruppeldta »Dobrovoľníctvo na Slovensku« r. 1919. e) Důstojnícké listy, čís. 25—26 z r. 1934. — 6. Roku 1919—1922 osobne sossbierané, učiteľstvom a inými hodnovernými osobami podané dáta.

Bartolomej Krpec, školský inšpektor

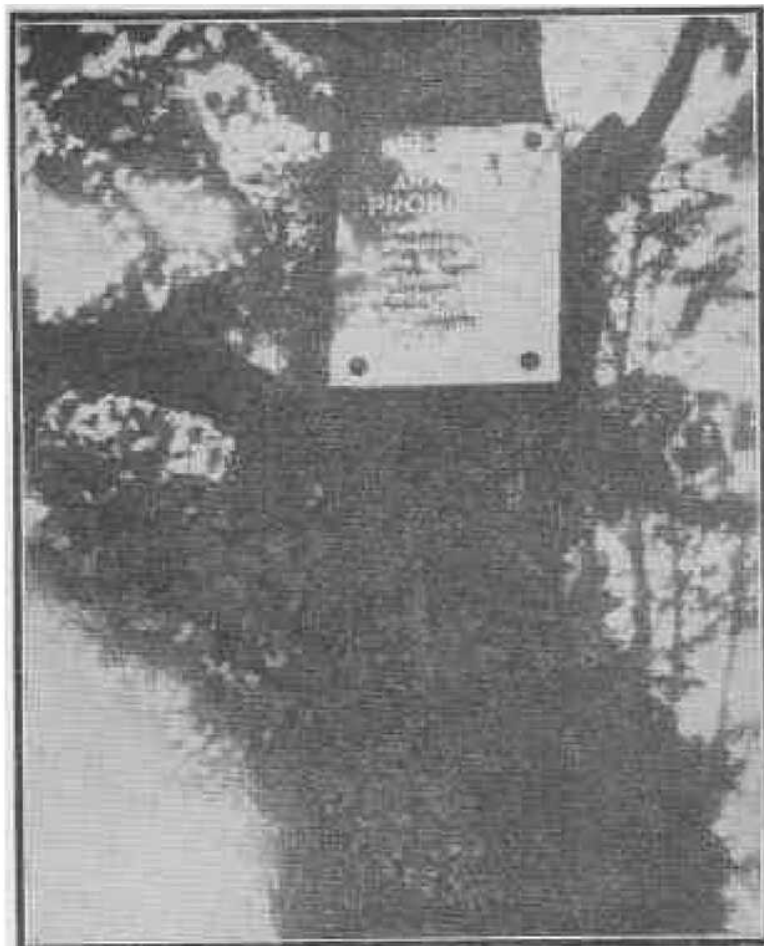
Pomník v Seredi postavený na pamiatku padlých hrdinov v boji s maď. boľševikmi.

Pomník v boji s boľševikmi padlých hrdinov v Šahách.

Pomník v boji s bolševikmi padlých hrdinov v Bajči.

Pamätná mramorová doska Antona Prokopa v Detve,
na lipe, na ktorej ho bolševici popravili.

VŠEOBECNÁ SITUACE NA SLOVENSKU

číslo 2

Krpné teho:
v Bratislave:
WOS 303
v Komárné:
39 8/39 8 2/39

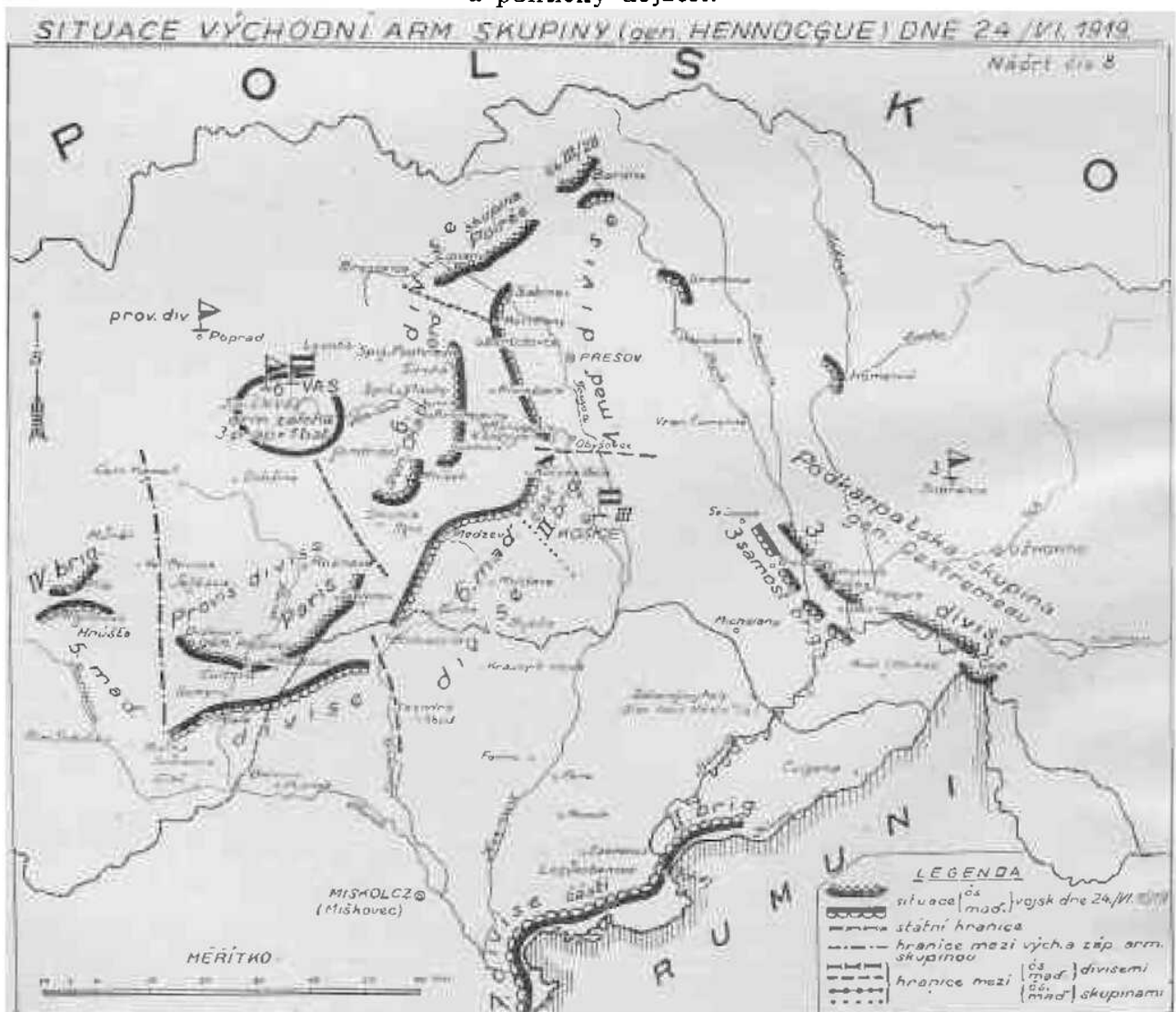
LEGENDA
----- hranice Československa
----- hranice Maďarska
----- hranice Slovenska
----- hranice Česka
----- hranice Rakúska
----- hranice Nemecka
----- hranice Polska
----- hranice Jugoslavska
----- hranice Turky
----- hranice Rumunska
----- hranice Francie
----- hranice Španělska
----- hranice Portugalska
----- hranice Itálie
----- hranice Řecka
----- hranice Turecka
----- hranice Persie
----- hranice Indie
----- hranice Číny
----- hranice Japonska
----- hranice Austrálie
----- hranice Nového Zélandu
----- hranice Jižní Ameriky
----- hranice Severní Ameriky
----- hranice Afriky
----- hranice Evropy
----- hranice Asie
----- hranice Oceánie
----- hranice Antarkidy

Všeobecná situácia na Slovensku.

Dr. Augustin Vološin, riaditeľ užhorodského gymnázia, známy karpatoruský národný a politický dejateľ.

Situácia východnej arm. skupiny (gen. Hennocque) dňa 24./VI. 1919.

Škpt. pech. Stan. Bezrouk.

V BOJOCH PRI LEVICIACH.

Pokusím sa opísať boje pri Leviciach a všetko, čo predchádzalo, a to na podklade osobných zápiskov. Môj opis je čiste subjektívny a podáva udalosti tak, ako sa zbehly. Kritiky sa dľa možnosti zdržujem a ani nerobím taktický rozbor tohoto ťaženia.

Do Levíc som prišiel z Trnavy 9. apríla 1919 ako nadporučík a stal som sa posádkovým veliteľom. V tejto funkcii mal som dobrý prehľad udalostí na blízkyh maďarských hraniciach, kde na úseku od Šiah po B. Ďarmoty byly rozmiestené iba dve roty. Zprávy sme dostávali nielen od spoľahlivých Slovákov, ale i od prebehlíkov, počet ktorých začiatkom mája 1919 vzrástol. Všetky sa shodovaly v tom, že v tomto úseku sú trupy mjr. Pálmaya v sile dvoch praporov pechoty s nejakým delostrelectvom a »že sa niečo chystá«. Lenže nikto nevedl, čo a kedy. Okolo 15. mája prihlásili sa u PV opäť 4 prebehlíci, a to jeden nadporučík, jeden poručík a dvaja vojaci. Výpovedi všetkých sa shodovaly v tom, že najneskoršie do 14 dní Pálmayove oddiely prekročia hranice a potiahnu na Levice. Tieto výsluchy aj ostatné zprávy byly predkladané veliteľstvu 7. divízie v Nitre — veliteľ ital. gen. Boriani — zdá sa ale, že im nebolo prikladané veľa viery. Nasvedčuje tomu aspoň telegram, ktorý gen. Boriani zaslal na jedno naše dôtklivé upozornenie, telegram veľmi lakonický, ale pádny: »O bezpečnosť na Ipli starajú sa moje vojská«. Tento telegram zapamätal som si doslovne preto, lebo asi o dva dni neskoršie sme sa presvedčili, ako bolo postarané o tú bezpečnosť. A ešte silnejšiu spomienku na to môžu mať príslušníci tých dvoch rôt, ktorí vyviazli životom z debaklu v noci z 29. na 30. máj 1919.

Situácia v Leviciach nebola ružová. Tvoril sa práve náhr. prapor p. pl. 26 a po zostavení I. pol. praporu, ktorý odišiel začiatkom mája 1919 do Čiech, tuším do Nem. Brodu, ostalo v Leviciach len asi 120 pušiek a 2 guľomety, ale pre novo zostavený II. pol. prapor bolo k dis-

pozícii vyše 1000 ľudí. Počet živených 29. mája činil asi 1320 mužov. Nálada v mužstve však nebola najlepšia, a to vzhľadom k malému počtu zbraní. Koncom mája bola situácia napätá — len puknúť. A tiež pukla.

30. mája o 5.30 hod. prišiel ku mne do bytu vtedajší pobočník náhr. prap. p. pl. 26 por. Jar. Pelikán so správou, že boľševici v noci prekročili Ipeľ, úplne rozbili obe legionárske roty a tiahnu na Levice. Nariadil poplach praporu a ide hlásiť túto udalosť veliteľovi, pplk. Krausovi. V kasárňach bolo všetko v najväčšom rozčulení a zmätku. Časť mužstva, ktorá bola vyzbrojená, obzvlášte mužstvo Pluku Slobody, stála na dvore pohotová odísť k Želiezovcom, odkiaľ bola telefonicky vyžadovaná pomoc. Ostatné mužstvo bezhlave pobehalo po dvore. Hoci som nebol v najstaršej hodnosti, vydal som tieto dispozície: »Vojenská polícia zatvorí malými hliadkami všetky východy z mesta, aby nikto nemohol von, obsadí poštu, odstráni na nej maďarské úradníčky od telefonu a telegrafu a zosilní hliadky v meste. Na Kalvárii zriadiť pozorovateľňu. Mužstvo nesmie z kasární. Všetci dôstojníci k svojim jednotkám. Vydať zvyšujúce zbrane a vyzbrojiť nimi predovšetkým pisárov, komandovaných do Levíc od rôznych plukov z Čiech. Vydať strelivo oddielu pripravenému k odchodu a mužstvu v kasárňach, ktoré má pušky. Vydať oddielu, ktorý mal odísť, tiež jeden z našich guľometov«. Pplk. Kraus nariadil, aby pripravené mužstvo odcestovalo vlakom k Želiezovcom. Bolo to 70 mužov na čele s por. Pelikánom. Cestou k nádražiu pripojil sa k nim npor. K. Svoboda.

Bol som s nimi po celý deň a čiastočne i v noci a nasledujúce dopoludnie v telef. spojení cez levické nádražie. Hlásenie boly viac-menej skreslené a hlavnú úlohu mal v nich maďarský obrnený vlak. V meste uplynula väčšia časť dňa celkom pokojne. Okolo poludnia odišiel por. Hofmann asi s 20 mužmi na prieskum v smere na Šahy a poslal niekoľko hlásení. Mimo toho čas od času telefonoval. Situácia však bola o mnoho vážnejšia, než sa z počiatku myslelo a preto, keď depeše nadobúdaly hrozivejšieho rázu o nezadržiteľnom postupe boľševikov od juhu, pplk. Kraus nariadil evakuáciu erárneho majetku z kasární do vagonov na nádraží. To ovšem veľmi zhoršilo náladu mužstva, zavretého v kasárňach. Tak na pr. za poludnia, keď dôstojníci odišli k obedu, mužstvo sa vyhrnulo z ubikácií na dvor, každý so svojim rančekom alebo kufrikom a utiekalo k bráne. A iba mojej a npor. Štroša vystretým pištoliam podarilo sa zadržieť mužstvo pred útekem. Tiež železničari na nádraží prejavili úmysel odísť a iba prísnemu zakročeniu vtedajšieho nádražného veliteľa, ppor. Zemana, podarilo sa ich zdržať. Mohly odcestovať len ich rodiny.

Okolo dvaciatej hodiny puma praskla. Guľomet, postavený na môj rozkaz do priechodu kasární zmizol, mužstvo vyrazilo bránu a asi 1200 ľudí vyrútilo sa z kasární, bez toho, že by dôstojníci, ktorí boli v kasárňach, mohli im v tom zabrániť. (Neskoršie, práve po roku, sháňal týchto uprchlíkov, ktorí skoro všetci boli z najbližšieho okolia, prapor 15. pluku). Zbytok mužstva a pisári, odvážajúci na nádražie erárny majetok, tiež bezradne sa pozerali na tento útek. Pred kasárňami sa shromaždila vojenská polícia — poväčšine mužstvo domobraneckého praporu z Talie pod velením npor. Loutockého — k obrane kasární. Pplk. Kraus trval na tom, aby dôstojníci išli tiež na nádražie, že bez mužstva beztak v kasárňach neznamenajú nič. Medzitým usilovali sme sa márne získať telefónne spojenie s por. Pelikánom a Hofmannom. Asi o 9.30 hod. večer, na kategorický rozkaz pplk. Krausa opustil som kasárne s por. Štrosom, ktorý práve odchádzal na nádražie s posledným vozom zásob. Pri tom došlo ku prestrieľke. S námestia valil sa do ulice ku kasárňam dav ľudí, so zrejým úmyslom rabovať. Vojenská polícia vystrelila a rozohnala dav. V meste bol ináče úplný pokoj. Zastavil som sa ešte na pošte a pokusil sa telefonovať k Želiezovcom, ale nešlo to a tak išli sme s por. Štrosom a npor. stav. Hrubcom na nádražie, kde všetko bolo už vo vagonoch, len odcestovať. V tej chvíli prišiel tiež od Želiezoviec vlak s rancnými legionármi a zbytok mužstva, ktorému sa podarilo po nočnom útoku bolševikov uprehnúť. Vlak po krátkom zdržaní odišiel a to vnieslo novú nervozitu do mužstva, ktoré u nás ešte ostalo. Pretože priame nebezpečie nehrozilo — podľa zprávy legionárov sa naši u Želiezoviec držali — postavil som s kpt. Schmidom (pplk. Kraus z veľkého rozčulenia ochorel a poveril ho velením nad zbytkom praporu) na nádraží stráže a dostanúc k tomu povolenie, odišiel som s por. Štrosom a npor. Šamánkom, ďalej s ppor. Maxoňom a asi s 20 mužmi do mesta. Neďaleko nádražia stretli sme okresného náčelníka dr. Ravasza a starostu mesta dr. Zoštiaka, ktorí nám oznámili, že sa v meste už ustavila nová rada, ktorá poverila mestskú gardu udržovaním poriadku v meste, v ktorom, ako sme zistili, bol úplný pokoj.

Pri príchode do mesta hneď som poslal ppor. Maxoňa s 3 mužmi na poštu, aby ju chránili, išli sme do kasární, ktoré boly úplne vyrabované. Aj stolný telefon z kancelárie bol preč. Odišiel som na poštu, aby som získal nejaké zprávy. Tu som našiel poštového správcu, dobrého to slovenského národovca a ten ma žiadal, aby som od neho prevzal peňažnú hotovosť asi 50.000 Kč, čo však som s vďakou odmietol. Keď som nedostal spojenie s našimi bojovníkmi na fronte, chcel som odísť, ale naraz volala ma úradníčka od telegrafu, že prišiel nutný rozkaz pre PV. Bol to rozkaz ZVV zo Žiliny, nariaďujúci

na naše a iné hlásenia evakuáciu Levíc a instradáciu náhr. praporu a ostatných úradov (DOV, zemebr. DOV) na Moravu. V Leviciach mal ostať len nove sa tvoriaci II/26 pol. prapor, vojenská polícia a niekoľko mužov nášho oddielu. Transport 31. V. ráno, asi o 7. hod. odcestoval. Nebol príliš veľký a skladal sa hlavne z niekoľko málo osôb a hlavne z augmentačných zásob.

31. V. ráno odoslali sme na front k Želiezovcom posilu asi 50 mužov od slováckej brigády, ktorá bola u Levíc na rekvizíciach, a s nimi aj stravu pre bojujúce mužstvo. Ako sme neskoršie zistili, boli boje u Želiezoviec iba klamaním a hlavný nápor prišiel od inakiaľ, čomu sme ovšem nemohli zabrániť, nemajúc ani zbraní — ani mužstva. Referoval o tom por. Hofmann, ktorý sa vrátil temer ráno s prieskumu. Je mi záhadou, prečo Maďari nepodnikli už 31. V. dopoludnia útok na Levice, lebo by ich boli obsadili hračkou. Bránila im v tom možno okolnosť, že sa domnievali, že posádka je ešte v plnom počte a nemali ešte z Levíc správ, ktoré dostali iba behom 31. V. Musím podotknúť, že jeden Pálmayov prapor bol složený zo samých levických príslušníkov, ktorým bolo hračkou dostať sa v prestrojení do mesta aj z neho.

Dopoludnia priesiel z frontu od Želiezoviec npor. Svoboda a hlásil, že na fronte je pomerný pokoj. Žiadal municiu, ktorá tiež bola ihneď objednaná zo skladu vo Zvolene, prišla v noci, ale nebola už použitá. Svoboda sa vrátil odopoludnia zase na front, nepríjmu ponúkaného zastúpenia npor. Höferom a vzal so sebou len ppor. Maxoňa k vystriedaniu por. Pelikána. K poludniu prišiel autom do Levíc franc. plk. Kieffer, ktorý prevzal od ital. gen. Borianiho velenie 7. devízie, a žiadal o informácie. Kpt. Schmid orientoval ho o všetkom, čo sme vedeli, t. j. o bojoch u Želiezoviec a o tom, čo zistil por. Hofmann.

Zbytok dňa 31. V. a dopoludnia 1. VI. bol pokoj pred búrkou. Zprávy z bojiska znely: Bojujeme, ale držíme sa. Stráže vyslané v iných smeroch, všetky dôstojnícke, nehlásily nič podstatného. Zato v meste bolo ako v úle. V jednom hostinci už vymeňovali naše peniaze za »biele« a môjmu sluhovi, ktorého som poslal hľadať nový byt, povedala domáca, že byt mi síce prenechá, myslí ale, že ho už nebudem potrebovať, pretože odopoludnia, t. j. 1. VI. o 16. hodine prídu Maďari. A nemýlila sa. Okolo poludnia prišiel autom z Krupiny major zo štábu 7. devízie, odmietol naše vysvetľovanie lakonickou poznámkou, že je o všetkom informovaný a odcestoval s por. Pelikánom k Ž. Potom sme sa s ním sišli v Nitre. Okolo 14 hodiny 1. VI. prišiel do kasární nejaký ppor. delostrelectva s hlásením, že od Vráblí ide na pomoc Leviciam jedna bateria poľných diel a žiadal o rozkazy pre bateriu. Kpt. Schmid nariadil, aby bateria ostala u nádražia na hradskej vedúcej

od Vráblí. Zanedlho potom prišiel sám veliteľ baterie, por. ital. leg. Záhradník (Záhradníček?) a tomu nariadil kpt. Schmid, aby od nádražia vypálil niekoľko šrapnelov ako výstrahu mestu, ktoré sa rojilo obyvateľstvom. Tohoto rozkazu využil som k tomu, že som o vlastnej újme dal vybubnovať, ak nezmizne okamžite všetko obyvateľstvo z ulíc a námestí, bude na mieste strieľané. Musel som strážnika nutiť k bubnovaniu pištoľou.

Por. Klučár odišiel znovu striechnuť smerom k Varšanom, neďaleko za mestom však bol postrelený a ranený vrátil sa do mesta. Por. Štros na bicykli a por. Hofmann na koni hneď odišli, aby bližšie zistili, kto to strieľal a ja som ostal stáť na rohu námestia, niekoľko krokov od kasárni, aby som videl aký účinok budú mať poplašné rany našej baterie. Skoro po 15. hodine odpoľudnia zaznela prvá rana, druhá, tretia, ale šrapnelové obláčky sa objavovali nad nádražím. To ma do istej miery miatlo. Keď však som už napočítal osem výstrelov a počul aj detonáciu granátov, začal som byť znepokojený, a to tým viac, keď ulicou od nádražia cvalom prichádzala naša bateria, na námestí sa otočila a uhaňala späť k nádražiu, kde delostreľba medzitým trvala ďalej. A už prichádza na bicykli por. Štros a za chvíľu po ňom aj por. Hofmann a obaja hlásia, že asi 500 krokov od mesta zostupujú s vozov vojaci, rozvíjajú sa a postupujú k mestu. Po por. Hofmanovi bolo strieľané už tiež v meste.

Temer všetci dôstojníci boli — každý s niekoľkými mužmi — na hliadkách v okolí, inakšie nebol v meste nikto. A už lietaly do ulice ku kasárňam strely a bolo počuť rehoť sa aj guľomety. Neostávalo nič iného, než použiť jedinej voľnej cesty k ústupu a to bola ulica k nádražiu. Tou sme sa teda všetci traja dali; odkiaľ po nás strieľali. Nemali sme pravda času zisťovať, kto strieľa, či domáci alebo boľševici, bolo to aj konečne jedno. Obaja spomenutí dôstojníci ma predbehli a tak som bol na dlhej ceste k nádražiu úplne sám. Márne som sa obzeral po kpt. Schmidovi a po svojom sluhovi. Neboli nikde. Len asi nejakých 300 krokov od nádražia stál na ulici voz s našou batóžinou, ale bez koní a bez kočiša, vojaci samozrejme tiež preč a posledný vlak práve odchádzal s nádražia, na ktorý strieľalo maďarské delostrelectvo.

Vlak na mňa nečakal a odchádzal, prenasledovaný paľbou nielen diel, ale tiež už aj ťažkých guľometov, ktoré zaujaly výhodnú pozíciu na Kalvárii. Od nádražia, kde som ostal stáť u spustených závor, som pozoroval, ako so všetkých strán ponáhľajú sa k dráhe jednotlivci a hliadky, vlak ich posbieral a odchádzal plnou parou ku Kozárovciam na sever. Tým istým smerom ustúpila tiež nádražná hliadka s ppor. Zemanom, ppor. Nemcom, o ktorom už tiež bola reč, a por. zdrav.

dr. Schwarzom, ktorý dopoludnia toho istého dňa sa vrátil do náhr. praporu k nášmu imaginárnemu II. poľ. praporu ako šéflekár. Moja skleslá nálada sa ale hneď vyjasnila, keď za nádražným plotom na druhej strane objavil sa kpt. Schmid s voj. Hauptmannom, ktorí ma videli ponáhľať sa k nádražiu a čakali preto na mňa, nepoužijúc vlaku k odjazdu, hoci mohli. Dali sme sa teda na pochod za odchádzajúcou bateriou, ktorá smerovala ku Zlatým Moravciam. Cestou nás predbehol por. Hofmann, lebo sa zdržal ešte kdesi v meste, a zadržal pre nás ešte jeden voz muničnej baterie. Na tom sme došli do najbližšej dediny, kde sme sa stretli s hlavným slúžnym dr. Ravaszom a starostom dr. Zoštiakom, ktorí boli v obciach južne od Levíc obliadnuť situáciu a ukludňovať obyvateľstvo. Počujúc, a uvidiac vlastne už tiež maďarské delostrelectvo, — nevrátili sa už do Levíc a tiež smerovali do Zl. Moraviec.

Do Levíc vtrhlo toho dňa asi 400 mužov s dvoma delami a väčším počtom ťažkých guľometov. Bol to jedon z praporov mjr. Pálmaya, ktorý na zprávy o opustení Levíc posadil prapor na vozy a ponáhľal sa k Leviciam. Hliadky červených, ktoré strieľaly na naše, boli deň predtým vyslané tiež na vozoch, aby pozorovali mesto a jeho najbližšie okolie. Pokoj v meste bol zachovaný, k výtržnostiam nedošlo, bolo ale ihneď vyhlásené stanné právo. V meste ostal a bol zajatý por. Senohrábek. Neskoršie som sa dozvedel od vedúceho Baťovej filiálky, ktorý bol tiež zajatý a internovaný vo Vacove, že sa tento dôstojník dostal živý a zdravý po prímerí domov.

Ale vráťme sa k našej Odysei. Mali sme k dispozícii kočiar a okolo 21. hodiny sme sa dostali do Zl. Moraviec. Tam sme sa ohlásili u župana, ten nás hneď prijal a po objasnení situácie odcestoval ihneď autom do Bratislavy k Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska žiadať o pomoc. Skoro po príchode sa mi podarilo získať telefónne spojenie s por. Štrosom, ktorý ešte mohol skočiť do vlaku na nádraží v Leviciach a teraz bol s niekoľkými mužmi na nádraží v Kozárovciach. Dostal rozkaz, aby rekviroval vozy a odcestoval hneď za nami. To sa tiež stalo a okolo polnoci bol už u nás, asi s 15 vojakmi. Práve toľko bolo v Zl. Moravciach posádkou a tak s bateriou, ktorá tiež krátko pred tým dorazila do mesta, začala naša skupina utešene rásť. Noc z 1. na 2. VI. minula pokojne. Ztrávili sme ju v županovej pracovni v klubovkách a striedali sme sa u telefonu, ktorý drnčal po celú noc. Asi o 4.30 hod. 2. VI. telefonoval poštmajster z Vráblí, že tam prišlo asi 80 vojakov 26. pluku a legionárov s niekoľkými dôstojníkmi, úplne vyčerpaných a bez streliva. Mohli to byť jedine naši chlapci od Želiezoviec. Než však sme mohli vyžiadať bližšie vysvetlenie a dať rozkazy, bolo spojenie prerušené.

Skoro po rozodnení zaujala naša bateria pal. postavenie západne od Zl. Moraviec a na návrší priamo na západ od mesta postavil por. Hofmann niekoľko poľných stráží, ktorých sila bola úmerná sile našej malej armády. Stráže ovládaly údolie riečky Žitvy a mesto a mali dobrý výhľad na východ, smerom k Leviciam. Sám som odišiel so županovým sekretárom pre zprávy. Pri zámku v Topolčiankach počuli sme prehovoríť našu bateriu a už sme uháňali cvalom k Zl. Moravciam, vzdialeným asi 3 km. S pištoľou v ruke prešli sme mestom, ktoré bolo ako po vymretí. Z jedného okna volala na nás akási žena, že »naši« sú už za mestom, nad ktorým som našiel por. Hofmanna u pozorovateľne. Ostal som tu tiež. Ďaleko pred mestom bolo vidieť väčšie a menšie skupiny vojakov, smerujúce koncentračne ku Zl. Moravciam. Na jednu takú väčšiu skupinu vypálila bateria s dobrým výsledkom. Keď sa potom podobné skupiny začaly vyskytovať i po našich bokoch a pretože terén vpravo od nás, teda južne, bol vlnitý, málo prehľadný a usnadňujúci skryté priblíženie, dal som rozkaz k ústupu, teraz priamo až do Nitry, kde sme mohli najst' posilu a dostať inštrukcie. Pretože bateria mohla ísť len krokom pre značnú únavu koní, išli sme s por. Hofmannom napred, aby sme sohnali niečo k jedlu pre našich ľudí a delostrelcov, ktorí boli tiež bez zásob. Na polovičnej ceste do Nitry v Ghimeši sme objednali u rychtára asi 8 povozov a vyslali ich naproti našim, aby ich čo najrýchlejšie priviezly. Hlavne išlo o mäsiara a prevoznú kuchyňu od baterie, aby bol čo najskôr varený obed. Tejto zástavky použili sme s por. Hofmannom k odoslaniu obširných telegramov ZVV a MNO o udalostiach v Leviciach a u Zlatých Moraviec.

Po obede sme sa vydali na cestu do Nitry, vzdialenej ešte asi 12 km. Pretože nebolo priameho nebezpečia a aby sa mužstvo po príchode nemuselo zbytočne trmácať po meste, odišli sme s kpt. Schmidom a por. Hofmannom napred ohlásiť sa u veliteľa divízie a žiadať o rozkazy. Tu sme sa stretli opäť s oným majorom, ktorý nás privítal poznámkou, že sme Levice opustili predčasne. Mužstvo sa malo ubytovať v starom zámku, a my dôstojníci, sme mali prísť o 20 hod. pre rozkazy. Situácia v Nitre bola kritická. U Nových Zámkov zúril boj, cesta od Levíc bola voľná. Ako sme sa hneď pri príchode do Nitry dozvedeli, boly tu dve roty sapérov, niekoľko desiatok legionárov, ktorí sa v Nitre shromažďovali po bojoch u Nových Zámkov, asi 1 rota, ak sa nemýlim, 72. pluku, asi 40 mužov Slováckej brigády a vojenská polícia v sile 50 mužov. K tomu obrnené auto. Vyhliadka na prípadný boj, hoci snáď aj obranný, nebola teda práve najpriaznivejšia.

U veliteľstva divízie sme dostali 3. júna rozkaz, aby sme ihneď so všetkým mužstvom odišli do barákového tábora, pod Zoborom a hlá-

sili sa u kpt. Janečka, vel. I./4. žen. roty, ktorá mala za úkol chrániť Nitru od severovýchodu. Išli sme tam najprv s por. Hofmannom sami a kpt. Janeček ustanovil ma svojím pobočníkom a por. Hofmanna veliteľom 1. čaty. Potom som poslal rozkaz do mesta, tuším, že rtm. Schwarzovi, aby priviedol za nami mužstvo, ktoré sa spriatelilo so ženistami, pochádzajúcimi väčšinou z okolia Prahy a zo severných Čiech. Naši ľudia boli vo výbornej nálade a len a len späť do Levíc.

Dopoludnia 4. VI. prišiel rozkaz, aby sa naše mužstvo ubytovalo v kasárňach, kde mala byť odopoludnia o 16. hodine prehliadka. Pri návrate do mesta zažili sme príjemné prekvapenie. Z čista jasna sa objavili pred nami npor. Svoboda, ppor. Maxoň, ktorí sa toho dňa dopoludnia vrátili z výpravy k Želiazovcom, a prišiel i por. Štros, ktorý po príchode do Nitry odviezol do Leopoldova svoju snúbenicu, ktorá za ním prišla do Levíc a prežila s nami celý ústup až do Nitry. S npor. Svobodom vrátilo sa tiež asi 25 mužov. Mali sme radosť. O 20. hod. si mali dôstojníci ísť pre operačné rozkazy; do tej doby sa mali konať prípravy k odchodu.

Naše prípravy boli krátke. Mali sme len dva vozy so zásobami a strelivom. Opísal som už operačný rozkaz, nariaďujúci pochod do Čaládu, rozlúčili sme sa s npor. Svobodom, o 22. hodine som sa postavil v čelo prúdu, por. Štros prevzal velenie nad naším trénom a vydali sme sa na cestu. Na okraji mesta sa ku mne pripojil por. Müller so 40 mužmi Slovenskej brigády s rozkazom, aby posílil moju rotu, ktorá týmto prírastkom dosiahla počtu 80 ľudí. Úkolom jej bolo strážiť priestor Geszte-Család a zabrániť nepriateľovi preniknúť k Nitre. K ránu ešte za šera sme dorazili na miesto; postavil som PS. a vyslal spojky do prava i do ľava hľadať spojenie s dvoma rotami námorníkov, o ktorých bola v rozkaze reč. Jedna bola v Ghimeši a druhá v Lapáš Gyarmat, moja rota uprostred medzi nimi. Úsek takto strážený bol asi 15 km. Spojenie sme ako tak udržovali.

Celý deň uplynul pre nás a pre rotu námorníkov v Ghimeši pokojne. Zato južná rota námorníkov bola napadnutá prudkým útokom od Vráblí. Na oboch stranách boli veľké straty, boľševici však boli odrazení a námorníci postúpili až do Vráblí. Severná rota námorníkov sa presunula do Vel. Slažian, moja rota postúpila na kotu 203 asi 1 km východne od Vel. Chrášťan. Okolo 23. hod. boli sme napadnutí silnou delovou strelbou z obrneného vlaku od stanice Tesáre. Postreľovanie minulo sa bez nehody aj zbytok dňa uplynul pokojne. Por. Hofmannovi, ktorý bol ako spojka u sev. námornickej roty, bolo povedané, že čoskoro príde posila, azda 35. pluk a zároveň priniesol rozkaz: »Akonáhle prejde našim stanoviskom cudzia jednotka, možno bude to 35. pluk, má sa moja rota stiahnuť do Nitry«. Tento rozkaz

bol dodaný severnej námornickej rote telefonicky od veliteľstva divízie.

Aby bol pohyb pancierového vlaku medzi Zl. Moravcami a Vráblami znemožnený, dal som 6. VI. pred stanicou Tesáre ručnými granátmi vytrhať koľajnice. Severná námornická rota požičala mi tiež jeden ľahký guľomet s obsluhou, ktorý tiež toho dňa nám preukázal veľmi platné služby proti prieskumu boľševikov. Niekoľko veľmi silných hliadok snažilo sa preniknúť v priestore Veľ. Chrášťany—Veľ. Slažany, boly však rozprášené a stiahly sa smerom na Zl. Moravce. Hliadka odjachala, hoci bola upozornená na prieskum v smere na Tesáre, u dediny ju ale prekvapila strelba ukrytých tam boľševikov. Jeden jazdec padol, ostatným podarilo sa ujsť. Podobne sa darilo aj rtm. Schwarzovi, ktorý na bicykli vyšiel na prieskum, rovnako k Tesárom. Blízko dediny strieľali po ňom boľševici, ukrytí v žite. Ranený nebol, nechal ale bicykel ležať a skryl sa vo vysokom zboží. Neskôršie sa vrátil na koni padlého legionára.

K večeru 6. VI. prišli 35-nici. Do Beládu, asi 1000 krokov severne od Veľ. Chrášťan dorazila 7/35. rota, pravdepodobne ako bočný voj pluku, ktorý však iba 7. VI. okolo 10. hod. predvojom zasiahol kolonu a smeroval na Zl. Moravce a toho istého dňa odopoludnia ich po dosť tuhom boji dobyl. Do tohoto boja moja rota nezasiahla, zaisťujúc len pravé krídlo útočnej sústavy 35. pluku.

Teraz niekoľko slov na vysvetlenie. Zmienil som sa, že prof. Hofmann priniesol 5. VI. tel. rozkaz, aby sa moja rota vrátila do Nitry, akonáhle prejde stanoviskom 35. pluk. Fakticky, ale tento pluk prišiel ďalej severnejšie a našim stanoviskom neprešiel, nemusel som sa teda — vzaté do slova — vracieť. Úprimne hovoriac, ani nikto nemal k tomu chuti, všetci chceli len a len ku predu, aj keď za cenu boja; tiahlo to všetkých do Levíc, pomstiť sa za utržené pohanenie. Avšak tiež bol s jasotom uvítaný rozkaz, že máme ostať u 35-níkov, síce pod našim doterajším názvom »Operačný oddiel p. pl. 26 a slov. brigády, ale takticky podriadení p. pl. 35. Kpt. Schmid prevzal zase velenie nad mojou rotou a ja som u nej prevzal teraz velenie 1. čaty, ktorej velel doteraz rtm. Schwarz.

8. júna postúpili sme cez Tesáre—Veľké Vozokany—Nemčiňany až k Malým Kozmálovcom, zaisťujúc pravý bok 35 pluku, postupujúceho zo Zl. Moraviec cez Kľačany—Valkovce ku Kozárovcom s úkolom dobyť Levíc, na ktoré mal byť prevedený útok nasledovného dňa. Ten začal 9. VI. zavčasu ráno bojom o prechod cez Hron, t. j. o železničný most blízko stanice Kozárovce. Pred poludním bol most dobytý a obsadený bol aj trig. 276, dominujúci širej roviny, tiahnucej sa odtiaľ

k Leviciam a ďalej na juh až k Dunaju. Za tohoto boja strážil por. Hofmann so svojou čatou a I. ľahkým guľometom, vypožičaným od 3./35. roty, hradsčú z M. Kozmálovcov ku Kozárovcom, por. Müller bol so svojou četou v zálohe u dvora Ilona, ppr. Maxoň prevádzal prieskum pred I./35. praporom a ja so svojou čatou som bol styčným oddielom medzi oboma útočiacimi prapormi 35. pluku. II. prapor bojoval o prechod, I. prapor dospel bez zvláštného boja do Nového Tekova, prešiel cez Hron do Tekova Starého a tak účinne zasiahol do boja, že útočný sled, do ktorého sa dostal neskoršie i ppor. Maxoň, dosiahol až nádražia v Leviciach. Z nevysvetliteľného dôvodu sa musel ale celý prapor opäť stiahnuť až za Hron do vyčkávajúceho postavenia. Medzispojenecká komisia vraj vyjednávala s maďarskou vládou o mierne vyriešenie slovenského prípadu a odpoveď maďarskej vlády vraj ešte nedošla.

Ja som postúpil so svojou čatou až ku St. Tekovu, odkiaľ som ďalekohľadom pozoroval priebeh boja. II. prapor po prechode Hrona postupoval veľmi pomaly pre silné odpory rudých u dedín Rybníky a Čajkov a nemohol nijako využiť úspechu I. praporu, ktorý bol, ako som povedal, skoro u Levíc. Zo svojej pozorovateľne som videl, že hradsčá od Levíc k Varšanom (smer k Šahám) je preplnená povozmi najrôznejších druhov a oblaky prachu nasvedčovali tomu, že všetko z Levíc prchá. Hlásil som to veliteľstvu pluku, ale nikto tomu hláseniu neveril. Neskoršie, po návrate do Levíc bolo toto moje pozorovanie potvrdené a nebyť okolnosti shora uvedenej, ako aj toho, že II. prapor nepostúpil, mohli byť Levice ešte toho istého dňa obsadené. Škoda!

Straty boli dosť veľké hlavne u II. praporu, náš »operačný oddiel« nemal ale ani jedného raneného. Ba, vlastne áno, jedného mrtvého sme mali. Pri zaujímaní východiska k útoku v lese u Kozmálovcov vyšiel výstrel z guľometu, vypožičaného od 3./35 roty a strela zasiahla jedného desiatnika priamo do hlavy. Čatár, ktorý s guľometom prišiel, sa nepresvedčil, či nie je nabitý, pri pokladaní zbrane na zem stiskol nevdojak spúšť a nešťastie bolo hotové. Toho dňa použili boľševici tiež po prvý raz a naposledy v týchto bojoch lietadiel. Keď trén I./35. praporu prechádzal cez Hron z Nového Tekova do Starého (aká neopatrnosť, myslel som si, čo tam s ním budú robiť) medzi 14. a 15. hodinou, krúžil nad Tekovom aeroplán. Pustil do trénu pumu, ktorá zabila pár koní a rozbila jeden voz s proviantom.

K večeru bola situácia taká: Jedna rota 35. pluku v St. Tekove ako styčný oddiel medzi p. pl. 35 a skupinou kpt. Lukavského, ktorá bola v priestore Veľkej Kálnice, jeden prapor p. pl. 35 na východnom brehu Hrona v priestore Veľkej Kálnice, jeden prapor p. pl. 35 na vý-

chodnom brehu južne odtiaľ, naša rota jednak zaistovala pravé krýdlo sústavy a M. Kozmáloviec, jednak strážila hradsčú z Mochovcov do Nemčičan.

10. VI. bola celý deň živá delostreľba, viac vřak so strany maďarskej, hlavne na trig. 276. Naše delostrelectvo muselo šporovať muníciou. Vyčkávalo sa tiež rozhodnutie o vyjednávaní, aby Maďari cúvli za demarkačnú čiaru. Vyjednávanie stroskotalo. Čakali sme nový útok, buďto maďarský, alebo náš. Predišli sme ich. Zasluluje ešte zmienky, že celý deň znepokojoval 35-nikov maďarský pancierový vlak, ktorý zachádzal z Levíc až k stanici Veľké Kozmálovce a ucúvol po každý raz len pred našimi granátmi.

K večeru 10. VI. prišiel rozkaz, že 11. VI. bude prevedený generálny útok na Levice, podporovaný 3. bateriami delostrelectva, z ktorých jedna mala postupovať po hradskej z M. Kozmáloviec k N. Tekovu ako ochrane proti pancierovému vlaku, druhé dve maly, po získaní terénu pechotou prejsť Hron a podporovať pechotu. Náš »operačný oddiel« mal postupovať pozdĺž hradskej V. Kozmálovce—Levice v 1. slede a mal tvoriť menšie skupiny, ktoré častým strážením a opätným rozčlenovaním maly vzbudiť dojem väčšej sily, než tu skutočne bola. Východne aj západne od nás, v druhom slede, maly postupovať dva prapory 35nikov. Južne od nás, zo smeru od Veľkej Kálnice mala útočiť skupina Lukavského.

Útok začal 11. VI. o 11. hod. Naším východiskom bol chodník medzi Hronom a trig. 276. Pri presune do východiřťa stretli sme sa s plk. Kiefferom, ktorý bol teraz našim brigádnikom. Veliteľom 7. divízie bol franc. generál Schuller. Plk. Kieffer nás uistil, že toho dňa Levíc iste dobyjeme, že do boja zasiahnu aj letúne, že skupina Lukavského má aj 15 cm húfnice atď. (Hovoril, ako rodený Alsan veľmi dobre nemecky). Bol si tak istý úspechom, že za boja išiel autom do Levíc domnievajúc sa, že sme tam a iba tak-tak sa mu podarilo obrátiť a ujsť. Jeho pobočník, nejaký kapitán franc. legie, bol pri tom ranený do ramena. No, jeho neobyčajná istota pôsobila veľmi blahodárne na naše mužstvo, ktoré napriek všetkým útrapám ostávalo pokope a nebol ešte ani jeden prípad zbehnutia. Ale, napriek tomu všetkému, bol som zvedavý, ako sa budú držať, až to pôjde skutočne do tuhého. Úprimne povediac, zvlášť veľkých nádejí som v nich neskladal, ale preca, až na niekoľko výnimiek, držali sa všetci veľmi dobre.

Za postupu roty bol som s čatou v druhom slede, za stredom. Postup bol celkom pokojný, bez znepokojovania nepriateľskou paľbou. Toho sme využili, aby sme sa dostali čo možno najďalej ku predu domnievajúc sa, že 35-níci budú postupovať rovnako chytro. Tí ale

boli zpočiatku hamovaní nepriateľom, neskoršie vlnitým a pokrytým terénom, než sa im konečne podarilo dostať sa vpred a to na ľavom krýdle. Pozoroval som bedlive terén do prava, kde, ako som vedel, okrem roty 35-níkov bola len veľká »diera«, značne nepríjemná. Rovnako som pociťoval veľmi nepríjemne, že prapor 35-níkov, ktorý bol za nami v druhom slede, nijako nevyužíva tých istých výhod čo my, a nesnaží sa dostať dopredu. Pri tom pozoroval som podobnú epizodku, ako sa prihodila plk. Kiefferovi. U nádražia Veľké Kozmálovce, ktoré naša rota už prešla, zaujala palebné postavenie jedna čata diel »pravdepodobne« onej baterie, ktorá mala za úkol obranu proti pancierovým vlakom a začala strieľať na trig. 225 Kurta Hegy asi 1 a pol km sev. od Levíc, odkiaľ už počaly strelbu ťažké guľomety. Toto strieľanie spôsobilo asi ťažké chvíle autu, prichádzajúcemu s veľkou rýchlosťou od Hr. N. Vsi k Leviciam. Ako som sa neskoršie dozvedel, bol v ňom sám veliteľ levického úseku, mjr. Pálmay, ktorý toho dňa dopoludnia vyšiel na ohliadku svojich jednotiek, pustil sa trochu ďaleko a skoro by to bol tiež odniesol.

Naša polbateria musela ale čoskoro meniť palebné postavenie a stiahnuť sa opäť za Hron, prinútená k tomu neobyčajne presnou a účinnou paľbou maďarského delostrelectva, ktoré zbaviac tak svoju pechotu obťažujúcej baterie, venovalo sa tým viac nám. Za boja, ktorý teraz len veľmi pomaly získaval terén, dostali sme sa až ku Hr. Kosiham. Už sa stmievalo. Kde bol druhý prapor 35níkov, ktorý mal byť hneď za nami v druhom stupňovite do prava, som v tom okamžiku nevedel. Neskoršie sme ho našli, a to až pri návrate u stanice Veľké Kozmálovce, teda 3 km za sebou.

Rozkazy žiadne nedošly. Dal som preto v neprítomnosti kpt. Schmida rozkaz, aby sa rota organizovala na dosiahnutej čiare a po krátkej ohliadke som ju upravil. Už bolo skoro tma. Prv ale, než k úprave dobytého terénu došlo, prišiel jazdný posol s rozkazom od veliteľa 35. pluku, vrátiť sa do pôvodných pozícií za Hronom. Útok teda znovu stroskotal. Mali sme niekoľko ranených a jedného mrtvého. Boli sme v zúrivej nálade. Naše delostrelectvo nemohlo nás účinne podporovať, lebo bolo držané v šachu maďarským, pechota nemohla ku predu, pretože bola pod paľbou, naše lietadlá krúžili nad Leviciami, shodily niekoľko púm, ktoré rozprášily maďarskú bateriu, táboraču práve na námestí a rozbily mestský hotel (to som sa dozvedel až neskoršie) a súc v ohni, tiež odletely — zkrátka neúspech na celej čiare. Domnievam sa, že jeho príčin bol niekoľko: malá bojaktivnosť 35níkov, složených vo väčšine z robotníkov zo Škodovky a t. zv. »zelených kádrov«, osamotenosť našej skupiny, lebo obe naše krýdla visely úplne vo vzduchu; neobyčajná početnosť nepriateľa a jeho presná paľba

z guľometov a z diel. Podľa neskorších zpráav, čerpaných od známych v Leviciach, bola v úseku levickom asi jedna divízia s 5—6 ľahkými a dvoma ťažkými bateriami, nehovoriac o pancierovom vlaku. A i keď bojová hodnota maďarskej pechoty nebola veľká, preca len početne veľmi prevyšovala náš pluk, a preto zase ten ústup za Hron, kde boly aspoň obe krídla chránené. Už za úplnej tmy sme dosiahli starých pozícií u majeru Ilonka, po večeri sme postavili P. S. na obvyklých už miestach a, pokiaľ to išlo. »odpočívali sme na vavrínoch«. Dni 12. a 13. VI. uplynuly bez zvláštnych príhod. Našej žiadosti o ponechanie v zálohe aspoň na jeden alebo dva dni velit. 35. pluku nevyhovelo. Boli sme od 31. V. vlastne ustavične na nohách bez hociakého odpočinku, odev bol roztrhaný, prádlo nezmenené — ale naše dôvody neboly uznané a boli sme v pozícií ďalej. Ani odev pre mužstvo, ani prádlo sme nedostali, hoci zásoby boly. Mužstvo bolo veľmi roztrpčené.

14. VI. bola situácia nezmenená. Udržovaly sa tvrdošíjne zprávy, že budeme vystriedaní a túto zprávu doniesol tiež por. Müller, ktorý sa vrátil zo Zl. Moraviec, kam 12. VI. odcestoval na zotavenie. Zprávy sa ukázaly pravdivými a tiež 15. VI. prišli dôstojníci 54. pluku preberať úsek. Boli sme už pripravení k odchodu do zaslúženej zálohy, keď v tom prišly k večeru zmenené dispozície: 16. VI. o 16. hod. začne nový generálny útok na Levice, 54-nici, ktorí nás prišli vystriedať, mali zaujať pozície po 35-nikoch a tvoriť tak akúsi záchytnú pozíciu, p. pl. 35 a $\frac{1}{2}$ praporu ženijného, ktorý práve toho istého dňa dorazil, mali tvoriť jednu útočnú skupinu. Druhú skupinu južne od nás vytvorila skupina Bonneau (predtým Lukavský), zosílená jedným praprom arditov, úhrnom teda asi 2 prapory. Severne od našej skupiny sa mala pripojiť k útoku skupina pplk. Hofbauera, složená z jedného praporu ital. domobrancov a z jedného praporu p. pl. 71 a prichádzajúca od N. Bane cez Hr. Sv. Beňadik a konečne od severovýchodu bol hlásený plk. Šnejdárak, víťazne postupujúci od Zvolena, ktorého predvoj bol už (podľa zprávy v rozkaze k útoku) v Prandorfe a hlavný voj v Pukanci. Teda koncentrický útok, pri čom hlavný smer útoku — Levice — mala skupina južná. Naša skupina mala útočiť vo smere na východný okraj Levíc (tie mali ostať vpravo) a po dobytí Levíc obsadiť juhovýchodný okraj mesta. Rozkaz končil slovami: »Levice musia byť dobyté!«

Útok začal podľa dispozícií 16. VI. ráno o 4. hod., ale len u skupiny našej a južnej; bol o mnoho ťažší, než sa predpokladalo. Pokračoval veľmi ťarbavo, tak pomaly, že okolo 15. hodiny sme dosiahli iba čiary Hr. Kosíh. Skupina južná nemohla rovnako vpred a o druhých dvoch neboly žiadnych zpráav. Okolo 15. hodiny prišiel do Čejkova hádam,

pplk. Hofbauer so svojím pobočníkom a oznámil, že jeho skupina nemôže doraziť prv, než v noci, a o skupine Šnejdárkovej nevedel nikto vôbec nič. Možno, bola táto skupina uvedená v rozkaze len ku zvýšeniu útočnej nálady. K večeru 16. VI. boj ustal a ráno 17. VI. vzplánu nanovo. Bolo zrejmé, že bez posíl Levice nemôžu byť dobyté. Útok znovu stroskotal a tento raz sa zdalo, definitívne. Podľa dispozícií, ktoré sme navečer dostali, mal sa p. pl. 35. stiahnuť v noci do Volkovcov, kam sme sa odobrali aj my; dorazili sme tam 18. VI. zároveň ráno. Pretože 35-nici tu ešte neboli, zaistili sme sa u nádražia a ostatné voľné mužstvo, sotva ľahlo na zem, už spalo. Nebolo sa čomu čudovať. Od 31. V., teda plných 18 dní bolo v permanencii. Pohľad na utrápené mužstvo vnukol mi myšlienku, ktorú som ihneď oznámil kpt. Schmidovi. Že by bolo najrozumnejšie, obrátiť sa priamo na veliteľa brigády plk. Kieffera, ktorého SV bolo neďaleko vo dvore Oliehovo, vylíčiť mu situáciu a žiadať o ponechanie v zálohe, i keď tej najkratšej. A už som tiež písal hlásenie, s ktorým odjachal jedon čatár. Po 3 hodinách prišiel sám plk. Kieffer; bol k nám neobyčajne láskavý a urobil, čo sme vôbec nečakali. Dal totiž kpt. Schmidovi doporučujúci list na náčelníka štábu divízie, s ktorým sme sa mali odobrať do Nitry, kde už bude všetko, čoho bude treba, zariadené. Vzbudili sme spiace mužstvo, stiahli stráže a odpochovalo sa do Zl. Moraviec, kde sme zrekvirovali povozy a odpoľudnia sa zase dostali do Nitry, z ktorej sme 4. VI. v noci odišli. Mužstvo dostalo nový odev a prádlo, vykúpalo sa a riadne očistilo, čo sme previedli, pravda, aj my, ktorí sme tiež boli po celých 18 dní v jednom prádle. Po tejto očiste a riadnom nočnom odpočinku sme boli osviežení a pripravení opäť ísť tam, kam nás volala povinnosť. Náš »operačný oddiel« bol už veľmi preriedený. Z pôvodných 80 ľudí zbúdalo len asi 40, ostatní boli mŕtvi, ranení a chorí. Jedon vojak bol tiež zastrelený poľnými četníkmi na základe rozsudku poľného súdu u velit. brigády 15. VI. pre sebazranenie a dezerciu z frontu. To bol náš jediný dezertér. Toho istého dňa bolo zastrelené ešte 8 mužov 35. pluku a 7 mužov žen. praporu, všetko pre samovoľné opustenie boja a pre sebazranenie.

Na front sme sa ale už nevrátili. 20. VI. som dostal rozkaz odcestovať s por. Hofmannom a mužstvom do Hlohovca ako strážny oddiel k divíznemu súdu. Por. Hoffmann bol pred odchodom vystriedaný por. Štrosom a odcestoval s por. Maxoňom do N. Zámkov ku skupine brig. Bonneau, kpt. Schmid cestoval s por. Müllerom do Vráblí k brigáde plk. Kieffera. V Hlohovci sme sa tiež dlho nezdržali, už 22. VI. prišiel rozkaz od velit. divízie, aby som ihneď odcestoval s mužstvom, patriacim k p. pl. 16 k náhr. praporu do Šumperka. Ako som sa tam

dozvedel, hľadalo nás veliteľstvo náhr. praporu prostredníctvom samého M. N. O.

Ale ani u náhr. praporu neostal som dlho. Už za dva dni som sa vracal na Slovensko s por. Štrosom a úč. rtm. Kollorosom, aby sme previedli vyúčtovanie nášho operačného odidelu, čo sa mohlo stať len u intendantstva 7. divízie v Nitre. To bolo 28. VI. Boje okolo Levíc už prestaly ako ostatne na celom južnom fronte a čakalo sa len, až »rudí« povolia preca len nátlaku veľmocí a vyprázdnia Slovensko. Vyžiadal som u P. V. v Nitre svolenie, aby som mohol odcestovať do Levíc pátrať po našom privátnom majetku, hoci som nádeje na shľadanie sa s ním nemal. A tak 5. VII., v deň, kedy vtiahli 34 legionári do Levíc, bol som tam aj ja, ale nenašiel som vôbec nič. Ani svoje veci, ani Schmidove, ani Hoffmannove. Bol som v pravom slova smysle na mizine. Na žiadosť o úhradu škody ponúkla mi intend. Z. V. V. náhradou buď veci erárne, hádam, že dve garnitúry odevu a prádla a jedon plášť, alebo peňažnú náhradu 590 Kč, viac že hradit nemôže, lebo som toľko vecí, koľko som v žiadosti uviedol, nemal so sebou do Levíc brať. Mal som asi vedieť, keď som sa do Levíc sťahoval, že bude nejaká nová vojna. Bol som teda nútený spokojiť sa s náhradou 590.— Kč.

V Leviciach sa potvrdily všetky moje pozorovania a hlásenia, o ktorých som hore písal. Levice boly behom týchto bojov trikrát evakuované a keby nebolo nešťastnej shody okolností z 9. VI., mohly byť obsadené už onoho dňa. Vyzeralo to ako ťahacia harmonika. Raz išli sme ku predu my a rudí ustúpili, potom sme zase ustúpili my a rudí išli za nami, temer vždy v päťách.

Mám z tej doby niekoľko dobrých poznatkov. Mimo iného, že sa veľká akcia nemá prevádzať bez riadnej prípravy a len s malými prostriedkami, ďalej že sa majú preca len zhodnotiť zprávy a uveriť im aspoň z čiastky, i keď sa nezdarujú byť celkom hodnovernými, aj napriek tomu, že boly donesené laikmi. Na vysvetlenie: mali sme so sebou jedného občana, dobrého Slováka, doporučeného okresným náčelníkom levickým dr. Ravaszom. Ten bol po dobu týchto bojov dva razy v Leviciach. Dva razy nám doniesol zprávy o sile a približnej rozlohe vojska v okolí Levíc, hlásili sme tieto zprávy, ale nebolo im uverené. Že vraj sú to výmysly, a to ešte veľmi nešikovné. Následkom toho boly dva nepodarené útoky 11. a 16. VI. a nemalé straty na ľudských životoch. A dalo by sa to rozvádzať ešte ďalej, ale kritiky sa chcem zdržovať.

Bol som dva a pol roka na fronte na vojne, na bojišti srbskom, ruskom a italskom, ale celá tá doba sa nedá srovnávať s týmito tromi týž-

dňami najvyššieho napätia telesného a duševného — tohoto zvýšenou mierou. Neobávali sme sa vari o životy, myšlienke na ich stratu privykli sme za vojny. Išlo nám o viac, išlo nám o vlasť. Zprávy boli kusé a vlastne ani žiadnych sme nemali (o nevinách ani potuchy), a preto sme usudzovali, že sa situácia na celom Slovensku podobá viac alebo menej našej u Levíc. To znamenalo naprostú prevahu rudých a tým aj stratu Slovenska, tak ťažko vybojovaného svetovou vojnou, zaistovaného bojmi koncom r. 1918 a začiatkom r. 1919 a teraz po krátkej radosti opäť strateného. Bolo to priamo k zúfalstvu, a tiež chvíľami sme boli priamo zúrivi. Ale musely sa len zaťaf päste a mlčať, aby mužstvo nestratilo aspoň trošku tej odvahy, ktorá v ňom po dlhej vojne ešte ostala; bola v ňom teraz udržiavaná len poukazom na to, že »tam sú Levice a musíme ich dobyť, aby sme sa pomstili«. Museli sme vynachádzať ustavične nové výhovorky pre naše ústupy a neúspechy, a nové nádeje im vkladaf do srdc — to sa nedá vypísať, to sa musí prežiť. Dobří chlapani to boli a chlapsky sa držali všetci až do konca. A toto líčenie je venované predovšetkým ich pamiatke.

Tlač. rei. M. N. O. Fr. Ptáček:

POLITICKÁ SITUÁCIA ZA BOJOV O SLOVENSKO.

Na politické ovzdušie, ktoré vládlo v dobe, keď maďarské vojsko vtrhlo cez naše hranice, ostaly nám veľmi trpké spomienky. Bolo to druhé rozčarovanie z krásnych poprevratových snov, bola to ľadová sprcha na našu istotu, že sa nemusíme báť žiadnych nepriateľov, že celý svet drží nad nami ochrannú ruku, smutné precítnutie po dňoch opojenia a radosti. Veľká väčšina národa žila až do tej doby na mäkkých perinkách úspechu a nevidela, ba ani nechcela vidieť tvrdú stránku menších bitiek na hraniciach, nechcela si vo svojom opojení a láske, ktorú chovala k celému svetu uvedomiť mrazivý rub udalostí v Tešíne a ani zďaleka nechápala pravý stav vecí na Slovensku. Pravda, dozvedela sa z nenápadných lokálok v novinách a tu alebo tam z väčších článkov, že na niektorých miestach tiekla krv našich vojakov. Ale tieto príhody boli odbavované prezieravými gestami, značiacimi, že ako Nemci, tak aj Maďari musia vytriezveť zo svojej odbojnosti a prísť k rozumu, lebo nemajú iného východiska. Veľmi chytro sme sa v tomto prípade vedeli vžiť do nálady vládcu. To bola predohra.

Dôležitejším faktom je to, že ani mnohí významní politikovia neverili v možnosť vojny a popravde povedané, neverili tomu ani vtedy, keď skutočná vojna vypukla. Ustavične chceli si nahovoriť, že ide o nejaké nedorozumenie, ktoré sa musí každú chvíľu vysvetliť, že nie je preca možné, aby tak, z ničoho nič... Zvlášte boli to jednotlivci z ľavice, ktorí zapierali sebe a iným pravým stav vecí. Nechceli si priznať, že naše vojsko musí ísť so zbraňou v ruke proti Maďarom, vydávajúcim sa za bojovníkov proletariátu. Ak chceme pochopiť túto situáciu, musíme si uvedomiť, aké názory vládly vtedy v kruhoch inteligencie na komunizmus, a pripomenúť si, že vtedy prejavy sympatie ku komunistickému revolučnému hnutiu patrily k dobremu tónu.

Treba však povedať ku cti všetkých politikov, ba aj tých ľavých, že vojenský zákrok nehamovali, ba dokonca umožňovali, aby vtedajší minister národnej obrany J. V. Klofáč učinil opatrenie veľmi radikálne, ktoré by sa vari ani dnes neobišlo bez veľkého hluku. Tu by bolo na mieste pripomenúť, že sa min. Klofáčovi vtedy aj potom veľa krivdilo, keď mu bolo vytýkané, že nesie vinu na počiatkových neúspechoch, ktoré sme na Slovensku mali. Ťažko povedať, kto na jeho mieste a za onej situácie by bol lepšie riešil vec. Súdim, že máloktorý politik by mal toľko odvahy ako on, aby bez súhlasu parlamentu učinil an pr. veľké objednávky vojenského materiálu, na ktoré sa v rozpočte nemyslelo. Min. Klofáč mal by z toho iste ťažké politické nedorozumenia, keby boje na Slovensku neodôvodnily jeho objednávky dodatočne. Ale aj inakšie usiloval sa zo všetkých síl, aby realizoval všetko, čo mu bolo navrhované vojenskými odborníkmi. Tiež zabúda sa na to, že sa armáda tvorila ani nie celých šesť mesiacov a že za tú dobu nebolo možno zorganizovať také vojsko, aké máme dnes. Najmä nebolo možné vydupať zo zeme kázeň a jednotnosť v jednotkách, líšiacich sa od seba svojím vznikom tak diametrálne, že sa s týmito útvarmi, vzniklými v revolúcii a v dobách rozvratu na frontoch, mohlo len improvizovať.

Národu bolo ťažko vysvetľovať veľkosť hroziaceho nebezpečia, keď sa zubami nechtami bránil, aby tomu uveril a ustavične mal chuť si nahovárať, že vytlkame Maďarov zo Slovenska čapiciami. Je dnes tomu mnoho dokladov. Stačí ale bežne si prečítať časopisy z vtedajšej doby a sledovať, čoho si vtedy všímaly. Historik, ktorý by chcel skonštruovať obraz bojov na Slovensku z vtedajších novinárskych správ, došiel by k čudným záverom. Musel by dostať dojem, že boje na Slovensku boli malou epizodkou, ktorá novinám nestála za veľa miesta. Už skutočnosť, že zprávy zo slovenského bojišťa neboly vo väčšine zaradované na čelné miesta časopisov, ba často krčily sa medzi bezvýznamnými telegramami a notickami, ako kedysi sabotované zprávy rakúskeho hlavného štábu, je dosť výrečná. Je ťažko dnes o príčinách tejto skutočnosti hovoriť. Azda po ozrutných zápasoch na bojištiach vo svetovej vojne, kde stály proti sebe státisíce bojovníkov, vyzbrojených nezmerným počtom diel a iných zbraní, zdaly sa redakciám boje na Slovensku malými, keď im chyboval tento ráz senzačnosti. Bolo vidno, že tieto boje byly súčasníkmi podceňované. Nebolo dobre rozpoznané, že Maďari majú o veľa viac materiálu, než my a nebola tiež správne odhadovaná ich početná sila. Náš ľud vo svojej viere v dobro a mier mal za to, že Maďari sú rovnako mierumilovného smýšľania, že vpád na Slovensko je len dielom hŕstky boľševických fanatikov. Neuvedomoval si dlho, že

Maďari vtrhli na Slovensko ako zúfalec, ktorý sa domnieva, že nemá už čo stratiť.

V ľude tradoval sa názor, že európske štáty, zvlášť Italia a Francia a mimo nich aj Amerika (!) nedopustia, aby si Maďari podržali obsadené územia. Je pravda, že sa vlivom diplomatického zákroku generála Pellé a iných zahraničných politických okolností, ktoré by si vyžadovaly zvláštnych kapitôl, toto želanie stalo skutkom. Bohužiaľ, neskoršie sme poznali, že mnoho krvi našich vojakov vyteklo za túto našu dôverčivosť. Iba neskoršie sa poznalo, že keby sme v poslednej chvíli nedosiahli vojenských úspechov, mapa Slovenska i napriek zákroku veľmocí by vyzerala trochu inakšie.

Po skončení bojov nenastala v národe radosť, naopak, čo je pre nás charakteristické, vznikla všeobecná depresia. Počiatkové neúspechy boli zveličované. Zapierali sme si aj naše úspechy a jasné stránky, ktoré boje na Slovensku mali. Vyčítal sa neúspech kde komu. Obviňovalo sa a priamo s rozkošou popierali sme a podceňovali naše vojenské schopnosti vôbec. Žeravé krupobitie, ktoré sa u nás sypalo na hlavy — druhých, nebolo popolom pokánia. Horkosti dozrely až tak ďaleko, že sa radšej o tejto etape našich dejín nehovorilo, aby neboly poburované trpké spomienky, ako na špatnú kapitolu života. A preca boje na Slovensku mohly sa stať druhou školou nášho ďalšieho rozvoja. Aj chybami sa človek učí, obzvlášť keď pozná, že mal vtedy iba málo možností, aby učinil situáciu inou, než bola. Väčšia chyba sa stala, že sme sa nechceli zo slovenskej lekcie poučiť.

Musíme však preca priznať, že boje na Slovensku mali tiež krásne kladné stránky, a tiež je škoda, že sme si ich vtedy nepriznávali a nezužitovali. Veľké osobné hrdinstvá jednotlivcov, nadšenie s akým sa prihlasovali českí a slovenskí dobrovoľníci pod zástavy plukov, to sú kapitoly, ktoré by vlastne mali byť pokračovaním slávnej tradície našich legií. Nie je preca bez významu pre ocenenie ducha nášho národa, že sa vtedy hlásily tisíce dobrovoľníkov do boja, hoci iste mali ešte v príliš živej pamäti útrapy a hrúzy, ktoré donáša vojna. Rovnako krásny príklad mravnej sily dávali naši legionári. Išli do boja často priamo z frontu, prv než mohli stisnúť v náručí svojich drahých, ktorí ich po roky tiež v úzkostiach očakávali. To sú ukážky, pripomínajúce priamo antické príklady lásky k vlasti a smyslu pre brannosť. Nemožno preca odmietaf to všetko mávnutím ruky, alebo lacnou kritikou. Je však v tom tiež skrytá nezhodnotená sila politická, ktorá dosiaľ nebola zdôraznená. Slovenský ľud poznal, že Česi vedia prelievať krv za slobodu jeho vlasti, že sú to jeho bratia, na ktorých sa možno vždy spoľahnúť. Ak sa dnes neuplatňuje tento

argument spoločne preliatej krvi, neznamená to, že by bol v budúcnosti bez významu.

Bolo však množstvo aj iných kladov, ktoré sme dosiaľ dostatočne neocenili. Boly to najmä krásne ukážky priateľstva, ktoré nám vtedy dokázala Franciá. Jej hmotná pomoc, pomoc na poli válečnom a diplomatickom znovu nám potvrdily, že jej náklonnosť, v ktorú sme vždy verili, nebola predstieraná. Francúzski dôstojníci v čele s gen. Pellé a Mittelhauserom vykonali pre víťazstvo našich zbraní a nášho práva viac, než im môžeme odplatiť vďačnosťou. Nie je tiež bez významu, že boje na Slovensku ukázaly, že sa v budúcnosti musíme snažiť vytvoriť silnejšiu medzinárodnú jednotu so spriatelenými štátmi, ktorá by sa stala hrádzou proti obdobným pokusom so strany Maďarov. Vtedy sa potreba Malej dohody ukázala via facti.

Bolo veľkou škodou, že sklamanie a úder, ktoré vtedy dostalo naše sebavedomie, boly príčinou, že sme chceli na dlhý čas vymazať obdobie bojov na Slovensku zo svojej pamäti. Vtedajšie chyby neboly tak veľké, aby dobré poučenie, z nich nevyvážilo ich škodu. Skúsenosti dávaly nám najkrajšiu príležitosť, aby sa nedostatky, ktoré sa v našej brannej príprave ukázaly, napravily čo najintenzívnejšou prácou na tomto poli. To sa však vtedy nestalo. Naopak, po oných udalostiach upadli sme do rovnakého myšlienkového ovzdušia, aké vládlo pred vpádom Maďarov. Znovu začali sme si nahovárať, že je definitívny koniec vojnovým epizodám, že nám už nikdy nemôže odnikiaľ hroziť nebezpečie, že nepotrebujeme armády. Jednoducho, boje na Slovensku nepoučily nás v ničom.

Iba neskoršie, keď vlny prvých horkostí odpadly, začala sa v národe javiť slovenská kampaň v novom svetle. Začali sme pomaly chápať hĺbku a dosah nebezpečia, ktoré bolo zásahom našich vojsk zažehnané.

A to bol prvý krok ku zmene názorov na potrebu dobrej a silnej armády. Vieme všetci, ako pomaly sa ten prerod dial, ale môžeme sa preca tešiť, že sme sa dostali tak ďaleko, akô sme dnes. Ešte roku 1924 sa mohol gen. Mittelhauser, po skončení manévrov u Zlatých Moraviec, len veľmi delikátne dotknúť otázky, akým veľkým poučením politickým by nám mohly byť boje, dejiskom ktorých pred niekoľkými rokmi bolo to isté miesto. Povedal vtedy: »Iba pomalý vývoj dovolí zmierniť nesúhlas medzi ušľachtilými pacifistickými snahami o lepšie ľudstvo a medzi bezprostrednou nutnosťou zachovať štátnu državu. Slovenské boje — predpovedal — stanú sa pre česko-slovenskú politiku školou pozornej prezieravosti. Budete nachádzať ešte dlho, páni, o tom som presvedčený, vo svedomiach zodpoved-

nosti voči krásnej zemi, ospravedlnenie dobrej stálej armády, nezbytnosť ktorej vnucuje sa intelektu všetkých, kto medzi svoje záujmy kladú na prvé miesto národné reality prítomnosti«.

Jeho predpoveď sa naozaj splnila. Už rozdiel medzi spôsobom, ako sa mohlo hovoriť o politickom význame bojov o Slovensko r. 1924 a dnes, je nám svedectvom, ako ďaleko ku svojmu prspechu pokročilo naše nezarenie na veci obrany štátu. Potrebu dobrej armády nemusíme už ani odôvodňovať, lebo tento problém prestal byť problémom.

Podkarpatská Rus.

Ppl. gšt. K. Vondráček:

BOJ O PODKARPATSKOU RUS V ČERVNU 1919.

Francouzský generál Hennocque, velitel východní slovenské skupiny, po svém příchodu do Košic rozdělil rozkazem z 31. května 1919 svou skupinu na úsek košický (6. leg. divise, jíž velel generál Chabord) a skupinu podkarpatskou.

»Podkarpatská skupina«, jinak také »Karpatská skupina« nazývaná, vznikla totiž 1. června 1919, jak byla již zmínka v předchozích článcích. Prozatímním velitelem této skupiny do příchodu fran. plukovníka Dumona byl plukovník Kopfstein, velitel I. brigády, s místem velitelství v Užhorodě.

Hraince »Podkarpatské skupiny« vedla na západě po východních svazích Tokajských a Slánských vrchů, její úloha byla obranná a nesměla v žádném případě překročiti: na severu bývalé hranice mezi Uhrami a Haliči, na východě železniční trať Mukačevo—Volovec a na jihu čáru: Mezekason—Kis Lonya—pravý břeh Tisy až po Karád—Sáros Patak.

Již 2. června ujal se velení Podkarpatské skupiny franc. plukovník Dumon a podle rozkazu generála Hennocquea přejal obranu Nového Města p. Š. (Slov. N. Město—Sátoraljaúhely), jelikož skupina podplukovníka Gillaina byla přesunuta do okolí Čaně (na jih od Košic) a zesílila VI. brigádu, která byla zasazena do údolí řeky Hernádu na jih od Košic následkem ofensivy 1. maďarské divise v tomto prostoru.

Podkarpatská skupina měla uzavřítí údolí řeky Uhu na sever od Mukačeva, aby bylo zamezeno přechodu cizího vojska z východní Haliče na naše území, popřípadě všechna cizí vojska odzbrojiti, udržeti všechna místa obsazená naším vojskem, potírati v nich bolševickou propagandu a zabaviti v nich civilnímu obyvatelstvu zbraně. Kdyby se chtěla v území »Podkarpatské skupiny« usaditi rumunská vojska, mělo tomu býti zdvořilou formou zabráněno.

V. N. Městě p. Š. byl posádkou III./21. pěší prapor. Tato posádka měla býti podle výše uvedeného rozkazu zesílena 2 a 3 ženijními rota-

mi. V N. Městě a Sárospataku měla býti organisována obrana a proto tam měly býti odeslány dva prapory: 1 prapor z údolí řeky Uhu a 1 prapor z údolí řeky Latorice. K tomuto úkolu byla určena 1./1. a 5./1. ženijní rota, III./36. prapor z údolí Uhu a III./3. prapor z údolí Latorice. Kromě toho měly se ženijní roty 2/3 a 5/3, které pracovaly na zničených mostech Maďary koncem května: železničního mostu přes Bodrog na jih od Selešky — zde vybudován převoz — a silničního mostu na východ od Selešky, přesunouti do Sárospataku k budování obranné posice.

Prapor III/36 s ženijní rotou 5/1 dorazily do N. Města 3. června večer a prapor III/3 s ženijní rotou 1/1 přibýly do Sárospataku 4. června ráno a vystřídaly jednotky skupiny Gillainovy.

Zatím 3. června byl jmenován velitelem »Podkarpatské skupiny« generál Destremau.

Nové neúspěchy VI. brigády, operující v hernadském údolí znemožnily provedení zjednatí opět styk mezi 6. leg. divisí a 3. divisí (Podkarpatskou skupinou) a otrásly vážně obranou Košic. Se svolením generála Pellé byl vyzván generál Destremau, aby odeslal do Košic a do Nového Města p. Š. veškeré jednotky I. brigády a 3. divise, kterých nebylo nutně třeba k střežení rusínského území. Po střežení Podkarpatské Rusi byly ponechány pouze tři prapory: jeden v Užhorodě, jeden v Čopu a jeden v Mukačevu. Kromě toho nařídil generál Henocque přesun dvou pěších praporů 30. střel. pluku (I. z Lubotiny a II. z Bardějova), který střežil polskou hranici, do Prešova jako armádní zálohu a III./30. střel. praporu z Humenného do Michalovců. Tento rozkaz byl však večer 4. června změněn a nařízeno soustředění celého 30. střeleckého pluku v Košicích a jeho podřízení veliteli 6. leg. divise. Těmito značnými novými jednotkami (30. střel. pluk a části 3. divise), shromáždujícími se v Košicích, doufal velitel východní skupiny ustáliti situaci, vrhnouti nepřítele na jih a chopiti se iniciativy k operacím. Nato nařídil generál Destremau přesun III./28. praporu z prostoru na jihozápad od Mukačeva a baterie 3/4 z Lipovců (na severovýchod od Mukačeva) do Nového Města p. Š., aby byla zajištěna jeho obrana, načež hodlal provésti přesun ostatních sil do Košic.

Prapor III/3 po vystřídání jednotek skupiny Gillainovy v bojové čáře u Sárospataku byl napaden jednotkami 3. maďarské brigády a ustoupil v nepořádku do Nového Města. V poledne byl Sárospatak již obsazen maďarským vojskem.

Obranným jednotkám Nového Města velel plukovník Sokol, posádkový velitel, kterému byl přidělen jako technický poradce podplukovník Nechleba, technický referent 3. divise. Plukovník Sokol měl 4. června

ráno k dispozici: prapor III/21, III/36 a ženijní rotu 5/1. Do večera přibyly mu ještě jednotky ustoupivší ze Sárospataku: prapor III/3, bez trénu, který ve zmatku ustoupil do Košic, a ženijní roty 1/1, 2/3 a 5/3 s polovičními stavy, nebyť tyto roty byly u Sárospataku roztrženy a jejich části ustoupily rovněž do Košic. Prapor II/21 ze skupiny Gillainovy byl v Novém Městě zadržen. Kromě uvedených jednotek byly v N. Městě ještě: strážní rota 1/71, která obstarávala strážní službu v zajateckém táboře, a zbytky roty 13/23 leg., která sem ustoupila od Miškovce. Střeliva byl nedostatek. Dělostřelectva u N. Města nebylo vůbec. Posily od 3. divise byly nepřitelem během přepravy překvapeny a nebylo tudíž možno počítati se záchranou Košic.

Plukovník Sokol hodlal s uvedenými silami a s došlými snad ještě posilami podniknouti 5. června v 5. hod. protiútok. Prapor III/28 dorazil do N. Města teprve ve 4 hod., neboť se zdržel převážením přes Bodrog u Selešky a baterie 3/4 až v 10 hod. Boj o N. Město byl však již v proudu.

Bylo zřejmo, že 3. maď. brig. s četným dělostřelectvem, svým rázným postupem a útokem nedovolí získati času čs. jednotkám k jejich soustředění k vážnému odporu. Nepřítel zbaven veškerého bezprostředního nebezpečí v boku a týlu, mohl skutečně volně využiti svého úspěchu. Proto pukovník Sokol odložil protiútok na večer a nařídil svým jednotkám, aby zaujaly obranné postavení (předmostí N. Města p. Š.) táhnoucí se v půlkruhu na západ (Magas h. trig. 510), jihozápad (Sátor h. kota 461) a na jih (Vár h. kota 337 — silnice a železniční trať) od N. Města až k Bodrogu. Protože plukovníku Sokolovi byla známa převaha nepřátelských sil, požádal generála Destremau o posily.

Plukovník Sokol snažil se, aby zadržel maďarský postup a proto odeslal na své pravé křídlo 2¹/₂ roty k prodloužení fronty a k zajištění tohoto křídla po cestě k Hosszuláz jednu rotu v 19 hod. Zatím však dva maďarské proudy s přesilou pětinasobnou obchvacovaly severní křídlo skupiny Sokolovy, který byl nucen naříditi ústup, ale než došly oddílům a setninám rozkazy, daly se samy na ústup.

Prapor II/74 — byl třetím praporem pěšího pluku 21 — obstarával styk mezi pravým křídlem rumunské armády u Cigánd na Tise a mezi levým křídlem čs. armády na Bodrogu u Vajdácsky: generál Destremau nařídil osobně, aby jedna rota tohoto praporu obsadila vesničku Boršu, čímž měl býti zajištěn styk se skupinou Sokolovou a přechod přes Bodrog u Selešky. Kromě toho nařídil Destremau převoz dvou praporů (I. a II./28.) k N. Městu. Oba prapory mohly však zasáhnouti jen v ústupových bojích. N. Město p. Š. bylo obsazeno maďarským vojskem v noci z 5. na 6. června. III./28. prapor bez jedné roty, který

nedostal během ústupu rozkazů, usměrnil se na sever a ustoupil k ha-ličské hranici — do Orlové — kde se připojil ke skupině podplukovníka Gillaina.

Pojednal jsem o bojích o N. Město obšírněji, neboť jeho pád měl veliký vliv na další rozhodnutí generála Hennocquea, který předvídal pro 7. června zahájení ofensivy v širokém prostoru, jejíž prvním cílem mělo být osvobození Košic a sjednání spojení se skupinou Destremau. Proto požádal generála Destremau, aby soustředil své síly v okolí Michalovců k spoluúčasti na operacích a aby znovuuspořádal své jednotky.

Avšak obnovené neustálé maďarské útoky bránily provedení tohoto plánu. Nepřítel pokračoval ve svém náporu na sever a maďarské 3. brigádě jest přiznati rychlý postup levým silným křídlem na Michalovce a snahu zatlačit Podkarpatskou skupinu na Uh, což se jí však bohudíky nepodařilo.

Generál Pellé oznámil 7. června situaci, která se vytvořila v okolí Košic, do Bukurešti (generálu Petainovi, náčelníku francouzské vojenské mise v Bukurešti), a sdělil, že nařídil generálu Destremauovi, aby se při rozdělení fronty podřídil velení generála Prezana, v té době velitele rumunské armády. Zároveň požádal generála Henryse, náčelníka francouzské vojenské mise ve Varšavě, o dostatečné záruky, aby mohl na maďarské frontě upotřebiti vojska ponechaná dosud na polské frontě (v oblasti Těšina, Oravy a Spiše). Když generál Henrys 9. června poskytl žádané záruky, byly jednotky s polské hranice staženy a podřízeny velitelům příslušných armád. skupin. Avšak přes to vznikly komplikace, když bylo obsazeno území Spiše polským vojskem 11. června.

Sečovce byly našim vojskem vyklizeny 7. června.

Přes to, že byly praporeční a rotní svazy 3. divise roztrženy, jednotky ustupovaly spořádaně a podle vhodnosti terénu.

Po roztržení »Východní slovenské skupiny« zůstaly z vojska generála Destremaua na levém břehu Bodrogu a Toplé — Ondavy tyto jednotky: pěchota: pěší pluk 28 (I., II., část III. praporu a úderná rota t. ř. »zbraslavská«); celý pěší pluk 36; pěší pluk 3 (I., II. a 1/2 III. praporu — byl to zbytek z celého praporu z bojů o Nové Město); pěší pluk 21 (II. prapor s průměrným početním stavem 40 mužů, III. prapor a II./74. prapor); střel. prapor I/8; rota 13/23 leg.; strážní rota 1/71; 1. rota 1. pluku »Slovenskej slobody«; I. prapor »Slovácké brigády« (asi 200 mužů); — dělostřelectvo: kanonová baterie 3/4 a houfníková baterie 2/1; — jezdecko: 1/2 eskadrony 3./6. drag. pluku; asi 200 jezdců ruských legoinářů kapitána Záleského; — ženie: ženijní roty 2/2, 2/3, 5/1 a 5/3 a pracovní roty 6/74 a 5/81: — telegrafní vojska: di-

visní telegrafní rota s radiostanicí; — automobilní oddíl: automobilní skupina 3 (asi 20 nákladních automobilů).

Netřeba připomínati, že výstroj vojska byl velmi chatrný a nedostatek střeliva, zvláště dělostřeleckého. U mnohých pušek chyběla bodla. Zásobování bylo nedostatečné a tím i morální stav, zvláště u oněch jednotek, které se zúčastnily tuhých a vyčerpávajících bojů, byl špatný.

Generálu Destremauovi podařilo se během 8. června soustředit: prapory: I/28 a II/74 na linii Zemplin, tok Bodrogu, Streda n. Bodr., Pácin, Cigánd až po Tisu; prapory: II/28 a I/8 střel. na linii Král. Chlumec, Perbeník, Damóc, Agárd až po Tisu; prapory I a II/3 byly na žel. trati podél Latorice z Mukačeva do Stryje.

Téměř všechny ostatní jednotky byly již soustředěny v Užhorodě. Zatím generál Hennocque zamýšlel opět o znovudobytí Košic. Proto nařídil v noci z 8. na 9. června radiotelegraficky generálu Destremauovi, aby byly maďarské síly u Michalovců poutány útokem valných sil.

Město Michalovce bylo obsazeno Maďary 8. června ráno po jejich hájení 1. rotou 1. pluku »Slovenskej slobody« a 200 muži I. praporu »Slovácké brigády«, ale od dalšího postupu z okolí Michalovců maďarské vojsko upustilo, neboť fronta 3. maď. brigády se značně rozšířila a byla obava, že by mohlo dojít i k proražení jejich fronty. Přes to však Maďaři pronikli 9. června do Humenného a Vranova.

Když generál Destremau znovu uspořádal na Bodrogu 5. a 6. června vážně vyčerpané jednotky, dobyl opět 12. června I./36. praporem, údernou rotou 28. pluku a bateriemi 2/1 a 3/4 Michalovců, ale jen na krátko. Maďaři těžce nesli ztrátu tohoto místa a přesilou s použitím obrněného vlaku se ho opět zmocnili a naše jednotky ustoupily do starých posic na východ od Michalovců.

Podkarpatská skupina měla podporovati útok 6. leg. divise na Sabinov—Prešov—Košice útokem ve směru na západ. Útok na Sabinov byl stanoven na 16. a na Prešov na 17. června.

Na to generál Destremau stanovil 14. června čáru, která měla býti udržena a probíhala těmito body: Ubřežím—Malými a Velkými Zálužicemi—Palinem podél východního břehu Laborce až k Vajanům—Čičarovcemi—Ptruškou—Čopem. K tomu bylo určeno 11 praporů, 2 baterie a 2 ženijní roty.

Velitel Podkarpatské skupiny přemístil se 10. června z Užhorodu do Sobranců a zřídil si tam předsunutý stan.

Již 12. června hlásil generál Destremau generálu Hennocqueovi, že provede reorganizaci své skupiny a že k tomu použije koní, dělo-

střeleckého materiálu (10 houfnic a 2 horských kanonů) od oddílů ukrajinských, které byly polskou armádou zatlačeny na naše území. Plán byl generálem Hennocquem schválen. K tomuto opatření byl generál Destremau donucen sdělením rumunského velitelství, že rumunská armáda nemůže spolupůsobiti na operacích na západ od Čopu, jelikož to nejsou operace nařízené Dohodou.

Podkarpatská skupina byla 17. června organisována podle plánu v 1. pěší divisi, jejíž velení si ponechal generál Destremau, a v 1. teritoriální brigádu, již velel plukovník Kopfstein.

Složení 1. pěší divise bylo: Pěchota: tři pěší pluky: 36 o 3 praporech, 28 o 2 úplných a 1 neúplném praporu, který měl býti doplněn mužstvem z Užhorodu, 3 (složen z praporů I. a II/3 a I/8 střel.). Velitelem pěchoty byl ustanoven plukovník Franzel. — Dělostřelectvo: baterie 2/1, u níž zvýšen počet houfnic na 5; baterie 3/4, která zvýšila počet děl na 6; baterie t. řeč. »Lehárova« o 4 dělech odjela již 16. června z Užhorodu na frontu u Pavlovců. Velitelem divisního dělostřelectva byl ustanoven kapitán Prát. — Jezdeckvo: oddíl kapitána Záleského a půleskadrona 3./6. drag. pluku. — Ženie: ženijní roty 2/2 a 2/3. — Konečně: automobilní skupina 3. muniční kolona 4, vozatajský oddíl a telegrafní rota bez 1 čety, která byla přidělena teritoriální brigádě. Složení 1. teritoriální brigády bylo: pěší pluk 21 (prapory II a III/21 a II/74), vojenská policie v Užhorodě (asi 100 mužů), etapní oddíly, záloha dělostřelectva (8 děl) v Užhorodě, ženijní roty 5/1 a 5/3, pracovní roty 6/74 a 5/81. Kromě toho byla jí přidělena jedna telegrafní četa od divisní telegrafní roty. Teritoriální brigáda byla určena pro službu posádkovou, etapní a strážní.

Generál Hennocque byl již 15. června zpraven generálem Mittelhausserem, velitelem západní skupiny, o zahájení ofensivy západní skupiny 16. června a proto nařídil, aby se útočilo 16. června na celé frontě východní skupiny.

Generál Hennocque na základě povzbuzujících úspěchů u 6. leg. divise a po zprávě generála Destremau, že nepřítel v okolí Michalovců ustupuje, a že tudíž zahájí postup 18. června, rozhodl se generál Hennocque 17. června přeložiti své hlavní úsilí na Košice od západu. Avšak 18. června provedl nepřítel, značně zesílený jednotkami náležejícími 7. divisi a 2. brigádě, zasazenými na rumunské frontě, protiútok na celé frontě. Zastavil úplně ofensivní operace východní skupiny a donutil 6. leg. divisi, aby mu postoupila území. Generál Hennocque musil od dřívějšího úmyslu upustiti.

Zatím generál Pellé žádal u členů nejvyšší vojenské rady v Paříži, aby byly konečně stanoveny definitivní hranice mezi Českosloven-

skem a Maďarskem, čímž bude zjednán klid ve střední Evropě. Hranice byly stanoveny 13. června a rozhodnutí bylo sděleno oběma vládám v Praze a Budapešti 15. června a podle ultimata daného maďarské vládě měla maďarská vojska ustoupiti na stanovenou hranici do 18. června poledne.

Generál Hennocque nařídil 16. června, aby ústup maďarského vojska nebyl rušen, a neprojeví-li úmyslu se podrobiti, pak se mělo v operacích pokračovati.

Maďaři skutečně zahájili ústup na celé frontě a 17. června vyklidili Michalovce, které byly bez boje obsazeny.

Přes to však maďarské vojsko svádělo ústupové boje.

Hlavní útočná skupina 1. divise (5 praporů) měla postupovati ve dvou proudech: severní s 3 prapory přes Michalovce—Trhoviště—Sečovce, jižní s 2 prapory podél železniční tratě přes Plechovčice—Slanec a Vyš. Myšlu.

Prvním cílem útoku byla čára Ozarovce—Třebišov, druhým cílem Križovany—Stanča—Baranč.

Vedlejší skupina (2 prapory) měla hájiti tok Laborce na jih od Lastomíru směrem na Vajany.

Po dobytí Třebišova hlavní útočnou skupinou měla vedlejší skupina přejíti k útoku po ose Malčice—Baranč—Velaty na Legišu a poutati tak maďarské síly a krýti tyl hlavní skupiny.

Záloha v síle dvou praporů byla u Michalovců.

Jeden prapor udržoval styk s rumunským pravým křídlem u Čopu.

Ústupové pohyby maďarských vojsk na frontě Podkarpatské skupiny potrvaly ještě 18. a 19. června o přechody přes Toplu-Ondavu, zejména o železniční a i silniční most 114 na západ od Trhoviště. Našim jednotkám se podařilo zmocniti se přechodů.

Jižní skupina v té době nesváděla bojů.

Dne 20. června stály naše jednotky již na západním břehu Ondavy. Prapor II/74, který byl již 18. června odvolán z Ptrukší do Užhorodu, byl odtud odeslán do prostoru na východ od Michalovců.

Spojení mezi Spišskou Novou Vsí a Užhorodem bylo do 14. června radiotelegrafické a od této doby pravidelné letounem.

Úspěchy, kterých docílila do 20. června Podkarpatská skupina, byly nadějí na další využití k ofensivní akci na Košice. Podle radiotelegr. sdělení generála Hennocquea generálu Destremauovi nebylo mezi Ošvou a Toplou-Ondavou podle leteckého hlášení pohybů vojsk, a byla tudíž naděje na úspěšný útok.

K podpoře další činnosti bylo dojití rumunské zásilky 2 vagonů střeliva do Užhorodu 21. června, což povzneslo i morálku mužstva, neboť hrozící nebezpečí, že v několika dnech dojde k úplnému vyčerpání střeliva, bylo zažehnáno.

V noci dne 21. června sdělil generál Hennocque generálu Destremauovi, aby nezačínal s útokem dokud nebudou známy úspěchy 6. leg. divise na Košice.

Dobytí Bardějova 19. června jednotkami skupiny Poirée a pozvolný postup divise Destremauovy ve dnech 18. až 23. června ve směru na Sečovce a Trebišov, nemohly nahradit ztráty Sabinova, Jasova a Medzeva 21. června.

22. června ráno bylo totiž nařízeno, aby Podkarpatská skupina zahájila útok. Generál Destremau vydal rozkazy pro útok, který měl být zahájen 23. června a přemístil 22. června odpoledne svůj stan do Michalovců.

Generál Hennocque však 22. června opět odložil útok Podkarpatské skupiny o 24 hodiny.

Přes to však byla Podkarpatskou skupinou provedena přípravná útočná akce, za níž obsazen úsek Hriadky—Vojčice na jihovýchod od Kahanovců, při čemž byl vyhozením železniční tratě znemožněn ústup nepřátelského obrněného vlaku.

Dne 24. června měl být proveden útok na Trebišov, ale byl z technických důvodů odložen na příští den. K tomu však již nedošlo, neboť bylo mezitím sjednáno příměří.

Augustín Vološin:

NAPADY MAĎARSJKYCH KOMUNYSTIV R. 1919.

Duch komunizmu šyryvsia miž maĎarsjkym robitnyctvom i malo-zemeľnym selanstvom ješče v poslednych rokach mynuvšoho stolitťa, koly pojedni demagogy socijalnu ideju vykoristaly dľa širenňa nena-vysty proty zamožnijšych. Na seli tota agitacija ne mala uspichu, ybo tam proty neji vystupala akcija cerkvy, jaka po dumci prekrasnoji encyklyky papy Lva XIII. pracjuvala dľa rozuminňa zdorovoji socijal-noji ideji, dľa kooperaciji i spilnoji oborony, ale v mistach a osobly-vo v Budapešti najšlosja nemalo »cuculystiv«, jak jich prostyj narod zvav, ščo holosyly prjamu revofuciju proty »buržujskoho ladu«.

Po svitovij vojni, koly Avstrija rozpalasja a vlada MaĎarščiny bez-radno dyvyłasja na to, ščo prynesuť točky Wilsona, skoro pidňala svoju holovu tovpa hypersocijalystiv i počala organizuvaty robit-nyctvo.

Šče v oktobri 1918. r. vytvoryłasja v Budapešti »MaĎarsjka narodna rada«, jaka bez pozvidanňa parlamentu vozzvala obyvateľstvo, ščob organyzovalysja vsjudy rady i koly korol Karlo vidkazavsja vid pre-stola cisarja Avstriji, proholosila, ščo MaĎarščina perebiraje kon-stytucijnju formu respublyky. Vid toho času socijalysty chopyly do svojich ruk vlast v MaĎarščini i z respublyky perechodyly do komu-nystyčného ladu. Koly deputacija Rusjkoji narodnoji Rady kincem decembra 1918 bula v Budapešti, ščob primusila praviteľstvo ma-Ďarsjke do zabezpečenňa čerez myrovu konferenciju v Paryži avto-nomnych prav »Rusjkoji Krajiny«, daných zakonom č. X. 1918, z 31. dec. na 1./I. 1919 cilu nič strifaly komunysty na oboronciv staroho ladu. Od toho dňa sila komunystiv, vedenych žydami Kunom, Jasi-jom, Samuylom i inšimi skoro rosła, slabyj Mychajl Karolyi popav cilkom pid vplyv jich i skoro i proholosyly komunysty svoju dykta-turu v Budapešti. Mnoho žertv upalo v tych peršych misjacjach r. 1919 iz časty maĎarsjkoji aristokraciji. Ale komunysty, ščob mohly myrno

šyryty svoju novu dumku, maďarskych nacionalystiv uspokojily tym, ščo vony tym, socijalystyčnym ruchom choťat obnovity integritu Maďarščiny. Ozbrojily svojich ľudej i napaly na Čechoslovaččinu.

Stalosja to v juniju 1919 r. Ale vže v maju, koly zbory rusjkych narodnych rad vyslovily prilučenňa Podk. Rusy do Čechoslovacjkoi Respublyky, rozšyrylasja vistka miž maďaramy Podk. Rusy, ščo prijde maďarsjke narodne vojsjko i osvobodyť Užhorod i okolycju od Čechiv. Koly stočlenna deputacija Rusyniv dňa 20. maja 1919 vidchodyla do Prahy ščob peredaty rišenňa zboriv rusjkych narodnych rad z dňa 8. V. 1919, ščo do prylučennja Podk. Rusy do Čechoslovacjkoi Respublyky, železnyčari maďarsjki, miž kotrymy bulo mnoho komunistiv, vže hrozly Rusyniv, ščo ne vernutsja nazad iz Prahy živi, ščo naženuť želiznycju na šiny, jaki veduť do Maďarščiny i tam vsich zniščat.

Rodiny členiv toji stočlennoji deputaciji duže nespokijno čakaly povorot jich z Prahy. A čekaty musily daľše jak za tyždeň, ybo tohdi lyš na tretij deň popoludňu dovezla želiznycja deputaciju do Prahy. Vernuvšysja nazad našly my velykyj nesupokij, ybo pohrozy Maďariv čim daľše, vse smilijšymi stavalsja.

Hranycja miž Maďarščinoju i Podk. Ruseju fahľasja tohdi pid samym Užhorodom. Železnyčna stacija Užhoroda bula raz v rukach maďarskych komunistiv, raz v rukach česjkoho vojsjka. Komunysti strifaly na česjke vojsjko kanonamy čerez horbok Kapituľnoji ulyci Užhoroda, poneže vojsjko bulo zakvartyrovane v Kasarňach na sivernij časty Užhoroda.

Dľa Rusyniv Užhoroda opasna bula situacija osoblivo čerez te, ščo značna časť obyvateľstva Užhoroda sympatyzovala z komunistamy, daže i v kruhach inteligenciji maďarskoji bulo bohato neorientovavšichsja, ščo z vojsjkom komunistiv čakaly povorot maďarskoi svobody.

Duch anarchiji počav šyryťsja i miž prostym narodom. Ale seľanskyj narod ne išov proty privatnoho majetku, lyš v erarnych lisach narobiv neznačnu škodu, ščo svobodno rubav sobi drova na palivo. V Užhorodi majže cilkom rozibrala tovpa odeži, topanky, čoboty, pokrivic i inši riči iz vojensjkoho magazyna i vže imylsja i od rozbiranňa barakiv (derevlanych budov) dľa chvorych vojakiv, ale to zaboronylo česjke vojsko, jake dňa 12. januara obsadylo Užhorod pid Komandoju talijanskoho polkovnyka Chiaffia.

Ale vže za Užhorodom v Berežskij i Marmarošskij župi svobidno organyzovalysja komunistyčni rady i toti teritoriji až do prichodu rumunskoho vojsjka stojaly pid terorom komunistyčnych organyza-

cij. Na šťastia komisarem »Ruskoji Krajiny« stavjsja advokat iz Rachova, dr. Avg. Štefan, čolovik obrazovanyj i česnyj, i s pomočiju jeho v biššich mistach narod vybrav za holovu komunystyčnych rad ludej tichych, jaki i nedozvolili, ščob nizša, nesvidoma tovpá rabovala i ubivala »paniv«.

Vže hroznijša bula situacija na maďarskjych okolycjach, susidnych s Podk. Ruseju, v Čopi i Satoralyujhélyi, de komunyzm spoivjsja z nacionalystamy, jaki sapaly nenavisteju proti Rusyniv za to, ščo smili vidorvatysja vid Maďarščyny. Chto iz vedučych osib Rusyniv popav do jich ruk, toho silno pomučyly. Tak duchovnyk sela Jovry Ivan Fleňko primušen buv u noči utikaty pered maďarskjymy boľševykamy, jaki i striľaly za nym lyš za to, ščo vin nikoly netaiv svoje rusjkoje nacionalnoje perekonanňa. Šče j nevinnoho malolitnoho syna jeho peresliduvaly, arestuvaly i v Čopi zasudyly na smerť boľševyky i lyš na intervenciju Užhorodskjych židiv — akvokativ vypustyly.

Mistni komunysty maďarsjki v Užhorodi prihotovljajalsja do povstanňa pered velykodnem 1919 roku s tym planom, ščo sejčas zajde im na pomič boľševycke vojsko Maďariji, jake čakalo pid Užhorodom. Bulo to pravi u velyku subotu, koly načaly striľaty boľševyky iz za hranyci Užhoroda a komunysty — Maďare v Užhorodi v biššych — menšych tovpach čakaly jich, ščo do nych prylučitysja. Ale skoro zalarmovaly česjke vojsko, jake i peremohlo boľševyky, pry čim vbito dvoch česjkych legionariv.

Iz toji pryčyny pered velykodnem i ne mohly katolyky poderžaty svij zvyčajnyj voskresnyj pochid.

Najopasnijšeju stalasja situacija P. Rusy v pervych dňach junija 1919, koly syľne boľševyckje vojsko napalo na Myškovci a potim na Košyci i Prjašiv. Tym napadom i bula Podk. Rusj vidrizana vid druhych častej republyky, tak, ščo napr. i župan Užhorodskjyj Ladyslav Moyš spasavsja lyš čerez Polšču do Čechiji. Na Podk. Rusy bulo lyš neznačne česjke vojsko, tomu i ne mohlo oboroňaty južni hranyci Podk. Rusy proty napadiv boľševyky, jaki todi mohly by byly zamaršyrovaty do Užhorodu. Bulo to 7. junija, pered Zeleznymy Svjatamy, koly veduči osoby rusjkoho polityčnoho ruchu primušeni byly utikaty do Rumuniji, jaka vže obsadyla Marmaroš i časť Berežskojij župy. Boľševyckje vojsko Maďariv vmisto Užhorodu prišlo na Košyci i na Prjašiv, de hľadaly osoblyvo tych Rusyniv, jaki braly učasť v stočlennij deputaciji do Prahy, ale toti ne pryčekaly boľševyky i tak ne mohly zlovty ni odnoho z nich.

Na okolyci Užhoroda lyš domašni boľševyky robyly bezrjady i terorizovaly »buržujiv«. Tohdi vbyly v noči neznami do dnesj zločynci

revného gr. katol. duchovnyka-Rusyna v Domanynsjach, o. Aleksandra Jacjkoviča, kotroho dňa 8. junija na Zeleni Sviati večerom vyklykaly iz domu, povezly do Maloho Uža, tam zastrilyly i kynuly do riky. Hovorjať, ščo o. Jacjkovič stroho napomynav odnu osobu, jaka nemoralno voločylasja z vojakamy i robitnykamy i ščo iz pimsty toti vbyly nevinneho duchovnyka.

Panovanňa maďarsjkych bošševykyv v Košycjach i v Prjaševi netervalo dovho, ybo skoro prijšlo sylnijše vojsjko iz Čechiji i tohdi bošševyky vidstupyly. Kromi toho prymusyla ich do toho i situacija v samij Maďarščini, de panstvo komunystiv tervalo lyš za 131 deň i kinec zrobylo tomu vojsjko Rumuniji, jake i občystilo Maďarščinu od dykoho teroru komunystiv.

Panovnanňa komunystiv skoro vytverezylo i maďarsjkych nacionalystiv, koly vydily, jak bezpoščadno i dyko nyščyly komunysty skarby kultury, ubyvaly najlipšich patriotiv-Maďariv.

V naslidok toho i Maďare vytaly Rumuniv, jak osvobodyteliv.

Tohdi, kincem misjaca junija i v peršych dňach julija nastaly i na Podk. Rusy spokijnijši časy, načalasja kulturna pracja — vidrodženňa Rusyniv, ybo vtychly pohrozy mistnych Maďariv-komunystiv.

BIBLIOGRAFIA :

Článok F. Houdeka bol s láskavým svolením autorovým prevzatý z jeho práce »Vznik hraníc Slovenska«, mimo toho niektoré články, odborne-vojenského rázu sú prebraté z jubilejného čísla »Důstojníckych Listov« z r. 1934, tiež s láskavým svolením redakcie časopisu. Článok B. Kleina-Tesnoskalského prepožičal nám autor z jeho k tlači pripravenej knihy: »Památi velké doby. — Šarišská kronika vojny a štátnej zmeny. (1914—1919).«

Niektoré fotografie, poľažne hotové klišé, do obrázkovej časti Sborníka boly nám láskave prepožičané redakciou »Důstojníckych Listov«, riaditeľstvom »Památníku osvobození« a Spolkom Sv. Vojtecha v Trnave z obrázkovej príslohy pre knihu Medveckého »Slovenský prevrat«.

O B S A H :

	Strana
<i>Predmluva</i>	3
<i>Univ. prof. Dr. Vavro Šrobár:</i> Čo znamenal vpád Bélu Kúna pre nás a pre Maďarov	7
<i>Armádni generál Josef Šnejdárka:</i> Úvod	11
Boje na Slovensku od 27. dubna 1919 do 14. srpna 1919	12
Životopis arm. generála Jozefa Šnejdárka	54
<i>Ján Liška, poslanec:</i> Čsl. železničari za bolševického vpádu	56
<i>Dr. Ján Sekáč, krajinský viceprezident:</i> Pomery v Košiciach v dobe ich obsadenia našim vojskom a za vpádu maďarsko-bolševického	59
<i>Rudolf Medek:</i> Trásli jsme se o Slovensko	65
<i>Dr. Milan Ivanka:</i> Rozpomienky na prevrat	67
<i>JUDr. Michal Sahulčík:</i> Spomienka na prevrat a bolševický vpád	70
<i>Fedor Houdek, minister m. s.:</i> Oslobodenie Slovenska	73
<i>Mjr. gšt. K. Vondráček:</i> Vojensko-politické události v Maďarsku od prevratu (1918) do pádu vlády Kúnovy (1919)	87
<i>Jožo Dřimal, major čs. legii:</i> Momentka z novozámockého bojišta	95
<i>Viliam Kopečný:</i> Pri Nových Zámkoch	106
<i>August Malár:</i> Osobné rozpomienky na boje s maď. bolševikmi na Slov.	113
<i>Dr. Augustin Brychta, hlavný radca, okr. náčelník:</i> Bolševický vpád	122

	Strana
<i>Generál Ing. S. Bláha:</i>	
O vojne na Slovensku roku 1919	124
<i>Dr. Antonín Basel, gen. zást. vel. voj. zemepisného ústavu M.N.O.:</i>	
Boj v Komárne dňa 1. mája 1919	131
<i>Belo Klein Tesnoskalský:</i>	
Kúnove gardy v Prešove	138
<i>Vladimír Velecký:</i>	
Vráble pod boľševickým útokom	145
<i>Dr. František Skovajsa, riad. št. redl. gymnázia:</i>	
Zlaté Moravce za boľševického vpádu r. 1919	150
<i>Antonín Navrátil:</i>	
Národ vám toho nezapomene	153
<i>Župan Vendel Sahulčík:</i>	
Maďarskí boľševici v Honte	159
<i>Mjr. gšt. Jozef Ejem:</i>	
O Lučenec	166
<i>Div. gen. v. v. Ján Votruba:</i>	
Boje o Tisovec	169
<i>Mjr. gšt. Vondráček:</i>	
Boje ve východ. Slovensku v květnu a červnu 1919	174
<i>Dr. Vavro Šrobár:</i>	
Rozpomienky na obsadenie Petržalky	181
<i>Frant. Martínek:</i>	
Obsadenie Petržalky	182
<i>Bartolomej Krpelec, škol. inšpektor:</i>	
Predmluva	187
Úryvky z vpádu maďarských boľševikov na Slov. r. 1919	189
<i>Škpt. pech. Stan. Bezrouk:</i>	
V bojoch pri Leviciach	279
<i>Tlač. ref. M. N. O. Fr. Ptáček:</i>	
Politická situácia za bojov o Slovensko	295
<i>Podkarpatská Rus:</i>	
<i>Ppl. gšt. K. Vondráček:</i>	
Boj o Podkarpatskou Rus v červnu 1919	303
<i>Augustin Vološin:</i>	
Napady maďarských komunistov r. 1919	311
<i>Bibliografia</i>	315

SBORNÍK „VPÁD MAĎARSKÝCH BOLŠEVIKOV
NA SLOVENSKO V ROKU 1919“ REDIGOVALI
A PRE TLAČ UPRAVILI ALEX POGORIELOV
A J. ZIMÁK / HISTORICKÚ ČASŤ SPRACOVAL
A OBÁLKU NAVRHOL BARTOLOMEJ KRPELEC,
ŠKOLSKÝ INŠPEKTOR V BARDEJOVE / KNIHU
VYDAL J. ZIMÁK A VYTLAČILI JU NÁJOMNÍCI
KNÍHTLAČIARNE G. A. BEŽO V TRNAVE V R. 1936.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Küffele Vista

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Rolnícka vzájomná poisťovňa

prevádza všetky odbory asekurácie za najvýhodnejších podmienok. Spolupracovníci sa stále prijímajú

V N i t r e,
Štefánikovo nám. 1.

„SLOVENKA“ ●

továrne na pletený a tkaný tovar, úč spol
Turčiansky Svätý Martin. ●
Pobočné továrne B Štiavnica a Hodruša.
Prodajne vo všetkých mestach na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. ●

Sjednotený hôrny priemysel

účastinárska spoločnosť
Banská Bystrica.

Pilárske podniky a drevoobchod. Dodáva drevený materiál všetkého druhu

Železolejareň a slievarňa kovu. Výroba orientačných tabuliek všetkých druhov

Bratia Společný
Moldava n. B.

Emanuel Mrázek

závod kachliarsky

PREŠOV — Halásova ul.

Herman Roth

majiteľ mlyna

Sečovce.

Antonín Bejvl

Majiteľ vápenky a kamenolomu

Mnich. Lehota

pri Trenčíne.

Ferdinand Steidler

kominársky majster

H o l i č.

Jozef Müller

pivovar a sladovňa

H l o h o v e c.

Odporúča svoje 10° 12° svetlé a tmavé pivo

M. LAVRINEC A SPOL.

obchod vínom vo veľkom

Výroba jemných likérov a vlastné pálenie pravej slovenskej slivovice a borovičky.

BÁNOVCE NAD BEBRAVOU.

ANTON FÖLDVÁRI, TRENCÍN

Umelecké a stavebné zámočníctvo.

Závod na opravu váh a závažia.

Elektrické svarovanie

kovov. - Tel. č. 202.

M A R E K R Á C

■ s t a t k á r ■

KÖBÖLKÚT.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Jozef
Tóth a syn

nájomníci mlyna

Barca.

Gábor Székely

statkár

Remetské Hámry

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Automatické mlyny

Jozef Hýbal

Skačany.

Ladislav Höning

správca veľkostatku

Brezov

p. Giraltovce.

Jozef Bauer, veľkoobchod s drevom a stavebným materiálom, majitelia:
Vilém a Jozef STEINER, Trnava

Jan Gedeon

továrna na salám a uzenárství

Nižný Medzev

Slovensko.

Pravá ruka

ZKUSTE TAKÉ VY

dokonalé prášky do pečiva

„Pravá ruka“

a

**Tatranské perličky
bonbony proti kašli**

které vyrábí

A. Klimeš a spol.

továrna požívatín

Brno. - Na Ponávce 20.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Koloman Beniczky

statkár

Príbovce.

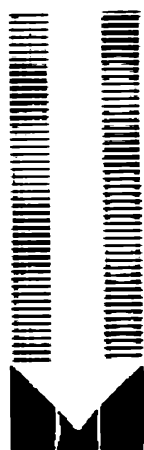
Ľudevít Sonnenfeld

hospodárstvo
a liehovar

Turč. Sv. Peter.

**Správa
hospodárstva
Dr. Semseyho**

v Šemši pri Košiciach.

M. KOLÁŘ

továrna brněnské
parní prádelny a
výroba prádla pro
pány

Továrna:

Brno, Na Ponávce 17.

Hlavní závod:

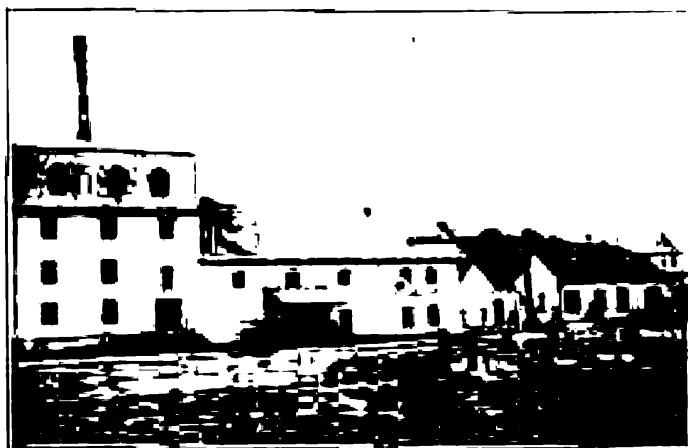
Brno, Bratislavská 6.

Filiálky:

Brno, Veselá 7.-9.

M. Ostrava, Jaurésova 6

Bratislava, Nám. 1. mája 24.

Ondrej Nagy

parný mlyn

Tek. Šarluhy.

Kapacita mlyna 3½ vagonov za 24 hodín.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Zdravotná technika

studne - pumpy - vodovody
kanalizácia - ústredné kúrenie

Ing. Jaroslav Matička
Praha-Karlín.

Zastúpenie:
BRATISLAVA, Družstevná číslo 1.

Továrňa

na obuv
M. Bródy,

Hlohovec, telefon 71.

Ing. August Herzfeld

Hütteninspektor i. R.

M. Ostrava 8 - Zábřeh.

Družstvo

ul. svobody 5. - telefon 850-36.

Podnikateľ'stvo stavieb

Ing. Jozef Doležal
a syn

Skalica. --- Slovensko.

Drogeria "I. Anjela strážcu."

Viliam Rubý

Trnava, Masarykova.

Foto, parfameria, laky a barvy.

Smluvný zasielateľ 9 peš divízie - Člen
čsl. svazu medzinárodných zasielateľov
a dopravcov nábytku „Globus“ v Prahe.

Medzinárodné zasielateľ'stvo

Ignác Winter a syn

Trnava. Dolnopotočná ul. č. 12

Čet. u poš. spor. B. č. 114 482. Telefon 114

Dopravný podnik čsl. štát.
železníc.

MINIMAX

hasiace prístroje, spol. s r. o.
v Prahe II.

Palackého nábř. 20.

Generálne zastupiteľ'stvo pre Slov.:

Jindřich Neumann,

Bratislava,

Hviezdoslavovo nám. 18.

Michal J. Hubocký

Stavebné zámočníctvo a železné
konštrukcie

Trenčín

Hviezdoslavova ulica č. 3.

Arnold Škrek,

statkár. Semerovo - Dvory n. Žitavou. (Pálpuszta).

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

„Janyška & spol.“

účast. spol.

továreň na
klobúky,

telefon č. 56.

Krásno n./Bečvou.

Ján Galleé

hospodárstvo a
veľkozáhradníctvo

Verekňa.

Imrich Schlesinger,

veľkostavár,

Dubnica.

B. Zoufalý

veľkoobchod

s rybami
a lahôdkami,

Bratislava.

Vydric čís 44.

**Mechanická priadeliňa, konopia
a továrňa povrazníckeho tovaru**

Michal Kann, Bratislava.

Továrňa: Račištorfská cesta 79. - Predajňa:
Poštová ul. 2. - Telefony: 604, 835.
Telegr. adr.: »MANILA«.

Vyrába: Sisalové motúzy, konopné motúzy,
žňové viazacie potreby, vrecia, plachty,
úvážky atď. - Rybárske potreby.

C. A. SCHOLTZ, MATEJOVCE Slovensko

továrne na česadlá, blachový po-
cínovaný a pozinkovaný tovar,
smaltovne a lisovne.

Oddel. vojanskej výbroje dodáva: Voj. nádoby na varenie,
kotle, raudlíky, najroznejších sústav, jedálne misky, voj.
jedálne príbory, pohárky k pitiu, ďalej ocelové príbory, dôstoj-
nícke poľné kuchyne a voj. česadlá na koze. Prijímajú sa
tiež predmety k pocínovaniu.

„INDUSTRIA“

účastinárska spoločnosť
pre produkciu dreva

Banská Bystrica.

Pilárske zavody: Banská Bystrica,
Ponická Huta, Ulmanka

Prvotriedne

**OVOCNÉ VÍNA - OVOCNÉ ŠTAVY
LEKVÁR - MARMELÁDY**

sadenice bobuľovitého ovocia, tehlu,
škridlu, drenážne rúrky vyrába a
dodáva za levné ceny

CARPATIA Ú. S., Prievidza.

Zadané

Praha.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

B a n k a **Československých** **Legií**

V Prahe II., Na Poříčí

Telegramy: Legiobanka Telef. ser : 265-51, 301-41

Miestne expozitúry: Praha II, Nám. Republiky,
Nusle, Vinohrady, Žižkov

Akciový kapitál Kč 70,000.000.—

Rezervné fondy Kč 100,000.000.—

Odbočky: Berekovo, Bratislava, Brno,
Duchcov, Hradec Králové, Jihlava, Kolín,
Komárno, Košice, Louny, Lovosice, Mi-
chalovce, Moravská Ostrava, Nové Mesto
n/V., Olomouc, Plzeň, Poprad, Ružombe-
rok, Turnov, Užhorod, Zlaté Moravce,
Zvolen, Žilina

Sezonné zmenárne: Kúpele Sliač, Starý
Smokovec, Širbské Pleso, Tatr. Lomnica,

Všestranná banková služba

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Hospodárstvo Ing. Eugen Weisz,

Suroviny

p. Senica na Slovensku.

Správa veľkostatku Gejza Andrássyho,

Betliare.

Nadlesníctvo

Grofa Bellesterma

v Kunerade.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Ing. Gustav Dohnányi,
staviteľ

v Trenčíne.

Ladislav Vrána,
statkár

Šoporňa.

**Továrňa na petrvaldské
zinkové barvy**

Gabr. Thuna spol.

v Kočici.

**Afilovaný ústav pre duševne
chorých čsl. nemocnice
v Bratislave,
v Pezinku — kúpele.**

**Hospodársky cukrovar
úč. spol.**

**Bratislavské mliekarské
družstvo,**

Bratislava.

Sereď.

Oskar Šimko,
kamenolomy

Levice.

Filip Schlesinger,
statkár

Slov. Meder.

Branislav Lacko a spol.
hospodárstvo

Dolní Náražď.

Leopold Leichter,
statkár

Veľké Šenkvice.

**Hospodárstvo
Izidor Fleischmann a synovia,
Čierne Nekyje.**

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Hospodárstvo
Gross a Politzer,

Hody.

Veľkostatok Gajáre
Alex. Nagel a Dr. Marcel Eisler,
Gajáre.

Prádelňa úmelého hodvábu
úč. spol.

Senica n/Myjavou.

Chynorianska účastinná
spoločnosť na vypracovanie
zemiakov a lanu,
Chynorany.

Umelý mlyn,
Müller a spol.
Moldava n/Bodvou.

Ing. Hugo K a b o š,
staviteľ

Košice,
Jókaiho ul. 8.

Veľkostatok a vinárstvo
Menyhérta Kleina,
Kosino.

Hospodárstvo
Kolomana Bornemisza,
Kriviany.

Hospodárstvo
Desider Piller,
Ličartovce.

Správa veľkostatku
Szecgenyi Wanderbilt,
Strašce.

Abraham Spiegel,
mlynár

Vajany.

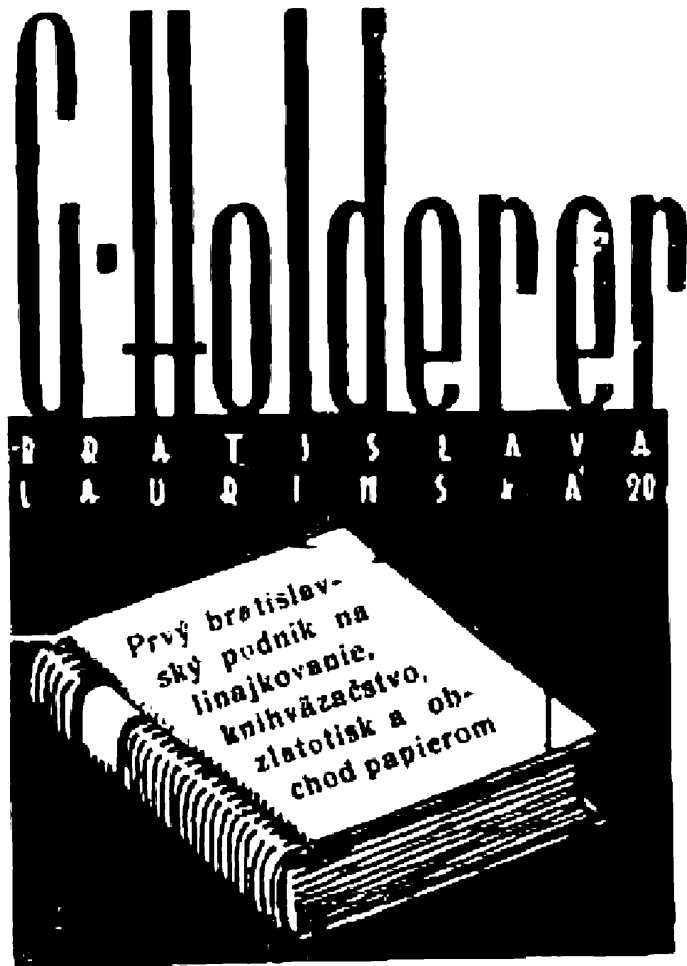
Úmelý mlyn

Šišlovce.

Jozef Spakovsky,
architekt

Košice,
Garbiarska ul. 16/I

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Špeciálny obchod plniacich pier všetkých systémov.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Sfinx

spojené smaltovny a továrny

na kovový tovar akc. spol.

predtým

Fil'akovská továrňa na
smaltované nádobie,
kovový tovar a slievareň
akc. spol.

Kalinovská

šamotorá

t o v á r ň a

úč spol.

Stály sklad: Steinbrückých falcových malých a veľkých podoby biberovho chvosta škrýdel, ohňovzdorovitých tehál, dľa žiadaných rozmerov.

Štefan Schwitzer,

veľkostatkár,

Vel'. Lapáš.

Základom

silničnej stavby betonovej, asfaltovej, dláždených ulíc etc.

je dobrá kamenina

vyžadajte si preto nabídku u firmy

Ing. V. HOLÝ a spol. BAZALT-DOLERITOVÉ KAMENOLOMY
Ruskov pri Košiciach.

VYRÁBA: z la jádrového bazaltového kameňa: 2X granulované úplne prachu-
prosté drte predpísaného zrenia, dlažobné kocky a obruby všetkých rozmerov,
medzníky, kilometrovníky, hektometrovníky, triang kamene polygonové kamene
opracované alebo neopracované dľa objednávky, štrk silničný a železničný, sotoliny
všetkých druhov, kamenické zbožie ako pomníky, obklady etc. etc

Slovenská všeobecná úverná banka úč. spol.,

BRATISLAVA, Štúrova 5

Afilovaný ústav

Banky československých legií v Prahe.

Základná istina a rezervy Kč 71.000.000

Telegramy: KREDIT

Telefon: 1716, 1796. 2231, 2232, 2233,
2234, 2928.

2 zmenárne v Bratislave. - 20 filiállok.

Všeobecná banková služba v tu- i
v cudzozemsku.

Sväz hospodárskych družstiev

na Slovensku v Bratislave

Priamo i prostredníctvom skladištných,
hospodárskych, potravných a liehovarských
družstiev

KUPUJE

obilie, semená, seno, slamu atď.

PREDÁVA

čo najlacnejšie: siatbové uznané obilie, ku-
kuricu, plombované semená, krmivá atď.,
stroje: zacie, čistiacie, motory benzínové a
elektrické, traktory, mláfacie garnitúry,
umelé hnojivá, uhlie tu- i cudzozemské.

EXPOZITURY:

v Biskupiciach pri Dunaji, Komárne, Lipt.
Sv. Mikuláši, Rim. Sobote, Trnave, Trnovec
nad Váhom, Zvolene a v Žiline.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

**Záleží-li Vám na
jakosti, žiadajte**

Orion

čokoládu

kakao

bonbony

bonboniery

Bratři Paříkové, továrna na hospodářské stroje, Napajedla, ČSR., Telefon číslo 11.

dodává tylo kvalitní moderní hospodářské stroje:

Motory orig. **Slavia** pro pohon benzínem a petrolejem. — Motory orig. **Slavia Diesel** pro pohon naftou. — Motory orig. **Slavia** pro pohon nasávaným plynom. — Mlátičky orig. **Slavia** všech druhů a velikostí i mlátičky široké. — Lisy na slámu, šrotovníky, řezačky či sečkovice a řepáky **Slavia**. — Žádejte prospekty a nezávaznou nabídku.

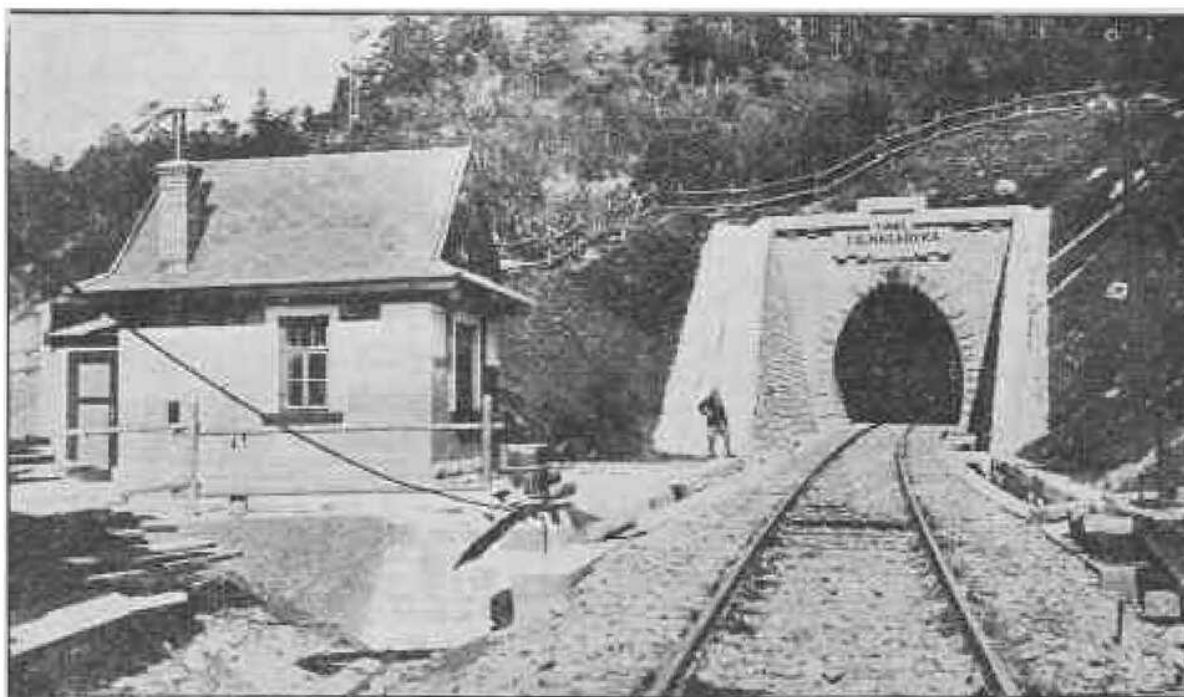
NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Inžinieri Kruliš-Jachymek-Schwarz

previedli stavbu I. a II. úseku dráhy Handlová Horná
Štubňa a II. úseku dráhy Červená, Skala-Margecany

Praha II. Štěpánská ul. č. 28. telefon 22579.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Hornosrňanské c e m e n t á r n e a k a m e n o l o m y

————— ú. spol. —————

v H o r n o m S r n í

v y r á b a j ú

l a p o r t l a n d s k ý c e m e n t

a k o a j v y s o k o h o d n o t n ý c e m e n t z n a č k y

„V L Á R A“

z o s v o j i c h l o m o v z a n a j v ý h o d n e j š i e c e n y.

Dodávajú drobnú dlažbu a polkocky andezitové, bazaltové a drobové, obruby, medzírky všetkých druhov, rigolový, regulačný a štetový kameň, štrk silničný a železničný, strojom drtený a triedený, ako aj bazaltovú granulitovanú a bezprátnu drť na úpravu vozoviek a mramorovú drť na umelý kameň a vsádzanie chodníkov

Kancelária pre Moravu a Sliezsko:
BRNO, Nová 33. — Telefon č. 17935, 14147. Adresa telegramov: MORSLOVCEMENT.

Predajná kancelária pre Slovensko:
BRATISLAVA, Hlboká 5. — Telefon č. 1083.

Kancelária pre kamenolom:
NEZDENICE u Uherského Brodu. — Telefon č. 1.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

**VEREJNÉ SKLADIŠTIA ÚČ. SPOL.
V BRATISLAVE — PRÍSTAV**

Železničná stanica Bratislava prístav — Ve-
rejnú skladištia — Telefon 3470.

**Vlastný prístavný úsek s moderným
strojovým preklad. zariadením.**

Dlhodobé i prechodné uskladňovanie, špeciálne
uskladňovanie obilia. Mechanické vetranie.

Poistenie. — Lombard — Warranty

Tranzit.

Preklad. — Colná agentúra. — Reexpedícia.
Prvotriedné spojenie v podmaj. prístavoch.

„F o s f a“

spoločnosť pre obchod vý-
robnami chemického prie-
myslu, spoločnosť s r. o.

P r a h a, filiálka Bratislava.

Ján Hammerschmidt statkár Senec.

Obchod s kávou, koreninami, líké-
ry, min. vody, laky a barvy

Géza Bruckmayer
Trnava Masarykova č. 9.
Telefon 102.

Armin Reiss veľkoobchod **Trnava,**
zelezom
zástupca akc. spol. predtým Coburgové
banské hutné závody.

Mautnerove

textilné závody úč. spol.

Praha, Smíchov.

Banka pre obchod
a priemysel

„LÄNDERBANKA“ predtým

Centrála: Praha I., Námestie Republiky 6

Splatený akciový kapitál . . . Kč 120,000,000—

Rezervy a fondy Kč 161,000,000—

16 filiálok a 4 expositúry. - Cukerné oddelenie.

Remeselnícky nákupný dom
Ing. Emil Löwenbein, Trenčín.
Založeno r. 1850. ● Telefon č. 165.

EMIL WEIL Obchod drevom a
stav. materiálom.
TRENČÍN, Krížova ulica číslo 8.

Vodovody — Kúpelne

Ústredné kúrenie

odborne prevádza

J. Kabeláč, Trenčín.

Senecký

umelý mlyn

účastinárska spoločnosť

S e n e c

Cukrovar Trebišov, účastinárska spoločnosť.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

Valcový mlyn, parostrojná
pekáreň

Václav Ulč, Šahy.

●
Telefon: 40.

●
Telegr.: Ulč }
Stani c a } Šahy.

●
Účet poštovej spor. č. 70.431.

Ludevít Glůck, statkár, Geča - pp. Čaña.

Sdruzenie firiem pre stavbu zdymadla I. úsek

Půchov n. Váhom.

Odporúčame k návšteve nádražnú reštauráciu

v Trnave, Ján Karý, reštaurátér. - Telefon 175.
Plzeňský prazdroj. Prvotriedne pezinské a modranské víno. Výborná kuchyňa

Štefan Reyman,

puškár a mechanik

TRNAVA,
Hornopotočná 27.

Prevádzka opravy:

Zbraní, pušiek, byciklov, šija-
cích a písacích strojov, spro-
stredkuje kúpu týchto.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPĚLI:

BOJNICKÉ KÚPELE

Je veľmi málo kúpeľných miest, ktoré by svojim hosťom ukázali tak nádherné výtvary človeka z minulých časov a súčasne poskytli obdivuhodný pohľad na prírodné poklady. Veľký, volný prameň, zvaný „Jazero“, ktorého voda zaplňuje nádrž vedľa neho vystaveného bahenného kúpeľa dodáva nesmierne množstvo liečivého bahňa a reumatizmom, ischiassom trpiaci nemocní už na začiatku kúry pocítila jeho blahodarný účinok. Toto bahno je rovnocenné so známym talianskym battaglijským bahnom.

Americko-slovenské krajčírské družstvo

S. T. O.

v Novom Meste n/Váhom.

Výroba stejnokrojov voj,
čestníckych a všetkého druhu
civilných odevov.

Technická kancelária

BOHUMIL KOLIK

podnikateľstvo stavieb

IL'AVA.

Eugen Feldmár

starkár

Piešťany

Továreň na železné a kovové práce

Branislav Vozry, Lipt. Sv. Mikuláš

Telefon čís. 42. - Účet pošt. sporiteľne 2392.

Odd. na železné stavebné práce. - Mostárňa.

Odd. na umel. práce. - Odd. pre opravu strojov.

Odd. pre galvanotechniku. - Lakovňa

automobilov. - Lejárňa všetkých kovov.

Ing. Villam Fábry,

podnikateľstvo stavieb

Banská Bystrica.

Anton Šandrik

továreň prírodného octu

Bánovce n. Bebravou.

Alojz Diábik

hospodárstvo a liehovar

Košfany-Turiec

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

B. Johan,

speciální továrna
na stroje
pilařské a dřevoobráběcí,
společnost s r. o.

v Brně.

Podnikatel'stvo stavieb

Ing. Adamec

&

Ing. Strebinger

Trenčianske Teplice,
Telefon 33

Prevádza
pozemné železobetonové
a silničné stavby.

Továrň
na železné a kovové
práce

Branislav
Vozáry,
Lipt. Sv. Mikuláš.

Telefon č 42 - Účet. pošt. spor 2392

Oddel. na železné a stavebné práce.
Mostárňa • Odd. na umel. práce •
Odd. pre opravu strojov - Odd. pre
galvanotechniku • Lakovňa automo-
bilov • Lejárňa všetkých kovov.

Remeselnický nákupný dom

Ing. Emil
Löwenbein,
Trenčín.

Založeno r. 1850. • Telefon 165.

Odporúčame k návšteve

nádražnú reštauráciu v Trnave,

Ján Karý, reštaurátor. - Telefon 175.

Plzeňský prazdroj. Prvotried. pezinské a modranské víno. Výborná kuchyňa.

NA VYDANIE TOHOTO DIELA PRISPELI:

LADISLAV HÖNIG

správa veľkostatku

Brezov

p. Giraltovce.

Kadlesnictvo

Grófa

Ballestrema

v Kunerade.

Továrňa na
petrvaldské zinkové barvy

Gabr. Thun

a spol.

v Košeci.

Správa veľkostatku Széchényi Wanderbilt, Strašce.

Nájomci

kníhtlačiareň G. A. Bežo v Trnave

ponúkajú svoje služby p. t. úradom a súkromníkom
na vyhotovenie všetkých druhov tlačív.

Najstarší predprevratový slov podnik na západnom Slovensku.